



THEOLOGISK TIDSSKRIFT

FOR

DEN EVANGELISK-LUTHERSKE KIRKE I NORGE.

UDGIVET

AF

C. P. CASPARI. GISLE JOHNSON. R. TONDER NISSEN.
LARRER I THEOLOGIES VED UNIVERSITETET I CHRISTIANIA.

Med den ene Haand gjorde de Gjerningen, og med den anden holdt de Vaaben. Neh. 4, 17.

OTTENDE BIND.



CHRISTIANIA.
P. T. MALLINGS FORLAGSBOGHANDEL.

1865.

THEOLOGISK TIDESKEIFT

DEN ETTAGELISGERTHEBYGE KHEKE I NORGE.



15786

P. T. MALLINGS BOGTRYKKERI.

1 N D H O L D.

| | Side |
|--|------------|
| Biskop Peder Herslebs Embedsskrivelser til Akershus Stifts | |
| Gejstlighed. | |
| Med en Levnetsbeskrivelse over Forfatteren. | |
| Af A. Faye | 1—130. |
| Luthers Prædikengjerning. | |
| Tale, holden i den theologiske Forening til Minde om Re- | |
| formationen. | |
| Af J. Bruun | 131 - 154. |
| Hymnologiske Smuler. 11-13. | |
| Af I. N. Skaar | 155—175. |
| Et Par historiske Notitser til Ap. Gj. 1, 3. | |
| Af C. P. Caspari | 176. |
| Hvad forstaaes ved "denne Slægt" i Texten for 2den Søndag i | |
| Advent? | |
| Af E. F. B. Horn | 177—196. |
| Luthers Lære om Guds Ord, i sine Hovedmomenter fremstillet. I. | |
| Af Gisle Johnson | 197—253. |
| Knud Sevaldsen Bangs Katechismusforklaring. | |
| Paany udgiven af C. P. Caspari 2 | 254-350. |
| Hvad der efter Luther har bevaret Kirken under Pavedømmet . 3 | 350-352. |
| Hører Præpositionen "in" i Leddet om den Helligaand ogsaa | |
| til den tredje Artikels øvrige Led? | |
| Spergsmaalets Historie. Πιστευειν είς, dets Betydning | |
| og Brug i det N. T. Spørgsmaalets dogmatiske Side | |
| "En hellig Kirke?" eller "den hellige Kirke?" | |
| Af C. P. Caspari | |
| Theologisk Literatur | 79 - 520. |

| Om det saakaldte Christusparti i Korinth (1 Kor. 1, 12). | Side. |
|---|------------|
| Af E. F. B. Horn | 521 - 586 |
| Om kirkelig Kunst. | |
| Et Foredrag, holdt paa Foranledning af Foreningen for kirkelig Kunst i Leipzig den 13de Decbr. 1863. | |
| Af Dr. Chr. Ernst Luthardt | 587 - 603. |
| En oldnorsk Udlæggelse af det apostoliske Symbol, Troes- | |
| bekjendelsen i de norske Love og en Oversættelse af Sym- | |
| bolet i den danske Lucidarius. | |
| Af C. P. Caspari | 604-623. |
| Rejsefrugter. V. | |
| Indledningen til en vesterlandsk Udlæggelse af Symbolet af | |
| fire Haandskrifter fra det tolvte Aarhundrede. | |
| Af C. P. Caspari | 624-626. |
| Akademiske Efterretninger. 1865 | 627—630. |

and the state of t

Biskop Peder Herslebs Embedsskrivelser til Akershus Stifts Gejstlighed.

Med en Levnetsbeskrivelse over Forfatteren.

Udgivne af

A. FAYE,

Provst og Sogneprest til Sande.

Peder Hersleb indtager en saa udmærket Plads blandt Norges Gejstlighed, at man vel kan antage, at man ej uden Interesse vil læse en kort Fremstilling af hans Levnet, og især en hidtil, saavidt vides, utrykt Samling af Breve, der udgik fra ham til Akershus Gejstlighed i de 7 Aar, han beklædte Akershus Bispestol, da samme meddele et nejagtigt Billede af denne mærkelige, hejtbegavede Mands ualmindelige Virksomhed og af de kirkelige Forhold i Stiftet i den Tid, han her virkede.

Peder Hersleb er født den 25de Marts 1689 paa Stods Prestegaard i Throndhjems Stift. Hans Fader Mag. Christopher Hersleb var en vellærd og flittig Prest, som drev mere paa Ungdommens Katechisation, end den Tid var Sædvane 1). Hans Moder Sophia Borch roses som en særdeles

¹⁾ Familien Hersleb nedstammer fra Danmark. Korbroder Jens i Viborg blev 1537 luthersk og 1ste evangeliske Prest i Herslev og Vium ved Kolding. Han döde 1561. Han havde med Nonnen Bodil, som han havde ægtet, Sönnen Jens, der fulgte Faderen og döde 1606.

gudfrygtig, from og i al Gjenvordighed frimodig Kvinde, der med stor Kjærlighed omfattede dette sit haabefulde Barn, paa hvis Hjertes Uddannelse til levende Gudsfrygt hun visselig virkede med stor Velsignelse baade ved sit Exempel og varme Bønner. Sønnen skattede derfor ogsaa en saadan Moder højt. Naar hans Venner senere i Livet ønskede ham til Lykke paa hans Embedsbane, plejede han at sige: "Disse Ting har jeg, næst den udødelige Gud, min Moders gudfrygtige Bønner at takke for" ²).

Han modtog sin første Uddannelse i sit Hjem og bragte det ved sine sjeldne Naturgaver og Flid saa vidt, at han i en Alder af 12 Aar ansaaes moden til at blive Student, men da Faderen ej ansaa det raadeligt i saa ung en Alder at sende ham til en saa stor Stad som Kjøbenhavn, foretrak han at sætte ham med hans ældre Broder ind i Throndhjems Latinskole. Sammes Rektor, Mag. Andreas Borch, dimitterede ham 1703 til Kjøbenhavns Akademi. Hersleb omtalte senere ofte som Bevis paa Guds Forsyn følgende Tildragelse fra sit Skoleliv. Engang gik han med en Skolekammerat udenfor

Dennes Son Jens, der ogsaa dode som Prest i Herslev 1633, havde 8 Sonner, blandt hvilke Sonnen Jens og Sonneson af samme Navn fulgte Faderen som Prester i Herslev, medens Jakob Jensen f. 1617, blev Tolder og Foged paa Nordmöre. Han optog först Familienavnet Han ægtede 1655 Anna, Datter af Christopher Nielsen Tönder, Tolder og Foged paa Nordmör, og döde 1672. De efterlode 6 Born, blandt hvilke Peders Fader Christopher Hersleb (f. 1660). Denne dode som Sogneprest i Stod 28de Septbr. 1721 og esterfulgtes der af sin Son Jakob († 1758) og Sonneson Christian († 1761). Dennes Broder Jakob Peter Hersleb (f. 1717) blev Rektor ved Christiania Skole († 1782). Vor höjtagtede förste theologiske Professor ved Norges Universitet Sven Borchman Hersleb nedstammer fra den nævnte Tolder Jakob Jensens Broderson, Christian Jensen, (f. i Herslev 1643) † 1729 som Vejer og Maaler i Christianssund. Hans Sönnesön Jubellærer og Sogneprest til Fosnæs, Peder Jakobsen Hersleb († 1783), var Professor Herslebs Farfar.

²⁾ Hun döde 1718, just som de Svenske faldt ind i denne Egn.

Byen paa en trang Sti. Peder gik foran, Kammeraten efter med en ladet Bøsse i Haanden. Peder tabte sit Strømpebaand, og, idet han bøjede sig for at tage det op, gik Bøssen af, og Ladningen var gaaet gjennem hans Ryg, hvis han ej havde bøjet sig ned.

Examen philosophicum tog han samme Aar med laud, og den 28de April 1704 disputerede han offentlig for Baccalaure-Graden. Det paafølgende Aar præsiderede han 4 Gange, skjønt kun 15 Aar, ved 4 latinske Disputatser og var af 15 den første, som blev optagen i Elersens Collegium, hvor han disputerede "de cœnæ & prandii qvantitate". I Aaret 1707 underkastede han sig theologisk Embedsexamen med laud, just den første Gang, da denne Examen efter kongelig Befaling blev holdt offentlig. Efter at have tilbragt 4 Aar ved Kjøbenhavns Universitet blev han hjemkaldt af sin Fader, i hvis Hus han tilbragte de følgende 6 Aar dels med at undervise sine yngre Sødskende, dels med at øve sig i prestelig Gjerning. Under den erfarne Faders Vejledning lagde han her Grunden til den ualmindelige Dygtighed, som han siden lagde for Dagen baade som Prædikant og Katechet. Jo mere Indsigt han imidlertid fik i Læreembedets Vigtighed og Ansvar, desto større blev hans Ængstelse for at blive Prest. Han tænkte derfor paa at vælge en anden Livsbane, men dette var hans Fader meget imod, da han troede ham vel skikket til at træde i Kirkens Tjeneste. Tilsidst maatte Peder love sin Fader, at han ikke, før han blev 30 Aar, skulde forlade Theologien. I Foraaret 1713 ledsagede han en yngre Broder til Kjøbenhavns Universitet, hvor han under en offentlig Disputats i den Grad udmærkede sig, at han med hele Konsistoriets Samtykke blev udnævnt til philosophiæ magister, en Æresgrad, som uden nogen Bekostning for ham blev ham Af sin Landsmand, den kongelige Confessionarius Dr. Peder Jespersen, blev han, uden at vide derom, fore-

slaaet og antagen til Feltprest. Da denne Udnævnelse blev ham ganske uventet meddelt samme Dag, da han fyldte sit 25de Aar, saa han deri et Vink, at det var Guds Vilje, at han skulde blive Prest, og at hans Forældres Bønner og Ønsker havde mere fundet Guds Behag end hans eget Forsæt. Han blev nu ordineret af Sjællands Biskop S. Worm den 18de April 1714. Som Feltprest ved Kronprindsens Regiment tilbragte han 4 Aar dels i Holsten, dels i Nordtydskland og overvar blandt andet Stralsunds Belejring og Erobring. Under Felttoget blev han personlig bekjendt med sin Konge Frederik IV, for hvem han oftere maatte prædike, og hvis Yndest han vandt. Den 8de Juni 1718 blev han ganske uformodet af Kongen kaldet til Sogneprest til Gunderslev paa Falster. Da Kongen samme Aar kom over til Falster, bad han Hersleb at prædike for sig paa Tydsk paa Nykjøbings Slot. Det gjorde han saa tilfredsstillende, at Kongen samme Dag udnævnte ham til Slotsprest paa Frederiksborg og Sogneprest til Hillerød og Herløv 3). Her virkede han med megen Velsignelse i 7 Aar og vandt mere og mere Yndest hos Kongen, for hvem han ofte maatte prædike. Her var han ogsaa saa lykkelig, at et Forslag, han indgav om Oprettelse af en Skole for Bønderbørn i hans Annex Herløv, i den Grad vandt Kongens Behag, at det gav Anledning til, at Kongen efter Herslebs Raad lod bygge 240 grundmurede Skoler i sine Rytterdistrikter. Efter hans Forslag blev ogsaa et Hospital for Syge indrettet i Hillerød, hvortil Kongen skjænkede 24,000 Rdlr.

Ugjerne forlod han sin Menighed, da Kongen d. 22de April 1725 kaldte ham til sin Hofprædikant og kjøbte ham Bolig

a) Dette Kald var vel ikke ledigt, men Kongen sagde, at han vilde have ham der, og forflyttede samtidig den der værende Sogneprest Andreas Hoff til det ledige Stiftsprovsti i Christiania.

i Kjøbenhavn. 1727 blev han Medlem af Kollegiet de cursu Evangelii promovendo og Meddirektør af det nye kongelige Vaisenhus, som han den 17de April 1728 indviede.

Kort efter ledsagede han Kronprinds Christian og Kronprindsesse Sophie Magdalena paa deres Rejse til Karlsbad, og blev ved sin Hjemkomst betroet Inspektionen over de kongelige Pager og Kadetter.

I 6 Aar var han Hofprædikant og bistod desuden Confessionarius Lintrup i hans Svaghed som den kongelige Families Skriftefader. Da Kong Frederik IV blev dødssyg i Odense, blev Hersleb kaldt derhen og betjente den lidende Konge i 3 Uger med Prædiken, Samtale og idelig Bøn. Den 11te Oktober prædikede han sidste Gang for ham om "Dødens og Fødselens Dag, hvilken er den bedste" og var tilstede den samme Nat, da Kongen "under Herrens Bøn og Velsignelsens Lysning under han Haands Paalæggelse opgav sin Aand" 4).

Den følgende Morgen, 12te Oktober, tilbød den nye Konge, Christian VI, Hersleb Akershus Bispestol; men Hersleb, "som ikke følte sig stærk og skikket til at overtage dette ansvarsfulde Embede, søgte ved de bevægeligste Motiver at undgaa dette Embede", som den bekjendte Deichman beklædte. Denne blev imidlertid afsat og Hersleb sendtes den 24de Novbr. 1730 Bestalling til at være hans Eftermand, idet Kongen tilføjede af sin egen Kasse som Tegn paa sin synderlige Naade et aarligt Gratiale af 800 Rigsdlr. Kroner foruden Bispestolens ludkomster. Paa sin 42de Fødselsdag blev han af Biskop Worm indviet til Biskop, men maatte først "som øverste Biskop af Norges Rige" deltage i Kongens og Dronningens Salving den 6te Juni 1731.

⁴⁾ Peder Herslebs sandfærdige Relationer angaaende de Omstændigheder, som indtraf ved Kong Frederik IVs Död findes i det Kongl. Bibliothek i Kjöbenhavn. Brudstykker af denne opbyggelige Beretning har jeg ogsaa læst her.

3 Dage derefter begav han sig med sin Familie til Skibs til Norge. Her virkede han med mageløs Flid og Dygtighed og stor Velsignelse i fulde 7 Aar. Han bragte Orden tilveje, hvor Uorden og Misbrug havde indsneget sig, og førte Bispestaven saavel med Alvor og Kraft som med Kjærlighed. Af Ungdommens Undervisning tog han sig med Varme, idet han med Iver drev paa Katechisationen. De Unge bleve allevegne lærte til at læse i Bog, hvilket hverken Bønder eller deres Børn kunde synderlig af, førend han kom, "da de tilforn ligesom Papegøjer lærte deres Katechismus udenad". Ved sit Raad og sin Myndighed fik han Ungdommens Konfirmation frivillig indført i sit Stift, 2 Aar førend den kongelige Anordning derom blev udstedt. Ligesaa fik han indrettet de aarlige Fortegnelser over Ægteviede, Fødte og Døde, som senere ved Kongebud blev almindelig indførte i Norge og Danmark. Den gejstlige Enkekasse blev af ham indrettet, og Christiania Latinskole, Oslo Hospital o. m. bleve af ham ophjulpne og tildels udvidede. Arbejds- og Tugthuset blev bygget og indrettet, de talrige offentlige Regnskaber, som i samfulde 18 Aar ej vare deciderede, bleve af den flittige Biskop bragte i Orden. "Vil man sammenligne Indretningerne", siger Professor Anchersen i sin Mindetale, "med de 7 Aar, han var Biskop der, maa man undres over, hvorledes en Mands Klogskab kunde i saa kort Tid udrette saa mange og saa store Ting".

Hersleb mente, at Akershus Stift var den Vingaard, hvori han skulde virke til Aftenen, da Lønnen uddeles, men Gud havde anderledes besluttet.

Med Posten d. 18de Oktbr. 1737 fik han Befaling ufortøvet at indfinde sig hos Kongen. Undervejs fik han at vide, at Sjællands Bispestol var ledig, og anede nu Aarsagen til sin pludselige Nedkaldelse. Da han den 26de Oktober indfandt sig paa Frederiksborg, befalede Kongen, at han skulde overtage Sjællands ledige Bispestol, og vilde ingen Undskyldning høre

eller modtage. "Med allerstørste Bedrøvelse modtog han denne 6te Vocation, hvilke, især de 3 sidste, vare tvertimod hans Ønske og Bøn, nemlig om et lidet Embede og dagligt Brød i Rolighed, da ham altid har ligget i Sindet Senecas Ord: "Me dulcis saturet qvies, nullis nota Qviritibus:

Molli perfruar otio, obscuro positus loco, Ætas per tacitum fluat; Sic cum transierint mei Nullo cum strepitu dies, plebejus moriar senex".

Havde Akershus Bispestol lagt fuld Beslag paa den virksomme og dygtige Mands Kræfter, saa gjorde Sjællands det i endnu højere Grad med sine 21 Kjøbstæder, 33 Provstier, 422 Kirker og 350 Prester foruden Katecheter og Skoleholdere, da under denne Bispestol ogsaa laa Færøerne, Trankebar, de vestindiske Kolonier, Missionærerne, Skibspresterne o. m. Dertil kom, at han var Meddirektør i en Mængde offentlige Indretninger, som Fattigvæsenet, den gejstlige Enke- og Brandkasse, Slavekassen o. m.

Hvad der ved hans nye Embedspligter især faldt ham tungt, var, at han kort efter sin Udnævnelse til Biskop tillige blev Medlem af det bekjendte General-Kirke-Inspektions-Kollegium for Danmark og Norge, der blandt andet skulde gjøre Forslag til alle gejstlige Embeders Besættelse. I Spidsen for samme stod den af Kongen meget yndede Geheimeraad Grev Holstein, men dens mest indflydelsesrige Medlem var Grevens Informator Etatsraad Høier, som Hersleb skildrer som en klog og skarpsindig, derhos meget farlig og entrepenant Mand, der havde et particulair Had til Bisperne og de Gejstlige. Ved hans Side stod hans Fætter, den meget pietistiske Hofprædikant Bluhme, der gjorde i alle Ting et med ham, og Bluhmes Fætter og intime Ven Konsistorialraad Hvid o. Fl.

Med dette herskesyge, stærkt pietistiske Parti i Kollegiet kunde den frisindede, selvstændige og myndige Hersleb ej enes, især med Hensyn til gejstlige Embeders Besættelse, men han kunde mod den stærke Majoritet Lidet udrette og kun sjelden hindre Kollegiets mindre betænkte Forslag, saameget mere som det afgjorde saadanne Sager, hvori det frygtede Bispens Modstand, naar denne var fraværende paa Visitatser ⁵).

Etatsraad Hvid havde ytret, da man sagde, at Hersleb havde holdt god Orden og Skik i Akershus Stift og vilde nok gjøre ligesaa her. "Ja lad ham kun komme her, vi skal i Kirkeinspektionen nok holde ham saa varm, at han ikke mange Spring skal gjøre" Dette gik forsaavidt i Opfyldelse,

⁵⁾ Sammenlign Herslebs Indberetning om Kirkeinspektionskollegiet (fra 1747), Möllers theol. Bibl. V, S. 146. Deri ytres blandt andet: "Efterdi det laa visse Folk Magt paa, at ingen andre skulde befordres til geistlige Embeder end de, som vare af deres Parti, f. Ex. de, som under Helligheds Skin klagede for Pastor Bluhme over Presternes Ugudelighed, fordomte alle Folk, blamerede Bisperne og andre Geistlige, bragte ham Rapporter, Sandt og Usandt, fra alle Stifter i begge Rigerne, hvilke han igjen som Sandheder forebragte Kongen; derimod alle andre lærde, duelige og habile Mænd, som holdt sig for gode til at tilbede ham, de skulde hede kjödelige Bugtjenere, Fiender af alt godt, urolige, opsætsige mod kongelige Anstalter, naar de andre Ulærde, Uduelige og Idioter, som ikke havde Haab ved noget Retskaffent at komme frem, ja tildeels vare bekjendte for ret lidderlige og hoist forargelige Mennesker, som nu, fordi de hængte med Hovedet, tilbade Hr. Bluhme, rapporterede om Andre, skulde hede Omvendte, gode Sjæle, Forfulgte, Aandelige. - Men da en stor Del af disse bleve befordrede til de bedste Prestekald og derved Andre bleve opmuntrede til at lære lige Kunst, saa at Sværmeri, Enthusiasteri, Separatisteri og Herrnhuteri toge Overhaand, og der indlöbe saa mange Klager allevegne fra over slige Folks Conventikler, Extravagancer og Urolighed i Landet, saa blev det vel tiest gjort til Intet, at det ikke var saa, det var kun Blamer og Forfölgelse mod de dyrebare Sjæle af de kjödelige Geistlige. Især vare Bisperne de onde Mænd, som ikke kunde fordrage de gode Sjæle, og deres Indberetninger i Kancelliet til Kongen vare ikke at lide paa" o. s. v. Paa den anden Side maa man dog indromme, at Biskop Hersleb selv var en myndig Mand, der ej lod sig rokke. Hans Svigersön Harboe siger om ham: "Naar han efter Bön og Eftertanke havde overveiet en Sag og indsaa, at den var retfærdig for Gud og nyttig for Kirken, saa sagde han ofte, at al Helvedes Styrke, at den ganske Verdens Magt ikke skulde formaa at rokke ham fra hans foresatte Standhaftighed". Harboe anvender paa ham Nehemias Ord (6, 11): "Skulde en Mand som jeg fly".

at de i Kollegiet hindrede ham i at udrette Alt det, som han uden deres Modarbejdelse og i Besiddelse af Kongens Agtelse og Tillid vilde have kunnet udrette til den dansk-norske Kirkes sande Vel, og foraarsagede ham mange Ærgrelser.

Hersleb vedblev imidlertid en Række af Aar at virke med Kraft og Velsignelse i sit nye Kald. Med gudelig Nidkjærhed udførte han sine Embeds Forretninger, og med kjærlig Omhyggelighed befordrede han Gejstlighedens Bedste dels ved at afvende skadelige Anslag imod dem i vanskelige Tider, dels ved at opmuntre dem til Aarvaagenhed i deres Embedsførelse og dels ved at føre de uordentlig Vandrende med Sagtmodighed paa den rette Vej. Kirkerne, Hospitalerne, Latinskolerne og Enkekassen fandt i den praktiske og forstandige Hersleb en saa dygtig Styrer og Tilsynsmand, at deres Midler væsentlig forøgedes, Kirkerne holdtes i god Stand, Hospitalernes Lemmer forøgedes, og Stipendier rigeligere end før hans Tid uddeltes.

"Med sin veltalende Mund", siger Anchersen 6), "helligholdt han fire Hundredeaarshejtider, eller som vi kalde det Jubelfeste, nemlig 1717, 1730, 1736 og 1749. Han var Biskop i næsten 27 Aar og indviede i den Tid 17 Kirker, 11 Biskoper 7), 50 Provster, 421 Prester, foruden 153 tilforn indviede, hvilke han forsynede med Kollatser, 24 Rektorer og Konrektorer, 198 Degne og Klokkere og 20 Katecheter, hvilke Alle han behørig examinerede og tog i Ed, og saavel offentlig som hjemme indviede og opmuntrede dem med hellige Formaninger og andægtige Bønner".

6) Prof. Johan P. Anchersen Sörgetale.

⁷⁾ Blandt dem var Niels Dorph til hans Eftermand i Akershus 1738, Peder Hygom til Aarhus 1738, Johan A. Brodersen til Ribe 1741, Ludvig Harboe til Throndhjem 1746, Fr. Nannestad til Throndhjem 1748, Dr. Erik Pontoppidan til Bergen 1747, Rasmus Palludan til Christianssand 1752,

Da han mærkede, at Kræfterne aftog, og han blev svagelig, udvirkede han, at hans Svigersøn Ludvig Harboe blev ham adjungeret som Medhjælper med Løfte om Succession.

Hersleb døde efter 7 Dages Sygdom i Kjøbenhavn, den 4de April 1757, 68 Aar gammel. Han blev begraven i Holmens Kirkes Kapel med megen Hejtidelighed. En Mængde Minde- og Klagesange paa Latin og i Modersmaalet udkom til hans Amindelse af hans Sønner, Professor Wadskjær, Rektor Sporon, Jakob Lund, Pastor Jens Schive, C. Biering og et latinsk Æresminde af hans Ven Rektor Søren Seerup Monrad i Christiania, der kalder ham "en Mand saa stor, at ingen Berømmelse kan gjøre ham større". Hans mangeaarige Ven Professor J. P. Anchersen udhævede i en latinsk Sørgetale paa Universitetets Auditorium den 20de April 1757 som det Ejendommelige ved ham hans Agtsomhed paa Alt, hans Udholdenhed, Flid, Redelighed, Forsigtighed, Ædelmod, Beskedenhed og Gudsfrygt 8). "Han vidste, at et Menneskes Gudsfrygt skal kjendes af hans Gjerninger og ikke af hans Lader, hvorfor han heller vilde være end synes gudfrygtig. Hykleri fandtes ikke hos ham". Paa sin Dødsseng nød han den hellige Nadvere, talte med de Tilstedeværende om sin egen Ringhed og Guds Naade, sukkede: "Fader, i din Haand befaler jeg min Aand", hvortil han kort efter føjede sine sidste Ord: "Nu triumferer jeg over alle mine aandelige Fiender". Hans Svigersøn og Eftermand L. Harboe skildrede paa Landemodet i Roskilde den 15de Juni 1757 en i Aanden brændende Biskop og omtaler med Ros hans mangesidige Dannelse, hans Fortjenester af Kirken, hans hæderlige Charakter, store Begavelse som Prædikant og mageløse Arbejds-

⁸⁾ Kort för sin Död skjenkede han 400 Rdlr. til Kjöbenhavns Universitet, hvoraf han bestemte den aarlige Rente til en fattig og flittig throndhjemsk Student. Til Kjöbenhavns Fattige skjænkede han 1200 Rdlr. o. s. v.

dygtighed. "Folkets Længsel efter at høre ham var saa stor, at skjønt Vagten fordobledes, naar han prædikede, kunde den dog neppe holde den tilstrømmende Mængde ude" 9).

Naar vi lade Herslebs Liv og Virken fremtræde for vor Beskuelse og agte paa Samtidens Vidnesbyrd om ham, fejle vi vist ikke meget, naar vi regne Peder Hersleb blandt de mest udmærkede Mænd, som Norge har fostret og i ham se en Stjerne af første Rang paa den dansk-norske Kirkes Himmel. Alle ere enige i at rose hans ualmindelige Begavelse som Prædikant, hvis Lige man aldrig havde hørt, og som henrev Alle. I det Hele var Hersleb udrustet med en højt begavet Aand og et kraftfuldt Legeme. Med klar Bevidsthed, levende Indbildningskraft og en lykkelig Hukommelse forenede han en mageløs Arbejdsdygtighed, en sjelden Flid og Udholdenhed 10, en Gudsfrygt uden Skrømt og en Charakter og Færd, der indgjød Højagtelse og Kjærlighed. Bispestaven førte han med Kraft og Myndighed, forenet med Humanitet og Kjærlighed.

Foruden en Del Disputatser og Lejlighedstaler, som Ligprædiken over Christian VI og Dronning Lovise o. m., en Jubelprædiken 1749, udgav han en Samling af Prædikener

⁹⁾ Anchersen ytrer saaledes: "Han var og holdtes af Alle for den Förste i geistlig Veltalenhed". Suhm (hans Skrifter X, S. 26): "P. Hersleb besad ugemen legemlig Veltalenhed, saa mig synes deri aldrig at have seet eller hört hans Lige. Hans Stemme, hans Gebærder vare saa söde, saa overtalende, at man sagde om ham: at han bad Folk komme i Himlen, thi der er saa godt at være; hvorimod man sagde om Biskop Hagerup i Throndhjem, som var heftig i sin Stil, at han tog og stödte dem ind, sigende: Du skal derind, enten du vil eller ikke. Da Hersleb holdt Ligtale over Christian den 6te, græd Alle uden Hersleb, men da Bluhme holdt sin Sörgetale, græd Ingen uden Bluhme selv.

¹⁰⁾ De Breve, som vi meddele, indeholde Exempler derpaa i Mængdevis, hvortil vi kunne föje, at han stedse förte for privat Brug udförlige Dagböger, skrev med egen Haand alle Betænkninger og Forberedelser til Embedsforretninger, lærte dem udenad og huskede dem trolig Han skrev en fin Haandskrift, men med saadan Færdighed og saa meget paa en Dag, som Andre havde ondt med at afskrive i hele 4.

over de 7 Christi Ord paa Korset, kaldet "Livets Ord i Dødsens Stund", hvilke efter kongelig Befaling først bleve trykte 1729 og siden oftere bleve oplagte (de ere optagne i "en Samling af Prædikener over Søn- og Helligdage", som udkom i Oktav 1771), en Samling af offentlige Taler ved Kirke-, Bispe- og Prestevielser, epistola pastoralis til Akershus Stift angaaende Konfirmationens Indførelse, efter kongelig Befaling skrevet og udgivet 1737, Aften- og Morgenbønner til Husandagt o. m.

Peder Hersleb var gift med Bolette Hjort 11), en Beslægtet og Plejedatter af Dr. Peder Jespersen. Han ægtede hende d. 25de Oktbr. 1719 og havde med hende 10 Børn, hvoraf 6 overlevede Faderen, nemlig Hans Christopher Hersleb, Justitsraad og Landsdommer i Sjælland, senere Borgermester i Kjøbenhavn, Konferentsraad 1775; Mag. Peder Jespersen Hersleb, der studerede Theologi og 1767 døde som Sogneprest i Nykjøbing; Frederica Lovisa, der blev gift med Biskop Ludvig Harboe; Petronella Helena (f. 1724 † 1778), gift med Justitsraad, siden Konferentsraad og Sekretær i det danske Kancelli Andreas Graah; Anna Magdalena Charlotta (f. 1725 † ugift) og Boletta Sophia (f. 1728 † 1768), gift med Konferentsraad Peder Aagaard.

¹¹⁾ Hun var Datter af Hans Hjort, Sogneprest til Stenstrup i Fyen († 16de Mai 1767). Hendes Söster Lisbeth Christine var gift med Magister Christopher Nyrop, Biskop i Christianssand.

Biskop P. Herslebs Embedsskrivelser.

I.

Velærværdige Hr. Proust og samtlige Sogne Præster Elskelige Brødre i Herren!

Naade være med Eder og fred af den, der er og den der var og den der kommer, og af de 7 Aander for hands stoel

af Jesu Christo det troe vidne. Amen!

Fra den Tid det har behaget den Allerhøyeste Gud og vor Naadigste Konge at betroe mig dette Stiftis tilsiun (for hvilken tunge Byrde og høye ansvar jeg vel har unddraget mig, det lengste jeg kunde, og det saalenge, indtil det blev mig imponeret, saa jeg ei torde lengere sette mig imod Guds Kald og høye Øvrigheds Befaling, men i den tillid, at den, som har Kaldet mig, ogsaa skal hjelpe mig, har antaget det) har det i sandhed siden været min lengsel at komme tilstædet og efterhaanden at kjende mine Brødre, som skal være mine Medarbeidere i Herrens Verk, saa jeg maa bruge til Deres Velærværdigheder Pauli ord til de Romere 1 Capt. V. 11. 12. 13. Mig har forlengtis efter at see Eder, at jeg kand dele nogen aandelig Naadegave med Eder, at I kand styrkis, det er, at jeg kand blive trøstet med iblandt Eder formedelst den, som er i os paa begge sider, baade Eders og min troe, og jeg vil ikke dølge for Eder Kjere Brødre, at jeg har ofte ønsket at komme til Eder, at jeg kunde have nogen frugt endogsaa iblandt Eder.

Imidlertid har det og været mig ikke een liden opmuntring, at jeg og har fornummet det Ærværdige Clericies reciproque lengsel efter mig, hvorom jeg atter kunde bruge Pauli ord 1 Thess. 3, 6. mig er forkyndet Eders Kierlighed, at I tenke paa os altid til det beste, og forlengis altid efter os, ligesom og vi efter Eder, hvilket jeg har sluttet saavel af andris sigende og breve, som og af een stor Deel deres egne Breve fra Prouster og Præster, for hvilke hver især jeg tjenstlig takker dem alle, og beder, at det mig ikke regnis til onde, at deris Lykonskningsbreve ikke fra Kjøbenhafn ere bleven besvarede, baade for at spare den tid til andre ting, som udfordris, naar mand skal giere sig les fra et Sted og Embede til et gandske fremmet sted og fremmet Embede, saa og for ei at misbruge den mig i den tid allernaadigste forundte Postfrihed, som ei kunde strekke videre end til de Breve, som gik Embedet and. Aarsagen, som har opholdt mig saalenge fra

min reise, er det Ærværdige Præsteskab vel noksom bekiendt, nemlig den Kongl. Salving, til hvilken jeg paa Embedets vegne skulle assistere, men saasnart den var overstaaet, har jeg ved ingen ting ladet mig lenger afholde, men atter med Paulo: 1 Thess. 2, 17de Brødre! efter at vi en stakket tid har været røvede fra Eder, efter ansigtet ikke efter hjertet, hastede vi dismere at see Eders ansigt med megen forlengsel. da jeg ved Guds Barmhjertighed lykkelig og vel her til stedet er ankommen, har jeg ikke villet undlade ved dette at Kundgjøre Deris Velærværdighed og samtlige Sognepræster min Ankomst, at den kand være vitterlig for alle og at jeg kand være til enhvers tieniste, som hos mig har noget at forrette, melde eller tilskrive, saavidt i min ringe evne staar, endskjent jeg derhos maa beklage, at jeg er endnu saa fremmet i alle Sagerne, at jeg liden eller ingen opliusning kand give i de ting, som hos mig kand forlangis Stiftet angaaende, efterdi den Allernaadigste til Stifts Kistens og Documenternis overleverelse anordnede Commission ikke er end saa vidt ferdig, at jeg noget deraf kand annamme, og altsaa ingen rigtighed kand have self, eller ingen Dristighed til at underrette andre om noget, og vil derfore ønske, at, naar Stiftskisten kommer i min være, den da saaledes maatte befindis, at baade jeg og andre hos mig deraf kand faa nogen opliusning;

Ellers skal min største lyst og glæde være aleene at bekymre mig om, og befatte mig med de ting, som gaaer mit Embede an, og dertil opofre ald min tid og flid, hvorudi jeg og haaber at finde det kiere Præsteskab lige sindet med mig, ihenseende til baade at saa vigtig og helligt Embede er os betroet paa alle sider, at det vel er værdt at nyde alle vore Kræfter, saa og ihenseende til det svare Regnskab, vi har at giøre, om vi, som tiene den høyeste Gud og saa god een Herre i ham saa Kiær en ting, Guds hjord at føde, Siæle at vinde til Christum, agte os at have tid tilovers til noget andet at giøre, foruden det, som jeg ikke vil melde engang (thi ikke frygt for Mennisken, men Christi Kierlighed bør være det hiul, som skal drive os dertil), at det og ikke vil lykkis dem, som ere anderledis sindede, thi vi har, Gud være lov, en Konge, som nøie vil see paa, at hver tager vare paa sit, som veed at skienne paa, hvor vigtig et Embede en Lærere har, som alvorlig vil straffe ald urolighed, stridighed og πολυ πραγμοσυνη hos sine Geistlige, og som vel begriber, at Guds ord, Bon, formaning i Kierlighed, og derudi idelig at holde and og holde ud, er en retsindig Læreris vaaben, hvorved alle Siæle omvendis og forbedris, ikke med timelige straffe og verdslige Domme, som til med aleene gaar Øvrigheden an, og ere vel gode og nødvendige til Politie og udvortis skik, men giøre aldelis intet til Siælenis omvendelse og

igienfødelse, som bør være de Geistliges øyemerke.

Dernest skal det være min lengsel og glæde endeel efterhaanden at lære at Kiende mine Brødre i Herren og dette Stiftis Clerisie, endeel at forefinde deris Meenigheder i god stand i det aandelige og Guds ord at boe rigelig iblandt dem, at Guds ord og Kundskab Kand voxe og tiltage idelig og Begge deele Kand jeg ei tenke til saa hastig at erfare, som jeg gjerne ønskede, ja ikke eengang giøre Begyndelse dertil saa tilig, som jeg agtede, efterdi jeg har fundet min Residence i saadan tilstand, at det vil tage nogen tid, inden jeg kand komme i nogen roelighed og Orden i mit huus, at jeg derefter kand begive mig paa mine Visitatz-Reiser, hvorom jeg betimelig skal advare dem, hvor den skal fore-Imidlertid vil jeg venlig udbede mig af Deris Velærværdige Hr. Prousten det forderligste ske kand, at indberette mig Specifice, naar af Biskop sidste Gang i hver Præstegield og hver Kirke er blevet visiteret, jeg siger virkelig visiteret med ungdommens overhøring og Kirkernes Besigtelse, paa det jeg derefter kand rette mig og saa vidt mueligt er, begynde min Visitation der, hvor i lengste tid ikke er visiteret; Iligemaade vil jeg og forvente fra hver Præst under hands haand om hver Kirke især, hvem Kirken ejer, og hvem fra den tid Kirken blev soldt, har ejet den, i hvad stand Kirken nu er, da jeg tiltræder, hvad mangel, og hvad som hindrer, at manglerne ikke raadis bod paa. Endskjønt jeg ikke tviler paa, at jo enhver retsindig Herrens tienere, som elsker Guds Kirke og de udødelige Siæle, vel af sig selv er omhyggelig for den saa nyttige og nødvendige Catechisation: Saa vil jeg dog bruge Petri ord 2 Epist. 1, 12. 13: Jeg vil ikke forsømme at paaminde Eder altid om saadant, alligevel at I vide det, og ere styrkede i den sandhed, men jeg agter det ret at opmuntre og erindre Eder, saalenge jeg er i dette paulun, og derfor beder for Christi Kierligheds skyld, at de kjere Brødre ville lade det verk være deris idelig omsorg, deris glædeligste gierning, og ikke aleeniste have indseende med Klokkere og Skolemestere, om af de sidste hos dem findis, at de troelig og flittig catechisere, og det ingenlunde forsømme, men og self benytter sig dertil alle Leiligheder, saa tit det skee kand, baade den i Kirken anordnede, saa og oftere for og ved Skriftemaal, bededage, og ved den aarlig huusbesøgelse, hvilken nemlig husbesøgelse om den over alt er brugelig jeg ønskede at vide, og hvor den ikke er brugelig, at den da maa begynde efter Lovens 2den Bogs 7de Capt. 1ste Art., saasom derved meget got kand stiftes, meget ondt afvendis, naar den rettelig og viiselig i Kierlighed brugis, og

h

fo

ti

S

d

f

I

i

b

a

d

S

d

Ċ

(

ł

ı

Præsten aldrig kand have bedre Leilighed at kjende sin hiord og forhøre ungdommens fremgang i deris Christendom. Hvorfor ogsaa hver Præst af sig selv holder et rigtig register over ald ungdom i sit Sogn afdeelt i Classer efter deris profect, hosteignet enhvers forhold, hvorudi Børn indskrivis, naar de ere 7 Aar gamle, enten de endnu kand læse noget eller ikke, og de udslettis, som komme i Egteskab, hvilket ved Visitatzerne maa være ved haanden, at de, som ere antegnede som forsømmelige, da kand advaris, og de forældre tiltalis, som hol-

der deris Børn ikke tilig nok til Læsning.

Endskjønt det vel ikke pretenderis, at de unge skal lære udenad anden Catechismum end Lutheri med sin korte forklaring, saa dog ville jeg gjerne, at i Stiftet blef bekiendt en liden Bog kaldet Christendommens Kierne, som er den beste af alle de Catechismis jeg kiender og ret svarer til sit Nafn, og er af erfarenhed befunden meget gavnlig, og derfor introduceret i det Kongl. Vaisenhus i Kiebenhafn, hos de Kongl. Cadetter og andre steder; det er ingenlunde i den tanke, at den skulle udenadlæris, thi dertil er den baade for vidtløftig, og mand naaer ikke dermed sit Maal, men eendeel, at Skolemestere og Klokkere og andre, som skal catechisere, giøre sig i den vel bekiendte og beløbne, eendeel ogsaa at de i Menigheden, som har af Gud nogen smag paa Christendom, oplyst til fremgang, kand have i dend nogen privat øvelse og forlystelse, og faa et Begreb af den sande Lærdom i kraftige og mest Bibe ns ord: til den ende jeg har ladet komme en forraad af den og andre smaa Geistlige Bøger for en billig priis, hvorpaa her følger forteignelse, som hos min Amanuensem kand faais, naar forlangis, og saasnart jeg merker nogen søgen og Begjerlighed derefter, at Præsterne meene at kunde blive af med dem til Menighedernis nytte, skal jeg altid lade komme i store quantitet, at den ofte ubillige fordeel, som Bogførerne gjør af deslige Bøger, ikke skal afholde nogen fra slig Gudfrygtigheds øvelse. Hvorfore det var saare got og nødvendigt, om Præsterne ved alle Leiligheder opmuntrede deris Menigheder til Husandagt og Gudelige Bøgers læsning hjemme i deris Huuse, og at lade deris Børn læse saadanne for dem som ikke self kand læse, især at de efterhaanden anføris, opmuntris, vennis til det Nye Testamentis og Bibelens Læsning, nu vi i vore tider har den Lyksalighed, at den for saa let priis kand havis, og naar nogen Præst vil lade mig betids vide, hvor stort antal af saadanne Bøger hand meener at kunde bringe ind i sin Meenigheds hænder og huse efterhaanden, vil jeg gierne lade dem komme, da jeg fra Vaisenhusets Bogtrycker og Bogbinder fra første haand altid kand skaffe dem lettere uden nogen mindste fordeel end de ellers faais. Og at saadan

Læsning og Husandagt, som er saa nødvendig til opbyggelse heldst i Norge, hvor Kirkeveyen er saa lang og Kirketienisten formedelst Annexerne ikke saa jevnlig, helst for dem, som boe tilfields og langt borte, kand med tiden blive mere almindelig, saa ombedis de Kiere Brødre, at de paa mit ansvar efter denne Dag ingen tager for første gang til Guds Bord, som ei før har communiceret, uden de foruden deris Catechismi Læsning udenad ogsaa derhos kand tydelig og distincte læse i Bogen een stiill uden anstød, det maatte da være saadan besynderlig casus og umuelighed, som vanskelig skal forefalde, at de derudi kunde, dog ikke lettelig, dispenseres; thi om end dette vel siunes den gemene Mand en tvang i Begyndelsen, saa er det dog een tvang den de self vil takke Gud for, naar deris hierte bliver rørt til Gudsfrygt og øyene opladis, og derfor kand dette Monitum Pastorale strax gieres bekiendt, og derhos forsikris, at paa mine Visitatzer skal af de unge blive requireret ligesaavel deris Læsning i Bog som Læsningen udenad og deris Saligheds forstand.

Jeg haaber, at der i alle Sogner findes Præstens Medhielpere louglig antagne og anordnede, og hvor de ikke ere, at de da begieris og foreslaais, saasom det er meget nødvendigt til en Præstis sikkerhed, at hand ikke skal komme i uleilighed, naar hand ei har taget de behørige advarsler og

gradus admonitionis i agt.

niord

orfor

ald

hos-

ere

, og

erne

for-

hol-

lære

for-

en

este

afn,

in-

de

den

for

eel,

ere,

de

om.

og

ige

en

llig

em

gen

ive

me

ne

d-

gt,

er

se,

elf

iis

re

br

or

ge

eg

er

re

n

Jeg begriber meget vel, at det i Norge bliver vanskeligt Skoler og Skolemestere at holde i Sognerne, som dog er saa nødvendig for ungdommen, men jeg meener ogsaa, at gudelige Mænd, som tager sig Guds Kirkes trang nær til Hjertet, har udtenkt adskillige maader og veje, hvorved saadan mangel Derfor om nogen Proust eller Præst veed kunde hielpis. noget got forslag til Skolemestere at holde, eller andre nyttige forslag til Guds Kirkes opbyggelse, eller har sine pia desideria, da vil jeg dem ikke aleene med ald taknemmelighed og broderlig Kierlighed imodtage og samle, men og deraf udsøge, hvad jeg kand tenke efter tidernis Leb practicable at være og venteligt at obtinere, og det i dybeste underdanighed for vor Kiere og fromme Konge, hvis ønske og løst det i sandhed er at befordre Guds Ære, forestille. De Kiere Brødre har erfarenhed i Stiftet, Stæderne og manglerne, jeg har nogen erfarenhed i tiderne, og hvad som kand vente bifald eller ikke; lader os hellige den store Gud i vore hierter og opofre voris erfarenhed til Guds Ære, og forsøge, om ikke af det sammenskud noget got ved Guds Bistand kand fremskyde; og at baade Præsterne kand have tid at tenke derpaa og indsende det, saa og jeg ikke forhaste mig til noget forslag, inden alt er indskikket som ventis kand, saa vil jeg indtil

over Nytaar blot vente paa, om noget mere fra Brødrene

indskikkes, inden jeg deraf noget benytter mig.

Jeg vil og fra Deris Velærværdighed Prousten vente een fortegnelse paa alle de Studentere i Proustiet, deris alder, Senium Academicum, Caracterer, hvad de sig foretager, og et vidnisbyrd om deris lif og lefnit, som for Guds øyen uden persons anseelse, saadan som de med god samvttighed kand give det for Gud, og saaledis som de vil, at jeg i andre ting skal forlade mig paa dem, som mine medhielpere, samt og deris Betænkning, om ikke saadanne i Sognerne værende Studentere skulle være at formaa til een eller anden Embedsøvelse, ei alleene i Prædiken, men endog i Catechisation og sygis Besøgelse, uden noget derfor at nyde eller vente, og det ikke for Præsterne derudi at lette, thi ingen retsindig Præst forlanger derved at efterlade noget af sit Embeds Pligt, men for dem self, som agte at komme i det heilige Embede, at de kand forud lære at omgaais med Siælene, og have nogen øvelse i disse Embedets til anseelse vel ringeste, men sandelig vigtige og vanskeligste stykker, i haab, at de derved betids kand komme til at see i Embedets vigtighed og disbedre med Bøn og ydmygelse præparere sig dertil, om Gud i henseende til saadan deris louglig øjemerke dis før ville betroe dem sin Kirke at forstaa.

Alle Klokkere, Skolemestere og, om der findis i de smaa steder flere saadanne Kirkens og Meenighedens betientere, maatte tilsigis at indsende til Prousten rigtig Copie af deris Bestalling (af hvem de og har den) vidimeret og attesteret af Sognepræsten, da de mig igien til min efterretning tilstillis, at jeg, naar vacance falder, kand vide, hvem det til-

kommer derfor at sørge.

I det øvrige beder jeg, at Deris Velærværdige Prousten og samtlige Sogne-Præster ville have fortrolighed til mig, og forsikre sig om, at jeg intet søger uden at omgaais dem alle i broderlig Kierlighed, at jeg med dem, og de med mig arbeide paa de ting, som høre Guds Rige til, og de som ere af det sind, vil jeg paa alle maader Ære og Elske, de gamle som fædre, de yngre som Brødre. Paa min indgang og udgang hos dem skal være i Kierlighed, med hvilken forsikring jeg ønsker dem samtlig Naade og Kraft til deris Siæle, Embede, Sundhed i deris Legemer, velsignelse i deris huuse, aandelig glæde af deris Menighed, og i saadan ønske forbliver stedse

Deres Velærværdigheders beredvillige Ven og Broder

P. Hersleb.

Opsloe Bispe-Residence den 13de Juli 1731.

ene

een

er,

og

len

ind

ing

og ide

ds-

og

det

est

ien

de

ren

elig

ids

ed

nde

sin

re, eris

ret til-

il-

ten

og

lle

ide

det

om

ing

jeg

de,

elig

dse

Specification paa nogle af Vaisenhusets Beger, som til Meenighedernis tieniste hos mig nu kand faais. Christendommens Kierne indbunden for . . . 12 Sk. Speners Catechismus i franskbind 1 Ort 12 -Jannewais Exempel-Bog om gudelige Børn, indbunden i dvelsk = - 12-Christelig Levnets Begyndelse, indbunden i Anviisning til Christi Kundskab, indb. i papir = - 4-Wiiglebs Christendoms forhindringer og Evangeli herlighed, indbunden i dvelsk . . . = - 12 -Kempe Christi efterfølgelse, franskbind . . . 1 — = -Bibelske Sentencer efter troens Artikler, ind-Nyere edition af Nye Test. forbedret franskbind 1 — 4— Tydske Psalmer verterede paa Dansk i franskbind 1 - s - sIndhold og sammenheng af den gandske Bibel = 20 -Porst Dialogus zwischen einen alten und jungen Prediger 1 - = -Thomas Juel.

II.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sognepræster. Elskelige Brødre i Herren!

Naade være med Eder og Fred af den som er og den som var og den som kommer og af de 7 Aander, som ere for hands Stoel og af Jesu Christo det trofaste Vidne. Amen. Mit forrige eller første almindelige Brev til det Ærværdige Stiftets Clericie fornemmer jeg af eendeel indløbne Besvarelser at være i velvillighed og Kiærlighed optaget, hvilket glæder mig meget, og skal opmuntre mig endnu saa meget meere at gjøre med Lyst mit Embede, og ved saa velvillige Brødris og Medhjelperis Bistand at fare fort i Herrens gierning, at ikke skal komme over os det trusels ord: Jer. 48, 11. Forbandet være den, som gier Herrens gierning svigagtelig. Endskjent de i forrige Brev begierte Efterretninger ikke endnu ere indløbne, hvilket ikke heller kand ventis, og Jeg ikke heller begierer andet end de maa være Brødrene i friske eftertanke, og ikke det forrige ved dettis indløb forglemmis, saa volder dog baade min idelig Bekymring om at faa nogen ret Begreb

om Stiftets sammenheng, saavel som en og anden Erindring, at jeg ved dette atter besøger det Ærværdige Clericie.

1) Er mig tilhænde kommen een Kongl. tilladelse om Beckens udsættelse i det gandske Stift for Anna Mule, afgangne Marcus Nielssen Hessis Efterleverske i Friderichstad, hvoraf følger indlagt een af mig verificeret Copie til Præsternis

videre Besørgelse, men

2) ved samme Anledning vil Jeg indstændig bede samtlige Ærværdig Præster, at de ville behage med all fliid og Accuratesse at besørge saavel Collecternis som de aarlige Kirke-Expensers indsendelse til Prousten i rette tid; Jeg kan ikke bærge for de Kiære Brødre, at dette Stift i den fald staar i een blame og ont udraab i Kiøbenhafn hos Missionen, Biskop Worm, Helsingeers fattigis Forstandere, Slave-Cassens Directeurer og Academiet, hvilke alle hos mig har besværget sig, at dette det første og mindste i Circumferencen og nærmeste Stift i Norge plejer at være det seendrægtigste og urigtigste i deris Contingenter at indsende. Nu veed jeg saare vel, at det ikke er Prousternis og Præsternis skyld (i det ringeste kun faa, saa jeg med fortrydelse maa se, at jeg ikke end kand faa 1730 Aars-Regnskab afgjort), men efterdi det dog er een Beskyldning paa Stiftet, saa vil jeg gjerne stræbe, ikke alleeniste at bringe det ud af denne blame, men og at forhverve os samtlig dend Lov af Accuratesse, hvilket jeg dog ikke formaaer, inden de Kiære Brødre derudi vil komme mig til hielp, paa hvis fliid det allermeest beroer; jeg veed vel, det har sine vanskeligheder, og Præsterne finde deris Besværligheder med dem at indfordre og indsamle, men lyst og god villie gjør alle Besværligheder lette og alle vanskeligheder slette, har de derfore nogen godhed for mig, saa vil jeg derudi kjende det, jeg som ikke hellere kand have nogen roelighed i mit Sind, uden jeg har bragt hvert aars Sager i Rigtighed, jeg vil virkelig ansee det, som en velgierning imod mig og som et Kjendetegn paa, at jeg er det Kiære Præsteskab velkommen og behagelig, saalenge jeg derudi merker deres godhed for mig i at indsende alt saadant betids, og heller for tiden til Prousten, om hvis vigilance at indsende mig det jeg ikke tvifler paa, da ellers alle tilfælde, som kand paakomme og ikke forud kand sees, ved saadanne Pengis Bortkommelse, med Brand, med Tyves og anden ulykke, vil efter den foresatte tid komme paa deris egen Risico: en Modele til Tabeller over saadanne udgifter ville jeg gierne meddeele, men kand ikke, inden jeg selv faaer nermere underretning om alle ting, da jeg ikke skal forsømme at sende een til een hver Proust, imidlertid kunde mig ske een stor hielp og velgefald, om Prousten ville sende mig tilbage dend originale Tabel, som Hr. Deichmann skal have

udstæd til hver Proust, hvilken nu dog ikke meere kand tiene dem.

g,

m

f-

d,

is

t-

e

i

p

<u>_</u>

g,

e

i

et

n

a

n

e

d

٢,

e

r

e

r

r

3) Saasom jeg og allerede har fornummet Klagemaal over, at Breverne gaa saa langsomt omkring og igien tilbage til Prousterne, saa ville de kiære Brødre Prousten og Præsterne alvorlig og paa det indstændigste i mit Nafn tilholde Klokkerne, under stor Straf, ja deris Embedis Forbrydelse, om det skeer ofte og af Modvillighed, at besørge Brevenes baade snare og rigtige omgang, samt og at eenhver Klokker bereeder sig paa et Futterale eller Pergamen, hvorudi Brevene forvaris paa Reisen, at de ikke, som klagis, skal komme saa lacererede og maculerede tilbage, uden saa er at Proustiets Præster selv med indbyrdes overlæg og sammenskud ville bekoste sig en Brev-Taske med Laas for, hvortil hver Præst kunde have sin Nøgel, at saadanne Breve ikke, som pleier, skulle, naar de i Kanterne ere forslidte, være for hvers Mands øjne; til dend Ende, at mand kand vide, om Klokkerne ere exacte, tvifler jeg ikke paa, at jo hver Præst tegner paa Brevet, hvad Dag og tid det ankom, og ligesaa hvad Dag og tid det Klokkeren til Befordring leveredis, at saadanne paategnede Breve kand ligge i Proustens forvaring, hvor jeg paa mine Visitatzer tenker at see dem igjen og observere deres omgang, ligesom jeg og ville udbede mig af hver Proust og Præst en Addresse, hvorhen jeg skal levere, og hvorhen stille de Breve, som fornødenhed kand udkræve enhver især at tilskrive, over hvilken Notice, som over all anden, naar den indløber, jeg vil giøre mig selv een Tabel at have det under et hastigt øyesiun.

4) Saasom jeg ingen particulaire eller private Correspondence har i Stiftet, men alleene hvad mit Embede vedkommer, og jeg fornemmer, at Postmesterne hist og her ere saa færdige at opføre Præsternis Breve til mig for Post Porto og maaske det skeer ogsaa paa mine Breve til Præsterne, saa ville jeg bede: at Prousten og Præsterne ikke forglemmer at sette uden paa deris Breve: Bispe-Embedet vedkommende. Dersom da nogen Postmester skulle sette Porto derpaa, som eg er skeet, saa har jeg declareret ikke at betale det, og da

har jeg andledning at andrage det paa sine Steder.

5) Jeg begierede i mit forrige underretning og Copie af Klokkernis Kaldsbreve, i tanke, at jeg, uden all tvivl, skulle finde for mig blant Stiftets Sager nøyagtig forklaring om de vigtigere ting; Men efterdi jeg disværre finder ligesaa lidet om det større som om det ringere, saa foraarsagis jeg af Nødvendigheden at informere mig hos Deres Velærværdighed Prousten og begiere nogen forklaring om Capellanerne, hvor mange de ere i hands Provstie, af hvad Sort de ere, enten Residerende

eller Personelle, og de sidste, om de ere kaldede for Menighedernes vidtløftighed, saa at der stedse har været eller skal være Capellaner i det Kald, eller de ere kaldede for Sogne-Præstens alderdom og Skrøbelighed, hvormange af disse ved forandring, som siden ved Deris vocation kand skeet med Sogne-Præsterne, kand være nødvendige og andensteds kunde brugis, naar paafordris, og om imidlertid holdis efter Forordningen eller anderledis ved Accord underholdis, hvorfore jeg ogsaa vil vente rigtig Copie af alle slags Capellaners Confirmationer og Kaldsbreve mig til Sikkerhed og efterretlighed.

6) Iligemaade vil jeg udbede mig hos Deris Velærværdighed Prousterne, at om der findis Kiebsteder i samme Proustie og i dem Rectores og andre slags constituerede Skolemestere, mig da maatte gives nogen oplysning om dislige Skoler, hvormange Docentes derudi ere, om dem noget Embede foruden Skolen paaligger, af hvad Grund og Beskaffenhed det er, tilligemed Copie af Rectoris og andre saadanne

Betienteris, som mig kand angaae, Deris vocationer.

7) Foruden de Christendoms Bøger til Meenighedernes Nytte og tieniste, som jeg sidste gang Notificerede Brødrene, er mig og tilsendt fra Cancellie Raad Wielandts Enke et antal af de nye oplagte Alter-Beger. Det er Clereciet bekiendt, at den høysaligste Konge, formedelst Klagemaal over stoer Mangel paa Alter-Bøger i Rigerne, havde besluttet et nyt oplag, og til den Ende, ved Kongl. Befalning, ladet indsamle af Geistligheden i begge Rigerne Deris Tanker og Symbola til Alter-Bogens correctere og forbedrede Edition, over hvilken samling, da dend var indløben, Hans Mayst. befalede Biskop Worm med Theologis og Hoff-Prædicantere, hvoriblant jeg dens tid var, og Sogne-Præsterne i Kjøbenhafn at træde sammen og besørge Alter-bogens Edition; hvad der forvoldte det saa vel intenderede verkis ophold, kand ikke her meldis, men efter nogle Conferencer blef det afbrydt, indtil den ulyksalige Ildebrand borttog med meget andet alt det, som dertil var indkommen; ved saadan Sammenhæng, og da det synis langsomt at haabe nogen nye forbedret Edition, har Cancellie Raad Wielandt ladet oplegge paa nye dend forrige Alter-Bog ord for ord (undtaget trykvildelserne forandret), med god og temmelig stor Stiil, i bequem format, stor octav for at fore med sig, ikke nær saa tyk, som dend forrige, vel indbunden, som med al omkostning her paa Stedet kand havis for 2 ort 16 Sk., hvilket jeg ikke vil undlade at lade Brødrene viide, om nogen skulle forlange et Exemplaire at have for sig selv, eller nogen behøvedis til Kirken, i mangel af de Store og dertil forordnede, som ey ere at faa.

Kiære Brødre, skulle det ikke være mueligt og giørligt,

al e-

be

ed

le

1-

g

-

r-

le

le

-

et

-

e

S

r

t

e

n

p

e

è

at i dette Stift kunde holdis aarlig een eeniste Synodus eller Landemode paa een vis fastsat tid om aaret, Vinter eller Sommer? hvor alle Prousterne forsamledes, eller nogen Præst paa deris vegne, som og kunde komme med et tillæg af et taaleligt Viatico af Præsterne, ligesom det er i alle Stifterne i Dannemark 2de gange om aaret, hvor alle Regnskaber kunde afgiøres, alle Expencer og Collecter leveris, Geistlige Sager decideres, Meenighedernis tilstand raadslaais om, Prousternis Betænkning høris, Monita Synodalia udstædis, indbyrdis opmuntris, talis om Manglerne som findis, overleggis hvad forestillelser kunde giøris paa høyere Steder, med forenet aand, Ben og Raad betragte vor Embeds gjerning og Prousten siden ved hiemkomsten communicere Præsterne ved circulair Brev alt det som var passeret; at det var nødvendigere her end i Dannemark, kand enhver begribe, her hvor vi ere saa langt fra hinanden, sielden kand sees, med Breve alle ting skal afgiøris, hvor Breverne gaar langt usikrere og langtsommere end der, Nyttigheden kan enhver see, som vil tenke derpaa. Er Jeg ikke at beklage, som har saamange gode Mænd til Medhielpere og Raadførere, og kand ikke benytte mig Deris Raadføring formedelst ingen Samling skeer. Er een Biskop ikke at beklage, som har een Drift hos sig at søge Guds Ære og Meenighedernis beste, og kand ikke have nogen underretning om Meenighederne, ikke heller Præsten af ham, men hvert 3die Aar, om det endda saa regulaire kand skee, og da alt med een og een Præst; om det her kand lade sig giøre, forstaar de gode Mænd bedre end Jeg, at mange gode ting derved kand skee, ja og vigtige ting begyndis, begriber Jeg, at Hans Mayst. skulde approbere det, haaber Jeg; men den største Difficulte er, at det kunde være een besværing for Præsterne i dette Land at reise saa lang Vei (af hvilken aarsage jeg vel seer, at det er umueligt i de andre norske Stifter, men her kand det ikke kaldis meer end vanskeligt) derfore jeg og ikkun blott proponerer det med et Spørsmaal? og ikke ville røre et ord derom uden med mine Brødris Velbehag og Samtykke. Jeg erindrer for nærværende tid ikke meere, uden dette at forsikre, at jeg uafladelig beder dend store Gud og overhyrde, at hand vil velsigne dem alle i deris Embeder og Huuser; giøre dem som udvalde Redskab til sin Kirke at fremme, giere mange Siæle Salige ved deris tieniste, og hielpe mig og dem at være troe i hands huusholdning, flittige og aarvaagne paa voris Vagt, og lykkelige i voris Idrætte, som jeg i alt det øfrige stedse forbliver Velærværdige Hrr. Proustis og samtlige Sogne - Præsters beredvillige Ven og P. Hersleb. Broder

Christiania Bispe-Residents den 3die Augusty 1731.

Ш.

Velærværdige Hrr. Provst og samtlige Sogne-Præster!

Til dette indtrædende Nytaar ønsker jeg det Kiære Præsteskab af et oprigtigt Hierte megen Naade og Velsignelse af Gud baade i det aandelige og timelige, i Særdeleshed een glædelig fremgang i deres hellige Embede, at de maa være frimodige i Christi Gierning, Lyst til vor Gudstieneste og lykkelige i Herrens Ærinde. Jeg haver mange ting at tale med Brødrene, fordi jeg saalenge har tøvet for at ville opbie Svar fra alle Steder paa mine i det første almindelige Brev giorte forslag, hvilke nu vel saa mange, som komme skal, ere indløbne, endskjønt der ere endnu nogle Præstekald, hvorfra slet intet er kommet, hverken om det eene eller det andet. Af de flestes Svar er jeg bleven glædet, styrket og opmuntret, saa som de udviiser een stor glæde derover, at der tenkis paa Josephs Skade, ja stor Lyst til at legge selv endnu fyrrigere haanden paa Plougen, een villighed til at give gode Raad og anviisning, hvordan vanskelighederne kand forekommis især om Skolevæsenet. Jeg glæder mig meget over, at mit Desiderium i det Stykke har fundet mestendeelen alle Brødrenis Samtykke, at de ikke aleeniste har føyet deris ønske til mine og derved opmuntret mig, ikke alleeniste indsendt mange gode forslaug, og derved efter min egen Begiering underviist mig, men end ogsaa Gud har bevæget een og anden til frivillige Raisonable tilbud, hvad de dertil vil contribuere, ja endog en braf Retsindig Præstemand til at destinere dertil et Legatum paa 200 Rdlr., hvorfor Guds Nafn være velsignet: Gud giøre mig fremdeles saa lykkelig, at jeg derudi noget got kunde udrette, hvortil jeg ingen fliid skal spare, men opbie den tid, at vi kand faa voris verdslige Øvrighed her til Landet, med dem derom at conferere. Imidlertid tøver dog ikke Clericiet derefter, men gjør alt hvad de kand til at vedligeholde, forbedre og paadrive dend Børnenis underviisning, som har været i Brug, eller endnu af dem kand settes i verk.

Nogle i deris svar synes vel ikke at have lyst til, at der skulle skee nogen forbedring, men at det maa blive ved det gamle, frygtende uden tvivl, at de skulle faa meere at bestille i Guds Gierning, og derfore ere kunstige til at giøre indvendinger og cumulere Difficulteter; disse, som de ikkun ere faa, tiener det til giensvar i Korthed: Det er ingen Kunst at giøre Difficulteter og objectioner, det er een Retsindig Herrens Tieneris omsorg at rydde Herrens Veje, og optenke Raad mod vanskeligheder, der er aldrig noget got verk giort til Guds Ære uden store Difficulteter og modstand, skal mand

lade sig afskrække ved vanskeligheder, saa bliver aldrig noget

got gjort, τα καλα χαλεπα.

ære

else

een

ere

og ale

bie

rev

ere

fra

et.

et,

aa

ere

og

om

um m-

og

de

ig,

ige

en

 $_{im}$

ere

de

id,

ed

iet

r-

ret

ler

let

lle

n-

ıa,

re

ns

ad

til

nd

Det synis og, at nogle støder sig paa mine opmuntringer og Erindringer, og anser dem som Beskyldninger, hvilke de ikke har fortient, efterdi de veed, at de har giort deris Embede tilforn troelig. Dem vil jeg ikkun bede betenke, at mine Erindringer ere almindelige, at det er mig umueligt at skrive til hver især, at jeg ingen Erindring gjør, uden jeg veed nogen grund dertil, at Erindringen bliver almindelig, endskient der er kun een eller anden jeg kand sigte hen til, der kand være fleere mig uafvidendis, som behøver det, at derved beskyldis ingen og beskjemmis ingen, men meget meere, jeg meener det er een glæde for dem, som veed, at de u-mindt har gjort det, som paamindis. Ialmindelighed beder jeg atter, at de Kiære Brødre altid i Kjærlighed ville optage, hvad jeg udi een eller anden punct kand erindre, saasom jeg forsikrer paa, at min intention dermed er Kiærlig i henseende til dem og Reedelig henseet paa Guds Ære. Jeg vil og gjerne taale, og med taknemmelighed imodtage, hvad Remonstration nogen kand have at giere imod mine Monita til forandring eller forbedring, og naar jeg derudi finder billighed og god Grund, skal jeg strax meddeele svar, men skulle intet svar følge, formoder jeg dog, at de, som har giort objectionen, ikke tenker, at de dermed har frasagt sig det, og ere dispenserede for at rette sig derefter, men gjøre deraf, saavidt det er dem mueligt, at de ikke skal ansees som modvillige. Jeg forstaar det sandelig ikke bedre, end at naar een Biskop ordinerer noget, som ikke er stridig mod lof og Forordninger, saa ordonancen da ber efterleves, saasom hand har self at andsvare til sine ordonancer, og den, som dem adlyder, er uden andsvar, og skulle nogen meene, at Bispen andordner noget som er urett, da kand det dog ikke staa i dend sammes magt det at sidde overhørig, uden saa er, at hand vil besvære sig til Kongen over Bispen, enten skal der klagis eller adlydis. Men saa gierne og med Lyst jeg vil taale, at nogen vil oprigtig aabne mig sine tanker om det, jeg self kand anordne, saa troelig vil jeg advare Brødrene, at de vogter sig for at gjøre modsigelser mod det, som jeg ikke, men Kongens Lov befaler, over hvilken jeg er pligtig at holde, og tilsee ikke aleene, at dend ei overtrædis, men endogsaa at den ikke modsiges; exempel gr.: om Huusbesøgelser (hvilke jeg atter paa det indstendigste recommenderer og glæder mig over, at mange og de fleeste har med Løfter erkiendt, hvor nødvendige de ere) har nogle, Jeg vil ikke sige dristig, men dog uforsigtig udladet sig, enten at deris Meenighed er for vidtleftig dertil; R. Er Meenigheden vidtleftig, saa er Aaret langt. Er deris Meenighed for stor, saa bør den for-

mindskis, thi ingen bør have større Meenighed, end han den med alle Officii partibus kand forsørge. Min circumference er større, og Jeg bør dog udi 3 Aar afgjøre den, saa skulle Jeg troe, at een Præst kunde i Et Aar visitere sit Sogn. Andre meener, at det kunde Capellanerne befales, R. Jeg tror ikke, at nogen Sogne-Præst kan holde sig det infra dignitatem, som er i Loven befalet, og er pars Officii (Mig kand det være lige meget, enten det skeer af Sogne-Præst eller Capellan, naar det skeer, og skeer til nytte med forstand og alvorlig Kjærlighed). Om det skeede baade af Sogne-Præst og Capellan, var det ikke af vejen, det som er til Guds Ære og Meenighedens nytte kand ei skee formeget. ligere private formaninger i Kjærlighed gemeene Mand faar, jo bedre det er. Andre meener, det har ikke været Praxis tilforn, og dertil svaris: Praxis gjelder slet intet, uden den er louglig og billig; Praxis, som er billig, kan gjelde meget, hvor man ikke har loug for sig, men mod den gielder ingen Praxis. Andre meener, at det ikke er Lougens Mening, at den skal skee huus for huus, da dog lougen siger totidem verbis: Stundom huus fra huus, vel legger den til, hvor fornøden giøres og begvemmeligst skee kand, men saalenge vankundighed, selfraadighed, skiedesleshed om de ting, som hører til Salighed, hersker hos gemeene Mand, saa gjøres privat admonition og Conference høyst og høyst fornøden, ja meer end Prædiken, og jo tiere jo bedre; den kand og begvemmelig ske allevegne, undtagen hvor nogen boer saa adskildt fra andre tilfjelds, paa Øer, at een Præst skulde have farlige og besværlige Reiser for een eller anden Gaards skyld, der kand det vel ikke skee saa præcise og aarlig, men i et stort Bøydelaug kand og bør det skee, thi Loven befaler det; er aldrig Loven, da Samvittigheden tilsiger een Lærere, at hand ikke ber lade det være nok med een offentlig underviisning, som de Vankundige har mindst godt af, men privat applicere, profve, spørge, lære, raadføre, advare, paaminde; Pauli exempel fordrer det Act. 20, 20: hand lærte almindelig i huusene; det er fornøden allevegne, allermest i Norge, hvor Præsten har ellers saa liden particulair omgang med sine tilhørere, om end Skriftestolen blef brugt saa privat som den burde, end sige absolutio privata her er bleven ikke semipublica, men publica; nytten er aabenbar for den, som troer, at Guds ords application og Læreres formaning er nyttig, og enskjønt nytten vel spildes, dersom huusbesøgelsen ikke skeer med forstand, med Kjærlighed serio og sobrie, saa kand dog for misbrugets skyld bruget ikke ophæves. Hvad som Jeg denne gang har at proponere Eder, I Mænd Kjære Brødre, ere saadant saavidt angaaende de før omskrevne ting, som

j

n

a

h

S

li

n

e

d

h

J

J

h

0

SK

in

de

ti

er

m

si

P

S

co

fu

si

th

ikke egentlig udfordrer Svar, men vil settes i verk, hvor det ikke før er i verk, saadanne ting, som egentlig gaar Landet and; thi hvad Kjøbstæderne i Norge angaar, har Jeg end ikke nogen *Idee* af, og skal i sin Tid aparte melde derom, og endelig saadan ting, som Jeg beder hjertelig maatte optages i saa uskyldig og kjærlig meening, som det af mig i uskyldighed, Kjærlighed og allerreeneste intention er skrevet, og at gaa dets ordentligere frem, vil jeg afdeele det i visse Classer, og det først nogle Puncter.

For Velærværdige Prousterne.

1. Prousterne visiterer aarlig sine Kirker efter Lougen, ja oftere om det paa et eller andet sted skulle gjøres fornøden, thi det er Lougens Meening, derfor heder de Biskoppens assistencer og συνεργοι, at naar hand ikke kand komme, og hvor hand ikke kand komme, da de; ja endog de Aar, Bispen self visiterer i Proustiet, cesserer derfor ikke Prousternes Visitation, men kunde da det Aar skee i Annexer, som ligger lenger fra, efterdi det dog er ikke mueligt, at ald Menigheden ved Bispens Visitatz kan rømmis i hoved-Kirken, endskjønt især ungdommen maa holdes til at komme frem.

2. Hvergang Prousten visiterer i et Sogn, indskriver han det i den Præstis Bog (hvorom herefter meldes), at hand der

har visiteret den Dag.

3. Naar Prousten har fuldendet det aars visitation, beder Jeg Kjærligst, at hand vil indsende en omstendelig forklaring, hvorledes hand paa hver sted har forefundet, thi dertil meener Jeg, at hands Visitatz især hensigter, at Biskoppen, hvor hand det Aar ikke self kommer, kand dog være underrettet om Meenighederne.

4. Iligemaade indsender hver Proust inden Nytaar til Stiftsbefalingsmanden og mig een aparte underretning om

Kirkernis tilstand, mangel og brøstfeldigheder.

5. Inden Nytaar var det og meget godt, at Prousterne indhentede og indsendte forklaring om Studentere i Herredet, deris lefnet og forhold efter deres beste vidende og Samvittighed, og forklarer, hvor de forrige ere afblevne, og om flere ere dette Aar tilkomne, thi fra dette Aar 1732 tenker jeg

med Guds hjelp at holde over dem et Seminarium.

6. Jeg tvifler ingenlunde paa, at jo hver Proust holder sine rigtige Protocoller, baade Justice Protocoller og Skifte Protocoller, hver aparte; de som ere fuldskrevne, maa til Stifts-Kisten indsendes imod Qvittering, og saadanne Protocoller bør fra Proust til Proust være følgagtige, indtil de ere fuldskrevne, som Jeg og Kjærligst beder Prousterne vilde giøre sig fliid for at faa deris formænds Protocoller for denne tiid, thi saadanne bør ikke være i privat forvaring, og Jeg maa

meget undre, at Jeg i Stiftskisten icke finder een eneste enten Justice- eller Skifte-Protocoller uden for Bragnes Proustie.

-

8

i

I

0

h

a

d

0

b

f

h

F

S

u

Ple

K

pa

F

h

fo

d

d

e

a

m

01

7. Men foruden disse, ønskede Jeg meget, at Hr. Proust vilde indrette, dog paa Herredets Bekostning, een igjennemdraget Bog, som af mig skal blive beseglet, hvori skal indføres fuldstendig underretning om hver kald i Proustiet, Kirkerne, Gudstjeniste, til hvad tiid pleier at begyndes i hver Kirke, hvordan der alterneris i hoved-Kirken og annexerne, saavidt mueligt er at finde, Pastorum Nafn fra Reformationen, Decimantes hvormange, Præstegaard hvor stor, Annex-Gaarder, Enke-Sæde, Enke-Pensionen, hvormeget tilforn sædvanlig er givet, indkomsten, Jordegods, Degneboligen, og alt andet Kaldet vedkommende, altsammen conform med den Bog, enhver Præst skal holde (hvorom siden skal blive mel-Paa det baade om Præstens ved Ildebrand og ulycke kand forkommes, det igjen kand haves af Proustens Bog, saa og at Prousten kand have det paa reede hænder, naar af Bispen skulle forlanges nogen Notice i een hast, saa og om Efterkommerne saadan Bog af Formandens Arfvinger skulle forholdes (som dog icke maa skee, men Prousten have magt til strax at udfordre den Bog af Stervboet og den til Eftermanden levere) eller hand self den skulle ville forkomme for at gjøre forandring efter sit tøcke, at der altid hos Prousten kand findes Rigtighed derom.

8. Saasom der maa tenkes paa en Enke - Casse, i det mindste at der holdes nogen Rigtighed over det, som Præste-Enkerne efter Loug og Forordninger tilkommer, hvorom Jeg icke finder nogen tøddel for mig i den hele Stiftskiste, saa beder Jeg indstendig, at Prousterne fra Dato af vilde derover vigilere, at de Bøder, baade Lejermaals og andre, som ved Doms kand falde, blive observerede, inddrefne, og hvor intet er at spare, det med Beviiser belægge, og enten noget i saa maade er falden eller icke, dog altid inden Nytaar af Prousten indleveres paa aparte papir, at Jeg det kand henlegge

til et Beviis for mig.

 Naar indsendes Collecterne, da følger og derhos Præsternes egen Specification, thi saaledes fordrer den Kongl. anordning om Helsingors Collect af Biscopen, at hand skal

forsyne sig med hver Præstis egen Attest.

10. I det øvrige har Jeg ald Broderlig tillid til de Velærværdige Prousters Vigilance efter den Eed, dennem i Ritualet er foreskrevet, og at de med samt det heele Clericie retsindig betenker, at som voris Orden bør være Exempel for andre i alt got, saa og i exactitudine, villighed, Kjærlighed mod alle, Lydighed imod overmænd, betenker, hvor ilde det

skicker sig, at det skal heede, at det er Orden og Subordination i alle Stænder, men icke i den geistlige stand, hvor ilde det anstaaer vor stand, at det skal heede, de gjør ickun hvad de self vil, og de lyder ikke deres foresatte videre end dem self got siunes.

ste

res

ust

m-

d-

ir-

rer

ne,

a-

x-

rn

og

en

-1

ke

aa

af

m

lle

gt

r-

or

en

let

e-

eg

aa

er

ed

et

aa

u-

ge

e-

gl.

al

1-

i-

ie

el

ed

et

Det Ærværdige Præsteskab.

1. Mig siunes det Kjære Præsteskab fra lang tid af har forvoldet sig self og dem, som nu ere deres Efterkommere, adskillige uleilighed og forhindring, blot fordi de har enten af godhed eller af uagtsomhed eftergivet den Ret, som Lougen har givet dem, hvorfor der nu vel vil have meere vanskelighed at faa det igjen indrettet efter lougen, men maa dog nødvendig skee; til den ende erindrer Jeg, at Præsterne holder sig Stricte efter den Artikul i Lougen om Skriftemaal, at de ikke lader Almuen storme til Altergang paa visse tider af Aaret, og derimod andre tider Sacramentets brug ganske cesserer, samt at de icke tager flere til Communionen, end at Præsterne det vel kand overtage med Skriften og privat prøfve og application, hvilket Jeg meener paa Landet at kunde være høyst 50, og heller des oftere holde Communion end ogsaa alle Bede- og Hellig-Dage; men at faa det i skik, saa gjøres det fornøden, baade at Meenighederne derom advares, lougens ord for dem forkyndes, aarsagen og billigheden dem overbeviises, saa og at Præsterne bruger ald forsigtighed, naar fleere indfinder sig, end billigt er, at de yngste og nestboende, heller advares forud at opsette deres Communion til næste Prædickedag.

2. Men fornemmelig gjøres dette høylig fornøden, at Præsterne holder sig aldeles Loven efterrettelig, ingen at antage, uden de forhen self eller ved andre har ladet sig antegne, paa den maade, som hver Præst kand finde Meenigheden lettest, enten neste Prædickedag forud, eller ved Bud til Klockeren, saa at Præsten idetmindste til Onsdagen har Liste paa dem, baade for at vide Communicanternes tal, derefter at rette sig, og komme tiligere til Kirken og tage Viin og Brød med sig i proportion, saa og, om der er nogen iblandt, hand nødvendig paa Embedets vegne har noget at tale med forud, hand da kand være betenkt derpaa, og icke, naar saadan Person uformodentlig kommer ham for i Skriftestolen, hand da enten skal fortie det, hand bør tale, og forsømme sit Embede, eller i ubetenksomhed forsee sig self, og forstyrre en andens

andagt, eller afviise ham, og derved exponere sig self.

3. Hvor nyttig og nødvendig den Special prøve for Communionen, som Lougen ommelder, og den besynderlige application af Gudsord paa hver især er, vil Jeg nu ikke melde om, thi det vilde være for vidtløftig, og enhver Retsindig Gudsords tienere forstaar det uden mig, ickun Jeg ville ønske, at det blev noget alvorligere taget i agt, end Jeg desverre

fornemmer, at det paa de fleeste steder skeer.

4. Jeg kand icke sige, hvor høyt det har forundret og hiertelig gremmet mig at fornemme, at den privat absolution, som Loug og Ritual og den Lutherske Kirkes almindelige praxis udfordrer, her i Norge fast er afskaffet (forlader mig, Kjære Brødre! at Jeg maa sige det, af Præsternes, dog mest Formændenes enten egen skjødesløshed og magelighed, eller og alt for store føyelighed for den gemeene Mand) og den private paa endeel steder semi-publica, idet 10 à 12, ja fleere tillige tages ind i Sacristiet, og for dem med een lydelig Røst, som kand høres over heele Kirke og Kirkegaard, tales, paa andre steder gandske publica, idet absolutionen skeer lige saa publique, som een Prædiken i heele Meenigheds nærværelse lige for Alteret. Jeg beder for Guds hellige Nafns skyld, hvor kand dog saadant være kommen i Brug, uden ved een egen tiltagen frihed, som alt efterhaanden har taget overhaand. Jeg beder! hvor bliver Lovens præcaution om Skriftestolens hemmelighed, at endogsaa de andre skriftende skal holde sig saa langt fra, end sige Meenigheden, at de intet kand høre, hvad Præsten taler til den Skriftende. Jeg beder! hvad forskjel er der paa prædicken og Skriftemaal? Naar skal Præsten røre i besynderlighed folkets hierter, naar den leilighed forsømmes, hvor mand kand vente, deres hierter ere bøyelige? Hvor skal Præsten gjøre sit Embedes pligt paa den maade, at prove eenhvers tilstand, at holde eenhver hans Synd for, og sige ham det, ham tilkommer? Hvor er det mueligt, nogen uden Beskjemmelse paa den maade kand advares? at nogen kand blotte sine saar for sine Lærere? Hvor kand een og den samme formaning passe sig paa saamange af ulige forhold, profect, stand, vilkaar, hvor kand da Gudsord tales uden almindelig, da der er det sted, hvor den allernærmeste application kand skee? Hvor kand dog Præsterne for Guds ansigt forsvare, at de icke nærmere tager sig til hjerte, hvem de skulle recke de hellige ting? Hvor kand det skee absqve gravissimo conscientiæ vulnere, og uden at legge vidende haand paa mangen ubodfærdig Synders hovet, uden at have den Soulagement, at mand dog har giort sit og sagt det mand burde? Hvor bliver Embedets besverlighed? Jeg har altid meent og self i 18 Aar holdt det, at Skriftestolen var een Præstis besverligste, farligste forretning, ja virkelig hands tungeste Legems, Sinds og Sjæls arbeyde, men Jeg maa bekjende reent ud min Meening, at Jeg icke seer, hvad arbeyde mand kand klage over, naar mand kand absolvere med generale formaninger 100 Mennisker i kortere end 1 time, og

e,

re

og

n,

ge

g,

st

er

en

ja

ig

s,

er

r-

as

n

et

m le

et

!

tr

n

e.

n

IS

et

r

e

d

-

e

il

t

9

n

t

r

r

e

prædicke derpaa 1 Time; forlader mig, beder Jeg atter paa det Kjærligste, at Jeg dette skriver med een hellig Nidkjerhed for Gud, og derhos med een inderlig Bedrøvelse. Jeg foreskriver ingen, hvordan det skal remederes, men det er vist, forandres maa det, og kand umuelig længer tolereres. Jeg overlader det til de Kjære Brødres egen Samvittighed og Gudelige Betenkning, hvordan det best kan skee efter eenhver steds leilighed, saaledes at der ikke kommer formange til Communionen paa eengang imod Loven, at ingen kommer, uden hand har angivet sig tilforn, at ingen kommer dertil, uden Præsten i eenrum har talt med ham tilforn om hands Sjæls tilstand, at der skriftis saa tilig, førend Meenigheden samles, og det de skriftende forkyndis, at de tilig indfinder sig, at hvis Præsten icke har talt med ham aparte og prøvet deres tilstand, hand da icke tager fleere ind i Skriftestolen, end de i hvis Nærværelse hand kand sige eenhver det, hand bør sigis. Jeg proponerer det ickun, om det icke var got, at der blev skriftet om Løverdagen, saaledes at de som boer Kirken 1 Mill nær da indfinder sig; længst fraboende, som ei kunde reise saa lett frem og tilbage, skriftis tilig Søndagen. Jeg veed visselig, det vil være møysommelig for Præsten, og Jeg sparede eenhver gjerne, men i dette icke. Jeg veed og, at een Præstes Embede er at arbeyde, Sacerdotium non est otium sed negotiorum negotium, og i dette støcke udfordres især hands Arbeyde: Jeg imponerer icke noget vist, men dette er vist, Privata absolutio skal være privata, der skal være forskjel imellem Publica og Privata. Forskjellen er denne: Synd skal foreholdes enhver ligesaa alvorlig in privata som in publica, men den eene aabenbar, den anden i Eenrom; Eenhver skal prove sig self. Jo meere kommer det and paa Præstens Samvittighed. Kjære Brødre! unddrager Eder icke fra Arbeyde, tenker, at I skal giøre Reede for Guds dom, tenker, at det er dyrebare Sjæle I skal giøre Regnskab for, tenker, at I ere Dispensatores Mysteriorum, og hvad udfordres af een Huusholdere, uden at være troe.

5. Efter min tanke sømmer det sig aldeles icke, at Præsterne gaar til Guds bord hemmelig, uden at Meenigheden seer det, paa aparte Dage, men som de skal være exempler og forbilleder for deris Hjord, saa og i dette stecke, og derfor bør de Communicere med andre, og i deres Meenigheds Nærværelse, og derudi bør den eene Præst tjene den anden, og naar omstændighederne ere saa, at een Præst icke kand forlade sin Meenighed een Søndag for at betjene den anden, saa kunde det da heller skee paa een Bededag og forud tillyses, om og andre paa samme tid ville gaa til Gudsbord, at ald mistanke kand betagis, at mand holder sig bedre end andre.

6. Da Præsterne desforuden bør giøre ald forsigtig fliid, at den Privat Communion icke videre indsniger sig, end den desværre! allerede er ved Præsternes egen alt for stor condescendence for dem, som vil være meere end andre, tvertimod Christi indstiftelse, imod praxin Primitivæ, imod den ydmyghed, som især i dette verk udfordres, imod den Christi døds forkyndelse, som saa alvorlig ved dette verk er os befalet, imod den Christen Kjærlighed og forbindelse til et Legeme under vort Hoved Christo, som i det verk bør erindres, imod den ære, som mand er Guds Meenighed skyldig. og endskient denne store misbrug har saa taget overhaand, at mand vel icke nu meere propria authoritate kand plat ophæfve det, saa dog søger eenhver Retsindig Herrens tienere, at det icke gaar videre, end det allerede er, og med Kjærlighed, Sagtmodighed og grundig overtalelse søger at vinde een efter anden som kommer, der ere komne af leed, med lempe at faa i leed igjen, og i hvor meget dermed kand udrettes, har Jeg i sig self samme punct self erfaret.

0

C

h

0

b

d

id

d

V

BG

d

e

in

ti

ne

og B

bı

ha

ta

ee

fo

fo

fo

ta

7. Endskiendt det er vel icke mueligt, at der over alt paa Landet kand sættes nogen vis tiid over alt, naar Gudstieniste om Søndagen skal gaa and, saa er det dog nødvendigt, at hver Meenighed veed sin visse tiid præcise og altid, naar den ordentlige Gudstieniste begynder, og at Præsten ingenlunde lader Meenigheden bie efter sig over den tiid, thi det er at foragte Guds Meenighed, det er at ville herske over Hjorden, det er icke at betenke Pauli ord: vi ere Eders tienere for Christi skyld, og ved det, at Præsterne eengang kommer saa, een anden gang saa, derved bliver Meenigheden uvis, naar den skal komme, og Præsten tenker da om Meenigheden, Meenigheden om Præsten, at hand er icke end kommen, derved gaar det jo længere jo meere i misbrug, men naar en beqvem tid efter enhver steds leilighed er fastsat og Meenigheden kundgiort, saa veed de skriftende, naar de skal være der, og Menigheden naar de skal komme, og da gjør Præsten meget vel, at de holt det accurat og reiste derhen efter førets leilighed saa meget tiligere.

8. Hvor Medhielpere fattes, eller icke efter Loven ordentlig ere udnefnte og i Eed tagne, der maa de efter Loven foreslaaes for Stiftsbefalings-Manden og Mig (naar vi har faaet vor Stiftsamptmand herop) da de formodentlig skal blive constituerede, og siden af Præsten efter Loven i Eed tagne, da de kand passere for rette Medhjelpere og nyde den frihed, som Loven dem tillegger.

9. Hvor der ere 2de Præster i et Kald, hvad heller fra den gamles tid af og for Kaldets vidtløftighed, eller der er Capellan for forrige Præstes Svaghed, sømmer det sig icke,

at nogen af Præsterne, naar de ere friske, og icke andre aarsager forvolder det, nogen Søndag er ledig og uden tieniste og arbeide, men begge Præster bør være i forretning, og er fleere Kirker, bør og tieniste skee i fleere Kirker, hvor der er 2de Præster, end ellers skulle skee, naar kun var een Præst. Især maa een Sogne-Præst, der har een Capellan, for hands tid kaldet, som nu egentlig icke gjør des fornøden i Kaldet, dog ingenlunde for visse aarsager lade ham være ørkesløs, men benytte ham, den stund han har ham, til Meenighedens desbedre underviisning, især foruden Prædicken at catechisere des flittigere baade Son- og Søgnedage, baade i Kirken og i fierdingerne, og betenke, at den frugt, Capellanen i den tid giør, det letter Sogne-Præstens Arbeide siden, naar hand skal være alleene, og derfor, om hand ellers har nogen omsorg for sin Meenigheds aandelige nytte, med begge hænder benytte sig den leilighed.

10. Unge Folk, som ville gifte sig, uden Præsten kjender dem des vissere og er forsickret om deres oplysning, at de icke ere vankundige, bør Præsten examinere først, og hvis de ere vankundige, lade dem i den tid lære deres Christendom, og benytte sig den leilighed, at de maaskee skal være villigere for at blive gifte, thi det er icke forsvarligt for Samvittigheden, at de lade dem komme sammen til at opføde Børn, regiere Tiunde, forestaa huus, som icke self kjender Gud, heldst efterdi mand veed, at saasnart de ere gifte, hol-

der de sig icke forbunden at lære meere.

-

i

S

t

, r

a

g

t

t

r

1

r

1

11. Jeg beder venligen, at hver Præst ville indrette sig een Bog, om de icke før har gjort det, hvori allerførst skal indføres det, som forhen til Provsterne Nr. 7 er meldet, om ald Kaldets Beskaffenhed og det derhen hørende, samt Guds tienistes indrettelse paa det sted, hvorefter Prousten indfører det i sin Bog, og naar det eengang for alle er indført, og nogle Blade gives leedige imellem, da indføres siden contenta og Extracta af alle Kongl. Forordninger, Rescripta, Ofrigheds Befalinger, som bliver Præsterne tilsendte, saa og Bispebrefver og Monita, i samme Bog tegner Prousten, saa ofte hand visiterer, samme Bog efterseer Biskopen paa sin Visitatz, og den Bog bør blive ved Kaldet Mand efter Mand, at een Nye Præst, som kommer til Kaldet, kand finde oplysning for sig om Kaldet, Gudstieniste, og hvad andordnet er, hvorved mange tvivlraadigheder hos de Nye andkommende og fortrædeligheder imellem formands arfvinger og ham kand forekommis, i samme Bog bliver og indført, hvad paa Visitation bliver aftalt og besluttet, hvorover Biskopen vel og holder sin Bog.

12. Naar Præsterne sender Collecter og saadant ind til-Prousten, da var det got (om det ellers icke er skeet), at der fulgte Specification derpaa in 3plo, den eene faaes tilbage af Prousten Qvitteret, den anden bliver hos Prousten til hands Beviis, dend 3die indsendes af Prousten til mig, som Bilag

1

0

8

8

8

S

I

I

I

s

S

e

d

f

u

ta

n

k

ti

d

fr

i B

a

sl

C

a

de

de

m

ved hands Designation.

13. Naar og nogen Præst for beleiligheds skyld, at det kand nu og da falde ham lettere, indsetter saadant til mig Directe, eller og naar Jeg i de generale Brefver forlanger nogen efterretning, og da een eller anden Præst indsender det til mig self (hvilket Jeg for min part gjerne vil imodtage, endskjøndt det er lettere og rigtigere for mig at faa det samlet paa eengang, men Jeg vil gjerne være reedebon i alle ting), da maatte Jeg dog tjenstlig bede, at det Prousten ved leilighed tilkjendegives, paa det hand icke skal bie derefter og derfor opholde med at indsende det, som fra andre til ham er kommet, som allerede er skeed og har forvoldet ophold uden Prousternes skyld.

14. Efterdi Prousterne ere mine Medhielpere, saa kunde det være baade Præsterne og mig een lettelse, om Præsterne i ringere ting og forespørseler ville addressere sig først til Prousterne, men er det af vigtighed og større vanskelighed, da unddrager Jeg mig icke efter muelighed fra arbeide, naar derhos meldes, enten forespørsell er skeet hos Prousten, eller ei. Gud veed, at Jeg gier all min flid, Jeg skriver Dag og Nat for at efterkomme det, som ved hver Postdag og desimellem indløber, og icke gjerne vil lade noget blive liggende

hos mig, som Jeg kand svare paa.

15. Jeg beder og, at naar nogen skriver mig til om sager, som efter lougen tilkommer Stiftsbefalings-Manden tilligemed mig at resolvere paa, at det maa paa aparte papir i Brevet addresseres til os begge, dog vel sendes til mig, at Jeg det kand urgere, saa og andre Sager, som Præsterne kand vide self, at det icke staar i min magt aleene at raade Bod paa, nden Jeg skal hos andre søge det, de da icke melder det i Brevet til mig, som indeholder andre ting tillige, men paa aparte forestillinger indlagt i Brevet, at Jeg det for andre kand fremvise, thi hvad som skrives i Brever til mig blandt andre ting (uden det er forespørseler), det anseer Jeg meere som noget, der meldes til min Efterretning, men hvad som skal have Resolution og Erklæring, det maa altid paa aparte papir meldes, at Jeg kand have mine papirer i orden efter deris indhold.

16. Det hender sig ofte, at til mig indløber adskillige besværinger og forestillelser om grove Synder, om stor uorden og *Militaires* forargelser, og det meldes enten iblandt

andre ting, saa Jeg icke til vedkommende kand viise det frem, det staar og icke i min magt, at redressere det, og Jeg tilstaar, at Jeg mange ting glemmer self ved den mengde af Materier, som indløber; Endeel og er det Generale Klager uden omstændigheder, Personer, Navn, og da kand let tenkes, hvor lidet Jeg kand gjøre derved, uden participere i den gremmelse, som Retsindige Præster har derover, men ellers naar nogen virkelig vil besvære sig over noget med Reelle omstendigheder, som kand beviises, og den Klagende vil være ansvarlig til, skal Jeg gjerne anddrage det, om det gaar mig and; dog skal Jeg eengang udførlig skrive min meening om saadanne Klagemaall over deres skiedesleshed, som skulle straffe Synd, hvilket Jeg dennegang for vidtløftighed indeholder. Men hvad det Kiære Præsteskab skriver mig til, blot til min Efterretning, det overlades til dem self at skrive, paa hvad

maade dem best behager.

til der

af ds

lag

let

nig

ger let

ge,

let lle

ed ter

ım

old

de

ne

til

ed,

ar ler

og

s-

de

er,

ed

ret let

de

aa, i

aa

re dt

re

m

te

er

ge

r-

dt

17. Naar det behager Præsterne at indsende de Kongl. Bevillinger til Ægteskaber i de forbudne leed, uden at Personerne self kommer ind med (hvilket Jeg endelig samtøcker, naar der er omstendigheder som forhindrer, at Personen icke self kand komme), da har nogle sendet ind med til Hospitalet een altfor ringe ting 1 Rdlr. ja 2 \$\, derhos jeg vil minde, at det kommer een Herrens tiener til vel at have Commisseration med deslige fattige Folk, men end og tillige altid at befordre de publique stiftelser og see paa Hospitalets gafn; har de Raad til at løse Kongebrevet ind for at have ofte deres utidige villie, saa bør de og have Raad til at give til Hospitaler, som er altid Conditio sine qua non. Det var at ønske, at de giftermaaler i slegter, som her i Norge ere saa overmaade gjengse, at i afvigte Aar vel 100 Bevillinger ere komne, kunde gjøres dem vanskelige; saasom der er een heel verden de kand søge giftermaal udi. Endelig vil Præsterne tiene dem derudi at indsende paa deris Vegne og Viden om deris tilstand, da for een ordinaire Bevilling i de lengste leed fra hinanden, maa indsendes for Bøder til Hospitalet 2 Rdlr., i nærmere leed meere. Derhos observeris, at de Original Bevillinger med Original Forstandernes Qvittering blifver altid i Stifts-Kisten, til at holde med Forstanderne Regnskaber for indtegterne; derimod udgifver min Amanuensis een af mig vidimeret Copie til Præstens Efterretning, som Copulationen skal forrette.

18. Studentere, som efterdags ankommer i Sognerne, der at forblive noget, ville det behage Præsterne at tilsige, det de anviiser for Prousten, om det uden uleilighed kand skee, de Beviis de fører n.ed sig, hvorfra de ere komne, og Testimonium vitæ, idetmindste indsender til Prousten een af Præsten vidimeret Copie af deres Attester, og anmelder sig hos ham, som den der siden efter Forordningen bør informere

sig om deris vandel og forhold.

19. Skulle der være Studentere, som vil søge Klockerier paa Landet, da var det got, at de anmeldte, sig hos mig med skriftlige Begieringer og derhos vidimerede Copier af deres Attester og Beviiser fra de steder, hvor de har sig opholdet, og kortelig deres lefnets løb, at Jeg mig om dem videre kand informere, og ligesaa give mig tilkjende, naar de fløtter fra sted til andet, at Jeg kand vide, hvor de ere at finde, da de derhos maa være villige til at gaa, hvor de sendes, og vente til bedre Klockerier at forflyttes, alt som de giør god flid og frugt.

Klockerne paa Landet.

1. De skal have Pen og Blek tilstede i Kirken til at antegne i en dertil indrettet indbunden Bog, forma lingvali i een langagtig half Foliant, dem som angiver sig at gaae til Guds Bord neste prædickedagen, og de, som udenfor Kirken derimellem angiver sig, tegner an paa Sedler, og siden fører dem ind i Bogen, og derunder til hver Søndag summere Communicanternes tal.

2. Det findes fornøden, at Klockerne skal optegne hver Søndag i een aparte dertil indsyet Bog fra dette nye Aar af eller saasnart det er ankommen, hvad der falder i taflen, og det saaledes, som de det ville være ansvarlig for, ligesaa tafle omgaaes til aparte Collecter.

3. Naar Bispevisitatz skeer, skal Klockerne være forbunden til at have begge disse Bøger fra alle Kirkerne tilstede, og self erindre dem at fremviise.

1

1

S

e

a

1

SI

K

ti

n

p

go

m

fo

4. Klockerne skal være forpligtede til, icke alleene Cathechisere og underviise ungdommen, saadan som det dem anviises baade i ugen og om Søndagen, men endogsaa at holde Skole for Børn i hovet-Sognet, hvor de boer, eller saa District, som dem anviises af Sognet og det kand agtes, at de kand overkomme, saasom naar Børn skal gaa i Skole, ingen er mere forpligtet til at lære dem, og ingen meere berettiget til den liden Belønning end Klockerne eller Degnene, og de som dertil ere uvillige og uduelige, ere heller icke duelige til at være Klockere.

5. Ligesaa maa de icke lade sig bruge (undtagen et maadeligt Jordbrug) til nogen verk, haandtering, af hvem det og forlanges, allermindst til Stefninger, Beskickelser eller saadant, under deres Embeders forbrydelse, men tage troelig vare paa deres Embede inden og uden Kirken, Søn- og Søgnedage.

Den store Over-Hyrde give os alle Naade, aand og viisdom til at findes troe og flittige den korte tid, vi har her at staae for hands Ansigt i hands Helligdom; den samme trofaste Herrens Velsignelse og væretegt, med hjertelig ønske med alt det gode baade i det aandelige og timelige, som af Gud kand begieres i dette nye og mange fleere følgende Aar. Forbliver eenhvers især beredvilligste Tjener.

08

re

er

ig

af

ig m de at de de

at

til

en

er

re

er

af

og

aa

r-

1-

a-

m

at aa

at le,

ere

le-

et

let

aire

ge.

isat Skrevet Nytaarsaften i Christiania Bispegaard 1731.

P. Hersleb.

IV

Velærværdige og Høylærde Hr. Provst! og Samtlige Provstiets Sogne-Præster!

Endskjønt jeg i dette Aar allerede har haft 3de Visitationsreiser, saa ville jeg dog endnu, om Gud forunder dertil Kræfter, antræde den 4de, for ogsaa paa disse steder at erfare Gudfrygtigheds forfremmelse ved Guds Tieneres vindskibelighed; til den ende jeg, efter hosfølgende route, paa tid og sted, som derudi meldes, agter at visitere i Bragnæs Provstie og derfra at begive mig viidere ind i Grevskaberne, thi ombedes eenhver Sogne-Præst, betiids forud dette at ville kundgiøre sin Meenighed, saavel ved Hoved-Kirken, som ved Annexerne, med alvorlig formaning og advarsell, at de, saamange, som afsted komme kand, især, at af de ugifte Dragouner og Soldater ingen, uden vigtigste aarsager, udebliver, men indfinder sig til den dag, da Visitationen skal holdes i Hoved-Kirken og det tiilig om Morgenen; paa det de betiids kand komme hjem hver til sit.

Til samme tid maa og det alphabetiske Register over eenhver Meenigheds ungdom haves færdigt, efter forud tilsendte formular, hvilket tilligemed Ministerial-Bøgerne, den Nye anordnede Bog og Copie-Bogen jeg ved ankomsten til ethvert stæd finder for mig i mit Kammer, og for de Velærværdige Provster ogsaa Provstiets tilforordnede Bøger og Documenter, som Justitz- og Skifte-Protocoller, samt Provstiets anordnede Bøg, og mine Circulaire Breve &c. og i Kiøbstæderne de publiqve Regnskabsbøger. Jeg skriver vel til vedkommende om Skydsens anskaffelse, at Lensmændene maatte faa Ordre den, paa alle Skifter, i rette tiide, at have parat; dog ville jeg bede Præsterne, at de tillige efter deris godhed for Mig drage omsorg for, ved aftale med Lensmændene, at jeg icke bliver opholdt noget stæd, men finder for Mig paa Skifterne 6 Heste, nemlig 2 Heste uden Sæle-

tøy for min half-vogn, 2de Riide-heste uden Sadler og 2de Heste med Sæle-tøy til min pagage, nemlig I for min Felt-Kierre og 1 med aparte Kierre eller sleb. Jeg, som ubekandt paa Veiene, kand vel icke viide saa præcise, hvad tiid af dagen jeg kand komme til hvert stæd; men har dog erfaret paa mine forrige Visitatzer, at hvor tiilig baade Kirke-tienisten og Skydsen var tilsagt, maatte jeg dog paa endeel stæder bie, men jeg forsikrer, at ingen skal bie efter mig; thi dette vil jeg melde, at jeg stræber, saavidt muligt, for middag at være i Præstens Huus dagen for Visitatzen, og hvor hver dag visiteres, betiids om eftermiddagen forud, for at afgiere da mellem os self adskillige ting, og beder, saavidt ske kand, at den dag ingen vidtløftighed maa være, paa det jeg kand have tild og roe med Præsten at tale om adskillige ting, som Loven ommelder: ligesom jeg og ickun spiser eengang om dagen; som det og i all mindelighed forsickres, at ingen gier Mig nogen tjeniste med tractemente, thi jeg vil icke være Clericiet i saa fald til Besværing. Hvor Annexerne ligge nær ved veien, der maa nogen være tilstede med nøglerne, at jeg tillige kand besee dem, hvorledes de ere holdne istand. Klockeren maa være tilstede dagen forud, for at tage Ordre, hvordan alle ting til Visitatzen skal foranstaltes og vides, hvordan hand self er skicket til sin gjerning, saa og at bringe med sig sine Bøger af alle Kirkerne, baade Communicant-Registret og Collect-Fortegnelsen. Om Morgenen Klokken 7 maa Meenigheden forsamle sig, da Klockeren, efter Præstens foranstaltning, i Kirken setter alle ting i Orden, ungdommen opstiller og afdeeler i Classer, efter deres profect og Capacite. Næst Dragouner og Soldatere blive alle af ungdommen, som have gaaet til Guds Bord, af begge Kiøn, i Choret eller øverst i Kirken opstillede, siden de, som ere videst komne, og saa fort, de som mindre kand læse, settes allernederst; naar alle ting ere satte i Orden udi Kirken, bliver det mig meldet, saa at jeg kand komme i Kirken Kl. 8, og da ringe sammen.

Sogne-Præsten prædicker over een beqvem og opbyggelig Text; men Prædicken bliver ikke over ½ Time, for ej at tage tiden bort for det andet, som skal forrettes; om end Prædicken har været vidtleftigere elaboreret og præmediteret, hindrer det icke; thi eenhver Præst vil desforuden behage denne sin Prædicken at have nogenledes læslig skreven, saasom den Mig bliver, naar den er holden, givet til forvaring og amindelse, ligesom overalt, hvor jeg har visiteret, skeet er. Alle de, som lade sig bruge i Sognet og i Kiøbstæderne til Alle de, som Morgen tillig, før vi gaaer i Kirkerne. I Kiøbstæderne blive og de, som har med Kirke-Skole- og Fattiges

Regenskaber at gjøre, tilsagde, at de holde dem parate strax ved min ankomst.

Det skal være mig een stor glæde at finde eenhver af Deres Velærv. med god sundhed og Deres huuse i god Velstand.

Bispe-Resid. den 5te Septbr. 1732 2).

de

ltdt

af et i-

er

at er re d,

nd

m

m

or

re

ze

at d.

e,

s,

e

t-7

IS

n

e.

n

st

a

e

a

g

9

n

r

e

n

g

1

P. Hersleb.

V.

Velærværdige Høylærde Hr. Provst!

Jeg har fornummet, at der skal være forebragt paa høye stæder, at her i Stiftet skal være skeet saa mangfoldige gange (a) at letfærdige Qvindfolk self omkomme deris Børn, (β) at aarsagen dertil skal fornemmelig være den afskye, de har for den publique absolution, (γ) at saadant kommer deraf, at Præsterne i den absolution skielder, beskiemmer, forbittrer og forhærder dem meere, end omvender og bedrer dem, (δ) at det skal være aarsagen til saadant deris Barnemord, det har deris egen Bekiendelse for Retten saa ofte udviist, (e) at det derfor meentes, at det var Publico gafnligere, at saadan Skriftestaaelse var afskaffet, ligesom (β) Hore-Pallene i Sverrig ved sidste Rigsdag skal være afskaffet. Da mand nu icke kand vide, hvad saadant forebringende kan drage efter sig, i det mindste, om noget saadant kom til Erklæring, var det got, om mand forud vidste noget, hvorvidt saadant andragende i sig self var grundet; til den ende ville det behage Deris Velærværdighed saa hastig, som mueligt er, at indhente Præsternes svar og paategnelse blot om disse 2de ting: 1) Hvormange exempler i deris Sogn 5 à 6 aar tilbage haves af dem, som har været befundne at have myrdt deris Børn, og 2) siden Præsten vell mest har omgaaet med dem i fængsell, om de har hørt af dem den Bekjendelse, at de for at undgaa Kirkens Disciplin, eller om de veed nogen det for Retten at have foregivet, eller hvad andre aarsager de har angivet. Dette og intet videre tegner hver Præst paa det samme ark Papir, som Deris Velærværdighed self begynder at tegne paa, og det saa hastig, som skee kand, og efterdi der dog skal haves nogen tid, inden sligt kand komme omkring og tilbage, og Jeg dog vel veed, at saadanne horrible

¹⁾ Angaaende Visitatsen i Grevskaberne om Hösten 1732 tilföjer Provt Gerner, at den blev forhindret formedelst Provst Andreas Hoffs Död i Christiania

exempler dog gjerne blive vidt og bredt spurgt, og gjerne huuses en lang tid, saa ønskede Jeg præliminariter, at Deres Velærværdighed self forud ville tilmelde mig, hvormange slige exempler i deris Provstie, de meener at kunde være forefalden i 5 à 6 eller fleere aar, indtil mand kand faae det Specialere og vissere fra hver Præst især, som før er meldt. Jeg forbliver &c.

Christiania Bispe-Gaard den 14de Octbr. 1732.

P. Hersleb.

VI.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sogne-Præster og Geistlige!

Om Academie Skatten har jeg gjort strax, saasnart den blev paabudet, til Hans Mayst. allerunderd. Forestilling baade om Summen, at den faldt dette Stift særdeles svar og utaalelig, allerhelst som en perpetueret skatt, saa og om ligningen, at den var alt for ulige og ubillig, efter Cathedraticum og Studii Skatt, hvorved det skeede, at nogle Kald kom til at svare 9, 10, 11, 12, 13 Rdlr., naar andre Kald af liige bonitet svarede 3, 4 à 5 Rdlr. og andre sad ganske frie, fordi deres Kirker ere frie, især, at i den heele Skatt ingen proportion var at finde; dermed jeg har faaet adskillig Modstand, som kunde afskrekket Mig, ja fast afslag paa Min Begiering; men i tillid og forsikring, at vi (Gud være æret) har den retfærdigste og mildeste Konge, vi kunde ønske os, har jeg dog holdt ved, endskjønt med megen umage og Vanskelighed, for at afvende all ubillighed for det Kiære Clericie i Stiftet og obtinere nogenledes billig egalitet; derpaa jeg har erholdet Hans Kongl. Mayst. allernaadigste Rescript, hvorved Stiftet er benaadet paa 3de Maader: 1) med afslag, endskjønt det ikke var saa stort, som jeg begjerede og haabede, dog værdt at velsigne Kongen for; thi i den stæd, at det blotte Cathedraticum og Studii Skatt tilforn beløb sig til 618 Rdlr., foruden det som paa Kiøbstæderne skulle lignes, haver Hans Kongl. Mayst., da jeg allerunderd. bad, at det maatte blive ved 300 Rdlr., allernaadigst resolveret, at 500 Rdlr. skulle være den Summa, aarlig af Stiftet skulle udredes, uden allermindste afgang, hvad tilfælde der kand indfalde, saasom altid den fulde Summa af mig skal svares; 2) at istæden for Sogne-Præsterne aleene skulle bære den Byrde, befaler Hans Mayst. nu, at alle skal komme til hjelp, baade de Sogne-Præster, hvis Kirker intet eller lidet har svaret i Studii Skatt

og Cathedratrico, saa og alle Rectores, alle resid. Capellaner, alle Capellaner, som nyde efter Forordningen; paa det alle de, som har haft nytte af Academiet, ogsaa kand hjelpe til Academiets underholdning; 3) at istædenfor det tilforne skulle svares efter Cathedratic. og Studii Skatt, skal det nu afdeeles Cessere, og Ligningen skee efter Kaldenes indkomster. hvilken Ligning Hans Kongl. Mayst. har befalet mig alleene at skulle i verk stille og den, efter befundne omstændigheder, at forandre, naar ickun den aarlige Summa rigtig uden afkortning af mig svares til Academiets Rente-Mester; til den ende har jeg foretaget mig Ligningen, og efter all muligste præcaution og circumspection saaledes forfattet den, at paa Deres Velærværdigheders Provstie, kommer aarlig at svare 42 Rdlr., hvilke jeg og paa hosfølgende Papiir har lignet paa Præsterne, saaledes som jeg meente og haabede, at det kunde være taaleligst; jeg har rettet mig efter al den oplysning, jeg har kundet finde og indhente, baade de Angivelser jeg har fundet for mig i Hr. Biscop Munthes tiid, de i Hr. Deichmanns tiid og de som ere skeede i min tiid, saa og hvad underretninger jeg self har kundet have og skaffe mig, og ønsker nu af mit hjerte, at jeg kunde være saa lykkelig at have gjort alle til Maade, hvilket jeg vel veed at være saare vanskeligt og fast umueligt, men efterdi det baade er Menneskeligt at feile og vanskeligt i deslige tilfælde at kunde gjøre accurat ligning, saa vill jeg gjerne imodtage erindring og forbedring, og det paa saadan Maade: 1) Summen paa Provstiet skal staa fast og den er icke at forandre; thi den Generale Repartition har jeg giort med all omhyggelighed, taget fra, lagt til og mange gange forandret, indtil jeg har treffet baade Hoved-Summen og Provstierne nogenleedes proportionerede. 2) Dette mit Brev og hosfølgende Ligning gaar omkring til Præsteskabet, hvorpaa jeg vil venlig og indstændig bede, at hver for sig, cordate, ingenue et amice vil tegne under sin haand, om hand baade for sin Person er fornøjet med sit paalagde Contingent, og om hand meener, at i de ofriges Contingenter kunde skee nogen billig forandring, og hvis hand for sin part formeener at være fornermet. da tillige melde, paa hvem af de andre det kunde legges og derhos føje kortelig, hvad Grund han har til sin paastand og formeening. 3) Dersom alle blive saa fornøiede, som jeg, uden nogen slags henseende i Verden, har gjort min yderste fliid, saa sendes Papiret mig igjen tilbage til min Soulagement og at henlegge som et Beviis for mig. 4) Men dersom nogen meener sig fornermet, om det var aldrig saa lidet, og hand det har paategnet, da naar Papiret er gaaet omkring (hvilket maa skee det hastigste mueligt er, og det, om det icke i



Brevtaske, som jeg vil haabe, efter min forrige anordning, da i forsvarlige Convoluter, at det icke fordervis) og kommer til Prousten igien, da gjør Prousten en anden Ligning til samme Sum, saasom hand formodentlig bedre kjender Kaldene, og kand see, om de paaankende har rett; den samme Ligning setter hand ligesaa og paa et ark med sin haand under, lader den atter gaa omkring, at hver paategner, og dersom da hans Ligning bliver uden Modsigelse, skal den gjelde og min være casseret, med megen forneielse; men begge, baade min og Proustens Ligning med sin paategnelse sendes mig tilbage; herudi beder jeg da, at de samtlige Kiære Brødre ville baade foreene sig kjærlig og gjøre Deres paastand frit og oprigtig, dog uden Difficulteter, uden de har vigtige aarsager, da jeg derimod forsickrer, at icke alleeneste ingen dermed skal forvolde mig nogen fortrydelse, men meget mere, at dermed skeer mig en større tieniste, at nogen siger sin Ret, end at hand vilde mig til velgefall acqviescere, helst, efterdi det er den første Skatte-ligning i min tild (jeg vil ønske at det maatte blive den sidste), og især, da det er en perpetueret skatt til Efterkommerne, saa vil jeg bruge all den pracaution, som mig mulig kand være, at den kand blive just og billig.

De Kiære Brødre seer vel af Forordningen, at Terminen til Betalingen er den 1ste Juli hvert Aar; men da det er vanskeligt baade for Præsterne at indsende til Prousten, og for Prousten at indsende til mig den Skat separat fra de andre, saa meener jeg, at det var best, beqvemmest og rigtigst, at den med andre Contingenter og Collecter blef indsendt til Nytaar og fra Prousten til Christiania Market, ickun med den observation, at Designationerne og Qvitteringerne lyde saaledes, paa det ingen Irring i fremtiden skal skee: Academie Skatten, som for 1733 bør betalis inden 1ste Juli, og saaledes hvert aar; men ellers, om det icke behager, er jeg pligtig at bie længer, ickun med den advarsell, at da maa Præsterne have det indsendt til Prousten in Majo og Provsten til mig in Junio, at jeg kand efterkomme den Kongl. Ordre. Deres Velærværdighed og Kiære Brødre i dette Proustie tage det vel icke forunderligt eller fortrydeligt op, at skjønt der er skeet afslag paa Summen af Stiftet, Proustiet dog saa lidet profiterer af afslaget, saa at ogsaa en eller 2 af Proustiet maa svare meere nu, end før efter Cathedraticum og Studii Skat, thi de besinde vel, at da det Grævskabs Kirker hverken svarer Cathedraticum, som andre, sc. 2 Rdlr. af Hoved-Kirken og 1 Rdlr. af Annexet, uden nogen slags forskiell, og Studii Skatten er saa meget ringe i det Grævskab, uden tvil, at de Høye Kirke-Eiere i gamle Dage har derudi obtineret en faveur, og derover Deres Kald ved forrige Forordning saa

langt fra kunde siiges oversatt, saa at meget meere Kald af samme bonitet og valuter, som deres, har efter Forordningen skulle svaret 3dobbelt mod det de svarer, saa følger af fornødenhed, at lettelsen maatte skee for dem, hvoraf mange nu svarer icke halfdeelen af det de ellers skulle svaret, derhos jeg dog kand forsikre, at efter en juste Ligning efter indkomsterne, dette Provstie neppe kundet komme ud med den Sum, naar de skulle være egale med Deres Brødre; saa dog i regarde til, at forordningen faldt for dem saa let, ville jeg icke, at Ligningen skulle falde dem tungt, paa det den Kongl. virkelige store Naade for Stiftet ikke skulle blive et gravamen for dette Proustie, saa jeg har modereret det saaledes, at det just bliver den samme Summa, nemlig 42 Rdlr., hvilken Summa de vil behage imellem sig self at ligne det beste muligt er, saasom jeg self tilstaar, at jeg er allermindst vis i min ligning i dette Proustie, hvor der ere adskillige Regninger med Tienden og sligt, som ei accorderer med andre Proustier. Jeg forbliver &c.

Bispe-Gaarden den 24de Octbr. 1732.

P. Hersleb.

VII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Provstiets Præster og Geistlige!

Efterat Jeg den 19de July nedsendte Enke-Cassens Fundation til Allernaadigste Confirmation, har jeg siden med Smerte og Længsel forventet den vel expederet tilbage, paa det jeg til Nytaar kunde have faaet den i Stand, dends Protocoller indrettede, og alle ting bragte i Rigtighed, men hidindtil forgjæves, saa jeg nu maa reise bort og blive et fjerding-aar borte, uden at have kundet bringe det forønskte verk i Stand; icke desmindre, efterdi Jeg med sidste Post haver faaet forsikring, at det Allernaadigst er approberet af Hans Mayst. og blott Expeditionen fattes af Cancelliet, og at jeg formodentlig med denne Post kand vente det, men som det bliver forsilde, naar Posten er kommen, at expedere saa mange Breve, da jeg maa gjøre mig færdig til Reisen, saa vil Jeg hermed lade det gandske Clericie i Deres Velærværdigheds Provstie vide, at Enke-Cassen i Jesu Navn skal tage sin Begyndelse fra Nytaar af 1733, men formedelst dette ophold og andre vigtige aarsager bliver disse ting herved at agte:

1. Det er mig umueligt at modtage Pengene, thi 1) maa jeg reise bort paa Visitatz. 2) om end icke var, gik dog

nogen tid hen, inden Pengene kunde komme ind og igjen komme ud paa sickert Pant, og altsaa vilde saa meget gaae bort af Renten, som er det meste Cassen skal soutineris ved. 3) vil det disuden være besværligt og fast umueligt for mig i een hast at faae een saadan Capital udsatt her i Norge, 4) er og Summen større, end jeg mig dend tør paatage og end mig vel bør betrois. 5) meener jeg, det kand være eenhver af Indsetterne lettere at faae Self een liden Summa udsat for dem Self, hvoraf De igjen kand tage Deris Renter, end for mig at sette saa store Summer ud paa ubekjendte Steder, derfore imodtages af alle Sogne-Præster og Dem, som Naadsens Aar har at vente, Obligationer paa behørigt stemplet

Papir efter dend derhos følgende Formular.

2. Samme Obligationer ville de gode Mænd besørge jo før jo bedre at gjøre færdige med 2de bekjendte Mænds underskrift og Signeter, og dem fra sig levere enten til Prousten imod hans Qvittering, eller til nogen anden vis Mand her i Byen, hvem de Selve vil betroe det imod Qvittering, paa det de til mig kand leveres in Aprili imod Qvittering; thi dette skeer for døds fald, at naar Obligationen er virkelig underskrevet af Manden, attesteret og forseglet af 2de Mænd og udaf Haanden leveret, og Qvittering fremvises, da, om den Præst skulle døe, skal det og agtis lige saa fuldt, som om Indsættelsen virkelig var skeet, og dend Enke ingen Dispute skee om Indsettelsen, naar hun ickun besørger Betalningen, men skulle det befindis at saadan Obligation icke er skreven førend i nogen Sygdom og paa Sotte-Seng, og icke indleveret, førend Døden var vis, saa maa de icke fortænke mig, at Jeg derudi seer paa Cassens Beste, og afvender dends Skade og fornærmelse.

3. Obligationerne maa være i mine Hænder inden April

Maaneds udgang.

4. Skulle nogen Sogne-Præst icke have Naadsens Aar at haabe, eller Naadsens Aaret forhen er pantsat, eller om nogen Dom ligger over nogens Gods og Indkomster, som kunde volde at Enke-Cassen har icke Sickerhed i Naadsens Aaret, da vil dermed forholdis, ligesom herefter meldis om Dem, som intet Naadsens Aar have.

5. De som intet Naadsens Aar have at sette i Pant, men har enten virkelige ting: lyste rigtige Obligationer, eller andre upantsatte faste Eiendeele at sette i Pant til Cassens Sikkerhed, da indføres det i Obligationen, og hosfølgende Formular i dend Punkt forandres.

6. Men har de ogsaa icke sligt at sette i Pant, da kand de ickun ved Missiver til mig indtegne sig for en vis Summa, og i samme Missive forbinde sig til Capitalen med Aars

Rente at betale her i Bispe-Gaarden inden Decembris udgang 1733, og dend forbindelse maa være paalidelig og ufeilbarlig holdis; paa det jeg inden den tid kand bekjendtgjøre, hvormange Penge sickert hos mig kand faais imod Pant, thi aldrig nogen Capital maa staa frugtisløs: Naar saadan Missive er skrevet udleveret ligesom Obligation og mig er tilsendt in Aprili, og Capitalen med Rente siden sickert betalis in Decembri 1733, da skal det gjelde, hvad enten Manden, som indsatt haver, deer imidlertid eller icke.

7. Foruden denne Pracaution, jeg maa tage til Cassens Sickerhed, erindrer vel eenhver, som indsetter, Fundatsens 6te Art., at det kommer eenhver til Self at sørge for, at Deres Capital staar sicker, og at dend efter Deris Død bliver bliver rigtig betalt med sine Renter, saasom Deris Enker aldeeles ingen Pension nyder af Cassen, førend Capitalen med alle sine Renter er betalt, og altsaa om nogen Mangel skeer, da bliver det icke saa meget Cassens, som Enkens

egen Skade.

ge, ge - a

, ,

8. Efterdi med Enke-Cassens Fundation blev nedsendt allerunderdanigst Supplique af Indhold, blant andre ogsaa, at Enke-Cassen i de første 4 à 5 Aar maatte nyde Halve-Deelen af de Penge, som til Hospitalerne, efter Biskopens Sigelse, skal udgivis for Dispensationer og Benaadninger, og Jeg haaber, at og dette skal erholdis, saa ville Præsterne i Deris Attester om saadanne folkes tilstand betænke, det kommer Deris Enke-Casse til Nytte, at et dobbelt gudeligt verk, baade Enke-Cassen og Hospitalet nyder deel derudi, at, naar de Personer, for at have Deris Villie frem, kand taale at bekoste Kongebref og belønne dend, som har det i Commission, som tit gjør sig altfor stor profit deraf, saa kand de og taale at give noget til gudeligt Brug, og derfore Præsterne i Deris Attester icke gjøre Dem fattigere, end de ere, og nefne præter propter, hvad de kand taale at give i Proportion af forvantskabet, propinqvitet og deris tilstand, og icke af ømhed for een privat Person fornerme tvende Gudelige Stiftelser, saasom Jeg haver intet at rette mig efter, uden blott Præsternes Attester.

Iligemaade efterdi Bøderne, som falder paa Præstegaardenes Grund, tilhøre nu Enke-Cassen, saa vil haabe, at eenhver beviiser nu Vigilance og omsorg for saa got verkis

Befordring.

10. Men isærdeleshed ombedis og formanis alle og eenhver med Renternes Betalning at være meget accurat; thi paa dem beroer Cassens velfært, og af Dem skal Distri11. Endskjønt pu icke, formedelst de meldte omstændigheder, kand imodtagis Penge, men (her findes en liden Lakune i Manuskriptet).

12. Prousten og Præsterne ville besørge dette Brevs snareste og rigtige omgang, og at det alle vedkommende bliver

communiceret.

Disse ere de ting, som jeg nu for min afreise kunde erindre til dette virkis nødvendighed, hvornest jeg ønsker af hjertet eenhver et lyksaligt Nytaar, og at Gud i dette Aar ville spare Mændenes lif, paa det icke baade Hustruerne skulle bedrøvis og Enke-Cassen af Begyndelsen for stærkt graveris. Iøvrigt forbliver Jeg &c.

Bispe-Gaarden den 27de Decbr. 1732.

P. Hersleb.

VIII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sogne-Præster!

Naade være med Eder og Fred af Gud vor Fader og den Herre Jesu Christo!

Da vi nu atter ved Guds Naade har nesten bragt et aar til ende, og i det baaret det hellige Embedes svare Byrde, etiam angelicis tremendum humeris, og saaledes nærmet os saameget meere til den Dag, da eenhver af Os skal gjøre Gud Regnskab for de dyrebare Sjæle og de hellige Ting, som har været os betroede (hvorudi Gud give os Naade til at maatte paa den dag befindes at have været troe og endnu i dend tiid, som kand være tilovers, at blive mere troe, og oprette, hvad som kand være forsømt, paa det, naar den Øverste Hyrde aabenbares, vi da kand annamme Ærens Krone, som icke skal visne), da vil jeg baade lykønske Brødrene til den aflagde Byrde, og til det tilstundende Nytaar opmuntre dem at angribe Herrens Gjerning paanye med frisk mod og utrættelig fliid; thi det er et stort, et nyttigt, et saligt verk, vi har at gjøre; men et verk, som udfordrer arbeide, fliid, omsorg, bekymring og Guds Bistand, som ved uafladelig Bøn skal erholdes, og jeg agter det tilbørligt, efter Apostelens ord, at opvække og paaminde Eder, saalenge Jeg er i denne Boelig.

Jeg har i dette aar ved Guds særdeles Naade besøgt en stor Deel og fast den halve Deel af dette Stiites Menigheder. Jeg har fundet med stor glæde i eendeel Menigheder frugten af Lærernes Arbeide, som har glædet mig overmaade meget, og opvakt mig til Guds Lov og Priis. Jeg har fundet i andre g-

ne

VS

er

de

af

ar

lle

is.

ar

e,

os

re

at

i

g

e,

il

e

l,

n

e

1

Meenigheder temmelig god Begyndelse, som kunde give mig haab om nogen glæde at indhøste ved oftere Besøgelser efter Guds Villie. Jeg nægter ikke ogsaa at have fundet paa endeel stæder det, som meget har bedrøvet mig, alting saa koldt, dødt og uden lif, uden lyst, uden omsorg og Bekymring, Søndags Gjerning at gjøre saa hen, for Resten, hvad som døer, det døer, hvad som vansmægter, det vansmægter, som Propheten siger; Over hvilke Hyrder Gud sig i Naade forbarme, og lade dem i deres Samvittighed finde skrek af de Ord i Ezech. 34 fra det 1ste Vers indtil det 10de, inden de faaer at føle effecten og Sandheden deraf. Jeg har og paa eendeel stæder fundet de af mig i mit Embeds tiid gjorte Anordninger og Consilia med al fliid efterlevede og iverksatte, som det sig burde, hvilke Lærere jeg ærer, og deres redebonhed jeg altiid skal viide at paaskjønne; paa eendeel stæder har jeg vel ladet mig foresnacke, at det er skeed, hvad jeg har anordnet ifølge af Loven, men baade af omstændighederne har jeg let merket og siden erfaret, at intet mindre er skeet, men blot, at mand har tænkt ved min nærværelse at gjøre mig noget viis, og siden atter have 3 aars tiid i sickerhed at løbe paa. Andre har vel ved Visitationen tilstaaet, at intet endnu har været begyndt, ved adskillige forevendinger, som jeg har ladet passere imod løfte, at det efterdags skulle settes i verk; ja andre, men faa, har saa lidet kjert sig derefter eller taget sig deraf, ligesom det icke kom dem ved, ligesom jeg aldrig var deres Biscop, ligesom de hafde sig intet derefter at rette, og ligesom det var nok, at mine Breve vare skrefne af mig og læste af dem, og at intet videre skulde følge derpaa. Alle disse 3 sidste slags vil jeg i Kjærlighed og venlighed advare, at de icke bedrage sig self, eller tænke, at fordi jeg paa første Visitatz haver ladet mig det saa gefalde, hvad de mig har villet foregive (hvilket virkelig er skeet, fordi jeg ugjerne vilde viide self, at ingen skulde være enten saa dristig eller efterladen, og fordi jeg meente med saadan sagtmodighed at vinde dem, at de da desheller skulle begynde at sette det i verk og oprette det), det derfor enten altiid saa skal blive, og de hvergang godtgjøre det med undskyldninger og forevendinger, eller idetmindste at i 3 Aar har de intet at kjære sig om. Derimod jeg nu hermed for dem, som maaskee endnu kjender mig til deres egen skade at tænke, det har intet at betyde, nødes til (hvor ugjerne jeg vilde bruge noget myndigheds ord) eengang for alle at declarere, at jeg i alle de stykker, som jeg ifølge af Lov og Forordninger, og ifølge den af mig allernaadigst givne Bestalling og instrux, haver anordnet, vil være stricte og punctuel pareret, og ved mine følgende Visitationer nøje offentlig i Meenighederne

inquirere, naar og hvordan hver ting er efterlevet, og ingen undskyldning for det forsømte da antage, uden det som før har været mig meldet, og mit svar indhentet om; saa og imellem mine Visitatzer bruge al den tiid, jeg kand spare, til at erfare self og ellers informere mig om alles fliid, over hvilke Gud har sat mig til Tilsiuns-Mand, og hver, som findes af egen Klogskab og egen Myndighed at dispensere i det, som anordnet er bleven og bliver, eller icke meere at rette sig derefter, end got synes, den at stille for Retten, og Dom over ham at lade hente: holder mig dette Myndigheds ord tilgode, I retsindige Mænd, for hvis skyld det gjør mig ondt, at saadanne ord skal komme i mine Breve, og skjønner self paa, at jeg nødes dertil af dem, der icke ere Eder lige i Retsindighed. Til den Ende jeg vil have igjentaget min Erindring til Provsterne som mine Medhjelpere og ovvepyor, efter deres Eed, at de icke alleeneste med alvorlighed forrette deres Visitatzer, efter forrettede Visitatzer giver mig Rapport om alle ting, Meenighederne, Kirkerne, Præsterne, Klokkerne og Studenterne, uden undseelse og Persons anseelse; men og min Begjering til dem af 18de April 1732, at de paa Visitatzerne ville have med sig en kort Extract af Lovens puncter, af mine forrige eller følgende Circulaire Brevers fornemste Momentis, og derefter undersøge, om alting ere og blive iagttagne, hvorimod jeg forsikrer Provsterne om all haandreckelse og Mantien i deres Embede, som mig muelig kand være.

Jeg vil have igjentagne, ligesom de her nu ord for ord vare indførte, alle mine forrige Monita: om huusbesøgelse, om rigtig Register hver Præst at holde over sin Meenigheds Ungdom og deres aarlige profect; om at ingen antage til Gudsbord, uden de kand læse i Bog; om angivelse forud til Communion, om icke fleere at antage til Communion, end vel behandles kand efter Loven; om Absolutionen, saavidt muelig at holde privatissime; om privat Communion med Bøn og formaning at see formindsket; om Præsterne self at communicere offentlig; om Gudstjeneste paa en vis fastsat tiid at holde, og Meenigheden icke opholdes; om den Kaldets Bog at indrette efter een nærmere forklaring derom af 12te Septbr.; om, naar diverse Sager mig forestilles, at det paa diverse papiir skeer, at det for andres Oyen kand fremlegges; om med Kongl. Dispensationer i Ægteskab at indsende, icke Attest om Slægttskabet, thi det kommer mig icke ved, men om deres tilstand. Især vil jeg have igjentaget min saa indstændige Bøn af 6te Aug. 1731, hvor jeg bad, at Præsterne for den godhed, de bare for mig, ville være accurate med Collecterne, og jeg dog med græmmelse maa see, hvor liden godhed de har for mig, idet at Taflepengene for 1731 icke

or

g

e,

er

S

n

r

l.

3

ere paa eendeel stæder indsendte til *Provsten*, førend in *Septembri* 1732, ja at endnu rester Kyndelsmisse *Collect* fra visse Stæder, og, da den *Saltzburgische Collect* saa alvorlig af Hans Mayst. var befalet, og det uden allermindste Forsømmelse, saa er ret forunderligt, at in *Septbr*. var den paa eendeel stæder icke end tillyst, in *November* icke end indsendt. Jeg takker alle de kjære Provster og Præster, som saa kjendelig har villet reflectere paa min Bøn i det fald, og skal sandelig paaskjønne det; men jeg varer andre ad, og forsickrer, naar det skeer igjen, at de skal blive mulcterede.

1. Det, som jeg dennegang haver at tilmelde det kjære Clericie, er allerførst en vigtig hoved-punct, om dem, som første gang skal tages til Gudsbord; det er en saa magtpaaliggende Gjerning, at een Præst ved den icke kand bruge omhyggelighed og forsigtighed nok, og maa vel være bange og frygtsom for ansvar for Gud, naar han skal kjende et Menniske derfil skicket, oplyst og bereed nok; det er en Gjerning, hvorpaa sandelig manges Christendom og Saligheds forarbeidelse siden deres Lifs Tiid beroer; thi bliver de letsindelig dertil første gang antagne, og icke da har oplysning, og icke faaer en ret hellig ærbødighed og frygt for et saa dyrebart verk, sandelig! siden gaaer de self endnu letsindigere dertil. Det er et Verk, at kjende nogen duelig til den værdighed, som sandelig tilkommer Meenigheden efter den første christen Kirkes skik, og icke blot bør ankomme paa et Menneskes gotbefindende. Det er et verk, hvor Præsten sandelig maa gjøre megen fliid og ret arbeide paa at præparere et Menniske dertil første gang, hvilket umueligt kand skee, som det bør, ved eengang at have saadant ungt Menniske hos sig og examinere dem i Kundskaben een times tiid eller 2; men een Præst bør nogen tiid forud ofte have saadanne Personer hos sig, icke alleeneste prøve dem i Kundskaben, men lære dem at preve sig self, lade dem gjere sig reede, hvordan de har prøvet sig self, den gang i det stycke, en anden gang i det stycke, og saa self prøve dem i Christendommens rette væsen, nemlig Synds Kundskab, Syndsfortrydelse, Syndsafstaaelse, Selvfornegtelse, hvad Kjendemerker paa Troe og Kjærlighedsøvelse, og naar een Præst skal gjøre saa meget med hver især, saa bliver det et arbeide større, end en omhyggelig Præst kan overtage med fliid at gjøre, og en letsindig Præst da bliver kjed af og lader gandske fare, men naar det kunde skee paa visse tider med fleere tillige, da baade mueligt, let, ja lystigt arbeide; det er et verk, hvor de kjære Brødre self veed, hvor megen eftertale, snak og beskyldninger Præsterne maa lide, hvorudi jeg paa min Samvittighed troer, at de ere uskyldige og lide uret; ex. gr. naar

de for vankundighed icke vil antage nogen, skal det heede: det skeer af had, eller fordi de icke har noget at give; ja andre, endogsaa Officierer, tage sig paa at examinere dem og sige, de ere dygtige, hvilket er skeet i min tiid; nu igjen heder det, at hver, som skal gaa første gang til Gudsbord, maa bringe Præsten saa og saa meget, nu igjen, naar een Præst icke kand antage dem, overhenges han af Forældre med tiggen og Bøn, med tilbud af gaver og foræringer, ret ligesom det stod til ham, og var blot hands egensindighed; hvordan alle disse ting kand remederes, haver jeg meget bekymred mig om, og bedet Gud inderlig om god raad og oplysning. Jeg har og icke, fordi noget har syntes mig ret at være, plumpet til det strax at anordne, men nu i aar og dag overveiet det, og paa mine Visitatzer hist og her proponeret det for vittige og gudelige Præster, som alle eenstemmig, ingen undtagen, har fundet stor Behag derudi, nogle strax ville sætte det i Verk, de fleeste ønskede, at det maatte skee, men har begjert forskrift, ordre og ordonance, at de icke skulle finde modstand, om de af sig selv, og ligesom af egen magt ville begynde det, ja en vis retsindig Præst har allerede forsøgt det, og med usigelig glæde skrevet mig til, hvad Bevægelse og og frugt han fandt deraf hos unge og gamle i Kirken. Det er og icke noget nyt, meget mindre mit eget paafund, men Brødrene, som vil eftersee det, skal finde det i vores beste Theologorum skrifter, det er og in Ecclesia Lutherana. mangesteds brugeligt, og mange har undret sig derover, at det anderleedes skeer hos os; det er og i Kjøbenhavn i det Kongl. Vaisenhuus introduceret, hvor jeg self har været vidne til, baade, naar den forretning Sendag forud blef tillyst, hvilken tilløb der blef for at høre det, endogsaa af de allerfornemste i Staden, naar det skeede, og, saa tit det skeede, hvilken forunderlig Bevægelse der skeede i alle hjerter, som vare tilstæde, endogsaa med stor graad i Meenigheden, og neppe nogen fandtes i Kirken, som jo fandt sig rørt og glædet Altsaa i Jesu Nafn bliver nu derom saaledes ordineret (hvortil Gud for sin Barmhjertigheds skyld give megen naade og Velsignelse, og lade det lykkes til hans Ære og mange Sjæles opbyggelse) som herefter følger paa aparte Papir. fordi det i Brevet vilde blive for vidtleftigt. Jeg vil haabe med Jesu hjelp, at naar dette med Kjærlighed og omhyggelighed sættes i Verk, det da icke alleeneste skal foraarsage megen Bevægelse i de Gamles hjerter, men og gjøre mere til, at unge Folk holdes itide til at lære deres Christendom og bestaar i deres prøve, end hvad andet tvangs middel dertil kunde bruges; derfore gjører, Kjære Brødre, herudi som kloge huusholdere og ømme Sjæle-Sørgere; for alting vaagte sig

eenhver for med haardhed, skjenden eller herredømme at begynde eller fortsette dette Verk, hvilket er icke Christi Tiener anstændigt, vil forderve og har fordervet al god skik og Ordonance, hvilket gjør Lære-Embedet og Forretningen selv forhadet og ubehagelig. Jeg kand ellers ikke see, noget besynderligt herudi kunde komme til hinder, uden dette, at folk, som ville være noget fornemme, ville maaske icke, at deres Børn skal komme frem med andres, hvilket, desværre! er hovedaarsagen, hvorfor al god Kirke-skik er forfalden; hvorudi eenhver Præst maa bruge megen Varsomhed, bede og indstændig bede dem gjøre Gud den Ære, gjerne ogsaa føje dem derudi, paa aparte tiid at fremstille dem til saadan prøve for Meenigheden, gjøre deres Børn det let, lade dem vide forud deres Spørgsmaal, gjøre det des kortere, og Præsten vidne for dem offentlig, at han har prøvet dem nøie og fundet dem dygtige; skulle de endogsaa da icke ville beqvemme sig, da henviise dem at søge Ordre hos mig til at antage dem anderledes. I Kjøbstæderne skal det maaske blive nogen meere Vanskelighed, og derfor vil der bruges saameget meere forsigtighed; derfor gjør Præsten best ved huusbesøgelsen at forestille de fornemste og beste dette verkes nytte og nødvendighed, og faa deres Bifald, inden det tillyses, og da kand denne prøve skee, saa tit som forlanges, dog stræbe, at den skeer ved offentlig Gudstjeneste.

2. Paa mine Visitatzer har jeg erfaret, at mangel paa Skudsmaal, og at der icke holdes over den Lovens Articul. foraarsager megen uorden; det foraarsager, at adskillige Tjenistefolk icke ere optegnede i den Meenighed, hvor de tjene; thi de gaaer til Guds Bord, hvor de hører hjemme og ere komne fra, de ere icke optegnede der paa det mig givne Ungdoms-Register, fordi de tjene udenfor Meenigheden; ligesaa, at een Præst skal tage dem til Guds Bord, som icke kand vide deres forhold, thi de komme icke i hans Meenighed, den anden Præst, som kunde kjende dem, ham indfinde de sig icke hos, og vil icke agte hans tiltale; fremdeles at slige, de møde icke til Catechisation, hvor de tjene, thi de meene icke at høre den Meenighed til, de møde ikke, hvor de gaa til Guds Bord, thi de tjene i en anden Meenighed, og megen saadan uorden; thi gjøres højlig fornøden, at over Lov og Forordninger om Passer og Skudsmaaler alvorlig holdes, at tillyses i Meenigheden, at det ingenlunde maa være, at folk tjene i een Menighed og gaaer til Gudsbord i en anden, at de, som faaer tjenestefolk fra en anden Meenighed, skal enten melde det hos Præsten, eller lade tjenestefolkene anmelde sig med deres Pas; paa det Præsten kand vide, hvem han har i Meenigheden. Ligesaa maa den Præst, af hvis Meenighed de ere udgangne,

icke længere antage dem til Gudsbord, men holde dem til at tage deres Pas; og til dette at faae i Orden, og paa det icke skal klages, at det koster dem saameget, som virkelig nogle bruge det paaskud, skjønt jeg troer, at det er falskt, maa Præsterne vel vogte sig, at de icke fordrer meere, end Loven byder, for Pas, hvilket Præsten vel heller skjenker dem, end Kjøbstæd-Præster især maa tage dette iagt, og tager det. tilholde deres Klockere neje at give agt paa, at icke fremmede komme frem uden Pas, efterdi meget klages, at de, som icke vil læse, icke lære, icke møde til Catechisation, og for vankundighed icke kand antages, de løbe til Kjøbstæderne, og blive der uden efterspergsel antagne; men isærdeleshed og in specie advares alle de Præster, som har med gevorbene Soldater at gjøre, at bruge al forsigtighed, som yderste mueligt kand være, efterdi det icke kand udsiges, hvormeget der klages over paa Landet, at voxne Folk, som fra Ungdommen intet har vildet lære, icke møde til underviisning, icke agte Præstens formaning, tage tjeneste ved Regimenterne, for at komme til Gudsbord, hvor Garnisonerne ligge, uden videre prøve, gaaer strax hjem igjen, begaaer utugt og anden forargelse, aldrig kommer til Catechisation, aldrig veed et Gudsord, foragte Lære-Embedet, sige: de have intet med Præsten at gjøre, de gaae til Byen at communicere, hvilket enten icke skeer, og derfor befrygtelig, at mange gaae hen i nogle Aar, uden at tenke paa Saligheds Midler, eller og skeer, og skeer da saaledes, at det var bedre, det icke skeede, hvorfore alle de Præster, som ere paa de Stæder, hvor Garnison ligger, icke maa antage nogen ung gevorben paa hans Ord, at han før har været til Gudsbord, men han skal skaffe Beviis fra den Præst, hvor han før har Communiceret, om hans antagelse til Gudsbord og om hans forhold. Ligesaa de gevorbne, som kaldes frie-Mænd eller over-complete, det er de, som icke opholde sig ved deres Compagnier, men ere stedse ude paa Landet ved deres hjem- eller fødested, og kommer icke tiere ind, end til Munstring, eller for at gaae til Gudsbord, maa icke antages til Gudsbord, uden de bringe nogen Seddel med sig fra Præsten, at de har forholdt sig skickelig og været tilstede ved Catechisation; thi det er at formode, at de icke gik lang Vej for at gaae til Guds Bord, dersom icke trodsighed, vankundighed eller liderlighed gjorde det, at de ej kunde antages der, hvor de have deres tilhold. Endnu mere og isærdeleshed maa ingen ubekjendt copuleris, uden baade Caution og Pas fra det stæd, de ere komne fra.

3. Efterdi jeg merker, at de af Lov, Ritual og Forordninger saa alvorlig anbefalede Ministerial-Bøger i eendeel Kald af formændene icke har været holdne, hvilket er ret

forunderligt, hvor torde voves; eendeel icke ere Efterkommerne leverede; endeel af nogle uordentlig og uefterrettelig holdes. og over alt at ingen uniformitet derved er at finde, saa forstaaer det sig vel self, at de allevegne maa holdes og holdes meget accurate, og holdes paa Landet af Præsten self, i Kiøbstæderne i det allermindste under Præsternes nøje inspection og ansvar, men og hvad Maaden angaaer, da bliver det vel ved den maade, som paa hvert stæd er begyndt, saa lenge den Bog varer, som dertil er indbunden; men hvor enten ingen indbunden Bog er, eller hvor den snart er fuldskreven, da skal Ministerial-Bogen, paa det uniformitet kand blive, saaledes indrettes: Een indbunden Bog med numererede Blade, icke for tynd, in folio eller 4to; den anden afdeeles i 3 parter, den første og største part bliver til fødde, og der nævnes Fader, Moder, Barnet, ægte eller uægte, og Fadderne, og en liden Columne ved siden, hvor der meldes Moderens introductions Datum; den anden part Trolovede, deres Nafne og Cautionister, hvilke, om de kand skrive, self tegne deres Nafne og sette deres Segl i Bogen, og derhos en Columne med Copulations Dato; den 3die part de Dødde, med deres Alder og begravelses tiid; bagen til kand være nogle ark, hvor de tegnes, som blive publique absolverede med omstændighederne derhos, og ved hvert Aars udgang gjøres under hver part Summen, hvormange fødde, ægte og uægte, hvormange Trolovede, Copulerede &c.; vil nogen bekoste aparte Bøger til hver især, som jeg har seet paa et par stæder, da er derimod intet at sige; men det er ellers nok at ved et Kald er een Ministerial-Bog. Loven siger vel icke videre om saadan Bog; men efterdi Ritualet pag. 309 om Ægteskab melder, at deres Nafne skal i een igjennemdragen Bog optegnes, saa præsumeres det om den heele Ministerial-Bog, og derfor de, som nu herefter indrettes, maa være igjennemdragen og af mig besegles, naar de enten mig tilsendes, eller paa Visitatzerne mig til eftersyn præsenteres.

4. Ligesaa vil jeg begjere af det Ærværdige Clerecie for dette afvigte Aar og siden for hvert Aar Notice fra Præsterne, hvormange fødde, ægte og uægte, hvormange Copulerede, hvormange dødde, hvilket til Provsten indskickis, og fra Provsten samles til mig, og paa det at det herefter kand være hos mig til Nytaar, saa bliver best at regne Aaret efter Kirkeaarets regning, fra Advent til Advent; derudi maa særdelis iagttages, og icke glemmes, hvor noget Speciel og Remarqvabelt er indfaldet, enten at nogen er bleven særdeles gammel før hand dødde, henved 90 Aar gammel og derover, eller nogen Monstrosi partus, eller een Moder faaer fleere Børn tillige; thi saadant bør publice communiceres efter andre

stæders Exempel, saadant bør samles, og icke uddøe, som jeg er forsickret paa, at her er mange og remarquable ting i Norge, som blive ubekjendte, fordi ingen faaer underretning derom. Derfore vil jeg aarlig, naar saadant til Nytaar indkommer, præsentere det vores kjære Stadtholder Hans Grevel. Excellence, hvilken self er een Curieus Herre, og gjør sig al fliid, for at faa vide dette Riges particularia. Ligesom jeg og eengang for alle vil bede, dog blot som en particulair velgefald og icke som nogen Embedets pligt, at hver Præst ville optegne paa et ark papir, hvad remarqvabelt hand kand viide i sit Sogn, enten Monumenter, Antiqviteter, Naturalia, gamle nogenleedes grundede Sager, og det tilsende enten Provsten beseglet eller aabent, eller til mig self, saa vil jeg nok samle deslige ting, hvilke ellers ere ubekjendte, og hvem veed, naar saadant kand samles, om icke fleere og højere hænder kunde finde Behag derudi.

5. Naar nogen Sogne-Præst døer og Provsten kundgjør Vacancen, da besørger Provsten tillige Kaldets forsynelse, samt og nøje iagttage, at icke aleeniste gjøres Bøn første prædicken efter, naar Provsten eller een Sogne-Præst prædiker, om en retsindig og duelig Lærere, men at med Bønnen continueres, saalænge Vacancen varer, af hvem der og prædikes, indtil Successor bliver nafngivet, hvilket er efter Forordningen af 1ste Aug. 1707 den 7de Art.: Saa og kand i al den tiid, Vacancen er, foruden sædvanlig Collect for Velsignelsen, ogsaa messes den Collect om Ordets Tjenere, hvilket allerede

er i Brug i et Provstie.

6. Formedelst den store uskik, som fornemmes at skee ved Brudevielser om Søndagene og Liigfærd, at Meenigheden maa opholdes saa uforsvarlig længe, for at bie efter deres Brudefærd og Liigfærd, da de kommer til Kirken, som oftest gandske drukne, kommer med støjen og larmen, skyden og Trommen, hvorover Præsterne paa eendeel og mange stæder har faaet det gandske afskaffet, at intet saadant skeer om Søndagen. Men hvor det endnu skeer, og Meenigheden icke vil paa Præsternes venlige forestilling forandre det, og heller lade saadant skee paa aparte Dage, for Scandal at evitere, skal dog idetmindste dette tages iagt, og Stricte holdes: Guds-Tieniste begyndes altiid paa en vis fastsat tiid, hvorom mit Monitum pastorale før er udgangen, hvilken tild nogle gange tillyses og fastsættes, at baade Præst og Meenighed holde sig den efterrettelig; over den tiid maa icke den offentlig Guds-Tieniste for nogen particulair Forretnings, Brudevielses, introductions, eller Liigbegjængelses skyld blive over et Qvarteer eller i det længste een half time, efterdi det baade er ubilligt, at een heel Meenighed skal varte efter dem, uanstændigt for

Gudstieniste at rettes efter Saadannes eget Sind, og helst at man vel veed, at saadan lang tøven ved deslige Samlinger icke skeer for det beste. Kommer da slige, efterat Gudstjenesten er begyndt, og Evangelium er messet, da tacke sig self, at de blive indledde, copulerede, trolovede, graffæstede efter Prædicken; dog skal dette tillyses omstændelig og tydelig 3de gange, og Meenigheden advares, saa og at Brude-Folk om Søndagen ingenlunde maa komme til Kirken med Trommen og skyden, men med sømmelig stilhed, som til et Gudshuus, og icke Folk skal tænke, at i Norge boer Hedninger, og holder Bacchanalia; skulle det og efter saadan tillysning hende sig, at Brudefolk, naar tienisten er begyndt, komme til Kirken med Trommen, skyden, hujen og Skrigen, da maa saadan uskik, forargelse og Gudstienistes foragt icke blive ustraffet, men gives Øvrigheden tilkiende, eller og Provste-Ret derover sættes.

7. Loven befaler, at der skal holdes Maaneds Bededage overalt, paa nogle stæder holdes de og rigtig, paa andre stæder slet intet, hvilket icke maa være. Men Maaneds Bededage ordentlig holdes, baade fordi Loven byder det, saa og fordi de ere nødvendige for den Mængde af Confitenter og Communicanter, som ellers paa visse Tider om Søndagene stormer til, og de ere sær nyttige, ved det at da kand af Præsten udvælges Texter, som gjøres mest fornødne, efter Meenighedens tilstand, at forklare og applicere, og især fornyelsens, Igjenfødelsens og Troens Lærdom derudi afhandles, og om det vel er saa, at Meenigheden icke samles dertil, saa er det ickun, fordi de ere uvante dertil. Men, naar det ordentlig holdes, vennes de dertil. Imidlertid kunde Prædiken vare des kortere, og Ungdommen af visse fierdinger tilsiges alvorlig især at møde, og da saa meget nøiere catechiseres, end ellers om Søndagen, da forretningernes Mængde icke tillader meget Catechisation.

8. Jeg finder i de mig overleverede Registere, at endogsaa paa Præstegaardene og i Præsternes Tjeniste findes adskillige, som icke kand læse i Bog, hvorved andre, som icke vil drage omsorg for dem, som ere i deres huuse, kand have paaskud, og jeg meener, at de, som tjene een Præst, bør have den nytte af det, de har været i een Præstes huus, at de deres Lifstiid kand tacke ham got, at de har lært at læse, hvilket og der lettelig kand læres om Søndagene, Vinteraftnerne, og ved andre leiligheder, tit ved en anden tjener, ved Præstens Børn, ved en Skole-Mester i huuset; ligesom jeg og icke tvivler paa, at hver Præste-Mand saaledes holder sin huusandagt og Sabbatens øvelse, at alle de, som tjene i hans huus, og siden self kand holde huus, kand have Exempel

for sig, og viide, hvordan et Christelig huus skal være. Thi det ellers vilde lade meget ilde, naar slige siden paa erindring skulle svare, de har tjent i deres Ungdom i et Præste-huus, men de har icke seet sligt, og icke seet, at paa Sabbaten

blef mere Gudsfrygt øvet, end paa de andre Dage.

9. Rygtet gaaer, at adskillige komme herop, som give sig ud for Studentere, antages til Præceptores, bruges til at prædicke, foreslaaes til Klockerier, som dog icke bringe ringeste Beviis med sig, ja og skal der iblant dem være nogle relegerede, andre løbe fra Degne-Kald, Kone og Børn i Dannemark; hvorfore Præsterne maa tilholde saadanne, som komme i deres Sogne, at de skaffe noget Beviis for sig, hvor de komme fra, at man kand viide, hvem de ere; slige Beviiser de bør anviise for mig eller Prøvsten, som hvert aar giver mig underretning om de Studentere, der ere i hans Prøvstie, hvilken Præsten bør give ham, og uden saadant Beviis og nogenlunde rigtighed kand ingen, som giver sig ud for Student, betroes at komme paa Prædikestolen, bruges eller foreslaaes til noget publique.

10. Naar Klockerier blive ledige, er jeg gjerne tilfreds med, at Præsten foreslaaer, om han veed nogen Student, hvilken dog bør have tilforn skriftlig anmeldet sig hos mig, og være efter mit udgangne Monitum hos mig antegnet iblant dem, som søge Klockerier, hvorover jeg holder fortegnelse; men veed Præsten ingen Student self at foreslaae, da skal jeg tilbyde de Studentere, som Klockerier har søgt, om nogen af dem vil have det, og hvis icke, da først kand antages

forslag om andre.

11. Ingen Klocker maa indkomme med nogen Begjering at afstaae sit Klockerie for den eller den, imod visse vilkor, uden den, han afstaaer det for, er Student, da hans Capacitet og forhold skal blive undersøgt, og han af mig, om han findes duelig, voceres, saasom Klockere at kalde til de Kald, hvor Kongen har Jus Patronatus, tilkommer alleene Biscopen.

12. Klockerne skal efter Loven, foruden deres andre Embedets forretninger, endelig læse idetmindste een gang hver uge i een af Sognets fjerdinger, hvilket forud tillyses, og Ungdommen der møde ham; hvilke dertil icke ere duelige, de gjøre best, at de i tiide søge hos mig ved Præsten at faae noget lidet tillæg, efter Kaldets Beskaffenhed, og frasige sig Klockeriet; thi ellers blive de dog ved befunden uduelighed til at catechisere removerede, og nyde de da slet intet; thi her maa ingen Klocker være, som icke duer til at catechisere nogenleedes og underviise Ungdommen, og icke kand præstere det, som en Klocker tilkommer.

Dette er det, jeg denne gang af den erfarenhed i Stiftet, jeg dette aar har kundet samle, finder fornøden at erindre. Forbl. &c.

P. Hersleb.

Juleaften den 24de Decbr. 1732.

P. S.

Forslag, hvordan det herefter kand forholdes med dem, som første gang begjere at andtages til Guds Bord.

Det bliver herved afskaffet, at Forældre eller Huusbønder paa Landet skal komme drattendes, naar det dem falder ind, at nu vil de paa Søndag eller saasnart have een Søn, een Daatter, Pige, Dreng første gang til Guds Bord; at Præsten, enten han har tiid, leylighed og Roe dertil, eller ey, strax skal examinere dem &c. Derimod skal 2de gange om aaret tillyses, jeg mener best noget efter Nytaar, og noget efter Pintsedag eller Paaske og Mickelsdag, da al omskiftelse er skeed, at de som have slige i deres huuse, som de agter i dette halve aar, ex gr. fra nu og inden Pintsetiid, eller fra nu og indtil Advent, at have første gang til Guds Bord, de skal nu inden een Maaned, 5 à 6 Uger andmelde det hos Præsten self, som da andtegner deres Nafne, alder, og hvor de ere at finde &c., og de som icke inden den tid anmelder det, de blive siden i dette halve aar icke andtagen; dette maa tillyses i alle Kirker, og terminen sættes saa langt ud, at den sidste Kirke endogsaa kand have een Maaneds Dilation at betænke sig derpaa, om de har nogen, de vil have frem dette aar, og godt om samme tiid blef tillyst, at de unge, naar de kommer, eller de som andmelde det, de intet maa bringe med sig til foræring, thi vil de siden, naar Præsten har havt saamegen umage med deres unge, og de ere andtagne, give noget, det staar eenhver frit for. Imidlertid kand de, som have det isinde, have tiid til at lade sig undervise af Klockeren eller andre, hvem de dertil pleier at bruge; naar nu saamange ere andgifne og andtegnede, som Præsten meener at vil fremkomme det halve Aar, vil hand endnu eengang, naar tiden er forbi, tillyse, at om nogen endnu vil have nogen anmeldet denne uge, men siden icke, da skader det icke; da begynder nu Præsten sit arbeide med dem i al Kjærlighed, Sagtmodighed, omhyggelighed, og stræber at vinde i Begyndelsen med lemfeldighed deres Hjerter og fortroelighed, at de med lyst gaaer til ham; til den Ende setter hand dem for een vis dag eller tiid, hver uge, naar de samtlig skal komme til ham, hvilket offentlig tillyses, og derhos siges, at det skal staa alle og eenhver frit for, som vil være nærværendes til sin opbyggelse paa samme tiid og saa ofte det skeer, da han examinerer

dem icke alt paa eengang, men noget hver gang, og vel, og altid applicerer hvert paa deres Samvittighed, og dem, han finder slette, kand han advare, at de imellem hvert maa lade sig af nogen undervise, kand og naar det lider frem bedre, vare nogle ad, at han frygter, det icke vil lyckes for dem den gang, dog at de bliver ved at komme til ham. Siden gaar han alt nermere til hjertets Beredelse, lærer dem hvergang at prove sig self, og eftertenke deres forrige lefnet, Synden, Hoved-Synden, hvortil de ere mest tilbøyelige og mest fristes, og endelig naar han for Gud og sin Samvittighed har saaledes et par Maaneders tid havt dem for sig, og gjort sin yderste flid med dem, og hvis de icke meere hvad han kunde gjøre, advarer han dem, som han meener icke at være antagelige, i al Kjærlighed og Medynksomhed, at de icke findes nu i den tilstand, raader dem at opsette til een anden gang, da de atter kand lære saa meget meere. Og siger dem det udtryckelig i de andres paaher, at det icke skal være dem formeent at fremstille sig offentlig for Meenigheden med de andre, om de vil, da Meenigheden skal være vidne til, at Præsten icke kand antage dem, men at Præsten vil icke gierne, at de skal blive beskiemmede, og derfor advarer dem forud. Men de andre, som Præsten holder andtagelige, dem siger han til, at de nu paa een vis dag kand komme til ham, nogle formiddag, andre eftermiddag, da Præsten taler med hver især, og lader dem nu sige i eenrum, hvorledes de har prøvet sig, hvorledes de meener at finde deres hjertes tilstand, bedrøvelig eller haardt eller begjærlig og lengesfuld efter Naaden, hvilke Synder de mest fristes til og frygter for, og derimod gives dem raad, underviisning og trøst, at de saaledes førstegang kand vendes til at have fortroelighed til Præsten, og finde, hvor nyttigt det er at aabenbare deres hjerter for deres Sjæle-Sørger. Naar nu alt dette er skeed, da berammer Præsten een vis Søndag, naar disse unge Mennisker skal fremstilles for Meenigheden første gang, icke til Gudsbord eller Skrifte, men til Prøve, at Meenigheden skal være vidne til, at Præsten har gjort sin flid, og hverken for Venskab andtager eller for u-villie udelader nogen, og at Forældre kand glæde sig over den forsikring, at deres Børn ere kjendte duelige, og høre dem at aflegge deres troes Bekjendelse, og andre opmuntres derved. Dette tillyser da Præsten Søndagen forud, at paa nestkommende Søndag bliver de unge Gudsbørn, som har andtegnet sig til første gang i dette halve aar at gaa til Gudsbord, efterat Lære-Embedet har gjort sin yderste flid med deres underviisning og Bereedelse, her offentlig for Meenigheden fremstillet, at Meenigheden skal self here, være vidne til, og kjende, om Præsten har gjort sin

b

flid, og om de ere skikkede til, at de da ville være tilstede, bede Gud for de unge hjerter, erindre sig self om deres egen værdighed og Bereedelse; derhos Meenigheden nogle gange i førstningen erindres og underrettes om, at de unge icke den dag skal til Gudsbord, men blot kjendes dygtige til at andtages, og siden bedre kand komme, naar det er dem eller deres Forældre beleiligt. Naar nu Søndagen kommer, bliver de unge af Klockeren underviste, naar og hvor de skal gaa frem; Præsten taler atter et par ord derom, og saasnart Prædiken er tilende og Verset er udsjunget, gaar Præsten for Alteret, de Unge stiller sig ordentlig omkring Alterfoden, dog staaende hvert Kjøn for sig, da Præsten holder en gandske kort tale, saa bevægelig som Gud giver ham Naade til, om det vigtige verk, de har taget sig for, om den lyksalighed at komme dertil, om det Gud fordrer af Dem nu herefter meere end før &c., eller deslige ting, og efterdi det er saa vigtig et verk, saa, paa det alle kand vide,, at de icke andtages efter Præstens eget gotbefindende, men at de her skal prøves &c., saa begynder han med dem een kort Examen om de nødvendigste Ting i Christendommen, saadanne ting, som han før har gaaet vel igjennem med dem, og veed, at de ere grundede i, saadanne Spørsmaal, hvor det mindst kommer and paa at læse op udenad, men at svare af deres hjerte og forstand, saadanne ting, som andgaaer Poenitenze, Selfprøvelse, Troen, Sakramentet, Gudfrygtighed, troens Beviis, Kjendemerke, Frugter, lefnets Forbedring, hvordan skal komme, hvordan skal søges, hvad de self skal gjøre dertil &c., nogle Skriftens Sprog om de vigtigste ting at beviise; skader icke, om Præsten self gjør sig visse saadanne Spørgsmaal, og gaar dem vel igjennem med dem, paa det han icke skal diffundere sig self i vidtløftig Catechisation, eller confundere dem i det, som de ellers vel nok veed, lader eenhver, som spørges, svare self og svare aleene og høit, saa Meenigheden det kand høre, lader og andre een efter anden svare paa samme Spørsmaal, naar de ere vigtige, Præsten immer opmuntrer dem ved hvert, gjør een Suk med dem til Gud derom, eller application paa dem til advarsel, trøst og paamindelse. Naar det er forbi, da erindrer han dem om deres Daabes Sakramente, den pagt der er oprettet imellem Gud og dem, den de i deres Barndom saa tidt har trængt paa, og saa ofte brudt, da dog paa deres Daabespagt beroer deres Christendoms pligt og trøst, og at Alterens Sakramente, naar de første gang vil gaa dertil, bør tillige være een fortrydelse over, at deres Daabes pagt er brudt, og fornyelse af deres Daabes pagt, hvilket da Præsten, for Meenighedens skyld, noget tydeligt forklarer. Derpaa lader han de unge gjøre Reede for

deres Daabes Pagt, at de forstaaer og vide at forklare baade hvad de har loved Gud i Daaben, og Gud dem, og naar de dertil har svaret, og det forklaret, især spørges de, om de nu ter og vil love Self med egen Mund for Gud, hans Engle, hans tjener og hans Meenighed, det som deres Faddere for dem har lovet, da de var Børn, og om de tenker ved Guds Naades Bistand at holde det løfte, hvortil de skal svare tydelig ja, hver især. Og da foreholder Præsten dem, at de aldrig skal glemme deres lifs-tiid, hvad de nu har loved, og betenke, hvad Synd det er, om de nu bedrager Gud og hans Meenighed, at deres forrige Synder har været som Børneverk, Vankundighed, u-eftertenksomhed, u-forstand, men nu veed de det, nu har de det Self bekjendt, nu har de offentlig for Guds Altere forbundet sig dertil, nu vil de paa saadan deres Løfte snart annamme Christi Legeme og Blod, og nu bliver deres Synd værre efter denne dag. Derpaa gjør han atter Spørsmaal til hver især, om de nu lover at bedre deres lefnet, at stræbe at rette sig efter deres Daabes Pagt, at vise kjendelige Frugter af den Naade, som dem er skeed. Hvorpaa Præsten lader dem baade svare tydelig ja, og hver af dem ræcker ham haand paa Guds Vegne. Derpaa taler han til Meenigheden, at de skal være vidne til, hvorvidt de nu ere oplyste, og baade for Gud og Menniskene være hans Vidne, at han har ikke forsømmet sig med disse unge Menniskers underretning og formaning, vidner til, at hvis de nu bliver vankundige herefter, saa er det deres egen skyld, vidner til deres Lefte, hvad de har lovet Gud, og hver Christen - Sjæl vilde nu Self idelig paaminde disse unge Mennisker om dette Løfte. Derpaa opmuntrer Præsten Forældre, Venner og hele Meenigheden til at glæde sig over dem, prise Gud for dem, bede for dem, samt og, at eenhver vil gaa ind i sig self og prøve sin tilstand og sin altergang, efter det som nu er sagt; derhos, at de nu ville see, hvor deiligt det er, at Børn bliver vel oplyste, bede dem betenke, om de icke ønsker i deres hjerter, at det hafde været gjort ligesaa med dem i deres ungdom, og derfor at lære, aldrig at være Lære-Embedet imod det, som er til deres Børns og Sjæles Beste.

Derpaa taler Præsten atter til de unge, lader dem vide, at de ere nu andtagne, nu kand komme frem naar de vil, nu ere icke Børn lenger, ønsker dem til Lycke, gjør een bevægelig Bøn for dem til Gud, og derpaa velsigner dem. Dette er nu een *Idee* af Sagen, hvilken jeg har villet gjøre saa kort og saa tydelig som mueligt kunde være, i forhaabning, at eenhver forstaar Meeningen derpaa til Nøye. Det øvrige recommanderes nu de Kjære Brødres oprigtighed og Reedelighed for Herren, Self at legge det til, som til opbyggelse kand

være, at gjøre det Self med lyst, saa bliver det dem let, og gjøre det saa, at andre og kand have lyst dertil, og fornemmelig, at Gud kand have Ære, og vi Self een glad Samvittigheds trøst deraf. Hvortil jeg ønsker Naade, Lycke og Velsignelse af Gud.

P. Hersleb.

Christiania, Juleaften den 24de Decbr. 1732.

IX

Velærværdige Høytærede Hr. Provst!

Jeg er for faa dage siden hjemkommen fra Nedre Borgesyssels Provsties Visitatz og har foresadt mig (om Gud vil) endnu i Sommer at visitere i Grevskaberne, men efterdi man endnu icke kand vide saa præcise udfaldet af de Kongl. Herskabers reise, og hvad Ordres imidlertid til mig kand indløbe, saa kand jeg for saadan aarsage med denne Post icke forfærdige min Visitatz Route, som med næste skal følge; thi beder jeg Deres Velærværdighed ville det Hæderlige Clericie forud bekjendtgjøre, at min Visitation i Deres Provstie med forderligste vil begyndes, og at alle Præster til den ende haver baade self alle ting saa i rigtighed og Orden, som jeg udi mit, i afvigte Høst udgangne Visitatz Brev har ommeldet, saa og, at deres Meenigheder saavidt derom underrettes, at Almuen og fornemmelig ungdommen paa ethvert stæd ved første tillysning inden faa Dage kan møde og betimelig være tilstede. Jeg forbliver med allerbeste ønske &c.

P. Hersleb.

Bispe-Residencen den 31te July 1733.

X.

Velærværdige Høytærede Hr. Provst!

Her indsluttet sendes Deres Velærværdighed min Visitations Route i Grevskaberne, som de for tillysningens skyld ville til det Hæderlige Clericies efterretning, i Deres Provstie, det snareste skee kand, omsende; ellers vil jeg tilmelde, at jeg har tilskrevet vedkommende, at Lensmændene og Skydsskafferne paa ethvert Sted maa blive anbefalede at holde Skydsen parat, naar og til hvad tid de af Præsterne ansiges, ifald ved det Kongl. Herskabs ankomst nødvendig skulle

skee nogen forandring ved *Visitationerne* og Reyserne. Jeg forbliver iøvrigt med allerbeste ønske &c.

Bispe-Residencen den 7de Aug. 1733.

P. Hersleb.
Conform med Hr. Biskopens Brev

T. Gerner. (Provst i Jarlsberg).

Visitations - Route

ndi

Jarlsbergs og Laurvigs Grevskaber.

| Den | 15de | Aug. | Reyses til Sande Præstegaard. |
|-----|--------------|------|---|
| _ | 16de | _ | Søndag visiteres der, |
| | | | til Bodtne. |
| _ | 18de | - | visiteres der tilig og Reyses til Vaale. visiteres der. |
| _ | 19de | - | visiteres der. |
| - | 20de | | Reyses til Ramnes. |
| | | | visiteres der. |
| _ | 22 de | _ | Reyses til Hedrum. |
| | | | Søndag visiteres der. |
| _ | 24de | _ | Reyses til Nesset. |
| | | | ministeres day on Dayson til Tiallings |

- 25de visiteres der og Reyses til Tjøuinge.
 26de visiteres der.
- 27de Reyses til Sandefjord.
- 28de visiteres der.
 29de til Laurvigen.
- 30te Søndag visiteres der.
- 31te -- Reyses til Stocke.
 1ste Septbr. visiteres der tilig og Reyses til Nøtterøe.
- 2den visiteres der tilig og reyses til Tensberg.
 3die eftersees Skolen samt Kirkens, Skolens og fattiges Regnskaber, saavidt dengang kand skee.
- 4de visiteres der i en af Kirkerne begge Meenighedernes Ungdom.
- 5te visiteres i Sem tillige, uden videre Prædiken, og Reyses til Borre.
- 6te Søndag visiteres der.
- 7de Reyses til Holmestrand.
- 8de visiteres der.
- 9de Reyses til Tangen.
- 10de visiteres der meget tilig, og settes strax over vandet og reyses tillands til Christiania.

Dersom det skulle skee, at det Kongl. Herskab imidlertid skulle nerme sig, efter den første fastsatte Reyse-tour, til Laurvig, saa bliver vel Visitatzen afbrudt imidlertid, saalænge det Kongl. Herskab der forbliver, men efter deres Høye afreyse og embarqvement begynder jeg igjen at visitere i sin rette Orden paa hvert sted samme dag som det er ansatt, og de Meenigheder, som imidlertid springes over, vil jeg da heller reyse tilbage, og til slutning afgjøre eller og visitere, hver dag uden Reysedag, for at igjenhendte den tid, og at komme igjen i min herover anførte tour og Orden, hvorom skal gives underretning, saavidt og saa betids som mig muligt kand være; imidlertid skeer tillysningen efter dette.

P. Hersleb.

XI.

Velærværdige Høytærede Hr. Provst!

Herhos følger et trykt Exemplar af Enke-Cassens Fundation og 2de dertil hørende Allernaadigste Konge-Breve, til at henlegge iblant Provstiets Papirer og der forblive. Efter Fundatzens 28de Art. tilholder, at den skal læses i alle Ober- og Under-Retter og paa saa mange stæder forvares, saa fant man fornøden heller at lade trycke den, end skrive saa mange Exemplarer, men, at den Omkostning icke skal gravere Enke-Cassen, saa har man ladet trycke 150 Exemplarer eller nogle fleere tilovers til at sælge og Omkostningerne nogenleedes at igjenhendte, saa efterdi man vil formode, at de som har indsatt i Enke-Cassen og deres Hustruer, til deres Efterretning, andre som endnu icke har indsatt, til deris Eftertanke, og andre fleere, til deres Curiositet skulle ville have et Exemplar i Eie, til den ende ville Deres Velærværdighed gjøre det i Provstiet bekjendt, at de kand faaes for 8 Skill. Støcket, hvilket vel kunde synes dyrt, men er til Enke-Cassens Nytte, at den kand blive fri for ald trykte Omkostning. Dersom og Deres Velærværdighed self ville til sig tage nogle Exemplarer, for i Provstiet at distribuere, saa ville De behage self at give anledning til, hvordan de kunde transporteres. (2) Herhos finder jeg og fornøden at erindre, at de, som har forbundet sig deres Indskuds Capitaler og Renter til Nytaar at betale, maa self besørge Pengernes Indsendelse, og det præcise til rette tid, uden nogen mangel eller udeblivelse; ligesaa de, som skal betale Renter af deres Obligationer, efterdi alle de Penger, som til Nytaar skal komme ind, blive nu bortlovede mod Pant accurat til Nytaar,

og derfor ufeilbarlig maa være til rette tid tilstede. Skulle nogen af dem, som har givet Obligation, endnu faa isinde at betale heller Pengene ud, da advares de, at hvis det icke inden October Maaneds udgang er os kundgjort, kand det icke blive modtaget, uden med 1/4 aars Rente meere, efterdi de Capitaler, som ei forud ere udtingede, ellers kunde komme til at staa frugtesløse, hvilket icke maa være; ligesaa de, som endnu hverken har givet Obligation eller Indskrivelses Missive efter forhen meddeelte formular, men maaskee kunde stole paa, at de til Nytaar kand indskrive sig og tillige betale Capitalen med dette aars Rente, de advares, at det icke kand blive modtaget uden med 1 aars Rente meere; thi hvad Penger vi icke forud har kunnet gjøre Regning paa, dem kand vi icke i saadan hast faa præcise udsatte, og heele Cassens velfærdt beroer derpaa, at Pengene ei staar frugtesløse. (3) Herhos ville jeg og tjenstlig bede, at De fra nu af ville gjøre Erindring i Provstiet om at indsende til Dem, i rette tid, Summen af de Dødes, Føddes og Copuleredes tal, samt om noget remarquabelt derved er at agte, enten om Meere end Tvillinger ere fødde af een Moder, monstrosi partus, særdeles gamle Døde, Ægtefolk sær gamle i deres Ægteskab, og det saaledes, at saasnart Advent Søndag kommer, da gjør hver Præst strax sin Optegnelse færdig, og da tager første Leilighed iagt til at kunde faa det til Provsten, saa at Provsten gandske sickert kand have det indsamlet saa betids, at det mig med næste Post før Nytaar kand indsendes, og saaledes aarlig; dette kommer fornemmelig an paa de fra Provsten længst fraboende, hvilke venlig ombedes herudi at drage nogen Omsorg og bevise nogen villighed, da det vel lader sig gjøre, da det maatte indsendes paa een rubrique Tabelle saaledes: I Kirkeaaret 1733, Fødde -, deriblandt uægte =, Dødde =, deriblandt 2 à 3 over 80 aar, 1 à 2 over 90 aar, 1 især gammel. Copulerede =. (4) Det vil og icke være utjenligt, at Deres Velærværdighed betids i Provstiet gjør Erindring om til Præsterne baade i almindelighed, at de drage Omsorg for Kirke - Contributionernes og Collecternes Betalning i rette tid, saa at de kand her til mig indkomme ved Markets Tider, saa og i Besynderlighed, at deres Academi-Skat, skjønt den vel kunde have tid til Paaske eller Pintzetider, er dog sickerst og beleiligst for dem self, at den følger ind tillige med Kirkens Contributioner, thi Erfarenhed har nu nok lært baade dem, hvor vanskeligt det er paa andre aarets tider at finde leilighed til saa liden Summa at indsende, saa og lært mig, hvor langsom den kommer drattendes, naar den icke følger med de øvrige, og som neppe skulle troes, at endnu nogle indesidder, og jeg i Sommer har maattet gjøre

Remisse og forskud for dem, endskjent jeg maa ogsaa melde dette for icke at være ubillig, at mange Præster ere i den fald accurate og upaaankelige, saa dog, efterdi at dette er et general-Brev, bliver det generaliter erindret, at de, som kjende sig skyldige, kand self viide, hvor det sigter hen. Næst at tilønske Deres Velærværdighed med samtlige Medbrødre all Guds Naade og Velsignelse i det aandelige og legemlige, forbliver jeg stedse

Deres Velærværdigheds tjenstvilligste tiener

P. Hersleb.

Bispe Residencen den 2den Oktbr. 1733.

XII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Provstiets Sogne-Præster!

Hospitals Kirken i Opslo er i saa miserabel tilstand, at der nødvendig maa tænkes paa en forandring, vi har dertil ladet gjøre et overslag paa det allerringeste og menagerligste, men omkostningerne vil dog stige med Materialier og alt over 1000 Rdlr., til hvilken Summa aldeles intet haves, og af Hospitalets egne Midler intet kand faaes, derfor har vi ingen anden udveje vidst, end at gjøre forsøg, om icke ved gode Christnes Velvillighed saadan Summa kunde indsamles baade her i Byen, saa og i Stiftet. Deres Velærværdigheder bede vi, at være forsikrede om, at vi ugjerne vilde være nogen til Byrde, efterdi vi baade veed, at eenhver har nok i sin Deel, og at de finde Leilighed nok til at gjøre got hos dem self, men efterdi ogsaa dette er baade et nødvendigheds og et Kjærligheds verk, og i henseende til, at Stiftet nu et aars tiid har været fri for fremmede Collecter, saa gjøre vi os det haab, at det optages uden fortrydelse, at vi gjøre denne Begjering, ligesom det og skal være aldeles uden fortrydelse hos os, enten nogen ville give eller icke, enten nogen giver meget eller lidet, thi, som vi vel besinde os, at vi ikke har magt til nogen noget at paalægge, saa skal det ogsaa aldeles staa i eenhvers egen frie villie og behag, baade self at ville give noget, og hos andre at procurere noget, men dersom nogen finder een drift hos sig at vilde komme dette christelige verk til hjelp, da er vores tjenstvenlige Begjæring, at hvor der findes fornemme og formuende Folk i Sognet, Præsten da vilde have den godhed Hospitalets Tarv for dem at proponere, og, om de noget dertil vilde give, lade dem det self tegne paa et

papir, hvorpaa og Præsten tegner, dog icke uden han self vil. og den fortegnelse til Provsten, saasnart skee kand, indskicker, at vi ved Nytaars tiid, heller før, kand have Vished om Pengenes Beleb, for itide at foranstalte Bygningen og Materialiernes indkjøb, da Pengene self siden ved Markets tider tillige med andre publique Penge i Bispe-Gaarden kand indleveres. Dersom Deres Velærværdigheder ogsaa mene self, at det kunde gjøre nogen frugt, da kunde det og Bønderne, som vi har merket ofte at være villige at bringe noget til Hospitalet, paa en god maade informeris, at de, som vil give noget godvillig og uden anke, enten paa Præstegaarden indfinde sig og der paa samme papir optegner, eller og at det af Klockeren til de beste og skickeligste Bønder ombæres. Vi recommendere Hospitalets Tarv i denne Sag paa det beste til Deres Velærværdigheders christelige forsorg og villige Assistence, ligesom vi igjen tilbyde til eenhvers tjeneste vores Villighed og reedebonhed som Deres

Velærværdigheders tjenstvilligste

Reichwein 1). P. Hersleb.

Christiania den 30te Septbr. 1733.

XIII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Provstiets Sogne-Præster

Ønskes Naade og Fred i den kaarsfæstede og opstandne Frelsere!

Saavel mine idelige og besværlige Reiser denne Vinter, saa og at jeg har vildet opbie først de Beretninger fra forrige Aar fra alle Provsterne (hvilke dog til største deel icke endnu ere indkomne) har forvoldet, at jeg icke før har kundet meddeele Brødrene de ting, som til alles underretning kand være at melde, hvoraf for denne gang efterfølgende Poster erindres:

1) Efter det Løste, hvormed jeg i Enke-Cassens Fundatzes 26de art. har forbundet mig self til at give Clericiet hvert Aar tilkjende Cassens tilstand, bliver dennem hermed communiceret, at ved Regnskabets Slutning, Revision og Approbation for forrige Aar besindes Cassens tilstand saaledes:

¹⁾ Stiftsbefalingsmand.

Derimod ere indskrevne til *Distributz* at nyde til næste Nytaar, hver fra Aarsdagen efter deres Mænds Død, efterfølgende Enker: Hr. Povel Rødders Enke dobbelt portion, Hr. Otto Munthes Enke enkelt portion, Hr. Just Munches Enke enkelt portion, Hr. Jørgen Bagges Enke, efter Kongl. Resolution (formedelst et derved indfaldende Dubium, at hendes Mand vel hafde indtegnet sig at ville sætte ind en dobbelt portion, men døde, inden Enke-Cassen tog sin Begyndelse) at nyde aarlig fra afvigte Nytaar af 50 Rdlr. aarlig.

For at mesnagere Cassen i dens spæde Begyndelse, er ingen Casserer antagen, men jeg self har paataget mig al omsorgen med Pengenes annammelse og udtelling, Regnskabet at føre, Cassen at indrette, Protocollerne, 9 i tallet, at regulere og føre, Correspondencen og mere, som af Begyndelsen giver mest arbeide, paa det jeg kunde vide al ting paa saa rigtig og efterrettelig maade, at det i fremtiden, med Guds hjelp, kand blive for alle klart og tydeligt. Exemplairer af Fundatzen ere endnu flere tilovers, om Nogen dem forlanger. I dette nye Aar har atter nogle flere anmeldet sig til Indskud, men det kommer ei forrige Aars Regnskab ved.

- 2) De som endnu udi Enke-Cassen vilde indsette, og give Deres Obligation mod Pant i Naadsens-Aaret, kand anmelde det, naar behager, men maa være tiltenkte efter Fundatzens 5te art at lade saadanne Obligationer tinglyse og paaskrive sig at betale prompte til Nytaar (hvilket er Cassens aarlige Termin, og derimellem ingen Penge antages uden med fulde Renter til Nytaar) kand sende ind deres forskrivelse, naar behager, efter den formular, som engang af mig er givet, men maa være tiltenkte, at Pengene præcise og uden noget slags Ophold maa betales til Nyt-Aar, saasom de da alt af Directeurerne maa være udlovede i større Capitaler, hvormed Folk, som har faaet Løfter, ei maa væxeres.
- 3) Saasom af idelig indløbende Breve (nu at nogen vil indsette, at betale Pengene, den til Paaske, den til St. Hans Dag, den om 3 Maaneder &c., den vil opsige sin Capital til saadan og saadan tid at betale, den vil til saadan tid betale noget af Capitalen &c.) fornemmes, at icke alle har begrebet ret Fundatzens Mening, hvormed mig forvoldes

megen unyttig skriven, at underrette enhver, som sligt proponerer, om den rette mening, og skrive det samme oftere, saa bliver det nu engang for alle forklaret; at Fundatzens mening, ja klare indehold er, at alle slige Betalninger skal skee til saadan Termin, som Directeurerne setter, og i det mindste et 1 Aar for den Termin være anmeldet, hvilken Termin engang for alle er fastsat, sc. fra Nytaar til Nytaar; efter hvilken Termin alle Enke-Cassens Renter og Capitalers Betalninger heel eller i Portioner skal regnes, og derimellem ingen Penge kand annammes, uden at Renten ligefuldt til Nytaar betales; men anmeldelserne og Opsigelserne kand vel skee, naar behager, ickun, at det i det seneste skeer et 1 Aar for Nytaar; thi naar October Maaned kommer, da maa Directeurerne vide præcise, hvormange Penge til Nytaar vil indløbe, paa det de da kand indtinge betids paa Rente slige Penge i større Summer; men skulle icke den Termin iagttages, da maatte nødvendig alle derimellem indløbende smaa Capitaler staa frugtesløse til Nytaar, Cassen til stor skade, eller og Directeurerne skulle det gandske Aar udsette efter eenhvers Behag, i smaa Pluk, hvilket er hverken deres Leilighed, eller Cassens Sikkerhed, ei heller muelighed saa lige at treffe nogen, som just til den tid ville have saadan Sum, icke mere icke mindre, Cassen til stor Confusion og urigtighed; hvorfore dette er observeret baade i Fundatzens 5te Art., 13de Art. og flere steder.

4) Angaaende de Bøder og Mulcter, som Enke-Cassen kand tilfalde, om hvilke Fundatzens 16de art. melder, at sligt aarlig af Provsten til Biskoppen skal indberettes, da, saasom ved Cassens Regnskab icke alleene saadanne Bøder med slige Attester skal bevises, men endog med Bilager bevises, at icke flere Bøder ere faldne, saa og Cassen maa have noget at rette sig efter, slige Bøder af vedkommende at lade kræve, ifald de udeblive: da kand det icke være nok, hverken at Provsten intet melder, hvor ingen Bøder ere faldne, men det maa meldes, og dermed Cassa Regnskabet belægges til Beviis, at i det Provstie intet er faldet; ei heller kand være nok, at Provsten i Breve om andre Materier melder, at der og der ere Bøder faldne, eller icke faldne, som nogle har gjort; thi slige Breve om flere Materier kand ei ved Cassens Regnskab [vedlægges]; ei heller nok, at paa aparte papiir meldes, at der og der ere Bøder faldne, som andre har gjort; men der skal og være Præsternes Beviis, at paa de andre stæder det Aar ingen Bøder ere faldne, og ingen Lejermaale skeet. Altsaa vil være fornøden, at de samtlige Høytærede Provster, ligesom iaar Provsten af Jarlsberg, Nedre Borgesyssel og Nedre Romerige efter deres sædvanlige accuratesse har gjort,

lader imod Aarets ende et ark papir omgaa i Provstiet, eller 2de efter Provstiets Situation og Beskaffenhed, hvorpaa hver Præst tegner med egen haand, enten at der er ingen Lejermaal aabenbaret, som kand høre Enke-Cassen til, eller og at Leiermaal er beganget af den og den, om han er Soldat eller icke, og hvis det første, da, om det er hans første, eller andet Lejermaal, begge tjenende paa Præstegaarden, eller Qvindfolket der tjenende og Karlen der og der tjenende, at Bøderne er indeholdet af Lønnen, eller og den og den dag ved Missive anmeldet hos Fogden til inddrivelse &c., og det papir saaledes af Provsten til mig indsendes, det snareste skee kand, paa det ved Cassens Regnskab saadanne ting kand iagttages. Skulle imod forhaabning, til Cassens skade, nogen Præst vidne, at intet Lejermaal er skeet, eller fortie noget saadant, eller forsømme saa betids det Fogden at anmelde, og derover Cassen miste sin Ret, da maa han icke fortryde paa, at Cassen hos ham self søger sin Regres,

foruden anden tiltale for urigtig Attest.

5) Den Specification for afvigte Aar paa Fødde, Døde, Copulerede og remarquable ting, som jeg havde forlanget af det hele Stift (og bekommet af de fleste steder meget exact og i rette tid, fra nogle steder langsom og lidet efterrettlige, fra andre saa perfunctorie, at man kunde se, de lidet skjøttede om at være exact, og fra nogle faa saa silde, at det ei kunde være undskyldeligt, og merkeligt, at nogle, som allerlettest kunde gjøre det, der boe ved Postvejen eller saa stærke alfare veje, at dem icke kunde fattes paa Leilighed at forsende det enten til Provsten eller Mig, saa jeg hafde tenkt at give det hele Stift en fortegnelse paa saadanne skjødesløse. at icke ved slige mine erindringer alle villige og agtsomme skulle ligesom fornermes, men at de forsømmelige skulle blive bekjendte; men endnu denne gang holdes inde dermed, i haab om bedre agtsomhed herefter, men med forsikring, at jeg skal for hele Stiftet nafngive de forsømmelige) den Specification, siger jeg, har jeg fordristet mig allerunderdanigst at indsende til Hans Kongl. Mayst., hvilken det saa naadig har optaget og derudi funden Behag, at mig allerunderdanigst er befalet dermed at continuere og til hvert Nytaar saadant at indsende. Altsaa, Kjære Brødre! det som tilforn var blot min Begjering og Curiositet, er nu en Kongelig Befalning, og bliver vor skyldighed, hvorfor jeg vil formode, at enhver derudi tager sin pligt tilbørlig iagt, saa Hans Mayst. kand finde allernaadigste Behag derudi, og icke fatte nogen u-naade derover, om hist og her skulle være Lacuner, da jeg nødvendig maatte melde, fra hvilke Kald intet er indkommen. Til den ende vil være fornøden, at enhver Sogne-Præst, saa og Residerende

Capellan, som har aparte Meenighed at forestaa, saasnart første Advent Søndag er kommen, hvert Aar strax forfatter sin Liste saaledes:

I dette Aar ere fødde i dette Sogn xxx, sc. Drenge-Børn xx, Pige-Børn xx. Deriblandt vare uægte x. NB. Maa observeres for uniformiteten, at de uægtes tal maa være indberegnede i den første generale Summa paa de fødde.

Døde dette Aar xxx, sc. xx Mandfolk, xx Qvindfolk.

Ægteviede ax.

Remarquable ting iblandt de fødde: En Moder haft 3 Børn paa eengang, fød et Barn med saadan underlig skabning. Iblandt de Døde xxx over 80 Aar, xx over 90 Aar, x over 100 Aar. En Mand, som havde levet i Ægteskab med sin Hustrue, som er før ham død (som endnu lever), 50 Aar, en Qvinde død &c.

Og den det første Bud eller den første Leilighed, som faaes kand, indsende til Provsten; Provsten indsamler da saadanne Lister, og om han har tid dertil, gjør en general Tabel derover, paa saadan Maade, som herhos følger, og saasnart skee kand, til mig indsender; men naar 3die Advents Søndag er gaaet, tøver icke Provsten længere efter dem, som endda fattes, men indsender dem, han har, til mig, da jeg næste Post for Nytaar indretter min fuldkomne Tabel, og nedsender til Hans Mayst., og de Præster da, som icke til rette tid har indsendt det til Provsten, maa self siden drage omsorg for at sende det ind til mig, og vente tiltale for den forhaling og ophold, uden de klarlig beviiser, at skylden er icke hos Dem.

6) Jeg hafde vel ventet, at nu forlengst skulle være indløben fra alle Provstier de Efterretninger, jeg som Biskop og Tilsiuns-Mand over Stiftet burde have, om alt det, som mit Embede vedkommer, og det, som mine forrige circulaire Breve har erindret, men maa beklage, at jeg fra mange Provstier intet har faaet, uden de publique Penge; fra nogle har jeg faaet de fleste ting, som e. gr. Underretning om Provste-Visitatzer i dette Aar, i hvilke Sogner og Kirker de ere holdet, og i hvilken tilstand Meenighederne ere befundne, og hvorledes mine Monita ere efterlevede, har jeg faaet in terminis generalioribus fra Bragnes og Nedre Tellemarkens Provstier; om Visitationens forfald fra Hedemarkens og Nedre Borgesyssels; dernest forklaring om Kirkernes tilstand har jeg faaet fra Jarlsbergs, Hedemarkens, Nedre Romeriges og Hadelands Provstier; fremdeles om Studentere i hvert Provstie har jeg faaet fra Jarlsberg, Hedemarken og Nedre Romerige. Om lejermaal de formeldte, saa og fra Hedemarken og Gulbrandsdalen, om de 2de sidste uden Præsternes Attester. Jeg ter ikke ved at sige, at det er mig

icke ret behageligt, at jeg skal have det saa ufuldkommen. og at nogles flid ei kand være mig til nogen ordentlig rigtighed nyttig formedelst andres udeblivelse; men jeg undskylder det gjerne, at nogle icke har forstaaet det saa, at det aarlig skulle skee, andre har icke erindret det, andre ere endnu nye i Provstiet, og har ei faaet alting i gang; ickun jeg beder, at de kjære Mænd, mine συνεργοι i Biskops-Embedet, Provsterne, ville gjøre sig self et Memoriale paa de ting, som aarlig til og efter Nyt-Aar, indtil Market, bør gives underretning om, hvoraf de fornemste ting ere disse: 1) om Fødde og Døde &c., hvilket til Juul skal være herinde, som før er sagt. 2) dernest et papiir, hvorpaa hver Præst self har tegnet sin Attest om lejermaal, saasnart efter Nyt-Aar, som mueligt er, for Regnskabets skyld. 3) Et papiir, hvorpaa hver Præst tegner sine Kirkers tilstand, sc. om nogen remarquabel Brøstfældighed paa Kirkerne dette Aar er skeet, som behøver, at Stift-Amptmand og Biskop skal gjøre deres Embede; thi ellers special forklaring om alle slags mangler ved hver Kirke kand icke skee uden ved Besigtelse af Provsten og Mænd efter Loven. 4) Et papiir, hvorpaa hver Præst tegner de Studentere, der ere i hans Sogn, hvilke de ere, hvilke det Aar ere nye komne, hvorfra, om de har Beviser med sig, og generaliter om deres forhold og application; thi haver ellers Præsten noget speciel om dem at anmelde, som han er pligtig til icke at fortie, da skicker det sig icke, at det skrives paa et saaledes omgaaende papiir, men kand og bør ved Skrivelse anmeldes enten Mig self, eller Provsten; men dette generale er fornøden, at jeg som Biskop kand vide, hvilke geistlige Personer jeg har i mit Stift, som jeg derover holder Bog, og at jeg kand vide om dem mig videre at informere; derhos jeg har mine aarsager, hvorfor jeg maa melde dette, at Præsterne maa vogte sig for at fortie, saafremt nogen Studenter bliver udlagt for lejermaal, eller saadanne grove Exesser, saasom det vil blive et vanskeligt ansvar for Præsterne, saafremt jeg siden faar paa andre veje derom at vide. 5) Hos dette sidste kand følge Provstens aparte Beretning, om ham noget er vitter igt om de Studenters forhold i hans Provstie, hvilket icke bør komme Provsten til noget ansvar eller Beviis, thi det skal blive vist, at jeg icke giver nogen Studenter nogen Attest og Recommendation herefter, om hvis gode forhold og en Geistlig Persohn anstændig lefnet jeg icke har haft aarlig underretning og vidnesbyrd; de her ved stedet sig opholdende, er en anden Sag, thi dem kand jeg self nogenledes informere mig om. 6) Provsternes egen Beretning om de Visitationer de har holdet det Aar, og hvordan de har forefunden Præsternes

omhyggelighed i Embedet og at holde over de ting, som anordnede ere, og hvad forbædring der kand merkes i Menighederne. Jeg vil icke haabe, at nogen (uden en, som dermed har ladet sig merke) skulle mene, at jeg ved slige ting fordrer mere, end jeg har magt til, eller skulle findes uvillig til saadant at præstere, under prætext, at det ei tilforn har været brugt; thi hvad det første angaaer, da staar det eenhver frit for, som det meener, paa beherig sted sig over mig at besværge, men naar de det icke ville gjøre, da følge det, som befales; og hvad det sidste angaaer, da vil jeg stræbe, ved Guds Bistand og ved Hans Naades Gave at være en ret Biskop, og rette mig efter Lov, Forordninger, Instrux og Samvittighed, og i de ting icke lade mig regulere af det, som tilforn har været praxis eller ej, og som jeg vil stræbe at være exact og arbeidsom i det mig tilkommer, saa kand ingen undre, at jeg fordrer exactitudo af andre; men jeg vil haabe, at Mig gives det vidnesbyrd, at jeg har fordret det med Modestie og paa en maade, der kand være Bredre og Mænd i saa værdigt Embede uden forkleinelse, saa jeg meget ugjerne skulle gaa til at udtvinge en exactitude med alvorlig indseende over dem, som ei vil vide at viise deres skyldighed, hvortil det dog synes, jeg bliver forceret.

7) En Post har jeg funden fornøden at erindre om, endskjønt den af mange maatte synes unødvendig, men de samme maa troe, at det er icke uden aarsag og vigtig aarsage, at jeg derom melder, nemlig at, naar Hjemdøbte Børn anmeldes til Confirmation, Præsterne da icke uden værsomhed gaær dertil, og baade lader Meenigheden forud være vidende derom, at naar saadant skeer, skal den, som Barnet har døbt, være tilstede og de Vidner, som vare hos, og gjøre Reede for, at det er rettelig døbt med Vand og med Indstiftelsens Ord, saa og, at Præsterne holde sig aldeles efter Ritualet og offentlig bruge alle de Spørsmaal, Ritualet foreskriver, og holde ingen af dem unødvendige, skjønt de synes at være ringe; thi der ere befundne oftere forseelser med

slige Daabs-forretninger hjemme, af uerfarne Folk.

8) Og ved det jeg melder om Ritual, da maa jeg og, af vigtige aarsager, erindre om dette, at ingen Præst fordrister sig til egenmægtig og efter sit tycke at forandre noget mod Ritualen eller af Kongen forordned Kirkeskik og Ordonance, hvilket, om nogen skulle gjøre, han saa langt fra icke kan vente sig nogen slags medhold, skjønt han kunde synes han kunde forsvare det, saa at meget mere endogsaa de ting, som kunde synes indifferente, ere icke saa, naar de af Øvrighed ere anbefalede til uniformitet i Kirken, og vi med Eed dertil forbundne, der at rette sig derefter, og ei at holde

derover; som jeg intet mere ønsker og hidindtil har stræbet efter, end at de ting her i Landet, hvori, ved self tiltagen frihed og langvarig praxin, meget er afviget fra Ritual, e. gr. Forsømmelse af Catechismi forklaring i Prædiken, især om Vinteren, da icke kand catechiseres, den gemeene Mands Communion paa visse tider om aaret i større mængde end Præsten kand overtage og forsvarlig gjøre sit Embede, det publiqve eller semipubliqve Skriftemaal med at antage flere paa engang til Skrifte, og mange andre ting, der ere ligesom komne af leed, igjen maatte føres i skik, og vor gandske offentlige Guds-Tjeneste være conform med Ritualet, hvorpaa Clericiet veed, at jeg fra Begyndelsen af stedse har drevet, og fremdeles skal holde over, at intet skal afviges derfra, og

den afvigelse, før er skeet, komme i sin rette orden.

9) Og som fornemmes, at ved letsindige, ja maaskee ildesindede Mennesker et rygte skal være udspred blandt gemeene Almue (som hensigter kun til forvirring i Guds-Tjeneste, u-roe i Landet og uvished blandt den gemeene Mand, som Gud bedre! er desforuden alt for meget vankundig, om han end icke med saadant letfærdigt opdigt gjøres mere forvirret) om Religionens forandring, om nye Troe, om Kirke-Skickes afskaffelse, og saadant andet domdristigt og criminelle taler, absurde og ridicule Historier, som opspindes af Otieuse og Malitieuse, troes af taabelige, udspredes af uroelige, fortælles igjen i Selskaber af uforsigtige, da tilkommer det Præsterne som Lærere, icke aleneste vel at vogte sig, at de icke med utidige, uforsigtige, deres Meenighed aldeles uvedkommende og over den enfoldige almues Begreb gaaende Prædikener mod Kjætterie og falsk Lærdom, og Beklagelse over falske Lærere, saalenge ingen aarsag dertil her i Landet findes og vides, styrker gemeene Mand i den tanke, ligesom virkelig nogen fare var, og derved gjøre Gemytterne uroelige og vrangvillige til at imodtage endogsaa den nødvendige underviisning, idet de vil holde alt det for nye Lærdom, som icke vil lade dem blive i deres forrige Vankundighed; men og det tilkommer Præsterne, ved alle Leiligheder, at betage Almuen saadan utidig frygt og betyde dem, hvorledes saadant Rygte iblandt os er aldeles ugrundet, og hvor farlig Misgjerning de kand føre sig paa halsen ved at rode i saadan Snak, og bestyrke andre derudi; men dersom Præsterne virkelig skulle mene, at der er nogen, som lærer falsk Lærdom, eller at her ere kjætterske Bøger og Skrifter blandt, eller at i hellers gode Bøger noget fordægtigt findes, eller at nogen skulle findes, som vil innovere noget i Religionen og den sande Lærdom, hvilket jeg icke nægter, at det jo tilkommer Lærere ogsaa at give agt paa, som Vægtere paa Sions Muure, da

bør det dem, inden de om saadant offentlig prædiker, eller mod saadant viser nogen utidig og let til u-roe udslagende nidkjærhed, først til mig saadant at melde, og hvad Grund, de dertil veed, forklare, saasom jeg af Gud og Kongen er sat til Tilsiuns-Mand i de ting, som Religionen og Lærdommen angaar, efter Lov, Forordninger, Bestalning, instrux og min Eed, og om nogen, uden sligt først at have anmeldet, og trøster sig til at beviise, at der ere de og hvo de ere, som farlig Lærdom vil indføre, gjer allarm enten i Prædikener eller i Discourser blant gemeen Mand om fare for Religionen, om Kjætterie, om Innovationer i disse tider, da Gemytterne ere desforuden ved saadan letsindig udspred Rygte og mangfoldige opdigtede Calumnier satte i u-roe og i frygt, den bør billig ansees som den, der vil blæse op en uroeligheds ild i Derimod meget mere enhver Præst bør andvende alle sine Kræfter og sin tid paa, at hans Meenighed kand blive vel underrettet, grundet og overbeviist om den sande Lærdom og Saligheds Forstand, at de kand være nogenledes istand til at skjønne paa falsk og sand Lærdom, og icke forskyde den dyrebare Sandhed, blot fordi den, formedelst

deres Vankundighed, synes nye og fremmed.

10) Jeg har nu, ved Guds Naade, i mit triennio nesten absolveret mit hele Stiftes Visitation; jeg vil inderlig bede den fromme Gud, at jeg ved Hans Naade, naar jeg anden gang skal, efter hans Villie, komme til hvert sted, maa nyde den glæde, at see nogen frugt af min omsorg og opmuntringer, og af det Ærværdige Clericies arbeyde og alvorlige Retsindighed. Til hvilken ende jeg recommenderer Provsterne Deres flittige Visitatz eengang om Aaret i det mindste efter Loven. Jeg recommenderer Præsterne Deres huusbesøgelse, som er i loven befalet, og til Deres forsvarlige Sjælesorg og Hjordens Tilsiun nødvendige og høyst nyttige Ting. Jeg recommenderer Dem alle flittig og utrættelig Catechisation og omsorg for den tilvoxende Ungdom, at de itide vennes icke alleeneste at lære inden- og udenad, men at fatte og begribe, hvad de lære. Jeg ønsker, at jeg ved min anden Besøgelse maa finde mine ergangne Monita iagttagne hos alle, hvorom jeg tænker offentlig at spørge og randsage paa hvert sted; til den ende ville De, som efter ordinem triennii kand vente nye Bispe-Visitation, være betænkte itide paa det Sjæle-Register, i den form og orden, som før er foreskrevet. Jeg maa og atter erindre om forsigtighed, at ingen fremmed antages til Guds Bord, Ægtevielse, Skriftestaaelse, uden rigtig Pas og Skudsmaal, formedelst uorden og underslæb, som derved skeer, og at Præsterne icke antage dem til Guds Bord, som de veed at tjene i et andet Sogn; iligemaade, at Provste-Brevene maa paa eendeel stæder, hvor Provsterne besværger sig over deres langsomme gang, noget hastigere befordres. Fredens Gud, som udførde fra de Døde den store Faarenes Hyrde formedelst et evigt Testamentes Blod, vor Herre Jesum, Han bereede Eder i al god Gjerning til at gjøre Hans Villie, og virke i Eder det, som hannem er behageligt, formedelst Jesum Christum, hvilken være Ære i al Evighed, Amen! Men jeg formaner Eder, Brødre! holder mig denne formanelsens ord tilgode; thi jeg skrev Eder til korteligen. Ebr. 13, v. 20. 21. 22. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residensen, Paaske-Aften den 24de April 1734. P. Hersleb.

XIV.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Velærværdige Sogne-Præster udi Jarlsbergs Grevskabs Provstie!

Der er allerede nogen tid henløbet, siden Deres Velærværdighed Provsten Hr. Mag. Thomas Gerner ved sin skrivelse til Mig har anmeldet Sin, uagtet alle tjenlige anvendte Raad, vedblifvende Svaghed og afmægtighed i Lemmerne (hvilken jeg ret hjertelig beklager), og at samme, tilligemed tiltrædende Alderdom, vil hindre ham fra at forrette de Reiser og besværinger, som Provste-Embedet med sig fører, hvorved Visitatzer og andre fornødne ting, imod den ellers stedse af ham præsterede berømmelige exactitude, kunde blive forsømt; og han derfor af mig har forlanget at constituere een Vice-Præpositum, og dertil foreslaget som Seniorem i Provstiet, Velærværdige Hr. Augustinum Schjelderup, Sogne-Præst til Laurdal, som kunde aftage ham nogle Byrder og forrette de ting, hvor Reiser udfordres, hvorimod han self fremdeles, saalænge Gud forunder ham de endnu øfrige Kræfter, vil vedblive at forrette de provstelige Embedes pligter, som hjemme kan afgjøres, e. gr. de publique penger, Regnskaber, erklæringer, Kongl. Ordres og andre Circulaire at modtage og omsende, underretninger at indhente, og Correspondencen med mig at holde etc. Da efterdi Jeg baade finder Velærværdige Hr. Provstens aarsager vigtige, og en Vice-Præpositi constitution aldeles nodvendig, saa og den foreslagne Mand dertil, baade efter senium og meritum, og efter Legeins Kræfter beqvem og velskikket, han og Self dertil af Provsten er formaaet og ved sin skrifvelse til mig af 8de hujus har gifvet dertil sit samtykke, saa vil Jeg med denne Skrifvelse kundgjøre de samtlige Sogne-Præster det samme, og

tillige hermed constituere forbenefnte Hr. Augustinum Schielderup som Vice-Præpositum udi Jarlsbergs Provstie, at han, efter fuldgjørende aftale med Provsten Mag. Gerner om Forretningerne, isærdeleshed paatager sig de i Loven anbefalede Provste-Visitatzer med fliid og omhyggelighed at forrette og ellers hvad andet Præpositus af ham i Provste-Embedet udi sin Svaghed og loflige forfald kand forlange. Til den ende Jeg venligen vil hafve ombedet alle Velærværdige Sogne-Præster i Provstiet, at De meerbemeldte Hr. Augustinum Schjelderup som Vice-Præpositum erkjender, og i alle Forretninger, hvor hans vicaria opera paa Provstens Vegne herefter kand fornødiges, beviiser hannem ald Ære og Velvillighed, samt at De saadant for Deres subalterner af Clericiet kundgjør, og endelig at, naar dette bref i Provstiet er omgaaet og af alle paategnet, det da blifver tilsidst i forvaring hos Vice-Præpositum. Mens med de øfvrige ting, som de publique penge, de aarlige underretninger og rapporter, de blifver herefter, som før, til Præpositum indsendte, som dem samler og til mig forskikket besørger, som og hvad Justitsog Skifte-Sager angaar, til ham ommeldes.

Hvornæst Jeg vil halve baade Dno. Præposito til denne hjelp og Soulagement i Embedet, Dno. Vice-Præposito til dette Embede og samtlige Dnis. Pastoribus til denne Deres Formand gratuleret, af hjertet ønskende fremdeles, som hidindtil, god harmonie imellem Brødrene, god fremgang i hvers Embede, og at ogsaa dette maatte tjene til Guds Ære og god nytte i Guds Kirke, og stedse forblivende Samtliges &c.

P. Hersleb.

Christiania den 24de Septbr. 1734.

XV.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Brødre!

Som Jeg meget vel erkjender, at den godhed, det heele Stift har beviist mod Vores Hospital med en saa frivillig hjelp og gave til den nye Kirkes istandsættelse (hvilken nu ved Kongl. Resolution er bleven baade en Hospitals, saa og en Sogne Kirke for Gammelbyens circumference), hvorudi alle Kjøbstæder (undtagen Moss, hvor Bogen ikke er bleven ombaaret engang, (Friderichstad, Kragerøe og Brevig), saa og alle Sogne i Stiftet undtagen Rygge, Id, Thunøe og Tosnæs) har viist deres Velvillighed og Redebonhed til et saa gudeligt verk, foruden endeel anseelige gafver fra fornemme hænder, at den godhed, inqv., har Jeg især Præsternes om-

hyggelighed at takke, at de ogsaa derudi, foruden den tjeneste at gjøre til Guds Ære, har villet vise en affection mod mig, til at være mig behjelpelig i saadant gudeligt forsæt, saa holder Jeg mig forbunden til taknemmelighed, i det mindste at lade det gandske Clericie vide, at Gud har velsignet deres velvillighed saaledes, at ikke alleneste mit øyemerke er naaet, og Kirken i den Hellige Tree-Eenigheds Nafn nestafvigte 14de Octbr. med sømmelig Solennitet er bleven indviet, og efter alles Skjønne er bleven en smuk, og efter sin fornødenhed ret anstændig Kirke, men at endogsaa, efterdi flere penge ere indløbne, end vi af Begyndelsen gjorde forslag om, har Jeg gaaet videre, end Jeg tænkte, saa at baade nye Klokke, Vaabenhuus, nye Alter-Tafle og Prædike-Stoell ere anskaffede, og endnu er noget tilovers, som til Sommeren skal blive anvendte til Kirkens Staffering, og derfor skal efter det gjorte lefte enhvers gafve og hver indkommen skilling blive i en bog, som stedse skal blive eller følge ved Hospitalet med Alterets Ornamenter, indførte tilligemed Regnskab over udgifterne, hvorledes de ere blevne anvendte, at baade giverne self, naar de eengang skulle komme paa stedet, formodentlig skal glæde sig over, at de har kommet saa godt Verk til hjelp, saa og Efterkommerne skal vide, at al den forandring er skeet uden nogen Skilling at koste Hospitalet self, eller afgaae Lemmerne i deres Indkomster, foruden det, som Hospitalet self derved har profiteret i adskillige maader, især at der nu kand blive fleere Senger og ordentlig Rum, naar den gamle Kirke bliver med indrettet og indrømmet til Senge-Steder. Jeg vil da herved ikke alleneste have Præsterne paa det venligste betakkede, men og ombedede, naar leilighed gifves, at takke andre, som dertil har gifvet, og dem forsikre, at deres gafver ere komne paa et nødterftig sted og til et ufortrydeligt Brug. Dernest vil Jeg og erindre Deres Velærværdighed Provsten, at De haver i Erindring min forrige Begiæring, med betids at erindre Sogne-Præsterne, at de tænke paa deres Lister at indsende, saasnart Kirke-Aaret begynder, eller 1ste Advents Søndag er gaaet, sc. fortegnelse over Fødde, Døde, Copulerede &c., efter den formular, som Jeg dertil har communiceret, saa at den baade rigtigere og betimeligere i Aar kunde indkomme end fra endeel steder forleden Aar, paa det Hans Maysts. allernaadigste Villie kunde fuldbyrdes, det til Nyt-Aar at ville hafve. Jeg forbliver &c.

Bispe-Gaarden den 29de Octbr. 1734.

XVI.

Velærværdige Høytærede Hr. Provst!

Jeg tilstiller hermed Deres Velærværdighed vidimeret Copie af et Kongl. Allernaadigst Rescript til Hr. Stiftsbefalingsmanden og Mig, hvilket Deres Velærværdighed ville behage, det snareste skee kand, at communicere alle Sogne-Præster, og de igjen at communicere hver til sin Kirke-Ejere, at saadan Kongl. Allernaad. Befaling hørsømmeligst kan blive efterlevet. Det er vel ikke at vente, at det kand komme saa hastig omkring, at alle Kirke-Ejere kand betale for det første Aar, tilligemed de andre Kirke - Contributioner til Nyt-Aar eller til Market; men efterdi den Kongl. Befaling er dateret 1734, saa maa den udgift vel ogsaa regnes for samme Aar for første gang, og derfor, saasnart det er mueligt, maa ogsaa disse penge til Provsten indsendes. Der bliver ingen Kirke fritagen, undtagen de, som ere frie baade for Missionen og for Londons Kirke.

Ellers erindres det hæderlige Clericie, ved denne anledning, at naar de tilskrive mig, de da holde sig efterrettelig den Kongl. Post-Forordning af 10de April 1733, som den forlengst er communiceret, og ifølge af den lader medfølge deres Attester til ethvert Posthuus, hvorhen de addressere deres Breve, at deslige Breve ere Bispe-Embedet egentlig vedkommende, og ingen particulaire affaires betreffende, thi ellers i mangel af saadanne Attester, endskjønt paa udskriften er tegnet Bispe-Embedet vedkommende, anfører Postmesterne, ianledning af Forordningen, saadanne Embedets Breve for Postporto, og jeg dem maa indløse, for ei at lade dem ligge ubesvarede, hvilket ofte er skeet, og herefter ved Deres medfølgende Attester kand forekommes. Jeg venter og med allerførste fra Deres Velærværdighed Designation paa Fødde, Døde &c. og iøvrigt med beste ønske forbliver &c.

Bispe-Residencen den 3die Decbr. 1734.

P. Hersleb.

XVII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Velærværdige Sogne-Præster!

Hvor gudelig omsorg og høypriselig Nidkjærhed Hans Kongl. Mayst. vor Allernaadigste Konge (hvis Leveaar Gud mangfoldiggjøre, og hans Regjering lyksaliggjøre) bær for Gudfrygtigheds Befordring og ugudeligheds forhindring i Guds

Kirke, og hvor gudelige Geburtsdagstanker Hans Mayst. haver haft, derom kand indlagde Kongl. Rescript atter bære et utvileligt vidnesbyrd, hvoraf jeg ved dette Circulair-Bref efter Allernaad. Befaling meddeeler Deres Velærværdighed Copie til afskrift og efterretning. Jeg tviler derhos ingenlunde paa, at jo saadan Hans Kongl. Maysts. retsindige og gudelige Omsorg bliver enhver retskaffen Lærere en Opmuntring, baade til at bede uafladelig offentlig og hemmelig for Kongens Lif, saa og til at gjøre saa meget des meere flid i sit Embede til Satans Riges Nedbrydelse, og det i saadan Orden, som Deres Kongl. Mayst. self allernaad. giver instruction om, nemlig med alvorlig Nidkjærhed &c. Skjønt jeg ikke tviler paa, at eenhver i slige tilfælde af sin egen Samvittighed og Erfarenhed, med hjertelig Bøn til Gud, tager de beste Raad og bruger al forsigtighed, saa dog, om nogen skulde vilde vide min Meening, hvordan der bør forholdes med saadanne, da er det vanskeligt at sige noget vist derom; thi Sagen, Personerne og andre omstændigheder kand udfordre, at anderledes med een, end med een anden, efter prudence, omgaaes. Men ialmindelighed er dette min Meening, at eenhver Præst paa den eene side vel vogter sig for, at intet skeer af Affecter og Passioner, intet med vrede og Buldren, intet med utidig Iver og u-besindighed, vel betenkende, at Kirkens Myndighed (hvilken vi seer, at Hans Kongl. Mayst. saa langt fra vil have svekket og krænket, saa at han meget meere vil have den hjulpet og med den verdslige Arm understøttet) ikke bestaar i nogen Herredømme eller tvang, men i kraftig overbeviisning af Gudsord, bevægelig overtalelse, kjærlig formaning, idelig og eftertrykkelig Samvittigheds rørelse; paa den anden Side, den anbefalede alvorlige Forsigtighed saaledes tages i agt, at slige Syndere, som den Kongl. Befaling ommelder, først kjærlig i eenrom formanes, bedes og læres; hvilket jeg ikke mener at være nok een og anden gang, men vel bør at skee tiere, og jo oftere, jo bevægeligere; men naar det nogle gange er forsøgt, og det ikke pro forma, løselig og lunken, men med flid og af hjertet, efter Bøn og Guds paakaldelse om velsignelse og lykke dertil, og dog ikke vil hjelpe, da trædes til den anden grad i Kirkens Myndighed, at saadan Synder, hvo han er, i nærværelse og med Assistence af Præstens Medhjelpere bliver alvorlig formanet og hans onde levnet foreholdet (skulle han ikke efter ordentlig tilsigelse ville indfinde sig, da kand det strax andrages for Øvrigheden, under Præstens og Medhjælpernes hænder, som er en aparte Sag, hvorfor han ber mulcteres paa 2 Lod Self, uden endnu at den Sag andrages, for hvilken han er indkaldet) og da tages løfte af ham om hans forbedring, ja vel og sættes ham

nogen taalelig tid for, i hvilken man vil fornemme hans forbedring, inden han tages til Herrens Nadvere, og naar end det ikke vil hjelpe, holder jeg for at man gjør vel endnu engang (for at vise saa meget mere Sagtmodighed, at man intet søger uden Synderens Bedring) i Medhielpernes Nærværelse formane og advare ham, og det saaledes, at man siger ham, at derpaa vil følge angivelse, og da forsøges, om han endnu kand vindes; men naar og det er forgjæves, da bør Præsten skriftlig andrage det for Synderens Øvrighed, blot referendo, hvorudi hans onde lefnet bestaar, hvad flid Præst og Medhjelpere har gjort til at vinde ham, men at det har været forgjæves, og at derfor ifølge af den Kongl. anordning det nu overlades til Øvrigheden, og tillige, om Sagen er saaledes, gives Øvrigheden anledning, hvor og af hvem de kand faa Bevis paa Sagen, hvilken andragelse Præsten lader sine Medhjelpere med sig underskrive og tillige tage self Copie af den andragelse ved Dag og Datum, paa det, om Øvrigheden derudi skulle være efterladen og skjødesløs, det da kand andrages til høyere Øvrighed; men naar en Sag er saa grov, og det er saa vidt kommet, at en Præst nødes, efter al forsøgte flid, at andrage det for Øvrigheden (som da nden at paabyrde Præsten nogen Process at udføre, bør pro officio at undersøge den Sag), da kand saadan Synder forsvarlig, som jeg mener, ansiges, at han skal entholde sig fra Nadveren, indtil man seer kjendelig forbedring og Poenitense; altsaa holder jeg det ikke raadeligt og forsigtigt, at een Præst ofte, eller i ringe ting, eller i uvisse og ugrundede Sager besværer Øvrigheden, for ei at gjøre dem fortrædelige og uvillige, ikke heller at een Præst expostulerer og ligesom imponerer Øvrigheden hvad den skal gjøre, og at han strax efter hans Villie skal haardelig straffes; men at een Præst holder sig inden for Sagtmodigheds Grendser og blot refererer, hvad han, saavidt hans Embede vedkommer, har gjort. Jeg skulde og mene, at det ei kunde skade, paa det denne Hans Maysts. alvorlighed imod Synd kunde være den gemeene Mand vitterlig (hvilket han maaskee ellers ikke troer, men holder det for Præsternes egen Særsindethed og Myndighed) og for at advare dem om deres skade, at dette Hans Maysts. allernaad. Rescript eller dets indhold blef af Prædikestolene forkyndt, med een kjærlig formaning derhos, at eenhver ville nu see, at Præsten er ikke allene efter Samvittighed, men endog efter Kongl. expresse Befaling forbunden til det, han gjør, især saa ofte de stykker af Loven oplæses, erindre Meenigheden, at alt dette har Hans Kongl. Mayst. nu ved aparte Befaling fornyet og vil alvorligen have holdet over, da det hidindtil har været af de fleste anført, som noget der

var kun pro forma og af ingen Betydenhed. Gud give nu sin Velsignelse til denne Kongens Retsindighed og regjere baade Lærere og Embeds-Mænd med sin Hellig-Aand, at de, som oprigtige Guds og Kongens Tjenere, gjøre herudi al flid i een redelig hensigt til Guds Ære og Sjæles forbedring.

2. Med det samme ville jeg og erindre de Kjære Brødre een og anden Ting, hvor jeg kunde vel have aarsage een eller anden inspecie at tiltale, men vil dog endnu ved dette lade det blive ved almindelig erindring. Jeg veed, at mange gode Mænd har altid, til god skik i deres Meenigheder, holdt over Kongens Lov om Passer og Skudsmaal, og ingen gemene Folk antaget uden sligt; jeg veed ogsaa, at nogle har begyndt, efter min forhen gjordte erindring, det at tage bedre iagt, end tilforn. Men jeg veed ogsaa, at paa nogle stæder det endnu gaar i forrige uorden, ja saa, at endog besovede Qvindfolk, som ikke er af deres Meenighed, eller har skudsmaal, blive antagne til Skriftestaaelse, uden den Præstes Vidende og Minde, i hvis Meenighed forargelsen er skeed, eller ogsaa at de, som staa skrifte, udlægge nogen i anden Meenighed, og Præsten dog ikke communicerer den Præst og Øvrighed det, under hvilken den udlagde sorterer, at og han kand tiltales, og, om udlæggelsen er falsk, det da kand tilbagedrives, og Kongens Bøder ikke forsviges. Jeg kunde vel næfne adskillige slige exempler, som ogsaa i dette Aar ere foregangne. Saa ombedes, advares, og alvorlig tilholdes alle Præster stricte at rette sig efter Kongens Lov, hvad skudsmaal anlanger, hvorom min forrige anordning om samme maa eftersees, saa og at Præsterne vare sig for at gjøre Skudsmaalene besværlig for gemene og fattige Folk enten ved Ophold eller ved formegen Bekostning, efter en gammel paaraabet praxin, efterdi jeg finder mig forbunden dette til advarsel at melde, at, saafremt det klages, det i Sandhed bliver efter rigeur paatalt, og ingen gammel praxis, som er lovstridig, skal kunde gjelde til nogen undskyldning; dernest især, hvad dem angaar, som for Letfærdighed ere skyldige til Kirkens Disciplin, maa ingen Præst dertil antage, uden han vel veed, at de hører hans Meenighed til, at de didhen med rigtig skudsmaal ere komne, inden Synden er begaaet, eller og, at det skeer med den Præstes Videnskab, Samtykke og Begjæring, til hvis Meenighed de ellers hører, og saadant Samtykke maa heller ingen Præst give, uden dertil er nogen billig aarsage, enten Veienes Længde og Vanskelighed eller saadant, og ingenlunde for at feve slige Folks Hofmod, at de ikke vil afbede deres Synd paa det Sted, hvor de ere bekjendte, men vil heller gaa hen i et andet Sogn, hvor de ere gandske fremmede, hvilket er at eludere Kirkens Ret, drive Spot med Forargelsens af-

bedelse, og mere forarge end opbygge een Meenighed, som og ingen Præst i sit eget Sogn maa tillade nogen, som har syndet i Hoved-Sognet, at staa skrifte i et afliggende Annex. eller vice versa, hvilket og skeer blot af samme aarsage, og skal være paa endeel stæder meget gjengs. Endelig og, naar nogen udlægger nogen i en anden Meenighed, da skal det ikke alleneste skriftlig tilmeldes den Præst, af hvis Meenighed den udlagde er, men ogsaa, om der er tid dertil og ikke periculum in mora ved den besvangredes Barselseng, forinden skrives til den anden Præst, og hans Svar opbies, om den udlagde vil tilstaae eller modsige det, inden hun absolveres, og herudi bør Præsterne indbyrdes være villige til at svare hinanden strax, og det tydelig og fortrolig som imellem Brødre, til begge Embeders rigtige Forretning, og skulle den eene Præst i saa fald eller i andre Embedets Sager ikke ville svare den anden, som derover maa være i uvished, eller nogen svarer piquant og scoptisk, som vel og er skeed, da kand

det til mig anmeldes.

3. Præsterne maa og have den Respect for Deres eget Embede og for Deres Prædikestoel, at De see sig for, hvem De lade komme derpaa; Studentere har ikke meere frihed, end andre Folk, at komme ind i et Stift, eller fra stæd til andet, uden rigtighed og beviis, som man vel har hørt, at de har givet sig ud for Studentere, som aldrig har været det, derfor maa ingen fremmet eller nys til Stiftet ankommen eller langtfra kommen Student tillades at komme paa Prædikestolen, eller at agtes som Student, uden han fører baade beviis med sig, at han er virkelig Student, saa og Testimonium vitæ fra det sted han er kommen, og slige Attester at have anviist hos mig, om det kand skee, eller hos Provsten, som deraf tager Copie, hans Nafn antegner og mig aarlig hans forhold indberetter. Præsterne kunde og i mindelighed erindre dem, som tage Studentere i deres huus til information, at de holde sig Lovens pag. 362 art. 16, saa og den Kongl. Forordning af 23de November 1697 efterrettelig; det er og ikke nok, at een er Student, thi er han derhos uskikkelig, berygtet, liderlig, til Drik tilbøyelig, da er saadan een alt for uværdig til at betræde saadan sted, ja uværdigere end nogen anden; det er og til liden opbyggelse, at man lader saadanne prædike, der kand ryste en prædiken af Ermet, som det kaldes, men det er og derefter, og Gudsord saaledes af dem behandles, at Meenigheden med Kjede hører dem, og Prædike-Embedet derover hører ilde. De som har været Studentere, men siden har antaget andre verdslige tjenester, enten at være Fuldmægtige eller Advocater eller

Forpagtere, kand heller ikke tillades at prædike, saalænge de ere i saadanne tjenester og Professioner, førend de gandske har nedlagt dem igjen, og baade med Studering, med Klædedragt og andre Kjendetegn igjen vise sig at være Studentere og at henhøre til geistlig *Forum*. Jeg holder mig efter Kongl. Lov og Forordninger, og kalder, hvor det kand skee og de kand faaes, Studentere til Klokkere, men ingenlunde i den tanke, at de skal komme Præsten til hjelp i at prædike, hvilket jeg holder for at være u-anstændigt og Prædike-Embedet til forkleinelse; at den, som er kaldet Ministerii Tjener og bør opvarte Præsten for Alteret og i Prædikestoel, skal gaa op i Præstens Sted og gjøre hans Embede, det gjør, at gemeene Mand sætter ringe Priis paa Embedet, og meener, der er ikke mere forskjel paa en Klokker og Præst, end at den eene kand gaa i den andens sted, der hører ikke mere til at foredrage Gudsord for Meenighed, end at den, som klæder Præsten i for Alteret, kand og forrette det andet, hvorved Præsten volder self, at gemeene Folk liden Ære har for hans Embede, liden tanke har om Prædikestolens vigtighed; jeg veed vel, at Klokker har været Student, jeg troer og, at mange Klokkere kunde prædike til Opbyggelse, jeg vilde og ikke forbyde en Klokker at prædike i een anden Meenighed, hvor han ikke er Klokker, og hvor Meenigheden ikke anseer ham for Ministerii tjener, men som en studeret Person, men i den Meenighed, hvor han er Klokker, og saalænge han det er, tillader jeg ham ikke at prædike, thi han har nu taget sig et andet Embede paa og ansees nu, saalænge han i den stand er, som een Studeret, der har appliceret sig til noget andet; det kunde og være i høit nødsfald, ved Præstens hastige Sygdom, da ingen anden var at faa, eller een uge-Prædiken ved et Annex, hvor intet andet var at forrette, og Præsten for andre vigtige Forretninger ikke kunde komme hen, at det nu og da kunde passere, men en Søndag, hvor Præsten self er tilstede, der maa han ikke lade sin Klokker gaa op at prædike, men skal enten self forrette sit Embede, eller skaffe dertil en anden, som er betroet at prædike og ikke har appliceret sig til anden Tjeneste.

Hermed vil jeg tillige ønske samtlige Kjære Brødre een glædelig Juulefest og et lyksaligt velsignet Nytaar. Gud lade i det tilstundende Aar sin Gjerning ved Deres tjeneste fremmes, sit Rige opbygges og mange Sjæle føres ved *Christi* Kundskab fra Mørket til Lyset, han lade og saadan Deres Troskab, arbeide og hjertelig omhyggelighed for Sjæle, med megen Velsignelse i Deres huuse, megen aandelig glæde i Deres

Sjæle, og med een god Samvittigheds Roes blive rigelig belønnede, hvilket hjertelig ønskes af

Opsloe den 17de Decbr. 1734.

P. Hersleb.

XVIII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Sogne-Præster!

Mig er med forrige post tilhændekommet Hans Kongl. Maysts. saavel aabne Brev, saa og Kongl. Rescript, at Becken for alle Kirkedøre i Kjøbstæderne og paa Landet udsættes, til hjelp for det arme afbrændte Christianssands publique Bygninger, som Kirke, Skole, Raadhuus &c., hvoraf Deres Velærværdigheder hermed tilstilles Copie, at deraf kand fornemmes Hans Kongl. May.sts Villie, at anstalt dertil strax af Mig skal gjøres, at saadan Collect forderligst skal indsamles, og, naar den mig er leveret, Hans Mayst. strax Allerunderd. indberettes; thi vil jeg bede og ingenlunde tvile paa, at jo det samtlige Clericie med al vindskibelighed sørger for, at saadan Hans Maysts Allernaadigste Villie paa beste maade, og saasnart sagens omstændighed det kand tillade, vorder fuldbyrdet, og saasnart Collecten i Hoved-Kirken og alle Annexerne er faldet, ville Præsterne, det hastigste skee kand, indberette Provsten dens Beleb, om end ikke saa præcise skulle findes Leilighed fra de langt afliggende pengene at indsende, som og Provsten ville behage, naar Beretningen til ham er indkommen for det hele Provstie, mig da Specification derpaa at give, om der end kunde tage noget længere tid, inden Lellighed til pengenes Remisse eller indsendelse kand udsperges, paa det jeg betids kand gjere en allerunderd. Relation. Dog vil der vel stræbes, at pengene paa vinterføret kand komme ind, thi ellers vil det for de langt fraliggende blive maaskee vanskeligt længere ud paa Vaaren. Jeg er forsikret om, at eenhvers hjerte er bevæget til Compassion over den fattige Bye og til Bedrøvelse over Guds huuses og fleere publique Bygningers nedlæggelse i Aske, saa jeg ikke tviler paa, at jo eenhver Præst uden min opnuntring og Erindring paa bevægeligste maade forestiller sin Menighed denne ned, og formaar dem til een christelig Gavmildhed, som er baade Gud behagelig og i sig self billig og een af Kongen befalet Dyd, saa og at søge dertil een nogenledes beqvem tid til Collecten at indsamle, naar tillysning forud er skeet, da man kand vente, at Meenigheden paa Landet er mest

tilstede. Vi har tilforn maattet give skatt i lige tilfælde til een Bye i Jylland, og her har vi nu een af vort eget Lands Byer, hvis Aske raaber til os om Barmhjertighed; og var derfore hjertelig at ønske, at det nu kunde blive kjendt, at een frivillig Gavmildhed, som den visselig er Gud kjærere, saa gjør den og i saadan tilfælde ofte mere got, end det, som med Bud og Ligning skal kræves. Jeg ønsker af hjertet, at den grundgode Gud ville i det tilstundende Aar og flere bevare baade vores publiqve og eenhvers private huuse fra al ulykkelig tilfælde. Der jeg forbliver stedse &c.

Bispe-Gaarden den 24de Decbr. 1734.

P. Hersleb.

XIX.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Sogne-Præster!

Paa min Allerunderd, forespørsel hos Hans Kongl. Mayst. anlangende een Sag, som er dubieus, hvordan derudi skal forholdes (nemlig Bøderne, som falde paa Præstegaardens Grund for Leiermaale, skal baade efter Loven, efter Geistlighedens privilegier og efter Enke-Cassens Fundatz høre Enke-Cassen til, men de Leiermaale, som falder af Militaire, skal efter anden Kongl. Resolution here Militaire Enke- eller Qvæsthuus-Cassen til; naar nu af de Militaire begaaes Leiermaale paa Præstegaardens Grund, saa bliver quæstio, hvilken af Casserne de Bøder skal tilfalde, og efterdi allerede saadanne casus ere forefaldne, og prætention gjort derom, saa har jeg haft anledning til den forespørsel), har jeg med sidste post erholdet Kongl. Allernaad. Rescript af den 17de Decbr. af dette indhold: Vi have Allernaadigst funden for got, at Præste-Enkernes Cassa skal i slige tilfælde tilhøre de Bøder. som det behørige Qvinde-Menneske er pligtig at aflegge, men alle de Leiermaalsboder af Militaire personer generaliter uden nogen exception bør henhøre til Officerer-Enke-Cassen. Altsaa ville jeg ikke undlade samme Kongl. Allernaadigste Rescript hermed Deres Velærværdigheder at kundgjøre, saa og bede, at de Præster, i hvis Sogner Kongl. Mayst. Fogder boer, ville ogsaa behage Fogderne derom at give Notice, paa det ingen prætention skal gjøres paa de Geistliges Enke-Casses vegne paa Leiermaals Bøder af dem, som ere Soldatere. Ved samme Leilighed kand jeg ikke undlade at melde om een Sag, hvorom jeg ofte er tilskreven, deels fra nogle Præster, som derom har gjort forespørsel, fordi de af Fogderne

ere enten krævede eller beskikkede, ja fast paa nogle steder saa got som truede, deels og af nogle Fogder, som har i den fald vildet klage over Præsterne og begjære min anordning derom, saa jeg har haft meget i den fald til een og anden især at skrive, og venter, at jeg endnu maatte foraarsages at skrive til fleere især, derfore vil jeg heller i dette generale

Brev explicere min Mening om Sagen. Nemlig:

1. Fogderne paastaar Leiermaalsbøder ikke alleene af dem, som begaaer Horerie, de paastaar ogsaa af dem, som efter begangne Horerie, naar deres Synd alt er bleven bekjendt, ville ægte hinanden, hvilket altsammen er ret efter Lovens pag. 965, mens endogsaa de paastaaer under samme Art. Bøder under Nafn af fortilig sammenleje af dem, hvis Hustru ikke gaaer deres rette tid, saa at af deres Barselseng kan sluttes, at de i deres forlovelsesstand, for de bleve trolovede eller copulerede, har sogt Seng sammen. Hvorvidt Fogderne nu i denne deres prætention ere grundede, det gjør jeg aldeles ikke til min Sag; jeg holder ganske visselig for, at det er ikke Lovens meening, at slige skal betale Bøder, eller i deres Ægteskab sættes baade dem og deres Børn een Vanære og een flek paa, men at Lovens meening er ikkun om løse og uforlovede folk, som virkelig har begaaet Horerie uden nogen Forlovelse, og naar det er kommen saavidt, at de skal staa Skrifte og betale deres Bøder, da for at frie sig fra det eene og faa det andet modereret, resolvere at ægte hinanden; jeg ogsaa gandske vist veed, at jeg har hørt denne Lovens Articul saa forklare, førend jeg er kommen paa dette sted; men som sagt er, min Meening er i denne fald ikke nogen rettesnor, meget mindre Lov, jeg og anderledes vil raade Præsterne at holde sig fra den Dispute, hvilken styrker slige Ægtefolk, at de bør være frie for Bøder, eller styrke Fogden, at han har ret til den, men det som en blot verdslig Sag lade dem indbyrdes afgjøre; vil den ene have Bøderne, og vil den 'anden mene at være frie for dem, det kand Dommerne dømme dem imellem. Men foruden dette prætenderer Fogderne, at Præsterne skal give dem Liste paa slige, og af deres Ministerialbøger give Forklaring, paa hvad tid de ere copulerede, og hvad tid deres Børn ere døbte, Summa: at Præsterne skal angive til Bøder alle dem, som har faaet Børn, inden de 9 Maaneder efter deres Ægteskab ere forløbne. Ja vil og nogle Fogder gjøre paastand, at Ministerial-Bogen skal frem-Jeg hører, at paa nogle steder skal Præsterne og virkelig give slige Lister ud, paa andre steder over de Præster, som ikke vil give slige Attester, har Fogderne besværet sig deels mundtlig deels skriftlig. Jeg har bedet dem, de ville have den godhed at vise mig nogen Kongl. Bogstav eller

Ordre, at ikke alleene slige Bøder skal gives, men at de af Præsten skal angives. Jeg har søgt efter i Stiftskisten blant alle Kongl. trykte og skrefne Befalinger, jeg har spurgt andre, ogsaa Rettens Betjentere derom, men har ikke kundet finde det ringeste. Det allermindste jeg kand finde, som det kand gotgjøre, at det er Kongens Villie, skal det og strax efterleves og Præsterne communiceres. Jeg ogsaa vil raade Præsterne, at dersom dem noget sligt kand anvises, de da i allerhørsommeligste maade sig derefter retter, thi ingen bør være villigere, accuratere og promtere til Kongelige Befalingers efterlevelse end de Geistlige, men saalenge det ikke er, holder jeg for, 1) at Præsterne skal give accurate Lister til alle vedkommende over Leiermaal, det er, naar der enten døbes noget uægte Barn, og der da udlægges offentlig Barnefader, eller nogen staar Skrift, og der skeer udlæggelse, thi det er Lovens gemæs pag. 161 art. 2, mens jeg finder ikke, at nogen Lov eller Forordning befaler Præsterne at angive de Ægtefolk, som kommer for tilig, og saalænge ingen Kongelig Befaling er derfor (thi da var det en gandske anden sag), holder jeg det uanstændigt, at een Præst skal være sin Meenigheds angivere eller Fiscal, eller at beskjæmme Ægtefolk i det Ægteskab, som han med Bøn og Gudsord har helliget og velsignet; ere de pligtige at betale Bøder, saa faaer Fogden søge angivelse og underretning om de Bøder, som om andre slags Bøder, dertil har han sine Lensmænd, som skal give ham sligt an, ikke Præsterne, eller og faaer han udvirke dertil Kongl. Befalning, som da skal blive efterlevet. Ligesaa og Ministerial-bogen ikke bør fremvises for nogen verdslig Ret, men deraf gives Attester om de ting, som lovlige være kand, og dersom Attester beskyldes, da skal Ministerial-bøgerne enten hos en Provste-Ret eller for mig produceres, og deraf kjendes, om Attesten er rigtig. Denne min Mening og Begreb om Sagen, da mig nu i Aar og Dag efter adskillig Begjæring intet er produceret, ville jeg kundgjøre de kjære Brødre, for at være fri for at skrive til hver især det samme. Jeg takker de Kjære Brødre for deres rigtighed i dette Aar at besørge tabellerne over Fødde, Dødde &c., hvilke ere til rette tid ankommen for det hele Stift, undtagen fra een Præst, hvis forsilde er ankommen, een Præst, som paa eet Papiir har anført baade dette og alle andre anmeldelser imod mit Monitum, 3 Præster, som ikke har separeret Drenge- og Pigebørn iblant de Fødde, ligesaa ikke Mandfolk og Qvindfolk iblant de Døde; men fra alle de øvrige var den ganske accurat, og til rette tid indsendt, og til taknemmelighed vil jeg hermed meddele Stiftet een summarisk extract: der er iaar 2219 par copulerede, 9217 Fødde

deriblant 461 nægte, 5927 Døde, altsaa 3290 fleere fødde end døde, 427 fleere Drenge fødde end Piger, 99 fleere Mandfolk døde end Qviudfolk. Blant de Døde 246 over 80 til 90 Aar, 97 over 90 til 100 Aar, 29 Personer over 100 til 114 Aar, 4 par Ægtefolk med hinanden paa een Dag begravne, 17 som har levet med een Ægtemage over 50 til 62 Aar, 2 Qvinder, som hver har faaet 3 Børn paa eengang. De øvrige particulæriteter vil tiden ikke tillade at anmelde. Det er bedrøveligt at merke, hvorledes Landet opfyldes med skjændsel og Guds fortørnelse, da i dette Stift i dette Aar ree fødde 461 nægte af 9217 Fødde, altsaa hvert 20de Barn nægte. At dette nye Aar med al Velsignelse baade i Deres Embeder og huuse maa fremdrages, ønskes hjertelig af &c.

Bispe-Residencen den 31te Decbr. 1734.

P. Hersleb.

XX.

Velærværdige Høytærede Hr. Provst!

Udi min fraværelse i Visitatz i Nedre Tellemarken er indlagde Kongl. Placat indløben ang. Academie-Skattens prompte Betaling, hvoraf sees, at de Klagemaal, som til Hs. Mayst, er indkommen om Skattens langsomme indsendelse, ei angaar dette Stift, hvilket vi dog ikke hafde undgaaet, dersom ikke Præsterne hafde været saa villige til at betale denne Skat tilligemed de andre publique penge til Nyt-Aar; thi dersom den separat skulle indsendes til Provsten og fra Provsten til mig, paa den her i Norge ubeleiligste tid af Aaret, imellem Paaske og 1ste July, da den efter Forordningen skal være i Kjøbenhafn, da blef det umueligt, at den fra alle kunde indkomme, og altsaa, endskjent Præsterne betaler den noget for tiden, saa er dog den proposition skeed dem til Lettelse og mig til Befrielse fra slige Tilrettesettelser; ikkun dette maa jeg derfor bede, at Præsterne, for at forekomme irring i fremtiden, altid hafve i Erindring terminum a gvo et ad gvem, som er fra 1ste July til 1ste July, og derfore kand den Skat, som nu er betalt denne gang, ikke gives Nafn, som dog de fleeste gjør, Academie-Skat pro Anno 1735, thi det er ikke saa, og det kand med tiden give Dispute, ligesom de skulle betale 2 gange for et Aar; men det er Academie-Skatten fra 1ste July 1734 til 1ste July 1735, eller kortere, Academie-Skatten for 1735 forfalden til 1ste July 1735.

Ved denne Leilighed vil jeg og bede samtlige Sogne-Præster paa Landet at gjøre, hvor det behøves, oftere Erindring til deres Meenigheder om Kirkegaardenes istandsettelse, efter Forordningen, til den fastsatte termin, og at eenhver Præst, saasnart terminen er forbi, sc. et Aar fra Forordningens Dato om Kirkerne, ville indberette til Provsten, om Kirke-Gaardene ere satte istand eller ikke, og Provsten igjen indberette det til Stiftbefalingsmanden og mig, paa det vi derom kan skrive til Vedkommende. Jeg forbliver ievrigt med beste ønske &c.

Bispe-Residencen den 4de Martij 1735.

P. Hersleb.

XXI.

Velærværdige Høytærede Hr. Provst og samtlige Provstiets Sogne-Præster!

1. Med sidste Post er mig tilhændekommet et Kongl. Allernaadigst Rescript, som derhos in Copia følger, om een Collect over det hele Stift at indsamle til den Evangeliske Kirke i Pettersborg, og den samme forderligste at remittere til Kjøbenhafn. Denne Collect kommer vel noget hastig paa den forrige til Ole van Gaarden, men efterdi det er Kongens befaling og tilmed et saa meget gudeligt Verk, saa tvifler jeg ikke paa, at jo de Kjære Brødre baade opmuntrer deres Meenigheder, og stræber, det snareste skee kand, og at faa først Noticen, siden pengene indsendt til Provsten, og Prov-

sten igjen til Mig.

2. Efter løfte vil jeg og gjøre hele Clericiet Enke-Cassens tilstand til afvigte Nyt-Aar bekjendt, sc. at dens Capital nu er 15000 Rdlr., som alle staar paa Rente, at 4 Enker iaar har nydt pension, at dog alle det Aars Renter ere oplagde til Capitalen, saa at Distributzen er tagen af de andre smaa indlebende sportler, som Bøder, Mulcter, endeel af Hospitalerne &c., at tilkommende Nyt-Aar bliver 7 Enker, om de alle lever, som skal have Distributz, at jeg endnu, for at spare Cassen, vedbliver at gjøre en Casserers fulde tjeneste i alle ting uden Løn; at Regnskabet dette Aar er sildigere aflagt end burde, kommer ikke saameget af min Bortreise paa Visitatz, men mere af, at Renterne fra een og anden saa sildig ere indkomne, saa og at Enkerne ikke i rette tid haver at hentet deres pension, hvorfor jeg herved venlig vil ombede de Præster, i hvis Sogn Enkerne, som nyde, ere, at de ville bede dem strax efter Nyt-Aar at indsende deres Attester og Qvitteringer til dem, som pengene hos mig skal annamme, og det paa saadan maade: der tages $\frac{1}{2}$ Ark papiir, der øverst skriver Præsten Attest, at den Enke N. N. hun endnu lever, og endnu er i Enkestand, og intet hinderligt vides mod hendes pension, derunder skriver da Enken self, eller idetmindste underskriver en Qvittering, hvorudi Summen nefnes; saa og at Præsterne, som forrente penge af Enke-Cassen, eller de, som har andre penge Enke-Cassen tilhørende, at disse komme ind, paa det jeg altid i January maaned kand være færdig med mit Regnskab.

3. Decanus Facultatis Philosophicæ har tilskrevet mig og opsendt det Invitations Programma til Magister-Graden, som i dette Aar skal holdes in Junio, og begjært, at jeg vil fornemme i Stiftet, om nogen hafde isinde graden at søge. Jeg tviler vel paa, at nogen af Præsteskabet skulle ville kjøbe de honores saa dyrt, med at reise ned til Kjøbenhafn, underkaste sig en Examen, og endda betale graden til, som den sidste Kongl. Acad. Fundatz tilholder, hvilket jeg og allerede

har svaret.

4. Salig Biskop Thuras Søn har tilskrevet mig fra Jylland, at hans sal. Fader hafde gjort en Versionem Metricam af Hermanni Hugonis piis desideriis, hvilken han før sin Død har oplagt Arvingerne at besørge til trykken, som nu og ere dertil villige, og haver dertil bekostet mange Kobberstykker, og begjært af mig at fornemme, om nogen hafde Lyst at prænumerere paa den. Jeg har og derpaa svaret, og viist vanskeligheden med prænumerationer for dem, som ere saalangt borte fra stedet, men at det kunde være snarere haab, naar Bogen er færdig, at nogle Exemplarier her kunde afsettes, og som han ikke tilsendte mig prænumerations-Taxten, kand jeg derfor intet videre derom melde, men i den sted

5. har jeg self faaet fat paa et Nye Testamente, som nylig er oplagt in 4to paa Tydsk, og usigelig vel staar mig an, og jeg holder for een meget nyttig Bog for alle Præster (ja Gud give! den var paa Dansk og var da i alle huuse) og især umistelig Bog for de Præster, som ellers ikke har synderlig Bibliothek, thi den kand være isteden for et Bibliothek over det Nye Testamente, saasom der er ved hvert Vers god paraphrasis, tilstrækkelige Notæ over alle Dubia og Difficulteter, derefter anmerkninger og derpaa nutz-anwendung eller usus, hvor jeg da finder af de allerbedste og nyeste Commentarier og Moralister uddragen Kjerne, og citeret ved hver usum, af hvem den er tagen; det værste er, at ikkun den 1ste Tomus er end kommen ud, og den koster i raae Materie 2 Rdlr. 2 \$\frac{1}{2}\$, den anden Tomus skal blive ligesaa

stor eller lidt større, altsaa præsumeres, at den vil koste ligesaa meget eller lidt mere, og begge med Bind i 2 volum. formodentlig vil komme paa 6 Rdlr. Jeg vil ikke saa lige raade nogen til nu at kjøbe den 1ste Tome, thi det kunde da maaskee være dem vanskelig siden at faa den anden separat, men jeg raader ganske vist til, at de, som elsker nye Bøger, vil kjøbe hele Bogen, naar den er færdig, og jeg er vis paa, at jeg skal fortjene tak af dem, som ellers ikke saa lige fik af slige Bøger, som det er blot min Kjærlighed og omsorg for Brødrene, som driver mig til dette at melde; de som ikke veed af anden Raad, og vil da give mig commission, skal jeg gjerne derudi tjene, som jeg og vil give Ordre til, saasnart Verket er complet, at kjøbe mig op 30 Exemplarier, hvorimod jeg da kand tjene dem, som det forlanger.

6. Mig er nogle gange blevet andraget, det jeg og ved efterspørgsel har befundet og med forundring fornummet, at saavel de Residerende som Personelle Capellaner paa eendeel steder ei faa nogen communication af alle de Breve, Anordninger og Ordres, som gaar Embedet an, da dog eenhver Præst saadant bør vide, og hafve til sin sikkerhed og efterretning, altsaa vil det være fornøden, at det herefter skeer.

7. Det skulle gjøre mig meget ont, ja ikke blive uden paatale, om jeg skulle enten paa Visitatzer eller ved andre efterretninger fornemme, at den huus-besøgelse, som Loven saa alvorlig byder, og som jeg indstendig har formanet til, enten siden ikke har været taget iagt, som den burde, eller og igjen begynder at forfalde, da den dog er en pars Officii, og sandelig høy-nødvendig og nyttig, at den med Gudshjelp, naar den ret alvorlig og i Kjærlighed gjøres, kand gjøre meget til en god Orden i Meenigheden, til Guds Kundskabs formerelse og Gudsfrygts øvelse i huusene. Ja jeg frygter, at uden saadan den offentlige Gudstjeneste, den Gud bedre! de fleeste i deres Vankundighed ikkun af en sædvane besøge og gjøre sig liden eftertanke af, lidet udretter hos de grove og gemeene Folk, saa jeg ret alvorlig declarerer, at jeg ikke kand holde dem for nogen retsindig Lærere og omhyggelig Sjæle-Sørgere, som er uvillig og ulystig til den saa nyttige og anbefalede Embedes deel, naar dertil kand findes tid (uden naar høy Alderdom, svaghed eller saadanne omstændigheder gjør det umueligt); men jeg vil ikke nefne, hvad jeg holder dem for, som enten af hofmodighed holde sig for god dertil, eller af dovenhed og magelighed gide ikke og mene, det er nok, de gjøre deres Søndags gjerning, og reise i Sogne-bud, naar de blive hentede; men jeg vil visselig haabe bedre af de fleeste Kjære Brødre, at de baade erkjende nødvendigheden, og gjør

det ikke allene, men gjør det flittig, forsigtig, sagtmodig, og som det Christelige, det er Aandelige anstaar, og derfor vil jeg af hjertet bede Gud, baade at styrke deres Kræfter i det Arbeide, som jeg tilstaar at være besværligt nok, saa at han med sin Naade vil lade dem finde daglig glæde og frugt af samme gjerning, der jeg i det efrige med oprigtig Kjærlighed og Redebonhed forbliver &c.

Opsloe den 25de Martii 1735.

P. Hersleb.

XXII.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Herrer Sogne-Præster!

De Bøder, beløbende sig ialt til 124 Rdlr., som nogle Bønder af Berg og Schjeberg, ved en af Hans Kongl. Mayst. allernaadigst approberet Commissions Dom, for deres til Hs. Kongl. Mayst. indgifne ubillige Klage over Øvrigheden, ere tilfundne ad pios usus at betale, haver Hans Kongl. Mayst. allernaadigst befalet Commissionen til mig at levere, og mig for dem at indkjøbe gudelige Bøger og til gemeene Mand at lade uddele efter mit godtfindende. Da jeg nu gjerne ville strække den Summa saavidt mueligt kunde være, at des fleere kunde have godt deraf, saa og anskaffe saadanne Bøger, som kunde blive gemeene Mand ei alleene til opbyggelse, men endog til opmuntring self at anskaffe sig flere nyttige Bøger, saa haver jeg holdet for, at en forhen trykt og approberet gammel Bog, kaldet en Christelig Huus-Fader, dertil kunde være tjenlig, og derfor begjæret, at den i Vaisenhuuset i Kjøbenhafn maatte oplægges paa nye og sælges, da jeg vilde beholde saa mange Exemplarer, som for den Summa kunde kjøbes. Men som det blev udregnet, at hvert exemplar vilde komme paa 6 Skill. og med indbindelsen paa 8 Skill., og altsaa for den Summa ei kunde faaes fleere end 15 til 1600 Exemplarer, hvilket ei ville forslaae til mit øyemerke, at Bogen overalt i Stiftet kunde blive bekiendt, og mange deraf profitere, hvorfore jeg resolverede at lade den paa min egen regning med et stærk oplag bekoste, som og er skeed, idet 10,000 exemplarer ere trykte og til mig opsendte, som efter Vaisenhuusets mig tilstillede Regning løber tilsammen til 229 Rdlr. 1 \$\mathbb{L}\$ 12 \beta\$ (sc. Trykkerlen 44 Rdlr. 3 \$\mathbb{L}\$, Papiir 8 Baller 2 Riis 60 Rdlr. 2 \$ 6 \(\beta\), Bogbinderløn 116 Rdlr. 4 \$, saa at Summen er fast dobbelt opstegen over de indkomne

Bøder, hvorfore jeg har gjort saadan Beregning, at jeg vil lade uddele over Stiftet omsonst imellem 7 à 8000 Exemplarer. og beholde Resten til min egen nogenledes erstatning, om jeg efterhaanden kunde blive dem qvit, endskjønt jeg ikke venter og ikke skjøtter at blive aldeles skadesløs. haver jeg til Deres Velærværdigheds Provstie aflagt 550 Expl., nemlig 50 Exemplarer til hvert Kald (thi i Kjøbstæderne bliver af disse Bøger ingen uddeelte, men alleene blandt Bønderne), hvilke eenhver Sogne-Præst ville annamme og for dem qvittere til Provsten, men Provsten giver mig en general Qvittering for sit Provstie, til Beviis for mig, og Begerne uddeles af Sogne-Præsten, uden Betaling, til skikkelige Huus-Fædre i Sognet, der ere Bønder, og hvilke Præsten kjender for saadanne, der holde et christeligt Huus, og kunde være skikkede til at benytte sig denne Bogs underviisning. Hvorfore jeg beder, at de Kjære Brødre ville være betænkte paa, naar nogen leilighed gives, at Bøgerne hos mig kunde blive afhentede, da de altid, saafremt jeg er hjemme, skal staa parate. Jeg ønskede vel helst, at for hvert Provstie paa eengang kunde afhentes, og Præsterne igjen faa dem hos Provsten, hvilket best kunde skee, naar ved nogen Baadleilighed fra Tonsberg een Kiste eller Cofre blef indsendt; dog dersom nogen Præst desinden skulle finde Leilighed for sig og sine Naboer at lade afhente directe fra mig self, skal de og mod Qvittering være følgagtige. Dersom og Præsterne skulle tænke at kunde afsætte nogle flere Exemplarer for Penge, da skeede mig en Velgefald, om de tillige bleve afhentede imod aparte Qvittering, eller om hver Provst vil afhente et antal af de overblevne Bøger, hvoraf hver Præst kunde efter Behag tage nogle Exemplarer til afhændelse, for hvilke Pengene siden, naar de vare afhændede, kunde leveres til Provsten. Men det er og godt, og for eftertales skyld nødvendigt, at den uddeling af de Bøger, som omsonst skulle gives, blef Meenigheden vitterlig, enten at Præsten ved Kirken uddeelte dem, eller opsatte en Liste paa dem, som Begerne skulle have, og lod Klokkeren da uddele dem, eller paa anden maade, og denne uddeling synes mig bør skee, ikke efter fattigdom, men efter skikkelighed, til saadanne Gaardbrugende, som holde christelig Huus-skik og Gudelighedsøvelse i deres huuse, og derfor gives tilkjende, at, om flere skulle forlange at have dem, da kan de faaes for penge à 8 Skill. støkket, som og om Præsterne i Kjøbstæderne ville have nogle Exemplarer, for at gjøre Bogen der bekjendt blandt gemeene Folk. Det skal være mig en meget stor glæde, som det er mit hjertelige ønske, om den gudelige intention, som Hans Kongl. Mayst. herved har haft, og den omsorg og møie,

jeg derpaa har anvendt, kan blive mange til opbyggelse og opmuntring, hvilket Præsterne ved deres omhyggelige huusbesøgelse vel efterhaanden kan erfare, og paaminde deres tilhørere om, at tage sig de formaninger i denne lille Bog til hjerte og eftertanke. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 23de Juni 1735.

P. Hersleb.

XXIII.

Velærværdige Hr. Provst eg samtlige Høytærede Sogne-Præster!

Ved min Hjemkomst fra Visitationen i Øvre og Nedre Romerige har jeg forefundet Hans Høy Grevel. Excellences Norges Riges Høytbetroede Hr. Statholders Rescript til Mig af 2den hujus, hvoraf herhos følger vidimeret Copie, hvis indhold Deres Velærværdigheder ville behage at holde sig efterretlig, hvilket jeg formener fornemmelig at være at forstaa om Forordningens 10de Art.. hvorlenge Ligene maa staa inde, sc. de i Rangen 3 Uger i det allerlengste, de andre 8 Dage, og den 14de Art., hvad tid af Dagen Begravelsen skal skee, saafremt dertil ikke fremvises Kongl. Dispensation af det Norske Cancellie, i de ting, som kan og pleier at dispenseres. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 28de July 1735.

P. Hersleb.

XX1V.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Hrr. Sogne-Præster!

Jeg har tilforne den 28de July sidst afvigt communiceret Deres Velærværdigheder Copie af Hans Høy Grevel. Excellence Norges Statholders Rescript ang. de Liig ei at kaste Jord paa, ved hvis Begravelser begaaes forseelser imod den Forordning om Begravelser, af Dato 7de Octbr. 1682, uden saa er, der fremvises Kongl. Dispensation af det Norske Cancellie. Men paa min forestilling og forespørgsel om adskillige inconveniencer, som deraf kunde flyde og ansvar for Præsterne, om de negtede Jordskastelse, hvilket Forordningen ikke melder, haver Hans Høy-Grevel. Excellence ved Rescript af 13de August ladet mig vide, at han haver stillet

Ordre til alle Stiftamtmænd og Amtmænd, at de tilholder alle Magistraterne og Fogderne paa Landet, som de der bør have indseende med Politien, med slige ting at have indseende, og at Præsterne ikke negter nogen Jordspaakastelse i slige tilfælde; men naar noget begaaes imod samme Forordning og ikke fremvises Dispensation, de da det blot til mig melder med alle Sagens omstændigheder; jeg vil og ikke undlade Clericiet om disse ting at underrette, at som jeg ved den Myndighed, Sorenskriver og andre Dommere sig tiltage, dem, som tager Livet af sig self, at dømme til Kirkegaard og sømmelig Begravelse, da ofte dertil ingen grund er, og tvert imod Loven, og efter saadan Dom paastaaes vel ogsaa (skjøndt det er ingen følge) Jordspaakastelse af Præsterne, har fundet mig forbunden derom at gjøre til Hans Kongl. Mayst. allerunderdanigste Forestilling: saa er derpaa mig af det Danske Cancellie givet Communication, at der er gaaet Kongl. Befalning til Hans Høye Grevel. Excellence Hr. Statholderen, at Rettens betjente eller andre ej, som hidindtil skeed er, maa i slige tilfælde foranstalte eller foretage noget, uden idet-

mindste efter Øvrighedens Ordre derom.

3. lligemaade har jeg været forbunden til at gjøre allerunderdanigst Forestilling, at civile og andre Dommere dømme til Kirkens Disciplin ikke alleeneste i de ting, som Loven udtrykkelig det befaler, hvilket kunde være ligemeget, efterdi enten der dømmes dertil eller ikke, saadant dog bliver iagttaget af Præsterne, men ogsaa gjør det til een arbitrair straf i de tilfælde, som Loven ikke melder, ja endog i de tilfælde, hvor absolutio publica umueligt kand have sted, sc. at Delictum ... ikke alleeneste Bekjendelse, men endog Bodfærdighed, ja og i slige vederstyggelige Synder, som for Scandal skyld ikke bør offentlig omtales, eller tages Bekjendelse for, eller Synden beskrives, som dog bør skee ved publique Absolution, hvorved andre u-vidende snarere kunde lære at synde, hvilket især nylig er skeed i en horribel casu, hvor jeg maatte forbyde Præsten i den fald at følge saadan Dom. derpaa mig af det Danske Cancellie communiceret Copie af den til Hans Høy-Grevel. Excellence ergangne Kongl. Ordre, at i de Poster, hvor Loven og Forordningerne expresse dicterer aabenbare Skriftemaal, skal Dommeren rette sig derefter, men i de tilfælde, hvor Lov og Forordning intet melder derom, skal de ej dømme dertil, saasom Skriftemaal ej skal være nogen arbitrair straf, hvor eenhver Dommere kan dømme til, derfor haver og Hans Mayst. befalet, at slige af Mig anmeldte Casus, som give altfor stor Scandal, skal herefter endogsaa for Retterne ageres inden lukte Dørre.

4. Efterdi nogle Præster i Kjøbstæderne, efter sidste Forordning om Sabathen, hvorudi meldes, at Skjærtorsdag og Langfredag skal helligholdes som andre Helligdage, har været i tvivl, om ogsaa Aftensang skal holdes paa de dage, hvor den før ikke har været holdet, saa kan jeg ikke undlade min mening at melde, at der visselig bør holdes Aftensang, nemlig hvor der er Aftensang paa alle de andre Hellige Dage, thi ellers opfyldes ikke Forordningen, ellers gjøres forskjel paa disse og andre Hellige Dage, ellers gives gemeene Mand anledning til at holde disse Dage ringere end de andre, og det vil lade ilde og give anstød, om det skulle fattes paa Geistlighedernes side at underholde deres Andagt, som af Meenigheden kunde være begjerlige derefter.

 Det oplag af det Nye Testamente, som eendeel har bestilt, bliver ei færdig førend tilkommende Aar 1737, saasom Verket bliver større og vil koste mere end før er meldet.

Jeg forbliver stedse &c.

Bispe-Residencen den 2den Septbr. 1735.

P. Hersleb.

XXV.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Herrer Sogne-Præster!

Den tid, som den Kongl. Forordning om Kirkerne af 13de Aug. 1734 har allernaadigst forundet Almuerne til deres Kirkegaardes istandsættelse og indhægning, nemlig et Aar fra Forordningens Dato, er nu alt tilendeløbet: saa skulle man vel formode, at det nu overalt er skeed, dog til des større Forsikring haver den constituerede Stiftbefalingsmand i anledning af den 15de Art. i Forordningen idag tilskrevet Amtmændene, at Fogderne i deres Amt blive tilholdede nu første gang at lade alle Kirkegaarder eftersee, om den Kongl. Forordning er efterlevet, og det forsvarlig og sømmelig, samt hvor det ikke er skeed, at lade det da foranstalte, at det ufortøvet skeer; ligesaa bliver Fogderne i dette Amt af Hr. Etatz-Raad Vogt, som constitueret Amtmand, Ordre tillagt. Altsaa ville Deres Velærværdigheder, enhver for sig, om een Maaneds tid til Provsten indberette, om Kirke-Gaarderne ere satte i Stand, om Fogderne dem har ladet eftersee, og om der er gjort anstalt til det endnu feilende at sætte istand. Det kunde og ikke skade, om hver Præst nu strax engang advarede deres Almue, som endnu ei har gjort derved, eller de tilbagestaaende om deres skade, hvis det ei ved besigtelse

befunden at være skeed, og at de derfor haster det nu at gjøre. Iligemaade ville hver Præst ikke forsømme Kirkegaardens inddeling tydelig i Kaldets Bog at indføre, hvad heller nogen gammel inddeling haves og følges, at den ei skal bortkomme, eller og efter Forordningens tilhold en nye inddeling nu er gjørt af Præsten og Lensmanden. Det kunde og ikke skade, om saadan en inddeling blef reenskreven, og paa en tavle fæstet, og i Kirken ophængt, paa det enhver Bonde og Gaard kunde vide sit stykke og det itide oppasse og vedligeholde. Saasom og gandske faa Kirke-Eiere har indleveret endnu deres Kirkestoler, endskjønt den foreskrevne tid er forbi, saa ville og hver Præst skriftlig erindre sin Kirke-Eiere derudi at fyldestgjøre Hans Kongl. Maysts. allernaad. Villie. Jeg forbliver &c.

Bispe-Gaarden den 9de Septbr. 1735.

P. Hersleb.

XXVI.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Hrr. Sogne-Præster!

Hans Høy-Grevel. Excellence Hr. Statholderen haver af 12te hujus tilmeldet mig, at Hans Kongl. Mayst. har erindret sig den mængde af Betlere, her i Norge blev seet paa alle steder, og derfor allernaadigst er betænkt paa saadant Betleri her i Norge at faa hemmet, ligesom allerede i Danmark er foranstaltet. Til den ende Hans Kongl. Mayst. har allernaadigst befalet Statholderen at indhente fra alle vedkommende deres forslag, paa hvad maade de formene saadant Betlerie kunde være at hemme, enten ved Fattighusers indrettelse, saaledes at Betlere kunde holdes til arbeide, eller paa anden maade, og det i Kjøbstæderne saavelsom paa Landet, at eethvert sted kunde forsyne sine fattige, hvorfor Hans Hey-Grevel. Excellence af mig har været forlangendes, at indhente Præsteskabets Betænkning om dette Verk, og samme ham, det snareste mueligt er, meddele. Altsaa ville Deres Velærværdighed Provsten og eenhver Sogne-Præst, som kan give noget godt Raad og forslag til saa nyttigt, vigtigt og nødvendigt Verk, hvilket at befordre maa være eenhvers baade pligt og lyst, samme i pennen forfatte og Provsten tilsende, som det af sit Provstie samler og mig tilstiller. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residensen den 30te Septbr. 1735.

P. Hersleb.

XXVII.

Velærværdige Hr. Provst og Hrr. Sogne-Præster med det øvrige Clericie!

Gud er mit Vidne, hvor gjerne jeg ville forskaane Præsteskabet for flere paalæg, og hvor ugjerne jeg gaaer til at anmode dem derom, efterdi jeg veed, at eenhver kan have nok i sin egen Byrde, og jeg kand vidne om deres Velvillighed og gavmildhed, og derfor, jo villigere de ere, jo maadeligere maa de fristes, men i denne Uge er en ret bedrevet Casus indfaldet, hvilket jeg er vis paa ville ligesaa meget røre de Kjære Brødres ømme sind, som den har rørt mit, og De derfor hverken undrer over eller fortryder paa, at jeg endogsaa uanmodet og inden den skadelidendes Begjering er indkommen, hvilken dog vistnok kommer, søger atter Deres velvillighed og godgjørenhed mod en gammel, forhen fattig og nu ved den ulykkelige Ildebrand gandske ruineret Præstemand Hr. Cort Ramshart, Sogne-Præst i Bragnes 1), hvis huus forleden Søndagsaften den 6te Octobris, tilligemed en Snees huuse, blev lagt i aske, og det saameget des sørgeligere, at ilden er antændt i hans eget huus (dog uden hans og hans hustrues mindste skyld), hvoraf følger, baade at han lidet eller intet fik reddet, saa og, at han af Meenigheden nyder kun liden hjelp, af de afbrendte herefter liden godhed og mere fortrydelse. Det var en saa meget beklageligere skade, efterdi Manden før var fattig og gjeldbunden, og sidder med mange Børn; efterdi hans Kald, ved den forandring for nogle aar er skeed, er af saa liden indkomst, at han ikke deraf kan ophjelpes; efterdi alle hans eiendeel bestod blot i huusets Meubler, thi huuset, som han vel eiede, stod han i gjeld for, og nu huuset er afbrændt, bliver dog gjelden; efterdi han ei kan vente den bjelp af Kirkerne, som Loven tillegger andre Præstegaarde; efterdi ulykken skeede paa saadan tid, da enhver har fourneret sit huus med Vinter-Provision, med Korn og Fedevare, med foder og brende, og derfor skaden langt større, end paa en anden tid, og in Summa, hvordan man seer det an, saa er han med hustru og Børn i en ret jammerlig og ynkværdig tilstand. Kjære Brødre, lader os gjøre godt, medens vi har tid og ikke blive trætte deraf, at vi og skal høste i sin tid. Hvad Gud giver eenhver isinde, ville han tegne paa et fra hver Provst omgaaende Papiir, og det saa hastig som mueligt er, saa venstre Haand ikke faaer vide, hvad høire haand gjør. Det vil være en stor hjelp for

¹) förste Sognepræst til Bragernes og Strömsö Menigheder fra 1728 til hans Död den 18de Septbr. 1738.

den arme Mand, at han betids kan faa hjelp og vide sin hjelp, og derefter fatte sine anslag: bis dat, qvi cito dat; lader Gud mig leve, til jeg faar de andre under hænder havende store Casser i orden og fast rigtighed, skal jeg være betænkt paa en Brand-Cassa at faa indrettet her i Stiftet. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 11te Octbr. 1735.

P. Hersleb.

XXVIII.

Velærværdige Hr. Provst, Høytærede Ven!

Da det nu er kommen saavidt, at Opsloe Hospitals Jordegods efter Kongl. Ordre paa offentlig Auction skal selges, saa har jeg i Stiftsbefalingsmandens og eget Navn vel tilskrevet Fogderne om Placaternes publication og opslagelse paa Kirkederene ved Lensmændene; ikke desmindre, paa det at jeg kan være des mere vis paa, at det over alt, ifølge af den Kongl. Befaling, bliver kundgjort, og at ingen siden skal sige sig derom at have været u-vidende, ville jeg herved bede, at Deres Velærværdighed ville omsende Placater til alle Præsterne, at hver Præst kan, dog ikkun generaliter, tillyse det, at Hospitalets Jordegods skal selges paa Auction, og det Gods i deres Sogn bliver solgt paa den tid og den sted, og at Conditionerne bliver videre af Vedkommende kundgjort og opslaget. Saa var det og godt, at hver Præst tog Copie, dog blot af Conditionerne, for at kunne underrette dem, som hos dem spørger om Raad og underviisning i Sagen; endelig og at Præsterne ville have den godhed noget før Auctionstiden atter at erindre Almuen, at den tid og den sted bliver Auctionen holdt. Jeg forbliver &c.

Christiania den 5te Decbr. 1735.

P. Hersleb.

XXIX.

Ædle Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sogne-Præster!

Ved dette vil jeg ønske Deres Velærværdighed og alle Brødrene i Provstiet et glædeligt og lyksaligt Nytaar med nye Kraft af Gud i deres vigtige Embede, nye Lyst af Gud til deres tunge Arbeide, nye og daglig glæde af Gud ved at see Zions forbedring og Sjæles tilbringelse til Jesum, nye

Velsignelse i eenhvers huus og en nye bestandig og uafladelig Erindring, at vi maaskee inden Aarets udgang kan stilles for hans ansigt, som vil fordre Regnskab af os for vor Gjerning og vor trofasthed i Bøn, i flid, i aarvaagenhed at vinde Sjæle. Dernest kan jeg ikke uden inderlig glæde og Guds Lov og priis atter meddele Brødrene en nye prøve paa vor Allernaadigste Konges retsindige og ret omhyggelige Bekymring for Guds Kirkes forbedring, Christendommens tilvext og Sjæles frelse, ved hosfølgende Kongl. Reglement om deres fremstillelse og Confirmation, som første gang vil gaa til Gudsbord, ved hvilken gudelig og høyst nyttig anstalt Hans Mayst, har sluttet det gamle Aar, og derved givet os haab om endnu flere gudelige omsorger i det nye. For de Præster paa Landet, som, efter min om det samme gjorde anstalt for 2 Aar siden, har været villige til at sætte dette i Verk og har siden fundet glæde og frugt deraf, vil det uden tvil være een meget stor glæde, at see saadan deres flid og saadan god gjerning af Kongen approberet og fastsat, paa det de des frimodigere og uden nogens modsigelse kand fare fort dermed. For dem, som ogsaa har tracteret den Sag med Lunkenhed, haaber jeg, at dette nu vil blive een stor opmuntring til at gribe Verket an med desto større lyst, flid og alvorlighed; for dem, som slet intet har gjort derved, af hvilke jeg og veed et par, hvilke er af det slags, som David taler om, at der skal endelig lægges tømme og bidsel paa, om de skal ville, hvilke intet vil gjøre for Guds skyld og Sjælenes skyld, men anseer alting for Byrder, der paalægges, til de bliver tvungen dertil, hvilke under en utidig og scrupuleus tvil, om og en Bisp kan befale saadant, blot føder enten deres dovenhed og hovmod, da de dog idetmindste kan vide, at, om saa er, ansvaret ikke bliver paa dem, som har gjort deres Ed: omne licitum obsequium præstare, imperata paratissimo animo facere, men paa den, som beordrer det: for dem kan det da være en overbevisning, at deres Biskop vel veed, hvad han gjør, og med Guds Naades hjelp og Bistand ingen urimelige ting skal fange an. selv lade nu denne velsignede anstalt og Kongens gudelige intention vel lykkes, Gud give alle Præster Naade og Aand til at være troe i dette, som visselig vil gjøre god frugt og indtryk i hjerterne og opmuntre den gemeene Mand, at drage nogen mere omsorg for deres Børns Skolegang itide. Til den ende ville nu enhver Præst tage ord for ord Copie af den Kongl. Anordning, og det saa hastig som skee kand, dernest gjøre en tydelig, forstaaelig og anstendig tillysning for alle Meenigheder, og baade oplæse de Artikler, som tilhører enhver i Meenigheden at tage iagt, saa og derhos gjøre en opmuntring til alle og forklaring, hvordan det er at forstaa,

hvordan derefter i den Meenighed skulle forholdes dermed, og hvor stor aarsage enhver har at takke Gud for den anstalt, og velsigne Kongen for hans omsorg. Udi dette derom til Mig ergangne Kongl. Rescript er mig meget alvorlig anbefalet at drage al omhu for, at dette Reglement bliver nove efterlevet i alle sine puncter, at dette bliver med forderligst sat i Verk, og siden bestandig derover holdet, og at jeg i Kongens høye Nafn skal befale alle Præsterne at have tilsyn. at denne gode og nyttige anstalt udi alle Meenigheder, baade af Lærere og tilhørere, altid og i alle stykker bliver iagttaget, og derover bestandig holdet; saaledes lyder ipsissima verba Augustissimi. Jeg vil og ikke undlade at meddele Brødrene den glæde og det haab, at her med Guds hjelp kan ventes anstalt til ordentlige Skoler i alle Meenigheder, til hvilken indretning Hans Kongl. Mayst. har beteed megen stor lyst og ifrig alvorlighed, og derhos tilkommer os nu at bede Gud, at han vil velsigne ogsaa denne Kongens intention og de dertil Allerunderd. gjorte forslag, og at saadan Konge, som saa bestandig og omhyggelig tager sig Guds ære og Sjæles Salighed an, maa blive lykkelig, gammel og fremfor alle hans Fædre velsignet. Udi det afvigte Aar har alle Provster og Præster været gandske exacte til at indsende deres Lister over fødde og døde, for hvilken deres exactitude jeg herved aflegger min taksigelse, og tillige meddeler een kort extract af den til Hans Mayst, indsendte Tabelle, nemlig at i det Kirke-Aar ere copulerede 2150, fødde 4587 Drenge, 4292 Piger, tilsammen 8879 Børn, men deriblant (som med gremmelse maa meldes) 424 uægte Børn; Døde 2899 Mandfolk, 2866 af Qvindekjøn, tilsammen 5765; altsaa er 3114 flere fødde, 295 flere Drenge fødde end Piger, 33 flere Mandfolk døde end Qvinder. Iblant de Døde ere 238 Personer over 80 til 90 Aar; 111 Personer over 90 til 100, 22 Personer over 100 til 108 Aar; 28 Døde, som haver levet i Ægteskab med en Ægtemage over 50 Aar indtil 67; 3 par Ægtefolk paa een Dag begrafne, et par især, som dødde paa een Dag og har levet sammen 56 Aar; en Mand død 80 Aar, og samme Dag, han blev begraven, blef hans Tvillingebørn døbte. 2de Qvinder, som i dette Aar har faaet 3de Børn paa eengang, 5 Børn i hvis skabning var noget usædvanligt, et Barn med en Bjøren-fod, et med een Arm, et med gandske bagvendte eller omsnodde fødder, et uden gane, med kløvne og paa ansigtet opfæstede Læber, et Barn her i Christiania med en underlig Coeffure paa hovedet af haar og kjød, hvis postur nu, da det er afskildret, seer ud som et med opsat haar og røde Baand coefferet Barn, en Mand, 65 Aar gammel, som i 8 Aar efter en Drik af en Kilde i stor tørst, har ikke kundet beholde

nogen slags Spise i sig uden varm Koe-melk. Videre intet

remarquabelt.

Enke-Cassens Regnskab er vel endnu ikke gjordt færdig. dog kan dette meldes, at af nye Indskud er Cassen dette Aar ikke mere voxet end 425 Rdlr., af Renterne og andre indkomster, naar først 6 Enkers pension og omkostninger fradrages, haaber jeg at blive til overskud og Capitalens forogelse henved 800 Rdlr., saa at Enke-Cassens Capital, som paa Rente udsættes, kand nu til dette nye Aar blive omtrent 16,200 Rdlr., nemlig 14,025 Rdlr. indskuds-Capitaler, omtrent 2,200 Rdlr. af overskuds-Capitaler. Distributz nyder dette nye Aar 6 Enker, men at nyde tilkommende Aar ere 9 Enker indskrevne. De ved Enkernes Død til Cassen henfaldne Capitaler ere 800 Rdlr. Herhos følger ogsaa en trykt ny Kongl. Forordning om nye Metal-verkers optagelse til omsendelse i Videre falder denne gang intet at erindre, uden Provstiet. at igjentage mit ønske, og forsikrer, at jeg stedse bliver &c.

Christiania den 2den January 1736.

P. Hersleb.

XXX.

Ædle Velærværdige Hr. Provst!

Herhos ville jeg ikke undlade Deres Velærværdighed at kundgjøre og bede, at det i Provstiet alt Clericiet kundgjøres, at ianledning af en Dispute i Trundhjems Stift mellem en Sogne-Præst og Capellan om Mensalgaards nydelse og delingen af visse i Forordningen ubenævnte indkomme, saasom offermæle, Hunsmændenes arbeide, Nattehold &c., og Biskop Hagerups derom gjorde forestilling, haver Hans Kongl. Mayst. af 27de January sidstleden allernaadigst resolveret, at alle de imellem Sogne-Præst og Capellan om indkomsternes deling allerede værende eller kommende Disputer, skal i hver Stift gaa til Stiftbefalingsmandens og Biskopens Kjendelse, som derpaa uden appel skal kjende og demme, efterat enhver af dem sin tarv og Ret for dem skriftlig med alle sine omstændigheder haver fremsat. Og skulle nogen finde sig fornærmet ved slig Stiftbefalingsmandens og Biskopens Kjendelse, da maa det staa dem frit for, det omstændeligen for Hans Kongl. Mayst. allerunderdanigst at andrage, og derpaa Kongl. allernaadigst Resolution at forvente. Altsaa ville Deres Velærværdighed ved circulair-Skrivelse udi Provstiet og udskrift, saavel til Capellanerne som til Sogne-Præsterne, saa da Hans Kongl. Maysts Villie gjøre bekjendt, hvormed jeg forbliver &c.

Christiania den 16de Febr. 1736.

P. Hersleb.

XXXI.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Velærv. Sogne-Præster, Høytærede Kjære Brødre!

Jeg har sat mig fore, om det er Guds behagelige Villie, i forestaaende July Maaned at holde Visitation i begge Grevskaberne, efterdi baade triennium fra forrige Visitation minder mig, saa og den Auction, jeg efter Kongl. befalning skal holde 1), desuden udfordrer min Reise derhen, at det derfore kand gjøres med een Reise. Men min tid blifver saa saare knap, formedelst andre strax paafølgende mig paabyrdede Forretninger, saa jeg, som nys kommer hjem fra Visitation i Gulbrandsdalen og Auction underveis, knap kan faa de dages tid til Auctionen, Visitationer i Grevskaberne og Kirkevielse i Tellemarken, og jeg derfor maa ansette Visitationen saa knap, som hosfølgende Reise-Route udviser. Jeg veed ikke self, om Kræfterne vil tillade det, at holde ud; dog vil jeg i Guds Nafn forsøge det, gjøre hvad jeg formaar, og saavist jeg kan komme, i forhaabning, at Gud, som seer villien, skal og give Kræfterne. Men derfor bliver ogsaa Visitation paa hvert sted gandske kort uden nogen Prædiken, uden hvor Søndag indfalder, blot en kort tale og Catechisation, saavidt Kræfterne taaler; det beste bliver til min efterretning Sjæle-Registeret, hvilket jeg beder, at hver Præst ville have færdig og gandske complet og rigtig, efter afdeelte columner og alphabet, ligesom sidste gang var begjert, at jeg deraf siden ved min hjemkomst kand i Stilhed conferere det med de forrige, og deraf see baade afgang og tilvext i ungdommens tal, saa og forbedring og tilstand i Guds Kundskab, hvoraf jeg har fornumuet, at jeg kand have langt bedre begreb om Meenighedernes aandelige fremvext, end i saa kort tid og blandt saa stor mengde kan udforskes. Den samme times Knaphed forvolder ogsaa, at jeg denne gang ei kand visitere i Kjøbstæderne, hvor jeg finder mindre nytte deraf, efterdi den voxne ungdom der meget uflittig pleier at møde, og den yngre ungdom, som gaar i Skole, bæres mindre tvifl og mere haab

Over Kirkerne, som Kongen lod sælge med tilhörende Ejendom ved offentlig Auktion.

om; dog beder jeg, at ogsaa i Kjøbstæderne Sjæle-Registerne gjøres færdige, baade over børn og tiunde, at jeg kan have underretning om dem til en anden gang, isærdeles maa overalt deres profect, som nylig ere antagne til Gudsbord siden sidste gang, rigtig og troelig anmeldes, thi af dem er det vi med tiden skal haabe vel oplyste Meenigheder. Ministerial-Kaldets - bog og Klokkernes Communion- og Collect-Bøger forefinder jeg vel paa hvert sted i mit Logemente, saavel af Stæderne som paa Landet, til eftersyn og itegnelse. Det fornemste jeg maa bede om, er, at forsamlingen vil være tilig tilstede, jo tiligere jo bedre, thi efter mig skal neppe tøves; derfor maatte heller de, som boer afsides og langt fra Kirken, heller forskaanes, end jeg efter dem opholdes, helst da det dog bliver umueligt alle og enhver at examinere. Jeg skriver dette saa tilig, efterdi jeg fra Pintzedag bliver ikke meget hjemme, men er fast stedse paa Reiser i nord og øster, og efter min hjemkomst derfra blef det forseent at skrive til Brødrene, og for dem at gjøre Registeret færdig. Men til Amts-betjenterne skal jeg betids forud skrive om Skydsen, hvorudi ogsaa Præsternes forsorg ved Lensmændene vel kommer mig til hjelp. Jeg ønsker at forefinde enhver af de Kjære Brødre i Sundhed og deres huus i Velstand og Velsignelse, der jeg forbliver stedse &c.

Christiania den 18de May 1736.

P. Hersleb.

Reise- og Visitations-Route i Grevskaberne.

Mandagen den 16de July reises til Bothne i Grevskabet. Tirsdagen den 17de visiteres gandske tilig, Kl. 7 i det seneste paa Bothne, og derfra efter Maaltid reises og

visiteres Kl. 2 eftermiddag paa Vaale.
Onsdagen den 18de er Auction paa Bjercke og derfra reises
til Ramnes.

Torsdagen den 19de visiteres og reises til Hedrum.

Fredagen den 20de visiteres der.

Leverdagen den 21de reises meget tilig til Laurvigen, hvor Auction bliver, og efter Auctionen reises til Brunlaugsnesset.

Søndagen den 22de visiteres der.

Mandagen den 23de reises gansdke tilig fra Helgeraaen til Baads til Brevig, og siden videre til Holden, hvor der bliver Kirke-Vielse.

Torsdagen den 26de tænkes at være Middagstid ved Helgeraaen igjen, og derfra reises samme dag til Thjellinge. Fredagen den 27de visiteres der tilig og reises til Sandefjord. Løverdagen den 28de visiteres i Sandefjord gandske tilig Kl. 6; efter Maalfid visiteres i Stokke Hoved-Kirke.

Søndagen den 29de reises til Notteroe, hvor der bliver Prædiken og Visitation, og om Aftenen reises til Tonsberg.

Mandagen den 30te visiteres paa Semb ganske tilig og om eftermiddagen paa Borre, og reises, om ikke til Sande, saa dog paa Veien til Bothne.

Tirsdagen den 31te visiteres paa Sande Kl. 8 præcise og

reises samme Dag og Aften hjem.

Den 31te Juli 1736 visiterede jeg anden gang udi Sande Hofved-Kirke, og det med fornøyelse, ønskende at Gud fremdeles ville fornemme sin Naades gafn hos denne Meenighed og velsigne deres Læreres flid og arbeide.

Sande Præstegaard ut supra.

P. Hersleb,

XXXII.

Mig er tilhænde kommet Kongl. Allernaadigst Befaling, at en høytidelig Jubelfest skal holdes i dette Aar den 30te, 31te October og 1ste November til en Erindring af den store Naade, som er disse Lande vederfaret for 200 Aar siden just den 30te October, idet paa den Dag den Evangeliske Religion blev fastsat og fik sit frie og fulde Løb i disse Riger, om saadan anstalte.

1) Den 21de October, som er den 21de Søndag efter *Trinitatis*, skal skee tillysning paa alle Prædikestole, hvortil skal bruges den hosfølgende os foresatte *Formular*; derhos er at agte, at Præsterne paa Landet, som har flere Kirker, tager tillysningen saa betids iagt, at der i alle deres Kirker kan være tillyst inden den 22de Søndag efter *Trinitatis*.

 Óm Mandagen den 29de October skal overalt i alle Kirker, Kjøbstæder og paa Landet, ringes med Klokkerne fra

Kl. 6 til 7.

3) Festen skal, som oven er meldet, bestaae af 3de Dage, den 30te, 31te October og 1ste November, men Hoved-Festen holdes den 30te October, som er en Tirsdag, da med Gudstjenestens Forretning ialmindelighed i alle Kirker forholdes, som paa første helligdag af de 3de aarlige store Høytider.

4) Texterne, som paa *Jubilæi* første Dag den 30te October skal forklares, ere disse: til Froe-Prædiken: Joh. 8 v. 31.

32. dersom I blive &c.

Til Høymesse 2 Chrøn. 34, 33. 34.

Til Tolf-Prædiken Esaie 42, 16.

Til Aftensangen 2 Tim. 2, 19. 20. 21.

5) Men i Kjøbstæderne, hvor der holdes ingen Tolf-Prædiken, saa og paa Landet, skal der efter ethvert steds Leilighed paa Prædikestolen af Præsterne eller nogen anden geistlig Person oplæses den Historie, som vores Mayst. allernaadigst haver ladet forfatte om den Danske Reformation Aar 1536. Hvilken Reformations Historie Hans Kongl. Mayst. allernaadigst har lovet at skulle blive mig tilsendt tilligemed Bønner, Psalmer og Collecter, som paa den Dag skal bruges (jeg haver strax skrevet til Cancelliet og begjært, at saamange trykte exemplarer maatte tilsendes, at den her paa samtlige vores Bekostning kunde trykkes). Til Høymesse paa første Dag er mig Allernaadigst befalet selv at prædike i Domkirken, da Stifts-Provsten haver at prædike til Aftensang, Capellanen til Froe-Prædiken og Tolf-Prædiken paa sin ordinaire tid. Hans Kongl. Mayst. har og Allernaad. ladet befale, at efter Høymessen, naar de sjunger: O store Gud, vi love &c., skal Canonerne paa Fæstningen Aggershuus løses, saa skal og af taarnene efter Høymesse, som i slige tilfælde sædvanligt er, musiceres.

Efterdi disse ere den Kongl. Befalings egentlige ord, saa maa de være saaledes at forstaa, at i de andre Kjøbstæder og Kirker er Tolf-Prædiken, men om Præsten ikke selv formaar det at gjøre, da bestilles dertil en Studiosus, som efterat det er ringet med den store Klokke 12, og efterat de Psalmer, som til Tolf-Prædiken bliver anordnet, ere sjungne, gaar op paa Prædikestolen og læser Reformations-Historien op tydelig og forstaaelig, hvorefter atter sjunges een Psalme; ligesaa paa Landet. Søndagen førend gives Meenigheden tilkjende, at de kand vide det og blive tilstede. Hvor der paa Landet er 2 Præster og begge ved Helbred, da bør hver den Dag forrette tjenesten ved sin Kirke, den eene ved Hoved Kirken, den

anden ved Annexet.

6) Den anden Dag i Jubilæo Onsdagen den 31te Octbr. bliver ikke holdet hellig, men Eenhver har frihed da at forrette sin Gjerning, ikkun at den skal celebreres med Orationer i Skolerne, Latinske om formiddagen af Lectore eller Rectoribus og danske Orationer af Collegis Scholæ om eftermiddagen, til hvilke Orationer Rectores med et dansk Programma forud skal invitere Byens Indbyggere; men hvor der ikke er Latinske Skoler, skal den forfattede Reformations Historie oplæses af Skoleholderne.

Denne Sag ville Deres Velærværdighed overveje, hvordan det best til Festens Ære og Byens fornøyelse kan foranstaltes, samt tilmelde mig deres Betænkning, hvorvidt det paa det sted og Skole kan appliceres, til nærmere approbation.

Men hvad Holmestrands danske Skole angaaer, da skal derudi oplæses Reformations Historien efter den Kongl. Befalings formeld. Altsaa skulle paa Landet den anden Dag eller 31te October ingen Solenietet eller forandring skee, dog holder jeg det ikke ilde gjort, men ganske billigt, at hvor der er en eller flere Kirker, end som kan prædikes udi første Dag, de Meenigheder da faar deres Jubelfest, samme Prædiken og Underretning, som de andre har faaet paa den første Dag.

7) Den 3die Jubilæi Dag, 1ste November, Torsdagen, som er Allehelgens, en aarlig Helligdag til ihukommelse af Reformationen, skal det forholdes med Texten, Prædiken og Gudstjeneste i alle maader, som paa denne Dag sædvanlig er.

8) Endelig er mig befalet til Cancelliet at indsende Copie af den første Dags Prædiken og af Orationer, som holdes den anden Dag, hvilket, skjønt det vel ei generaliter er at førstaa, saa vil jeg dog vente, at hver Præst indsender enten til mig selv eller Provsten, Copie af 1ste Dags Prædiken, reenskreven, og Orationer, hvor de holdes, Latinske eller Danske.

Gud forleene eenhver Lærere af Naade og Bistand, at vi rettelig til Guds Ære kan opfylde Hans Kongl. Maysts. saa christelige omsorg og intention, og med en ret opvakt taknemmelig Aand forkynde de store ting, Gud i den fald har gjort mod os og disse Riger! Gud give og eenhver tilhørere Naade til ret at skjønne og af Hjertet takke Gud for samme Naade, og aldrig med Levnet vandre fra den rene Lærdom, saa dette kunde blive een ret andægtig, hjertelig og Gud behagelig Jubelfest. Hvornæst jeg forbliver stedse &c.

Christiania den 17de Augusty 1736.

P. Hersleb.

Tillysning

for Jubelfesten, som af Prædikestoelene i Norge, hvor Meenighederne ere vidtleftige og langt fraliggende, den 21de post Trinitatis Meenighederne skal intimeres, og derhos alle og eenhver til en sand taknemmelighed imod Gud paa det kraftigste opmuntres.

Det er næstkommende Tirsdag den 30te October just fulde 200 Aar, siden Guds Viisdoms almagt og godhed frelste disse nordiske Lande og dette vort kjære Fædreneland af det papistiske Mørke og Pavens samt de daværende Bikopers og Clericiets u-taalelige Aag, og derimod gav sit hellige og rene Evangelio frit løb og fuld indgang her i disse Riger ved det, at han bøiede den u-forglemmelige Konges, Christian den Tredies, hjerte, at sørge saaledes for Guds Kirkes frihed her i disse Riger, at ved hans alvorlige og gudelige omhue daværende Rigers Raad og menige Adel, Kjøbstæder og Almue, paa en almindelig Herredag, offentlig afskaffede det pavelige og geistlige Herredømme, antog det ved Guds Naade og Doct. Morten Luthers velsignede tjeneste Kirken igjenskjenkede rene Evangelii Lys, og besluttede samme overalt i

disse 2de nordiske Riger at indføre.

Som det nu ej allene den tid var Guds egen gjerning, at Pavedemmet og det pavelige Clericies Magt og store Underfundighed forgjeves satte sig imod Guds rene Evangelii Lys i dette vort kjære fædreneland, men det og er hans Velgjerning allene, at det i samfulde to Hundrede Aar indtil denne Dag skinner klart og reent for eenhver af os, som ej selv modvillige elske Mørket, saa er det vores Pligt, med taknemmelige Hjerter at kjende saadan guddommelig Godhed imod vore Forfædre og os, og saaledes at sætte priis paa det rene Evangelii uskatterlige Rigdom, at vi lære at vandre værdeligen i det Lys og at anvende det saaledes, at Gud skal ej foraarsages, for vores ondskabs og uskjønsomheds Skyld, at bortstøde iblandt os hidtil satte Lyse-Stage. Vi bør derfore ansee det for en nye Velgjerning af vor fromme Gud, at han haver ladet hans Salvede, vor Allernaadigste Landsfader faa i sinde at stifte en gudelig afmindelse af denne for Guds Kirke saa vigtige og salige forandring, idet at Hans Mayst. har ansat en almindelig Jubel- og taksigelsesfest for den i disse nordiske Riger ved Guds Naade, for 200 Aar siden offentlige antagne Evangeliske Lærdom, hvilken skal være 3 paa hinanden følgende dage, nemlig den 30te October en Tirsdag, den 31te October en Onsdag, og den første November Torsdag, som er Alle-Helgensdag, hvoraf den første Dag, nemlig Tirsdagen den 30te October, skal helligholdes ligesom den første Dag af de aarlige tre store Høytider. Den anden Dag, nemlig Onsdagen den 31te Octobris, ej videre celebreres end med Orationer paa Academiet og i alle Skoler, hvorfore Eenhver samme Dag kand arbeide og forrette sit Embede, og den 3die Dag, Torsdagen den 1ste November, som er Alle Helgens Dag helligholdes' som sædvanlig.

Til hvilken tid (NB. her maa anføres, hvor til Gudstjeneste hver Meenighed skal holdes) . . . Eders Kjærlighed vilde flittig indfinde sig til at høre Guds ord forklare og prise hans vore forfædre og os beviste u-udsigelige velgjerninger, men fornemmelig med bodfærdige Hjerter i Troen og en sand andagt berede sig til, værdeligen at kunde prise vor saligheds

Gud ret, og enhver til sin egen opbyggelse og Salighed efterdags at bruge Guds rene ord, det sande Evangelii Lærdom og de hellige Sacramenter saaledes, at vi alle og eenhver kunde ved troen i Christo faa denne i Evangelio os anbudne Børne-Rettighed og den uskatteerlige Herlighed at kaldes Guds Børn og Christi Medarvinger, at Guds naade ved og i os alle maa æres, Guds Rige forfremmes og forherliges og hans Villie fuldbyrdes, alle Guds Engle og sande Hellige i den triumpherende og stridende Kirke til glæde og Guds samt hans Evangeliske Kirkes fiende til overbeviisning og advarsel, at hverken de eller Helvedes Porte skal formaae noget imod Guds liden og af Verden foragtede Hjord, som Gud selv har behag i at give sit herlige Rige i Evigheden.

XXXIII.

Med sidste Post er mig tilhændekommet ikke alleneste Kongl. allernaadigste Tilladelse til en Collect til en Kirkes opbyggelse udi den Fyrstelige Hessische Residence Cassel, hvoraf herhos følger Copie, men og derhos Kongl. allernaad. Rescript til mig, af 24de Augusty 1736, hvorudi forklares aarsagen, hvorfor denne Kongl. Bevilling, som er dateret den 31te October 1732, ikke før er omsendt og benyttet, det Kongl. Rescript ogsaa befaler mig Collectens indsamling at paadrive, at jeg strax skal gjøre den anstalt, at den overalt i Stiftet forderligst indsamles og mig leveres, da jeg den strax uden ophold til det mig derhos anviste sted skal remittere. 1. Altsaa ville de Kjære Brødre drage omsorg for, at den Kongl. Befaling, saasnart mueligt er, bliver efterlevet, saaledes, at jeg Collecten fra Provstiet i een samlet Summa i det seneste til Nytaar kan her annamme.

2. Jeg vil og ikke undlade at give Brødrene tilkjende, at hvad jeg tilforn har meldet, at Præsterne ikke ere pligtige til at angive for Fogderne de Ægtefolk, til saakaldede Ægteskabs eller for tilig Sammenlejes Bøder, hvis første Barns fødsel viser, at de før Copulationen har søgt Seng sammen, men de har alene at angive dem, hvis Børn fødes før foregaaende trolovelse, dette siger jeg, haver det Kongl. Rente-Cammer fuldkommen approberet og fundet lovgemæs, hvorfore, da en Foged derover har klaget, det Kongl. Rente-Cammer ilden samme har rescriberet, at han ingen Ret hafde i den fald at klage over Præsterne, og at han ikke af Præsterne skulle mere paastaa, end Loven dem befaler og deres Embede sømmer, mens endogsaa Rente-Cammer-Collegium har tilskrevet mig af samme Dato og communiceret

mig Copie af saadan deres Rescript til Fogden, hvilket jeg ved denne leilighed ville meddele Clericiet, at de udi den sag kan være des vissere. Ellers har jeg gjort mig en remarque derover, at samme Foged har ikkun klaget over 2de Præster i det Fogderie, og derved givet at forstaa, at de andre Præster gjør saadanne angivelser, som Fogden forlanger, og heller vil tjene Fogden i hans interesse, end skaane deres Meenighed, see paa det, som er deres Embede anstændigt og holde sig til det, som med saa klar og god Grund er dem viist at være Loven gemæs og deres Embede sømmeligt.

3. Jeg har observeret, at det, som Loven pag. 540 art. 10 og Ritualet pag. 47 melder om de Personer, som ere i Rangen eller af Adel, maa copuleres uden Trolovelse, ikke af alle bliver ret forstaaet og forvolder Difficultet, eendeel i det nogle af saadanne vil strække dette privilegium videre, end det sig bør, eendeel derudi, at naar en Præst derudi drager Betænkning, saa beraabes paa Exempler af andre Præster, som det uden Betænkning har tilsted, hvorover adskillige slige Casus ere indfaldne i min tid, deels ved forespørgsler af Præsten, og deels ved klagemaal af den, som har meent, at Præsten ej har villet lade dem nyde den frihed, som Loven dem tillader; altsaa holder jeg det billigt eengang generaliter at gjøre bekjendt, hvordan det er at forstaae, og hvordan i slige tilfælde skal forholdes. Nemlig, det er virkelig saa, at de, som ere i Rangen, behøve ikke Trolovelse, men i den sted Jaord i 6 fælleds Venners Nærværelse, dog maa derom en senere Forordning observeres af 6te Febr. 1694, at de 6 fælleds Venner skal strax Dagen derefter give saadant Jaord Præsten tilkjende skriftlig, under deres Hænder, og det skal i Ministerial-Bogen indføres, og Præsten strax give Biskopen det tilkjende; saavidt er det rigtigt. Men de fleste mene, at dette privilegium ogsaa strækker til den 3dobbelte lysning 3 Søndager af Rad, og derudi ikke forstaar Lovens mening, hvilket ingenlunde maa være; thi det Jaord æqvivallerer imod Trolovelsen, men ikke mod Lysningen, hvorom er en anden Lovens articul pag. 262 art. 4, hvorfra ingen er exciperet, som ikke faaer aparte Kongl. Dispensation. Men ligesom paa Trolovelsen skal følge Tillysning, saa skal og paa Ja-Ordet, som er i Trolovelsens sted for Rangs Personer, følge tillysning, og efter tillysningen Copulation i Kirken, uden aparte Konge-Brev anvises.

4. Maa Præsterne herefter give unge Mennesker Skudsmaal fra et Sogn til et andet, saa maa i Skudsmaalet meldes om, naar og hvor de ere confirmerede, og naar slige unge Mennesker, om hvilke kand tænkes, at de ere antagne første Gang til Guds Bord, efterat den anstalt er gjort om Confir-

mation, komme i et Sogn, og der ikke meldes i Skudsmaalet (thi uden Skudsmaal maa de plat ikke antages) om deres Confirmation, da skal, om Præsten ikke selv vil paatage sig den umage ved Skrivelse derom at indhente nærmere underretning fra anden Præst, de tilholdes at skaffe derom Beviis og før ikke komme til Guds Bord, paa det at underfundig echappade, som man allerede begynder at merke, kan forekommes, da jeg har den tillid, at ingen Præst skulle findes, som ville connivere med dem, som vil undflye Confirmation og den publique examen, og enten antage dem til Guds Bord uden Confirmation, eller give dem Skudsmaal, ligesom de vare confirmerede, eller tilstede, at de i et andet Sogn give sig ud for Confirmerede. Skulle jeg ikke før have skrevet, som jeg dog mener, saa bliver det nu hermed anordnet, at hver Præst holder et aparte Mandtal i sin Ministerial-Bog over dem, som blive confirmerede, og det ved Dag og Datum ganske accurat, paa det, naar der skulle skee Dispute, og nogen enten ved Regimenterne eller i andre Sogner giver sig ud for confirmerede, derom da altid kand gives nødvendig og

tilforladelig efterretning.

5. Det har været en overmaade stor og lovstridig Uskik, at Betlere og andre omløbende ikke har havt noget vist Sogn eller Meenighed, hvor de søge Herrens Nadvere, men communicere hver gang i en anden Meenighed, og saaledes har Passer paaskrevet for mange Aar af hver Præst, endogsaa i flere Stifter, saa at mig ere ogsaa komne for Øyen slige Passer, hvormed de har omstrippet 9 à 10 Aar og blevet ubehindret antaget til Guds Bord, og aldrig een gang i samme Meenighed, som en anden, og Præsterne attesteret hver gang tanquam re bene gesta, og naar Præsten, som vil mere holde over Orden, har vægret sig for at antage slige til Guds Bord, har de klaget derover til mig som over en stor uret og forseelse; da nu saadant er aldeles lovstridigt, da god Orden baade i Kirken og Landet udfordrer, at hver skal have sit eget Sogn og Meenighed, hvor de kand kjendes af deres Lærere og Sjæle-Sørgere, deres forhold vides og derefter formanes og undervises, da eenhver fornuftig kan begribe, hvormeget saadan frihed styrker det u-tilladelige, u-gudelige og skammelige Væsen her i Landet af omstrippende eller andre Betlere, da det ogsaa er befunden, at ved slige Skudsmaal og Paaskrifter de allerværste og skadeligste Misdædere, Tyve, Røvere og Skjøger, som hverken kjendes af nogen Præst eller vil vide af nogen Ofrighed, passere frie, og naar de har gjort noget ondt i et Sogn, District eller Fogderie, løber strax ind i et andet og er saa sikker og uden tiltale, som nylig mig er fra Bergens Bye tilsendt slige Skudsmaal af mange Præster her

i Stiftet paategnede for et par Personer, som har givet sig ud for Ægtefolk, men der ere paagrebne for Tyverie, at jeg ei skal melde om, at som tiest derunder befindes urigtige Ægteskaber og anden Greuel: saa ville hver Præst vogte sig for herefter ikke at antage slige til Guds Bord eller paategne deres Skudsmaal, men advare alle dem, som med deslige Passer dem forekommer, at de herefter ikke dermed komme bort, men de skal søge til deres hjem eller den Meenighed, som de kan kalde at være deres Meenighed, og der hver Gang gaa til Guds Bord. Men skulle omstændighederne og medynk udfordre, at en Præst nu for en Gangs skyld agter sig i Samvittigheden pligtig at antage saadan en, at Betleren enten ikke kan komme saa hastig til sin rette Meenighed, da maa det paa Passet paategnes, at det er skeed den ene Gang, for sidste Gang, ved Dag og Datum, men at derhos er bleven forbudet og advaret, at det ej maa tiere skee, men at søges herefter en vis Meenighed; eller og, om saadan ikke haver noget hjem, men vil nu vælge den Menighed, hvor han begjerer den tid at communicere, herefter ogsaa at indfinde sig til, da tager saadan Skudsmaal fra ham, at han ej dermed skal løbe paa andre Steder, efterdi saadanne Skudsmaal ej kan ansees anderledes, end for de værste og skadeligste Trygler-Breve, hvilke at udstede er Præsterne i Loven forbudet. Vi vil vente med tiden bedre og tilstrækkeligere anstalter mod den Lande-Plage, af det saa modvillige Betlerie, men imidlertid maa denne saa excessive Uorden, der er bleven ligesom til en Ret, hæmmes. Dette er det, som jeg denne Gang har fundet fornøden at tilmelde de Kjære Brødre, der jeg næst Guds Naades Kræfter og Bistand til Eenhver især stedse forbliver &c.

Bispe-Residencen den 7de Septbr. 1736.

P. Hersleb.

XXXIV.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sogne-Præster!

Hans Kongl. Maysts., vor allernaadigste Konges, utrættelige omsorg for Guds Kirkes forbedring og Undersaatternes salighed har vi ikke alleneste tilforn haft mange og kjendelige prøver paa, mens derom vidner især den hosfølgende allernaadigste forordning af 2den Novbr., hvormed Hans Mayst. som en velsignet Josias har villet begynde det nye Reformations Seculum, og ved sin omhyggelige Bekymring for at vælge gode Hyrder bevise den ømhed, han bær for faarene.

sig

eg

ge

ig

ne

ge

ne

d,

ng

ık

1-

n

ıa

g,

er

at

e

n

le .

al

te

-

e,

g

I Betragtning af, at der hører mere til at være en Sjælesørger, end at hede Student, have læst et Compendium Theologia, kunde holde en tale paa en Prædikestol, men at dertil hører en oplyst forstand, et omvendt Hjerte, indseende i Skriftens Dybhed, erfarenhed i Guds veie, øvede sind, eller som Paulus siger, at de skal have troens Hemmelighed i en reen Samvittighed, og saadanne skal først forsøges, siden tjene om de ere ustraffelige; Gud give Hans Mayst. lykke til at naa herved sin gudelige hensigt; Gud give os Naade til, som dermed skal have at gjøre, at findes troe, retskafne og upartiske; Gud give dem, som det angaar, velsignelse til at berede sig rettelig til det hellige verk, som de ville opofre sig til! Jeg communicerer da de velærværdige Sogne-Præster den trykte Forordning til den ende, 1) at ikke allene enhver indfører den ord fra ord i sin Copie-Bog, men endogsaa vil være nødig, at enhver tager Copie deraf aparte, for at kunde, uden at udlaane den hele Copie-Bog, lade den læse af vedkommende, som det forlanger. 2) Dernæst at enhver Sogne-Præst i sit Kald sammenkalder alle de geistlige personer, som nu ere i Kaldet, og forkynder for dem forordningens egne ord, saa og tilsteder dem, som det begjerer, deraf at tage Copie. 3) At naar nogen Student herefter kommer i Sognene, den samme da advares om forordningen og om at skaffe sig, saafremt han ikke før har det, alle nødvendige Attester, saa vel fra Professorerne paa Academiet, som og fra andre steder, hvor han sig har opholdet. I Særdeleshed 4) betænker nu deres Velærværdigheder, saavel Provsten som Sogne-Præster, hvor nødvendigt det vil være, at de hvert Aar paa deres Samvittighed, uden persons Anseelse, indsende en tilforladelig forklaring om alle Studentere i deres Kald, men især om dem, som have deres Examina og tænke at søge geistlige Embeder; Provsten om dem, som ere i hans Kald, og hvad ham ellers er kommen for øren om Studentere i Provstiet, og hver Præst ligesaa for sit Kald, og paa det ingen skal befrygte sig for fortræd eller ansvar for sit vidnesbyrd, saa maa det staa enhver frit for, om han noget besynderligt har at melde, som ikke saa lige kand gjøres bekjendt eller bevisligt, at indsende det til mig self eller Provsten forseglet, med udskrift at aabnes af Bispen, da det forstaar sig self, at saadant vidnesbyrd, som idetmindste er ikkun eet, og er mueligt at kunde skee af affecter eller af blot mistanke, ikke derfor ber komme Nogen til Skade, men ikkun tjene Bispen som anledning noiere at informere sig om de personers forhold. Til min egen efterretning foraarsages jeg vel at gjøre om en eller anden *punct* nærmere underdanigst forespørsel, og de Monita, som i anledning af denne forordning kan blive for-

nøden at gjøre til eller om Studenterne, skal jeg herefter meddele. Men nu besørger deres Velærværdigheder, at forordningen bliver alle dem kundgjort, som den i nogen maade kan angane. Det er i det Mindste godt, at folk dog af dette kan begribe, at en Attest af en Embedsmand, og helst til ansøgning om geistligt Embede, er ikke saa ringe ting og saa let sag, som de fleste har anseet det, og begjert Attest, skjent de veed self, at den, de begjærer det af, intet kjender til dem, og vel holdt det for en stor Ukjærlighed at negte dem en saa ringe ting, at skrive nogle taa Linier, da jeg tilstaaer, at det har været den gjerning, som jeg altid med frygt har gaaet til; det har været mig smertelig at negte nogen, men end smerteligere at gjøre uden vished og grund, da jeg har vidst af det 8de Bud, at jeg var pligtig at gjøre Regnskab for Gud for hvert et ord, jeg vidner, at en Attest er et vidnesbyrd, at et vidnesbyrd under min Haand er det samme som et vidnesbyrd med Eed, at et vidnesbyrd for Kongen er ikke mindre end et vidnesbyrd for Thing eller Domstol at aflegge, at et vidnesbyrd til geistlig Embede at aflegge, er meget mere magtpaaliggende og farligere, end at vidne for en Ret i en particulair sag og jordisk trætte, at man aldrig bør vidne uden det, man veed tilvisse, at det, andre vidne for mig, kan ei være mig nok til at vidne det samme som mit eget vidnesbyrd, at der er ligesaa vel et falsk vidnesbyrd at vidne godt om Nogen, som at vidne ondt, naar jeg ikke har grund dertil; ja et vidnesbyrd kan være sandt i sig self, og dog den, der vidner det, gjøre synd, fordi han vidnede den sandhed, uden at være vis derpaa eller have grund dertil, blot af Letsindighed eller af ubillig føielighed. Men hvor jeg kan have nogen grund og vished for mig self, der er det ikke alleneste min pligt, men mere Lyst at give slige begjerte Attester. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 23de Novbr. 1736.

P. Hersleb.

XXXV.

(Om Tugthuset).

Endelig har vi vovet til at lægge haand paa det verk, som saalænge har været omtalt, saa ofte har været ønsket, saa heit gjøres fornøden, at det ikke sees nogen muelighed endeel store U-ordninger at faae afskaffet, førend det er lagt tilgrundsvold, nemlig et Tugthuus for dette Stift at oprette. Vi har lagt haand derpaa, siger jeg; nemlig Hans Excellence

Hr. Stiftbefalingsmand de Bentzon, som allerede i Trundhjem har beviist, at det er gjørlig, naar man med Lyst griber verket an og ej skyer for Vanskeligheder og unddrager sig for Arbejde, og jeg, som stedse har holdet det for en af de beste Velgjerninger, Landet kunde bevises; men det er et Verk, hvortil der skal haand i haand, og som det er til almindelig gafn, saa tviles ej paa, at I alle forstandige rekker dertil hjelp som og gafmild haand, hvilket Hans Kongl. Mayst. har tilladt os at gjøre forsøge derpaa. Vi har allerede begyndt at gjøre forsøge derpaa. I Kjøbstæderne og her i Christiania, efterat Hans Excellence har gjort Begyndelse med at give dertil 200 Rdlr. og jeg derefter, tegner det sig ret vel, at alle ere dertil reetvillige og gavmilde, men som Landmanden baade allermeest trænger til den anstalt formedelst Betlernes U-bluehed, Løsgjængernes tiltagne frihed og Tjenestefolkets u-ordentlige selfraadighed, saa gjøre vi os denne Regning, at Landmanden hertil med Glæde skulle concurrere med en Gave efter Evne og frie Villighed, efter Verkets Vigtighed. Indsamlinger mene vi at kunde skee paa thinget, hvorom Hr. Stiftbefalingsmanden tilskriver enhver foged, hvorimod jeg har paataget mig at tilskrive Deres Velærværdigheder og paa begge vores Vegne bede, at enhver i sin Meenighed ville paa beste maade opmuntre, formane og raade deres tilhørere herudi at gribe sig noget an, dog Ingen uden med god Villie, hvilket Vi mene paa denne maade det best at kunde skee

 At hosselgende trykte Intimation, hvoraf felger et Exemplar til hver Præst, bliver paa en beqvem dertil agtet

Søndag eller Helligdag oplæst, og det i alle Kirker.

2) Paa samme tid gjør enhver Præst sin opmuntring til dette verks fremgang og forklaring om dets Nødvendighed, at enhver ville kun betænke den Byrde og Plage, han nu lider, ved den U-orden her i Landet med føre, utaalige, dristige og fremmede Betlere, og faar enhver saaledes hjælpe dertil, som han ønsker at være forskaanet for saadant overløb.

 At der gives tilkjende, at Indsamlingen skeer til næste Thing, saa enhver ville da berede sig forud paa det, som han

da agter dertil at give.

4) Det var godt, naar den første tillysning skeer, nu noget betids, at i hvert Sogn nys før thinget atter skeede nye Erindring, paa det da Ingen skulde undskylde sig at have

glemt det.

e

a

t

a

t

1

5) At efterdi i Sognerne boer og vel-fornemme folk og Stands-Personer, som ikke har med Thinget at gjøre, eller Andre, som ikke self møder paa Thinget, at da, naar Thinget er forbi, og af den optegnelse, som der skeer, sees, hvem som ikke har givet paa Thinget, hver Præst da ville have den Godhed, self at besøge de fornemme og lade dem tegne self, enten paa samme papiir eller andet, hvad de vilde give og strax lefvere, hvilket og derefter, naar Thing-Reiserne ere forbi, kunde til Fogden indsendes (hvorom forud med Fogden kunde gjøres aftale), paa det at Fogden kunde indsende for

Fogderiet paa engang.

6) Dersom det menes at kunde tjene til nogen Opmuntring i det mindste, at Præsterne kunde vide, hvilke der ikke har givet, da maaskee det ikke var afveien, om Præsterne for denne Sags skyld self ville være paa Thinget. I det Øfrige vil jeg paa hans Excellences og egne Vegne recommandere denne sag til det beste, som vi paa vor side ikke tvile paa enhvers Reedebonhed og Omhyggelighed, ligesom vi og forsikrer os om, at enhver har den tillid til os, at vi i dette Verk baade ville gjøre al vor flid, at det kand komme istand, saa og handle reedelig, som Stiftets gafn er vor eneste Øyemerke. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 7de December 1736.

P. Hersleb.

P. S.

Jeg forbliver denne Vinter meget accableret med Reiser og utallige Forretninger, hvorfor jeg vil bede, at det Kjære Clericie ikke undrer derover om, som hidindtil, ikke strax svares paa alle Breve, men hvad som er af Vigtighed og kommer mig til at svare paa, skal jeg stræbe ikke at efterlades, de behørige Efterretninger om alting ligefuldt modtage til min egen Antegnelse. Herhos følger Skatteforordningen til kommende Aar.

XXXVI.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Sogne-Præster og Guds Ords Tjenere.

Allerførst vil jeg hermed tilønske de Kjære Brødre et velsignet og lyksaligt Nyt-Aar, med nye Fyrighed i deres Embede, nye Lyst til at gjøre Herrens Gjerning, nye Hunger efter at vinde Sjæle til Gud, nyt Mod til at bestorme Satans Rige, nye Alvor at betænke Enden, det svare Regnskab, den store Evighed; med eet Ord, at Christi Kjerlighed maa blive nye og gammel hos dem alle; derhos vil jeg og takke enhver, som har ønsket mig alt godt, og haabe, at de i Erindring af mit Arbeide, som daglig forøges og fast vil undertrykke mig, holde mig undskyldt, at jeg ikke har kundet besvare enhver især, som har gjort sig Umage at tilskrive mig Gratulationer.

 Skulle jeg hermed gjøre især Provsten bekjendt, at mig er tilhændekommen Kongl. allernaadigst Rescript af 14de December 1736, hvorledes det skal forholdes med de bøder, som til Justits-Cassen, efter Forordn. af 23de Decbr. 1735, ved Retterne tildømmes; nemlig, at jeg skal gjøre den Anstalt, saavidt de geistlige Retters Dommere i mit Stift angaaer, at saasnart nogen Dom, hvorved noget er dømt til Justits-Cassen at betales, ikke til den i Loven foreskrevne tid til vedkommende Ober-Ret er vorden indstefnet, og saaledes haver overstaaet fatalia appellationis, da skal Provsten strax derom notification til Stiftamtmanden indsende, som da besørger dem ved Execution, om de ej i Mindelighed betales, inddrevne, og som Hans Kongl. Mayst. saare alvorligen befaler mig at tilholde vedkommende geistlige Retters Dommere, at de det nøie iagttager og ingen Forsømmelse derudi lader skee, saa vilde deres Velærværdighed som Provst have det i Erindring, og holde sig efterrettelig.

3. Ved den Anledning, at een af de inroullerede Matroser i Næsoddens Sogn har meent, efter Forordningen af 29de Decbr. 1696, at være fri for Kirkens Disciplin for sit første lejermaal, og har besværet sig supplicando til Kongen over, at Sogne-Præsten ikke ville antage ham til Gudsbord uden aabenbare Skriftemaal, fordi han ej finder saadanne exciperede i den sidste Forordning om Kirke-Disciplin af 23de Decbr. 1735: da jeg ved min allerunderd. Erklæring paa samme har udbedet Kongl. allernaad. befalning, hvordan Præsterne skal forholde sig ved slige inroullerede Matrosers Lejermaale, er derpaa fulgt Kongl. allernaad. Rescript af 2den Decbr. 1736 af det Indhold: At slige, siden Inroullerede ikke staa i virkelig Kongens Tjeneste, saa skal de heller ikke nyde det beneficium, som Forordningen giver de i virkelig tjeneste staaende Militaire, hvilket mig befales at give de vedkommende tilkjende, til vedbørlig Efterretning.

4. Af den i Nedre Borgesyssels Provstie oprettede Børne-Casses Fundatz tilsendes hermed 2de Exemplarer, hvoraf det ene bliver i Forvaring i Provste-Kisten til Afmindelse i Stiftet, det andet omsendes i Provstiet til Bekjendtgjørelse for alle Brødrene; derhos ogsaa følger Provstens, Velærværdige Hr. Johan Colds, som Directeurs og Verkets fornemste besørgeres, Invitation til Clericiet i Stiftet, om nogen inden den i Fundatzen bemelte tid skulle faa lyst til at participere derudi, saa og om nogen af christeligt Hjerte til at befordre en saa nye og christelig Stiftelse vilde give en Skjerv. Det er en meget god Stiftelse, som jeg i den tid, da Provsten Hr. Cold med mig derom har confereret, gjerne havde ønsket at kunde blevet almindelig for Stiftet, men de mange Casser og store Capitaler, jeg endnu er beladet med, og staar ligesom i deres Fødsel, og behøver daglig Omsorg og Anstalter, som

Enke-Cassens, Communitetets, Hospitalets, Tugthusets Penge, har gjort det, at jeg ej endnu har tordet indvikle mig i flere ting, imidlertid er det mig en stör Glæde, at jeg har kundet befordre denne begyndelse, som jeg og selv derudi participerer for en af mine Bern, andre til Opmuntring, og mig synes, at vi alle har Aarsage at ansee det som en besynderlig Guds Velgjerning, den vi alle bør af Hjertet takke Herren for, at i vore Tider saa mange gode Anstalter og Stiftelser sker, hvilke, om de i forrige tider havde været paatænkte, kunde nu været Publico til overmaade stor Nytte og mange fattige Familier til stor Soulagement.

5. Til at efterkomme den sidste Kongl. Forordnings Hensigt om Studentere og Candidatis Ministerii, som og at opfylde mit Embedes Pligt i den Fald, og til nogenlundes bedre Orden i den Punct, end hidindtil er taget i Agt, da mange Studentere har taget sig en Frihed til at komme i Stiftet, blive i Stiftet, reise fra Stiftet, tage Condition, lade sig bruge til Prædikestolen uden Beviis eller nogenslags Rigtighed, menende det at være nok, naar de ikkun siger, at de ere Studentere, finder jeg forneden følgende monita at gjøre.

1. Studentere ere ikke exciperede fra Lovens 3die Bogs 5te Cap. 21de Art. at fere Skudsmaal og beviis med sig, naar de komme til et fremmed sted, inden de antages til Gudsbord, saasom det ikke alleeneste kand skee, men endog er befunden at være skeet, at Studentere for lejermaal, Misgjerninger, Processers, for Egteskabets Skyld ere undvigte fra et Stift, eller relegerede fra Academiet, og kommen til andet Stift, og der vilde passere frie, blot fordi de hede Studenter; hvorfore alle herefter til Stiftet ankommende Studentere skal tilholdes, inden de kommer til Guds Bord, at forsyne sig med Præstens Skudsmaal fra det Sted, hvor de sig sidst har opholdet udenfor Academiet.

2. Ingen Student holdes for Student, uden han sig har legitimeret og beviist, at han virkelig er Student, enten med sin literis attestationis et dimissionis efter Loven, om han har sustineret sin Examen Theologicum, [eller om ikke], da sin privat Præceptors eller en bekjendt Professors haand, hvoraf kand tilvisse vides, at han er Student.

3. Har de herefter kommende Studentere været nogen tid fra Academiet, inden de her kommer, skal de og forsyne sig med Beviser fra de steder, hvor de siden har haft Condition eller opholdet sig, saavel fra deres Principaler som deres Præst, og det saaledes, at man af deres Beviis fra Academiet og fra andre

Steder kand rigtig see alle Aar fra deres Deposits.

4. Ingen herefter kommende Student maa tillades at komme paa Prædikestolen, inden han saaledes har legitimeret

sig, og hans Attester, om han er i Nærværelsen, til mig selv har anviist, eller om han er langt borte, ved Præstens hjelp seer dem indsendte, da de af mig skal paategnes, om han kand være tilladt at eve sig paa Prædikestolen. Men før saadan min Paategnelse maa han ikke prædike.

5. De, som herefter antage Studentere i deres Huse til deres Børns Information, som endnu ikke har legitimeret sig, bør ogsaa af Præsterne advares at tage iagt Lovens 2den Bogs 18de Cap. 16de Art., saa og Forordningen af 23de No-

vember 1697.

6. Meget mindre maa nogen Student, som sig ej har legitimeret som forhen meldt, antages til publique information i Skolerne eller til Catecheter, eller foreslaaes til Capellaner,

til Degne-Kald eller til nogen publique tjeneste.

7. Studentere, som ikke har taget deres attestats, maa aldeles ikke tillades at prædike i Kjøbstæderne til Høymesse eller Aftensang, men vel til Froe- og Uge-Prædikener, som jeg og holder for, at Præsterne paa Landet sparsommelig overlader deres Søndags Prædikener til andre, uden i Sygdoms og Nødvendigheds tilfælde; men der maatte stor Nødvendighed være, at en Søndags Prædiken overlades til en, som ikke har udstaaet Examen Theologicum, er og aldeles ikke sømmeligt, at en, som nylig er kommen fra Skolen, ikke endnu har Examen philosophicum, og altsaa ikke præsumeres at have gjort synderlig Begyndelse i studio Theologico tillades at prædike.

8. Baade de nu i Stiftet værende og herefter kommende Studentere, saafremt de ville tænke til at anføres paa de Lister, som jeg ifølge af seneste Forordning af 2den Novbr 1736 skal aarlig indsende til Cancelliet, maa være betænkt paa at forsyne sig med nøie Beviis af Kirkebogen om deres Alder, Testimonium Scholasticum, Testimonium Publicum fra Academiet, beviis fra Professorerne, eller andre, hvis Collegier de har frequenteret, beviis fra de Stæder, hvor de imellem deres Examina og siden Aar fra Aar har opholdt sig, hvilke alle hos mig skal anvises, indleveres Copie af under deres Haand, som siden i min protokol skal extraheres.

Disse ting ville Sogne-Præsterne advare de Studentere om, som opholder sig i deres Menigheder, saa og de, som herefter ankomme, og i Kjøbstæderne ville Provsten eller, hvor ingen Provst er, Sogne-Præsten sammenkalde de Studentere i Byen og dennem disse ting forkynde, og derhos recommendere dem flittig Studering, ingetogen Levnet, idelig Bibelens Læsning, saadanne Bøger at anskaffe sig, som kand give dem Anledning til Homiletiske, Exegetiske, Catechetiske øvelser, saa og, at de ved nogen erfaren Præstes Manuduction kand

faae nogen god Øvelse til grundig, eenfoldig og let Catechisation. Til de specimina, som de hos mig skal aflegge, kand
de fraværende ikke reise ind, før jeg selv dertil giver dem
Anledning, efterdi det er uvist for mine mange occupationer
og idelige Reiser, om jeg kand have leilighed dem til Prøve
at antage. Næst at igjentage mit forrige Nyt-Aars Ønske
med al Velsignelse til enhvers Huus og Familie forbliver
jeg stedse Deres Velærværdigheders og Ærværdigheders tjenstvilligste tjener.

Bispe-Residencen den 4de Jan. 1737.

P. Hersleb.

XXXVII.

Velærværdige Hr. Provst! Høistærede Ven!

1. Indlagde Invitation 1) fra det høylovlige Collegio de cursu Evangelii promovendo, anlangende et nyt og bedre Bibel-Oplag, er mig tilsendt for at distribuere, hvoraf følger 3 Exemplarer, det ene at gaae omkring til Clericiet i Provstiet, de andre 2de, om Deres Velærværdighed vidste nogen i Provstiet, som kunde være istand at meddele nyttige Observationer til Bibel-Version.

2. Kongl. Allernaadigst Rescript er gaaet til alle Bisper af 25de January 1737, at ingen Candidatus Ministerii, som skal ordineres, maa nogen tid dispenseres fra den Eed at aflegge, som den Kongl. Forordning af 23de Octbr. 1700 paabyder, og det hverken fra den Clausul i Eden, som angaaer Giftermaal, eller noget af hvis samme Forordning befaler, og derhos Bisperne foreskrevet, hvordan de skal forholde sig, naar de finde mindste subzon, at ved vocationen noget derimod er handlet. Jeg kand ikke egentlig vide, hvad som maa have givet Anledning til den Befalnings fornyelse, uden at der menes, at endeel Capellaners Vocation det har forvoldet, men det veed jeg, at i min tid og paa min Side er Forordningen stricte efterlevet.

3. Hvad Enke-Kassen angaaer, da er dens Capital til afvigte Nytaar noget over 17,200 Rdlr., alle paa Renter udsatte, nye indskudsbrev Aaret 1736, skeed 450 Rdlr. overskud det Aar, af udgifter noget over 600 Rdlr., Distributz er skeed til 9 Enker dette Aar. Tilkommende Nytaar er 12 Enker nu indskrevne til Distributz, men af dem er en Enke ved Døden afgaaet; endnu er ingen Casserer antaget,

¹⁾ Sml. Bergs Reskripter I, S. 643.

og jeg for Cassen at spare fører endnu Regnskabet og alle Protocollerne. Jeg ville ønske, at Alle, som skulle betale Renter ville være saa accurate at tage Tiden iagt, som Enkerne at afhente Pensionerne, saa var det mig en Lettelse, og jeg var fri for at gjøre stort Forskud, som dette Aar er skeed, da nogle ikke har betalt Renter førend i Februar, ja

endnu fattes en og anden.

4. Ved Beretning om fødde og døde har de fleste Præster været meget accurate, hvilke jeg takker, men nogle faae har været meget langsomme, hvilke kjender sig selv og en anden gang maa være mere agtsomme; de, som boer udenfor Postveien, gjør best, at de aftale med deres Naboe-Præst om Fremsendelsen, saa at længst fra Provsten boende sender til sin Naboe Listen Dagen for Nytaar, Naboen bier derefter til 2den eller 3die Januar, ikke længere, den Naboe, som endda er Provsten nærmere, bier til 4de eller 5te Januar, Provsten bier til den 8de Januar eller næste postdag derefter. Hvo som da ikke til Provsten har indsendt sin Liste, faaer da selv besørge dens Fremsendelse. Formedelst de længe udeblivende kunde jeg ikke dennegang indsende min allerunderdanigste Relation og Tabelle førend den 26de Januar, hvis korte Extract jeg herved vilde melde, at der i Aaret 1736 ere 2071 Copulerede, 9368 Fedde, deriblandt 474 uægte, 5969 Døde, altsaa 3399 flere fødde end døde, 144 flere drenge end piger, 57 flere Mandfolk døde end af Qvindekjønnet, 2 Qvinder i dette Aar faaet hver 3 Børn; blandt de døde 254 over 80 til 90 Aar, 109 andre over 90 til 100 Aar, 27 andre over 100 til 115 Aar, altsaa 390 over 80 Aar gamle. 25 Ægteskaber opløste, som alle har været over 50 til 64 Aar. 4 Par Ægtefolk begravet i Aar hvert par paa een Dag; nu i 3 aar er hvert aar over 3000 flere fødde end døde, altsaa ikke langtfra 10,000 Sjæle.

5. Der formenes, at adskillige Klokker i Kirkerne ere brustne og nogle gandske ubrugelige, hvilke alle bør sættes i Stand, og burde nu allerede være i Stand, at vi kunde Allerunderdanigst berette Hans Kongl. Mayst. alle Kirkers tilstand; dette foranlediger mig at melde til Kirke- Eiernes underretning, naar det dem af Præsterne gives tilkjende, at til Christianssand skal være for nogle Aar siden ankommen en excellent Klokke-Støber og billig, som efter Stiftsbefalingsmandens og Biskoppens Vidnesbyrd skal være meget habil, gjøre ligesaa godt arbeide og skjønne Klokker og for vel saa billig priis, som de i Holland kand faaes; den samme tilbyder sig at komme her til Stiftet, om han vidste her at kunde faae noget arbeide at fortjene, og ville nedsætte sig her i

Christiania.

6. Alle de Breve, hvorpaa ej skrives Bispe-Embedet vedkommende, eller og om det er paategnet, naar ej følger Attest med Brevet under deres Haand, som har skrevet det, at det er Embedet vedkommende, saafremt Brevet skal indleveres paa noget Post-Huus, maa jeg betale Postpenge for.

For denne Gang erindrer jeg intet videre, uden at Jeg næst al guddommelig Velsignelses tilønskelse til enhvers Embede og Huus forbliver stedse Deres Velærværdigheds tjenstvilligste tjenere P. Hersleb.

Bispe-Residencen den 8de Martii 1737.

XXXVIII.

(Med Sendebrev angaaende Confirmationen).

Deres Vel-Ærværdigheder lader sig ikke det komme underligt for, at de denne gang faaer et trykt Brev fra Mig; det er skeet efter Kongl. Befalning, først at et saadant Brev skulde skrives og til Kongl. eftersyn indsendes, hvilket skeede af Mig forleden Sommer i en hast, thi Jeg tænkte ikke, at det skulde trykkes; siden har Hans Kongl. Mayst. allernaad. fundet for godt, at noget derudi skulle forandres og hist og her tillegges, og at det siden skulle trykkes, hvilket jeg vel allerunderd. har søgt at declinere, og derfor ej faaet det tilbage, men Hans Kongl. Mayst. har ladet det paa Vaisenhuuset oplægge, hvor det sælges for 12 Skill., og Mig endeel Exemplarer tilsende, som skal forblive ved hvert Kald. Jeg sender da herved 12 Exemplarer til det Provstie med een Begjæring, at det i Kjærlighed læses, i beste maader optages, Capellaner, hvor de ere, meddeles, og siden blandt Kaldets Documenter eller ved Alter-Bogen forvares, og i Kaldets Bog blandt Documenterne meldes, at dette Brev skal følge Kaldet til Successorerne. De Monita og Erindringer, derudi er, især til Slutning, maae nu efterleves som Kongl. Befalinger, efterdi de af Hans Mayst. Selv ere agreerede. Der er og et saadant skrevet og trykt af Biskop Worm i Kjøbenhafn, efter Kongl. Befalning, som Jeg skulle mene, at Bogføreren her skulle have tilkjøbs, ifald nogen vilde have dem begge og lade dem følges ad. Mig er ikke vitterligt, om fleere ere eller skal udkomme. Og efterdi de handler om Confirmationen, saa maa Jeg og melde dette til NB. og Advarsel, at en Præst har fordristet sig til at antage en ung Jomfru til Gudsbord uden offentlig examen og Confirmation, hvorover Hans Mayst. er bleven forternet. og har befalet, at Personen ikke atter maa komme til Guds Bord, ferend hun har indstillet sig med andre til offentlig

examen og Confirmation, og at Præstens store forseelse for denne gang skulle forsones med 100 Rdlrs. Mulct til fattige Skolers indretning &c. Peder Hersleb.

Opsloe den 9de August 1737.

XXXIX.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Velærværdige Sogne-Præster!

Efterdi den Kongl. Allernaadigste Befalning om min nedreise var saa præcis, at jeg ikke hafde frihed nogen Dag at tove, saa kunde jeg ikke self faae tid, men har ved min Famulum strax notificeret Brødrene samme min bortreise, men inden jeg endnu troer, at samme Brev kand være omløbet til alle, ville jeg ved dette kundgjøre min tilbagekomst efter 19 Dagers forløb. Jeg hafde vel tænkt og ønsket, at jeg nu kunde sige som Paulus til Philemon om Onesimo: Jeg var kanskee derfor skilt fra Eder til en tid, at I skulle tage mig igjen for altid; i det haab reiste jeg gladelig ned, og var forsikret i mit sind, at min Ben, mine raisons og mine omstændigheder skulle obtineret det, at jeg kunde beholde Stiftet, og Stiftet mig. Men det har behaget Gud og Kongen anderledes, saa der kunde intet hjelpe mig. Gud hjelpe mig, som nu ved Aarenes tiltagelse, ved Kræfternes aftagelse skal bebyrdes med mere Arbeide, større Vidtløftigheder, flere Vanskeligheder, saa jeg nu snarere maa bruge Pauli ord i 1 Cor. 16, 6. 7: Jeg bliver maaskee nogen tid hos Eder eller ogsaa tøver ud paa Vinteren, paa det I kunde ledsage mig (at forstaa med Eders Bønner), hvor jeg skal drage hen, thi jeg ville nu ikke see Eder, idet jeg drog igjennem, men haaber at fortove nogen tid hos Eder, om Herren vil tilstede. Gid jeg ogsaa kunde sige de følgende ord: men jeg vil blive her paa stedet indtil Pintsedag; men det lader sig ikke gjøre, og det begribes lettelig, at Embedet hisset ikke kand staae længe vacant, saa at alt det, jeg med megen Bøn og den øyensynlige nødvendigheds Remonstration kunde obtinere, var dette, at jeg fik Permission at blive udover Nytaar, for at føre de publique Casser og Papirer i Rigtighed, at kunde overlevere forklaring og oplysning til den ventende Stiftsbefalingsmand, som kommer strax efter Nytaar. Altsaa begriber Eenhver af Brødrene, hvormeget Arbeide jeg bliver overladet med, som nu skal føre i endelig Rigtighed alle de publique Casser, Communitations, Skolens, Hospitalets, Enke-Cassens, Tugthuusets, Stiftskisten, foruden een Capital mellem 30 til

XL.

Velærværdige Hr. Provst og samtlige Høytærede Sogne-Præster!

Med denne Post har jeg erholdet kongl. allernaadigste Rescript af 26de July, hvorudi mig anbefales, at give vedkommende til allerunderd. efterretning tilkjende, at paa en indkommen allerunderd. forespørsel, om Reserve-Dragouner skal ved første begangne Leiermaal være fri for Kirkens Disciplin (efterdi udi den til mig om inroullerede Matroser af 21de September 1736 ergangne allernaad. Skrivelse meldes, at allene de gemene Militaire, som staaer i vores virkelige Tjeneste, skal nyde det beneficium godt af, og af andre) Hans Kongl. Mayst. allernaad. har resolveret, at med Reserve-Dragouner, saalænge de ei staaer i virkelig Tjeneste, skal forholdes paa lige maade, som med inroullerede Matroser, efter ovenmeldte Kongl. til mig ergangne Rescript. Det saa ville Deres Velærværdigheder nu holde sig denne kongl. Befaling efterrettelige, da Hans Kongl. Mayst. nu self allernaadigst har decideret i den sag, som saa ofte har været ventileret, da jeg, naar derom forespørsel til mig har været gjort, ej har kundet tilholde slige til Kirkens Disciplin, efter de forhen derom gjorte anordninger. Jeg forbliver &c.

Bispe-Residencen den 28de Decbr. 1737.

P. Hersleb.

XLI.

Velærværdige og Høylærde Hr. Provst og samtlige Guds Ords Tjenere udi Jarlsbergs Provstie.

Den kongl. allernaadigst anordnede General-Kirke-Inspection, hvoraf jeg selv er allernaadigst beskikket ved min Nedkomst at være et Membrum, haver af 30te Novbr. tilskrevet mig, som endnu værende Biskop over Agershuus Stift, saavelsom alle andre Bisper udi begge Rigerne, om adskillige ting, som efter den Kongl. Instructions Tilhold af dem skal besørges, med begjæring, at jeg de puncter, som Provsterne og Præsterne vedkomme, ville strax i Stiftet kundgjøre til enhvers efterlevelse, og i det øfrige lade deres originale Deduction blive udi Stifts Kisten til min Successors efterretning, deraf at see, hvad af ham udfordres. Altsaa skulle jeg ikke undlade, herved at kundgjøre dette Stifts Clericie de faae ting, som denne gang er erindret, nemlig:

1. At der forbydes alvorligen alle anstødelige Controverser om Religionen og derhen børende Lærdomme at føre paa Prædikestolen, og at slige Controverser aldrig, uden den generale Kirke-Inspections forevidende og Tilladelse, publice mundtlig eller skriftlig maa ventileres, ikke heller privatim gjøres bekjendt for andre inden- eller udenlands, uden for enhvers Foresatte og den anordnede General Kirke-Inspection, saafremt de, som derimod handler, ikke ville ansees som Kongl. Mandaters modvillige overtrædere, hvorfor alle Bisperne især alvorlig tilholdes, alle Religions-Stridigheder at forhindre og forekomme, og naar noget sligt fornemmes, da at give den Kongl. General Kirke-Inspection vedbørlig, tilforladelig og

udførlig efterretning derom til videre foranstaltning.

2. Alle Præster tilholdes, ordentlig at concipere og skriftlig forfatte deres Prædikener, idetmindste en udførlig Disposition over den fornemste indhold i hver Præken, og forevise saadanne, siden sidste Visitation holdne Prædikeners Concepter hvergang for Bispen eller Provsten i en Bog sammensyede, da Biskopen eller Provsten i samme Bog tegner, naar de ere foreviste, og af dem nøie paaagtes, om Materierne i de Prædikener ere opbyggelige og saaledes indrettede, at alle til Saliggjørelsens orden henhørende og til Salighed fornødne Lærdomme idetmindste eengang hvert Aar ere ex professo afhandlede og udførlig forklarede, hvorover Bisperne især nøie skal censurere og hver Gang i det mindste gjennemgaa nogle Prædikener med dem, helst hvor de ikke ere desmere forvissede om tilbørlig flid og duelighed, og see derhen, at derudi kand skee nogen almindelig Forbedring.

3. Saa skai og alle Præster og Capellaner være pligtige ved Visitatzen at gjøre Rede for, hvad dele af Theologien de, siden forrige Visitatz, fornemmelig privatim har øvet sig udi, som det og kand dennem, som det behøver, forelægges, hvad de inden næste Gang fremfor andre ting bør studere, og hvad methode de dertil kand bruge, samt Bøger sig an-

skaffe.

4. Provsterne skulle flittig visitere alle Kirker i deres Provstier uden forsømmelse og indrette deres Visitatzer til Meenighedens Opbyggelse i alle optænkelige Maader, derhos opmuntre og formane alle Præster at give nøie agt paa sig selv og paa den gandske hjord, minde og raadføre dem om den Prudentia Ecclesiastica og Theologiske Forsigtighed, og som Sjælesørgere forsigtelig at gjøre Forskjel mellem naturen og naaden, og efterspore samt følge Guds Veie med Sjælene efter deres adskillige Tilstand.

5. Provsterne skulle og nøie give agt paa Præsternes Liv og Levnet, saavelsom flid i Embedet, og især erkyndige sig, om de ere flittige til at catechisere, og om de tager Huusbesøgelser iagt, og saavel ved Visitatzen, som ved andre Lejligheder troeligen paaminde de i deres Inspection sig befindende Candidatos ministerii og dem undervise i alle til det Evangeliske og Lære-Embedets velsignede førelse fornødne Stykker sig at gjøre beqvemme.

6. Som den generale Kirke-Inspection af Hans Kongl. Mayst. er authoriseret hos alle og enhver, især hos Geistligheden, at requirere Oplysninger og Erklæringer, som den finder fornøden, saa tilholdes alle Geistlige, naar sligt af dem skulle forlanges, at vise sig altid redebonne og velvillige.

skulle forlanges, at vise sig altid redebonne og velvillige.

Disse ere de Stykker, som mig denne Gang, som dette Stifts Biskop, ere communicerede til Kundgjørelse, deres efterlevelse at recommandere; men det biskoppelige tilsyn at holde over disse Stykker og hvad som mere kand foreskrives, maa jeg nu snart overlade til den, som efter Guds Villie bliver min Successor, hvornæst jeg ikkun vil ønske enhver af de Kjære Brødre, tilligemed et velsignet og lyksaligt Nytaar, Guds Naade, Kraft og Bistand til at gjøre Evangeliske Læreres Embede retsindig og troelig. Jeg forbliver med al oprigtig Tilbøjelighed, Velærværdige og Høylærde Hrr. Provstes og samtlige Guds Ords Tjeneres tjenstvillige Brøder og tjener.

Christiania den 29de December 1737.

P. Hersleb.

XLII.

Den 12te Marts ankom Hr. Biskopens Brev af 28de February indeholdende: 1) At det var Hs. Maysts. Resolution af 3die February 1738, at en Soldat maa være fri fra Kirkens Disciplin og Bøder, om end Besvangrelse er skeed, førend han blev inroulleret, naar factum efter hans inroullerings tid bliver bekjendt, og udlagt til Barne-Fader. 2) At Enke-Cassens Capital er til 1737 aars udgang 19,745 Rdlr., af indskud i dette Aar er skeed 1550 Rdlr. og overskud 895 Rdlr., at Distributz er skeed i afvigte Aar til 10 Enker, mens i næste Aar skal skee til 13 Enker. 3) At Enke-Cassen efter Kongl. Privilegium skal have i 4 Aar fra Augusty 1737 alt det, som ellers gaves til Hospitalets for Dispensationer. 4) At i Hospitalet i Opsloe kand nu isteden for 24 opholdes 100 Lemmer, i Skolen isteden for 30 ere nu 80 Disciple, i Communitetet kand isteden for 10 Disciple nu spise 30, og 30 andre nyde hver 5 Rdlr. 5) Tugthuusbygningen er nu

halv færdig, og foruden de Penge, som ere destinerede til dens fuldfærdigelse, er endda en Capital af omtrent 19,000 til Verkets fortsettelse.

XLIII.

Velærværdige Hr. Provst, samtlige dette Stifts vel- og ærværdige Præster, kjære Brødre!

Udaf alle de Breve, som jeg nu i dette Embedes 7 Aar og mere har skrevet, baade de generale og besynderlige, er intet, hvortil jeg nødigere, uvilligere og mere bedrøvet har dyppet min Pen, end til dette, i hvilket jeg skulle sige Eder, kjære Brødre, det hjerte-klemmende farvel, thi jeg agter nu med Guds hjelp i den indtrædende Uge at reise herfra. Men kjære Brødre, til al den forrige godhed, I har haft for mig, lægges ogsaa denne, at I forskaaner mig for at tage saa bevægelig, saa om en afsked med Eder, som mit Sind er disponeret til, thi jeg veed ikke, hvormeget det ville bedrøve Eder, og jeg forskaanede Eder gjerne, men det veed jeg, at det bedrøver og beklemmer mig alt for meget, derfor ville jeg heller stille, end med mange ord opose min sorg. Dette kand jeg sige med sandhed, jeg gik meget bedrøvet herop, thi jeg ville ikke være Biskop, jeg kjendte min uduelighed, jeg gruede for ikke at være Mand til saa stor gjerning. Men jeg gaaer 10 gange mere bedrøvet herfra, thi Eders velvillighed, Eders tillid til mig, Eders Behag i det, jeg har taget mig for, forlanget, anordnet, har gjort arbeidet lettere og Stiftet overmaade kjær, og gjør nu min Skilsmisse des bittrere. Jeg taler generaliter om alle, thi om end en og anden har ikke været af saadant sind, saa kand dog de faa iblandt Mange ikke gjøre noget tal, som de og ikke kand ansees uden som et Nul iblandt Præsterne. Men I vide self, kjære Brødre, hvorledes det ikke har staaet til mig at blive eller flytte; lovet være Guds Nafn, at jeg ikke af mig self, egen drift, ønske eller villie er kommet til Eder, lovet være og Gud, at jeg ikke af mig self, eller ringeste min Tanke, anslåg eller ønske er kommet fra Eder; det første har gjort mig lystig og modig til min gjerning hidindtil, det andet faaer at gjøre mig trøstig og frimodig i min Skilsmisse; lovet være Gud for hvert et Aar, jeg har været iblandt Eder, og at mit Embede og arbeide ei har været aldeles unyttigt og forgjæves takket og velsignet skal enhver af Eder være, for og af Herren, som har været villige til at sigte til eet øyemerke med mig, lydige til at følge mig, kjærlige til at optage mine paamindelser vel. Herren velsigne Enhver af Eder efter min bortgang, enhvers

Embede, at det maa lykkes til mange Sjæles frelse, enhvers huus, at det maa undes Guds Naade og varetægt, blomstre og vedvare i velstand. Jeg tilbeder mig enhvers erindring i Be-vaagenhed, og enhvers forbøn i den Erindring, som jeg og lover aldrig at glemme Eders Kjærlighed, Eders Velvillighed og Eders sorrig over min Bortgang. Jeg kand ikke love at tjene enhver mere af dette Stift, da jeg nu skal drage omsorg for et dobbelt vigtigt Embede, og et dobbelt saa stort Stift, hvorudi ere 32 Provstier, 262 Sognekald, 296 Præster foruden Skibs-Præster og personelle Capellaner, 19 latinske Skoler, uberegnet Færee og de længere fraliggende stæder. Og I kjende alle mit Sind, at jeg gjerne vil arbeide og iagttage det, som mig vedkommer, om jeg end skal ligge død ved siden af det, saa enhver begriber, hvordan jeg vil blive accableret. Gud hjælpe mig! Nu, kjære Brødre! Jeg har ventet efter Skib fra Kjebenhafn, hvormed kommer den Prædiken, som jeg paa min Hast-Reise maatte holde for det kongl. Herskab i Frederichsborg, hvilken Hs. Mayst. befalede, at jeg skulde levere fra mig, og har siden ladet den trykke, hvoraf jeg har bestilt saa mange Exemplarer, som her ere Præster i Stiftet, at efterlade mig til en vel ganske liden, dog kjærlig erindring; kommer den før min Bortreise, saa skal jeg strax afsende den til Provsterne, hvis ikke, saa besørger vel Monsieur Juul, som bliver her noget efter mig, at den omsendes og uddeles. I det øfrige har jeg i min sidste ordination taget en offentlig og kjærlig afskeed med Eder alle, og givet Eder et 3dobbelt afskeedskys, et formanings, erindrings og velsignelses kys udaf Act. XX. v. 28. 31. 32: Og nu vil jeg ikke længere qvæle mig og Eder med bevægelige ord; Herren være med Eder, Herren velsigne Eder alle, Amen! Det er en kort Tid, vi har tilbage, Herren samle os alle med glæde for den store Overhyrdes og Biskops Ansigt. Jeg lever og døer Eders Velærværdigheders, kjære Brødres Ven, Broder og Forbeder.

Christiania den 22de Marts 1738.

Peder Hersleb.

Luthers Prædikengjerning.

og

ed at irt er

r.

od ve

1-

et e,

e, re

n,

al

n

iog

il l;

1!

d

er

Tale, holden i den theologiske Forening til Minde om Reformationen.

Af JULIUS BRUUN.

Mine Herrer! Vi ere i denne Aftenstund komne sammen for at fejre Reformationens Minde. Naar jeg efter Anmodning har paataget mig at føre Ordet, da sker det ikke uden mange Betænkeligheder, og især da den, at jeg er aldeles uvant til at holde saadanne Taler, men dog ogsaa her med det Haab og den Bøn, at den Aand, der alene formaar at give en ret Talen og en villig Høren, vil velsigne ogsaa dette Møde med sin Nærværelse og Hjælp. At den theologiske Forening virkelig nærede Ønske om at fejre en Reformationsfest, forekom mig at være et baade godt og glædeligt Vidnesbyrd, og gjerne gjør jeg, hvad jeg kan, for at imødekomme det.

Vi skulle altsaa sætte os tilbage til hine Tider, da Livets store Modsætninger brødes paa den Arena, der har den hele Verden som Tilskuer; tilbage til hine Mænd, som da af Herren vare udvalgte til at føre Striden, og da navnlig til Morten Luther, ham, der baade som den, der først løftede Sværdet, og som den, om hvem de sluttede sig, alle de kamprustede Mænd, der hørte denne Tid og denne Bevægelse til, billigvis regnes for Anføreren. Men hvor stort er ikke ogsaa hans Liv? Hvor finde vi i det Drama, som hans Navn øjeblikkelig

fører frem for vor Tanke, et Sted, som vi turde haabe nogenlunde at kunne magte i den korte Tid, vi her have til Raadighed? Jeg tilstaar, Valget vilde have faldet mig meget vanskeligt, hvis jeg ikke som gammel Prædikant turde efter Homiletikens Regler tage min *propositio sermonis* ligesaa meget ud fra mine Tilhøreres Trang som fra det foreliggende Stof.

Den theologiske Forening bestaar jo af vordende Ordets Forkyndere. Denne Deres Bestemmelse, m. H., fører Tanken saa naturligt hen til den Side af Reformationsverket, til den Gjerning af Reformatoren, der er og bliver Hjertet, Livspunktet, hvorom alle Herrens Gaver da som nu slutte sig. At ville være Ordets Forkynder uden at sætte sig i Række med Luther og hans Mænd vilde for os være at sætte sig udenfor Kirken selv. De kunne ikke ærligen være Ordets Forkyndere, uden at De skjænke Ordet, saa som den lutherske Kirke har det og erkjender det, et hjerteligt Bifald, et oprigtigt Samtykke. Har Aanden bekjendt sig til Luthers Vidnesbyrd, da maa det være i hans Aand, at De ville forkynde Ordet for Menigheden. Den lutherske Kirke foreskriver Dem ikke mange Regler; tvertimod, den vil gierne give Dem al Aandens Frihed, kun at den kan bestaa med Sandhed. Men derfor lader den sig heller ikke nøje med Mundens Bekjendelse; den spørger ligesaa meget og ligesaa nøje efter Hjertets Overensstemmelse; fordi Luthers Hjerte var saaledes grebet, taget og bundet af Gud, som det var, kunde han saa frit og friskt, saa sundt og sandt forkynde Sandheden. Vi agte her ikke paa Modstandernes Beskyldninger om, at vi gaa op "i os selv" 1); skilles Læren fra Livet, saa er den død og altsaa

¹⁾ Zarbl (Katholik) siger i sin Homiletik: "Kirken (den romerske) taler ikke gjerne ved Sakramenterne og Mysterium; anderledes forholder det sig med alle ukatholske Confessioner, der besidde hverken kirkelige Mysterier eller Sakramentalier; disse have Intet Höjere eller Bedre end sig selv, og deres hele Virksomhed er indskrænket til deres menneskelige Talen og Beden".

nsand. Forbindelsen af disse hos Forkynderen er virkelig en saa vigtig Betingelse for den christelige Kirkes Tilværelse, at Spørgsmaalet om det at tro ikke knyttes nøjere (Rom. 10, 14 f.) til Spørgsmaalet om at høre, end Spørgsmaalet om Prædikenen til det om Udsendelsen, altsaa Begavelsen af Aanden. Som Livet saa Læren, og omvendt, som Læren saa Livet: denne Forbindelse skulle De repræsentere for Menigheden.

Og denne Forbindelse har Reformationen ligesaavel som Kirkens første Tid at vise os; og det lønner sig at fremmane Billederne fra de Dage af. Navnlig giver da han, der, alle de Andre ufortalt, dog er den Ypperste, os et saa rigt og fyldigt Skue deraf. At fremstille Luthers hele Prædikengjerning for Dem vil jeg dog ikke; det vilde jo være det Samme som at tale om den hele Reformation. Jeg vil kun forsøge at give Dem enkelte Træk af Luthers Uddannelse til Gjerningen, og af, hvorledes han fremstiller sig for os under samme; jeg vil, som sagt, prøve paa at vise Dem, at Luthers Prædikengjerning er mere en Livs- end en Lære-Gjerning.

Det er blevet sagt, at, om Luther intet Andet havde gjort end at oversætte Bibelen, vilde han have været Reformator. Dette er kun halvt sandt. Det er sandt, nemlig naar man betragter denne hans Gjerning isoleret fra Personen, men det er usandt, fordi en saadan Betragtning selv vilde være usand. For os staar Bibeloversættelsen som en nødvendig Side af Luthers Prædiken. Ligesom det ifølge hele hans Udvikling var ham nødvendigt at forkynde Ordet, saa blev det ham altid tydeligere, at, hvad han havde at forkynde, var det hele, fulde Guds Ord, og derfor maatte Bibeloversættelsen komme. Han var 20 Aar gammel, da han første Gang saa en Bibel, og "til Dr. Staupizes store Forundring læste han da ofte i samme"; i mange Aar

havde han prædiket, og, næsten uden selv at vide det, noget ganske Andet end Papisterne, inden han oversatte Bibelen; men det, at han fandt Bibelen, var ligesaalidt en Hændelse, som det, at han oversatte den, var en Vilkaarlighed. Alt var paa det Nøjeste indflettet i og forenet med hans egen Livsgang. Herren førte og ledede ham i denne og denne i Kirkens og Sandhedens Tjeneste. "Jeg havde", siger han, "smukt ladet Paven regjere i hele hans Mørke med al hans Superstition, Tro og Skin, og havde aldrig fordristet mig til at angribe det straalende Engleskin, hvis ikke Paulus med klare og tydelige Vidnesbyrd havde anvist og confuteret Pavedømmets kommende Blindhed, og hvis ikke Christus, Guds Søn, Majestæten selv, havde slaaet ham, Paven, ned med saa store Tordenbiler; endnu sveder og ængster jeg mig over at antaste og angribe Pavens store, hellige Glands og straalende Majestæt, da de dog selv erkjende, at den hele hellige Skrift er imod dem".

Reformationen er Ordets Frigivelse eller Gjenindsættelse paa dets rette Plads. Bibelens Oversættelse er den ene Side deraf, og den er visselig saa nødvendig, at hverken Reformation eller Prædiken kan tænkes uden den. Men netop derfor maa den ikke betragtes for sig alene, ligesaalidt som de andre Akter af Reformationen. En Skildring af, hvor udmærket Luther gjorde dette Stykke Arbejde, er os ligesaa mistænkelig, som f. Ex. Litteraternes Ros over det Sprog, som Luthers Oversættelse har, hvor stort og højt vi end villigen sætte det; mod Reformationen selv er det dog kun Søjleraden mod Templet.

Med Apostelen bekjendte Luther: om jeg prædiker Evangeliet, da er det mig ingen Ros, thi Nødvendighed paaligger mig; ja ve mig, dersom jeg ikke prædiker Evangelium. Hans Anlæg, hans Uddannelse ligefra den første Tid af, Guds hele Førelse med ham i det Aabenbare som i det Stille, i Hjem-

livets, Barnelivets Afsondrethed, i Skole- og Ungdomslivets for Mennesker mere aabent liggende og senere i det saa storartede Manddomslivs Kampe: Alt gjør, at hans eget Liv fører ham fra Verden, ikke, som da sædvanligt var, til Munkecellen, men igjennem denne til Ordet, og derved eo ipso til Reformationen. Strenghed og Alvor staar ligesom overalt truende over det Liv, Luther gjennemlevede; blandt hans første Barndomsminder var jo den om hans saavel Faders som Moders tungt faldende Haand; paa samme Tid som denne Tugt (der dengang var den almindelige i alle de Familier, hvor Gudsfrygt og altsaa ogsaa Guds Vilje var raadende), bragte ham til at vende sit Blik indad til sig selv, saa gjorde den ham ogsaa skikket til at bære trange Kaar og et for Nydelser blottet Liv, saasom hans hele Ungdomsliv synes at have været det. Han kunde undvære saa Meget, fordi dets Besiddelse laa langt borte endog fra hans Tanke, men til samme Tid øgede det ogsaa hans brændende Begjærlighed efter at lese Livets Gaader, at kunne forstaa sig selv og at blive rig i Aand og Hjerte. Men paa hvert Trin af Livet traadte Synd og Straf bestandig bestemtere frem for ham, kun at Straffen forekom ham at møde med dobbelt Tyngde, som da han i sin tidligste Barndom for en Nøds Skyld laa blødende under Faderens Slag. En saadan Anskuen fører imidlertid ikke til Fred; navnlig maatte den trykke og trænge et Gemyt som Luthers til at søge Frigjørelse. Han forsøgte derfor ogsaa Alt, og det saa alvorligt og oprigtigt med alle de Sonemidler, som Romerkirken bød ham, indtil han havde gjennemgaaet dem alle; ad Erfaringens tunge, men langsomme og sikre Gang overbeviser Herren ham om, at Intet paa Jorden kan løse den Gaade eller bringe Hjertet Fred. Alt blev ham frataget; først da var han skikket til at modtage, hvad Herren vilde give, og saaledes blev Ordet ham Lyset i Mørket. I Ordet, og i Ordet alene, fandt han Svar paa, hvad

Hjertet forlangte, fandt han sig og sit Syndehjerte forligt med Gud i Christo.

Der fortælles, at det første Afsnit, Luther læste i Bibelen, da han fandt den i Erfurter Bibliotheket, var Begivenheden i 1 Sam. 1: om Anna og Samuel, "og", siger hans fromme Biograf Mathesius, "han fandt sig saa tiltrukken deraf, at han af Hiertens Grund strax begyndte at ønske, at den trofaste Gud vilde beskjære ham en saadan Bog". Læste han i denne Fortælling sit Hjertes Historie? Ogsaa hans Begjæring var det jo, at "være lovet til Herren alle de Dage, han skulde være til", at hvile i Herrens Forgaarde, i Mulmet at faa lytte til Herrens Ord og om Dagen at forkynde Herrens Bud og Vilje: det manglede ikke paa Ypperstepræster, der, uagtet det rige Tempelskrud, hvori de betjente Herrens Altare, havde Behov at faa here, hvad Herren havde talt til ham. Og altsom Røsten i Herrens Helligdom blev tydeligere og klarere for ham, jo mere det dagedes over hans Sjæl, desmere skjønnede han, hvilken Herligheds Rigdom det Guds Paulun skjulte, men ogsaa tillige, hvor skammeligt man bedrog de arme Folk, som skulde næres deraf, og som ikkun fik den tomme Prunk istedetfor den guddommelige Livsfylde. Det blev Dag i hans eget Hjerte, og han ønskede Intet saa meget som at plante Dagens Lysskjær i alle de Hjerter, som bankede derefter. Hvor der er virkeligt Liv, hvor det ikke er Skin, ikke en Følelse eller en blødagtig Opløftelse over det Jordiske, der er dets første Frugt Ønsket at bringe Andre til at leve med; hvor det Lys antændes, der opgaar ogsaa til samme Tid Ønsket om at lade det skinne for Alle, som ere i Huset.

Men hvorledes blev nu Luther udrustet dertil? Saa stor og høj en Sag, som det at forkynde Folkene Frelsen i Christo, saaledes som Gnds Ord vil have det forkyndt, maatte jo, og især dengang, da det var en ukjendt Gjerning, fordre store Gaver og ualmindelig Lærdom. Og hvorledes saa det

vel ad i de Tider med Hensyn til Studier og med Hjælpemidler eller Lejlighed til ved Flid og Arbejde at kunne faa sine Onsker realiserede? Vi i vor Tid ere saa godt vante, for os ligger den hele Sag op - og afgjort; mange Tiders, endog Aarhundreders Erfaring har jo klaret Vejen saaledes for os, at hvor vi se os om, frembyder der sig overalt ikke een, men mangfoldige hjælpende Hænder; vi ere alt fra Skolen forberedede; vi have vore Commentarer og Mængde af Skrifter, hvori hvert eneste Punkt af Sandheden findes drøftet og klaret; for os er ikke Faren, at vi ikke skulle kunne finde Hiælp, snarere derimod, at vi skulle glemme at hjælpe os selv eller at bruge vore egne Kræfter. Paa Luthers Tid vare Forholdene anderledes. De Hjælpemidler, som Tiden havde, vare forglemte og ringeagtede, eller ialfald var det kun en saare liden Flok, der tænkte paa at bruge dem, og da i Regelen ogsaa blot for egen Lyst og Tilfredshed. Her gjaldt det derfor i højeste Maade at kunne hjælpe sig selv. Synligen har nu Herren holdt sin Haand over hele Luthers Studieliv, saa ogsaa dette maatte tjene til det store Maal.

Opmærksomheden for og Lysten til Klassikernes Studium var vaagnet, og Luther blev strax ført dybt ind deri. Melanchthon siger, at, naar han læste Cicero, Virgil, Livius og andre Lignende, "læste han dem saaledes, at han ikke alene saa paa Ordene, som de andre Drenge gjøre det, men ogsaa af dem hentede Lærdom og Exempel af det menneskelige Liv. Derfor har han ogsaa givet desto flittigere Agt paa, hvad der var samme Skribenters Formaal, og derhos bevaret fast Alt, hvad han saaledes havde læst eller hørt, i Hukommelsen". Det viser sig ogsaa af Luthers egen Dom, f. Ex. om Cicero, at "han var den højeste, fortrinligste og allerbedste Taler, der nogensinde i det Sprog eller i det hele romerske Rige er opstaaet". Det er jo bekjendt, at han viede dette Studium megen Flid; han udgav en Oversættelse af

Æsopus, taler med Ros om Homer og Virgil, elsker Plautus, ligesom han jo endog i sine Prædikener citerer hele Stykker af Klassikerne. Og, naar vi ved at sammenligne Luthers Taler med hans Samtids, forbauses over den Takt og Smagfuldhed, der udmærker ham, hvad Valg af Tanker og Ord angaar, da havde dette ogsaa sin Grund deri, at han ikke alene havde studeret Klassikerne, men at han fra sin første Udviklingstid havde gjort sig fortrolig med dem, saa de dannede et Hovedled i al hans Lærdom; ene derved kan deres Aand blive vor. Hvad de dog fornemmelig ydede ham, var den Sprogets Rigdom og Skjønhed, der, som alt antydet, har skaffet ham Beundrere endog fra Fiendernes Leir, og som hæver flere af hans skriftlige Arbejder op til et rent klassisk Stade. "Det kunne vi", siger han, "ikke negte, at, endskjønt Evangeliet alene er kommet og daglig kommer ved den Hellig-Aand, saa er det dog kommet ved Sprogene som Middel, og har ogsaa derved tiltaget, ligesom det derved maa opholdes. Thi det er ligesom da Gud ved Apostlerne vilde lade Evangeliet komme ud i den ganske Verden, da gav han Tungerne dertil, og havde ogsaa tilforn ved Romernes Regimente udbredt det græske og latinske Sprog saa vidt om i alle Lande, paa det at hans Evangelium kunde bringe Frugt vidt og bredt. Djævelen agter ikke min Aand saa meget værd, som mine Sprog; thi min Aand tager ham Intet uden mig selv alene, men den hellige Skrift og Sprogene gjøre ham Verden for trang og gjøre ham Skade i hans Rige".

Hvad der prædikedes dengang, var som bekjendt enten tør og kjedelig, ufrugtbar Scholastik, der forsøgte sig i at construere det Umulige, eller forfængeligt filosofisk Ordbram, hvor Aristoteles og Dialektik var traadt istedetfor Christus og Guds Ord, eller endelig som Modsætning til Alt dette saavelsom til Sandheden: Legender, Fabler og platte Børne-Eventyr. Til at se, at dette ikke var, hvad der skulde

prædikes, behøvedes ikke L's Skarpsyn; den ganske Kirke følte daglig, at det var en sørgelig Tingenes Tilstand, men til at rejse sig derimod, og end mere til at faa det bortvist hvert til sit Sted, dertil behøvedes visselig den Aand, som boede i Luther. For at kunne møde og besejre den Usandhedens, Egenraadighedens og Forfængelighedens Aand, som her gjorde sig bred paa Prædikestolen, gjorde han sig netop tilgavns bekjendt med det, som idelig dengang førtes i Munden: studerede ivrigt Aristoteles, øvede sig flittigen i Disputationer og vidste vel at vurdere Dialektiken, saa han ved Studiet deraf erhvervede sig den store Færdighed, hvorover han raadede, i at kunne distingvere og combinere, at kunne anlægge en Tankerække i streng logisk Orden, med en bestemt Plan og efter selvvalgt Øjemed, at kunne haandtere Begreberne og iføre Tankerne det Sprogklædebon, som er nødvendigt for at lade dem træde frem af Tænkningens Skyggeverden og fremforalt at lade dem kunne virke overbevisende eller halieutisk. Intet Middel forsmaaede han, naar det virkelig kunde tjene den frie og fyldige Meddelelse; thi han var en for stor og vidtskuende Aand til ikke at se, at det her kommer meget an paa "hvorledes", om end "hvad" ogsaa for ham var det Første 2). At filosofere istedetfor at prædike kunde saaledes aldrig falde L. ind; han brugte det Formelle, men han adskilte det vel fra det Væsentlige eller den egentlige materia sermonis. "Aristoteles", siger han, "er 100 Gange mørkere end den hellige Skrift; vil du vide, hvad han lærer,

^{2) &}quot;En Prædikant", siger han, "skal være en Dialektikus og en Rhetor, det er, han maa kunne lære og formane. Naar han nu vil lære om en Ting eller Artikel, skal han först adskille (distingvere), hvad det egentlig er; for det Andet definere, beskrive og vise, hvad det er; for det Tredje skal han dertil anföre Sprog af den hellige Skrift, hvormed han beviser og bekræfter det Sagte; for det Fjerde stötte med Exempler, for det Femte smykke med Billeder; tilsidst formane og opmuntre de Dovne med Alvor, straffe de Ulydige, al falsk Lære og Udbrederne deraf".

saa skal jeg kort og godt sige dig det. Han lærer: en Pottemager kan af Leret gjøre en Potte; det kan ikke en Smed, uden han lærer det. Er der noget Højere i Aristoteles, behøver du ikke at tro et Ord af, hvad jeg siger". Han havde ogsaa sin Tid, da han "omgikkes med Analogiis, tropologiis og anagogiis", men det var "da jeg var ung og endnu var lærd; nu har jeg ladet det fare; nu er min bedste og fornemste Kunst den: tradere scripturam simplici sensu; thi literalis sensus, den er det, som gjør det, der er Liv, der er Kraft, Lære og Kunst".

Paa Luthers Tid tog Studiet af Historien et stort Opsving; han som enhver stor Mand var en historisk Natur. Han saa derfor med Harme den Mishandling, som Kirkehistorien havde lidt ved det romerske Cleresies Vindesyge og Sky for Sandheden; hen erkjendte, at "Historieskrivere ere de allernyttigste Folk og de bedste Lærere, som man aldrig nok kan ære, prise og takke", men "der hører dertil en fortrinlig Mand med et Løvehjerte til uforfærdet at skrive Sandheden". Hvor store Luthers historiske Kundskaber, vare, og hvormeget det var ham om at gjøre at fremhæve Christendommens historiske Charakter, fremlyser derfor ogsaa overalt af hans Skrifter og Prædikener. Dette var ligefrem Nødvendighed for ham som Reformator; af alle jordiske Videnskaber er der ingen, der yder den protestantiske Kirke saa Meget som Historien. Medens Romerkirken hviler i sit Episkopat, sit Hierarchi, sit synlige Midler-Embede, stiller den protestantiske Kirke hele sin Fordring til hver enkelt Personlighed: den lever som Helhed kun deri, at det enkelte Lem tror og i Tro er forenet med Christo; for altsaa at undgaa at fortabes i den freligiøse Subjectivismes Ensidighed maa den holde Historien fast foran sig som et Værn; og netop den lutherske Kirke har havt et saa stort Fortrin fremfor alle de øvrige Kirkesamfund, thi den har som sit Kjendetegn det

ægte historisk conservative Sind, der er fremmed for al Radicalisme, men forener Samvittighedsfuldhed med dyb Erfaring Og dette har den arvet fra Luther; man tænke blot paa ham ligeoverfor alle de mangfoldige og forskjellige Opfordringer, han fik om at reformere det Ydre, og hvorledes han mødte dem: eller man se ham ligeoverfor Sværmeraandernes exalterede Fordringer og revolutionære Handlinger bevare fuld Sinds Ro og Ligevægt og netop at være den, der raader til at fare med Lempe; det maatte forbause os, hvis vi ikke vidste, at det er hans ægte historiske Blik, der her bevarer ham. Paa hans Prædikener havde det saa uendelig megen Indflydelse; det var det, der gjorde dem saa letfattelige og saa tiltalende for Enhver, den Simpleste som den Højeste. Han har selv udtalt sig derom, naar han siger: "Den allerbedste Maade at lære paa er, naar man til Ordet føjer Exempler. Thi de gjøre, at man forstaar Talen klarligen og meget lettere beholder den. I Historien finder man baade, hvorledes de have gjort, lidt og levet, som have været fromme og vise, og hvorledes det er gaaet dem; og atter, hvorledes de have levet, som have været onde og uforstandige, og hvorledes de ere blevne betalte derfor. Historien er ikke Andet end Anvisning og Minde om de guddommelige Gjerninger og Domme, hvorledes Han opholder, regjerer o. s. v. Menneskene, eftersom Enhver fortjener det, Godt eller Ondt". Det var L.'s historiske Kundskaber, der gjorde ham saa fortrolig med Kirkens hele Udvikling, saavelsom med de Personligheder, der ere Historiens Bærere, og med endog dens mindste Detail. Men det vigtigste Udbytte af hans historiske Studium var vel, at det satte ham istand til med sikker Takt at vælge blandt Kirkens fordums Lærere dem, der kunde tjene hans Sag bedst.

Saaledes komme vi nu til de Studier, der efter disse mere formale og forberedende directe fremmede hans Forstand paa eller Indsigt i Guds Ord. For dengang at dannes til

Theolog forelaa der Kirkefædrenes og Middelalderens Læreres eller Scholastikernes Verker samt, især for L., den hellige Skrift. At han kjendte fast alle dem af Kirkefædrene, der havde noget Navn, fremgaar af mangfoldige Ytringer af ham; overalt finde vi Steder, der vidne om hans fortrolige Kjendskab til dem alle, men ogsaa, at især Augustin er den, der har havt størst Indflydelse paa hans Udvikling; "næst den hellige Skrift er der ingen Lærer i Kirken, som kan sammenlignes med Augustin; jeg lader de Andre den Ros, at de ere veltalende som Chrysostomus, vel bevandrede i de verdslige Videnskaber som Hieronymus, men, naar man sammenfatter dem alle, vil man i dem ikke finde Halvdelen af, hvad Augustin saa rigelig frembyder; derfor vælg dig ham til Læremester næst den hellige Skrift. Vil du ikke ikke tro min Erfaring, saa forsøg du det selv". Nærmere at bestemme den Charakter, som denne Indflydelse har havt paa L.'s Prædikener, vilde dog føre os for langt; den fremtræder ikke i dette eller hint ydre Moment, som vi kunne udpege, men vi kunne sige, den ligger udbredt over det Hele; det var de eller den gamle Kirkefaders Aand, der gik igjen i L., naar han i sin Skriftudlæggelse saa vel vidste at udtømme Ordenes Betydning, at fremdrage Sandheden, Aanden endog af de dunkleste Ord, og fremfor Alt at vise, at hvert Blad i den hellige Bog var given os til Lærdom og til Optugtelse i Retfærdighed. Som hine Gamle havde L. at føre Kirkens Kamp; som de kjendte han intet Vaaben, der kom op imod det, Gud selv rækker os i sit Ord, og som de vilde han ikke stride og ikke sejre uden ved det. - Hvad Middelalderens Lærere angaar, da har han selv angivet, at den hellige Bernhard, Johan Tauler og "die deutsche Theologie" herte til hans kjæreste Læsning. Han fandt hos dem Tro og Kjærlighed; der bankede et Hjerte under deres Ord, og det gav dem en saadan Overvegt hos ham fremfor Scholastikernes

mere formale Viden, den han vistnok maatte gjøre sig bekjendt med og ogsaa skattede efter dens Nytte, men som aldrig som hine kunde saaledes tjene hans Livs Opgave: at forkynde Folket Guds Ord.

Men Solen, hvorfra alle Skrifter og Bøger fik sit Lys var dog Guds Ord, og i det Lys higede hans Sjæl at nedsænke sig. "Den hellige Skrift", siger han, "er en saadan Bog, som gjør alle andre Bøgers Visdom til Daarskab, fordi ingen lærer det evige Liv uden den alene. Derfor skal du strax opgive din egen Tanke og Forstand, thi dermed vil du ikke naa det, men ved saadan Forvovenhed styrte dig og Andre med dig fra Himlen - som det gik Lucifer - ned i Helvedes Afgrund". Derimod "de kjære Patres vare ogsaa Mennesker ligesom vi; derfor skal man betænke det vel og lægge paa Guldvegten, hvad de sige, men Guds eget Ord er ikke af Mennesker, men fra Herren i Himlen". Han studerede Ordet; ja! det vil sige, han grundede derover Dag og Nat, og mangen haard Kamp kostede det ham at gribe det eller rettere at lade sig gribe af det. Her er især at lægge Mærke til hans ubetingede, enfoldige Tro paa Ordet som et Guds Ord, hvilken Tro uimodstaaelig drog ham til det, men ogsaa strax ligefra først af lod ham føle den aldeles forskjellige Stilling, dette Ord indtager til os, sammenlignet med alle andre Bøger. Medens han ligeoverfor disse stillede sig som Mand ligeover for Mand, Lige mod Lige, uden at det kunde falde ham ind at give dem Herredømmet over egne Tanker, men hvor de befandtes i Modsætning med ham, uden Betænkning vragede og prøvede, forkastede eller antog efter sit Skjøn, - saa: hvor ganske anderledes er ikke hans Forhold ligeoverfor Bibelen? Der stod efter hans Tanker Mennesket ligeoverfor Gud; altsaa, naar Han taler, maa vi tie, maa tage baade Forstand og Følelse tilfange; hvor Ordet ikke passer med vor Tanke, der maa denne opgives. Hist gjaldt det

først at begribe og saa at bevare, her derimod slet ikke at begribe, men at tro og i Troen at holde fast. Og er det da en udenvidere given Sag, at Hjertet vil følge med her? Mon da ikke ogsaa L., saasom vi alle, havde et haardt og gjenstridigt Sind, der alene gjennem Kamp, ja gjennem haard og alvorlig Kamp kunde komme til denne Ydmyghed? Det kostede ham ikke mindre, men rimeligvis meget mere end nogen af os at værge sig mod den hele Hær af onde Aander, der rejse sig, især naar det gjælder at give Slip paa, hvad vi selv have udspekuleret. "Den hellige Skrift", heder det derfor af ham, "vil have et ydmygt Hjerte, som holder Guds Ord i Ære, har det kjært og skatter det højt og alene bliver ved det og holder fast derved og stedse beder: Lær Du mig Herre, dine Veje - dine Rette". Vi kjende alle L.s Sjælekamp for at komme til Ordet "Guds Retfærdighed"; et bedre Vidnesbyrd haves ikke for, hvad det koster at opgive sig selv og at faa sit Hjerte til at rumme, hvad man ikke ligesom spinder ud af sig selv, men hvad der kommer som en Gave fra Herren. Ligesom nu Ordet stod for ham i sin absolute Autoritet, saa fandt han ogsaa i dette alt Liv, alt Lys og al Kraft; det var hans højeste Norm og eneste Regel for saavel Liv som Lære. "Naar jeg er uden Ordet, ikke tænker derpaa eller omgaaes dermed, saa er der ingen Christus hjemme her, heller ikke nogen Lyst eller Aand. Men, saasnart jeg tager en Psalme eller et Skriftsprog for mig, saa lyser og brænder det i Hjertet, saa jeg faar et andet Mod og Sind, og saaledes skal ogsaa Enhver erfare det for sig". Hvad han af Erkjendelsens Skatte tilegnede sig, det kunde alene ved at prøves paa Guds Ord som den ubedragelige Prøvesten faa noget blivende Værd; og hvad han optog i sit Liv, det fandt ved det samme Ord sin Sandhed, sin Begrændsning og sin Tugt. "Guds Ord det skal de lade staa" var derfor ogsaa en øverste Regel for

5

b

t

i

b

E

8

E

n

si

S

k

0

B

al

ga

ham: og var det ikke for den, at han kjæmpede Reformationens Kamp mod al Tidens Synd, Indbildning, Vantro og Overtro? Men derfor var den anden Regel ogsaa, at det Ord, som det gjaldt om, var det fulde Guds Ord, og det kan det kun da blive, naar det annammes af Hjertet, naar Forkynderen siger Ja og Amen til det: naar han gaar op i Ordet. og dagligen voxer i den Kundskab og den Erkjendelse, som har Fodfæste i Troen. Vore Dages Inspirationstheorier kjendte L. ikke, og de havde neppe tiltalt ham; men det var ham en afgjort Sag, det gamle Testamente var ligesaavel et Guds Ord som det nye: hint i dette og dette i hint, det var den store Raadslutning, den store Hemmelighed, engang fortiet men nu aabenbaret. Det vilde være let at anføre Vidnesbyrd af Luthers egne Ord, der klart vidne om dette hans personlige Livs Forhold til Ordet; det vilde ogsaa være et i Sandhed opbyggende Skue; men her kan det ikke ske, mest fordi en saadan Bevismaade her vilde være skjæv: det aabenbarer sig nemlig ikke saa meget i de enkelte Udsagn, hvor talrige end disse ere, som det paatrænger sig som et Totalindtryk Enhver, der omgaaes med Luthers Skrifter: til dem henviser jeg derfor Alle, der ret ville se, hvorledes L. af Herrens Aand var udrustet til Prædikengjerningen.

"Skulde jeg skrive om en Prædikants Byrde og Besvær, som jeg selv har erfaret og kjender den, saa vilde jeg skrække Enhver fra det Embede. Thi en from, gudfrygtig Prædikant maa være saaledes sindet, at Intet er ham kjærere end Christus, hans Herre og Frelser, og det tilkommende evige Liv, saa at, om han end har tabt dette Liv og Alt, dog Christus kan sige til ham: "Kom hid til mig, du har været min kjære og tro Tjener". Det var efter i mange Aar at have baaret Byrden, at L. udtalte sig saaledes om Prædikengjerningen; altsaa det kunne vi forlade os paa: det var ikke en forbigaaende mistrøstig Stemning, som saaledes skaffede sig Udbrud,

det var hans daglige, fulde Hjertens Mening. Men hvorfor forlod han det da ikke? eller hvorfor gik han ind i det? Vilde vi gaa ind i Prædikengjerningen, naar den stod saaledes for os, rig paa alleslags Bekymringer, Tryk og Sjælekval, men fattig paa Opmuntringer og andre Goder? eller gjøre maaske ikke de meget rettere, som, uagtet de kunne, dog holde sig tilbage, fordi Embedet synes dem for tungt? Vi svare her kun for L.'s Vedkommende, og vælge dertil et Ord af Apostelen: "Der det behagede Gud, som havde udseet mig fra Moders Liv, og som kaldte mig ved sin Naade at aabenbare sin Søn i mig, paa det at jeg skulde ved Evangeliet forkynde ham blandt Hedningerne, da strax bespurgte jeg mig ikke med Kjød og Blod" (Gal. 1, 16). L. hverken vilde eller kunde kaste den Byrde fra sig, hvor tung den end var; at ophøre at forkynde Guds Navns Ære og hans Sandhed, vilde for L. have været det samme som at begaa Selvmord. Livet var for ham et Aandens og Hellighedens Liv, hvori derfor al den Sjælens Adel, som Herren kan udstyre et syndigt Menneskehjerte med, var indbefattet, og enhver Ordets Tjener, der staar i dette samme Livets Forhold til Gjerningen, vil erfare dens helliggjørende og rensende Kraft paa sig selv. Vi skulle gjengive enkelte Træk, hvori dette især kom tilsyne i L.'s Forhold. L. var en brusende Aand, han foer, som han selv siger, ofte frem som et Stormvejr; den energiske, ildrige Mand havde ofte, naar Fiendernes Ondskab og Falskhed vakte hans Vrede, Vanskelighed for ikke at lade Solen gaa ned over den, ialfald var det ikke altid hans Sag at tæmme den; ofte i hans øvrige Skrifter og Gjerninger se vi hans Vrede at bryde gjennem alle Skranker og Maal; men paa Prædikestolen sker det aldrig; der er Lidenskaben ikkun den nødvendige Kraft, der er ingen Storm, men derimod Ro og Sikkerhed; Vreden og Harmen er der forvandlet til sorgfyldt Ben. Paa Efterretningen om, hvad Sværmeraanderne

I

P

S

6

S

A

0

k

B

p

n

ik

st

n

VE

ik

ag

la

T

havde foretaget sig i Wittenberg, iler han som et Lyn fra Wartburg og saa godt som lige op paa Prædikestolen; krænket og saaret som Luther her var det i sit Inderste, skulde man have ventet, at der her maatte vanke en Tordentale, som kunde gjennemryste baade Kirke og Folk: det Modsatte er Tilfældet; han har maaske aldrig talt med større Sindighed, Kraft og Inderlighed; det er som Faderen til sine vildfarende Børn; dyb Sorg og Ængstelse er det man hører ud af hans Ord. Da Raahed og ondskabsfuld Hevnsyge havde bestrøet Trapperne til Prædikestolen i Orlamunde med Erter, for at bringe ham til at glide ud og at falde, træder han dem rolig ned, og - taler saa ikke et Ord mere derom. Ingen tvivler paa, at det havde været L. en let Sag, om han havde villet, at sætte Masserne i Bevægelse og ved deres Hjælp at tvinge sin Sag igjennem; trods baade Thomas Münzer og Carlstadt, vilde det rimeligvis være lykkedes ham, paa hvem saa Manges Ojne vare rettede, og som jo netop talte og virkede for den sande Frihed mod Aarhundreders mægtige og knugende Vælde. Men det var nu engang ikke sin, men Herrens Sag han førte, og derfor taalte han gjerne af saadanne urolige Hoveder at kaldes en "Leisetreter"; han trængte slet ikke til Mængdens Bifald eller Hjælp; den kan vel, som man siger, sætte Sagen paa Ende, men ikke føre den til Ende, og Luther maatte nu føre sin gjennem ikke med men mod Mængden, og kunde ikke lettelig sammenblande, hvad de Stille i Landet behøvede - det var det Herren vilde have fremmet - og "hvad den stejende og skrigende Herr Omnes begjærer i Dag for at fornægte imorgen". Og dog maa man ingenlunde tro, at dette var en saaledes udenvidere opgjort Sag for L., eller at han ikke blev forsøgt i store Fristelser derved; det er aldeles fejlagtigt at betragte L. som siddende højt oppe paa Højderne langt over almindelige Menneskers Følelser, Fristelser og Trængsler, og saaledes fritaget for disses Prøvelser eller for

de mange daglige Stik, som vi Andre saa ofte ligge under for. L. blev forsøgt i flere Fristelser end andre dagligdags Mennesker, og at de ogsaa gik i den heromhandlede Retning vise hans Ord: "Der ere nu komne mange og mangeslags Aander, saa jeg her bekjender min egen Erfaring - de have fristet mig med store og skjønne Ord, for at føre mig ind paa andre Baner, og undertiden have de forelagt mig det saa skinbarligt, at jeg ganske har studset derover, og, havde jeg ikke seet mig for, saa var jeg blevet forført; men jeg har løbet til Lyset i Guds Ord, og der har jeg lært, hvad der er Guds Vilje: dermed har jeg sammenholdt saadanne Snakkeres og Lovtaleres Aanderi, om den passer med den visse Lære: de 10 Bud og den christelige Hvor jeg har fundet, at dette ikke var saa, har jeg snart vist dem fra mig, og efter Christi Ord om de onde Frugter agtet og dømt dem som saadanne". - Som et andet Livstræk i L.'s hele Gjerning og da navnlig i hans Prædikener, maa vi nævne hans Sanddruhed. Ligesom det bestandig var hans Opgave at forkynde Sandheden og intet Andet, saa skede det ogsaa paa en saadan Maade, at netop Sandhedskjærligheden hæver hans Prædikener saa langt over hans Samtid. Man var bleven saa vant til af Præsternes Mund at here Legn, Falskhed og Bedrag, og at se dem selv at fornegte, hvad de sagde, at en Hykler og en Præst vare omtrent ensbetydende Navne. Som en fuldstændig Modsætning dertil stod Luther paa sin Prædikestol: i de klare Øjne og det rene Aasyn stod Sandheden allerede ligesom malet, den lyste ud derfra over Menigheden, der følte, at han var en Israelit uden Svig. Der er ikke et Ord eller et Træk, hvor selv hans bitreste Fiender formaa at paavise et skjult Hensyn til ham selv, til egen Fordel eller Ros: der kommer, man kunde kalde det, en Naivitet ligeoverfor Fiendernes Sluhed tilsyne hos ham, som sikkerlig ogsaa værgede ham for deres Bagvadskelser. Han taler ofte om sig selv: det kunde ikke

andgaaes, og ofte vil det vel synes vor forfinede Smag, som om han gaar længere end heflig Beskedenhed tillader: men se vi ret til, da ville vi finde, at det netop er den sande Beskedenhed, der, for at han kan give Gud hvad Guds er, bringer ham til at sige al Verden hvilket Pund, der er ham anbetroet. I nojeste Forbindelse hermed stod hans Fordringsløshed, hvad enten det gjaldt aandelige eller legemlige Goder. Uagtet han vel vidste, at han havde udrettet Noget, der havde stor Betydning, og nagtet det selvfølgelig ikke kunde være anderledes, end at Venner i store Kredse saa op til ham med den dybeste Ærefrygt og gjerne havde baaret ham paa Hænderne - saa søgte han hverken Ere eller Lon af Mennesker; han vilde Intet have uden hvad der fulgte ligefrem af hans Kaldsvirksomhed. For hans talrige og indbringende Skrifter skal han saaledes aldrig have ladet sig betale det Ringeste.

Er det saaledes nogensinde gaaet i Opfyldelse, hvad alle de gamle hedenske Forfattere fordrer, - f. Ex. Qvinctilian, der lægger megen Vegt paa, at Taleren er en vir bonus, er det nogen Gang gaaet i Opfyldelse, hvad den gamle pastoraltheologiske Regel: bis docet, qvi voce vitaqve docet, lærer, saa er det hos Luther, der maa være Mønstret for alle Tider. Der var nemlig Hjertensfromhed, et Begreb, hvori vi sammenfatte alle de Egenskaber, der kunne tænkes at udvindes af Sandheden i Kjærlighed. Han var en Bjergmandssen, og fra sit Barndomshjem havde han arvet denne grundfaste Charakter, der alt tidlig lod ham erkjende, at Livets Maal laa dybere eller højere end de flagrende og forgjængelige Blomster, der netop voxe i Vejkanten, og bragte ham til at spørge efter og at søge Gud: og alt som denne hans Sindsretning klaredes, blev Barnets næsten ubevidste Henvendelse forvandlet til Mandens dybe Længsel og alvorlige Kjærlighed, der omsluttede Gud som sit eneste - sit evige

Maal. Denne hans Grundretning bar ham derfor gjennem al hans Gjerning; den kunde vistnok ikke afværge Fald, men den drog den Faldne op og rakte den Snublende en Støtte, der ikke svigter. At Gud saaledes faar Lov til altid at tale med, at Retningen, Kjærligheden til ham er Menneskets første Lov: det er Fromhed, og saaledes er det vi anvende det paa L., i hvis Prædikener den saa stærkt fremtræder.

Men ville vi nu efter at have forsøgt at fremstille ham for os, saa som han var, denne mægtige Prædikant, endnu følge ham til selve Gjerningen, til Arbejdet at prædike, saa lader os gaa til ham i hans Arbeidskammer og der følge ham med Ojne og Oren. Der sidder han da, den blege, af Arbejde og Sorger bøjede Mand, hensjunken i sin Sjæls Betragtning, men hævet op over den syndige Verdens Færden. Han knuger Haanden mod Brystet, naar Bekymringerne blive ham for svare og ligesom true med at sprænge Hjertet; det synes næsten som vilde han overvældes og trykkes ned til Jorden; men det himmelvendte Oje skuer udover Jorden - opad, hjem; han kan ikke synke. Han taler! Er han da ikke alene? L. var aldrig alene, allermindst naar det gjaldt Forberedelsen til at prædike. Den Augustinske Fundamentalartikel for Prædikenen: sis orator antequam dictor stod ligesaa højt for L. "Knæl ned i dit Lønkammer, og bed med ret Ydmyghed og Alvor til Gud, at Han ved sin kjære Søn vil give dig sin Hellig-Aand, at den maatte oplyse, lære og lede dig". Og L. kunde bede; det havde Gud selv lært ham; det var ikke Herre- Herre-Sigernes malede Ild og ej heller Tvivlerens halvslukte Lue, han offrede paa sit Hjertealter. Lampen brændte altid derinde, om den end kunde hylles i Taager. Derfor kunne vi saa let forestille os ham liggende paa sit Ansigt i Bøn for sin Gjerning og sin Kirke, for Ordet og for Kirkens Fred og Bevarelse med rent Ord og sandt Sakramente. Der er jo virkelig blevet bevaret os Bønner af ham, som ere hentede ud fra Lønkammeret; men dem — tør vi ikke røre.

n

e

"For det Andet skal du meditere, det er, ikke alene i Hjerte, men ogsaa den mundtlige Tale og de bogstavelige Ord i Bogen, skal du bestandig veje og prøve, læse og atter læse med flittig Opmærksomhed og Eftertanke, hvad den Hellig-Aand mener dermed; og vogt dig, at du ikke bliver kjed deraf, eller tænker, at du med en eller to Gange har læst, hert og sagt det nok, og forstaar det Alt fra Grunden af; deraf bliver der aldrig nogen ret Theologus eller Prædikant, de ere som den utidige Frugt, der falder af før den er halv moden". Det var alene Herrens Ord, Herrens Vilje til Menneskenes Frelse, L. vilde forkynde; det var slet ikke egne høje Tanker eller indbildt Visdom: det var ikke verdslig Klegt, hverken den blandede, eller den ublandede. Psalmistens Ord: "din Munds Ord er mig bedre end tusinde Stykker Guld og Sølv, dine Ords Opladelse oplyser og gjør de Enfoldige forstandige", kunde han derfor gjøre til sine; Guds Ord var hans Føde og Næring; hans Meditering var en Nedsynken deri, hvorved han ganske kunde glemme den Verden, der fandtes om ham.

"Det Tredje er Anfægtelse (tentatio); det er Prøvestenen, der lærer dig ikke alene at vide og forstaa, men ogsaa at erfare, hvor ret, hvor sandt, hvor sødt, hvor yndigt, hvor mægtigt og hvor trøsteligt Guds Ord er: Visdom over al Visdom". Hvori Luthers Anfægtelser bestode har han oftere omtalt, om han end ikke, hvad han dog tænkte paa, kom til at skrive derom; det var ikke kjødelige Fristelser, saadanne som man egentlig med Uret kalder med det Navn: det var aandelige, der rejste sig fra Vantroen eller fra Mørkets Fyrste, Djævelen: de kastede ham i Helvedesangst, i Dødskamp og i Afmagt, saa det for menneskelige Øjne saa ud som om Alt var tabt. "Djævelen har ofte plaget mig saaledes, og

saa haardt sat ind paa det syge Sted hos mig, saa han har suget Marven af Benene og Kraften af mit ganske Legeme", men dog "har Gud undertiden forladt mig et Ojeblik og sænket mig i Døds-Tanker, saa har han igjen samlet mig og rigelig trøstet mig med stor Naade". At den samme Mørkets Fyrste vakte ham Modstandere og Forfølgere overalt, og at disse omgikkedes med Planer endog mod hans Liv, saa at han saa sig bevaret alene ved Guds underbare Styrelse, er os Alle vel bekjendt. Han omtumledes idelig som Skibet paa Bølgen, men han førtes dog sikkert og stadigt igjennem, thi Herrens Haand var mægtig over ham: gjennem Anfægtelser og Prøvelser modnedes hans Tro til Beskuelse.

Denne Skizze af Luthers Prædikeliv er ufuldstændig, den mangler endnu en væsentlig Del; hvo skulde ikke gjerne villet sidde under hans Prædikestol, naar han stod deroppe? Jeg skulde ønske at kunne føre ham frem der paa hans rette Plads; jeg vilde vise Dem den af sin Gjerning saa levende opfyldte Mand med det af Kjærlighed og Iver flammende Blik, med den dybe, klangfulde Røst, der gav hans Ord Kraft til at trænge igjennem selv de haardeste og sløveste Hjerter; der er dyb Klang i denne Stemme, den er sand og hjertelig, saa den formaar at bringe Strengene i vort Indre til at vibrere, og fremfor Alt, der er ikke et Ord som tales, uden det sigter til Sjælenes Frelse; der er ingen Ordbram, ingen forfængelig Selvdyrkelse, ingen Legen med det Hellige: det er Guds Ord purt og rent, udlagt i Ord saa dybe og dog saa fattelige, saa høje og dog saa ligefremme, saa alvorlige og dog saa glæderige, saa strænge og dog saa rige paa Trøst! derfor taler Røsten endnu: hans, Luthers Ord naaer til vore Dage, og skal naa, til den lutherske Kirke har udstridt!

Paa hans Læber boede bestandig en Bøn fremfor alle andre Bønner; og ivrigere, stadigere fremsagde de den, jo mer den nærmede sig den Tid, da de selv skulde overantvordes til Muldet: den Ben, at Gud i sin Naade vilde vække sig Røster til at raabe, Læber til at tale det samme Ord, den samme, evige Sandhed. Den Ben har Gud hørt! Ordet saa, som Luther prædikede det, er aldrig forstummet i hans Kirke; og er det ikke vort, er det navnlig ikke deres Ønske, m. H., at blive tro det Navn, De bære, at forkynde Ordet i den lutherske Kirke som luthersk Præst, med saameget af Luthers Aand, Ild og Kraft, som Herren naatte ville behage at tildele Dem?

Jeg ved ikke bedre at slutte disse Ord, end at bede dem endnu at følge mig til Eisleben, den lille Stad, der havde hørt Luthers første Ord, og ogsaa skulde høre det sidste. Det er i Februar Maaned 1546, den 6te Søndag i Epiphanias. Den prøvede Arbeider er nu træt, hans Manddomskraft er brudt; foruden alt Andet har han i 20 Aar prøvet Sygdom og legemlig Svaghed, og nu føler han, at Dagen helder og at Aftenen er kommen nær: han længes - han har Grund dertil - efter at Stunden skal slaa, da Huusfogden skal vise sig for at kalde Arbeiderne sammen, at ogsaa han kunde faa den ham bestemte Naadepenning. Men selv nu kan han ikke hvile: han arbejder saa længe Herren vil det skal være Dag. Luther slutter sin, saavidt vides, sidste Prædiken i Kirken saaledes: "Lader os ikke følge denne Verdens Vise, at vi maatte lære, ikke at tykkes os selv vise og kloge, at sætte al jordisk Højhed ud af Betragtning, ganske at lukke vore Ojne til og enfoldigt holde os til Christi Ord, og komme til Ham, saasom Han lokker os paa det Venligste, og sige til ham: Du alene er min kjære Herre og Mester, jeg er din Discipel. Dette og meget Mere var at sige om dette Evangelio 3), men jeg er for svag dertil, vi ville lade det bero dermed. Den kjære Gud give Naade, at vi an-

⁸) Evangeliet, som han prædikede over var Matth. 11, 25-30.

namme Hans dyrebare Ord med Taksigelse, at vi voxe og forfremmes i Erkjendelse og Tro paa Hans Søn, vor Herre Jesum Christum, og udi Hans hellige Ords Bekjendelse blive bestandige indtil Enden! Amen".

WHAT IS NOT THE PARTY OF THE PA

and in her with water money of the control of the c

appearance and property and the state of the

distribution or brain in maintain who hader him benefit for Mar-

Street, an enthance you have been been an experience, works

lights of cars, boy the stone or and live the cas began

Hymnologiske Smuler.

I. N. SKAAR, resid. Kapellan til Skien

11.

Om Nr. 19 i Guldbergs Psalmebog: "Den Trøst er stor", siger Provst Landstad, at den i Anmeldelsen af hans Udkast urettelig er tillagt Birgitte Bøye, og han opfører den blandt Psalmer af Præsten Laurits Beich (Om Psalmebogen, S. 61. 63). I de Oplysninger, som ledsage Hauges Psalmebogs-Udkast, er denne Paastand tagen tilfølge. Men den er uden Tvivl fejlagtig. De ældre Psalmer, som findes i Guldbergs Psalmebog, ere allesammen hentede fra Kingos eller Pontoppidans Psalmebog. Blot Nr. 7: "Saa priser, alle Skarer", er optagen fra Brorsons "Troens rare Klenodie". Sætte nu Redacteurerne Brorsons rige Psalmeskat i den Grad ud af Betragtning, at de kun havde Plads for eet Vers, synes det højst paafaldende, at de skulde have tyet til Beichs i alle Henseender ubetydelige Samlinger. Vi have desuden en paalidelig Fortegnelse over Birgitte Bøyes Psalmer, meddelt af Birch i "Billedgalleri for Fruentimmer", I, S. 207-215. Her er "Den Trøst er stor" opført S. 210 sammen med sex andre enkelte Vers med samme Versemaal. Hvorledes kan da Verset være tillagt Beich? En Bogtrykker fandt engang paa at aftrykke Dorothea Engelbretsdatters Aftenpsalme: "Dagen viger og gaar bort", i S. O. Bruuns "Sjungende Tidsfordriv" istedetfor det oprindelige Musikbilag; derfor er denne Psalme af Enkelte tillagt Bruun. Paa lignende Maade har formodentlig Beich faaet Æren for det omtalte Vers. Han udgav 1726 "Troens bedste Gave, Jesus Christus, eller Himmerige paa Jorden". Den ældste Udgave kjender jeg ikke; men i den, jeg har for mig (fra 1859), findes det nævnte Vers aftrykt særskilt bag efter Fortalen. Bogtrykkeren har havt en blank Side, som han har villet udfylde, og har da valgt et velkjendt Vers for det aabne Rum.

12.

Om Ludämilie Elisabeths Del i den dansknorske Psalme-Skat. I de Optegnelser af Psalme-Forfattere, som i de seneste Aar ere komne for Lyset, findes ogsaa Grevinde af Schwarzburg-Rudolstadt, Ludämilie Elisabeth, opført. Hun er født 7de April 1640, men døde allerede den 12te Marts 1672 af Mæslinger, en Sygdom, som omtrent samtidig tillige bortrev to af hendes Systre. Hendes Liv var et Liv i Guds Søns Tro, som elskede os og gav sig selv hen for os, og sin inderlige Kjærlighed til Frelseren, sin barnlige Tillid og Fortrøstning til Gud, sin Lærgsel efter at fare herfra og være med Christo har hun udtalt i sine Psalmer. Disse bleve efter hendes Død overladte til hendes Veninde, Aemilie Juliane (gift med Ludämilies Broder, Forf. af Psalmen: "Hvo ved, hvor nær mig er min Ende" m. m.fl.), som med Understøttelse af Kansler Ahasverus Fritsch og Generalsuperintendent Justus Soffing udgav dem i Aaret 1687 under Titelen: "Die Stimme der Freundin", der indeholder 206 Nr. Flere af disse ere senere indlemmede i tydske Kirke-Psalmebøger, og enkelte af dem have ogsaa banet sig Vej til vore. Saaledes tillægges hende:

Drag, Jesu, mig op efter dig.

Hvor skal jeg vel Lindring finde.

O store Konge, Davids Søn.

Jesum, Jesum, Jesum sigter.

Sørg, o kjære Fader, du 1).

Af disse er det dog blot de to sidste, som høre hende til. "Hvor skal jeg vel Lindring finde" (Hauges Udkast, Nr. 552) har vistnok nogen Lighed med Ludämilies "Jesus, Jesus, nichts als Jesus", navnlig med dennes V.3—5, men den er dog altfor fri til at kunne kaldes en Oversættelse. "O store Konge, Davids Søn" (Lands. Udkast, Nr. 106), maatte, dersom den skulde kunne tilskrives hende, være en Oversættelse af hendes eneste Adventspsalme: "Nun, Hosianna! Davids Sohn". Men disse to Psalmer have intet Andet end Adventsaanden tilfælles. Desuden udkom Ludämilies Psalmer—som anført—1687, medens "O store Konge, Davids Søn" findes allerede i Daniel Paullis Psalmebog 1680. Se den danske Psalmedigtning, I, S. 401, hvor den er tillagt Nils Anderssøn Urbimontanus.

"Drag, Jesu, mig" er, som bekjendt, oversat af H. A. Brorson. Den Original, han har fulgt, søge vi rettest i J. H. Schraders "Vollständiges Gesangbuch, Tondern 1731. Der findes under Nr. 161 følgende:

Zeuch uns nach dir, so kommen wir mit herzlichem Verlangen hin, da du bist o Jesu Christ, aus dieser Welt gegangen.

Zeuch uns nach dir in Liebsbegier, ach reiss uns von der Erden,

¹⁾ S. Landstad: Om Psalmebogen, S. 50 fg., Hauges Psalmebogs-Udkast S. 462.

so dürfen wir nicht länger hier uns ängsten in Beschwerden.

Zeuch uns nach dir, Herr Christ, ach führ' uns deine Himmelssteige, wir irr'n sonst leicht, sind abgeneigt, vom richten Lebenswege.

Zeuch uns nach dir, so folgen wir dir nach in deinen Himmel, dass uns nicht mehr allhier beschwer' das böse Weltgetümmel.

Zeuch uns nach dir nur für und für und gieb, dass wir nachfahren dir in dein Reich, und mach uns gleich den auserwählten Scharen.

I V. 2 og 3 findes Spor af Schraders Ændringslyst. Ældre Udgaver have Versene i saadan Form:

> Zeuch uns nach dir in Liebsbegier, ach reiss uns doch von hinnen, so dürfen wir nicht lange hier den Kummerfaden spinnen.

Zeuch uns nach dir, Herr Christ, und führ uns deine Himmelsstege; wir irr'n sonst leicht und sind verscheucht vom rechten Lebenswege.

Som Forfatter af denne Psalme anfører Provst Hjort J. Muthmann. Hvorfra han har denne Oplysning, ved jeg ikke, men vist er det, at den er urigtig; thi Johan Muthmann er født 1685, medens Psalmen findes i en Leipziger-Psalmebog 1682. Andre gisse paa Johann Angelus (Scheffler); saaledes den Stargardske Psalmebog 1736, Strassburger-Psalmebogen 1850, Geistlicher Liederschatz, Berlin 1840. Til denne Mening er man formodentlig kommen dels ved de i ældre Samlinger hyppig brugte Bogstaver I. A. (2: ignato v. incerto autore), dels ved at Johann Angelus virkelig har en Psalme med samme Begyndelse: Zeuch mich nach dir, so laufen wir, som dog forøvrigt er hel forskjellig fra den anførte. I andre Psalmebøger ligefra 1725 til den nyeste Tid er den tillagt Ludämilie Elisabeth. Ogsaa Hymnologer som Dr. Lange og Koch ere af denne Mening. Herimod taler dog den Kjendsgjerning, at Psalmen, som bemærket, findes 1682, og at "Die Stimme der Freundin", som udkom 5 Aar senere, ikke har den. Der er blandt Ludämilies Psalmer vistnok en med lignende Begyndelse, men for at Enhver kan sættes istand til at forvisse sig om, at denne ikke kan være Brorsons Original, skal jeg anføre den her.

Zeuch mich dir nach, so laufen wir,
Zeuch mich, zeuch mich, mein Gott, zu dir,
der du stets hast zu meinen Heil
geworfen aus dein Liebes-Seil,
da du geboren mir zu gut,
da mich erlöset hat dein Blut.

- 2. Du ziehest, o getreuer Hort,
 durch dein hochteuer werthes Wort
 und heil'ge Sacramente mich;
 du ziehest mich ganz gnädiglich
 durch so viel Gutes und Wolthat,
 durch Leid und Freude früh und spat.
- 3. Hier liegen Seile auch genug
 und Stricke, die mit List und Trug
 stets legen Satan und die Welt,
 die selbst mein Fleisch und Blut auch stellt,
 die werfen sie mir ebenfals,
 eh ichs vermein, um meinen Hals.
- 4. Ich laufe auch wol selbst hinein,
 dess lachen denn die Feinde fein.
 Sie ziehen mich, du ziehest auch;
 ach, halte ferner den Gebrauch
 und zieh auf in die Höh mein Herz,
 wenn sie es ziehen niederwärts.
- 5. Zeuch mich, zeuch mich, mein Gott, wenn ich nicht so, wie es geziemet sich, hier laufe, sondern Nacht und Tag dem Ungewissen laufe nach, geh etwa auf der Wollust Bahn; zeuch mich, zeuch mich doch himmelan.
- 6. Zeuch mich, dass ich den rechten Steg,
 den Glaubens-Tugend- und Kreuz-Weg
 so laufe, wie ich laufen soll,
 damit ich dir gefalle wol,
 zeuch mich, zeuch mich, mein Gott, nach dir,
 zeuch mich dir nach, so laufen wir.

Fra Ludämilies Død til hendes Psalmer udkom, hengik 15 Aar, og det kunde saaledes maaske være muligt, at den lille Psalme er kommen ud i Haandskrift og derefter optagen i en Psalmesamling. Men det er ikke sandsynligt, at Aemilie Juliane, som satte saa høj Pris paa og var saa fortrolig med sin afdøde Venindes Psalmer, ikke skulde have kjendt eller agtet paa en saadan vakker Jesus-Psalme, som denne. Hvo er da Forfatteren? Der gives flere gamle Psalmebøger, saaledes Lüneburger-Psalmebøgen fra 1686, som betegner Forfatteren med Bogstaverne F. F., der efter Dr. Daniels Mening betyder Friedrich Fabricius (f. 1642, Præst i Stettin, † 1703). Paa Grund heraf anføres han baade af Bunsen og Cunz som Forfatter af den omtalte Psalme, men noget fyldestgjørende historisk Bevis herfor er dog endnu neppe tilvejebragt. (Sml. Hymnologische Studien und Kritiken von F. W. Culmann, Leipzig 1862, S. 63 fg.).

13.

Ingeborg Grythen. I Begyndelsen af forrige Aarhundrede udkom i Kjøbenhavn en liden Psalme-Samling under følgende lange Titel: "Denne Bog eller Kors-Frugt indeholder 20 gudelige Sange samt Morgen- og Aftenpsalmer til hver Dag i Ugen, saa og de 7 Kong Davids Poenitentse-Psalmer, som Barmhjertighedens Fader og al Trostens Gud formedelst Sønnens, den korsfæstede Jesu Christi, Forbon ved Trostens Aand, den værdige Helligaand, har udvirket af den korsbyrdede, der hjertelig trøster sig ved Jesu Angest, Dod, Grav og ærefulde Opstandelse". Forfatterinden, som har betegnet sit Navn ved de udhævede Bogstaver I. A. D. G., er Ingeborg Andersdatter Grythen, en Datter af Anders Grythen, Sognepræst til Holmedal i Bergens Stift. Ifølge velvillig Meddelelse fra Sognepræst Smith findes i Ytre Holmedals Kaldsbog følgende Optegnelse, som angives at være en Udskrift af Hattings haandskrevne Præstehistorie: "Anders Johannesen Grythen fra Danmark kom i Forriges Sted. (Den Forrige var Peder Lauritzen, som døde 1655). Han døde 1686, var gift, havde

en Søn, der var Faderens Capellan, og 2 Detre, hvoraf den ene, Ingeborg Grythen, befænget med den saakaldte Spedalskhed (Scabies læprosa), har udgivet en Del gudelige Sange under Titel: "Korsets Frugt".

Hendes Fødsels- og Dødsaar er mig ikke bekjendt ²). Efter et af de Æresvers, som ledsage Skriftet, "frembærer hun for Lyset hendes Kors-Frugters første Grøde", og "den bedste Korsets Frugt dig staar endnu til Rest, i Himmel-Paradis den modnes nu som bedst". Bogen er altsaa udkommen, medens Forfatterinden levede, og da Biskop Randulffs Censur er dateret 6te Septbr. 1701, har hun den Tid endnu været i Live ³).

Om hendes Sygdom ytrer Randulff: "Dette Skrift er Aandens søde Frugter af et bittert Kors; thi efterat Digterinden udi hendes Ungdoms bedste Flor er af Herren efter hans ubegribelige Raad, hart bleven hjemsøgt og revset med en stedsevarende Sygdom, og hendes Revselse derfore udi Verdens Øjen er agtet for et tungt og meget bedrøvet Kors, saa &c. I sit Forord siger hun selv, at Bedrøvelsens mørke Skyer omringe hende i Hobetal, og i et "allerdybeste Knæfald for den almægtigste Himmelens Monarch" heder det: "Han selv har været den arbejdende Bie, der i mit Aadsel og Kors har sammendraget disse Sange. — Og som det da har behaget dig, barmhjertige, alle Faderløses Fader, af din uudsigelige Godhed saa naadelig at for-

a

²⁾ Ministerialbögerne for Holmedal gaa ikke længere tilbage end til 1755.

a) I Billedgalleri for Fruentimmer, III, S. 365, skriver H. J. Birch: "Ingeborg Zeuthen, en Datter af Anders Zeuthen, Sognepræst for Holmedal i Bergens Stift, har skrevet en Bog, som hun kaldte Kors-Frugt, trykt i Kjöbenhavn 1713". Zeuthen er formodentlig en Skrivfejl for Grythen (i Æresversene findes Grüthen), og at hendes Bog först er trykt 1713 er vel heller ikke nogen paalidelig Esterretning. Hos Worm og Nyerup lede vi forgjæves ester hende.

barme dig over mig elendige Barn i min Nød med din Trøstes Sødhed, da al menneskelig Hjælp var ude, og ingen Raad fandtes i Verden, hvorved min Sygdom kunde heles eller formildes, da indfalder jeg allerydmygst til dig" &c. Sin Sygdom har hun vist ogsaa for Øje, naar hun i den nedenfor anførte 7de Sang holder Jesu Hjælp mod de 10 Spedalske frem til Støtte for sin Bøn.

Hendes Sang er Korsets Frugt; det er under Herrens vældige Haand, hun har lært at synge. Derfor kan vi af hendes Digtning lære hendes indre Liv at kjende; thi under Korset vil man i de sjeldneste Tilfælde hengive sig til legende, leflende Ordgyderi. Hun dvæler ikke synderlig ved det Sygdoms-Kors, hun bær, men hendes Blik er vendt indad og opad. Det er Synden, som er hendes største Nød, og det er Naaden i Christo Jesu, som er hendes eneste Trøst.

Synden kjendte hun som Noget, der er hende medfødt, en Naturens Fordærvelse, hvis Frugter ikke ere udeblevne.

Det første, jeg i Verden keg,
begyndte jeg at synde;
uterlig Idræt var min Leg,
som Satan mig tilskynde.
Jeg blues, naar jeg tænker paa
fremfarne Ondskabs Dage (2 Sang, V. 2. 3).
Jeg stedse mig velter i Synd,
ved Synden lænkt,
ja med dens Urenhed befængt,
Synd har jeg talet, Synd gjort og Synd tænkt
(4 Sang, V. 3).

Er en Naade vederfaret hende, synder hun alligevel, gjør det, hun ikke vil, uden dog at søge nogen Undskyldning deri, at hun falder

af Svaghed mer end Villie al sin Alder (3 Sang, V. 9. 10).

Hun har mærket, hvorledes Gud kalder
til Poenitentse hjertelig,
nu ved sit Evangelium,
nu ved sin Loves Lyd saa grum (12, V. 15);

men ligesom det haarde Jern først da "myges", naar Smeden "det banker og klemmer", saaledes er og hendes haarde Hjerte "blødet" ved at "hamres af Korset" (1, V. 13. 14). Hendes Nød er derved bleven hende klar.

Mit Hjerte flammer af idel Jammer, samt Lovens Hammer, mig pidsker og Samvittighedens Svøbe, jeg kan ei undløbe.

Hun griber Guds Forjættelse, at ingen Synder, som til dig skynder, forskydes skal (3, V. 11),

og holder fast ved Christi Fortjeneste, ved hans Fødsel, at stor Armod lider han, paa det Du kan frigjøres;

ved hans Lidelse og Død, idet hun beder:

Kom, Frelser, ihu

den Pine, som du

paa Korset udstod,

den Tid du lod flyde dit hellige Blod;

for samme din Død

hjælp mig af min Nød (9, V. 10. 11), og formaner sig selv og Andre saa:

> Kom hid, Synder, kom og se, hvor han din arme Sjæl af Pine løser vel, og af sin Miskundhed dig giver Fred.

Han er Forligelsen,
os skaffer Gud til Ven.
Gud give, jeg og Du
kom det ihu (17, V. 29)!

ved hans Opstandelse, idet hun kan sige:

O Gud ske Lov, jeg ved,

at han stod op til vor Retfærdighed (18, V.5),

men fornemmelig trøster hun sig med hans Forbøn, som hun tildels udmaler paa en temmelig kras Maade. Se den nedenfor anførte 5te Sang, V. 9—12.

Som Guds Barn har hun erfaret den "fortrædelige" Verdens Angreb:

> Du har mig tidt ængstet og skræmmet, din Frugt har jeg prøvet, endog jeg er ung. Den bedste Confect det er Sorrig og Synd, Forfølgelse, Hovmod, Ulykke, saa Guds Børns Glæde den i Verden er tynd

(11, V. 1. 2).

Trykket af indvortes og udvortes Kors længes hun hjem og sukker af Længsel at være med Christo, sin Herre, hvor Korset nedlægges, og Kronen paatages med Ære, hvor mere ei grædes og Øinene vædes; al Graad der ophører og ikke tilstedes,

ak Jesu!

Derfor beder hun saa inderlig:

Ak lad dog frembryde

den Dag, jeg skal nyde

den Salighed, mig skal evindelig fryde!

kom Herre!

Kom, Herre, ak kom dog min kjæreste Brudgom, jeg venter,

Du af din Miskundhed mig naadig forløser og henter;

lad-det dig behage den Kalk at borttage, som billig af dig mig er skikket at smage. (19, V. 7. 9. 10).

I sin Digtning er hun paavirket ej alene af de ældre Psalmer, men fornemmelig af Dorothea Engelbretsdatters "Sangoffer" og af Kingos "Sjunge-Chor. Det er en Gjenklang af Dorotheas hjertelige Toner vi høre i Ingeborgs Bøn om Redning af Syndens Elendighed:

Du saa til Peder, der han græd, og løste ham af Vaade, ak, tag mig og i Tallet med og mig bete den Naade;

i hendes Bøn om Trøst og Taalmodighed under Korset:

Gud løse mig dog udaf dette Aag, thi jeg er nu træt af Synden, ak, Herre, min Byrde dog let, jeg er syndetræt,

o Gud, for din Døds Skyld min Byrde dog let;

i bendes Tale til Døden:

Du mig fører Glædskabs Bud,
Du formindsker Synde-Dage,
Du forletter mig min Plage,
Du mig bringer til min Gud,
hvor jeg skal med Glæde finde
dem, du haver hentet før.
Gud dig selv til Veien minde,
og oplad mig Himlens Der;

og i hendes Nytaars-Betænkninger, hvor hun synger:

Men lovet være dig, vor Gud, som altid bær den tyngste Ende selv af Korset, og ei skyder ud din skabte Gjerning, som tidt er paa Hvelv, at drukne i det grusom Synde-Hav, men naadelig forløser os deraf.

men naadelig forløser os deraf.

Gud trøste dem, der Sorrig bær,
Gud trøste alle Sjels Nødlidende,
Gud trøste mig og Mine sær,
Gud trøste alle a me Syndere,
Gud trøste selv den faderløse Flok,
Gud trøste den, der Uret lider nok!

En Efterklang af Kingo høre vi fornemmelig i hendes Morgen- og Aftenpsalmer, t. Ex. naar hun beder:

Sengeliggende og Svage —
se til dem med Miskundhed,
og i Naade dem antage,
som ei nogen Glæde ved. (Søndags Morgensang).

Hver angergiven Sjel
hjælp op, Immanuel!
Tænk og i Naade, hjerte Fader sød,
paa hver elendig Syg, som lider Nød,
de Faderløses Fader vær,
hjælp Enker, hjælp dem, Herre kjær!
Vær naadig, Jesu, mod hver christen Lem!
dem jeg her glemmer, glem Du ikke dem!
(Onsdags Morgensang.)

Kingos Vinterpart og den efter ham nævnte Psalmebog har hun formodentlig ikke kjendt. Jeg slutter mig hertil af Versformen i hendes Poenitentse-Psalme, digtet til Melodien: "I Jesu Navn". Havde hun, som lægger saa megen Kjærlighed til Kingo for Dagen, kjendt hans "Prædikestolvers", vilde hun ganske vist have brugt samme Versemaal som han; men det gjør hun ikke. Hun synger saa:

Salig er den, fra Synden løset er, og fra sin Ondskab slem sig haver vend, ei tilregnes Misgjerninger; derfor, min Sjel, kom nu frem og ei dvæl, bekjend din Synd med Flid, saa bliver Gud dig blid; trofast vær af Hjertens Grund, sig ei Falskhed med din Mund, tænk paa Herren, din Skaber, altid!

Herpaa kan fremdeles den Slutning bygges, at hendes Psalmer ere digtede en Stund for Udgangen af det 17de Λarhundrede. En Støtte for denne Mening er vel ogsaa, at hun i en Bøn for Kongehuset kalder Kongen Christian (V) 4). I flere Psalmer, navnlig i den 10de, en Klage over Venners Dødsfald, udtaler hun, at hun er faderløs. Mange af hendes Sange, om ikke alle, maa saaledes være digtede efter 1686.

For at man kan danne sig et nogenlunde klart Begreb om hendes Værd som Psalmedigter, skal jeg til Slut anføre nogle af hendes Psalmer.

5te Sang.

Om Redning af Synden ved Jesu hellige Død og Lidelse.

> Ræk hid din Haand at hjælpe mig, min Gud, som er saa hjælperig, ak redde dog af Nød mig, dit Barn, som Du, Frelser from, med Smerte haver fød.

^{4) &}quot;Med Fred og Seiers Palmegreen Kong Christian begave".

- 2. Den Synd, jeg før med Lyst begik,
 den kvæler Hjertet nu paa Skik,
 hvor skal jeg arme hen?
 med Bøn og Graad
 jeg søger Raad
 hos Frelseren igjen.
- 3. Jeg beder, lad mig Naade faa, lad Døren op, jeg banker paa, jeg leder efter dig med stadigt Haab og Hjertens Raab, ak, skjul dig ei for mig!
- 4. Betænk, hvor dyrt det kosted dig fra Helvede at redde mig og fra den bitre Død, den Tid, dit Blod udsvedet stod og strømmevis udflød.
- 5. Er jeg skjønt Syndens Slave-Træl, saa ved jeg dog alligevel, du dig ei pidske lod for Englene, men, Synder, se, for dig randt Naadeflod!
- 6. Beængsted Sjæl, til Jesum fly,
 Du skal fornemme, han paany
 antager dig med Lyst;
 tro hannem til,
 han kan og vil
 dig give Sjeletrøst.
- Fat ei de Tanker, Jesus slet forglemmer dig, som han har sæt. og tegnet i sin Haand;

o nei, o nei,
det tror jeg ei
til dig, min Frelsermand!

- 8. Paa Korset raabte du: Forlad!
 og for Uvenner dine bad,
 ak bed ogsaa for mig;
 din Fader bed,
 at han ei vred
 vil kaste mig fra sig.
- Se nu, min Sjel, hvor Jesus staar hos Faderen, og sine Saar for hannem viser frem med saadan Bøn:
 Ak, Herre, skjøn, en Synder ei forglem!
- 10. Se Rebene, de bandt mig med,
 se, hvor jeg haanlig blev afklæd,
 se Svøbene, mig sled!
 for disse Faar,
 som hos mig staar,
 jeg villig dette led.
- 11. Se Tornekronens hvasse Sting, se her mit Hjertes Kildespring, se blodig Haand og Fod, se al min Krop fra Taa til Top, som pint for dennem stod.
- 12. Jeg har saa dyre dem forløst.

 thi tænk ei mer paa deres Brøst,
 kast Synden bag din Ryg,
 den dybt nedgrav
 i Naadens Hav,
 i Hast dem ei hudstryg!

- 13. Jeg takker dig, Guds kjære Søn,
 som trolig gik for os i Bøn,
 ak, hjælp os ydermer;
 forny vort Sind,
 send Trøst derind
 og styrk vort svage Ler.
- 14. Jeg ved, Du, søde Frelser, er ethvert forknuset Hjerte nær, der angrer Synden led, Kom og til mig, o Jesu rig, min Angest Du bedst ved.
- 15. Thi naar jeg ikkun haver dig, alt Andet da maa pakke sig, min Jesus ene skal i Hjertet bo; bort, bort Uro, som Verden har til Fal.
- 16. Se Hjertet nu i Flamme staar, kom, se det staar dig aaben for, kom, Frelser, hvil dig her! Al Synd udlug, kom, Naade-Dug, kom, Himmel-Brudgom kjær!

7de Sang.

Om Suk under Korset om Hjælp og Redning.

Frelser søde, se i Naade
til mig høibedrøvede,
thi min Sjel nu overmaade
lider svar Beængstelse;
bøi dit Øre til min Klage,
hjelp mig, lad mig ei forsage!

- 2. Sorrig maa mit Hjerte kvæle,
 det slet angestbunden er;
 Suk betar mig Maal og Mæle,
 ak jeg er omkommen nær!
 hvor skal mit vansmægtet Hjerte
 finde Raad for Syndens Smerte?
- 3. Ak, ak, at jeg skulde fødes
 til saa stor Elendighed!
 ak, skal jeg nu plat forødes?
 er min Frelser mig nu vred?
 Har min Synd forvoldet dette,
 at min Gud vil mig forgjette?
- 4. Ak, hvi er jeg stedse rede
 til at øve Synd og Last?
 Ak, hvi vil jeg ikke bede
 Gud om Hjælp, i Troen fast,
 som de ti Spedalske gjorde.
 de sin Røst opløfte torde.
- 5. De med en bedrøvet Stemme raabte: Ak, du Davids Søn, se til os, som er i Klemme, strax da hørte Du den Bøn.

 Der de sig for Dig mon klage, hjalp Du dem af deres Plage.
- 6. Jesu, hjælp mig grove Synder, som og føl din Tugtehaand; jeg nu ilende mig skynder til dig, hjerte Frelsermand, ydmygst vil jeg dig nu bede: straf mig ikke i din Vrede.
- Send mig Hjælp, som jeg behøver, ræk mig hid din Hjælpehaand!
 Du ved bedst, hvad mig bedrøver,

- o, giv mig din Helligaand, som mit sorrigfulde Hjerte trøste kan i Nød og Smerte.
- 8. Skal jeg længe gaa saa bange,
 da maa jeg fortvivle snart;
 o jeg arme Syndefange,
 ak hvad er dog dette svart!
 o lad dog mig Synderinde,
 Naade for dit Ansigt finde!
- 9. For dig, Jesu, maa jeg klage, mig er fast umueligt uden dig mit Kors at drage, som dog ellers er min Pligt; kunde det dig ske til Ære, vilde jeg det glad'lig bære.
- 10. Men, o Jesu, Du bedst kjender, hvad for Synd i Hjertet bor, hvilket Sjælen heftig skjænder. ak, hvad er det Pine stor! Synden, Synden mig forskrækker, Synden Gud til Vrede vækker!
- 11. Du Guds Lam, som bar med Smerte
 al den ganske Verdens SkylJ,
 held dit Hjerte til mit Hjerte,
 med din Glæde mig opfyld!
 Jesu, gjør dog et Mirakel
 med mig syndebunden Stakkel!
- 12. Ak, min Frelser, ak hvorfore
 vil du regne dog saa grant
 med mig arme Syndedaare,
 jeg, som dog er intet an't,
 end en Jordklimp, fuld af Møie,
 som maa Synd og Sorg fordeie!

- 13. O Du røde Persetræder, lad min Nød bevæge dig! se jeg hyler, sukker, græder, Korset plager haardelig; Syndens billig Straf mig trykker, Hjertet briste vil i Stykker.
- 14. Kom, forløs mig, Frelser søde, før min Sjæl i Frydens Sal, hvor mig Synden ei skal døde, hvor jeg kan blandt Engletal lystig sjunge, deilig kvæde, hvor jeg kan i Gud mig glæde.
- 15. Her jeg gaar med Sorrig bunden, her jeg klager ynkelig; der er Suk og Sorg forsvunden, der kan jeg ret fryde mig; her maa jeg bedrøvet vanke, der jeg Glæde-Neg kan sanke.
- 16. Kom nu, hjerte Frelser milde, kom nu med en salig Stund, før mig til det Glædegilde, som er Helgenes Samfund; giv mig Livet, jeg mon vente, skynd dig, Frelser, mig at hente!

Af den 7de Poenitentse-Psalme.

 O Gud, mit Hjerte fryde, som tidt beængstet er; din Naades Dug udgyde paa dig, min Frelser kjær; paa dig staar alt mit Haab, vis mig din Vei at gange, lad mig din Hjælp erlange, ret selv mit Levnets Løb.

- 10. Mit Hjertes daglig Længsel
 er stedse efter Gud;
 ak løs mig af mit Fængsel,
 før mig fra Fienden ud.
 Jeg beder hjertelig:
 lær mig, hvad jeg skal gjøre,
 og lad din Aand mig føre
 paa rette Vei til dig!
- 11. Ak, Herre, vederkvæge,
 mig for dit søde Navn;
 trofaste Sjælelæge,
 forvar mig i din Favn
 og før min Sjel af Nød,
 Du, som bedst ved min Kvide
 og hvad min Sjel maa lide
 af Fiendens listig Stød.
- 12. Kom, Frelser, og fordærve
 vor Sjeles Fiender,
 som er saa meget gjerve;
 kom, Jesu, kom og lær
 dem dog, at de maa se,
 Du ene est den Herre,
 der Omhu monne bære
 for dine Tjenere!

Et Par historiske Notitser til Ap. Gj. 1, 3.

C. P. CASPARI.

De romersk-katholske og specielt de jesuitiske Theologer have ikke sjeldent i Lucas's Ord i Ap. Gj 1, 3: "han blev seet af dem i 40 Dage og talede om de Ting, der höre til Guds Rige" sögt en Iljemmel for Pavedömmets foregivne Traditioner og falske Lærdomme. Saaledes siger den portugsiske Jesuit Andrada, en af Tridenturer-posciliets Theologer + 1527, som ved sit Forevar for sin Orden imed

en Hjemmel for Pavedommets foregivne Traditioner og falske Lærdomme. Saaledes siger den portugisiske Jesuit Andrada, en af Tridentinerconciliets Theologer, † 1577, som ved sit Forsvar for sin Orden imod Martin Chemnitz's tilintetgjörende Skrift: "Theologiæ Jesuitarum præcipua capita" har fremkaldt den store lutherske Theologs berömte og hidtil novertrufne polemiske Verk imod Tridentinerconciliet "Examen concilii Tridentini": "Christus post resurrectionem per 40 dies de regno Dei permulta loculus est, quæ a nemine Evangelistarum scripta extant, et tamen non suisse tam parvi momenti existimandum est, ut otiosa judicari poluerint", Ord, paa hvilke Chemnitz svarer: "Sed respondemus idem, quod Augustinus (Tract. in Ev. Joh. 96 n. 2) de illa Christi sententia Joh. 16 (12): "Multa habeo dicere" &c.: "Cum Evan-gelistæ tacucrint, quis nostrum dicat ista vel illa fuisse, aut, si dicere audeat, unde probabit? quis tam vanus aut temerarius, qui etiamsi vera dicat, sine ullo divino testimonio affirmet ea esse, quæ Spiritus sanctus per Evange-listas scribere noluit. Quis hoc nostrum facit et non maximam culpam temeritatis incurrat, in quo nec Pro-phetica nec Apostolica excellit anctoritas?" Sed tamen, quæ illa fuerint, quæ de regno Dei Christus locutus est Apostolis, cum mentem ipsis aperiret, ex Apostolorum scriptis certo colligere possumus⁴⁴. (Exam. conc. Trident. P. I p. 21 ed. Francof. fra 1609). Saaledes udtaler fremdeles den jesuitiske Exeget Lorinus (+ 1634) i sin Commentar over Apostlenes Gjerninger til Ap. Gj. 1, 3 den Anskuelse, at Herren i de 40 Dage har overleveret Apostlene, hvad der hörer til det pavelige llierarchi, og paastaar den bekjendte katholske Exeget Cornclius a Lapide, ligeledes en Jesuit, til det samme Sted, at Christus i denne Tid har overleveret dem, hvad der hörer til de 7 Sacramenters Materie og Form" (s. Calov "Biblia illustrata" til Ap. Gj. 1, 3). Ogsaa Joh. 16, 12 have Jesuiterne trods Augustin benyttet paa samme Vis. Salmeron, en af de ældste Jesuiter, har til dette Sted en lang Liste over, hvad Herren dengang havde undladt at sige Apostlene, fordi de endnu ikke kunde bære det, hvoriblandt f. Ex. "versionem vulgatam Latinam V. et N. T. esse genuinam" og "usum imaginum et venerationem retinendam" (s. Joh. Gerhards "Confessio catholica" T. 1 p. 288 s.). "Nihil sub sole novum"!

Hvad forstaaes ved "denne Slægt" i Texten for 2den Söndag i Advent?

Af

E. F. B. HORN,

b

m te en to

ıus

li

ı-

ı t

en

I

er

٠.

n

lt f.

0

Cand. theol., Seminarlærer.

Det er vistnok en Mangel, at Theologerne ikke ere komne til Sikkerhed og Enighed angaaende Forstaaelsen af Udtrykket "denne Slægt" i hin Tale af Frelseren, hvor han profeterer om Jerusalems og Verdens Undergang samt om sin Gjenkomst til Dom '). Ogsaa paa Prædikenen maa denne Mangel udøve en uheldig Indflydelse, ihvorvel Mangelen kan dækkes noget i den praktiske Udvikling; thi det er jo ikke usædvanligt at "anvende" Textens Ord f. Ex. paa Jødefolket, hvilken Slægt jo ikke endnu er gaaet tilgrunde, eller paa den nulevende christne Slægt, selv om det ikke maatte befindes, at der netop har været tænkt paa Saadant af Herren selv. Saalænge man imidlertid ikke er sikker paa, hvad Ordene i sig selv efter sin ligefremme Mening betyde, hæves dog ikke Mangelen ganske. Den praktiske "Anvendelse" hører nemlig først hjemme i Prædikenens senere Del og Forbindelsen mellem Text og Prædiken vilde blive altfor løs, dersom ikke Prædikanten først og fremst gjorde Rede for Ordenes egentlige Mening. Jeg har tænkt noget over Spørgsmaalet, sammenlignet de paa-

¹⁾ I "Aftenbladet" har der saaledes for ikke længe siden været udtalt en Beklageise derover.

Tidsskr. f. den evang.-lutherske Kirke. VIII Bd. 2 H.

gjældende Skriftsteder, og er kommen til et Resultat, som har skjænket mig selv en vis Tilfredsstillelse. Jeg tillader mig at meddele det her, selv om jeg ikke skulde opnaa andet derved end at blive modsagt og saaledes give Anledning til en Diskussion desangaaende.

Der maa altsaa først og fremst spørges, hvad Ordene efter sin ligefremme Mening betyde. Senere kan der blive Tale om, hvorvidt man i sin praktiske Udlægning har Ret til at gaa.

Skal "denne Slægt" paa noget af de Steder, hvor det forekommer i denne Forbindelse hos de tre Evangelister (Matth. 24, 34; Mark. 13, 30; Luk. 21, 32), betyde den dalevende Slægt, eller Jødefolket eller den hele Christenhed?

Jeg har faaet det bestemte Indtryk, at Ordene ikke kunne betyde Andet end den dalevende Slægt. Al anden Udtydning vilde blive tvungen. Man skal mærke det, at Ordene i Verset netop skulle tilkjendegive et nærliggende Tidspunkt. I det foregaaende Vers 2) har han jo betegnet Tiden som nær i Forhold til visse indtrædende Tegn. I det omgjældende Vers siger han nu videre, at disse samme Tegn vare nær. Der skulde end ikke forløbe en Menneskealder, inden de skeede. Det bliver da ikke tænkeligt, at han ved "denne Slægt" har ment enten Jødefolket eller den hele Christenhed. Thi hvilken Tilhører vilde da have forstaaet ham? Hvem af dem kunde falde paa, at disses Livsgrændse snart var kommen. Der maa altsaa være tænkt paa Jesu Samtid og paa den alene. De omhandlede Begivenheder skulde altsaa

²) Dersom Figentræet, hvortil han henviser (Matth. v. 32; Mark. v. 28; Luk. v. 29) först senere skulde skyde Blade, da kunde Disciplene have tænkt sig, at Tiden ikke var nær. Men af Steder, som Mark. 11, 13 sees, at Figentræet og de andre Træer allerede havde begyndt at skyde Blade.

indtræde, medens endnu Personer af Jesu Omgivelse var i Live. Sml. Matth. 23, 36 ff.

Ere vi nu, for at fastholde Forjettelsens Sandhed, nødte til som enkelte Fortolkere at gjøre Vold paa de tidligere Ord i Talen og forstaa Alt, hvad før er sagt, om Jerusalems og Theokratiets Undergang? Saadant vilde nu være at tvinge og mestre Texten istedetfor at holde sig til Ordene uden at se til Højre eller til Venstre. Ordene i Matth. 24, 30. 31; Mark. 13, 26. 27; Luk. 21, 27. 28 kunne umuligt gjælde historiske Begivenheder, der allerede ere indtrufne, end sige, indtrufne samtidigt med Jerusalems Undergang. Her tales jo paa det Bestemteste om Herrens endelige Gjenkomst til Dom.

r

1

1

e

i

n

e

r.

e

e

?

t

d

a

m

Disse tvende Punkter tror jeg man hverken kan eller bør rokke. Det er muligt, at det Heles Forstaaelse bliver saare vanskeliggjort, om man ikke vil rokke det ene eller andet Punkt; men jeg kan ikke andet end give tabt ligeoverfor disse to Punkter, som jeg maa lade blive staaende.

Vi skulle nu se videre. Jeg lægger i det Følgende Luk. 21 til Grund. Spørgsmaalet er nu, om Herren med sit Udsagn i v. 32 har villet besvare Disciplenes Spergsmaal i v. 7: "Naar skal alt dette ske?" eller om han har havt en anden Hensigt. Se vi nejere efter, da maa vi sige med Bestemthed, at Herren i det nævnte Vers (32) aldeles ikke har villet besvare hint Spørgsmaal. Thi i V. 34 ff. siger han jo, at Dagen skal komme uventet, og hos Matthæus er det end klarere, at han slet ikke vil afgjøre noget angaaende Tiden og Timen. Denne Evangelist har nemlig en bestemt Deling ved v. 36. Fra dette Vers af begynder Herren at udtale sig om Dagen og Timen. Derom drejer sig hele det Følgende. Smlgn. det om Noah Anførte v. 37 ff.; ligesaa v. 42. 44. 50. I den foregaaende Del af Talen har Herren altsaa slet ikke afgjort noget angaaende Spørgsmaalet, naar det skulde ske, som Disciplene havde fremsat. Der vilde jo desuden fremkomme en Modsigelse. Hvis han nemlig allerede v. 32 (Luk.) havde villet besvare Spørgsmaalet, da kunde han ikke i det Følgende sige, at han ikke vilde besvare det. Endvidere taler en anden Omstændighed imod en saadan Forstaaelse, og det er denne: Hos alle tre Evangelister finder man i umiddelbar Forbindelse med det Vers, hvor Herren siger, at Slægten ikke skal forgaa, før det Altsammen sker, tilføjet de Ord: Himmel og Jord skulle forgaa, men mine Ord skulle ingenlunde forgaa. Hvad har Herren ment med denne Tilføjelse? Han vil her udtale sine Forjettelsers Vished og Tilførladelighed. Meningen er da denne: Saa vist som det overhovedet er, at mine Ord ikke skulle forgaa, saa vist er det ogsaa, at de Ord, som jeg nys har talt, skulle gaa i Opfyldelse, og allerede den nærværende Slægt skal erfare, at jeg har talt Sandhed.

Han har altsaa i det omhandlede Vers (32) slet ikke villet besvare Disciplenes Spørgsmaal, naar hans Gjenkomst til Dom skulde finde Sted, og har da heller ikke sagt, at denne Begivenhed skulde indtræde, medens den daværende Slægt endnu levede. Saadan Besvarelse havde desuden kun tilfredsstillet en upassende Nysgjerrighed, og det ligger i Herrens Charakter aldeles ikke at indlade sig paa at tilfredsstille denne (Smlgn. Ap. Gj. 1, 7. Luk. 13, 23 ff.). Spørgsmaalet er da, hvad der menes med det "Altsammen", eller rettere efter Grundtexten "alle disse Ting", som efter v. 32 skulle ske, inden Slægten forgaar.

Vi maa da gjøre os Rede for Indholdet af det Fore-gaaende. Disciplene havde opstillet to Spørgsmaal, først, naar det skulde ske, dernæst hvilket Tegn skulde gaa foran (v. 7. Marth. v. 3. Mark. v. 4). Fortolkerne have været uenige om, hvilket af disse Spørgsmaal Frelseren først besvarer. Nogle have troet, at han først besvarer Spørgsmaalet, naar? dernæst det, hvilket Tegn skulde komme. Men denne Op-

fattelse finder jeg aldeles uholdbar. I Matth. v. 36 ff. er det dog vel indlysende, at han netop besvarer Spørgsmaal, naar? Fremdeles er det temmelig iøjnefaldende, at de Ord, hvormed han indleder sin hele Tale: Ser til, at Ingen forfører Eder (Matth. v. 4; Mark. v. 5; Luk. v. 8) ikke vel kan passe til andet Spørgsmaal end netop det om Tegnene. Der skulde nemlig komme mange falske Tegn. Der skulde optræde Bedragere, som sagde, at Tiden var nær (Luk. v. 8). Heller ikke skulde de anse Krige og Oprør for saadanne umiddelbart forudgaaende Tegn (v. 9). Han forbereder dem paa, at Saadant vilde indtræffe, for at de ikke, naar det virkelig indtræffer, skulde udtyde Saadant som virkelige Tegn og derved bringes til uforstandige Handlinger. Først det, at Jerusalem blev omringet paa alle Kanter af Krigshære, skulde være det sande Tegn (v. 20), og først da skulde de træffe Foranstaltninger til sin Sikkerhed (v. 21 ff.). De tidligere saakaldte eller formente "Tegn" skulde de roligen lade gaa sig forbi. I v. 24 forudforkyndes nu Jerusalems Undergang og Jødernes Adspredelse blandt Hedningerne. Ogsaa da skulle der opstaa falske Christi og falske Propheter (Matth. v. 24. Mark. v. 21). Men de skulle ikke holde sig til dem, da Christi Komme skal ske paa en ganske anden Maade. Deu skal da ikke foregaa paa enkelte Steder, men overalt paa engang i et Nu (Matth. v. 27 f.). Endnu staa nogle Tegn tilbage. Der skal ske Tegn i Sol og Maane, Himmelens Kræfter skulle røres (Matth. v. 29; Mark. v. 24 f.; Luk. v. 25. 26) "og da skulle de se Menneskens Søn komme i Skyen med megen Kraft og Herlighed" (Matth. v. 30; Mark. v. 26; Luk. v. 27). Af Matth. v. 29 sees, at Tegn i Sol og Maane skulle indtræde "strax efter hine Dages Trængsel". Der er altsaa her ingen Adgang til at indskyde det Tidsrum af Aarhundreder, som virkelig er forløbet mellem Jerusalems Undergang og Herrens Gjenkomst. I Ap. Gj. 2, 17 ff. fortolker ogsaa Petrus Aandens Sendelse

paa Pintsedagen, som en Opfyldelse af denne i gemmeltestamentlig Tone holdt Spaadom. Nu kunde man indvende, at Aandens Sendelse foregik allerede før Jerusalems Undergang. Men denne Indvending betyder Intet. Thi Aandens Sendelse er jo den Dag idag en stadigt sig fornyende Kjendsgjerning i Kirken, og Jerusalems, den gamle Pagts Undergang var netop det sidste Led i den gamle Tid, da Aanden endnu ikke var kommen. Saalænge Jødedommen bestod, kunde Aandens Magt ikke udfolde sig. Man skal mærke det, at alle Tegn i det Foregaaende ske paa Jorden og tilhøre Jorden. Himmelens Kræfter vare endnu ikke begyndte at røre sig. Hvad vil det sige? Jerusalem med dets Tempel, det hele jødiske Samfundsliv var jo noget Udvortes, Sandseligt, som bestod og skulde forgaa efter jordiske, sandselige Love. Anderledes er det med den christne Kirke. Johannes debte kun med Vand. Han var af Jorden og talte, hvad der hørte Jorden til. Christus debte med den Hellig Aand. Han rerte ikke blot Jorden, men ogsaa Himmelen 3); thi Aanden kommer jo fra Himmelen og farer hen som et vældigt Vejr.

Vi standse nu for det Første her. Hvad der hidtil er forudforkyndt, er netop Tegnene paa Herrens Gjenkomst. Det næst Følgende er ikke længere Tegn, men Gjenkomsten selv (Matth. v. 30; Mark. v. 26; Luk. v. 27). Vi maa altsaa ikke tage Herrens Gjenkomst med i Beregningen, naar vi ville nævne "alle de Ting", hvilke Herren har forudforkyndt at skulle ske, og som allerede den daværende Slægt skulde opleve (Luk. v. 32). Alt, hvad Herren i den tidligere Del af Talen har skildret, har været et Svar paa Disciplenes Spørgsmaal om de forudgaaende Tegn. Men Gjenkomsten kan jo selvikke være noget Tegn; det er jo Tegnets Opfyldelse. Vi maa

³⁾ Af Hagg. 2, 6; Jer. 4, 23 ff.; Am. 8, 9, som her maa mindes, sees, at denne Del af Profetien har et stærkt billedligt Præg.

3.

e

p

r

altsaa ikke regne Herrens Gjenkomst med blandt det "Altsammen", som efter v. 32 skal ske. - Betragte vi Ordene hos Lukas nejere, da vil denne Opfattelse stadfæste sig. I v. 28 har han sagt, at naar disse Ting begynde at ske, da skulle de se op og opløfte sine Hoveder; thi deres Forløsningstid var nær. Ved "disse Ting" her er det en Selvfølge, at der ikke kan være ment Herrens Gjenkomst selv, men kun de forudgaaende Tegn. Thi naar Herren allerede var kommen, da var hans Komme jo ikke "nær", men allerede virkelig indtraadt. I v. 31 nævnes atter "disse Ting", og det er uundgaaeligt at opfatte dette Udtryk enstydigt med det v. 28 nævnte. Det er altsaa de selvsamme Ting d. e. alle Tegn før Herrens Gjenkomst. I v. 32 kommer det Samme igjen. Slægten skal ikke forgaa, før alle disse Ting ske. Hvilke Ting? Nødvendigvis efter Sammenhængen de v. 28 og 31 nævnte, altsaa Tegnene, som skulde gaa forud for Gjenkomsten, ikke Gjenkomsten selv mediberegnet.

Hertil kommer den Personvexling, som finder Sted. I de tidligere Vers hos Evangelisterne er brugt 2den Person, altsaa Tiltale. "Ser til, at I ikke forføres", "Forfærdes ikke", "I skulle hades", Naar I se Ødelæggelsens Vederstyggelighed", "Beder, at ikke Eders Flugt o. s. v.", "Gaar ikke ud, tror det ikke" (Matth. v. 4. 6. 9. 15. 26). I v. 30 hos Matthæus og i det tilsvarende Vers hos de andre Evangelister staar derimod: De skulle se, 3dje Person, altsaa Omtale. Frelseren har altsaa slet ikke forudforkyndt, at netop disse hans dalevende Tilhørere skulle se ham komme i Skyen, men kun at Menneskene skulle se ham.

Meningen er altsaa den, at alle de Tegn, som bebude Herrens Gjenkomst til Dom, skulde indtræde i den daværende Slægts Levetid. Betragte vi Historien, saa er jo dette ogsaa bleven Sandhed. Falske Christi optraadte jo allerede i Apostlenes Dage, Smlgn. Josephus ⁴); Krige og Oprør fandt jo Sted; Jerusalem blev jo belejret og tilintetgjort, ligesom Folket adsplittet; "Tegnene i Sol og Maane" indtraf jo ved Aandsudgydelsen paa Pintsedagen. Nu kunde man indvende: Den hele Spaadom bliver dog alligevel ikke Sandhed, saasom jo Forløsningsstunden ikke var "nær". Virkeligheden svarer jo ikke til dette; thi der er jo forløbne Aarhundreder, uden at Herren er kommen.

Betragte vi Profetien her i og for sig, saa maa vi nu først og fremst bedømme den i Overensstemmelse med alle Profetier. Den har jo ogsaa et gammeltestamentligt Præg, som maa falde Enhver i Øjnene. De indre Betingelser hos en Profet for hans Profeti ere visse Syner, han har havt, eller ogsaa visse Ord, han har hørt og skal gjengive. Ialmindelighed ville disse Syner optræde efter hverandre, saaledes at Synernes Paahinandenfølge i Profetens Indre overføres i hans Tale paa de Begivenheders Indtræden efter hinanden, hvorpaa Synerne henpege. Dette ser man jo saa bestemt hos Sacharias, i Joh. Aabenbaring o. a. St. Nogen Angivelse af det virkelige Tidsrum, som skal forløbe mellem hver af de bebudede Begivenheder, finder ikke Sted, med mindre Saadant har været Gjenstand for et særskilt Syn eller en særskilt Aabenbarelse, hvilket f. Ex. har været Tilfældet med Daniel, hvor han taler om Aarugerne (Dan. 7, 25. Kap. 12). Jesu Profeti om Jerusalems og Verdens Undergang er vistnok klarere og blottet for Meget af det Billedlige, som vi finde hos de gamle Profeter. Dog skal man mærke det, at den netop mod Slutningen har et stærkt gammeltestamentligt Billedsprog, og her er det ogsaa, at Tidsmellemrummene ophøre. Det Hele samler sig i et eneste stort Syn. Jeg sigter her til v. 29. 30 hos Matth. Betragtet

⁴⁾ Bell. Jud. II, 13; VI, 5.

0

d

:

n

r

n

u e

S

r

.

r

1

1

1

1

1

fra den indre Side er det ogsaa indlysende, at Aandens Sendelse, "Tegnene i Sol og Maane" maa slutte sig ganske nær til Herrens Gjenkomst. Pintsefesten var jo Indhøstningens Fest, og efter hvert som de Udvalgte rundt om paa Jordens Kreds indhøstedes i Laden (Matth. 3, 12), skede jo i Grunden allerede den Indsamling af Udvalgte, som skulde foregaa fra alle 4 Verdenshjørner af Herrens Engle, Grunden til, at der er forløbet en saa lang Tid mellem Aandens Sendelse og Herrens Komme, er den udvortes, man kunde sige, tilfældige Omstændighed, at Aandens Kræfter i den senere Tid ytrede sig svagere og svagere. Apostlene ventede, at Herren skulde komme, medens de endnu levede (1 Kor. 16, 22; 2 Kor. 5, 1 ff.; Phil. 4, 5; 1 Thess. 4, 15; Jak. 5, 8. 14 ff.; Joh. Aab. 22, 20; Joh. 21, 23 o. a. St.). De kunde have Grund til at vente dette, hvis de vilde slutte fra den rivende Fremgang, som Evangeliet nød i den første Tid, til, hvad der skulde ske i nærmeste Fremtid. Beregnet efter en saadan Maalestok, vilde det ikke være længe, før den hele Verden havde hørt Ordet og enten antaget eller forkastet det. Men der indtraadte ydre Forhindringer. Apostlene fængsledes eller bleve endog ombragte midt i deres fulde Virkekraft; og i den efterapostoliske Tid sløvedes de aandelige Gaver saameget, at der maatte Aarhundreder til for at udrette, hvad Apostlene havde formaaet paa enkelte Aar. Hvorledes Forløsningstiden trods dette kunde siges i Virkeligheden at have lagt Apostlene "nær", kan neppe være saa vanskeligt at sige. Vi skulle strax tale nøjere derom, naar vi betragte nogle andre Skriftsteder.

Jeg tror imidlertid at have vist, at "denne Slægt" hverken betyder det hele Jødefolk eller den hele Menneskeslægt, men ene og alene den dalevende Samtid. Jeg vil ikke engang dele den Fortolkning, som Nogle hylde, at der nærmest er tænkt paa Samtiden, men at Herren har havt en Bagtanke dermed og tillige tænkt paa Jødefolket eller Menneskeslæg-

ten. Saadan svævende Udtydning hører i Grunden intetsteds hjemme. Tilmed vilde en saadan Bagtanke aldeles svække den egentlige Nerve i den ligefremme Tanke. Ordene skulle, som tidligere bemærket, udtrykke, at end ikke den nulevende Slægt skal forsvinde, før Alt sker. Begivenhedernes hurtig e Paahinandenfølge er altsaa udtalt; deri ligger den egentlige Nerve i Stedet, som ganske vilde tilintetgjøres ved en saadan Bitanke. Hvori ligger da den egentlige Interesse og praktiske Betydning i dette Udsagn?

Det kunde ligge nær at tænke sig Sagen saaledes: Herren har tidligere forkyndt, hvilke Tegn der skulde gaa forud for Gjenkomsten. De kunde altsaa ikke vente sig Gjenkomsten. før disse vare indtrufne, men naar de vare indtrufne, da vilde den ske. Efter dette vil han da ogsaa sige, naar Tegnene skulde indtræde, at de nemlig allesammen skulde ske i indeværende Menneskealder. Tilhørerne kunde da vide, ikke blot hvad der skulde ske, men tillige, at Tegnene skulde være omme og saaledes Dommen allerede indtræde i deres egen Levetid. Denne Opfattelse er imidlertid ikke rigtig og strander blandt Andet paa den tidt omtalte Omstændighed, at Herren i sin følgende Tale erklærer, at om Tiden kunde han Intet afgjøre. Var imidlertid hin Opfattelse rigtig, da maatte den praktiske Betydning af Udsagnet være den, at Tilhørerne skulde berede sig paa Herrens Gjenkomst som noget i deres egen Tid Indtræffende. Men den praktiske Betydning er en anden. Ordene ere ikke nærmest sagte for at opfordre til Aarvaagenhed og Beredelse, men - som det følgende Vers viser - for at tilkjendegive Talens Tilforladelighed. "Jeg har sagt det", vil han sige, "og I, som her staa, den nulevende Slægt allerede, skulle sande mine Ord"; smlgn. Matth. 24, 25. Eftersom altsaa den ene af disse Forjettelser efter den anden gaar i Opfyldelse fra de falske Christis Komme til Tegnene i Sol og Maane, skulle de mindes Jesu Tale til dem. De kunne

ds

ke

e, le

е

ge

m

ce

n

or n,

le

le

-

ot

re

n

ı-

n

e

25

il

rs

le

5.

n

i

e

da være visse paa, at Herrens Ord ogsaa for Fremtiden ville gaa i Opfyldelse, omend ogsaa Himmel og Jord engang skal forgaa. Have hans Ord om Trængslerne stadfæstet sig, da ville hans Ord om Forløsningen ogsaa stadfæste sig, om end Tiden til samme endnu ikke var kommen.

Jeg vil imidlertid omtale endnu Noget, som vil kunne opklare adskillige Dunkelheder dels i denne Tale dels i andre, hvor lignende Udsagn som det her omhandlede forekomme.

Det bliver os især af Matthæus Evangelium klart, at der er en vis indre Fremadskriden i Herrens Taler og hele Forhold fra gammeltestamentlig Synsmaade til en, som jeg vil kalde rent nytestamentlig. Jeg vil for at anføre et foreløbigt Exempel nævne 10, 5 f. og sammenligne dette Sted med 28, 19. Hist skulle kun Jøderne faa Ordet at høre; her bydes Disciplene at prædike for "alle Folk". Hvad kan vel Grunden være? Neppe nogen anden end den, at Jesus endnu, da han holdt Talen i Kap. 10, ikke var død og opstanden og saaledes ikke kunde eller vilde gjøre Virkningerne af disse Led i Frelsergjerningen gjældende i deres Helhed; thi netop ved Døden var det, at Skillevæggen mellem Jøder og Hedninger sønderbrødes (Eph. 2, 14). I Bjergprædikenen (Kap. 5-7) optræder Jesus endnu som Theokratiets Reformator, idet han ikke antyder Ophævelsen af et eneste af de gamle Bud. Naar han i Kap. 10 udsender Disciplene, da er denne Udsendelse begrundet i den 9, 36 gjorte Iagttagelse, at Folket var en Hjord uden Hyrder. Den hele Tale i Kap. 10 er bygget paa Forudsætningen om, at Folket, dersom det fik saadanne Hyrder, maaske i det Hele og Store vilde kunne reformeres, selv om end Mange hist og her forskjøde Ordet. Vistnok har Frelseren forudseet, at Folket alligevel som helt betragtet vilde forskyde hans egen og Disciplenes Prædiken, men i Gudsrigets Udvikling maa intet Sprang ske. Alt maa gaa frem Skridt for Skridt. Der maatte altsaa gjøres et

Forsøg, hvorvidt det stod til at reformere. Det viste sig imidlertid, at det var en vantro og gjenstridig Slægt, med hvilken der intet Udkomme var (11, 16 ff.). Hverken Johannes's eller Jesu Væsen og Maade var dem tilpas. Endog Jesu største Undergjerninger frugtede ikke (v. 21. 23). Fra nu af begynder da Frelseren at vende sig mere udelukkende til de "Umyndige" (v. 25). I de følgende Kapitler se vi ham mest i Kredsen af sine faa Disciple og istedetfor at ville reformere det store Folk og danne sig paa den Maade et Gudsrige paany, vil han nu skabe sig et saadant indenfra i "Menigheden", der skal udvikle sig som et lidet Frø af Troesspiren (Kap. 13). I mangfoldige Træk viser det sig, hvorledes denne lille Spire skal bryde de gamle Skranker, f. Ex. i Fortællingen om den kananæiske Kvinde (15, 22 ff.), ligesaa deri, at Peters Person træder saa stærkt i Forgrunden. I Kap. 16 omtales "Menigheden", det nye aandelige Israël, og fra da af begynder Jesus at aabne for sine Disciple nye Udsigter i det Dybe og Høje, som de ikke tidligere have anet. Han taler om sin Død og Opstandelse (v. 21 ff.). Han skal da altsaa være noget langt mere end en gammeltestamentlig Reformator, en Samuel eller en Elisa. Forklarelsen paa Bjerget (Kap. 17) hører da til denne nye Side af hans Person. I det Følgende bevæge hans Taler sig med et halvt reformatorisk-jødisk, halvt rent nytestamentligt Præg. Det er ikke Stedet at gaa nejere ind herpaa. Kun Kap. 23 til 25 maa jeg omtale. Her er det ligesom, at det gammeltestamentlige Dække mere og mere falder bort. Fra det Snevre, indskrænket Nationale udvider han sig til det Almindelige, fra det Jordiske til det Himmelske. Lader os f. Ex. sammenligne Talen om Gjenkomsten til Dom i Kap. 24 med den i 25, 31 ff. I Kap. 24 6) er nemlig det at mærke, at Dommen ikke paa en klar Maade

⁵⁾ Slutningen danner dog en Undtagelse eller en Overgang.

sig

ned

es's

esu af

de

nest

ere

rige

ig-

ren

one

gen

Pe-

maf

det

saa

or,

7)

sk,

aa Ier

og

dlet

n-

5)

de

fremstilles som afgjørende for de enkelte Personers evige Skjæbne. Præget er endnu gammeltestamentligt deri, at den sandselige, jordiske Trængsel sættes som eet med Straffen selv. Det at rammes af Ulykken, før man kan undfly (v. 16 ff.; 37 ff.), opfattes som det egentlige Strafonde paa samme Maade som jo ved Sodomahs og Gomorrahs Undergang, ved Syndfloden, ved Korahs Bandes Tilintetgjørelse selve den sandselige, timelige Dødsmaade var Straffen. Det derimod at kunne undfly eller at blive opsamlet af Englene (v. 31), før Verdensbranden kommer, sættes som eet med Frelse. Anderledes derimod i 25, 31 ff. Her fremstilles paa en utvetydig Maade, hvorledes ikke jordisk Død eller jordisk Bevarelse er den egentlige Dom, men at denne angaar Skjæbnen for Evigheden.

Under disse Omstændigheder er det naturligt, at Menneskesønnens Komme til Frelse (v. 31), til Forløsning (Luk. v. 28) fremstilles under Synsmaaden af en Befrielse fra den legemligt-aandelige Trængsel og Død, som skal overgaa Menneskeheden. Der gjøres ialfald ingen bestemt Sondring mellem dette Billede og Virkeligheden. Af flere Træk ser man ogsaa, at de første Christne havde ventet, at Herrens Gjenkomst skulde ske saa tidligt, at de Troende kunde gaa umiddelbart over fra dette Liv til den tilkommende Herlighed uden først at gjennemgaa Døden og Mellemtilstanden. Det var jo af den Grund, at Paulus maatte opklare Forholdet for Thessalonikerne (1 Thess. 4, 15). Disse havde befrygtet, at Gud maaske skulde tilsidesætte de allerede Hensovede 6). Af Jak. 5, 14 ff. ser det ogsaa ud, som Apostelen ventede, at de

⁶⁾ Af Lazarus's og Andres Opvækkelse maatte de vistnok have forstaaet, at om En var död, saa var han dermed ikke fortabt. Men det Bedste vilde dog være at undgaa Döden; og ialfald havde de ikke erfaret, at Nogen, som længe havde været död, var opstaaet af Graven. De havde nemlig vanskeligt for at forestille sig et Liv uden Legemlighed. Drog det derfor længe ud med Herrens Gjenkomst, kunde de let komme i Bekymring.

Troende, om de skulde blive syge, ved Brugen af Olje og Forbøn skulde kunne reddes og holdes ilive, indtil Herren kom. En Mellemtilstand mellem de enkelte Troendes Død og Herrens Komme til Dom synes ikke at have hørt med i de første Christnes Beregning, Saadant stemmer nu ret godt overens med det gammeltestamentlige Præg, som hviler over Spaadommene i Kap. 24. Noget Lignende møder os i 16, 28, smlgn. Mark. 9, 1. Luk. 9, 27.

Disse Steder stadfæste nu for det Første det tidligere Sagte om "denne Slægt". Det bekræftes nu, at denne Slægt ikke kan betyde Andet end den dale ven de Menneskehed. Men i de nævnte Steder siges jo udtrykkeligt, at Menneskesønnen skulde komme, medens Personer blandt Jesu Tilhørere endnu levede. Hvorledes skal det forstaaes? Følger ikke deraf, at vi maa forstaa Udsagnet om hvad der skal times "denne Slægt" saaledes, at derunder ogsaa indbefattes Herrens virkelige Komme til Dom?

Jeg tror, at man ogsaa her maa tage det gammeltestamentlige Præg i Beregning. Vi have ogsaa her en Profeti, som maa bedømmes i Lighed med andre Profetier. Jesu Komme i sit Rige (Matth. 16, 28), Guds Riges Komme i Kraft (Mark. 9, 1), Synet af Guds Rige (Luk. 9, 27) staar i Modsætning til Jesu tidligere bebudede Død og Forsmædelse (Matth. v. 21 ff.; Mark. 8, 31 ff.; Luk. v. 22). Vi have altsaa Modsætningen mellem Fornedrelse og Ophøjelse 7). At denne Jesu tilkommende Ophøjelse falder i flere adskilte Led, nemlig hans Opstandelse, Himmelfart, Aandsmeddelelse og Gjenkomst til Dom, bliver endnu ikke kundgjort. Paa de nævnte Steder samles alle disse Led i et Hele, i et eneste Syn eller Billede. Mærkeligt er det, at strax efter hin Profeti om-

⁷⁾ Matth. 23, 39 hörer aabenbart ogsaa hid. Jerusalem havde for-kastet Herren som den Fornedrede. Næste Gang skulle de se Ham som den Ophöjede, og da ikke kunne andet end böje Knæ for Ham.

tales hos alle tre Evangelister Jesu Forklarelse paa Bjerget. Her havde han netop valgt "Nogle" af de Tilstedeværende til at være Vidner ved denne Akt. Forklarelsen har, synes det, været et trøstende Pant paa en tilkommende Opstandelse og Herliggjørelse. Et saadant har Petrus fundet deri (2 Petr. 1, 18). Vistnok forstod han det ikke fuldkommen, førend Opstandelsen virkelig var skeet og Aanden var kommen; men ved da at mindes hin Akt har han kunnet førstaa, at det sigtede til Jesu herlige Gjenkomst (v. 16).

I Matth. 24, 34 og 16, 28 omtales altsaa, hvad Samtiden skulde opleve. Forskjellen er imidlertid den, at naar der hist i bestemte Udtryk tales om Herrens endelige Komme til Dom, saa siges der ikke, at Samtiden skulde opleve selve Dommen, men vel de foran samme gaaende Tegn. I 16, 28 omtales derimod Herrens Komme i saa ubestemte Udtryk, at man ikke klart ser, om der menes hans endelige Komme eller noget Andet. Udtrykkets Flertydighed stemmer netop med den Dunkelhed, som endnu paa dette Tidspunkt omgav alle Led i Profetien. Forøvrigt ere jo ogsaa disse Ord gaaede i Opfyldelse. Har ikke en Stephanus allerede i levende Live seet Herrens Herlighed (Ap. Gj. 7, 56)? Og har ikke enhver af Apostlene, som var Vidne til Opstandelsen og Aandsudgydelsen og har havt limmelske Aabenbarelser, paa forskjellig Maade oplevet det Samme? Efter det oprindelige Anlæg for Gudsrigets Historie skulde der vistnok ikke være nogen Adskillelse i Tiden mellem de Enkeltes Forløsning og den endelige Dom; men naar Adskillelsen maatte og skulde finde Sted, da fik de enkelte Troende i Aandens Aabenbarelser et Pant og en Forsmag paa det tilkommende Skue. Sml. ogsaa Joh. 1, 52.

Et andet Sted, som herer hid, er Matth. 10, 23. Dette Sted holder sig endnu mere inden en gammeltestamentlig Synskreds. Frelsen sees kun at gjælde Jøderne. Jesus op-

l og de godt

og og

rren

28,

gere ægt ned. ke-

kke mes er-

eti, esu e i

aar else saa nne

mennte

ller m-

or-

træder hidindtil kun som Profet og Reformator. Om Døden og Opstandelsen har endnu ikke været Tale. De tolv Apostle, som netop i dette Antal vare udvalgte for at svare til Israëls tolv Stammer, skulde vide til sin Trøst, at Menneskets Søn skulde komme og ende deres Trængsler og Møje, før de endnu vare færdige med at prædike for alle de israëlitiske Byer. Hvorledes skal nu Herrens Komme her forstaaes? Det er første Gang Ordet saaledes forekommer i N. T., og Synspunktet er endnu gammeltestamentligt. Vi maa mindes, hvad der er sagt af Profeterne, f. Ex. Jesajas i Kap. 66, 15 ff.: Herren skal komme i Ilden . . . det skal komme, at jeg skal sanke alle Hedninger og alle Tungemaal, og de skulle komme og se min Herlighed . . . Og de skulle fremføre alle Eders Brødre fra alle Hedninger . . . til mit hellige Bjerg, til Jerusælem . . . Og jeg vil tage af dem til Præster, til Leviter, siger Herren. Naar Jødefolkets Reform er nær ved at fuldendes, saa er ogsaa de 12 Apostles Gjerning, som var bestemt for Tolvstammeriget, fuldført. Da kommer Herren selv og fortsætter Gjerningen, idet han lader alle Hedningefolk se hans Herlighed og slutte sig til Jødefolket og dets Gudstjeneste som om et fælles Middelpunkt. Herren skal da throne som en Konge paa Zion, og strække sit Scepter ud over alle Folk. Se ogsaa Joël 4, 1 ff., at Hedningerne skulle forsamles i Josafats Dal, at Herren skal udgive sin Rest fra Jerusalem, og Himmelen og Jorden skal bæve, men Herren være en Tilflugt for sit Folk. Hos denne Profet spaaes vistnok ikkun om Hedningernes Straffedom, men der bebudes dog, at Jødefolket skal gjenoprettes i sin fordums Glands, og derom er det jo egentlig Talen er i Matth. 10, 23.

Talen har altsaa her endnu en vis billedlig Ubestemthed. Det ser ud, som om Herren vil komme igjen og oprette et synligt Israël, og at hans Dom skal bestaa i en Afgjørelse af, hvilke der skulle optages i dette Rige og hvilke udelukkes. Først senere i Evangeliet bliver det mere og mere afsløret, at Riget er et aandeligt, hinsides.

en

le,

ils

øn

un

er.

te

er

er

ke

se

re

n.

er

V-

er ed

et

ge

aa al,

og

k.

es

nlig

ed. et

af.

98.

Betragte vi nu til en Oversigt saadanne Steder, hvor Herrens Gjenkomst forudforkyndes, Matth. 10, 23; 16, 28; 24, 30 f.; 25, 31 ff. og endelig 28, 19 f., da finde vi en Fremadskriden fra jødisk Begrændsning og Dennesidighed til ren nytestamentlig Klarhed, Almindelighed og Hinsidighed. Hans endelige, egentlige Dom over Levende og Døde træder stedse klarere og mere utilhyllet frem og adskilles stedse skarpere fra hans Gjenkomst paa anden Maade, f. Ex. fra hans Opstandelse, hans Komme i Aanden paa Pintsedagen. Hvad Apostlene (10, 23), Nogle af de Omkringstaaende (16, 28), denne Slægt (24, 34) skulde opleve, kunde endnu i Begyndelsen (især 10, 23 og 16, 28) synes at være selve den endelige Kommen til Dom. Men allerede 24, 34 gjøres der en - om end svag - Adskillelse mellem det forberedende Komme i "Tegnene" og det endelige Komme til Dom. Man mindes det i Afhandlingen Udviklede. Endelig antydes i 28, 19 f. en bestemt Mulighed af, at det vil tage lang Tid, inden den endelige Dom finder Sted. Grunden til denne Fremadskriden er, som anført, det, at Jødernes Gjenstridighed bevirkede deres Forkastelse og saaledes Grundlæggelsen af et nyt, aandeligt Israël, der var uafhængigt af Omskjærelsen, og som havde en rent aandelig, himmelsk Messias, hvis frelsende Magt ikke var betinget af de Personers jordiske Liv, som skulde modtage Frelsen, og som derfor gjerne kunde lade Døden komme som et Mellemled baade for sit eget Vedkommende og for Disciplenes. Naar det nu i de nævnte Forbindelser hedder, at Slægten ikke skal forgaa, at de Tilstedeværende ikke skulle dø, e. L., før Menneskesønnen kommer, da kan det vel, især paa de tidligere af de nævnte Steder, se ud, som om den endelige Dom skal ske allerede i Slægtens levende Live, saa at de sparedes for at gjenhemgaa Dødens Bitterhed; men

har deres Herre selv gjennemgaaet denne, og har det vist sig, at han kunde overleve selve Døden, da maa deres Synsmaade være bleven saa forandret, at de ville kunne finde sig i, at Herrens sidste endelige Komme muligens ligger langt udenfor deres egen Livsgrændse, medens de dog i Herrens Opstandelse og Komme i Aanden har et Pant paa hans sidste Komme, saa at de forsaavidt kunne siges allerede i levende Live, om end kun "i Aanden", at have skuet Herrens Komme i Herlighed.

Hvad nu særskilt 24, 34 angaar, saa maa jeg gjentage, at dette Sted kun bebuder, at den dalevende Slægt skulde opleve alle "Tegnene", men ikke selve det endelige Komme, hvis Indtræden Herren lader henstaa i en ubestemt Fremtid. Spørgsmaalet kan nu være, hvorvidt man i den praktiske Anvendelse har Lov til at fjerne sig fra Ordlyden.

Til den praktiske Anvendelse hører det jo, at Tanken løfter sig fra Textens Grund og fra den større Højde skuer ud over større Vidder. For vor Texts Vedkommende maa der først spørges: Hvorfor skulle netop disse Begivenheder være "Tegnene" paa Herrens Komme? Hvorfor kunde ikke ligesaavel andre Begivenheder være det sikre Pant paa denne sidste Akt i Verdens jordiske Skjæbne? Svaret er givet i Lignelsen om Figentræet. Verden skulde gjennem Tiderne modnes til sin Dom. Syndigheden vil naa den yderste Grændse, Bægeret vil flyde over - da er Verden moden til Undergang. Vi se saaledes klart af Matth. 24, 15, at det hellige Steds Forhaanelse ved "Ødelæggelsens Vederstyggelighed" var, ligesom den frækkeste Ytring af Syndighed og Vold saaledes ogsaa Forbudet paa Jerusalems Undergang. Dette vil gjentage sig. Af 2 Thess. 2, 3 sees, at det store "Frafald", Aabenbarelsen af "det Syndens Menneske", af ham, som i fræk Formastelse udgiver sig for at være Gud og som Saadan tager Sæde i Guds Tempel, skal indlede Herrens Komme til Dom. Et saadant almindeligt Frafald med gudsbespottelig

sig,

ade

at

lse

ne,

om

ed. ge,

de

ne,

ke

en

aa ler

ke

ne

i

ne

til

ge

d"

te

ı i

a-

ne lig

Selvtilbedelse staar endnu tilbage og vil da indlede den hele timelige Verdens endelige Dom. Trængslerne ville da fornyes. Forfølgelser mod de Troende ville opstaa, og det er da naturligt, at mange falske Profeter melde sig med Løfte om at befri de Udvalgte fra saadanne Trængsler. Hvilken Betydning faa da Ordene: "Denne Slægt skal ikke forgaa, før det sker Altsammen?" Vi maa da svare: Ogsaa vor Slægt har erfaret deslige Tegn. De gjentage sig i større eller mindre Grad til alle Tider; thi de ere jo ikke Andet end naturlige Følger af Menneskets egen Art og Natur. Hvergang saadanne Tegn ske, skulle vi altsaa sande Herrens Ord. Han har spaaet, at det vil gaa saa til. Have vi da seet Hans Forjettelsers Sandhed i Tegnenes Indtræden, saa maa vi deri ogsaa se et Pant paa Hans Sandhed og Trofasthed for Fremtiden, at Han engang vil komme til Frelse og samle de Udvalgte fra alle Verdenshjørner til sig. Den almindelige Anvendelse er altsaa denne: Tegnene have vist sig og ville altid gjentage sig. De bevise, at Herren har spaaet sandt. Naar Herren vil komme igjen til Dom, vides ikke. Derom har Herren Intet aabenbaret. Han har kun sagt, at Han vil komme; og Visheden derfor have vi i, at Spaadommene om de tilkommende Ting ere gaaede i Opfyldelse.

Dette er ogsaa den eneste praktiske Anvendelse, som jeg tror er skriftmæssig. Hvad de andre angaar, tror jeg, at de støtte sig til en urigtig Forstaaelse af Texten. Naar man f. Ex. vil anvende "denne Slægt" paa Jødefolket, som da skal opleve selve Herrens Gjenkomst, saa tror jeg nok, at denne Sag er sand i og for sig. Den følger maaske af Matth. 10, 23. sml. Rom. 11, 26, men er neppe i Medfør af vor Text, hvor der ikke tales om, hvem der skal opleve selve Herrens Gjenkomst, men kun hvem der skal opleve alle de Tegn, der gaa forud for Gjenkomsten og ere et sikkert Pant paa, at denne virkelig skal finde Sted.

At endelig Forløsningsstunden er nær for alle Troende, i hvilkensomhelst Slægt de end leve, faar jo sin Sandhed deri, at deres Trængsel er stakket og let og Døden bliver dem en Indgang til et bedre Liv (Luk. 23, 43). Hvis det har ligget i det oprindelige Anlæg for Gudsrigets Historie, at de Troende skulde gaa umiddelbart over fra det jordiske Livs Trængsler til Mødet med Herren, naar Han kommer i Skyen i sin Herlighed, da kan den Omstændighed, at ydre Forholde forhindre dette Anlægs Gjennemførelse, ikke bevirke, at de Troende i Mellemtilstanden ganske undvære den tilkommende Herlighed. De maa for sin Del efter Døden nyde Forsmagen paa denne Herlighed og saaledes allerede da samles med Herren, om end det Fuldkomne endnu er i Vente, til den endelige Dom indtræder.

Luthers Lære om Guds Ord,

ri, en

de er

rre

i d.

ne m

m

i sine Hovedmomenter fremstillet

GISLE JOHNSON.

"Μνημονεύετε τῶν ἡγουμένων ὑμῶν, οῖτινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ."

Ebr. 13, 7.

T

Læren om Guds Ord er unegteligt et af de Momenter i den christelige Sandhed, som staa fremmest paa Dagsordenen i vor Tids kirkelige og theologiske Forhandlinger. Enhver Tid i den stridende Menigheds Levnetsløb paa Jorden har sin særlige Opgave at løse indenfor den store Gjerning, som det hele Samfund i Tidernes Løb er kaldet til at udrette. Paa Spergsmaalet om, i hvilken Retning og paa hvilken Maade vor Tid har at deltage i dette Kirkens Fællesarbejde, hvilket ejendommeligt Bidrag den har at yde til hele det aandelige Legemes Fremvæxt, hører man ikke sjelden det Svar, at Kirkens Hovedopgave i vore Dage er at komme til ret klar Bevidsthed om sig selv som saadan. Ligesom det i den gamle østerlandske Kirke var Gudsbegrebet, i den gamle vesterlandske Kirke Syndsbegrebet og i Reformationstiden Forløsningsbegrebet, der satte Kirkens aandelige Kræfter i Bevægelse og gjennem denne Bevægelse ogsaa virkelig blev udviklet til en dogmatisk Bestemthed, hvori ethvert af disse

Momenter fremtræder som den forudgaaende Udviklings modne Frugt og derfor ogsaa som det ialfald relativt adækvate Udtryk for Kirkens Troesbevidsthed, saaledes skal det nu være Kirkebegrebet, som vor Tid er kaldet til at hæve ud af den Uklarhed og Ubestemthed, hvori det hidtil har hvilet. Om Rigtigheden af denne Opfattelse af vor Tid og dens Kald ter det nu vistnok være tilladt at nære en Smule Tvivl. Der gives ialfald Adskillige, som ikke have fuldt saa høje Tanker om denne Tids produktive Kraft paa det aandelige Livs Omraade og derfor holde for, at den bør sigte lidt lavere, stille sig en noget mere beskeden Opgave, - som mene, at det kirkelige Troesliv, til hvis Frugter dog unegtelig ogsaa det kirkelige Lærebegrebs Udvikling hører, i vore Dage endnu er for ungt, for svagt, for fattigt til at kunne frembringe Noget, som paa nogen Maade skulde kunne stilles ved Siden af, hvad der i sin Tid har givet en Athanasius, en Augustin, en Luther en epochedannende Betydning i Kirkens og dens Lærebegrebs Historie. Men, hvorledes det nu end hermed maatte forholde sig, det lader sig dog ikke miskjende, at Tiden idetmindste har en ganske særegen Interesse for den Opgave, man saaledes har ment at kunne anvise den. Man behøver kun at kaste et Blik ind i dens kirkelige og theologiske Forhandlinger for strax at opdage, at der neppe er Noget, som i den Grad beskjæftiger Aanderne og sætter Pennerne i Bevægelse, som netop Spørgsmaalene om Kirken, dens Væsen, dens Naademidler, Funktioner og Embeder, dens Kultus, Forfatning og Disciplin. Men iblandt disse mange forskjellige under Kirkebegrebet henhørende Spørgsmaal indtager igjen Spørgsmaalet om Guds Ord en fremragende Stilling. Ialfald iblandt os, indenfor vor norsk-lutherske Kirke, vil man i den senere Tid neppe kunne paavise noget kirkeligt Emne, som i den Grad har lagt Beslag paa Theologernes saavelsom det kirkeligt interesserede Lægfolks Opmærksomhed,

dne

ate

nu

eve

har

og ule

saa

leidt

om

lig

ge

n-

ed

en ir-

nu

S-

se

n.

og

pe

er

n,

as

ge l-

e,

ŗt

l,

som netop Læren om Guds Ord. Bortseet fra det negative, fiendtlige Forhold, hvori den erklærede Vantro til enhver Tid staar til Alt, hvad der heder Guds Ord, have i vore Dage forskjellige kirkelige Foreteelser, paa den ene Side navnlig Baptismen og paa den anden Side fornemmelig Grundtvigianismen, sat de forskjellige hidhørende Spørgsmaal i ny Bevægelse. Der spørges om Guds Ords Betydning og Bestemmelse, om dets naadeformidlende Kraft, om dets Forhold til Sakramenterne; der spørges om, hvor dette Naademiddel er at finde, om det mundtlige Ords Forhold til det skriftlige, om den hellige Skrifts Forhold til den kirkelige Overlevering. Om disse Spørgsmaals store og gjennemgribende Betydning for Kirken kan der naturligvis ikke være mere end een Mening. Den befinder sig her ligeoverfor en Bevægelse, som den umuligt kan lade hengaa upaaagtet.

Blandt de mange vigtige Opgaver, som under saadanne Omstændigheder maa siges at foreligge Kirken, vil det altid blive en af de pærmestliggende, at den besinder sig paa sig selv. Hvad den end til en vis Tid maatte tro sig kaldet til, hvadenten det maatte gjælde for den at gjøre et nyt Skridt fremad paa Troeserkjendelsens Vej eller for det Første kun at "holde fast, hvad den har", at bevare den allerede indvundne Erkjendelse mod Vildfarelser, der true med at fordunkle eller tilintetgjøre den, - i ethvert Tilfælde vil det først og fremst kræves af den, at den ved, hvad den i Troen ejer, at den er sig klart bevidst, paa hvilket Udviklingstrin dens Troeserkjendelse befinder sig, hvad den isaahenseende kan og maa betragte som sit Udbytte af den Udvikling, den allerede har gjennemløbet. Hvad saaledes navnlig Læren om Guds Ord angaar, vil vor Kirke aldrig uden at fornegte og opgive sig selv kunne gaa ud fra Forudsætningen af en "tabula rasa", aldrig kunne glemme, at den ogsaa med Hensyn til dette Punkt allerede har fundet Sandheden, om den end

ikke ter indbilde sig, at den skulde have grebet den saaledes, at den ikke skulde behøve fremdeles at stræbe efter en fuldstændigere Tilegnelse af den, en dybere Indtrængen i den. Læren om Guds Ord staar i en saa væsentlig og inderlig Forbindelse med Læren om Forløsningen i Christo, at man ikke kan være paa det Rene med denne uden dermed ogsaa i alt Væsentligt at være paa det Rene med hin. Idet den lutherske Kirke holder sig forvisset om, at den i den Artikel, som for den er "den første og fornemste", og fra hvilken den "ikke kan vige, om saa baade Himmel og Jord skulde falde", har ved Guds Naade grebet den evangeliske Sandhed i dens Middelpunkt, saa ved den ogsaa, at det Lys, som udstraaler fra denne dens Grundlære, er tilstrækkeligt til at sikre den for i Læren om Guds Ord at famle aldeles om i Mørket. Den har ogsaa i dette Stykke en fast Grund at staa paa, ogsaa her en ialfald i sine Grundtræk bestemt udpræget Lære, som den kan og maa kalde sin. I sin gode Bekjendelse ejer den nu allerede i 300 Aar ikke blot den urokkelige Grændselinje, indenfor hvilken Alt, hvad den skal kunne anerkjende for en videre Udvikling af sin Lære, vil have at holde sig, men tillige den livskraftige Rod, af hvilken enhver saadan Udvikling maa fremgaa, og med hvilken derfor ogsaa Alt, hvad der maatte fremtræde med Krav paa at anerkjendes som en Forbedring af Kirkens Lære, maa godtgjøre sin organiske Sammenhæng og væsentlige Overensstemmelse. Hvad Kirken i denne sin Bekjendelse faktisk har fremlagt og fremdeles fremholder som sin Tro og Lære om Guds Ord, dette er det, som den ligeoverfor den ovenfor omtalte Bevægelse først og fremst vil have at besinde sig paa, at komme til fuld, klar Bevidsthed om. At yde et omend noksaa ringe Bidrag hertil er Hensigten med nærværende Forsøg paa en Fremstilling af Luthers Lære om Guds Ord.

es,

d-

en.

r-

ke

alt

r-

m ke

ar

ns ler

en

en

aa m

en

je,

en

en

K-

er

r-

ni

n-

m

st

n-

rs

En udførligere Eftervisning af, hvilken Betydning Luthers Lære idethele maa have og derfor ogsaa altid har havt og stedse vil beholde for den Kirke, som i ham ser sin "Kirkefader", tor her agtes for overflodig. Er der Nogen, hvem den lutherske Kirke har at "ihukomme" som sin "Vejleder", som En, der har "forkyndt den det Guds Ord", saa er det visselig den Mand, hvis Navn den derfor ikke skammer sig ved at bære, fordi den i ham erkjender det udvalgte Redskab, ved hvilket Gud i sin Tid har behaget at drage sit Ord frem af dets Skjul og foreholde Kirken det i dets fulde, rene og klare Lys. Luthers Lære er vistnok ikke den lutherske Kirkes Lære, men den er dog den Rod, af hvilken denne Kirkes ejendommelige Lærebegreb i den Skikkelse, hvori det nu ligger for os, historisk er oprundet. Ikke ethvert Ord af Luthers Mund har den lutherske Kirke tilegnet sig som et adækvat Udtryk for sin christelige Tro, men hvad den i Virkeligheden har udtalt som sin christelige Troesbekjendelse, det har den modtaget af denne sin Lærers Mund, tilegnet sig som den modne Frugt af hans Troeskamp og Troesarbejde. Men paa Historiens Omraade gjælder det, at ethvert Fænomen vil erkjendes i sin historiske Genesis, i sin Sammenhæng med sit Udspring; hvo der vil kjende Frugten ret, maa gaa tilbage til Roden, af hvilken den oprandt. Derfor vil ogsaa den lutherske Kirke først da ret forstaa sig selv i sin Bekjendelse, naar den betragter denne i det Lys, som Luthers Lære vil kaste over den, naar den erkjender den i dens indre, organiske Sammenhæng med denne. Men, gjælder dette om vor Kirkes Lærebegreb i dets Helhed, saa gjælder det ikke mindst om dens Lære om Guds Ord. Som bekjendt, have vor Kirkes Bekjendelsesskrifter ikke angaaende dette Moment i Troens Indhold udtalt sig med den Fuldstændighed og Bestemthed, som om de fleste andre "Troesartikler". Desto større maa derfor ogsaa netop her Trangen blive til at gaa tilbage til Kilden,

til at sammenholde Bekjendelsesskrifternes enkelte, sparsomme Udtalelser med den omfattende, i alle Retninger gjennemførte Betragtning af Gjenstanden, der ligger for os i Luthers Privatskrifter. Og er der noget Punkt i vor lutherske Tro, hvorover Luthers Lære kan ventes at ville kaste noget Lys, saa maa det vel netop være dette. Har han virkelig "forkyndt os det Guds Ord", saa maa han vel ogsaa have vidst, baade hvad Guds Ord er, og hvor det er at finde.

Idet vi efter disse indledende Bemærkninger gaa over til en Fremstilling af Luthers Lære om Guds Ord, ville vi nærmest undersøge, hvad han overhovedet forstaar og mener med Udtrykket "Guds Ord", hvad han lærer om Ordets Væsen og Betydning, dets Bestemmelse, Kraft og Virkning.

Udtrykket "Guds Ord" findes hos Luther brugt i mere end een Betydning, som Betegnelse for flere, indbyrdes aldeles forskjellige Gjenstande. Førend vi imidlertid gaa nærmere ind herpaa, ville vi først se, hvilken Betydning han overhovedet tillægger Ordet. For at anskueliggjøre, hvad Skriften vil betegne med Udtrykket "Guds Ord", henviser han oftere til det menneskelige Ords Analogi, til Ordets Begreb og Betydning i Almindelighed. I Ordets Begreb ligger efter Luther, at det er et Udtryk for, hvad Aanden tænker, vil og føler, et Billede, ligesom et Aftryk af den Talendes Hjerte, et Tegn paa, hvad der bor og rører sig i hans Indre. Ethvert Ord er ham "et Tegn, som betyder Noget. I det menneskelige Ord erkjender man Menneskets Hjerte. Al Verden bekjender, at intet Billede er saa ligt Hjertet og saa tro, som Mundens Tale, retsomom Hjertet var væsentligt i Ordet". "Mit Ord, som jeg taler, er ikke Andet end et Segl og Billede af mit Hjerte, saaat hvo der hører mig tale, ser, hvad jeg har i Hjertet. Det er saaledes et Tegn, som ikke bedrager, saafremt En ellers ikke tænker paa at lyve". Ja selve Hjertets Tanke er egentlig allerede et Ord, et indre

e

e

-

a

lt

e

il

d

n

e

1

t

1

1

Ord, hvori det ydre Ord har sin Grund og Forudsætning. "Naar et Menneske betænker Noget hos sig selv, har han et Ord eller en Samtale med sig selv, hvorom Ingen ved Noget, uden han selv alene, indtil dette Hjertets Ord bliver udtrykt i et mundtligt Ord, bliver udtalt og saaledes hørt og forstaaet af Andre". I det udtalte, ydre Ord træder altsaa det indre Ord, Hjertets Tanke, frem i en for Andre tilgjængelig Skikkelse; den i sig selv usynlige Aand bliver i det ligesom synlig; det er et Middel, det fuldkomneste Middel for Aandens Selvfremstilling eller Selvaabenbarelse, det mest adækvate Organ for det ene Hjertes Selvmeddelelse til det andet 1).

¹⁾ Luthers Werke. Erlang. - Ausg. B. 15. S. 139: "Mein Wort, das ich rede, ist nichts Anders, denn ein Siegel und Bild meines Herzens, dass wer mich höret reden, der siehet, was ich im Herzen habe, wie Christus saget Matth. 12, 34: 'Wess das Herz voll ist, dess gehet der Mund über'; denn es kann sich Niemand endlich erhalten, dass er nicht rede von dem, was sein Herz dichtet. Darum, wenn man eines Menschen Worte höret, so spricht man: 'Ich sehe wohl, was dieser im Sinne hat'; item: 'Ich höre am Gesange wohl, was du für ein Vogel bist'; daher auch Christus saget Matth. 12, 37: 'Aus deinen Worten wirst du Recht gesprochen, und aus deinen Worten wirst du verdammt werden'. Also ist es ein Wahrzeichen, das nicht treugt und gewiss ist, wo Einer sonst nicht denket zu lügen . . . Nun ist es ein gross Ding um des Menschen Geist; noch kann ich ihn sehen durch das Wort, welcher das Herz von sich giebt und sich abmalet in eines Andern Herzen". Sml. Bd. 10, S. 168 f.: "Ein jeglich Wort ist ein Zeichen, das Etwas bedeutet . . . In dem menschlichen Worte erkennt man des Menschen Herz . . . Alle Welt bekennet, dass kein Bild dem Herzen so eben gleich und gewiss ist, als die Rede des Mundes, gleich als wäre das Herz wesentlich im Wort". - Bd. 45, S. 299: "Ein Wort heisset nicht allein, das der Mund redet, sondern vielmehr der Gedanke im Herzen, ohn welchen das äusserliche Wort nicht geredet wird". Sml. S. 298: Wenn ein Mensch bei sich selber Etwas bedenkt und fleissig nachforschet, so hat er ein Wort oder Gespräch mit sich selber, davon Niemand weiss, denn er allein, bis solange dasselbe Wort des Herzens in ein mündlich Wort oder Rede gefasst wird, dass der Mensch heraus spreche, was er im Herzen gedacht und darüber mit ihm [sich] selber lange disputiret hat; alsdann wirds von Andern gehört und verstanden, sonst nicht".

Men som et saadant Udtryk for, hvad der rører sig i Hjertet, er det tillige i Besiddelse af en ejendommelig Virkekraft. "Et Menneskes Ord, især en stor, mægtig Fyrstes, trænger igjennem med Magt". Det er kraftigt og formaar trods sin uanselige ydre Fremtræden at udrette store og mærkelige Ting ²).

Hvad der nu saaledes gjælder om Ordets Betydning i Almindelighed og nærmest som et menneskeligt Ord, det har ogsaa sin fulde Gyldighed, hvor Talen er om Guds Ord. "Ogsaa de himmelske Aander kunne vi gjennem Ordet se ind i deres Hjerter. Saa dybt kan jeg øse af Ordet, at jeg ikke alene erkjender Mennesker, men ogsaa Engle og Gud selv"³).

Først og fremst gjælder det Anførte om Guds evige, uskabte Ord. Naar Johannes kalder Faderens eenbaarne Søn "Guds Ord", saa skulle vi efter Luther dermed tænke paa en indre Samtale i Gud, der har sit Analogon i den Samtale, som et Menneske uden Afladelse fører med sig selv i sit Hjerte, navnlig da, naar det bevæges af Kjærlighed eller Vrede, Glæde eller Smerte. Da er der allerede i os Mennesker en "stærk, vældig Samtale". Vort Hjerte er ganske indtaget og opfyldt af vedkommende Affekt. Hvor højt og

²⁾ Luth. W. Erl. 45, S. 302: "Eines Menschen Wort, sonderlich eines grossen, mächtigen Fürstens, dringet durch mit Gewalt. Er ist ein sterblicher Mensch, wie ein Auder; gleichwohl das schlechte Wort, das aus seinem Munde gehet, erschallet in seiner Unterthanen Ohren und ist kräftig, dass sie sich darnach richten und thun, was er durch sein Wort gebeut, dass du sagen könntest: 'Er sprachs, so geschahs'. Und ist doch der Mund, daraus das Wort gehet, kaum eines Fingers breit und soll doch so viel schaffen und ausrichten, dass sich Jedermann darnach richtet und hält".

³⁾ Luth. W. Erl. 15, S. 139: "Solches [ovenf. Anm. 1] sehen wir auch an den himmlischen Geistern [Luk. 2, 14]... Durch das Wort können wir ihnen in das Herz sehen... So tief kann ich schöpfen und gründen aus dem Wort, dass ich nicht allein Menschen, sondern auch Engeln und Gott selbst erkenne".

r

n

e

i

r

g

9

8

1

stort Hjertets Ord er, lader sig ikke fatte eller udtale. Mennesket selv formaar ikke at udøse sit Hjerte. Men alligevel er dette menneskelige Ord dog kun et svagt, ufuldkomment, dunkelt Afbillede af Ordet i Gud. Dette indtager hele Gud. er saa stort og fuldkomment, som Gud selv, ja er selv Gud, omend tillige personligt forskjelligt fra Gud, ligesom det udtalte menneskelige Ord og den, der udtaler det, ikke ere een Just som et saadant Guds Ord er Sønnen tillige "Guds Billede". Ligesom et Menneskes Ord er et Billede af dets Hjerte, saaledes ogsaa Guds Ord, kun at hos Gud det, som betegnes, ogsaa er ganske og væsentligt i Tegnet eller Billedet; i Gud bringer Ordet det hele Væsen med sig. Dette uskabte Guds Ord er det, ved hvilket Gud i Begyndelsen skabte Verden og fremdeles bærer og opholder den indtil Enden. Dette evige Guds Ord var det, som i Tidens Fylde blev Kjød og boede iblandt os. Ved det er Verden bleven skabt; ved det er den ogsaa bleven forløst 4).

⁴⁾ Luth. W. Erl. 15, S. 136 ff.: "Da nennet er [Joh. 1, 1] das Kind, so in der Mutter Schoos lieget, ein 'Wort', das da im Anfang der Kreatur sei bei Gott gewesen, also, dass diess Kindlein so gross sei, dass Himmel und Erden mit Allem, was drinnen ist und nur genennet mag werden, durch Nichts denn durch das Kind gemachet ist, und nicht allein dadurch gemachet, sondern auch ohne Unterlass dadurch erhalten wird, ja, dass auch eben die Mutter, die ihn trägt, säugt und windet, des Kindes Geschöpfe ist, und kein Blutstropfen an ihr ist, den Er nicht schaffe und erhalte . . . Und eben dasselbige Wort ist Fleisch worden und durch Sich selbst geschaffen und in die Welt gebracht. Das ist das Hauptstück und die Summa dieses Evangelii. Erstlich aber müssen wir sehen, warum Ihn Johannes ein 'Wort' heisset, welches je ein geringer Name nach der hohen ewigen Majestät in unseren Ohren ist. Die Schrift nennet Christum nach der Gottheit einmal 'Gottes Sohn', einmal 'Gottes Wort', item 'Gottes Bild und Gleichniss' . . . Hier nimmt nun Joh. das dritte Gleichniss und nennet Ihn ein 'Wort', welches viel köstlicher ist denn alle andere, ohne dass jene grob sind und besser eingehen. Mein Wort, das ich rede, ist nichts Anders, denn ein Siegel und Bild meines Herzens [ovenf. Anm. 1. 3.] . . . So hat nun Gott der Vater ein Wort bei Sich, da Er spricht bei Sich selbst; dasselbige ist so gar Eins mit Ihm, dass Nichts in Gott

Men Luther kjender ogsaa et skabt Guds Ord. "Hvad er nemlig — spørger han — den hele Skabning Andet,

ist, das nicht auch in das Wort falle, also, dass wenn wir das ansehen werden, so werden wir das vollkommene Wesen das Vaters sehen. Aber in dem leiblichen Wort fehlet es auch noch an der Gleichniss. Mein Wort bleibet bei mir, das Herz folget nicht heraus, sondern ist nur ein Zeichen, den Gedanken ähnlich. Wenn aber Jemand also reden könnte, dass sich mit dem Worte das Herz heraus gabe und eitel Herz daraus wurde, so hätte es beides Ein Wesen. Also prediget die Schrift von göttlicher Natur und Wesen, wie es im Himmel zugehet bei Gott selbst, dass Sich der Vater durchs Wort abmalet, also, dass eben dieselbige einige Natur und Wesen von Ihm gehet, welches wir auch sehen werden in jenem Leben . . . So hat nun Joh. solcher Weisse gebraucht, dass er unseren Herrn Christum nach seiner göttlichen Majestät ein 'Wort' heisset als nach dem Höchsten, das Er ist und thut, und giebt Ihm so hohen Preis und Titel, dass durch dasselbige alle Dinge gemacht sind . . . Und wie die Welt durchs Wort geschaffen ist, also ist sie auch durchs Wort erlöset, doch also, dass das Wort in der Erlösung ist Fleisch oder Mensch worden". - Smlgn. 45, S. 298 ff.: "Wir haben auch ein Wort, sonderlich des Herzens Wort, wie es die heiligen Väter nennen; als, wenn ein Mensch bei sich selber Etwas bedenkt . . . [ovenf. Anm. 1]: Wie nun ein Mensch ein Wort, Gespräch oder Gedanken mit sich selber hat, er redet ohn Unterlass mit sich selber, ist voller Wort und Rathschläge, was er thun oder lassen wolle . . .: also hat Gott auch in Ewigkeit in seiner Majestät und göttlichem Wesen ein Wort, Rede, Gespräche oder Gedanken in seinem gotblichen Herzen mit Sich selber, allen Engeln und Menschen unbekannt. Das heisst sein 'Wort', das von Ewigkeit in seinem väterlichen Herzen inwendig gewest, dadurch Gott geschlossen hat Himmel und Erden zu schaffen . . . Aber so weit ein armer elender Mensch, der Erde und Staub ist, unter Gott ist, und Gott unermesslich höher denn er ist, als ein Herr und Schöpfer aller Kreaturen: so weit reimet sich auch nicht die Gleichniss des Worts eines sterblichen Menschens mit dem Wort des ewigen, allmächtigen Gottes. Es ist ein grosser Unterschied zwischen den Gedanken, Disputationen und Wort des menschlichen Herzens und Gottes. Denn Gott ist nicht geschaffen oder gemacht, wie wir Menschen geschaffen sind, sondern ist von Ewigkeit. Niemand hat Ihm sein Wort gegeben. . . . Er hat Alles von Ihm selber. Darum ist diese Gleichniss, von unserm Wort genommen, sehr dunkel und finster; aber gleichwohl gibt unser Wort, wiewohl es nicht mit jenem Wort zu vergleichen ist, einen kleinen Bericht, ja Ursache der Sachen nachzudenken und deste leichter zu fassen, auch die Gedanken und Spekulation des menschlichen Herzens gegen diesem göttlichen Wort zu halten und zu lernen, wie Gottes Sohn ein 'Wort'

end et Guds Ord? Gud taler ikke grammatiske Ord, men sande og virkelige Ting. Hvad der hos os er en Lyd, det

et,

en.

iss.

lso

ind

get

het

ass

wir her

itt-

ist el-

ort

ass

gn.

ens

bei

sch

hn

er

ner

ie-

eln in

sen

der

eit

n-

ein

ort fen

on

on

en,

es

ja

ch

em

rt'

sei. Denn, wie ich bei mir selber ein Wort rede oder Gespräch halte, das Niemand höret, Niemand davon weiss denn ich allein, und beschliesse in meinem Herzen, was ich thun will, und dasselbige heimliche, inwendige Wort des Herzens ist doch so ein stark, gewaltig Gespräche, dass, wenn ichs heraus redete, wie ichs gedenke, etlich tausend Menschen gnug daran zu hören hätten; ja, solch Wort alle Ohren und Häuser erfüllet, man kanns auch nicht alles aussprechen, was Einer im Sinne gedenket, und das er im Herzen fürhat, sonderlich wenn das Herz mit Leibe oder Zorn, Freude oder Leid entbrannt ist. Ist es rechte Liebe, so ist das Herz desselbigen Menschen so voller Gedanken der Liebe, dass er sonst Nichts siehet, höret, fühlet, ja oft nicht weiss, wo er ist. . . . Diesem Bilde nach gehet Gott auch in seiner Majestät, in seiner Natur schwanger mit einem 'Wort' oder Gespräch, das Gott in seinem göttlichen Wesen mit Sich selber hat, und seines Herzens Gedanken ist, Dasselbe ist so erfüllet und gross und vollkommen, als Gott selber. Niemand siehet, höret noch begreifet dasselbige Gespräch, denn Er allein. Er hat ein unsichtbar und unbegreiflich Gespräche. Das Wort ist für [vor] allen Engeln und für allen Kreaturen gewesen; denn hernach hat Er durch diess Gespräche und Wort allen Kreaturen das Wesen gegeben. In dem Gespräche, Wort oder Gedanke ist Gott gar brünstig, dass Er sonst nicht Anders dafür gedenket . . . Derhalben lasse sich Niemand irren, da Joh. so schlicht und geringlich den Sohn Gottes ein 'Wort' heisset; aber nicht ein solch Wort, das ich aus meinem Munde rede, das balde in die Luft fähret und vergehet, welches ein schlechtes Wort ist. Auch nicht ein solch Wort, das mein Herz mit mir redet, welches höher und grösser ist, denn das ausser dem Herzen ist. . . . Das Wort des Herzens ist oft so gross und stark, dass es das Herz gar einnimmt, und dass mans nicht ausreden kann. . . . Kann ich nu meine Gedanken, wie ichs im Herzen habe, nicht ausreden, viel tausendmal weniger werde ich begreifen können noch aussprechen das Wort oder Gespräche, das Gott bei Sich selber in seinem göttlichen Wesen, in dem Schrein seines Herzens hat. Und zwar, wer der Sachen nachdenket, muss bekennen, dass eines Menschen Wort . . . dringet durch mit Gewalt [ovenf. Anm. 2] . . . Vielmehr musst die gedenken, dass wenn die ewige, allmächtige, göttliche Majestät ein Wort mit sich selber redet oder ein Gespräche halt, dass da Himmel, Erden, alle Kreaturen, sichtbar und unsichtbar, stehen, wie auch im 33 Psalm geschrieben stehet. Weil aber Gott keinen Mund hat und kein leiblich Wort redet, so muss das Wort vor allen Kreaturen gewesen sein" - 10, S. 165 ff.: "Ist das Wort vor allen Kreaturen gewest und alle Kreaturen durch dasselbige worden und geschaffen, so muss es ein ander Wesen sein, denn Kreatur. Und ists

er hos Gud en Ting. Saaledes ere Sol og Maane, Himmel og Jord, Petrus og Paulus, jeg og du allesammen Guds Ord eller rettere Stavelser eller Bogstaver i Sammenligning med den hele Skabning. Vi tale ogsaa, men kun grammatisk, det er, vi give de allerede skabte Ting Navne. Men Guds Grammatik er en anden; naar Han siger: 'Sol, skin'! — saa staar Solen der strax og skinner". Saaledes ere Guds Ord Ting, ikke blotte Ord, og saaledes kan da ogsaa den hele Skabning siges at være et skabt Guds Ord, frembragt ved det evige, uskabte Guds Ord. Men ogsaa forsaavidt kan Skabningen kaldes et Guds Ord, som den i sin Bestaaen aflægger

nicht worden oder geschaffen als die Kreatur, so muss es ewig sein und keinen Anfang haben. . . . Was nicht Kreatur ist, muss Gott sein; denn ausser Gott und Kreatur ist Nichts oder kein Wesen. So haben wir aus diesem Text Mosis [Gen. 1, 1-3], dass das Wort Gottes muss ein ewiger Gott und nicht eine Kreatur sein. Weiter: Es mag das Wort, und der es spricht, nicht eine Person sein; denn es leidet sich nicht, dass der Sprecher selbst das Wort sei . . . So schleusst nun Moses, dass hier zwo Personen sind in der Gottheit von Ewigkeit, vor allen Kreaturen, und eine von der andern das Wesen hat, und die erste von Niemand denn von ihr selbst. . . . Wer kann hier nicht begreifen, wie in der Gottheit müssen zwo Personen sein und doch nur eine Gottheit? . . . Als gross der ist, der da spricht, so gross müssen wir auch sein Wort achten. Es ist ein Wort, das Er in Sich selbst spricht, und in Ihm bleibet, nimmer von Ihm gesondert wird . . . Gott spricht also sein Wort von Sich, dass seine ganze Gottheit dem Wort folget und natürlich im Wort bleibet und wesentlich ist. Siehe, da sehen wir, wo der Apostel seine Rede her hat, da er Christum nennet 'ein Bild gottlichen Wesens' und 'einen Schein gottlicher Ehren' [Ebr. 1, 3]. Nähmlich aus diesem Text Mosis, der da lehret, dass Gott von Sich spricht ein Wort, welches mag nichts Anders sein, denn ein Bild, das Ihn zeichnet. Sintemal ein jeglich Wort ist ein Zeichen, das Etwas bedeutet. Aber hier ist, das bedeutet wird, natürlich im Zeichen oder im Wort, welches im andern Zeichen nicht ist; darum nennet er es recht ein wesentlich Bild oder Zeichen seiner Natur. . . . Das menschliche Wort bringet nicht wesentlich oder die Natur des Herzens mit sich, sondern nur bedeutlich oder als ein Zeichen. . . . Aber hier in Gott bringet das Wort nicht allein das Zeichen oder Bild, sondern auch das ganze Wesen mit sich und ist eben so voller Gott, als der, dess Bild oder Wort es ist. . . . Darum ist das Wort Gottes über alle Worte, ohn Gleichen in allen Kreaturen".

mel

Ord ued

sk,

uds saa

Ord

ele

det*

ab-

ger

ein

in; ben

uss

das

nun

vor

be-

nnr

üs-

lbst

ort

da

net br.

von

ild, Et-

nen

er Das

ens

ier

ern

er,

et faktisk Vidnesbyrd om sin Skaber. "Guds Gjerninger ere ikke stumme, men tale til os og stille os ligesom Guds Vilje for Øjne, at vi skulle se og betragte den". Den hele Skabning er en "Guds Maske", hvori Han har indhyllet Sig, og hvori vi her i Verden, hvor Han ikke handler med os Ansigt til Ansigt, alene kunne se Ham. "I alle, ogsaa de allermindste Skabninger, ja endog i deres Lemmer ser man Guds Almagt og store Undergjerninger; ogsaa i de mindste og ringeste Skabninger har den guddommelige Majestæt afmalet sig saaledes, at vor Fornuft maa se, gribe og føle Ham som Verdens Skaber og alle Skabningers Opholder". Ja selv af den guddommelige Treenighed er der "Spor" at finde i Skabningen. Derfor havde Adam før Faldet ingen Bog Behov, thi "han havde Naturens Bog; han forstod Guds Gjerninger uden nogen Undervisning" 5).

⁵⁾ L. opp. lat. ed. Erl. 1, 28 s.: "Monendum hic etiam illud est, illa verba: 'Fiat lux', Dei, non Mosi verba esse, hoc est, esse res. Deus enim vocat ea, quæ non sunt, ut sint, et loquitur non grammatica vocabula, sed veras et subsistentes res, ut, quod apud nos vox sonat, id apud Deum res est. Sic sol, luna, coelum, terra, Petrus, Paulus, ego, tu &c. sumus vocabula Dei, imo una syllaba vel litera comparatione totius creaturæ. Nos etiam loquimur, sed tantum grammatice, hoc est, jam creatis rebus tribuimus appellationes. Sed grammatica divina est alia, nempe, ut, quum dicit: 'Sol splende', statim adsit sol et splendeat. Sic verba Dei res sunt, non nuda vocabula. Atque hic fecerunt discrimen verbi increati a verbo creato. Verbum creatum est factum per verbum increatum. Nam quid est aliud tota creatura, quam verbum Dei a Deo prolatum seu productum foras? Verbum autem increatum est divina cogitatio, jussio interna, manens in Deo et idem cum Deo et tamen distincta persona. Sic Deus se nobis revelat, quod sit dictor, habens apud se verbum increatum, per quod mundum et omnia creavit facillimo opere, dicendo scilicet, ut non plus negotii Deo sit in creatione, quam nobis in appellatione". -2, 256: "Opera Dei non muta sunt, sed loquuntur nobis et quasi oculis exponunt voluntatem Dei spectandam". - L. ad Gal. 2, 6. E. 1, 143: "Est autem larva Dei tota creatura. Insuper non agit Deus nobiscum in hac vita facie ad faciem, sed velatus et larva indutus". - Luth. W. E. 57, 109: "In allen, auch den allerkleinesten Kreaturen, ja auch in ihren Gliedern scheinet und

Foruden denne almindelige Aabenbaring, som Gud saaledes i sin Skabning har givet os af sin guddommelige Majestæt, gives der imidlertid ogsaa endnu en anden, særlig Aabenbaring. Hvad der var tilstrækkeligt for Mennesket før Faldet, er ikke længer tilstrækkeligt for det, efterat Synden har grebet forstyrrende og fordærvende ind i dets Tilværelse. Skjønt Gud i sine Skabninger har aabenbaret Sig som Verdens Skaber og Opholder, saa se og tro vi det dog ikke. Dersom Adam ikke var falden, vilde Mennesket erkjende, love og elske og prise Gud i alle Hans Skabninger, saaledes, at det endog i de mindste Blomster vilde se Guds Almagt, Visdom og Godhed; men "efter Faldet kjender Verden hver-

siehet man offentlich Gottes Allmacht und grosse Wunderthaten". -62, 467: "Müssen wir nicht selbst bekennen, dass die göttliche Majestät sich auch in den kleinesten und geringsten Kreaturen abgemalet hat, dass unser Vernunft Ihn muss sehen, greifen und fühlen als einen Schöpfer der Welt, auch als einen Erhalter aller Kreaturen, der Alles gibt reichlich zu geniessen? O unser leidige Blindheit und grossen Unglauben, dass wir Solches nicht sehen und gläuben, ja auch nicht für Gottes Gaben erkennen, noch Gott jemals dafür danken!" -43, 244: "Christus machet die Vogelin zu Meistern und Lehrern, dass ein ohnmächtiger Sperling zu unsern grossen, ewigen Schanden im Evangelio stehen muss als des allerweisesten Menschen Doctor und Prediger". - L. opp. lat. 5, 304 s.: "Qui cognoscit Deum, etiam creaturam novit, intelligit et amat, quia divinitatis vestigia sunt in creatura. Quum in principio crearet Deus coelum et terram, primum vestigium Patris erat substantia rerum, postea accessit forma, tertio bonitas. Istam differentiam in creaturis observant soli pii, impii non agnoscunt; neque enim Deum nec creaturas norunt, multo minus usum earum. Pertinet autem ad usum rei Spiritus Sanctus. Qui usum rei videt, Spiritum Sanctum videt; qui formam rei sive pulcritudinem cernit, Filium videt, Qui substantiam et durationem rerum considerat, videt Patrem. Hæc tria non possunt separari, substantia, forma et bonitas. Avarus vero tantum videt in pecunia substantiam, figuram, pondus; non autem, quod sit vestigium Filii, animadvertit, nec usum rei, hoc est, ad quid prosit, cogitat, nimirum ad gloriam Dei principaliter, deinde ad utilitatem proximi. Impii non cernunt bonitatem rerum, tametsi substantiam et formam aliquo modo adspiciunt". - L. W. E. 57, 128: "Adam durste keines Buchs, denn er hatte das Buch der Natur". - L. opp. lat. E. 1, 142: "Nos

duc

lige

lig

ket

den else.

ens er-

e og

det

dom

er-

aje-

let

der

rosauch

ern,

im i

und

tiam

ram,

essit

soli

unt,

ctus.

rei

1 et

sunt

t in

imi-

mpii iquo

Nos

ken Gud, sin Skaber, eller Hans Skabninger" 6) Derfor er nu en ny Guds Selvaabenbaring bleven nødvendig, en guddommelig Naadesaabenbaring, og en saadan er da ogsaa virkelig given os i Guds Ord som det Naademiddel, hvorved Han vil frelse os fra Synden og dens Elendighed, som et Middel, hvorved Hans Naade vil gjøre os personligt delagtige i den Frelse, Han ved Jesum Christum har beredet Verden 7). Ligesom hint Guds Ord, der er os givet i den af Gud skabte Verden, saaledes staar ogsaa Guds Ord som Naademiddel i den inderligste Sammenhæng med det evige, uskabte, personlige Guds Ord, som i Christo er blevet Kjød og har boet iblandt os. Ligesom Gud nu for os slet ikke er at finde uden i Christo, i Hans Kjød, saaledes er nu ogsaa Christus, det for os Kjød blevne Guds Ord, med al sin Naade og Gave for os kun at finde i og ved Ordets Naademiddel. "Gud har ikke paa anden Maade villet uddele Christum i Verden; Han maatte indbefatte Ham i Ordet og saaledes udbrede

definiemus, originalem justitiam dici, quod homo fuit justus, verax, rectus, non solum corpore, sed magis animo, quod agnovit Deum, quod obedivit Deo cum summa voluptate, quod intellexit opera Dei, etiam non admonitus"

⁶⁾ L. W. E. 57, 232: "Die Welt nach dem Falle Adams kennet weder Gott, ihren Schöpfer, noch seine Kreaturen, lebet dahin äfger denn ein Vieh, ehret und rühmet Gott nicht. Ah, wie würde ein Mensch, wenn Adam nicht gesündigt hätte, Gott in allen Kreaturen erkennt, gelobet und geliebet und gepreiset haben, also, dass er auch in den kleinesten Blümlin Gottes Allmacht, Weisheit und Güte bedacht und gesehen hätte!" — Sml. 62, 467. Opp. lat. E. 5, 304 s. [ovenf. Anm. 5]. — L. W. E. 46, 90: "In Summa, wir sind also gräulich durch die Sünde verderbet, dass wir von unser ersten und natürlichen Erkenntniss Gottes Nichts wissen".

⁷⁾ L. W. E. 6, 296: "Solchen Schatz [die Vergebung der Sünden] theilet die christliche Kirche aus, nicht allein im Wort, durch die Absolution und öffentliche Predigt, sondern auch durch die Taufe und im Abendmahl des Herrn Christi . . . Weil nun die Kirche den Besehl hat, Vergebung der Sünden auf diese Weise auszutheilen, soll Niemand solche Gnadenmittel verachten".

Ham og bringe Ham frem for Hvermand; ellers var Christus bleven for Sig selv alene, bleven os ubekjendt; Han vilde da være død for Sig selv alene". Christus paa Korset med al sin Lidelse og Død hjælper os Intet; der maa endnu komme noget Andet til, og det er Ordet. "Om Christus tusinde Gange var hengiven og korsfæstet for os, saa var det dog alt forgjæves, hvis ikke Guds Ord kom og delede det ud og skjenkede mig det". Den Syndsforladelse, som Christus een Gang har forhvervet os paa Korset, bliver ved Ordet "uddelt, skjenket, tilbuden og given" os. Guds Ord er altsaa det Middel, hvorved Christus og Hans Forsonings Frugt, Syndernes Forladelse, bliver "uddelt i Verden", bliver tilbuden og meddelt de Enkelte, hvorved den objektivt fuldbragte Forløsning bliver de Enkeltes subjektiv-personlige Ejendom 8). I denne

e) L. W. E. 47, 297: "Gott wirst du im Himmel noch in der Höll und Meer nicht finden, ausser Christo. . . . Es gehört hieher eine demüthige und ledige, hungrige und durstige Seele, die an den Worten hange und Gott nirgends denn in Christo suche, der in der Krippen liegt oder wo Er sonst ist, am Kreuz, in der Taufe, Abendmahl oder im Predigtamt des göttlichen Wortes oder bei meinem Nähesten und Bruder; da will ich Ihn finden". Sml. S. 391: "Ich weiss nirgend keinen andern Gott zu finden, weder im Himmel noch auf Erden, denn in dem Fleische Christi: es ist auch sonst nirgend Zucker und Wein, denn in diesem Wasser, wissen sonst von keinem Zucker und Wein. Er hat uns nicht wollen seine Gottheit blos geben; das war unmöglich. Denn Gott hat gesagt: 'Fs wird Mich Niemand sehen und leben'; dabei bleibts. Darum muss Sich Gott verbergen, verkriechen und verdecken, auf dass wir ihn fassen und ergreifen können. Er muss Sich verstecken ins Fleisch und Blut, ins Wort und ausserliche Predigtamt, in die Taufe, ins Sacrament und Abendmahl . . . und sonst in ander Bildniss Sich verhehlen, da Er denn sein Wort hinzugethan hat, auf dass wir Ihn erkennen können. Da ist denn das Wort nicht ein blosser Schall, das Brod nicht schlecht Brod, der Wein nicht schlecht Wein, Taufe nicht alleine schlecht, gemeine Wasser. Es bleibet wohl Wasser, Brod und Wein, aber nicht allein, sondern es heisset nu sein Brod, sein Wort, sein Wasser, sein Fleisch und sein Blut". - 11, 140: "Gott hat Christum nicht anders mögen in die Welt austheilen. Er musste Ihn ins Wort fassen und also ausbreiten und Jedermann vortragen; sonst wäre

us

da

al

ne

de

alt

og

en

lt.

et

ı-

ng

ne

er

irt

an

e,

er

ei

1:

el

st

on

eit

ch

r-

nd

ns

nd

on

)a

ht

ıt,

ht

in

1-

rt

re

inderlige Forbindelse, som saaledes finder Sted mellem Guds evige, personlige Ord og Ordets Naademiddel, ser Luther ogsaa en Grund til, at Johannes har brugt just dette "Ordets Billede" som Betegnelse af Guds eenbaarne Søn; Apostelen har dermed villet "antyde Evangeliets mundtlige Prædikens Herlighed og Kraft", at her med Ordet Gud selv er i Menneskets Mund, hvorved det mundtlige Ord faar Kraft til at drukne og udslette Død, Synd, Helvede og al Ulykke, til at rive Sjælene ud af Djævelens Magt og sætte dem ind i det evige Liv 9).

Christus für Sich selbst allein und uns unbekannt blieben; so wäre Er denn für Sich selbst allein gestorben". - 29, 284 ff.: "Christus am Kreuze mit alle seinem Leiden und Tod hilft nichts, wenns auch aufs allerbrünstigest . . . erkannt und bedacht wird, . . . es muss alles noch ein anders da sein. Was denn? Das Wort, das Wort thuts. Denn ob Christus tausendmal für uns gegeben und gekreuzigt würde, wäre es alles umsonst, wenn nicht das Wort Gottes käme und theilets aus und schenket mirs und spräche: 'Das soll dein sein, nimm hin und habe dirs'. . . . Von der Vergebung der Sünde handeln wir auf zwo Weisse. Einmal, wie sie erlangt und erworben ist; das andermal, wie sie ausgetheilt und uns geschenkt wird. Erworben hat sie Chr. am Kreuze, aber Er hat sie nicht ausgetheilt oder gegeben am Kreuze. Im Abendmahl hat Er sie nicht erworben; Er hat sie aber daselbst durchs Wort ausgetheilet und gegeben, wie auch im Evangelio, wo es predigt wird. Die Erwerbung ist einmal geschehen am Kreuze; aber die Austheilung ist oft geschehen, vorhin und nachher von der Welt Anfang bis ans Ende. Denn weil Er beschlossen hatte sie einmal zu erwerben, galts bei Ihm gleich viel, Er theilet sie aus zuvor und hernach durch ein Wort. Wil ich nu meine Sünde vergeben haben, so muss ich nicht zum Kreuze laufen, denn da finde ich sie noch nicht ausgetheilet, sondern zum Sacrament oder Evangelio, da finde ich das Wort, das mir solche erworbene Vergebung am Kreuz austheilet, schenket, darbeut und gibt. . . . Es liegt Alles am Wort".

9) L. W. E. 15, 140: "Warum hat St. Johannes eben solcher Gleichniss des Wortes gebraucht und nicht einer andern, als des Glanzen der Sonne oder Ebenbildes? Zum ersten darum, dass er uns zurück weisete in die Schrift des alten Testaments, darauf er sich auch gründet, dieselbe zu eröfnen und erklären. Zum andern, dass er damit einwickelte und anzeigete die Herrlichkeit und die Kraft der mündlichen Predigt der Evangelii. Denn . . . wo das münd-

Det Eiendommelige ved Guds Ord i denne sidstnævnte Betydning, ved Ordet som Naademiddel, bestaar efter Luther nærmest i Almindelighed deri, at det er et Middel, hvorved Gud selv aabenbarer os sit Væsen og sin Vilje. Guds Ord er et "Vidnesbyrd", som Gud giver os om Sig selv, et Udtryk for, hvad der bor og rører sig i Hans Hjerte. Hvor det er, der er ogsaa Gud tilstede, der "lader Han Sig høre", der "taler Han med os" som en Lærer med sine "Lærlinge". I det "nedlader Han Sig i enhver Christens eller Prædikants Mund", forat vi ved at høre en saadan Hans Tieners Ord skulle "høre Ham selv"; Munden, Tungen, Røsten hører da vistnok det menneskelige Organ til, men Ordet er egentlig selve den guddommelige Majestæts Ord. "Hvor du hører Evangeliet rettelig forkyndt, der kan du trygt sige: Idag har jeg hørt Gud selv". I dette sit Ord, som Gud har givet os, aabenbarer Han os, "hvad vi om Ham skulle vide, mene, tro, og hvad vi skulle vente os af Ham". I det kundgjør Han os sit Væsen og sin Vilje, sit Hjertelag mod os saavelsom sin Viljes Krav til os. "Skulle vi ret og i Sandhed erkjende Gud i Hans guddommelige Væsen, og hvorledes Han er sindet imod os, saa maa det ske ved Hans Ord". Ved det oplyser og underviser Han os om sine "Velgjerninger" mod os, om hvad Han allerede har gjort for os, og om hvad

liche Wort gehöret wird und ins Herz fället, folget damit eine solche Gewalt, die Tod, Sünde, Hölle und alles Unglück ersäuft und vertilget. Darum rühmet sich Gott, Er sei selbst in unserem Munde, wenn wir reden (2 Mos. 4, 12. Ps. 81, 11). Nun ist eine wunderliche Rede, dass Gott mit dem Wort in des Menschen Mund sei, daraus man Nichts höret, denn eine arme vergängliche Stimme; noch muss Er darinne sein, soll Er in uns Sünde, Tod und Hölle würgen und vertilgen. Denn Solche zu thun, da gehöret je eine grosse Stärke zu, ja allein göttliche Kraft, welche nicht anders kann zu uns kommen, denn in und durch das Wort. Darum hat es auch St. Paulus so hoch gepreiset Röm. 1, 16, also, dass wir mit dem Munde könnten ein solch Wort reden, dadurch die Seelen aus der Teufels Reich gerissen werden und in das ewige Leben gesetzet".

ite

u-

r-

ds

lv.

te.

ne

ler

ns

0-

let

or

e:

ar

le,

d-

OS

d-

es

4.

r"

ad

he

et.

vir

188

et,

oll

es

ft,

6,

ch

ge

Han efter dette Liv endnu vil gjøre med os; men, "hvo der ret erkjender Hans Gjerninger, han kan ikke tage fejl af Hans Natur, Vilje, Hjerte og Sind". Men ved det samme Ord viser Han os ogsaa, hvad Hans hellige Vilje kræver af os, hvorledes vort Liv og vor Vandel skal være en "ret Gudstjeneste", hvori Han kan have Velbehag 10).

¹⁰⁾ L. W. E. 45, 319: "Wir sollten dem lieben Gott herzlich dafür danken, dass Er durch sein Wort mit uns redet und seinen gnädigen väterlichen Willen und göttlichs Wesen offenbaret". - 39, 154: "Wo Gottes Wort gehet, da wohnet Er in aller Welt, lässt Sich hören und redet mit uns allen". -46, 301: "Uns Menschen ist kein ander Weg furgeschrieben, dadurch wir vom Tode zum Leben kommen mögen, denn das Zeugniss Gottes d. i. das göttliche Wort. Dem Wort sollen wir folgen und es ihm gar befehlen, denn in der Predigt des göttlichen Worts lässt Er Sich hören". - 49, 85: "Gott lässt sich herunter in eines jeglichen Christen oder Predigers Mund und sagt: 'Willst du Mich hören, so höre dieses Wort' . . . Darum, wo du hörest das Evangelion recht gelehret werden, . . . da kannst du kühnlich sagen: 'Heut hab ich . . . Gott selbst gehöret' . . . Die Zunge, Stimme &c. sind wohl des Menschen, aber das Wort ist eigentlich der göttlichen Majestät selbst". - 47, 223 f.: "Wir heben an zu erkennen, dass es eine unaussprechliche Gabe sei, dass Gott mit uns redet, und wir zu den Ehren kommen, dass wir Gottes Schüler und discipuli seien. . . . Lieber, lass das ein Schatz sein, dass Gott mit dir in dein leiblich Ohr redet, und feihlet allein daran, dass wir diese Gabe nicht erkennen. Denn ich höre wohl die Predigt, aber wer redet? Der Pfarrherr? Nicht also, du höres nicht den Pfarrherrn. Die Stimme ist wohl sein, aber das Wort, das er führet oder redet, das redet mein Gott". - 57, 162 f.: "Sein Wort hat Er uns gegeben, darin Er reichlich offenbaret hat, was wir von Ihm wissen, halten, glauben, und wass wir uns zu Ihm versehen sollen . . . Sollen wir Gott in seinem göttlichen Wesen und wie Er gegen uns gesinnet ist, recht und wahrhaftig erkennen, so mus es durch sein Wort geschehen". - 41, 184: "David hat Gottes Wort, dadurch er wird erleucht und gelehret zu erkennen Gott und seine Wohlthat". - 45, 256: "Das ist fürwahr das Grösseste im Himmel und auf Erden, dass man Gott recht erkenne. Die Mutter Gottes lehret es hie [Luk. 1, 50 ff.] fast wohl . . . Wie mag man Ihn besser erkennen, denn aus seinen eigen Werken? Wer sein Werk recht erkennet, der mag an seiner Natur, Willen, Herz und Muth nicht feihlen". - 13, 221: "Gottes Wort offenbaret und zeiget

Men det er ikke nok med, at Guds Ord saaledes virkelig lærer os Gud at kjende. Det staar for Luther tillige som den eneste Kilde til al sand Kundskab om Gud, det eneste Middel, hvorved vi kunne komme til nogen ret Erkjendelse af Hans Væsen og Vilje. "Gud kan ikke blive ret erkjendt uden af dem, som have Hans Ord, ved hvilket Han har aabenbaret Sig selv. Uden Ordet kan man intet Vist sige eller vide hverken om Hans Væsen eller om Hans Vilje". At erkjende Gud er "intet Andet end at høre Guds Ord; thi uden Ordet ved Ingen Noget om Gud". Ved det alene vide vi Noget om "Gud og de guddommelige Ting" saavelsom om "det rette Væsen, som gjælder for Gud" 11). Grunden er den, at Gud ikke paa anden Maade vil aabenbare Sig for os.

uns, was Gottes des Vaters Wille sei. Erstlich, dass Er seinen eingebornen Sohn in die Welt gesandt habe, für unsere Sünde mit seinem Tod Gott zu versöhnen &c. Zum andern, wenn wir nun solche Gnade und Seligkeit empfangen haben, so will Er, dass wir auch darnach leben sollen, Gott gehorsam sein und thun, was uns befohlen. — 4, 335 f.: "Wer Gottes Wort hat und fleissig höret, der hat grossen Vortheil. Zum ersten, aus Gottes Wort lernet man Gottes Willen erkennen, wie Er gegen uns gesinnet sei, und was Er mit uns nach diesem Leben machen wolle. . . Zum andern lernen wir auch aus dem Wort, wie unser äusserlich Leben, Stand und Wesen, im Wort gefasset und durch das Wort geheiliget, ein rechter Gottesdienst sei, da Gott ein Wohlgefallen an habe".

¹¹⁾ L. opp. lat. E. 13, 138: "Impossibile est, ut homines sine verbo Dei certo recte de Deo sentiant, cogitent, prædicent aut colant". — ib. p. 132: "Ubi ergo non est verbum Dei, ibi non est vera notitia Dei, . . . ibi impiæ sunt ignorantiæ, imaginationes, opiniones de vero Deo". — L. W. E. 16, 212: "Gott kann nicht recht erkannt noch angebetet werden, denn von denen, die sein Wort haben, dadurch Er Sich selbst offenbaret hat. Denn ohn seinem Wort kann man weder von seinem göttlichen Wesen noch von seinem Willen nichts Gewisses sagen noch wissen". — 5, 118: "Was heisst Gott erkennen? Anders nichts, denn Gottes Wort hören. Ursach: ohne das Wort wird Niemand von Gott etwas wissen". — 40, 51: "Es gilt bei den Christen Gottes Wort hören und glauben, durch welches wir allein haben und erlangen, was wir von Gott und göttlichen Sachen wissen". — 43, 317: "Allein das Wort zeigt uns das rechte Wesen, das vor Gott gilt".

lig

om

te

lse

dt

age

At

en vi

m

er

S.

en

nit un

vir

ns

er an

as

n,

et,

e

nt

est

es r-

rt

n

m

as h:

n,

d

"Gud vil ale ne erkjendes gjennem sit Ord og efter sit Ord, hvori Han har aabenbaret sit guddommelige Væsen og Vilje". "Uden Ordet vil Han ikke aabenbare Sig i dit Hjerte". "Udenfor sit Ord vil Han være ubegreben, usøgt og ufunden af os" 12). Og hvad Han saaledes ikke paa nogen anden Maade vil meddele os, det staar det heller ikke i vor Magt ad nogen anden Vej at opnaa. "Menneskelig Fornuft og Natur kan ikke begribe Gud i Hans Majestæt". "Vor egen Visdom og Tanke lærer os ikke Hans Vilje ret at kjende". "Havde vi kunnet træffe det med vor Fornuft, saa havde det ikke været fornødent, at Han lod Sig høre fra Himmelen og lod Ordet lyde og indbefattede Alt i Ordet" 13).

¹²⁾ L. opp. lat. E. 13, 137: "Solo suo verbo voluit suam voluntatem, sua consilia deformari nobis, non nostris conceptibus aut imaginationibus". — L. W. E. 48, 333: "Gott will aus keiner Vernunft, sondern allein durch sein Wort erkannt werden". — 46, 36: "Gott will erkannt sein nach seinem Wort, darin Er'sein göttlich Wesen und Willen geoffenbaret hat". — 5, 43: "Gott will Sich ohn das Wort in deinem Herzen nicht offenbaren. Sollst du Ihn sehen und erkennen, so muss es allein durch das Wort und die äusserlichen Sakramente geschehen; sonst will der heilige Geist sein Werk nicht führen". — 23, 105: "Gott hat mit uns Nichts zu thun, noch wir mit Ihm, ohn das einige Mittel, welches ist sein Wort, dadurch wir seinen Willen erkennen und uns darnach zu richten haben. Wer einen Gott hat ohn sein Wort, der hat keinen Gott, . . . denn Er will von uns ausser seinem Wort mit unserm Dichten und Nachdenken unbegriffen, ungesucht, ungefunden sein".

kann Gott in seiner Majestät nicht begreifen; darum sollen wir nicht weiter suchen noch forschen, was Gottes Wesen, Wille und Natur sei, denn sofern Ers uns befohlen hat. Sein Wort hat Er uns gegeben, darin Er reichlich offenbaret hat, was wir von Ihm wissen, halten, glauben, und was wir uns zu Ihm versehen sollen; nach demselben sollen wir uns richten, so können wir nichtirren. Wer aber von Gottes Willen, Natur und Wesen Gedanken hat ausser dem Wort, wills mit menschlicher Vernunft und Weissheit aussinnen, der machet ihm viel vergeblicher Unruhe und Arbeit und feihlet weit". — 13, 221: "Sollen wir Gottes Willen thun, so müssen wir gewiss wissen, was derselbige sei, und wie er gethan werde; das lehret uns nicht unsere eigene Weissheit und Gedanken. . . Darum müssen wir

Som man ser, hænger denne Luthers Lære om Guds Ord som det eneste Middel for Guds Selvaabenbarelse og den eneste Kilde til al sand Gudserkjendelse paa det Inderligste sammen med hans Anthropologi, hans Betragtning af Mennesket som af Naturen befindende sig i en Tilstand af aandeligt Mørke, aandelig Blindhed og Uvidenhed, hvor det gjælder Erkjendelsen af Gud og de guddommelige Ting. Først ved en nærmere Indgaaen paa dette sidste Punkt vil derfor ogsaa hans Lære om Ordet faa sin fornødne nærmere Bestemmelse og rette Begrændsning.

Luther er ingenlunde blind for den menneskelige Fornufts høje Værd og store Betydning. Han ser i den en "saare stor og uskatterlig Guds Gave", "blandt alle Ting i dette Liv det Fornemste og Bedste, ja noget Guddommeligt". Ogsaa den er et "Lys", et herligt Lys; Fornuftens Lys er "langt fortræffeligere end Solens Lys"; den er "med sin Visdom en Himmel fuld af Lys og Stjerner". Det er den, som væsentligt adskiller Mennesket fra alle andre Skabninger og gjør det til en Herre over al Jorden; den er "en Sol og ligesom en Gud", dertil af Gud sat og given, at den skal ordne og styre i Alt, hvad der hører "dette Liv" til 14). Men til dette Om-

hievon allein Gottes Wort hören, das offenbaret und zeiget uns, was Gottes des Vaters Wille sei"... [ovenf. Anm. 10]. — 36, 262: "Hätten wirs können treffen mit unser Vernunft, so wäre es nicht vonnöthen gewesen, dass Er Sich hätte lassen von Himmel hören und das Wort klingen lassen und Alles in das Wort gefasset und gebunden". — 15, 148: "Niemand siehet Nichts, keine Vernunft verstehet Nichts, wo das Wort nicht leuchtet. . . Die Vernunft hat wohl ein Licht, aber wenn das das rechte Licht wäre, so dürfte dieses Licht nicht in die Welt kommen sein".

¹⁴⁾ L. W. E. 52, 320: "Vernunft ist auch ein Licht und ein schönes Licht". — Opp. lat. E. 23, 324. 327: "Ut solis lumen præclarum et admirabile est, sic et rationis lumen, et quidem multo præclarior lux est ratio quam solis, immo ratio est coelum quoddam plenum luce, stellis, cum sua sapientia Ratio maximum et inæstimabile est donum Dei, nec ea, quæ

n

t

r

a e

S

e

t

t

1

t

d

1

t

raade er da ogsaa Fornuftens Lys væsentligt indskrænket. Den har væsentligt kun at gjøre med "det, som er under os", ikke med "det, som er over os". "Hvor skjøn og herlig den end er, saa hører den dog alene hjemme i Verdens Rige; dette har Gud lagt under den, og her har Han givet Vid nok til at styre de legemlige Ting". Hvor det kun gjælder "denne Verden" og de "verdslige, timelige, forgjængelige, legemlige, borgerlige, udvortes Ting", der er det naturlige Lys tilstrækkeligt, der behøver Mennesket intet andet Lys end Fornuften, der lade man den raade! Men saasnart Talen derimod bliver om Gud og de guddommelige Ting, om Menneskets evige Salighed, om "den Vej, som skal føre fra Synd og Død til Retfærdighed og Liv", da "ved og forstaar Fornuften Intet", da viser det sig, at Fornuftens Lys ikke er "det rette Lys", at den tvertimod er "stokstærblind", aldeles "død og

in rebus human is sapienter constituit et invenit, contemnenda sunt. . . . Potest regna et respublicas condere, legibus utilibus ea sepire et stabilire, bonis consiliis, salutaribus præceptis moderari et gubernare, multa præscribere ad conservationem rerumpublicarum et societatis humanæ utilissima". - Opp. lat. Jen. (1612) 1, 445 b: "Sane verum est, quod ratio omnium rerum res et caput et præ ceteris rebus hujus vitæ optimum et divinum quiddam sit. Quæ est inventrix et gubernatrix omnium artium, medicinarum, jurium, et quidquid in hac vita sapientiæ, potentiæ, virtutis et gloriæ ab hominibus possidetur. Ut hinc merito ipsa vocari debeat differentia essentialis, qua constituatur homo differre ab animalibus et rebus aliis. Quam et Scriptura sancta constituit talem dominam super terram, volucres, pisces, pecora, dicens: 'Dominamini' &c. [Gen. 1, 28]. Hoc est, ut sit sol et numen quoddam ad has res administrandas in hac vita positum. Nec eam majestatem Deus post lapsum Adæ ademit rationi, sed potius confirmavit. Tamen talem sese majestatem esse nec ea ipsa ratio novit a priore, sed tantum a posteriore" ["aus der Schrift"]. - L. W. E. 49, 229: "Dazu hat Gott die Vernunft gegeben, dass sie soll herschen auf Erden, das ist, dass sie Macht hat, Gesetz und Ordnung zu machen von Allem, so diess leiblich Leben belanget, mit Essen, Trinken, Kleidern, item äusserliche Zucht halten und ehrlich leben. Solche Herrschaft ist nicht allein der Christen, sondern allermeist der Heiden und Türken".

blind", hele dens Lys "idel Mørke" 15). Og dette er jo heller Intet at undres over. Selv indenfor de naturlige og

¹⁵⁾ L. W. E. 35, 250: "Die Vernunft, wie schön und herrlich sie auch ist, so gehört sie doch in das Weltreich allein; da hat sie ihre Herrschaft und Gebiete. Aber im Reiche Christi, da hat allein Gottes Wort die Oberhand". - S. 381 f.: "Das Weltreich hat Gott in die Vernunft gefasset, und da hat Er Witz genug gegeben, leibliche Sachen zu regieren. . . . Darüber darf man nicht die h. Schrift um Rath fragen . . . Die Vernunft gehet mit demjenigen um, was unter uns ist, und nicht, was über uns ist". - 7, 335 f.: "Du musst hie scheiden Gott und den Menschen oder ewig und zeitlich Ding. In zeitlichen Dingen und die den Menschen angehen, da ist der Mensch vernunftig genug, da darf er keines andern Lichtes, denn der Vernunft. Darum lehret auch Gott in der Schrift nicht, wie man Häuser bauen, Kleider machen, heirathen, kriegen, schiffen oder dergleichen thun soll, dass sie geschehen; denn da ist das natürliche Licht genugsam zu. Aber in göttlichen Dingen, das ist, in denen, die Gott angehen, dass man also thun, dass es Gott angenehm sei, und damit selig werde, da ist die Natur doch stock - star und gar blind, dass sie nicht mag ein Haar breit anzeigen, welches dieselbigen Dinge sind". - Opp. lat. E. 5, 14; "Ubi non est superius verbum, quod nos gubernet, rationem recte sequimur. Loquor autem de civilibus: nam quod ad spiritualia attinet, abunde patefecit omnia in verbo suo Deus. Subjecit autem externa et corporalia rationi, nec opus est ad ea (simpliciter loquendo) Spiritus Sancti admonitionibus". -W. E. 47, 337 f.: "in äusserlichen und weltlichen Sachen, da lasse man der Vernunft ihr Urtheil. Denn da kannst du wohl ausrechnen und gedenken, dass die Kuhe grösser sei denn das Kalb . . . Nu darinnen beweis deine Klugheit, da sei Meister und ein fein Geselle und brauche deiner Kunst! Aber allhie, wenn es dahin kommt, wie man solle selig werden im himmlischen Wesen, und in Sachen des Glaubens, da thue die Vernunft zu, halt stille, misse nicht nach der Vernunft . . . Da zähme die Vernunft und sprich: 'Ich weis es nicht; ich will nicht rechnen, messen, sondern stille halten und hören'! Denn es ist übermässlich und der Vernunft unbegreiflich". - 45, 366: "Es mag die Vernunft ihr Licht hoch heben und rühmen, auch klug damit sein in weltlichen, vergänglichen Sachen; aber sie klettere bei Leibe damit nicht hinauf in Himmel, oder man nehme sie zu Rath in dieser Sache, so die Seligkeit belanget! Denn da ist die Welt und Vernunft gar starblind, bleibt auch in Finsterniss, leuchtet und scheinet in Ewigkeit nicht". -- 15, 148: "Niemand siehet Nichts, keine Vernunst verstehet Nichts, wo das Wort nicht leuchtet [ovenf. Anm. 13]. Vernunftlicht lehret dich wohl sehen, zählen und rechnen, dass ein Ding grösser und mehr als ein anderes ist; aber

timelige Tings Omraade er jo vor Erkjendelse og Viden saare ufuldkommen; ikke engang vort eget Legemes simpleste daglige Funktioner ere vi i Stand til ret at forklare os. Men, "naar vi ikke kunne ret begribe eller forstaa, hvorledes det gaar til, at Øjestenen ser, eller hvorledes tydelige, forstaaelige Ord blive talte og hørte, naar Tungen bliver bevæget i Munden, hvorledes skulde vi da med vor Fornuft kunne begribe og randsage den guddommelige Majestæts hemmelige Raad?" 16)

Sin Grund har denne Kjendsgjerning, denne Menneskets Udygtighed til at erkjende Gud og de guddommelige Ting, i den menneskelige Naturs syndige Fordærvelse, i hvilken

gegen diesem, das Christus ist, der unser Herz und Gewissen erleuchtet, ist Alles, was in uns ist, Blindheit und Finsterniss; ergreifest du das Wort nicht, so bleibest du ewiglich todt und blind". — 52, 320: "Vernunft ist auch ein Licht und ein schönes Licht. Aber den Weg und den Fuss, der da soll aus den Sünden und aus dem Tod gehen zur Gerechtigkeit und zum Leben, kann es nicht weisen noch treffen, sondern bleibt in Finsterniss". — 12, 383: "Die menschliche Vernunft ist Nichts denn todt und blind vor Gott". — 58, 366: "Die Vernunft ist vor dem Glauben und Erkenntniss Gottes, ehe ein Mensch neugeboren wird, eitel Finsterniss, weiss und verstehet Nichts in göttlichen Sachen". Sml. ogsaa 9, 84. 10, 369. 12, 90 f. 47, 158 162. 50, 174. 51, 400 f. 52, 87 f. 58, 219. Opp. lat. 1, 180.

¹⁶⁾ L. W. E. 57, 109 f.; "Weil wir nicht konnen recht begreifen oder verstehen, wie es zugeht, dass der Augapfel siehet, item wie deutliche vernehmliche Worte gehört und geredet werden, wenn die Zunge im Munde bewegt wird, welche doch natürliche Ding sind, wie sollten wir denn den heimlichen Rath der göttlichen Majestät konnen begreifen und erforschen mit unser Vernunft?" - 9, 22: "Wie kommen doch wir elenden, armen Menschen dazu, die wir nicht wissen, wie unser eigen Reden, Lachen oder Schlafen zugehe, welche natürliche Werke wir doch täglich treiben und fühlen, und wollen dennoch von Gott reden, wie es in seinem göttlichen Wesen stehe, ohn Gottes Wort, allein aus unserem eigen Kopf? Ist das nicht Blindheit über alle Blindheit, dass ein Mensch, der nicht das geringste Werk, so er an seinem Leibe täglich siehet, kann aussprechen, sich noch unterstehet, dass zu wissen, das ausser und über alle Vernunft ist und davon allein Gott selbst kan reden?" Smlgn. 2, 242. 4, 134. 144. 46, 284 ff. 314. 61, 69 f.

ogsaa Fornuften har sin Del. Ogsaa den er, ligesom alle andre Skabninger "Forfængeligheden underkastet". "Det er med det naturlige Lys, som med alle Menneskets øvrige Lemmer og Kræfter. Hvo tvivler vel om, at Mennesket med alle sine Kræfter er til ved Guds evige Ord? Men alligevel er der intet Godt i det, d. e. alle dets Tanker og Kræfter ere kun vendte til det Onde. Saaledes ogsaa det naturlige Lys; skjønt det væsentligt er saa klart, at det ved, at man kun skal gjøre det Gode, saa er det dog saa forvendt, at det aldrig ret træffer, hvad der er godt, men hvad der behager det, det kalder det godt" "Hvorledes kan man kalde det en ret, en god Fornuft, som hader Gud, som er fuld af Uvidenhed om Gud og Bortvendthed fra Guds Vilje, som er Guds bitreste Fiende?" Det naturlige Menneske har ligesaalidt nogen "ren Fornuft" som nogen "ren Vilje" 17.). Ja, det er ikke nok med,

¹⁷⁾ L. W. E. 58, 367: "Die Vernunft ist der Eitelkeit unterworfen, wie alle andere Kreaturen Gottes, nämlich dem Narrenwerk". - 10, 183: "Es ist mit dem natürlichen Licht, wie mit allen andern Gliedern und Kräften des Menschen. Wer zweifelt daran, dass der Mensch sei durch das ewige Wort Gottes in allen seinen Kräften? Aber dennoch ist kein Gutes in ihm, d. i. alle seine Gedanken und Sinne mit allen Kräften sind nur zu dem Bösen geneigt (Gen. 6, 5) . . . Also auch das natürliche Licht; wiewohl es wesentlich so helle ist, dass es weiss, es soll nur Gutes gethan werden, so ists doch so verkehrt, dass es nimmer recht trifft, was da gut ist, sondern was ihm gefällt, das heisst es gut". - Opp. lat. E. 19, 61: "Nolunt [sophistæ] agnoscere, se nihil nisi peccatores esse, sed contendunt, rationem habere suum lumen integrum, et si quid vitium sit in natura, inferiorem tantum portionem corruptam esse, sed superiorem portionem habere exstinguibilem et puram lucem. Hoc si quis de civilibus actionibus affirmaret, aliquo modo verum esset, sed non simpliciter; nam in illis quoque sentimus, quantum per peccatum ademtum sit naturæ. Sed quum de cognitione Dei et peccati seu humanæ naturæ agitur, nihil minus verum est. Ergo relinquitur, solius divinæ revelationis esse per verbum cognoscere, quod simus peccatores, et quod Deus sit justus". - 1, 180: "Philosophi disputant, rectam rationem esse causam omnium virtutum. Hæc quidem non nego esse vera, quum transferuntur ad res rationi subjectas, ad gubernandas pecudes, ædi-

at Guds sande Væsen og Vilje er aldeles "skjult og ubekjendt" for vor Fornuft, men, bortvendt fra Gud og "besat
af Djævelen", som den er, formaar den ikke engang at erkjende Sandheden, naar denne udenfra træder den imøde, naar
den gjennem Guds Ord bliver aabenbaret for Mennesket.
Fornuften er en "egensindig" og "gjenstridig Ting", Guds og
Hans Sandheds "Erkefiende", og vil derfor ikke høre eller
annamme Hans Ord; den er "Djævelens Hore og kan intet
Andet end spotte og skjænde Alt, hvad Gud taler og gjør" 18).

ficandam domum, conserendum agrum. Sed in rebus superioribus non sunt vera. Quomodo enim recta ratio dici potest, quæ odit Deum?... Quando igitur dicunt: 'Ratio deprecatur ad optima', dic tu: ad 'optima politice, h. e. de quibus ratio potest judicare... Cæterum, quum plena sit ignorationis Dei et aversionis a voluntate Dei, quomodo potest in hoc gradu bona dici? Notum autem est, quum prædicatur notitia Dei et hoc agitur, ut ratio restituatur, tunc qui optimi sunt et melioris, ut sic dicam, rationis et voluntatis, hi tanto acerbius evangelium oderunt. In theologia itaque sic dicamus, rationem in hominibus esse i nimicissimam Dei". — L. W. Walch. 18, 6: "Die Natur hat weder eine reine Vernunft noch einen reinen Willen".

¹⁸⁾ L. W. E. 15, 239: "Hier will Glaube zugehören Darum bleiben auch diese theuren Worte vor der Vernunft so verborgen und unbekannt; denn sie ist vom Teufel besessen von Anfang der Welt her, da sie im Paradies wollte Gott werden; . . . darauf verharret sie noch immer und ficht wider diese Worte, und wiederum diese Worte wider sie". - 57, 278: "Die Vernunft, so vom Teufel besessen ist, thut grossen Schaden in Gottes Sachen, und je grösser und geschichter sie ist, desto grössern Schaden thut sie. Wie wir an weissen, klugen Weltleuten sehen, die mit ihrer Vernunft mit Gottes Wort nicht übereinstimmen; ja je verständiger und klüger sie sind, je mehr und hoffärthiger sind sie wider Gottes Wort". - 63, 382: Wenngleich die Wahrheit so rein und hell wird gepredigt und so gewaltliglich beweiset, dass wenn eine Kuh Vernunft hätte, würde sie es greifen oder tappen können: noch sind die Menschen so verdüstert, dass sie es nicht allein nicht hören wollen, sondern auch gerne und fürsätzlich dawider toben. Aus dem kann und muss man merken, dass die menscliche Vernunft von ihr selbst allein Solches nicht thue, sondern der bose Geist helfe dazu, und zeige sich hierin, was für einen grossen Gehorsam er habe in der Welt, weil er diese hohe, edle, feine Kreatur so gar ge-

Den "dømmer kun efter det, den ser; hvad den ikke ser, kan den heller ikke begribe", og "hvad den ikke kan begribe, det vil den heller ikke taale". Men nu hører Alt, hvad Gud i sit Ord aabenbarer os, Hans Væsen, Vilje og Gjerninger, til de Ting, som "ikke ere opkomne i noget Menneskes Hjerte", som ingen menneskelig Fornuft kan forstaa eller begribe; "Ingen kan begribe Gud i Hans Majestæt, alle Hans Gjerninger ere urandsagelige og uudsigelige, og det er ikke muligt ved menneskelig Fornuft at begribe endog den ringeste Troesartikel". Derfor bliver der da heller intet Andet tilovers for Fornuften, end at "vende sig bort fra Sandheden" som fra "idel Daarskab". Den vil enten "forkaste alle Troens Artikler" som "umulige, løgnagtige, daarlige, urimelige, afskyelige, kjætterske og djævelske" Ting, eller, om den ikke ganske kan blive Guds Ord kvit, ikke ligefrem tør fornegte det, dog ialfald omtyde, forvanske og fordreje det efter sit eget Tykke og sine egne Tanker, thi "vor Fornuft ser Alt gjennem et farvet, rødt eller blaat Glas; det kan den ikke faa væk fra Ojnene; derfor maa ogsaa Alt, hvad den ser paa, blive rødt, blaat eller grønt" 19). En nødvendig Følge af det Forhold,

waltiglich regiert, wohin er will (Eph. 2, 2, 2 Kor. 4, 4)". — 29, 241: "Die Vernunft ist des Teufels Hure und kann nicht, denn lästern und schänden Alles, was Gott redet und thut" (sml. 16, 142). — 10, 218 f.: "Diess Evangelium [Matth. 23, 34 ff.] lehret, wie ein halsstarrig Ding es sei um das natürliche Licht, eigen Dünkel und Vernunft... Die eigensinnige V. höret weder Wort, Schrift noch Erleuchtung, wie es Gott mit ihr versuchet". — 58, 326: "Die V. ist eine Erzfeindinn des Glaubens". — 44, 156: "Die V. ist stracks wider den Glauben". Sml. 59, 53. 61, 85.

¹⁹⁾ L. W. E. 13, 159: "Die Menschen urtheilen allein nach der menschlichen Vernunft; die V. allein nach dem, das sie siehet; was sie aber nicht siehet, mag sie nicht begreifen". — 46, 291: "Die V. fasset und begreifet Nichts denn leibliche Dinge". — 51,87: "Menschen-Weisheit und Vernunft kann nicht höher noch weiter kommen, denn richten und schliessen, wie sie vor Augen siehet und fühlet oder mit Sinnen begreifet". — 33, 76: "Was die V. begreifen kann, da hat sie zu Lust; was sie aber nicht fassen kann,

hvori saaledes det naturlige Menneskes Fornuft staar til Guds Ord og den deri aabenbarede Sandhed, er det derfor ogsaa,

an

et

i

til

",

e;

r-

gt

8-

or

ra

-

n

g

e

et

a

t,

1,

:

n

n

ú

t

:

e

r

r

d

das will sie nicht leiden". - 62, 135 f.: "Eine solche Närrinn ist die V., dass sie ihr nur gefallen lässt, was ihres Dinges und ihr gemäss ist, und was sie verstehen und begreifen kann". - 57, 108: "Alle Werke Gottes sind unausforschlich und unaussprechlich, keine Vernunft kann sie aussinnen Niemand kann Gott in seiner Majestät begreifen". - 2, 242 f.: "So wir die Kreaturen nicht können ausmessen, noch die Dinge begreifen, darinn wir täglich leben und schweben, wie wollen wir denn ausmessen und begreifen das, so Gott allein in seinem Wort anzeigt?" Sml. Anm. 13. 15. 16. — 48, 59: "Wenn alle Vernunft zusammen kame, so mag sie die Worte nicht verstehen noch leiden, und je heiliger oder scharfsinniger, geübter und klüger die V. ist, je weniger sie es vernimmet". - 44, 158: "Die V. kann die Artikel des Glaubens nicht begreifen". S. 160: "Willst du nun Nichts glauben, denn was deine V. dich lehret, so musst du alle Artikel des Glaubens auf einen Haufen hinwegthun, denn es ist keiner so gering, deine Vernunft wird sagen, es sei unmöglich". -50, 174. "Es ist nicht möglich auch den geringsten Artikel des Glaubens durch menschliche Vernunft oder Sinne zu begreifen, also, dass auch kein Mensch auf Erden ohn Gottes Wort jemal einen rechten Gedanken und gewiss Erkenntniss von Gott hat mögen treffen und fassen . . . Menschliche Vernunft, je höher sie fähret Gottes Wesen, Werk, Willen und Rath zu erforschen und ergrunden, je weiter kommt sie davon". - 58, 379: "Die V. hält die Artikel unsers christlichen Glaubens für eitel Thorheit und meinet, es sei ein solch Ding, dess sich Einer bereden lässt, als sei es also, da es doch nichts ist". - L. ad Gal. E. 1, 328: "Fides dicit: 'Ego credo tibi Deo loquenti'. Quid loquitur Deus? Impossibilia, mendacia, stulta, infirma, absurda, abominanda, hæretica et diabolica, si rationem consulas . . . Semper Deus, quum objicit articulos fidei, simpliciter impossibilia et absurda, si judicium rationis sequi voles, objicit". - L. W. E. 60, 143: "Die V. ist also gesinnet, dass ihr wohl gefället, was sie gut dünket; Gottes Werke aber missfallen ihr für und für allezeit". - Opp. lat. E. 19, 185 s.: "Caro libenter audit et accipit, quæ intelligit. Quia autem verbum docet ea, quæ in cor hominis non venerunt, ideo ratio cito avertitur a veritate et amplectitur, quæ sibi placent et verisimilia esse videntur". - W. E. 36, 193: "Die menschliche Vernunft und Weisheit will sich von Gottes Wort nicht leiten und führen lassen, sondern auf ihren Zaum gehen, wills alles besser wissen und machen denn Gott, will alles ausrechnen, obs möglich oder unmöglich sei . . . triffts doch nicht, sondern zäumet das Pferd am unrechten Ort". -

at den rette, saliggjørende Sandhedserkjendelse alene kan opnaaes gjennem en Kamp, hvorunder den modstræbende Fornuft bliver tagen fangen under Troens Lydighed, men dermed da tillige ved det i Troen annammede Ord gjenfødt, oplyst, renset og frigjort, befriet fra den "Forfængelighed", som den af Naturen er underlagt ²⁰).

^{42, 238: &}quot;Die V. ist Meisterinn und Doctorinn und zeucht auch Gottes Wort nach ihrem Dunkel und Gefallen". - 51, 88f.: "Die V. kann und will nicht im Wort bleiben, noch sich drein gefange geben, sondern ihre klugheit lassen mit gehen und selbst verstehen und meistern. Und weil sie siehet, dass so gar wider ihren Verstand und alle Sinnen und Fühlen ist und wider Erfahrung dazu, so fället sie davon und läugnets gar oder, wenn sie nicht fürüber kann, drehet und fiedert Gottes Wort mit Glossen, dass sichs doch muss auf ihren Verstand reimen, und der Glaube nicht Raum habe, sondern der Vernunft weichen und untergehen müsse". -50, 275: "Das ist der Fehl, dass die V. bei den Worten nicht bleibt, sondern, dieselben aus den Augen gethan und aus dem Weg geräumet, dieweil oben und nebenaus fahret, will nicht bloss glauben, dass die Worte wahr seien, sondern auch ergründen und begreifen, wie es zugehe oder möglich sei, und weil sie es nicht begreifen kann, darüber davon fället und ihr selbst eigen Gedanken machet und darnach die Worte verdrehet und deutet, wie sie es erdacht hat". - 35, 168: "Unsere V. siehet durch ein gefärbet, roth oder blau Glas, das kann sie nicht von den Augen thun; darum Alles, was sie ansiehet, das muss auch roth, blau oder grün sein".

²⁰⁾ L. opp. lat. E. 3, 107: "Quum Deus aliquid promittit, ibi multum ac diu luctatur fides. Ratio enim sen caro et sanguis simpliciter judicat, Dei promissionem impossibilem esse; necesse igitur est, ut fides cum dubitatione et contra rationem luctetur".—
L. W. E. 33, 173: "Der Glaube muss alle Vernunft, Sinn und Verstand mit Füssen treten und Alles, was er siehet, aus den Augen setzen und Nichts wollen wissen denn Gottes Wort".— 3, 336: "Es ist unsers Herrn Gottes Wohlgefallen solche Dinge der Vernunft vor die Augen zu stellen, daran sie sich stösst und ärgert. Und wenn die V. nicht gottfürchtig wird, sich fangen lässt und schlecht glaubet, so wird sie zur Narrinn und kann der Dinge nichts begreifen".— 10, 195: "Die Vernunft mit ihrem Licht ficht und tobet wider diess Licht [Joh. 1, 7], geschweige denn, dass sie es begreifen und ihm zufallen sollte; ... darum muss die V. mit ihrem Licht gefangen und geblendet werden. ... Das Evangelium ist

p-

r-

bs

st,

n

h

n

st

n u,

as m

t

g

n e

n

r

i

Med denne sin Lære om den menneskelige Fornufts aandelige Blindhed vil Luther dog ikke have frakjendt det naturlige Menneske enhversomhelst Erkjendelse af Gud og de guddommelige Ting. Hvor stærke Udtryk han end kan bruge om det Mørke, hvori det uden Guds Ord befinder sig, er det dog langt fra ham at ville negte den Aabenbaring af Guds usynlige Væsen, som ogsaa for det er given i den det omgivende Natur saavelsom i dets egen Samvittighed.

Den Aabenbaring, som Gud i sin Skabning har givet af sin guddommelige Majestæt, er heller ikke nu, efter Faldet, uden al Betydning. Vistnok er den ikke for det faldne Menneske, hvad den var for Adam før Faldet; Menneskets oprindelige Gudserkjendelse er tilintetgjort ved Syndens Fordærvelse. Men derfor er det dog ikke uden al Kundskab om Gud. At der gives en "cognitio Dei generalis", en Kundskab om Gud, som af Naturen findes hos alle Mennesker, det lærer ikke blot den hellige Skrift, men det stadfæstes ogsaa ved Historiens Vidnesbyrd om den Gudsdyrkelse, som

nur dahin gerichtet, dass es ein Zeugniss sei um der eigensinnigen, blinden, halsstarrigen Vernunft willen, derselbigen zu wehren und sie von ihrem eigenen Licht und Dünkel zu führen in den Glauben, durch welchen sie ergreift diess lebendige u. ewige Licht". (Smlgn. 14, 192 f. 20, 135. Opp. lat. E. 16, 129. Comm. in ep. ad Gal. E. 1, 329 s. 332 s.: "Fides rationem mactat... Neque enim alia re potest occidi, quam per fidem".) - 58, 366 f.: "In einem Gläubigen, der vom Heiligen Geist durchs Wort neu geboren und erleuchtet ist, da ist die Vernunst ein schön herrlich Instrument und Werkzeug Gottes . . . Die erleuchtete Vernunft darch den Glauben empfähet Leben vom Glauben, denn sie ist nu getödtet und wieder lebendig gemacht . . . Die V. ist nu anders gesinnet, als die nicht mehr so hart wider den Glauben fichtet und streitet, wie zuvor, ehe sie erleuchtet, sondern fördert und dienet dem Glauben nu vielmehr . . . Das ist die Wiedergeburt, so vom Heiligen Geist durchs Wort geschieht . . . Die V. ist der Eitelkeit unterworfen . . .; aber der Glaube sondert ab die Eitelkeit vom Wesen". Sml. S. 404. 57, 278. 16, 145: "Also wird die V. durch das Wort des Sohnes Gottes gereiniget und frei gemacht".

i

1

0

t

d

il

h

h

d

e

d

ti

h

n

n

H

ai

sl

er

at

har været at finde hos alle Folkeslag; uden en saadan Kundskab om Gud vilde al Afgudsdyrkelse være umulig. "Et saadant Lys findes i alle Menneskers Hjerter og lader sig ikke dæmpe eller slukke. Der er vel Nogle, som negte det med Munden, idet de med Magt ville dæmpe Lyset i sine Hjerter. Men det hjælper dem Intet; deres Samvittighed siger dem noget Andet. Thi Gud har virkelig aabenbaret dem det, de vide virkelig Noget om Gud". At der er en Gud til, som er "noget Stort fremfor alle andre Ting", som har skabt og fremdeles opholder og styrer al Verden, som kan hjælpe i al Nød, som er retfærdig og straffer de Ugudelige, og som vi derfor skulle adlyde, paakalde og tilbede, det er Noget, som alle Mennesker, ogsaa Hedningerne, vide af Naturen, Noget, som "du ved af Hans Gjerninger, d. e. af dig selv og alle andre Skabninger". "Menneskelig Fornuft og Visdom kan af sig selv komme saa vidt, at den slutter (hvorvel svagt), at der maa være et eneste, evigt, guddommeligt Væsen, som har skabt, opholder og regjerer alle Ting, eftersom den baade i Himmelen og paa Jorden ser saadanne skjønne, fortræffelige Skabninger saa underfuldt, ordentligt og sikkert indbefattede og gaaende i Hans Regimente, at den maa sige: 'Det er ikke muligt, at det ved et Tilfælde eller af sig selv skal være saaledes gjort og gaa, men der maa være en Skaber og Herre, fra hvem det altsammen kommer, og af hvem det bliver styret', og saaledes maa den da erkjende Gud af Skabningerne, som ogsaa Paulus siger Rom. 1, 20. Det er en Erkjendelse a posteriore, idet man betragter Gud udenfra, i Hans Gjerninger og Regiment, paa samme Maade som man udvendig betragter et Slot eller Hus og derved sporer Herren eller Husverten". Saaledes har allerede Hedningen Aristoteles, udgaaende fra den Erfaringssætning, at det ikke kan være noget godt Regimente, hvori der er mere end een Herre, sluttet sig til, at ogsaa Verdens Styrer

t

g

t

e

ſ

1

1

"Saadant Lys og Forstand har Gud kun kan være een. indplantet i den menneskelige Natur for derved at give den en Antydning og ligesom et Billede af sit guddommelige Regimente, at Han er alle Skabningers eneste Herre og Skaber". Men ligesaa vist er det dog ogsaa, at denne "almindelige Erkjendelse af Gud" endnu ingenlunde er den sande eller rette. "Det er endnu kun et lidet Stykke af den Erkjendelse, man skal have af Gud, naar man ikke ved Mere derom, end hvad ogsaa Hedningerne af sin Fornuft indse og og slutte af saadanne fornuftige Aarsager". Hvad vi af Naturen ikke kjende, det er Guds sande indre Væsen og Hans Vilje og Sindelag imod os. Dermed, at man ved, at der er en Gud til, som er al Verdens eneste Skaber og Herre, "dermed er det høje, evige, guddommelige Væsen endnu slet ikke tilstrækkelig udforsket eller udgrundet. Thi om jeg end har lært, at en eneste guddommelig Majestæt regjerer alle Ting, saa ved jeg dog ikke dermed, hvad der rører sig og hvorledes det gaar til i dette guddommelige Væsens Indre". "A priore, indenfra har endnu aldrig nogen menneskelig Visdom kunnet se, hvad og hvorledes dog Gud er i Sig selv eller i sit indvortes Væsen. Udenfra kan jeg vel se, hvad du gjør, men det kan jeg ikke se, hvad du har i Sinde og tænker. Saaledes kunne vi da end mindre se og erkjende, hvad Gud er i sit eget hemmelige Væsen, førend den Hellig-Aand aabenbarer os det ved Ordet". Og ligesaalidtsom det naturlige Menneske saaledes erkjender Gud i Hans Væsen, navnlig i Hans Treenighed, ligesaa lidt ved det, "hvorledes Han er sindet mod Menneskene, om Han ganske vist antager Sig os, sørger for os, vil bønhøre og hjælpe os, naar vi raabe til Ham". Af Naturen have vi ingen "anden Kundskab om Gud, end den filosofiske eller metafysiske, at Han er et fra Skabningen adskilt, dem i Sig anskuende Væsen"; at Han ogsaa er "Gud for os", det vide hverken Jøder,

na

wo

ihr hal

an

De

all nu

W

un

da Da

St

w

bl

ur

sp

bi

S

sp u

k

d

da

i

Tyrker eller Papister. Fornuften ved, at Gud formaar at gjøre alt Godt og hjælpe i al Ned; men om Han ogsaa er villig til at gjøre, hvad Han saaledes kan, at Han virkelig vil os vel, at Han vil frelse fra vor Elendighed, "hvad Han vil give og gjøre, forat vi kunne vorde frelste fra Synd og Ded og blive salige, hvilket er den egentlige og sande Gudserkjendelse (propria Dei cognitio)", det ved den ikke. Den ved, at Gud er til, men hvad og hvem Gud er, hvem der er Gud og med Rette kaldes saa, hvor den rette og sande Gud er at finde, det ved den ikke, "træffe den rette Gud" kan den ikke; den har "ingen vis Gud". Netop i denne det naturlige Menneskes Uvidenhed og Uvished angaaende Gud har det hedenske Afguderi med alle sine "utallige Sekter" sin Grund og Kilde. Da Fornuften ikke kjender den sande Gud, men "leger Blindebuk med Ham", saa gaar den altid fejl; den kalder det Gud, som ikke er Gud, men det derimod, som virkelig er Gud, kalder den ikke Gud. Og da man ingen Vished har om Guds Villighed til at høre og hjælpe eller overhovedet om, at det, man kalder Gud, ogsaa er den rette Gud, saa kan man aldrig blive staaende ved Eet, men maa altid løbe fra det Ene til det Andet og optænke eller antage den ene nye Gudstjeneste efter den anden 21).

²¹⁾ L. W. E. 41, 351 ff.: "Hie [Jon. 1, 5] siehest du, dass wahr ist, das S. Paulus Ro. 1 spricht, wie Gott bekannt sei bei allen Heiden, d. i. alle Welt weiss von der Gottheit zu sagen, und naturliche Vernunft kennet, dass die Gottheit etwas Grosses sei fur allen andern Dingen. Das beweiset sich daraus, dass die hie Gott anrufen, die doch Heiden waren. Denn wo sie Nichts von Gott oder der Gottheit gewusst hätten, wie wollten sie denn haben angerufen und zu Ihm geschrien? Wiewohl sie nu nicht recht gläuben an Gott, so haben sie doch solchen Sinn und Meinung, Gott sei ein solch Wesen, der da helfen konnte . . . in allen Nöthen. Solch Licht und Verstand ist in aller Menschen Herzen und lässt sich nicht dämpfen noch löschen. Es sind wohl Etliche gewest, . . . die es mit dem Munde leugen, aber sie thuns mit Gewalt und

Den Ufuldkommenhed, som saaledes altid klæber ved det naturlige Menneskes Gudserkjendelse trods den Aabenbaring,

at

er lig

an

g

S-

en

er

d

n

et

d

wollen das Licht in ihrem Herzen dämpfen . . . Aber es hilft sie nicht, ihr Gewissen sagt ihr anders. Denn Paulus leuget nicht, dass Gott habs ihn offenbart, dass sie von Gott Etwas wissen. So lasst uns hie auch aus der Natur und Vernunft lernen, was von Gott zu halten sei. Denn so halten diese Leute von Gott, dass Er sei ein solcher, der von allem Bosen helfen muge. Daraus folget weiter, dass naturliche Vernunft bekennen muss, dass alles Guts von Gott komme. Denn wer aus allem Bosen und Unglück helfen kann, der kann auch alles Gut und Glück geben. So weit reicht das naturlich Licht der Vernunft, dass sie Gott für einen gütigen, gnädigen, barmherzigen, milden achten. Dass ist ein gross Licht. Aber es feihlet noch an zwei grossen Stücken. Das erst: Sie gläubt wohl, dass Gott Solchs vermuge und wisse zu thun, zu helfen und zu geben; aber dass Er wolle oder willig sei Solchs an ihr auch za thun, dass kann sie nicht; darumb bleibt sie nicht feste auf ihrem Sinn. Denn die Macht gläubt sie und kennet sie, aber am Willen zweifelt sie, weil sie das Wiederspiel fuhlet im Unfall . . . Das ander: Dass die Vernunft nicht kann die Gottheit recht austheilen, noch recht zueigen, dem sie alleine gebührt. Sie weiss, dass Gott ist; aber wer oder welcher es sei, der da recht Gott heisst, das weiss sie nicht . . . Also spielt die Vernunft der blinden Kuhe mit Gott und thut eitel Feihlgriffe und schlägt immer nebenhin, dass sie Gott heisst, das nicht Gott ist, und wiederumb nicht Gott heisst, das Gott ist, welchs sie keines thät, wo sie nicht wusste, das Gott wäre, oder wusste eben, welches oder was Gott ware. Darumb plumpt sie so herein und giebt den Namen und göttliche Ehre und heisset Gott, was sie dunkt, dass Gott sei, und trifft also nimmermehr den rechten Gott, sondern allewege den Teufel oder ihr eigen Dunkel, denn der Teufel regiert. Darumb ists gar ein gross Unterschied, wissen, das ein Gott ist, und wissen, was oder wer Gott ist. Das Erste weiss die Natur und ist in allen Herzen geschrieben, das Andere lehret alleine der Heil. Geist . . . Da siehst du, woher alle Abegotterei kommet, und warumb es billig Abegott und Abeglaube und Abegotterei heisse. Ohn Zweisel darumb, dass solcher Dunkel uns absuhret von Gott und abwendet von rechtem Gottesdienst. O freilich ein Abegott und Abeglauben, der uns zum Teufel hinab von Gott in die Hölle weisset. Denn weill ein Iglicher furnimbt Etwas, das ihn dunkt, und gläubt, es gefalle Gott, und meinet, Gott sei also gesinnet, der doch nicht so gesinnet ist, und gefället Ihm nicht: darumb mussen so viel Abegotterei sein, so mancherlei Dunkel sind, die furgenommen werden, dass Gott also gefalle, ausser dem einigen Dunkel des Glaubens, den der Heil. Geist gibt . . . Also siehest du hie auch, dass diese

Gud i Skabningen har givet det af sit usynlige Væsen, staar for Luther i en inderlig Sammenhæng med denne "alminde-

lig

de

Gr

s e

kö

Ar

un

ble

ru

V

all

im

er

ha

,8

Hi

V

D

n

w

w

u

ei

g

G

e

d

D

Leute im Schiffe alle vom Gott wissen: sie haben aber keinen gewissen Gott". - L. ad Gal. 4, 8. E. 2, 195 ss.: "Omnes homines naturaliter habent illam generalem cognitionem, quod sit Deus, juxta illud Rom. 1 [19. 20]. Deinde satis testantur etiam cultus et religiones, quæ fuerunt et manserunt apud omnes gentes, quod omnes homines habuerunt generalem quandam notitiam Dei . . . Duplex est cognitio Dei, generalis et propria. Generalem habent omnes homines, sc. quod Deus sit, quod creaverit coelum et terram, quod sit justus, quod puniat impios &c. Sed quid Deus de nobis cogitet, quid dare et facere velit, ut a peccatis et morte liberemur et salvi fiamus (quæ propria et vera est cognitio Dei). homines non norunt . . . Quid autem prodest, si noris Deum esse et tamen ignores, quæ sit voluntas ipsius erga te? Hic alii aliud somniant. Judæi imaginantur hanc esse voluntatem Dei, si Deum colant juxta præscriptum legis Mosi, Turcæ, si observent Alcoranum, monachus, si præstet suam regulam et vota. Sed omnes falluntur et vani fiunt in cogitationibus suis [Rom. 1, 21], quia ignorant, quid Deo placeat, quid displiceat. Ideo pro vero ac naturali Deo somnia cordis sui adorant, que natura nihil sunt . . . Nam hinc, quod homines naturaliter hanc propositionem tenent: 'Deus est', nata est omnis idololatria, quæ sine cognitione divinitatis non venisset in mundum. Quia vero homines hanc naturalem cognitionem de Deo habebant, conceperunt extra et contra verbum vanas et impias de Deo cogitationes, quas amplexi sunt pro ipsa veritate, atque ita finxerunt Deum aliter, quam natura est". -L. W. E. 16, 212 ff.: "Gott kann nicht recht erkannt noch angebetet werden, denn von denen, die sein Wort haben, dadurch Er Sich selbst offenbaret hat . . . Denn ohn sein Wort kann man weder von seinem göttlichen Wesen noch von seinem Willen nichts Gewisses sagen noch wissen . . . Dass ein Gott sei, von dem alle Dinge geschaffen seien, das wissest du aus seinen Werken, d. i. an dir und allen Kreaturen; die siehest du wohl, aber Ihn selbst, wer Er sei, was für ein göttlich Wesen, und wie Er gesinnet sei, das kannst du nicht von auswendig ersehen noch erfahren. Sollst du es aber wissen und Ihn recht erkennen, so musst du sein Wort horen . . . Darum, obwohl Türken, Juden und alle Heiden so viel von Gott wissen zu sagen, als die Vernunft aus seinen Werken kann erkennen, dass Er ein Schöpfer aller Dinge ist, und dass man Ihm soll gehorsam sein &c. . . , so wissen wir doch, dass sie noch nicht den rechten Gott haben, denn sie wollen sein Wort nicht horen . . . Aller Heiden, Turken, jetziger Juden und Unchristen Glaube, Religion und Gottesdienst . . . ist nichts Anders, denn eitel mancherlei, ungewiss, irrig und eigen neu erfunden, nichtig Ding, dess sie keinen gewissen

lige" Erkjendelses væsentligt legale Charakter. Ikke blot i den os omgivende ydre Natur har Gud aabenbaret Sig for os,

r

8

Grund nicht haben noch beweisen können... Und sind in zweierlei sehr grossem Irrthum und Blindheit: erstlich, dass sie nicht können sagen, was doch Gott sei in seinem Wesen . . . Zum Anderen können sie viel weniger wissen und sagen, wie Gott gegen die Menschen gesinnet sei, ob Er gewisslich uns annehme, für uns sorge, uns erhören und helfen wolle, so wir zu Ihm rufen, sondern bleiben immer in grossen ängstigen Zweifel oder in öffentlich verruchter Verachtung . . . Zudem so siehet man, wie ungleich und voll mancherlei Secten der Heiden und Unchristen Abgötterei allezeit gewest und noch ist, dass sie nie bei Einem bleiben, sondern immer von Einem auf das Andere gefallen, ein Neues über das andere erdacht oder von Anderen angenommen, was sie nur gesehen u. gehört haben für einen Gottesdienst rühmen oder vorgeben". - 36, 263 ff.: "So beschreibet die Vernunft Gott, dass Er sei, was einem Menschen Hülfe thue, ihm nütze und zu Gut gereiche. Daraus spürt man, dass Vernunft nur so viel weiss von Gott, als Paulus zum Rom. 1 saget... Darum sag ich noch einmal, die Vernunft wisse etlichermassen, dass Gott könne und solle helfen, aber den rechten Gott kann sie nicht treffen . . . Sie mag wohl von Ihm reden, aber wer Er sei, wo Er sei, und wie Er helfe, dass weiss sie nicht . . . Dieser Ungewissheit halben muss Gottes Wort uns zu Hülfe kommen, und muss Gott Sich heraus an Tag geben und Sich selber abzirkeln in einem ausserlichen Wort und Zeichen, dass man Ihn hören, sehen, greifen, fassen und erkennen möge; sonst ist Er uns ungerathen". - 9, 2 ff.: "Dies ist der Christen Offenbarung und Erkenntniss von Gott, dass sie nicht allein wissen, dass da ist ein einiger, wahrhaftiger Gott ausser und über allen Kreaturen, und nicht mehr denn derselbige einige Gott sein könne, sondern auch, was derselbige einige Gott in seinem inwendigen, unergründlichen Wesen ist. Denn menschliche Vernunft und Weisheit kann dennoch von ihr selbst so weit kommen, dass sie schleusst (wiewohl schwächlich), dass da müsse ein einig, ewig, göttlich Wesen sein, welches alle Dinge erschaffen, erhält und regieret, weil sie siehet solch schön, trefflich Geschöpf beide im Himmel und Erden so wunderbarlich, ordentlich und gewiss in seinem Regiment gefasset und gehend, dass sie sagen muss, es sei nicht möglich, dass es soll ohngefähr oder von ihm [sich] selbst also gemacht sein und gehen, sondern es müsse ein Schöpfer und Herr sein, von dem es also herkomme und regieret werde, und also an den Kreaturen Gott erkennen muss, wie St. Paulus Rom. 1, 20 auch saget. Das ist eine Erkenntniss a posteriore, da man Gott von aussen ansiehet, an seinen Werken und Regiment, wie man ein Schloss oder Haus auswendig ansiehet und dabei spüret den

N

n

F

h

V

0

h

h

F

d

n

n

F

b

men tillige i vor egen Samvittighed; i den har Han i vore Hjerter indskrevet og indplantet sin hellige Lov, som kundgjør os Hans Bud og Krav til os, lærer os, hvad der er ret og uret, hvad vi skulle gjøre og lade, og anklager og dømmer os for vor Ulydighed mod dens Bud. "Loven stikker i vor

Herrn oder Hauswirth. Aber a priore, von inwendig her hat keine menschliche Weisheit noch nie ersehen können, was und wie doch Gott sei in Ihm selbst oder in seinem innerlichen Wesen, kann auch Niemand davon wissen noch reden, denn welchen es offenbaret ist durch den Heil. Geist (1 Kor. 2, 11). Von aussen mag ich wohl sehen, was du thust, aber das kann ich nicht sehen, was du im Sinne hast und denkest. Und wiederum kannst du auch nicht wissen, was ich gedenke, es sei denn, dass ich dir es durchs Wort oder Zeichen zu verstehen gebe. Also können wir viel weniger sehen und erkennen, was Gott in seinem eigenen heimlichen Wesen ist, bis der H. Geist uns Solches offenbaret . . . Es ist noch ein klein Stück von dem Erkenntniss, so man von Gott haben soll, so man nicht Mehr davon weiss, denn auch die Heiden aus ihrer Vernunft ersehen und aus solchen vernünftigen Ursachen schliessen. Wie auch der Heide Aristoteles Solches schliesset in seinem besten Buch aus dem Spruch ihres weisesten Poeten Homeri: es könne kein gut Regiment sein, darin mehr denn Ein Herr ist; als, wo in einem Hause mehr denn Ein Hausherr oder Frau das Gesinde regieren und gebieten will; darum müsse in jedem Regiment allein Ein Herr und Regente sein. Das ist wohl recht und wahr, denn Gott hat auch solch Licht und Verstand der menschlichen Natur eingepflanzet, damit eine Anzeigung und gleichsam ein Bild ihr zu geben seines göttlichen Regiments, dass Er sei ein einiger Herr und Schöpfer aller Kreaturen. Damit ist aber noch gar nicht genug das hohe, ewige, göttliche Wesen erforschet noch ergründet. Denn ob ich schon erlernet habe, dass eine einige göttliche Majestät alle Dinge regieret, so weiss ich doch damit nicht, was und wie es inwendig desselben göttlichen Wesens zugehet; das wird mir Niemand sagen, denn wo es Gott durch sein Wort selbst offenbaret". - Opp. lat. E. 5, 242: "[Pontifex, Turcæ, Judæi] non aliam notitiam de Deo habent, quam philosophicam aut metaphysicam, quod Deus est ens separatum a creaturis, ut ait Aristoteles, verax, intra se contemplans creaturas. Sed quid hæc ad nos? Diabolus etiam sic Deum cognoscit et scit esse veracem. Sed in theologia quando de agnitione Dei docetur, agnoscendus et apprehendus est Deus non intra se manens, sed ab extra veniens ad nos, ut videlicet statuamus, eum nobis esse Deum". - Sml. L. W. E. 35, 68 f. 34, 283 f. 57, 319. 58, 247. 46, 35 ff.

e

t

r

r

Natur, den er os medfødt, af Naturen indskreven i alle Menneskers Hjerter". "Dette Lys lever og lyser i alle Menneskers Fornuft, og naar de kun vilde betragte det, saa behøvede de hverken Bøger eller Lærere eller nogen Lov. De bære i det en levende Bog hos sig i Hjertets Grund, som rigeligt nok vilde sige dem Alt, hvad de skulde gjøre, lade, dømme, antage og forkaste". "Lovens Erkjendelse er af Naturen indskreven og indplantet i alle Menneskers Hjerter, hvilken lærer os, hvad vi skulle gjøre, og anklager vor Ulydighed paa mangehaande Maader" 22). Men denne det naturlige Menneskes "cognitio legalis" er nu i Virkeligheden hverken nogen sand Erkjendelse, ej heller den rette Gudserkjendelse. Sand er den ikke, fordi den er fordunklet og forvendt ved Synden; "hvorvel Guds Bud ere indskrevne i alle Menneskers Hjerter, saa blive dog Hjerterne saaledes formørkede ved Djævelen, at man ikke kan se eller erkjende dem". "Det er med det naturlige Lys, som med alle Menneskets øvrige Lemmer og Kræfter; hvorvel det væsentligt er saa klart, at det ved, at

²²⁾ L. W. E. 58, 310: "Das Gesetz steckt in der Natur und ist natürlich in aller Menschen Herzen geschrieben und uns angeboren". - 8, 67: "Das natürliche Gesetz stehet in aller Menschen Herz geschrieben. Denn Niemand ist, der nicht fühlet und bekennen müsse, dass es recht und wahr sei, da das nat. Ges. spricht Matth. 7, 12: 'Was du dir gethan und gelassen willst haben, das thue und lasse auch einem Andern'. Das Licht lebet und leuchtet in aller Menschen Vernunft, und wenn sie es wollten ansehen, was dürften sie der Bücher, Lehrer oder irgend eines Gesetzes? Da tragen sie ein lebendig Buch bei sich im Grunde des Herzens, das wurde ihnen Alles reichlich genug sagen, was sie thun, lassen, urtheilen, annehmen und verwerfen sollten". - 13, 115: "Des Gesetzes Erkenntniss ist natürlich in aller Menschen Herz geschrieben und gepflanzet, das uns lehret, was wir thun sollen, und schuldiget unsern Ungehorsam und Solches auf mancherlei Weise thut, nicht allein mit schrecklichen Zeichen und Fühlen der Strafe und Gottes Zorns, sondern auch aus allerlei Gaben und Werken Gottes, die der Mensch siehet und höret, welche ihm seine Sünde und Gottes Zorn anzeigen, dass er derselben misbrauchet in Gottes Verachtung und Ungehorsam". Sml. 46, 82 ff. (Anm. 24).

er

gje

er

Vi

sis

kje

ikl

me

kje

stu

Ha

ges Krā

Ab

Got g e

geg

de

erg

wo

das wis

zu

So

unr

geh

gep

wer

dem mes

Nie

sel

And

eine

man kun skal gjøre det Gode, saa er det dog saa forvendt, at det aldrig ret træffer, hvad der er godt, men hvad der behager det, det kalder det godt" 23). Og at denne Loverkjendelse ikke er den rette Gudserkjendelse, derfor har man Bevis nok i dens Mangel paa Kraft til at beherske og bestemme Livet, i den Kjendsgjerning, at Menneskene ikke følge den, men istedet derfor enten ganske hengive sig til Uretfærdighedens Tjeneste eller ogsaa opdigte sig en Egenretfærdighed, hvormed de indbilde sig at skulle behage Gud. "Det er ikke den rette Erkjendelse af Gud, som kommer ved Loven; thi Menneskene følge den dog ikke. Især naar de i Verden se, at jo større Skjelm, des bedre Lykke, saa tænke de, at der ikke er nogen Gud, som straffer Synden, og følge derfor den Hob, som lever i Synden. Eller, om de ville være ret fromme, saa tænke de: 'Jeg vil hædre Fader og Moder, ikke gjøre Nogen Fortræd; naar jeg gjør det, saa bliver jeg salig'. Andre ville gjøre det endnu bedre, som f. Ex. Munkene, der afmale sig en Gud, som sidder deroppe og tilskjærer Munkekutter, og mene, at de, der bære dem, ikke alene have Himmelen for sig selv, men kunne ogsaa hjælpe Andre derind. Kort sagt, vi ere saa grueligt fordærvede ved Synden, at vi ej alene Intet vide om vor første og naturlige Gudserkjendelse, men ere endog affaldne fra Lovens Retfærdighed og geraadede i Løgne, ville forsone Gud med vore opdigtede Gjerninger".-Den rette Gudserkjendelse er ikke den legale, men den "evangeliske" Erkjendelse af "Naaden og Sandheden", af "den guddommelige Visdoms og Viljes Afgrund og Hans Naades og Barmhjertigheds Dyb, hvorledes det skal gaa til i det evige Liv", Erkjendelsen af Gud som den, der ikke alene

²³) L. W. E. 36, 56: "Wiewohl die Gebote Gottes allen Menschen in die Herzen geschrieben sind, so werden doch die Herzen durch den Teufel so sehr verfinstert, dass man sie nicht sehen noch erkennen kann". Smlgn. 10, 183 (ovenf. Anm. 17).

er vor Skaber og Lovgiver, men tillige vor Frelser og Saliggjører. Men denne "rette og grundige" Erkjendelse af Gud er aldeles skjult og ubekjendt for den naturlige Fornuft. Videre end til hin "legale, naturlige, jordiske, kjødelige, mosiske" Gudserkjendelse, til hin "gamle Visdom", hin "Erkjendelse paa venstre Haand", formaar det naturlige Menneske ikke at bringe det. Den "rette og grundige, christelige, himmelske, aandelige" Gudserkjendelse, den "nye Visdom", Erkjendelsen af Gud "paa højre Haand", den er først ved Christum "aabenbaret os fra Himmelen", den "voxer ikke i vor Have" ²⁴).

²⁴⁾ L. W. E. 46, 82 ff.: "Man hat gefragt: Dieweil Gott Niemand gesehen habe [Joh. 1, 18], ob auch der Mensch aus seinen natürlichen Kräften Gott erkennen möge. Und man hat Ja darauf gesaget . . . Aber lernet ihr also darauf antworten: Es ist zweierlei Erkenntniss Gottes. Eines heisst des Gesetzes Erkenntniss, das ander der Evangelii. Denn Gott hat die zwo Lehren, als das Gesetz und Evangelium, gegeben, dass man Ihn daraus erkennete. Das Erkenntniss aus dem Gesetz ist der Vernunft bekannt, und die V. hat Gott fast ergriffen und gerochen. Denn sie aus dem Gesetz gesehen, was recht und unrecht sei, und ist das Gesetz in unser Herz geschrieben; wiewohl es klärer durch Mosen gegeben ist, noch ist das gleichwohl wahr, dass von Natur alle vernünftige Menschen so weit kommen, dass sie wissen, es sei unrecht, Vater und Mutter oder der Oberkeit ungehorsam zu sein, desgleichen morden, ehebrechen, stehlen, fluchen und lästern ... Denn ihr eigen Gewissen sprichts: 'Das ist nicht recht' ... So weit kommet die Vernunft in Gottes Erkenntniss, dass sie hat cognitionem legalem, dass sie weiss Gottes Gebot und was recht und unrecht ist, und die Philosophi haben dies Erkenntniss Gottes auch gehabt, Aber es ist nicht das rechte Erkenntniss Gottes, so durchs Gesetze geschiehet, es sei Mosi oder das in unser Natur ist gepflanzet. Denn die Leute folgen ihm doch nicht; sonderlich, wenn sie in der Welt sehen, dass je ärger Schalk, je besser Glück sei, so denken die darnach, es sei kein Gott, der Sünden strafe, und folgen demnach dem Haufen, so in Sünden lebet; oder, welche die frommesten haben sein wollen, gedenken: 'Ich will Vater und Mutter ehren, Niemand beleidigen . . .; wenn ich das thue, so werde ich selig'. Darnach, aus diesem Erkenntniss des Gesetzes kommen noch Andere, die wollens besser machen . . . Als ein Monch mahlet ihm einen solchen Gott vor, der droben sitze und schneide Kappen und

Saaledes se vi da, at det naturlige Menneskes Erkjendelse af Gud, saadan som den er formidlet ved Hans almin-

deli

Lu

me

ved

Me

son

nav

Vis

nød

Liv

den

den

Me

de

aan

nich

dies

heit

und

ird

obe

wir

alle

wis

abg

erdi

"Die

doc

noti

loco

tren

ut f

cil

miss

quo

ode

Dei

(, V

Platten zu, dass, wer die anzeuhet und trägt, der hab nicht allein für sich den Himmel, sondern könne auch Andern darein helfen. Das ist Blindheit über alle Blindheit . . . Es sind die Heiden ja viel besser; sie haben unsern Gott näher gegriffen, dieweil sie so weit kommen, dass sie Gottes Gebot erlanget haben und gewusst, was Gott von ihnen erfordere. Dass heisst ja gerochen, wo es nicht geschmackt ist, dass ein Gott sei. So weit sind die Heiden und alle weise Leute und Philosophi kommen, dass sie Gott durchs Gesetze erkennet haben. Was aber diese Erkenntniss ausrichtet, das habt ihr gehöret. Erkenntniss Gottes geschiehet aus dem Evangelio; als, wie alle Welt von Natur ein Gräuel ist vor Gott und ewiglich verdammet unter Gottes Zorn und des Teufels Gewalt, daraus sie nicht hat können gerettet werden, denn also, dass Gottes Sohn Mensch geworden, gestorben und wiederum von den Todten auferstanden, Sünde, Tod und Teufel getilget hat. Das ist das rechte und gründliche Erkenntniss, Weisse und Gedanke von Gott, welchs gennennet wird das Erk. der Gnaden und Wahrheit, die evangelische Erk. Gottes. Aber sie wächst in unserem Garten nicht; die Vernunst weiss nicht ein Tropfen davon. Zur linken Hand kann sie Gott kennen nach dem Gesetz der Natur und nach Mose. . . . Aber dass sie sonst sollt erkennen den Abgrund göttlicher Weisheit und Willens und die Tiefen seiner Gnaden und Barmherzigkeit, wie es im ewigen Leben zugehen werde, da weiss Vernunft nicht einen Tropfen von, und ist ihr gar verborgen; sie redet davon als der Blinde von der Farbe . . . Und das ist die rechte Weise Gott zu erkennen, dass man sich zur rechten Hand halte und wisse, was Gott gedenkt und im Willen ist; da weiss sonst kein Mensch von . . . Die Vernunft bleibet bei der ersten Erkenntniss Gottes, so aus dem Gesetz herkommet, und redet gar dunkel davon . . . Aber das Stücke und Erkenntniss, das alle Menschen in Sünden geboren und verdammet sind und allein durch Jesum Chr. selig werden, dass heisst unsern Herrn Gott nicht auf Mosisch oder nach dem Gesetze erkennet, sondern nach dem Herrn Christo und auf Evangelisch. So ist nun das christlich Erkenntniss Gottes diess, wenn ich höre, dass das ganze menschliche Geschlecht sei so tief in die Sünde gefallen, dass Niemand könne die Gebote Gottes halten, es wolle auch Niemand Solches halten, dass wir uns selbst aus Gottes gerechten Gerichte verdammen müssen, es sei denn, dass der Sohn Gottes kommen . . . Da weiss kein menschlich Vernunft Etwas von . . . Gott erkennen in seiner Gnade, das ist vom Himmel offenbart und sonst den Menschen gar verborgen gewesen. Die erste Weise Gott zu erkennen, die ist natürlich und gemein, auch durch das Gesetz Mosi verneuert; aber das Gesetz muss

delige Selvaabenbaring i Naturen og Samvittigheden, efter Luther i Virkeligheden indskrænker sig til en Kundskab om Ham som Verdens Skaber og Menneskets Lovgiver og Dommer, en Loverkjendelse, som desuden ikke alene er fordunklet ved Synden, men paa Grund af dennes Herredømine over Menneskets Hjerte tillige uden den bestemmende Indflydelse, som den skulde udøve paa dets sædelige Liv. Hvad der navnlig aldeles fattes det naturlige Menneske, det er den Vished om Guds Vilje og Sindelag mod det, som er den nødvendige Betingelse baade for Hjertets Fred og et helligt Liv, Erkjendelsen af Guds frelsende Naade, og forsaavidtsom denne som den ene saliggjørende ogsaa maa siges at være den eneste rette Gudserkjendelse, forsaavidt kan det naturlige Menneske da ogsaa, hvor det gjælder Erkjendelsen af Gud og de guddommelige Ting, siges at befinde sig i en Tilstand af aandeligt Mørke, af aandelig Blindhed og Uvidenhed, - for-

nicht alleine da sein, sondern auch die Gnade und Wahrheit. Und diese Weise, als Gott in Gnaden erkennen, das ist die Kunst und Weisheit, so allein der Sohn uns offenbaret hat . . . Das heisst, geistlich und christlich Gott erkennt. Jene Erkenntniss ist fleischlich und irdisch und wächst aus der Vernunft. Aber diese Erk. muss von oben herab verkündiget werden und ins Herz gebildet . . . In Summa, wir sind also gräulich durch die Sünde verderbt, dass wir nicht allein von unser ersten uud natürlichen Erk. Gottes Nichts wissen, sondern sind auch von des Gesetzes Gerechtigkeit abgefallen und gerathen in Lügen; noch haben wir mit unsern erdichten Werken Gott versöhnen wollen". - Opp. lat. Jen. 4, 519: "Dicit [Hos. 6, 2], Dominum tum primum agnituros homines, quum doctrina de Christo spargetur in mundo. Num igitur antea nulla Dei notitia in mundo fuit? Sed pertinet sententia hæc ad illos evangelii locos: 'Nemo novit Patrem, nisi Filius', item: 'Qui Me videt, videt Patrem meum'. Nam etsi natura habet aliquam Dei notitiam, quam sumit, ut Paulus ait, ex visibilibus mundi, tamen ea perexigua est et facilc excutitur. Sed qui Christum novit, quod sit Filius Dei a Patre missus, ut salvos faceret peccatores, hic demum vere Deum novit, quod sit misericors, benignus, mitis, placidus, quod amet mundum, non oderit, quod peccatores cupiat salvare, non perdere. Hanc notitiam Dei sola notitia Christi h. e. evangelium parit". Sml. ib. f. 521 b ("Vera Dei notitia ex evangelio petenda est"). W. E. 50, 264.

saavidt kan da ogsaa Guds Ord, hvis Bestemmelse netop er at meddele os, hvad der saaledes af Naturen fattes os, siges at være det eneste Middel for Guds Selvaabenbarelse for os, den eneste Kilde til al sand Gudserkjendelse.

Ligeoverfor det aandelige Merke, hvori Mennesket saaledes trods sit Fornuftlys og sin naturlige Gudserkjendelse maa siges af Naturen at befinde sig, hvor Spergsmaalet er om den saliggjørende Erkjendelse af Gud og de guddommelige Ting, staar nu for Luther Guds Ord som "det rette, det sande Lys", et "Lys, der skinner klarere, end Solen ved Middagstid". "Fornuften befinder sig i Mørke; derfor tiltrænger den Ordets Lys som Fører og Leder". "Verden er intet Andet, end et Mørkets Rige. I dette Mørke har nu Gud tændt et Lys, nemlig Evangeliet, forat vi i det skulde kunne se og vandre, saalænge vi ere paa Jorden, indtil Morgenrøden oprinder og Dagen frembryder. Thi dette Lys lærer os Alt, hvad vi skulle vide, og hvad der er nødvendigt til Salighed. Og dette Lys maa vi have og hænge ved ligetil den yderste Dag. Fra den Stund af ville vi ikke mere have Ordet Behov, ligesom man slukker det naturlige Lys, naar Dagen frembryder". Luther er uudtømmelig i at prise Ordets Herlighed som et saadant Lys i denne Verdens Mørke. Han ser i det "den rette, evige Sol", et "aandeligt Lys, som viser, hvad Gud er, hvad Han gjør og giver os, hvad Han vil have af os, hvad Synd, Død, Djævel, Verden og alle Ting ere, hvad de skade eller gavne os til Salighed", et "uudsigeligt Lys", som lader os "skue ind ogsaa i Guds Hjerte og i Guddommens Dybheder". Det er ham den "herligste af alle Guds Gaver", et "himmelsk og aandeligt Lys", i hvilket denne Verden har sin "Sol", og uden hvilket den vilde være et rent Helvede. Naar vi kun annamme dette Lys, er Gud ikke længer skjult for os; naar kun det lyser for os, ere vi uden Fare. Men "hvor Guds Ord ikke

For find det er d
"Le
"al

Paa Hvo And Mør

luce

sapie

opac

flan

sed to ratio nihil 109: quam 35, is selbig 26, is Wege ders sterni

Welt Finste gelion Erder Denn was haben wir d

wir d lösche das in lyser, der kan intet Andet være end Mørke, Vildfarelse og Fordærvelse". Hvo der søger noget andet Lys, end det, han finder intet Andet, end "vildledende Lygtemænd, ved hvilke det er langt farligere at vandre, end i selve Mørket". Sagen er den, at Guds Ord er vort "eneste Lys", den eneste "Ledestjerne" for "alle dem, som vorde frelste"; det er "alene Lygten for vor Fod og Lyset paa vor Sti, som skinner paa denne Verdens mørke Sted (Ps. 119, 105. 2 Pet. 1, 19). Hvo der ikke stadigt og flittigt har det for Øje, kan ikke Andet end vandre i Mørket, siden Lyset just derfor er i Mørket, forat vi skulle rette os efter det" 25).

²⁵⁾ L. opp. lat. E. 11, 13: "Ratio est in tenebris; ideo opus habet luce verbi tanquam duce et gubernatrice". - 8, 196: "Rationem, sapientiam, justitiam carnis et lumen hoc solis habet Deus pro loco opaco et caliginoso [2 Pet. 1, 19]. Ibi vero accedit verbum tanquam flammula lucens in mediis tenebris et spargens radiolos per doctrinam et sacramenta; eos jubet apprehendi Deus. Quodsi amplectimur, tum non amplius nobis est absconditus Deus in spiritu, sed tantum in carne . . . Illa est lux unica, quam non videt sol, non ratio humana, sed in corde lucet. Præter hoc verbum nihil sciamus, nihil videamus. Eo enim solo lucente nihil est periculi". - 16, 109: "Non habemus aliam cynosuram aut elicen i. e. stellam maris, quam verbum Dei, quo dirigimur, quotquot servamur". - L. W. E. 35, 179: "Gottes Wort ist das rechte Licht. An welchem Ort dasselbige gepredigt wird, da hat man das wahrhaftige Licht". -26, 33: "Das Wort ist allein das Licht unser Füsse und Schein unser Wege [Ps. 119, 105], welchs leucht im finstern Ort dieser Welt. Wer dasselbe nicht stets und fleissig in den Augen hält, wo kann der anders hingehen, denn ins Finsterniss, so das Licht drum da ist im Finsterniss, dass wir uns darnach richten sollen". - 52, 232 f.: "Die Welt ist nichts Anders, denn ein Reich der Finsterniss. In diesem Finsterniss hat nu Gott ein Licht angezündet, nämlich das Evangelion, darinn wir könnten sehen und wandeln, solang wir auf Erden sind, bis die Morgenröthe angehe und der Teg hervorbreche . . . Denn das Licht lehret uns Alles, was wir wissen sollen, und was zur Seligkeit noth ist. Und das Licht müssen wir so lang haben und daran hangen, bis an den jüngsten Tag. Darnach werden wir des Worts nicht mehr dürsen, wie man das natürlich Licht auslöschet, wenn der Tag anbricht". - S. 300: "Gottes Wort ist ein Licht, das im Finstern scheinet und leuchtet heller denn die Sonne im

Hvad Luther mener med denne billedlige Betegnelse af Guds Ord som det rette aandelige Lys i denne Verdens Mørke, det finde vi nærmere forklaret af ham derhen, at Ordet lige-overfor den Daarskab og Løgn, som raader i denne Syndens Verden, er selve "Guds Visdom" og "Guds Sandhed".

ł

I

d

d

d

r

n

h

6

ti

1

E

W

W

W

,6

h e

di

25

80

no

er

"Guds Ord" — bemærker Luther til Kol. 3, 16 — "er derfor givet os, forat det skal give os Visdom, forat de, som have det, skulle være vise, forstaa sig paa alle Ting, som tjene til Sjælenes Salighed og Guds Ære". Den "sande, guddommelige" Visdom bestaar ikke i Andet, end at man "erkjender Gud", at man "ved, hvad man skal mene om Gud, og kjender Hans guddommelige Velbehag". Men just derfor bestaar den heller ikke i Andet, end i "Tro og Forstand paa Guds Ord"; i den "gjælder det hverken at høre eller at se, men det alene er Visdommens Begyndelse, at man hører og tror Guds Ord". Udenfor Guds Ord er nemlig

Mittage. Denn im Tod verlöschet nicht allein das Licht dieser Sonnen, sondern auch die Vernunft mit alle ihrer Weisheit. Da leuchtet denn mit aller Treu das Wort Gottes, eine ewige Sonne, welche allein der Glaube siehet, und folget bis ins ewige klare Leben". - S. 320: "Gottes Wort ist die rechte Sonne, die uns den ewigen Tag giebt zu leben und fröhlich zu sein". - S. 321: "Wer ein ander Licht sucht denn Gottes Wort, der findet gewiss eitel Irrwische, bei welchen viel gefährlicher gehen ist, weder in der Finsterniss selbst". -S. 366: "Wo Gottes Wort nicht leuchtet, da kann nichts Anders sein, denn Finsterniss, Irrthum und Verderben". - 15, 68: "So ist nu diess grosse Licht und heller Schein [Jes. 9, 1] das heil, Evangelium oder das Wort der Gnaden Gottes, d. i. ein geistlich Licht, das zeigt, was Gott ist, was Er uns thut und giebt, was Er will von uns haben. Item lehret, was Sunde, Tod, Teufel, Welt und alle Dinge seien, was sie uns schaden oder frommen zur Seligkeit. Meinest du nicht, dass das ein unausprechlich Licht sei, dabei wir auch in das Herz Gottes und die Tiefe der Gottheit sehen?" -Opp. lat. E. 8, 40; "Quid est mundus, si caret hac luce coelesti et spirituali?" — 19, 221: "Inter omnia dona donum verbi Dei amplissimum est. Si enim hoc auferas, plane solem de mundo sustulisti. Quid enim erit mundus sublato verbo, quam infernus et merum Satanæ imperium?"

f

S

r

"Guds Visdom intetsteds at finde", men i det finde vi "en uendelig og uudgrundelig guddommelig Visdom, som vi alle have fuldtop med at studere". Derfor gjør det ogsaa "de Enfoldige vise" (Ps. 19, 8), thi det lærer dem at "erkjende de Ting, som overstige al Forstand og ere langt borte fra os, d. e. Gud", en Erkjendelse, i hvilken de da "unddrage sig Alt, hvad de se og begribe, og stræbe at behage Ham, som de ikke se". Det lærer os "at have de rette Tanker og den rette Mening om alle Ting", og "hvo der har det kjært og altid omgaaes med det, han er ikke alene oplyst af Gud og en prøvet Doktor fremfor alle andre Verdensvise og Lærde, men ogsaa en Dommer over al baade Djævlenes og Menneskenes Visdom og Lære". Derfor gjør det mig ogsaa "forstandigere end de Gamle" (Ps. 119, 100), thi "de Unge, som have, studere og øve Guds Ord, ere forstandigere end de Gamle, som ikke have eller ville have det og derfor maa blive gamle Narre, dø og blive evig fordømte". Saaledes er da Guds Ord den rette "Guds Visdom", den eneste Aabenbaring af Guds evige, uendelige, uudgrundelige Visdom og dermed tillige den eneste Kilde til al sand menneskelig Visdom 26).

²⁶⁾ L. opp. lat. E. 1, 153: "Homines falli possunt, at verbum Dei est ipsa sapientia Dei et certissima veritas". - 6, 245. - W. E. 15, 274: "Wahrhaftige Weisheit ist nichts Anders denn Gottes Erkenntniss, dass man weiss, was man von Gott halten soll, und weiss seinen göttlichen Wohlgefallen". - 63, 97: "Der Geist der Weisheit ist nichts Anders, denn der Glaube oder Verstand des Worts Gottes". - 48, 147: "In der göttlichen Weisheit gilt weder hören noch sehen, weder tippen noch tappen, sondern das ist der Anfang allein, dass man höre und glaube dem Wort Gottes". - 8,84: "Gottes Wort ist darum gegeben, dass es verstanden werde u. Weisheit gebe, auf dass diejenigen, so es haben, sollen weise sein, auf alle Sachen sich verstehen, die zur Seelen Seligkeit und Gottes Ehre dienen". Sml. Opp. lat. E. 16, 162. 17, 165. W. E. 38, 194. - 46, 254: "Gottes Wort soll man Tag und Nacht handeln. Denn es ist eine solche göttliche Weisheit darinnen, die nicht auszugründen ist, noch gar verstanden kann werden; es ist eine unendliche und unergründliche Weisheit, daran wir alle genug zu studiren haben". -

Gu

giv

and

vor

vi l

vi

og i

Tr

kan

Gott

men

dess

Gott

alle

wiss

lhn l

rede lasse

das

begr

was S. 23

das

"Mar göttl

Wor

noch

baue

gew

grob

trüge

Wah

Mens

Wat

sie G

rech

Men som en saadan "Guds Visdom" er Ordet ogsaa "den visseste Sandhed". Udenfor Guds Ord kan Ingen komme til Sandhedens Erkjendelse; thi "Sandheden", den saliggjørende Sandhed, "er intet Andet, end Evangeliet om Christo Jesu". I sit Ord taler Gud (Christus, den Hellig-Aand) selv til os, og hvad Han siger os, det er sandt. "Det gjælder at høre og tro og blive ved Guds Ord, ved hvilket vi alene have og opnaa, hvad vi vide om Gud og guddommelige Ting, og ikke af os selv, men af Ham maa vi høre og lære, hvad vi om Ham skulle tro og mene. Thi Ingen kjender Ham bedre, end Han selv, og Ingen kan tale saa godt om Ham, som Han selv. Derfor skulle vi billigen gjøre Ham den Ære og lade det være sandt, hvad Han siger os. Det skal og maa være sandt, om vi end ikke kunne forstaa og begribe det eller vide, hvorledes det kan være sandt". Guds Ord "kan ikke lyve". Det er "et aldeles vist Ord, der ikke bedrager eller fejler, som Menneskeord. Hvo der bygger paa det, kan ikke blive bedragen". Nu er jo Ingen saa uforstandig, at han gjerne skulde ville lade sig bedrage; især i vigtige, alvorlige Sager vil Enhver have Sandheden frem og Ingen Derfor maa det da ogsaa være store Daarer taale Løgnen. og vanvittige Mennesker, som foragte Guds Ord, "den salige Sandhed"; thi, hvis det var Alvor med dem, saa vilde de vel søge Guds Ord anderledes og agte det højere, som den "rette Guds Sandhed" 27).

^{52, 319: &}quot;Gottes Weisheit ist nirgend zu finden, denn in seinem Wort. Wer dasselbe lieb und werth hat und immerdar mit umgehet, der ist nicht allein ein Erleuchter von Gott und bewährter Doctor über alle andern Weltweise und Gelehrte, sondern auch ein Richter über alle Weisheit und Lehre, beide der Teufeln und Menschen". — S. 320: "Die Jungen, so Gottes Wort haben, studiren und üben, sollen klüger sein denn die Alten [Ps. 119, 100], weil sie Gottes Wort nicht haben noch haben wollen und müssen alte Narren bleiben, sterben und ewig verdammt sein".

²⁷⁾ L. W. E. 39, 85: "So wenig man ausserhalb Gottes Wort zu

Er nu Guds Ord et saadant Lys i Mørket, en saadan Guds Visdom og Guds Sandhed, saa er det ogsaa dermed givet, at vi i det have en aldeles paalidelig, usvigelig og uforanderlig, ja den eneste absolute Norm og Regel baade for vor Tro og for hele vort sædelige Liv.

Hvad vor Tro angaar, da følger det nærmest af, hvad vi have hørt om Ordets absolute Sandhed og Ufejlbarhed, at vi i det have ikke blot en Grundvold, hvorpaa vi kunne og skulle bygge med urokkelig Tillid, men i Virkeligheden Troens eneste Grundvold. Gud alene er den, der ikke kan lyve eller fare vild; derfor gjælder det ogsaa at "bygge paa

Gottes und der Wahrheit Erkenntniss und zum wahren Glauben kommen kann, so wenig ist Trost und Friede des Gewissens ausserhalb desselbigen zu finden". - 50, 346: Die Wahrheit ist nichts Anders, denn das Evangelium von Christo Jesu". - 40, 51: "Es gilt Gottes Wort hören und glauben und dabei bleiben, durch welches wir allein haben und erlangen, was wir von Gott und göttlichen Sachen wissen; und nicht aus uns selbst, sondern von Ihm müssen [wir] hören und lernen, was wir von Ihm halten und glauben sollen. Denn es kennt Ihn Niemand bass, denn Er selbst, und kann Niemand so wohl von Ihm reden, als Er selbst. Darum sollen wir billig Ihm die Ehre thun und das lassen wahr sein, was Er uns sagt". - 50, 174: "Was Christus sagt, das soll und muss wahr sein, ob ichs und kein Mensch verstehen und begreifen noch wissen kann, wie es wahr sein möge; Er weiss wohl, was Er ist, und was und wie Er von Ihm selbst reden soll". -S. 239; "Was Christus redet, das ist die Wahrheit des Vaters; wer das höret und glaubt, der hat das rechte Gottes Wort". - 45, 301: "Man muss dem heiligen Geist die Ehre geben, dass, was Er redet, die göttliche Wahrheit sei, und seinen Worten glauben". - 34, 9: "Das Wort Gottes kann nicht lügen". - 52, 298: "Gottes Wort lehret auf Gott trauen und ist ein rein gewiss Wort, das nicht treuget noch feihlet, wie Menschenwort thun". - 5, 208: "Wer auf das Wort bauet, der kann nicht betrogen werden, denn Gottes Zusagung ist . gewiss und kann nicht lügen". - 65, 222: "Es ist Niemand so grob noch unverständig, der sich gerne und willig wollte lassen betrügen; sonderlich in grossen, ernsten Sachen, da will Jedermann die Wahrheit haben und die Lügen nicht leiden; daraus folget, das viele Menschen toll und übertoll sein müssen, die Gottes Wort, die selige Wahrheit verachten; denn wo es Ernst mit ihren wäre, so würden sie Gottes Wort wohl anders und höher suchen und halten, als die rechte Wahrheit Gottes".

af

h

er

T

H

S

G

al

,, 6

de

sa

de

sa

m

bε

un

W

Ex

di

S C

fei

se

Mi

st

al

lic

icl

ich

al

nu

A

fra

ha

80

Guds Ord alene". Det alene er "den rette bestandige Klippe, paa hvilken man med Tryghed kan fæste Fod". Derfor skulle vi ogsaa sætte vor Lid til det alene, tro det af vort ganske Hjerte, uden al Tvivl og Vaklen, og ikke forarge os paa det, om det end lyder noksaa underligt og urimeligt. Vi skulle overhovedet slet ikke spørge efter, om det er muligt, hvad Ordet udsiger, men kun se hen til, om det virkelig er Guds Ord, og saa i Forvisningen om, at hvad Gud har sagt, det er sandt, holde fast derved trods Alt, hvad vor Fornuft eller vore Sandser kunne have derimod at indvende, og "lade det gjælde mere, end alle vore Følelser, Øjne, Sandser og Hjerte". Og ligesaalidtsom vi maa indrømme vor egen Fornuft eller vort eget Hjerte nogen Plads ved Siden af Guds Ord som Troens Grundvold, ligesaa lidt maa vi "tro noget Menneske" eller "bygge paa noget Menneske" eller "støtte eller trøste os til noget Menneskes Ord og Lære, hvor hellige de end monne være, men alene sætte vor Lid til Guds Ord"; ved det alene skulle vi hænge og holde os fast, til det alene skulle vi tage Hensyn 28). Guds Ord er derfor ogsaa den

²⁸⁾ L. W. E. 24, 384: "Es ist allein auf Gottes Wort zu bauen, welcher allein der ist, der nicht lügen noch irren kann". - 3, 135: "Gottes Wort allein ist der rechte, beständige Fels, da man gewiss auffussen kann". - Opp. lat. E. 13, 195: "Prorsus solo verbo nitendum est". - W. E. 2, 126 f.: "Dem Worte Gottes sollen wir mit ganzem erwegenem Herzen, ohne Wanken glauben. . . . Wir sollen uns nicht ärgern an dem Worte Gottes, ob es gleich wunderbarlich, lügerlich und unmöglich lautet, sondern fest auf dem bestehen: hat es Gott geredet, so wirds auch müssen geschehen. Denn Niemand soll darnach fragen, ob es möglich sei, sondern allein dahin sehen, ob es Gott geredet habe. Hat es Gott geredet, so ist Er so mächtig und wahrhaftig, dass Ers auch thun kann . . . Denn was Gott redet, das wird gewisslich wahr". - 51, 89: "Wider Alles, was die Vernunft eingiebt oder ermessen und ausforschen will, ja was alle Sinne fühlen und begreifen, müssen wir lernen am Wort halten und schleht nach demselben richten. . . . Wo du das Wort nicht willst lassen mehr gelten, denn all dein Fühlen, Augen, Sinnen und Herz, so musst du verloren werden, und ist dir nicht mehr zu helfen. Denn es heisst ein Artikel des Glau-

afgjørende Autoritet ved Bestemmelsen af Troens sande Indhold, den absolute "Troesregel". Her staar det fast som en urokkelig Grundsætning, at "Guds Ord skal opstille Troens Artikler, og ellers Ingen, ikke engang en Engel". Hvor Spørgsmaalet er om, hvad vi skulle tro, hvad det til Salighed er fornødent at tro, der skulle vi "alene høre, hvad Gud selv siger". Vi skulle "i alle vor hellige Troes Artikler alene se hen til og spørge efter, om det er Guds Ord" eller "er grundet i Guds Ord". Saasnart det kun er afgjort, at det er Hans Ord, at Han har "sagt det" eller "talt saaledes", saa skulle vi "slet ikke tvivle derom", men "være visse derpaa", ikke "spørge videre efter, hvorledes det kan være sandt", men "lade os nøje med Guds Ord alene, det rime sig med vor Fornuft, som det vil" 29). I enhver Henseende gjæl-

bens, nicht deiner Vernunft noch Weisheit noch Menschen-Kraft und Vermögen". — 11, 12: "Gott will nicht haben, dass wir uns stöhnen und trösten auf irgend eines Menschen Wort und Lehre, wie heilig sie auch sein mögen, sondern allein unser Vertrauen setzen auf sein Wort". — 51, 449: "Du musst mit nicht irgend auf ein Person trauen, sondern auf das blosse Wort Gottes". — 48, 91: "Da siehest du ein Exempel, dass man auf Menschen nicht soll bauen, sondern lerne dich halten an das Wort Gottes". — 49, 87: "Jedermann lerne sich schlechts heften und halten an das Wort, so kann er nicht feihlen". — Opp. lat. E. 6, 203: "Non credendum est ulli homini, sed respiciendum est ad vocantem et ad ejus verbum".

²⁹⁾ L. W. E. 25, 119 (Schmalk. Art. II, 2. Die symb. Bücher, Müller S. 303): "Es heisst: Gottes Wort soll Artikel des Glaubens stellen, und sonst Niemand, auch kein Engel". — 9, 21: "Man muss allein hören, was Gott von Ihm selbst sagt und von seinem innerlichen Wesen; sonst werden wir es nicht erfahren". — S. 27: "Wenn ich weiss, dass es Gottes Wort ist und Gott also geredet hat, so frage ich darnach nicht weiter, wie es könne wahr sein, und lasse mir allein an dem Worte Gottes begnügen, es reime sich mit der Vernunft, wie es wolle. Also sollte ein jeder Christ auch thun in allen Artikeln des heiligen Glaubens, dass man allein dahin sehe und frage, ob es Gottes Wort sei. Ist es sein Wort, dass Ers gesagt hat, so verlass dich gewiss darauf; Er wird nicht lügen noch dich betrügen". — 4, 143: "Es gilt hier nicht Disputirens, ob es wahr sei, sondern ob Solches in Gottes Wort gegründet sei. Ists Gottes

de

H

el

V

al

V

SC

0

0

b

fo

H

g

sl

di

10

de

88

G

ib

P

81

F

u

d

80

a

h

d

80

a

der det saaledes, at Troen ikke skal have nogen anden Grund at bygge paa, end Guds Ord; at bygge paa Menneskers Meninger er at bygge paa "Sand eller Mos". Men "Tro kan heller ikke være eller bestaa uden Ordet og kan heller ikke høre eller fatte noget Andet". Derfor vil da heller ikke den sande Tro vide af nogen anden Grund, end det "visse Guds Ord". Det hører til Troens Væsen alene at se hen til Guds Ord og ikke holde noget Andet for sandt, end hvad der har det for sig. "Troen har et skarpt Øje paa Ordet. Ser den, at Ordet er der, saa gaar den med friskt Mod derhen og lader sig hverken skræmme af Djævelen eller af Verden. Ser den derimod, at intet Guds Ord er der, saa lader den sig ikke ved noget Skin, ved nogen Trusel eller Magt i Verden bevæge til at holde det for sandt". Just derved adskiller den "guddommelige" Tro sig fra den "menneskelige", at den ikke, ligesom denne, hænger sig ved den Person, der taler Ordet, og tror dette for hans Skyld, men derimod hænger sig fast ved Ordet som saadant og, "foragtende alle Personer, staar paa det alene", idet Hjertet, grebet af Ordet, "omsluttet og indbefattet og ligesom fanget i det", har i det selv et det "fyldestgjørende", al Uvished og Tvivl udelukkende Vidnesbyrd om og Bevis for dets Sandhed 30).

Wort, so zweisle gar nichts daran; Er wird dir nicht lügen. Weil nun Gottes Wort klar und lauter dasteht, bleibe dabei!"—Opp. lat. E. 1, 184: "Quando evangelium pure prædicatur, tunc homines certam fidei suæ regulam habent et idololatriam cavere possunt".

haben, denn das Wort Gottes". Smlgn. 19, 121. 35, 28. 10, 338: "Unser Glaube soll einen Grund haben, das Gottes Wort sei, und nicht Sand noch Moos, das Menschen Wahn oder Werk sei". — 28, 418: "Ihr wisset, das der Glaube auf Nichts, denn aufs gewisse Gottes Wort, sich bauen muss und will". — 9,84: "Glaube kann nicht sein noch stehen ohne das Wort und kann auch nichts Anders hören noch fassen". Smlgn. 5, 208. 210: "Der Glaube hat ein scharfes Auge auf das Wort. Siehet er, dass das Wort da ist, so gehet er frisch hinan und lässt weder Teufel noch Welt sich schrecken... Wiederum, so er siehet,

Men ogsaa for vort sædelige Liv have vi i Guds Ord den absolute, usvigelige og ufravigelige Regel og Rettesnor. Heller ikke her maa vi indrømme enten vor egen Fornuft eller noget andet Menneskes Bud eller Exempel nogen Plads ved Siden af Guds Ord. "Guds Ord og Bud er Regelen for alle Gjerninger og alt Liv, som skal kaldes godt og Gud velbehageligt". "Gud vil ikke, at vi skulle følge hverken det, som er i, eller det, som er over vor Fornuft, men alene Hans Ord". "I Samvittighederne vil Gud være alene og lade sit Ord alene regjere; der skal være Frihed for alle Menneskebud". "Ordet er en sikker Snor og Regel, som ikke bliver forandret eller forrykket ved Menneskebud". Ikke hvad de Hellige have gjort, men hvad Gud siger og byder, skulle vi gjøre. "Hvad Han ikke har befalet, tilraadet eller paabudt, skal Ingen byde eller fordre" 31).

das kein Gottes Wort da ist, da lässt er sich keinen Schein, kein Dräuen noch Macht der Welt dahin bewegen, dass ers für wahr hielte". -10, 151 f.: "Das ist der rechte Unterschied des göttlichen Glaubens und menschlichen Glaubens, dass der menschliche Glaube haftet auf der Person, glaubt, trauet und ehret das Wort um dess willen, der es saget. Aber der göttliche Glaube wiederum haftet auf dem Worte, das Gott selber ist, glaubt, trauet und ehret das Wort nicht um dess willen, der es gesagt hat, sondern er fühlet, dass so gewiss wahr ist, dass ihn Niemand davon mehr reissen kann, wenns gleich derselbige Prediger thate . . . Das Wort für sich selbst, ohne alles Aufsehen der Person, muss dem Herzen genug thun, den Menschen beschliessen und begreifen, dass er, gleichsam darinnen gefangen, fühlet, wie wahr und recht es sei, wenn gleich alle Welt, alle Engel, alle Fürsten der Hölle anders sagten . . . Dieser Glaube bestehet im Leben und Sterben, in Hölle und Himmel, und mag ihn kein Ding umwerfen; denn er stehet auf dem blossen Wort mit Verachtung aller Personen."

aller Werke und Lebens, so da soll gut und Gott wohlgefällig heissen". — 10, 340: "Gott will nicht, das wir folgen sollen weder dem, das in, noch dem, das über unserer Vernunft ist, sondern allein seinem Wort". — 27, 336: "In den Gewissen will Gott allein sein und sein Wort allein regieren lassen; da soll Freiheit sein von allen Menschengesetzen". — S. 327: "Gottes Wort allein und nicht

Er Guds Ord saaledes Troens og Livets Regel og Rettesnor, saa er det endelig ogsaa den "rette Prøvesten", som alene sætter os i Stand til ret at skjelne mellem Sandhed og Løgn, mellem Godt og Ondt, mellem "den rette og falske Gudstjeneste". Efter det skulle vi prøve, bedømme og dømme alle Ting, alle Aander, al menneskelig Tale og Skrift, Alt, hvad Menneskene lære eller udgive for Sandhed og Ret. "Du skal dømme alle Ting ved dette Evangeliets Ord". "Skal jeg prøve Aanden, saa maa jeg have Guds Ord; det skal være den Regel, den Prøvesten, den Lydius lapis, det Lys, hvorved jeg erkjender, hvad der er sort eller hvidt, godt

h

Menchenlehre soll in Gottes Volk regieren. Denn was Er nicht befohlen, gerathen noch geboten, soll Niemand gebieten noch fodern". -38, 190: "Das Wort ist ein Werkzeug des göttlichen Gebäus und ist auch eine gewisse Schnur und Regel, welche nicht verändert noch verrückt wird durch Menschensatzungen". - Opp. lat. E. 4, 271: "Regula tenenda est, quod sanctorum facta non imitanda nec trahenda sunt in exemplum. Non enim sequitur: 'Abraham hoc fecit; ergo mihi quoque faciendum est'. Hæc autem consequentia valet: 'Deus hoc dicit et jubet; ergo faciendum est'. Verbum enim est certa regula, quæ fallere non potest". - 6, 324 s.: "Sæpe admonui, in historiis patriarcharum maxime rationem habendam verbi et diligenter distinguendum inter opera patriarcharum et ipsum verbum Dei tanquam potissimam partem vitæ patrum, et præcipue observemus et videamus, quid et quoties loquatur Deus cum ipsis, quia verbum Dei majus est quam omnium hominum, etiam sanctissimorum, immo angelorum opera. Hæc in historiis patrum unica et maxime desiderabilis gemma est, quod Deus cum ipsis et nobiscum loquitur. Mundus eam non cernit nec intelligit pretium et dignitatem hujus thesauri. Neque nos ipsi satis attendimus, quod in omni vita metrum, mensura et pretiosissimum sit verbum dirigens vitam nostram, ut possis dicere: 'Hoc facio in verbo Dei, hoc jussit Dominus, hoc placet Deo'. Sicut possumus de hoc certi esse a summo genere vitæ usque ad infimum: Deus mandavit, Deus dixit. Quodsi verbum deest, ibi fugiat, qui potest, etsi in speciem videtur angelica vita. . . Diligenter igitur hæc moneo, ne feramur nostris opinionibus aut cogitationibus quamvis divinis, angelicis et coelestibus. Sicut monet etiam Paulus Col. 2, 18: 'Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quæ non videt', quia sunt sine verbo. Ideo enim Deus nobiscum loquitur, . . . ne circumferamur quovis vento doctrinæ . . . Extra hoc verbum omnis vita damnata est et omnes sectæ perditæ". Sml. 3, 319. W. E. 43, 317 (Anm. 34).

eller ondt, paa samme Maade, som Solen oplyser Alt". Vi skulle "tage Prøvestenen i Haanden, nemlig det guddommelige Ord, og derefter probere, bedømme og dømme Alt, hvad Fædrene have skrevet, prædiket og talt eller forøvrigt opstillet af Regler, Menneskebud og Andet" 32). Først og fremst gjælder da dette paa Troens og Troeslærens Omraade. "I denne Sag, hvad Troen angaar, skal man ikke se hen til noget Menneske eller nogen Gave, men prøve eg bedømme al Lære efter det klare, visse Guds Ord, som er givet os fra Himmelen". Kun den Prædiken skulle vi høre, som stemmer overens med Guds Ords Rettesnor. "Ros dig, som du vil, saa vil jeg høre, om din Prædiken rimer sig med Guds Ord. Rimer det sig, saa vil jeg gjerne høre dig; rimer det sig ikke, saa hører jeg dig ikke". Det kommer ikke an paa Personen, men kun paa, hvorledes han lærer. "Derfor skal du have Rettesnoren i Guds Ord, om han foredrager det rigtigt; isaafald holde man ham for umistænkelig. Men prædiker han ikke efter denne Regel, saa være han forbandet" 33). Men

³²⁾ L. W. E. 18, 248: "Du sollst alle Dingen richten durch diess Wort des Evangelii". - 49, 69: "Soll ich den Geist prüfen, so muss ich das Wort Gottes haben; das soll die Regel sein, der Prüfstein, der Lydius lapis, das Licht, dabei ich erkenne, was schwarz oder weiss, gut oder böse sei, gleichwie die Sonne Alles erleuchtet". - 13, 223: "Bleibe nur in der gewissen Probe alle Leben zu urtheilen, welche ist Gottes Wort und Gebot, so kannst du nicht irren noch fehlen und aller falscher Geister Rühmen und Vorgeben niederschlagen". - 46, 223: "Nimm den Streichstein oder Probirstein für die Hand, nämlich das göttliche Wort, und probiere, urtheile und richte darnach alle dasjenige, was die Väter geschrieben, gepredigt und geredet haben, auch sonst von Regeln, Menschensatzungen und Anderm gemacht haben". - S. 231: "Ich will den Benedictum und Andere nicht verdammen, sondern will ihre Bücher nehmen und damit zu Christo und seinem Wort als zum Probirstein laufen und die gegen einander halten". - S. 238: "Wir sollen darauf Acht geben, auf dass man Nichts ansehe, es sei denn, dass es sich auf Gottes Wort ziehe und demselbigen gemäss sei". Sml. 52, 319 (Anm. 26).

³³⁾ L. W. E. 8, 302: "In dieser Sache, was den Glauben be-

ogsaa paa det sædelige Livs Omraade gjælder den samme Regel; ogsaa her er Ordet den rette "lapis Lydius", som vi have at se hen til og holde os til. "Hvo der vil fare sikkert, han maa alene dømme efter Guds Ord, som viser os det rette Væsen, der gjælder for Gud". Hvor det gjælder at skjelne mellem den rette og den falske Gudstjeneste, have vi ingen bedre Prøvesten end Guds Ord; "den Gudstjeneste, som deri bliver lært, maa ganske vist være den rette Gudstjeneste, men den, der bliver oprettet ved Siden af eller udenfor Guds Ord, maa være den falsk skinnende Herodestjeneste" 34).

langt, soll man auf keinen Menschen oder Gaben sehen noch achten, sondern alle Lehre prüfen und urtheilen nach dem klaren, gewissen Gottes Wort, das uns vom Himmel gegeben". — 48, 92: "Rühme, wie du willst, so will ich hören, ob deine Predigt sich reime mit dem Worte Gottes . . . Reimet es sich, so will ich dich gerne hören Wo es sich aber nicht reimet, so höre ich dich nicht Es liegt nicht an der Person so er nur getreulich lehret, so ist er rechtschaffen. Darum habe die Richtschnur am Worte Gottes, ob er das richtig furträgt: dann halt man ihn für unverdächtig. Predigt er aber nach dieser Regel nicht, so sei er verflucht".

³⁴⁾ L. opp. lat. E. 3, 319: "Discamus in omnibus legendis admirari principalem hanc gloriam verbi Dei, quod, ceu sol in medio coelo, in hisce sanctorum patrum historiis lucet. Ac, qui hoc faciunt, transibunt per illos tumultus infinitos et monstra humanorum operum, quæ ratio sola admiratur; in hoc autem unum erunt intenti, an et quid Dominus loquatur . . . Nobis enim provocandum ad Lydium nostrum lapidem, ad verbum Dei respiciendum est et non simpliciter acquiescendum in tali monstrosa sanctitate, sed quærendum, an Deus ita jusserit". - L. W. E. 43, 317: "Wer da will sicher fahren, der muss schlecht keine ausserliche Larven in der Christenheit ansehen noch darnach richten, sondern allein nach dem Wort, das uns zeiget das rechte Wesen, das für Gott gilt". - 10, 409 f.: "Wir müssen sehen den Unterscheid des rechten und falschen Gottesdiensts . . . Keinen bessern Unterscheid mag man hierinnen haben, denn Gottes Wort: welcher Gottesdienst darinnen gelehret wird, das muss freilich der rechte Gottesdienst sein; welcher aber neben und ausser Gottes Wort aufgerichtet ist, als durch Menschen erfunden, das muss der falsch scheinende Herodesdienst sein". - 9, 82: "Dass ein gemeiner Christ mit den andern das Evangelium höret, glaubet, der Sacrament brauchet, daheim in seinem Hause mit Weib und Kindern

Kort sagt: Ordet blotter og aabenbarer os alt aandeligt "Bedrageri" og lærer os at kjende "Ulven under Faareklæderne". Derfor skulle vi ogsaa i alle Ting "blive ved Ordet og ikke lade os føre bort fra det, men fly Alt, hvad der er det imod, som selve Djævelen" 35).

christlich lebet, das scheinet nicht als die schöne, treffliche Lüge eines heiligen Karthäusers oder Waldbrüders, der da, von den Leuten abgesondert, will ein heiliger Gottesdiener sein vor andern Leuten und doch keinen Menschen nützet, lässt Andere predigen, regieren und im Schweiss ihrer Arbeit stecken. Darum muss man in diesen Sachen vor allen Dingen darauf sehen, dass man Gottes Wort habe und darnach richte alle Lehre und Vorgeben der Menschen".

35) L. W. E. 4, 394: "Gottes Wort decket solchen Betrug öffentlich auf, dass man unter dem Schafspelz den Wolf siehet".— S. 392: "Wir sollen bei dem Worte bleiben und uns davon nicht abführen lassen, sondern Alles, was dem Worte wider ist, als den Teufel selbst fliehen".

Knud Sevaldsen Bangs Katechismusforklaring.

ha Co afo do Se ter

(frog

til Un eft

ha pra Ca ak

Je

lig

og

bic

Ps

I

hv

eft

ho

Fo

far

kel Je

ret

for

af

ha

en

Le

all

i d

Paany udgiven

af

C. P. CASPARI.

Forord.

Idet jeg herved forelægger Offentligheden den nye Udgave af Knud Sevaldsen Bangs Forklaring af Luthers lille Katechismus, som jeg har lovet i Forordet til min nye Udgave af Biskop Munthes Katechismusforklaring, er min eneste Opgave den, at meddele, hvad der er os berettet om den totenske Præsts Liv og Personlighed 1). Det er ikke saa ganske Lidet og savner heller ikke Interesse.

Knud Sevaldsen Bang blev födt i Christiania i Aaret 1633 og nedstammede fra den gamle norske adelige Familie Gyldenaare²). Hans Fader var Mag. Sevald Thomesen og hans Moder Margaretha Madsdatter Bang. Det er hendes Familienavn, han efter Tidens Skik tilföjede til sine to Navne Knud Sevaldsen. Hans Fader var en Sön af Thomas Laugesen (först Sognepræst til Toten fra 1594—1602, derefter Sognepræst til St. Halvards Kirke i Oslo og Provst, og tilsidst, efter Oslos Ödelæggelse ved Ildebrand, den förste Sogne-

¹⁾ Kilderne til Bangs Liv ere: Ytringer af ham selv i hans Forklaring (Dedicationen til Leth og Fortalen til Totens Menighed); Christiania Domcapitels Protocoller for 1681 S. 85 og 102; Underskriften under Bangs Portræt i Totens Kirke, hvilken er gaaen over i Totens Kaldsbog, der indrettedes i 173-, og i Hammers Beskrivelse af Byen Hammer 1774; et Manuskript af Niels Dorph (Provst i Totens og Valders Provsti fra 1759 af); Worms Forfatterlexicon; Giessings Jubel-Lærere II, S. 316 f; Hass's (Klokker ved vor Frelsers Kirke i Christiania, †1788) haandskrevne Optegnelser over Christiania Stifts Gejstlighed, af hvilke det Bind, som indeholder Efterretninger om Bang, findes paa Universitetsbibliotheket; endelig B. Svendsens (ligeledes Klokker ved vor Frelsers Kirke i Christiania, † 1865) Christiania Stifts Præstehistorie (4 Qvartbind, findes paa Universitetsbibliotheket). Den Sidste nævner som sine Kilder Provst Dorphs Manuscript, Hammers Bog, Hass's Optegnelser og Christiania Domcapitels Protocoller. — Jeg skylder Eftervisningen af disse Kilder for største Delen Hr. Bibliothekar Hansens Godhed.

²⁾ S. Giessing, p. d. anf. St.

præst til Christiania), blev efter sin Hjemkomst fra Tydskland, hvor han havde studeret og 1620 i Wittenberg disputeret over Logiken, Conrector ved Skolen i Oslo og kaldtes efter sin i Pesten 1630 afdöde Fader til Sognepræstembedet i Christiania, fra hvilket han dog, omtrent 1635, domtes formedelst Lejermaals Forseelse 3). Knud Sevaldsen Bang mistede sin Moder i sit förste og sin Fader i sit femtende Aar og blev senere sat ind i den kongelige Skole i Soro, hvor han havde den bekjendte danske Theolog Dr. Hans Söfrensen Leth (fra 1652 - 56 Rector over Soro Skole, tilsidst kongelig Hofprædikant og Confessionarius, † 1688) til Lærer. Leth viste ham megen Godhed og dimitterede ham i 1656, ganske kort förend han selv blev kaldet til Sognepræst til Ringe paa Fyen, som den sidste af sine Disciple til Universitetet. I 1662, sit 29de Aar, blev Bang Sognepræst til Toten efter sin Farbroder Mag. Niels Thomesen 4). Til det ledige Embede havde foruden ham otte Ansögere meldt sig: Brede Hammer, Hofprædikant til Akershus og Sognepræst til Aker, Mads Nielsen Colding, Capellan paa Toten, Diderik Muus, der havde Expectance paa Ringsaker, og Candidaterne Wilhelm Dop, Jakob Alexandersen Borch, Kjeld Jensön Slagelse, Brede Clausson Stabel og Thomas Sevaldsön. "Samtlige Ansögere lode sig paa lovlig Maade höre i Totens Kirke den 7de og 8de August 1662, og Menigheden samt Provsten, Mads Pedersen Aalborg, valgte Knud Sevaldsen Bang" 5), hvortil vel den Omstændighed bidrog, at hans Farbroder og tidligere hans Farfader havde været Præ-

³⁾ Som afsat Præst oversatte han den berømte lutherske asketiske Forfatter og Psalmedigter Valerius Herbergers "Passions Zeiger" ("Horoscopia passionis Domini. Passions-Viser Jesu Christi" o s. v., Kjøbenhavn 1637, paany udgiven Kjøbh. 1773). I Aaret 1642 erholdt han "kongelig Oprejsning eller Bevilling at maatte kaldes til hvilketsomhelst ledigt Kald i Oslo Stift, Christiania dog undtagen, om han ellers efter Loven og Ordinantsen kunde blive kaldet", og i Aaret 1645 ndnævnte Statholderen Hannibal Schested ham til Sognepræst i Ramnæs Præstegjeld, Jarlsbergs Fogderi, som en Mand, "hvem af Kongen var pardoneret for hans Forseelse, der noksom havde poeniteret baade i Hjemmet og hos Fienden, der han havde været fangen, og hvis Lærdom og Gaver samt senere Liv og Levnet var enhver tilstrækkellg bekjendt". Ramnæs Menighed vilde imidlertid ikke have ham, men Capellanen Jens Bugge, og Statholderen gav efter for dens Ønske S. Justitiarius Bergs "Efterretninger om det af Kong Christian den Fjerde stiftede Gymnasium i Christiania og sammes Lærere" i Budstikken 1821 Nr. 41 og 42 S. 328 ff. og Sehesteds Copiebog for Aaret 1645, meddelt af Chr. Lange i "Samlinger til det norske Folks Sprog og Historie" B. 4 og 5. Berg ytrer p. d. anf. Stcd: "Cancelliraad Deichmann - anmærker, at det synes etsteds, som Statholderen betjente sig af M. Sevald ligesom af Mag Kjeld Stub - og at han maa være ded 1650, eftersom et Præbende, han havde ved Oslo Domkirke - blev den 2den August samme Aar bortskjænket til en Anden". Efter Sonnens Bemærkning i Dedicationen af sin Forklaring til Leth, at han havde mistet sin Fader i sit femtende Aar, maa Sevald Thomesen allerede være død i Aaret 1648.

⁴⁾ Denne var i 1631 efter at have været udenlands bleven Rector i Oslo og kom derfra til Toten, hvor han siden ogsaa blev Provst. Ogsaa han var Forfatter. S. Worm, II, 477.

⁵⁾ En grundig og nejagtig Fremstilling af Kaldelsens og Kaldsrettens Historie i den norske Kirke vilde være en interessant og praktisk ikke uvigtig Opgave.

ster paa Stedet. Over dette Udfald vare de övrige Medansögere eller nogle af dem ⁶) misfornöjede og indgave derfor en Klage til Kongen, hvori de beskyldte baade Sognemændene og Provsten for "ulovlig Omgang med Vocationen"; men Bangs Kaldsbrev blev ikk? destomindre som lovligt af Kongen confirmeret, hvorom de Klagende af Provsten bleve underrettede i et Brev, hvis Overskrift löd:

"Nobilissimi viri,

Coelestis, si non Totensis, Cathedræ Candidati!"

Bang betegnes som en i sit Embede nidkjær, skjönt noget for hidsig og cholerisk Mand, "hvilket skaffede ham mange Fiender og megen Fortræd. Saaledes blev han af Fogden Madsen Lund attaqueret for en Prædiken, han holdt, hvori han dadlede Justitiens slette Administration. Med Officererne stod han sig ikke bedre, og Oberstlieutenant Bruun overfaldt ham med Skjældsord og Trudsler, fordi han paa Prædikestolen havde omtalt, at Soldaterne ofrede saa slet. Med Provsten var han heller ikke i det bedste Forhold, hvorom flere bitre Skrivelser vidnede, som fandtes i Provstearchivet ved Niels Dorphs Tiltrædelse. Han havde flere, skjönt mindre Processer, og hans Fienders Ondskab gik saa vidt, at de fik Generalfiskalen Solgaard til at tiltale ham, fordi han en Söndag havde været i Bryllup hos sin Nabo"?).

f

I

f

iı

A

Om Bangs Nidkjærhed for sin Menigheds aandelige Vel vidne hans to Hovedskrifter "En nye Psalmebog for Guds Börn i Totens Menighed", Kjöbenhavn 1679 og hans Katechismusforklaring *). Hvad denne sidste angaar, saa begyndte han paa den allerede i sit förste Embedsaar, men lagde dog snart Arbejdet bort, som han i sin Dedication til Leth siger, af Frygt for Misundelse. Senere gjenoptog han det imidlertid, opmuntret og tilskyndet dertil ved flere Aarsager, som han opregner paa det anförte Sted *). Iblandt disse nævner han ogsaa hyppig gjentagne

⁶⁾ Worm taler om sex Capellaner, som vare "Competenter".

^{7) &}quot;Det var 4de Søndag efter Trinitatis, den 4de Juli 1686, at deite Bryllup afholdtes paa Nabogaarden Gile, hvor Sognepræsten var tilistede, og hvor der, som han selv siger: "mAlt gik skikkeligt, stille og sømmeligt til"". En Procurator Jens Solgaard blev vidende herom og angav Præsten for Consistoriet for Helligbrøde. Sagen blev med stor Vidtleftighed behandlet paa Domcapitlet i Christiania, hvor fir. Knud ikke blot frikjendtes, men tildeltes det Vidnesbyrd, at han aldrig var skjødesløs i sit Embede, ikke hengiven til Drukkenskab eller nogen anden Uskik, og at han som ved sit Exempel, saa ved sin Lære gavnede Menigheden".

Foruden dem anfører Worm endnu: "Den Persekarret trædende Jesus", Kjöbenhavn 1679.

⁹⁾ Naar han her siger, at ogsaa den Omstændighed satte Mod i ham og drev ham til igjen at optage Pennen, at han havde hert sin Biskop Dr. Hans Clansen Rosing (siden 1664 Biskop over Christiania Stift) ved sin første Visitats "bruged enne Maade oc Maneere, at de Unge med Catechismie egne Ordskulde give Svar paa de fremsatte Spørgszmaal", idet han nu, da en saadan hejt oplyst Mand før ham offentlig havde brugt "denne samme Maade" kunde skrive desto sikrere og tryggere: saa synes herafat følge, at man hidtil i Norge ved Katechisationerne ikke fordrede Svar, der holdt sig strengt til Katechismens Ord, og a naturligvis endnu mindre Svar, der holdt sig strengt til Katechismusforklaringens Ord, hvad der maaske havde sin Grund deri, at Katechismusundervisningen foregik

mundtlige og skriftlige Opfordringer fra Præsters Side og Bönner af en Del Gamle og Unge i selve Totens Menighed. Bogen blev omsider færdig i Aaret 1679 og udkom i 1681. Bang forærede, som han fortæller i Fortalen til sin Menighed, enhver Gaard i Menigheden et Exemplar af den. Efter en, rimeligvis en noget ældre Kilde (Provst Niels Dorphs Manuscript?) tilhörende, Bemærkning i Klokker Hass's Optegnelser ("hvor og samme endnu bruges") maa Bogen meget længe have holdt sig i Brug paa Toten. Den har en ogsaa i den Form, hvori den er trykt, stærkt fremtrædende schematisk-formalistisk Character, men er forövrigt concis, grundig og kjernefuld. De to sidste Egenskaber har ogsaa den lange Fortale, som desforuden vidner om en from Mand, som inderlig elskede sin Menighed og bar den paa et bedende Hjerte.

I Aaret 1690 blev Bang Provst over Hadelands Provsti og döde i 1694. I Totens Kirke hænge Portræter af Sognets Præster siden det 15de Aarhundrede, deriblandt ogsaa Bangs. Dette er maaske et af de förste, hvori Originalen virkelig er gjengiven; forresten ere de alle Phantasibilleder, malede paa een Gang i det 17de Aarhundrede. Over Portrætet staar Bangs Valgsprog: "Deo confisus nunquam confusus" og under samme Fölgende: "Aar 1662 blev jeg Hr. Knud Sevaldsön, en Canikes Sön i Christiania, Sognepræst paa Toten og Aar 1690 Provst over Hadelands Provsti: var Præst i 32 Aar og Provst paa det 5te: döde 1694 udi min Alders 61 Aar og blev her begraven". Efter hans Död anvendte man paa ham de Ord, hvormed Oluf Hansöns norske Æresvers i hans (Bangs) Katechismusforklaring slutte:

"Haff Prjs, I Toftens Præst Her Knud, Som Eders Faar saa föder: Jers Nafn det skal ey slettis ud, För Toften ligger öde. Oc naar I er kun Stöff oc Sand, Da skal jers Nafn dog være:

> En Hyrde sand, en Præste-Mand, Hand vaar til Tostens Ære⁴ 10).

10) Hvad de Mænd angaar, fra hvilke de for hin Tid saare charakteristiske Æresdigte hidrøre, som følge dels efter Dedicationen dels efter Bogen, saa var

mundtlig. Hermed stemmer Characteren af Katechismusforklaringer, som Biskop Munthes, der i det Hele taget aabenbart ikke ere beregnede paa de Unge: paa at blive læste, end sige udenadlærte af dem, men kun paa at blive brugte af Lærerne ved Ungdommens Undervisning. I denne hidtilværende Praxis synes i den anden Halvdel af det 17de Aarhundrede en Forandring at være foregaæn Man fordrede, at Katechismen og dens Forklaring skulde læres udenad, for bedre at blive indpræntede, hvormed en Forandring i den sidstes Character var given. En saadan Forandring fremtræder tydelig i Bangs Katechismus, naar man sammenligner den med Munthes. Hvad Bang frygtede, saa han i lang Tid ikke vovede at træde frem med sin Forklaring, var vel, ialfald tildels, det Ansted, som dens Character og den Fordring, som laa til Grund for den og fulgte med den, vilde vække. (Den katechetiske Undervisnings og Katechismusforklaringens Historie i den dansk-norske Kirke er et Desideratum og en Opgave for vor Tid).

Bang var gift med Inger Thomasdatter Blix, ligesom han selv af gammel norsk Adel, Datter af Raadmand i Frederiksstad Thomas Olsen Blix, men havde ingen Börn med hende.

E v d G G S le E

P (Peder) eller P. A. (Andersen) Høyelsinus (Høyelse), som besørgede Bogens Trykning, en Fætter af Bang, en Søn af hans Farbroder Mag. Anders Thomesen, Sognepræst til Høyelse og Lellinge paa Sjælland. Han var først Rector i Nyborg, siden Rector i Nykjøbing paa Falster og døde 1704 som Assessor Consistorii. S. Worms Lex. og Giess, p. d. anf. St. Christopher Hansen Tanche var fra 1666 – 78 Capellan i Toten og blev derefter Sognepræst til Land, i hvilket Embede han døde. Niels Hansen Tanche blev hans Efterfølger i Toten og var senere, fra 1687 af Sognepræst til Hof († 1718). Boe Hansen var fra 1676 af Capellan og fra 1697 af Sognepræst til Ringsager († 1702) og Oluf Hansen, hans Broder, var Sognepræst til Rygge († 1704),

Dend søde

oc

velsmagende

Catechismi Bryst-Melck,

Uddragen aff de tvende Guds

Kierligheds Bryste,

Det gamle, oc det nye Testamente ved den dyre Guds Mand,

D. Morten Luther:

Mens nu

Styckviis oc i korte Spörszmaal affdeelt, den eenfoldige Ungdom til diszbedre Anledning;

Ved

KNUD SEVALDSEN BANG, Sogne-Præst til Totens Meenighed udi Norge.

Edle, megit Ærværdige oc Høylærde Mand, Doct. Hans Söfrensön Leth,

Hans Kongl. Mayst. til Dannemarck oc Norge, &c. höjbetrode Hofprædicant og Confessionario; fordum min höytærede Skolemester, nu min höytelskede Patron.

Uanseet, Høytærede Hr. Doctor, det kand siunis at være mig ligesaa u-fornøden en Ting, at frembære oc dedicere Eders Høyærværdighed denne meget ringe oc liden Tractat, som det var Dronningen af Saba at føre Guld oc dyrebare Stene til den Salomon (1 Kong. 10, 1.2), som self hafde saa ofverflødig Guld, at hans indkomst (foruden Told oc Skat) aarlig var 666. Centn. Guld (1 Kong. 10, 14. 15). Guld siger jeg; Thi Sølf, som nu hos os skattis høyt, blef i hans Tid ey anderledis acted end som Steene paa Gaderne (2 Krøn. 1, 15.). Endeel, fordi alt hvis jeg Eders Høyærværdighed herudinden

kand tilsende, er ved Guds Aands høye Opliusning i langt større Ofverflødighed hos Eder self; Oc dette, som nu fremkommer, hafver altsammen været Eders Høyerværdigheds, førend det nogen Tid er blefven mit: Hvorfore E. H. kunde med Billighed sige om denne min Gafve, ligesom Esau om Jacobs Gave: Jeg hafver nock; beholt hvad du hafver (1 Mos. 33, 9.). Endeel, fordi det er en Materie, som hafver bedre henseende til smaa Børn, end til saadanne høylærde oc høyt-meriterede Mænd. Som Manden var, burde oc Gafven være. Icke dismindre drifver mig dog hertil disse efterfølgende Aarsager:

f

ŀ

F

d

n

d

0

N

b ()

B

gı

ti

V

al

G

Va

af

fo

m

si

bl

D

en

it E.

an

at

M

sai

Tj

for

Sn

cke

hv

Først, min Plict oc Skyldighed udi en ringe, dog ærbødig, Tacknemmeligheds Beviisning for meget mig beviiste Gode at lade erkiende. Skal Sandhed ud, aff hvem hafver jeg nogen Tjd annammet oc oppebaared høyere oc ypperligere Gode end aff Eders Høyærværdighed? Billigt burde derfor den største Ære oc Tacksigelse nedleggis hos den største Gafve. Jeg kand ey necte, min Sønlige Plict jo høyt er forbunden til mine i HErren hendøde Forældre; den eene som høyelskede Moder i mit første, den anden som høyærede Fader i mit 15. Aars indtrædelse; Thi af dennem hafver jeg, nest Gud, lifvet. Icke dismindre siunis min Plict endnu høyere til Eders Høyærværdighed sig at henstrecke; Efterdi jeg aff E. H. gode oc flittige Underviisning hafver it bedre Lif. Jo bedre Gafve, jo større Tack.

Esse dedit SEVALD, benè sed dedit esse JOHANNES. Kunde dog den store Alexander en Hedning vjde at giøre saadan Forskiel imellem hans Forældre oc Skolemester Aristotelem, at hand fast tillegger hannem større Ære end dennem, i henseende hand ved hans gode Optuctelse var viist Veyen til it bedre Ljf, end hand aff Forældrene hafde annammed; Da er det meere billigt, at jeg, som en plictskyldig Discipel bedre opliust, tillegger Eders Høyærværdighed saasom fordum min høyelskede Hæderlige Skolemester udi den Kongelige oc Adelige frj Skole paa Sorøe lige Ære; Saa som den, der nest Gud har værit høyeste Aarsag til, at jeg nu lefver i en hæderlig Stand et got oc fornøyeligt Lefnet. Hafde Carneades, efter egen Bekiendelse, ey blefvet saadan en fornemme Philosophus, om hans Skolemester Chrysippus ey saa trolig hafde hannem informerit oc oplært: Hvad skulde vel aff mig hafve blefvet, om Eders Høyærv. Fljd i Ungdommen for mig icke hafde værit saa stor? Hvo burde nu heller nyde Viingaardens Fruct (om den ellers nogen yndelig Fruct kunde bære) end den som Vjngaarden selff hafver planted? (1 Kor. 9, 7.). Hvo burde snarere nyde Hiordens Melck oc Fedme (om den ellers nogen Fedme hafde) end den, som Hiorden self hafver fød?

Det var Saul en Ære (da hand efter Tienerens Raad skulde gaae til den ærede Guds Mand Samuel, aff hannem at faa Kundskab om den rette Vey, de skulde vandre paa), at hand ingenlunde vilde gaa, uden hand hafde en Gafve oc Foræring til hannem, sigende: Om vi end gaa, hvad bære vi da Manden? I Sam. 9, 6. 7. Det kunde blifve mig en Vanære at komme til den, som aff Gud var forordnet at vise mig i mine unge Aar den Vey, jeg tryggest skulle vandre paa til dette nu nerværende jordiske oc tilkommende himmelske Gode, oc icke i ringeste hafve noget at bære saadan en æred Guds Mand, som GUD og Kongen selff nu saa høyt elsker. Saa bør mand jo giøre den Mand, som (Gud oc) Kongen vil ære (Esth. 6, 11.).

Mens hvad er jeg! oc hvad er denne min Gafve! Eders Høyærværdig. veed jo vel, at da I self Anno 1656. in Augusto den møysomme Skole-Tieniste med Kirke-tienisten forvexlede, jeg da var den sidste aff alle E. H. da aff Skolen til Academiet dimitterede Disciple. Den sidste, den ringeste. Var jeg den Ringeste, da kand min Gafve ey skattis eller

anseeis bedre, end jeg selff er, Ringe.

Mens en ringe Gafve forsmaais dog icke aff it ædelt Gemyt; Men ofte høyere end andris store Gafver anseeis. Det var jo icke andet end en ringe handfuld Vand, som Artaxerxi aff Sineta udi hans Hænde-lofver blef tilbaaren: Ey heller uden it gemeent Granat-Eble, som hannem af Misete bleff forærit. Ingen aff dem begge bleff dog forsmaad, mens snarere med it mildere og ædlere Kongelig Gemyt (som Plutarchus siger) annammed, end andris store Gafver, som hannem da blefve tilbaaren. Hvad er dog denne ringe Papirs Gafve? Den er jo imod andris høye Gafver ey anderledis at regne, end som en ringe Draabe Vand, eller en eniste Kierne udaff it gemeent suur Eble. Dog formoder jeg, den ey blifver aff E. H. ædele Gemyt forsmaad; mens snarere med Behagelighed annammed, naar Eders Høyærværdighed fornemmer Draaben at være kommen af den selffsamme Kilde, som Eders Høyærv. for 25. Aar siden paa min vande-tørre Grund med saa stor Møye oc Besverlighed self opkastede. Oc Kiernen af dit selfsamme Træ oc Stamme, som Eders Høy-ærv. paa nogle Aars Tjd self saa trolig hafver ympet. O! at Draaben nu motte føre, om endskient liden oc dog nogen ringe Vederquegelse for forrige store Møye! Kiernen at motte gifve en liden sød Smag for forrige suure oc beske Arbeide!

Mens lad være Gafven, som sees, er Ringe: Jeg gifver den ey ud for bedre, end den i sig self er; Villien, aff hvilcken den frembæris, skal findis diszbedre. Forhaaber derfor, hvad i den ene fattis, i den anden at blifve anseet. Thi er

her endskient Conons Gafve, saa er her oc Conons Gemyt. Hvad var Conon? Oc hvad var hans Gafve? Begge Ringe, Blifver dog icke baade Personen oc Gafven aff den ædle Ludovico saa høyt anseet, at den ene, nemlig Personen, med en Kongelig Skenck blifver hiemsendt; Den anden, nemlig Gafven, i Silcke indsvøbt, oc i hans Raritet-Kammer til Ihukommelse indlagt? Icke dog i henseende enten til Personens Høyhed, thi hand var jo aff ringe Stand, og en fattig Burgundiske Bonde; eller til Gafvens Værdighed, thi den var jo af ingen æstime, nemlig en ringe-acted Næpe: Mens allene til Gifverens gode Villie oc oprictige Gemyt. Hvad skulde vel min Person oc Gafve være bedre i Eders Høyærværdig. Øyne, end Conons i Ludovici? Aff den enis (Gafvens) ringe Stil, Materie, oc sammensættelse sees den andens (Personens) ringe Efne. Begierer derfor Eders Høyærv. dem begge u-actet. allene ville kaste Øyet til den redebond Villie oc Ærbødighed, som den fremsendis med: I den anden Maade begierer jeg intet til Vederlang, uden at Eders Høyærv. ville lade denne lille Bog finde det ringeste Sted i hans rare Bog-Kammer: Hvor ved jeg kunde forsickris, som hans ringeste Tienere, at kunde komme saa ofte til Gode i hans Tancker, som Bogen kunde komme for hans Øyne. Thi saa snart kommer icke Krønike-Bogen Ahasvero i Øyne, Mardochæus jo kommer til det beste i hans Tancke (Esth. 6. 23.).

t

e

n

h

n

u

(]

al

D

de

M

sa

of

he

S

de

Jeg ved dog vel, at jeg her foruden, i henseende til de andre mig siden beviste Velgierninger, blifver udi Eders Høyærv. Skyld oc Gield, saa lenge jeg lefver. Thi dennem efter Fortieniste at forskylde er icke udi min ringe Efne.

Kunde dog den Romere Furmius saa høyt ansee den eniste Velgierning, hannem aff Keiser Augusto bleff beviist udi hans fangne Faders løszgifvelse af Fengslet, at hand siger: Du giør det o Keyser, at jeg blifver for dig it u-tacknemmelig Menniske baade i Ljff oc Død; Meenende det at vilde blifve en u-muelig Ting for hannem saadan Keiserlige Naade nogen Tid i sine Dage at kunde vederlegge. O! hvad for it u-tacknemmelig Menniske skulde jeg da vel blifve, som har af Eders Høyærv. annammed, ey som hand, en eniste, mens mange Velgierninger.

Thi jo meere jeg tacker, jo meere fremkommer, som jeg blifver skyldig at tacke for. Kand dem derfor aldrig betale. Nogle faa Papirs Blade, som nu fremkommer, kand jo icke svare til de ringeste, end sige, høyeste Velgierninger. Mens dog bør jeg icke derfor gandske at være tacke-løs. Kand jeg ey giøre det, som jeg bør, oc Eders Høyærv. aff mig hafver forskyldt, saa vil jeg dog giøre, som jeg kand. Seer derfor icke saa meget til det Ringe, som jeg frembær, som

til det meget jeg vilde gifve, om jeg det hafde. Fattis der

udi Efnen, udi Villien skal der dog icke fattis.

Den anden Aarsage er Eders Høyærv. Patrocinium oc Forsvar for dette ringe Skrift at erlange. Lad være jeg mig kunde indbilde, at ingen skulde see miszundelig paa den, som vilde legge en ringe Skerff hos andris store Gafver i Templens Kiste (Luc. 21, 3) til Guds Ære oc Menighedens opbyggelse; Saa fornemmer jeg dog tvertimod at være en gemeene Viisz oc Maneer i Verden: Ingen, i hvad Stand hand oc er, gierne at ville ynde en anden vel; Mens snarere, den mest at blifve hadet oc misundet, som Guds Ære meest vil søge. Aarsagen tror jeg, at der nu, som i Achabs Tjd, tilstedis en ond Aand at gaa ud oc være en misundelig Aand i Menniskens Hierter, som da en løgnactig Aand i hans Propheters Munde (1 Kong. 22, 22); Thi den Rige vil jo nu alleene være rjg, selff saa besidde sin Rigdom, at en anden intet med hannem skal eje eller hafve. Achab vil icke fordrage Naboth at hafve sine Fædris Vjngaard hos hans (1 Kong. B. 21, 2.).

Den Stolte vil ingenlunde taale den Fattige at sidde paa en Æris oc Herligheds Throne med hannem. Aman seer icke gierne Mardochæum at nyde Kongelige Ære lige med hannem

(Esth. 6, 12).

Den Lærde vil allene være lærd, oc ingen at skulle vjde noget uden hand; at hand for sig allene kunde beholde en Klogskabs Titel. Josua vil endelig, at Aanden allene skal hvile paa Mose, oc icke paa Eldad oc Medad (4 Mos. 11, 28).

Den Afvindsiuge hører aldrig en anden at skrifve oc tale noget til Guds Ære oc Menighedens Beste, hand jo aff Miszundelse det anderledis fortolcker oc udlegger, end det i sig self er. Lad Christus tale (til hans Guddoms Erindring) saa opbyggelig som hand vil (Joh. 2, 19); Den miszundelige Pharisæer stræber dog ved sine falske Vidne at faa det anderledis udlagt, end det aff Sandheds Mund selff var sagt

(Matth. 26, 60. 61.)

Den aff Gud begafvede vredis gemeenlig ofver, at en anden med hannem i samme Gafver skal være deelactig. Lad være Disciplenis Ære oc Mact ey blef forringet, at den anden Discipel med dem haffde lige Embedets Krafft oc Myndighed, de vil dog ingenlunde taale, at hand med dem skulle hafve Mact at uddrifve Diefle i JEsu Navn (Luc. 9, 49.). Er der saadan Miszundelse offver andris høye oc berømmelige Gafver, ofver andris herlige Bøger oc Skriffter, som GUds Ære i høyeste Maader kand udbrede; Da kand jeg nock indbilde mig, dette ringe oc simpel Skrifft icke vil undgaa samme Skebne. Jeg begyndte Anno 1662. det første Aar jeg til denne Meenighed blef kaldet, endeel aff disse Spørszmaal,

alleene dog for de Enfoldige oc Unge her i Meenigheden at sammenskrifve. Mens Fryct for saadan Miszundelse rystede strax Pennen aff Haanden paa mig: hvilcken oc gandske skulde hafve blefvet liggendis, haffde disse efterfølgende Aarsager icke sat Mod i mig igien, oc saasom drefvet mig til den igien at optage.

Først, at jeg mig forsickrede, at Gud icke meere vilde dette ringe Skrifft skulle neddempis, om det hos nogle noget kunde fructe til Guds Ære, end Christus vilde hannem, som dreff Diefle ud i hans Nafn, det at skulle formeenis; All den

Stund hand var med oc ey imod (Luc. 9, 50.).

Dernest, effterdi jeg selff haffde hørt voris Høy-ærværdige Biscop Hæderlige oc Høylærde Mand Doct. Hans Clauson Rosing udi hans første Visitatz her i Oplandet at bruge denne Maade oc Maneere, at de Unge med Catechismi egne Ord skulde gifve Svar paa de fremsatte Spørszmaal; Jeg da kunde skrifve desto sickere oc tryggere, nu saadan høy opliust Mand for mig tilforn offentlig haffde brugt denne samme Maade.

Tilmed, effterdi der fandtis endeel andre GUds Mænd uden Meenigheden, som Aar effter Aar mundtlig oc skrifftlig hertil mig tilskyndede; Saa oc endeel baade gamle oc unge i min Meenighed, som daglig samme Spørszmaal tryckte begierede, i Forhaabning, at de for dem, som ey Skrifft kunde læse,

saaledis tryckte kunde blifve til Opbyggelse.

Oc endelig, i det jeg mig forsickrede hos E. H. at skulle kunde naae et godt Patrocinium oc Forsvar for dette ringe Skrift, om nogle saadanne miszundelige der imod skulle fornemmis. Thi jo ringere det i sig self er, jo bedre Forsvar nødis jeg for det at søge. Var det, som jeg ønskede, i sig self ypperligt oc fuldkommen, forsvarede det sig vel selff.

Tager det derfore, hejtærede Skolemester, i en Maade an, som en ringe Gafve for utallige beviste Velgierninger. Det i min Mact icke staar videre at forskylde, betale Gud, som Alting formaar, med offverflødig Velsignelse! Tager det i den anden Maade i E. H. gunstige Skiul og Beskiermelse. Blifver det ickun med Behagelighed af E. H. annammet, formoder jeg andre med miszundelige Öyen det icke skulle ansee, mens snarere efter E. H. gode Exempel det lade sig befalde, helst effterdi enhver nocksom veed, Eders Høyærv. som en Joseph at frygte Gud (1 Mos. B. 42, 18.); Som en Elias at være nidkier for HErren Zebaoths GUd (1 Kong. 19, 10.); Som en Jojada oc HErrens Præst daglig at giøre vel imod GUd oc hans Huus; Derfore oc at elske det som Gud kand komme til Ære, oc hans dyre-kiøbte Meenighed til Opbyggelse. Samme gode oc barmhiertige GUd jeg Eders Høyærv. befaler, hand giffve E. H. med Dyd-ædle allerkieriste

Hustru oc yndelige fornemme Børn, alt hvad Eders samptlige Hierter til gode aff det tjmelige oc aandelige her kand ønske oc begiere; Oc siden der arfve Lodden iblant alle Hellige! Det er min Hiertens Ønske. GUd hør mit Suck! Med det

> Jeg slutter og forblifver Eders Høyærværdigheds

Toten den 17. Aug. 1679.

Skyldigste Tienere Knud Sevaldsøn Bang.

Epigram. in Dedicat.

Nescius ut lethi Liber hic sit, & Autor in illó En immortali se dat uterque LETHO! Hauniæ die 7. Jan. 1681.

> Humill. app. P. Høyelsin.

Den Hæderlige oc Vellærde Guds Mand, Hr. Knud Sevaldsøn, Sogneherre til Totens Meenighed Sin Fader oc fornemme Svoger til Ære

Af dem som med de suckende Guds Börn venter Christi Herligheds Sode Trost. Den HERrens Vecter tro for Guds Hiord vi berömme, Der Herrens höye Verck i hans Vjngaard mon fremme: Oc Guds dyr-kiobte Hiord, ja unge Plante-Qvist, Med gamle Figentræ, Siels giödning som har mist, Med Fljd oc Möye stor ret daglig vil forfremme, Den nng' oc gamle Qvist i Vjnstocken indlemme: Derved sin Ære da kand faae den hoye Gud, Ja Ung oc Gammel med aff Mörcket ledis ud. See! en Guds Vecters flid, som förer her til minde. Det HErrens klare Ord i de formörckte Sinde, Oc med Arbeide stor saa bruger Mund oc Pen, At den dyr-kiöbte Hiord til Gud kand komme hen. I Lovens Tj-Budord, din Synd hand dig nock vjser: I anden Part ret smuct, Guds Naade mod dig priser: Hvor kraftig din Bon blir, gaar den aff hiertens Grund, Strax Daaben Stycke-visz, med Nadverens Samfund.

Det Totens Vecter tro i dette Skrift forklarer; It Skrift, som rosis bör, saa lenge Miösen varer, Smag nu detz söde Melck, drag Bröstene med Flid: Saa faar du Glæden her, oc der, til ævig Tjd.

Ad Reverendum & Religiosum Virum DN. CANUTUM SEVALDINUM.

Pastorem Totensium Primarium, Evergetam & Affinem in paucis optimum, ac optatissimum.

Uberibus sanctis manat LAC dulcius Hybla, LAC juvenum recreans & pia corda senum. Ex his TOTENSIS PASTOR LAC DULCE bibisti, LACTE hoc PRÆDULCI tu pia corda foves. Hinc latè volitans tua nunquam fama quescet, Sed passim laudes efferet illa tuas: Ac terræ tines lingvens, hæc dulcia tolles, Ut te inter Sanctos asserat ipse DEUS. Christophorus Johannis Tanche,

Ecclesiæ Landensis Pastor.

Den Hæderlige oc Vellærde Mands, Hr. Knud Sevaldsons, Sogne-Præst til Toftens Meenighed, Hans nyttige oc smucke Spörszmaal ofver Sal. Doct. Mort. Luthers liden Catechiszmum. Sit höytbetrode Pund i Jorden at nedgrafve, En Skalcke-Gierning er, som ingen Roos kand hafve; Men faar i Enden Straff, naar Regnskab giöris skal; Kom hid, oc mig mit Pund med Rente strax betal! Da staar her ilde til, oc hand med Sorg maa höre, At andre hannem skal i Fengsel strax bortföre, Fordi hand icke vel forbedrit har sit Pund, Men lefvet dofven hen sin lange Lefve-Stund. Mens vel den Svend, der veed sit Pund saa at anvende, At HErren hannem kand for en tro Tiener kiende, Naar Regnskab giöris skal; Kom hid, du skalt faa meer, For din tro Tieniste, som jeg nu for mig seer!

Aliud ejusdem

Ut Sol æthereus cunctas illuminat Orbis Innummeris radiis nocte dieque plagas; Utque calore suo vitam Sol præbet abundė Omni, sive pius sit modo, sive malus:

Sic mites semper radios effundis in omnes
Præsertim miseros, VIR VENERANDE, tuos.
In verà Cœtum Pietate docere Totensem
Nervos contendis, Docte CANUTE, satis.
Pro Grege nam Christi noctséque diésque laboras,
Et semper profers dogmata sancta pié.
Inque domo proprià sustentas largiter omnes,
Qvi Dominum recté noscere discupiunt.
Hinc tibi surget honos geminus, laudésque manebunt;
Et tribuet tandem præmia magna Deus.

In sinceræ affinitatis & amicitiæ τεμμήριον scripsit

Boëtius Johannis Aurelianus,

Eccles. Ringsagr. Past. Adj.

Til Læseren:

De to nödvendigste Lærdomme,
At kiende GUD oc sig selff;
Hafver Sal. Doct. Morten Luther
forrestillet oc viist udi denne Catechismo:

Hvilcken nu til den Eenfoldiges bedre Underviszning oc grundeligere Forstand ved smucke oc opbyggelige Spörszmaal oc Giensvar er udsat aff

Hr. Knud Sevaldson,

Den störste Viszdom er, sin GUD oc sig at kiende: Mens til at lære det vil faa sin Tjd anvende. At vide ret oc slet, at Gud er ickun til, Det meener de er nock, oc meer ey lære vil. Sig selff at kiende vel, de Tancker vel maa hafve; Mens udi denne Bog de neppelig kand stafve. Thi kiendte de sig selff, den Bielke de vel saae, Som er i Öyet skiult, oc ey i Synden laa. De veed ret mesterlig med Hyckleren at laste Den fattig Toldere, oc ham i Næsen kaste Sin Feil oc Synde-breck; men sin de kiender ey, Oc mercker ey, de staar midt paa den brede Vey. Mens var dig, var dig vel! det vil jeg dig her raade, Saa fremt du vil, at GUD dig skal betee sin Naade. Hvis du ey kiender ham, saa kiender hand ey dig; Oc kiender hand ey dig, du faar ey Himmerig. Thi det er icke nock den Vjdenskab at hafve, At GUD er til; det er ocsaa en Hednings Gafve; Thi hand veed ocsaa det; men her vil meere til, Saa fremt at du it smuckt Gods Barn her blifve vil. Sög derfor rettelig din Gud, oc dig, at kiende:
Oc bed Gud, dertil dig sin hellig Aand vil sende,
Læs Catechismum saa, den skönne lille Bog:
Thi den kand giöre dig i dette Stöcke klog.
Oc paa det at du kand den fatte ret til Grunde,
Da er den Spörsmaals Viis udsat for Totens Bunde,
Brug du kun ocsaa den oc læsz den flittelig,
Saa lærer du vel smuct at kiende GUD oc dig.
Ringsager 21. Oct. 1680.

Boe Hanson.

Toften, Oc Toftens Hyrde, Den Hæderlige og Vellærde Mand, Her Knud Sevaldsøn,

Min fornemme Fader oc Velyndere, Önsker jeg Nu Hiertelig Saligheds Tröst.

En Kilde skiön aff Bryste-Melck For Toften seer jeg her opvelt; Gud lad dig den vel smage! Drick deraf vel Din ædle Siæl

Af den skal Ljfvet tage.
Guds Kundskab den Melck gifver dig,
Som randt af Guds Bryst rundelig,
Den vist aff Nanden befver

Den vist aff Naaden hafver,
Som kiender GUD
Oc veed hans Bud,

Retfærdighedsens Gafver. See Skaalen gifvis i din Haand Ret smuck forgyldt, du meenig Mand Som her paa Toften findis!

I Skaalen er Guds Kundskab kier. O lad dig dette mindis!

Lutheri Catechismus er Dend Melcke-Skaal, som reckis her Til den Eenfoldigs Nytte:

Den bruges kand I hver en Stand Til Siælens Deel oc Bytte.

Nu findes her Eenfoldighed,

Nu er her oc Vankundighed I den gemeenis Hierte: Her er en Præst, Han veed det best

Med allerstörste Smerte.

Vor Tofte-Hyrde med all Kraft Udöser derfor denne Saft For sine Faar at smage, Hans Spörszmaal er Dend Safft, som her Hans Faar skal til sig tage. Et ævigt Nafn paa Jorderjg, Som saa opbygger Himmerjg, Bör hannem vist at hafve: En Krone skion Af Palmer grön Hand faar til Lon oc Gafve. Gud glæde Præst oc Meenighed! Gud gifve os alle Salighed. Vor Gud skee Lof oc Ære! I Engle - Chor Oc ævig Flor Lad os her efter være!

Aliud

LAC animæ en Pastor largė tibi mulget in ora!

MAMMAS irriguas porrigit ipse Dei.

Ut vigeas, vivas, valeas ECCLESIA TOFTEN;

Effundunt MAMMAE dogmata melliflua.

Sis salvus PASTOR! cui non thesaurus in agro

Sqvalet arenoso; sed petis astra poli:

Dum tua non fodias in terram qvinque talenta;

Sed petis his lucrum: sit tibi magna salus!

Qvėis qværis laudem Christi, plebisqe salutem,

In cœlis tibi laus, gloria & ampla manet.

Det Deus, ut bellė vivas, mi candide Fautor,

Dogmatibus sanis exhilarėsque pios!

ολοκαρδίως precor

Nicolaus Johannis Tanchius Ecclesiæ Totensis Comminister.

Den Hæderlige oc Vellærde Mand Hr. Knud Sevaldsön Bang,

Som her lader see en sand Hyrdis-Pliet, idet hand föder her sine Faar med den rette Siæle-mad, oc vander dem af Salighedsens Kilde. Til Ære og skyldig ærbödigheds Tegn fremsat, aff O L U F H A N S Ö N Aurelian. Her Knud Sevaldsen Bang,

Sogne-Præst til Toftens Meenighed: 'Αναγραμ.

O Börn thar dette Salighetsens Vand (Esa. 12. v. 3.) oc Ljísens Melck uden Penge. (Esa. 55. v. 1.)

Mand holder det vel gandske let, Et Hyrde-Nafn at bære; Dog er det tungt, naar tenckis ret En Hyrde sand at være. Thi her skal hindris Ulfven stoer, Som Faarene vil öde! Her skal uptænckis Siæle-Foer For Faarene til Föde. See denne Tancke hafver hafft Ja endnu ocsaa hafver, Vor Auctor god; som denne Safft For Toftens Faar tillafver. Oc denne Safft er Melck og Vand Af HErrens Huusis Kilde (Joel 3. 18.): Guds Lærdom, Ord, og Kundskab sand Som ævig Törst kand stille. Den er den rette Siæle-Mad, Som GUD oc Siæl kand samle; Oc reckis her paa gylden Fad Til Unge, som til Gamle. O kommer! kommer, tager her, Ja! tager uden Gafve I Tötninger; Ret en oc hver, Som Salighed vil hafve! Haff Prisz, I Toftens Præst Her KNUD, Som Eders Faar saa föder: Jers Nafn det skal ey slettis ud, För Toften ligger öde. Oc naar I er kun Stoff oc Sand, Da skal jers Nafn dog være: En Hyrde sand, en Præste-Mand, Hand vaar til Toftens Ære.

Idem:

Carmine perpetuò celebrant Helicona Poetæ,
Ob fontem doctum Bellerophontis Eqvi.

Lutherum sanctos ausum recludere fontes,
Carmine perpetuò Nos celebrare decet:

Pastor oves vivi deducens fontis ad undas,
Carmine perpetuò jam celebrandus erit.

Ille etenim siccat jam Numinis ubera bina, Ut sistat diram lethiferamque silim. Ne stimulétque tuas posthac sitis arida fauces, In vivo debes ponere fonte silim.

OLAUS JOHANNIS AURELIANUS.

CANUTUS SEVALDINUS,

Aναγρ. Tu unus canis laudes.

Knud Sevalldsøn:

Αναγρ. Löss Valdknuden.

Her Knud Sevaldsön:

Αναγρ. Hvad? Knuden er löss.

Löss du Valdknuden op: Löss Tungens Baand oc Snare Paa voris Ungdom kier oc Guds nyfödde Skare; Som æder endnu Melck, som lærer först at snacke. Huad? See! her er den lösst. Dets bör den Gud at tacke.

> Sin höytærede Svoger til Ære fremsender dette Lauridtz Kieldsön Stub.

Sæpius laudato Clariss. Dn. Autori Patrueli, ceu Patri, Honoratiss.

Dulcius ingenii fætûs vidisse, nepotes
Qvam seros cum sit, Præco verende Dei,
Hôc tua parturiit sacrô mens fæta libellô,
Pensat & ingenium, qvod Tibi Juno negat.
Gratulor & faciles poscenti, sangvine junctus,
Porrigo, Lucinâ vel renuente, manûs.

Hoc tali qvali epigrammate qvi libell, hunc Catech. typis mandari curaverat, gratulabundus l. mq. assurgebat

Hauniæ D. 7. Jan. 1681.

P. A. HÖYELSINUS.

Her Knud Sevaldsøn Bang.

Αναγραμ.

Ah! nu er Bangheds Knude lös.

Ah! Banghed stor er her paa Jord, Naar Synden skal tnrnere:

Mens Glæd' oc Fro til Siælens Ro, Naar Naaden maa regiere. Guds Lov, see hid, den Synde-Iid Dig vjser ind' oc ude: Mens anden Part teer Naaden snart, Lös blir da syndsens Knude, Blir Synden löst, i al din Bröst Ret dristig du maa fore For GUD din Bon i Lius oc Lon: Hand skal dig nock bonhore. I Daabens Bad vel sanck Guds Had For Synd, som Banghed sende; Der Synd paa ny gick op i Sky, Igien lod Had sig kiende. I Naad'rens Fund, gaar den til Bund, Lös er nu Bangheds Knude: Slig Sizele-Ro, gir denne Bog, Derfor den ey forskinde.

In honorem honorand. Dni. Affin. scripsit

Erasmus Thomæ Blix, Schol. Christian. alumnus.

Fortalen

til alle Mine kiere Tilhørere udi Totens Meenighed, Gamle oc Unge.

Marc. 10. v. 14. Lader smaa Børn komme til mig, siger Christus, oc forhindrer dem icke; Thi Guds Rjge hører saadanne til.

Det var Eders Plict, Mine allerkieriste Tilhørere, at elske GUd ofver alle Ting, ja ofver eder selff, Efterdi GUD har elsket eder ofver alle Ting. (Guds store Kierlighed mod eder sees derudi at hand har elsket eder, 1. Ofver Creaturet.) Ofver Creaturet har jo GUD elsket eder: Thi hvilcken aff dem alle, har hand nogen Tjd anseet, med saadant it Kierligheds Øye, som eder? Hvilcke har hand nogen Tjd saa herlig prydet som Eder? Ingen. Jorden har vel Skønhed oc Ypperlighed, mens inted Ljf. Træer oc Urter har Ljff; mens ingen Følelse. Dyrene har Følelse, mens ingen Førstand. Englene har Forstand, mens inted Legome. I har Alting: Skønhed, Lifvet, Følelse, Forstand, oc it velskabt Legome, ziiret oc prydet efter Guds eget Billede med en fornuftig talendis oc udødelig Siæl.

Hvilcken Herlighed der I end falt fra, beholt hand dog icke Kierlighed til eder? Blef Bruden endskient sort, inted var dog deiligere udi Brudgommens Øye end hun (Høys. 1, 15.).

(2. Ofrer Englene.) 2. Har GUD elsket eder ofver Englene: Gick hard icke Englene forbi, som bevaredis med evige Baand oc Mørckhedsens Læncker? Jud. v. 6. Oc ynckedis offver eder, som vare foractede Siæle, oc nedtraadne i eders eget Blod? Es. 16, 5. 6. Hand antog ingensteds Englene mens Abrahams Sæd. Heb. 2, 16. De gode Engle ere i stor Ære hos Gud; De kaldis Guds Engle, Luc. 15, 10. oc Guds Tienere. Hebr. 1. v. 7. I ere udi langt større Ære; thi I kaldis Guds Børn, I Joh. 3, 1. Englene staae for Stolen oc Lammed oc tiene Gud Dag oc Nat. Aabenb. 7, 11. Mens hvad er det imod den Ære, I alle i Christo hafve, at eders Kiød oc Blod, ofver den Stand Adam var udi, oc ofver den Stand Englene er udi, sidder hos Guds høyre Haand i lige Ære oc Herlighed med Faderen? Eph. 1, 20. Til hvilcken aff Englene har hand nogen Tjd sagt: Sæt dig hos min høyre Haand? Hebr. 1, 13.

Gud elsker icke alene eder selff, mens oc eders Børn, som ere kommen aff eders Lænder. 1 Mos. B. 46, 26. hvilcken Kierlighed hand med disse Ord giffver tilkiende, sigende: Lader smaa Børn komme til mig oc forhindrer dem ikke; thi GUds Rige hører dem til. Marc. 10. 14.

(Eders Kierlighed til Gud skal kiendis deri, at I clske hannem igien.) Haffver Gud saa elsket eder oc eders Børn ofver alle Ting; da elsker I hannem igien ofver alle Ting. Matth. 22, 37. Har hand elsket eder ofver Englene; Lad hans Villie, det meste mueligt, skee aff eder paa Jorden, som den skeer af hans Engle i Himmelen; at I omsider maa blifve de gode Engle lige Matth. 22, 30. oc opfylde i Himmelen de onde Englis Sted.

Hafver Gnd elsket eder udi sin egen Søn. O køsser Sønnen, at hand icke bliffver vred, at I skulle icke omkomme paa Veyen (før I kommer frem) Psalm. 2, 12. Ville I nu, I Forældre oc Børn, elske hannem saa igien, hvor var det vel forskyldt! thi hand elskede eder først, I Joh. 4, 19., endoc der

I vare hans Fiender, Rom. 5, 10.

(Oc ere villige til hannem at komme 1. selff.) Elsker I hannem da, lader det see i Gierningen, at naar hand raaber kommer, I da har Lyst oc Villie at komme. Blifver i Jericho, indtil eders Skæg voxer, kommer saa igien til Jerusalem, siger David til hans Sendebud, som aff Hanon vare skamskiendte. 2 Sam. 5, 10. I finde det nock, diszver! hvor ilde I ere skendte aff den Helfvedis Hanon Diefvelen; Det er derfor Guds gode Forsiun, at I skal hafve eders bestemte Tjd at blifve fra den himmelske Jerusalem i denne Verdens Jericho; dog icke til den Ende, at I skal i samme Tjd lade eders Skæg voxe, æde oc dricke, klæde oc føde eder, indtil I blifve gamle og skieggede, oc da først tencke at komme til Davids Søn JEsum, Matth. 22, 42. Mens den Stund i ere i Jericho, at hafve eders Hiertens Lyst oc Lengsel at komme til den himmelske Jerusalem, Gal. 4, 26. oc imidlertjd self voxe tjl fuldkomne Mænd effter Christi fuldkomne Alders Maade, Eph. 4, 13. oc daglig tiltage, som i Alder, saa i Viszdom oc Naade, hos Gud oc Menniskene. Luc. 2, 40. Tencker I Forældre, om det icke hierteligen kand smerte eder, at I raabe effter eders Børn, oc de af Modtvillighed icke vil komme? Hvad monne det da vel gaa Gud til Hierte, at hand saa trohiertig skal raabe: kommer, Matth. 11, 28. Oc hand skal faa saa modtvillig et Svar, at I ville icke. Matth. 23, 27. at I kand icke komme. Luc. 14, 20. Ach hvi skal hand tale til it ont oc fortrædeligt Folck, som icke vil lyde? Es. 65, 2. Vil I icke komme, Forderfvelsen blifver aff eder self, Os. 13, 9. Thi

At Menniskene blifve fordømte,
Aarsagen er icke hos mig:
Thi jeg mit Ord lader lyde,
Kommer, kommer alle til mig.

Komme I icke til Gud, naar hand vil, GUD kommer icke til eder. Kommer icke Giesterne naar hand vil, de blifve aldrig værdige at smage hans Nadvere. Luc. 14, 24. (2. Eders Børn.) Kommer I selff, seer til I kand faa Børnene med. Om en rjg Mand vilde sige til en fattig Qvinde: Gack ind i mit Huus, varme dig, æd oc drick; mens lad det spæde Barn blifve ude. Hvad Glæde oc Fornøyelse skulde vel Moderen hafve i den Rjges Huus, naar hun hørde Barnet skreg oc græd, oc tenckte inde paa detz Elendighed ude? Lader de smaa Børn derfor komme med, at eders Glæde kand blifve dissterre: Lafver en Styrmand sine Seil oc Roer for at frelse sig self oc sit Gods alleene; gier hand det icke oc for at redde alle de i Skibet ere, oc føre dem med sig til en god Hafn? O! lafver det saa I Forældre, at ingen Siæl aff alle dem, som ere med eder i eders Huns-Skib, forkastis; men frelsis, Giern. 26, 22. Troer selff oc eders gandske Huus. Joh. 4, 53. at I samptlige maa faa Troens Ende, Siælens Saliggierelse. 1 Pet. 1, 9.

(Huad Børn I skal tage med. 1. Unge Børn i Alder.) Først vil Gud hafve unge Børn: Lader smaa Børn komme, siger Christus. Faar Gud icke Børn i Ungdommen, hand faar besverlig de Gamle i Alderdommen. Tobias lærde sin Søn at frycte Gud aff hans Barndom, hand bleff oc fast hos Gud i hans

Alderdom. Tob. 1 oc 14.

Lader derfor i Forældre eders Børn komme betimelig, den Stund de endnu ere Børn. I tage jo de vilde Fugle aff deris Reede, oc i Buured dem Unge indsperre oc opfede, saa fremt de skal blifve siden til eders Lyst, tamme, oc siungende. Stor Berømmelse fik Eunicke for sin Søn Timotheo, 2 Tim. 1, 5. Men hun giorde oc stor Flid aff Barndom op, at undervjse hannem i den hellige Skrifft. 2 Tim. 3, 15. Stor Glæde fick Anna aff Samuel, mens hun lod oc Barned tilig komme Barnet, siger Texten, var et Barn, oc nylig for HERREN, afvandt, da det bleff ført hen at sees for HErrens Ansict. 1 Sam. 1, 22. 24. Naar GUD eder med Børn velsigner, ønske I icke med Abraham: Gid mit Barn maatte lefve for Herren! 1 Mos. Bog 17, 18. Oc med Lamech: Gid det maatte blifve vor Trøst i vor Møye oc Arbeide! 1 Mos. B. 5, 29. Vederqvæge Siælen oc føde Alderdommen. Ruth. 4, 15. O! holde I dem ickun til at frycte HErren aff deris Barndom, 1 Kong. 18, 12. oc aff Barndom ofve sig i alle Ting, som høre til Dyd oc Fromhed, 2 Mach. 15, 12. I skal nock med Zacharia faa dette Svar aff HErren igien: I skal hafve Glæde oc Fryd af dennem, oc mange skal glædis i deris Fødsel. Luc. 1, 14.

Heman har 14. Sønner, foruden hans 3. Døttre; Alle ere Kongens Seere oc Præster i Guds Ord: Aarsagen, de vare

alle aff Barndom oplærde i HErrens Sang oc forstandige. 1 Krøn. 25, 27. Eli tvert imod har ickun to Sønner, Hophni oc Phinehes 1 Sam. 2, 34. begge dog arrige Skalcke, som icke kiendte HErren. v. 12. Aarsag, de blefve icke tilbørlig i det Onde straffede. 1 Sam. 3, 13. oc aff Ungdom op ey tilholdte at kiende Gud. 1 Sam. 2, 12. Hvad stor Hiertens Glæde er der, at mand seer, mange iblant Eder har mange Sønner oc Døttre; alle læse vel, alle kiende Gud vel. Mens hvad for Hiertens Sorg er det derimod, endeel iblant eder har faa Børn, ere arrige Skalcke, og icke kiende Gud? Aarsag, tror jeg, er, at I Forældre tilstede deris feyerste Ungdoms Aar, (naar best lære- oc Læse-tjd var for dennem), at hendrifves i Leeg, Spil, Ørckeløszhed oc Dofvenhed: Oc i dem ustraffed, at giøre alt det deris onde Natur kand paafinde. nu i Aar oc Alder tiltage, sætter I dem til Arbeide oc Trældom; ved hvilcket de forhindris fra deris Læszning og Guds Kiendelse. Blifve derfor saadanne Børn (der intet har lærdt i Ungdom, oc derfra forhindret i Opvæxten) hvercken behagelige for Gud, Giern. 20, 7. ey heller for Forældrene, Heb. 11,23. Udvel derfor, kiere Barn, Lærdom af din Ungdom op; Oc du skal finde Viiszdom, naar de graa Haar komme. Syr. 5, 19.

(2. Gamle Børn i Forstand.) For det Andet: Vil GUD hafve gamle Børn i Forstand. Lader Børn komme, siger Christus. Mangen en er it Barn, vil dog icke hede at være it Barn. Det er ilde: Børn giør Børne-Gierninger, 1 Cor. 13, 11. Mangen en aff Ungdom op han værit it Barn, vil i Alderdommen oc blifve it Barn: Det er verre, barnactig, uforstandig. Mangen en har sin gandske Ljfs-Tjd lefvet it Barn, vil oc i sidste Tjd de it Barn. Det er allerverst. Naar Enden er ond, Alting er ondt. Hvor mange Gamle iblant eder ere klogere oc vjsere end Nicodemus self, naar mand taler til dem om jordiske Ting, Joh. 3, 12. Mens i de himmelske Ting, som gaar Guds Ære oc deris egen Salighed an, ere de taabeligere end Bern. Kommer I Bern, oc efter Pauli Formaning blifver icke lenger Børn i Forstand, mens Børn i det Onde, oc fuldkomne i Forstand. 1 Cor. 14, 20. Er det ilde, at en Samson skal miste sit Legoms Styrcke paa sin Alderdom, oc blifve som it Barn: Oc en gammel Loth at blifve søfnig, til sin egen Vanære, naar best Tiid var at vaage. Hvad Saligheds Spilde er der da at formode, naar Siæle-Styrcken Guds Kiendelse paa Alderdommen, naar den heldst giordis fornøden, skal mistis, oc derofver hensofve i Døden. Efterdi da I vjde, siger Paulus, at det er Tjd at opstaa af Søfne, nu eders Salighed er nermere, Rom. 13, 11. da vaag op du (gamle Barn i Forstand) som sofver; at Christus kand lyse for dig. Seer til, at I omgaais varligen, icke som de U-vjse, men som de Vjse:

Kiøber den leilige Tjd, thi Dagene ere onde, blifver icke lenger uforstandige, men vjdendis hvad HErrens Villie er. Eph. 5, 14. Er HErrens Ord nu saa klar skinnende iblant os ligesom it Lys i en mørck Sted, 2 Pet. 1, 19. Hvi vil da nogen ved saa klart it Lius vandre lenger i saa vildfarende

Mørckhed?

e

et

e

er

C

r

a

r

r,

S

l,

e

s

t

u

e

1

9

Hvo veed aff it forskreckeligere Mørckhed end Ægypternis? Det var jo saa stort, at mand kunde tage oc fele derpaa: Det varede i tre gandske Dage, saa ingen i dem kunde komme aff den Sted hand stod paa. 2 Mos. B. 10, 21. 23. Mens er icke Kundskabs Mørckhed hos mange Gamle lige, om icke større? Føler oc finder icke mangen en selff hver Dag paa Mørckhed, saa hand veed hand er it Barn i Forstand oc i sin Guds Kiendelse, begierer dog icke at ville gaa aff den mørcke Samvittigheds Sted, hand staar paa: Mens blifver i samme Mørckhed, som første Dag i Ungdom, saa anden Dag i opvexten, oc tredie Dag i Alderdommen? Veed icke engang at giøre Forskiel paa Fader, Søn oc Hellig-Aand; Ey heller hvo hans Frelsere er, om hand er Davids Herre, tillige med Vil icke heller, som verst er, spørge derom, Davids Søn. Matth. 22, 46. u-anseet der er liust runden om hannem i alle Israels Boliger, 2 Mos. 10, 23. at hand nock ved det Lius, om hand vilde, kunde hielpes fra det fordømmelige mørcke Sted, som hand staar paa: Men elsker mere Mørckhed end Liuset. Joh. 3, 19.

Hvo er dog udi it merck Sted indsluttet, hand jo hvert Øyeblick bancker, raaber, oc begierer at komme ud? Ach! I HERrens Velsignede kommer ud, hvi staar I saa lenge der inde? 1 Mos. B. 24, 31. Raaber, bancker, saa skal eder op-

ladis. Luc. 11, 9.

Børn i det mørcke Fengsel, i Moderens Lif, bryde sig jo self med Mact oc Gevalt løs, oc vil endelig derud, naar deris Skulde da it gammelt Barn, som seer rette Tid kommer. hver Dag Guds Rjge at komme nær til hannem, Luc. 10, 9. oc den bestemte Dødsens Tjd at komme nermere oc nermere, icke med Mact vilde bryde sig løs aff det Vanvittigheds oc taabeligheds Mørckhed, som det ligger udi? Bryder eder derfor selff til gode løsz, førend HErren eder til onde bryder sig lesz med denne forskreckelige Dom: Børn paa hundrede Aar skal dø, oc en Synder, som er hundred Aar gammel, skal forbandis, Esa. 65, 20. Bruger Tjden, den Stund I hafve den. Hvor snart kand det skee, at Tjden for eder, som for mange, blifver afskaaret, førend I selff det veed? Væ eder, naar der skal raabis, der er icke Tjd meere, Aabenb. 10, 6. Oc I icke tilforn har brugt Tjden, den Stund I hafde den. Naar Døren er aaben, er der endda Tjd at gaa ind; mens naar den ved

Døden blifver luct, er der ingen Indgang meere. Lad de daarlige Jomfruer komme, naar Døren er tilluct, der er ingen Opladelse for dennem at formode, Matth. 25, 10. 12. Kieber derfor den Stund Marcket endnu er for Døren. Samler, den Stund det endnu er Høstens Tid. Hvo icke samler om Sommeren, faar vist hungre om Vinteren. Nu er det Sommerens Tid, den stund I har Guds Ord saa rigelig oc rundelig, Derhos Forstand, Ihukommelse, oc runden om eder de, som kiende Gud. Samler, at I paa Vinterens Tid, i Alderdoms, Sygdoms, oc dødsens Tjd icke skal fattis. Ach! Hvad var du salig, dersom du viste i denne din (naadsens) Tjd, hvad der kunde tiene til din Fred (paa Guds Vredis Tjd) Luc. 19, 42. Samler derfor i Tjden, at eder icke skal fattis i Ævigheden. Hafver Begyndelsen, Ungdommen, værit ond, barnactig, uforstandig; Seer til at Fremgangen, Opvexten, kand blifve god, forstandig, Oc Enden, Alderdommen, allerbest. Naar Enden er god, saa er Alting got.

(3. Unge oc gamle Børn i Trældom.) For det tredie, vil Gud hafve Børn, som ere Tienere oc Tienerinder. Lader dem oc komme, i Huszbonder oc Huuszmødre: Betencker dog, at I kaldis i Latinen Patres - oc Matres - familias, det er Huusfolckenis Fædre oc Mødre for den Aarsage, at I skal hafve Faderlige oc Moderlige Omsorg for Tienerne, som for eders egne kiedelige Bern: Efterdi I ljgesaa høyt skal svare Gud for dem, som for Børnene. Thi det heder: giør Regnskab for (al) din Huuszholdning, Luc. 16, 2. Betencker derhos, at Tienerne baade i Skriften kaldis Børn: som Paulus kaldte sin Tienere Onesimum, sin Søn, Philem. v. 10. oc skulde ocsaa nyde Børns Ret, at arfve deris Herrer, naar Børn ey vare til, som Eliezer, 1 Mos. B. 15, 2. 3. Ere i da Forældre, oc de ere Børn, fører dem da som Børn ved eders Christelige Omsorg oc Underviszning til Christum. Ellers vil det blifve tungt for Thi eders, saa vel som deris, Herre er i GUD at svare. Himlene, oc der blifver icke Persons Anseelse hos hannem. Eph. 6, 9. Naar hand i sin Tjd skal fodre hver aff eder, Hosbond, oc Tienere, til Dom; da hver for sit at giøre Regnskab. Hand har jo sat en Dag, paa hvilcken hand vil demme retfærdelig alle Mennisker, (Herre oc Tienere) Giern. 17, 31.

Mistede dog Laban saa stor en Velsignelse, for hand handlede ilde i det tjmelige med sin Tienere Jakob, 1 Mos. B. 31, 9. Da kand I icke forsickre eder om den, all den Stund I skulle befindes icke allene at forvende Tienerne deris fortiente Legoms Løn; mens oc, som værst er, deris Siæle-Løn. At de skulle klage, hvercken at faa Løn eller Lærdom, hvercken Klæder for Legomet eller Føde for Siælen. Thi siger S. Jakob 5, 4. at den enis Raab, naar den aff eder forholdes.

skriger oc kommer ind for den HErre Zebaoths Øren; da maa vist den andens (Siæle-Lønens) Raab, naar den forholdis, komme ind for Guds Hierte. Ey uden Aarsag derfor siger Paulus, den at være verre end en Hedning, som icke forsørger sine oc mest sine Huusfolck (paa Siæle som Legomer) 1 Tim. 5, 8. Det er icke tilbørligt at Tienerne skulle klage, ved det idelige Arbeide oc Fævocten at holdis fra Guds Huus oc deris Børnelæsning. Mens burde den Hosbond være værd at tienis, som icke vilde tilstede sine Tienere at tiene GUD? Dette burde mand giere, oc icke det andet forsømme. Matth. 23, 23. Hvad hielper det, at mangen en iblant eder er omhyggelig for at klæde oc føde sine Tieneris Legomer, oc lader der imod deris Siæle vansmecte? Er icke Herren meere end Tieneren? er icke Siælen meget meere end Legomet? Bekymrer eder icke for deris Ljff, hvad de skulde æde oc dricke, icke heller for deris Legomer, hvad de skulle iføris. Matth. 6, 25. I finde lettelig en mundfuld Brød for deris Legomer, naar I ickun har vederqvæget deris Siæle med Guds Ord. Adspørger ickun først Guds Rige oc hans Retfærdighed: alt saadant skal siden tilleggis eder. Matth. 6, 33.

Hvad skøtter den Fattige om eders Almisse for Legomed, naar I med haarde Ord bedrøfve hans Siæl? Hvad gafner eders Tienere Brødet for Legomet, naar I lade deres Siæle dø i Synden? Det skulde dog være bedre, at de aff Mangel paa Brød for eder døde paa Legemet, end de aff Mangel paa Guds Ords Kiendelse skulde døe for GUD paa Siælen. Varer eder derfore, at den Stund I ere deris Legoms Opholdere, I icke

blifve deris Siæle-mørdere.

r

e

ŗ,

e

,

(Til huem i med disse Børn skal komme: Nemlig til Christum.) Saadanne Unge- Gamle- oc Træle-Børn bør I føre med eder til GUD. Lader dem komme til mig, siger Christus. Christus burde være det eeniste, høyeste oc beste Øyemaal, hvor efter I oc eders Børn daglig burde sicte, efterdi Salighed er icke i nogen anden. Giern. 4, 12. Mens hvad hielper det, at Maalet sees, oc rammes icke? De vende dem, klager Os. 7, 16. mens icke til den høyeste, de vare som en falsk Bue, der slar afsiids uden Maalet, nu til høire, nu til venstre Side. Skulde det gafne nogen til Salighed, at hafve Christum paa Læberne og synden i Hiertet? ney! dersom I sige at hafve Samfund med Christo, oc vandre i Mørcket, da lyfve I. 1 Joh. 1. 6. I kunde icke dricke HErrens Kalck, oc Diefvelens Kalck; I kunde icke være deelactige i HERrens Bord, og Diefvelens Bord. 1 Cor. 10, 21.

I see jo aldrig her it Træ at bære sine Grene ned ad, mens altid op ad. Ere eders Børn da Grene, ligesom I ere Træit oc Stammen, da fører dem altid ved eders gode Safft op ad til Christum, oc icke ned ad til Verden oc helfvede. Lader dem, som Juda Hus, faa Rødder under sig, at de kand bære Fruct ofver sig, 2 Kong. 19, 30. Gaar det, som jeg hører, I Forældre saa haardt til Hierte, at eders egne Børn, som I meene effter Billighed at hafve større Ret til end andre, gaar saa offte, eder uadspurt, aff eders Tieniste til Fremmede, Hvad maa det da gaa Christo til Hierte, at de Børn, som hand har saa stor Ret til, selff eyer, oc selff har kiebt saa dyre til Gud med sit eget Blod, Aabenb. 5, 9. skal ved Forældrenis Lemfældighed, idet de veed at Børnene lefve skendelig, oc icke engang see surt paa dem, 1 Sam. 3,13. oc deris Efterladenhed, i det de icke tilbørlig straffe deris Synder, føris fra hannem? Tilsteder icke mangen en sit Barn, at blifve it med Horen oc Hoerkarlen, førend det blifver it med Christo? Lærer icke mangen en sit Barn at bande, før hand lærer det at bede? Hører mangen Fader oc Moder icke Børnene, gandske u-straffet og u-tiltalt, at lade den ene blodige Æd oc Bande gaa aff deris Munde effter den anden? Mens hvad er det andet end derved at forhindre dem Vejen til Christum, oc aabne dem den til Djefvelen? Bande de imod Guds Lov; Hvor mangen Ulycke oc Forbandelse vil de bande sig selff oc eder til, oc efter Guds Lov vil komme ofver eder? I elske Forbandelsen, siger David, Psal. 109, 17. Derfor skal den komme paa eder.

(Ved huad Middel de skal komme til CHristum.) Fører dem derfor til Christum. Da Christus her siunligen hos os vandrede, kunde mard ved Hænderne oc paa Armene føre hannem de smaa Børn til: mens nu hand icke meere hos os siunlig findis, oc hand dog vil, at Børn, nu som da, skal føris til hannem. da

maa det skee paa effterfølgende Maader.

(1. Ved Suck oc Bøn.) Først ved Forældrenis Hierte-Suck oc gudelige Bønner, hvilcke for Børnene skal begyndis, saa snart I fornemme dem i Moderens Ljf at røris oc bevegis, i da dennem hos eder selff i eders daglige Bønner for GUD indslutte; hiertelig ønskende, Gud ville lade mod dem nu, som mod eder før, sin Naade kiende, at de, den Stund I bær dem under eders Hierter, maatte bevaris vel fra all ofverhengende Ulycke; at de uden Lack oc Lyde, friske oc sunde maa komme til Verden; Oc saa ofte I indbydis i Alterens Sacramente til JEsu værdige Giester, I da oc føre dennem med ved eders hiertelige Suck oc Ynske, at deris, saa vel som eders Siæle, maatte ofverstenckis med JEsu Blod, nyde hans Død oc Fortieniste got ad, at blifve her hans Naadis, oc der hans Æris Børn med eder.

Er eders Hierte-Suck saa høyt fornøden for dem, da de ligger saa sickere oc trygge, dog i Synden undfangen, i Moderens Ljff; Hvor langt meere behøfve de den, naar de siden fødde omsættis paa alle sider aff Verden, Dieflen, oc deris onde Kiød oc Blod? Udelucker dem derfor aldrig aff eders Bønner. Kommer eders Bøn til Gud, saa kommer oc de Børn til Gud, for hvilcke I bede. Herer Gud eders Bøn, saa annammer hand oc eders Børn, oc lader dem være sig befalet. Beder derfore selff for dennem, oc lærer dem med at bede: Bede I samptlige, hvor mangen Velsignelse bede da I dem, oc de eder til?

(2. Ved Daaben.) For det andet komme de til Christum ved Daaben. Indbilder eder ingenlunde, at de kand komme til Christum saadanne som de aff eder komne ere. Ney! Adam kand jo icke afle aff sig en anden Søn, end den som er hannem ljg, ond oc syndig, som hand selff er. 1 Mos. B. 5, 3. Hvor vil I Forældre da gifve aff eder en Reen, som ere self saa urene oc besmittede? Job 14, 4. Hvad som er fød aff Kiød, det er jo Kiød; Uden nogen derfor blifver igienfød ved Vand oc Aand i Daaben, da kand hand ey indkomme i Guds Rige. Joh. 3, 5. 6.

Saa snart siger icke Christus til den døde Lazarum, kom! hand selff jo strax er færdig aff Grafven at udkomme, oc Disciplene villige at løse de bundne Hænder oc Fødder, oc tage Svede-Kluden aff Hofvedet, at hand kand see, oc gaa

ad Veyen til Christum. Joh. 11, 43. 44.

I Forældre veed jo, at eders smaa Børn ligge alle aandelig døde i Moderens Ljf, som i en Graff: De kand icke derfor komme anderledis aff Moderens Liff, end Lazarus aff sin Graff, stinckende oc ilde luctende for GUD. Thi de ere aff Naturen vredens oc fordømmelsens Børn. Eph. 2, 3. Saa snart skulle icke derfor Christus sige, lader dem komme; I skulle jo være færdige ved Daaben at lade dem komme til hannem, at faa der ved samme ljfsens Vand Ljfvet i Ljfvet JEsu, Joh. 14, 6. oc ved hannem der at bekomme det, som I icke dennem kand gifve; Syndernis Forladelse oc det ævige Ljf. Tit. 3, 5. Oc i dem der at dempis, det som i dennem gifvet hafver. Synden, oc det onde, Psal. 51, 7.

(3. Ved en god Optuetelse.) Skal de siden med Lazaro gaa paa samme Lifsens Vey til Christum, værer icke alleniste selff de Apostle, som for det tredie ved eders gode Optuctelse løse de dødsens oc mørckhedsens Bond, som de aff Naturen ere bundne med; mens endoc, naar det icke er i eders Mact oc Efne selff at løse dem; mens endoc, naar det icke er i eders Mact oc Efne selff at løse dem; beder andre herudi hielpe eder at løse. Sætter dem til Gudfryctige Husbonder oc Madmødre, som i veed at være villige til, ved deris Fljd, Optuctelse oc Undervjsning at løse dem. Hafver selff Øye hos,

oc seer selff flittig til, om de blifve løsde: paa det de saaledis, enten aff eder selff, eller andre løsde maa hafve, ljgesom I, en frj Tilgang til Christum. Salige ere (eders Børn), at de maa see det I see, oc høre det I høre. Luc. 10, 23. 24. Tager samptlige Svededugen fra dem, at de i den icke henlegge ved Dofvenhed oc Ladhed det Pund, som HErren dem betroed hafver. Luc. 19, 20. Tager den aff deris Hofveder: jeg meener deris Daarlighed, Taabelighed oc Uforstandighed, at den icke skal forhindre dem JEsu Siun oc Kiendelse; mens de med Disciplene maa see HErren, oc blifve glade. Joh. 20, 20.

I see jo daglig den meget onde Natur, der er i eders Børn, skal de, som ere onde, blive gode, hielper ved eders gode Optuctelse, at de kand komme til Christum. Daarlighed sidder i den ungis Hierte, mens refselsens riis skal drifve den langt fra hannem, Ordsp. 22, 15. Hunning behøfver ey Sucker, den er sød nock i sig selff; mens den suure Ædick. Var der icke saa suur, besk oc ond en Natur i eders Børn. I hafde aldrig fornøden saa sød en Hunning, Optuctelsen. Du hugger hannem med Riset; mens du frelser hans Siæl fra Helvede, Ordsp. 23, 14. Vidden vil vries, om den til dit Arbeide skal tiene: Aff sig selff voxer den icke Vreen. Træit skal bøyes, mens det er ungt oc vegt; siden er det forsilde. En gudfryctig Fader oc Moder kand undertiden neppe ved deris store Møye oc Fljd faa it got Barn til Christum, hvor skal den faa it ont Barn til hannem, som lader det raade sig self, oc lefve efter sin egen onde Villie. Opføder dem derfor i Tuct, oc Formaner dem at kiende oc frycte HERren, Eph. 6, 4.

Jeg hører med Smerte, at I Forældre ofte føre saa dybe Suck, oc saa væmodige Klagemaal ofver eders Børn, for I faar dem icke til at læsc, de acte eder icke, de bevjse eder ey den tilbørlige Kierlighed, Ære oc Lydighed, som i efter Guds Lov burde af dem at hafve. O betencker, I Forældre, om I hertil oc selff ere den største Aarsage: Som I opføde dem i Ungdommen, saa har I dem i Alderdommen. I tilstede dem i Ungdommen at træde eder paa Fødderne; I Alderdommen tage de sig self Forlof at træde eder paa Halsen. Gud har lagt en stor Mact oc Myndighed ned hos eder til at tvinge det onde i dem. Mens dem er ingen Mact gifvet til at imodstaa eders Myndighed. I bruge den Mact icke, den Stund den er i eders Haand, til det Onde i dem at dempe, oc det Gode at fremme: Derfor lader GUD den ofte i sin Refærdighed tage aff eders Haand, og sættis i Børnenes Haand, eder til Straff, Fortræd, oc Hierte-Sorg i Alderdommen: Thi bøyer du icke dit Barns Hals i Ungdommen, oc bancker hans Sider, meden hand er it Barn, da blifver hand haard oc ulydig for dig, oc blifver dig til Hierte-Sorrig, siger Syr. 30, 12, 13.

(4. Ved en sand Guds Kiendelse.) For det Fierde bør I føre dem til Christum ved en sand Guds Kiendelse. Hvad gafner en god Optuctelse for Legomed, naar hos den icke er Saligheds Kundskab for Siælen? Er der nogen Løcksalighed paa Jorden, da bestaar den i en sand Guds Kiendelse. Den Løcksalighed hafde Paulus naaed, derfor siger hand: Jeg acter alle Ting at være Skade oc Skarn, for Christi JESU min HErris kundskabs Ypperlighed. Phil. 3, 8.

At kiende GUD er bedre, end at vjde Alting. Skulde icke it Barn kiende sin Fader, det var en stor Skam; større Skam var det, icke at kjende den Gud, som mand skal tro paa; heldst efterdi hand er en Fader offver alt, som kaldis

Børn i Himmelen oc paa Jorden. Eph. 3, 15.

aa-

ge-

n),

24.

en-

em

er:

ed,

ns

20.

ers

ers

ed

en

er,

er

le

er

e,

al

s,

·e

a

e

C

e

En Oxe kiender jo sin Ejermand, oc en Asen sin Herris Krubbe; skulde da Guds eget Folck icke kiende deris Gud? Es. 1, 3. Har nogen Tjd Guds Ords Lius skinned klarere, end nu i voris Tjd: burde Salighedsens Kundskab nogentjd være større, end nu? Oc dog vil I vanvittige, at dette eder lenger skal aff Christo forrekastis: Saa lang en Tjd er jeg hos eder, oc I har icke kiendt mig endnu? Joh. 14, 9. Hvad hielper det eder, at i med Jøderne sige: Gud er eders Gud,

oc I kiende hannem dog icke. Joh. 8, 55.

Det er berømmeligt for Verden at høre sit Barn oplært i Verdens Viszdom, som Moses i Ægypternis. Giern. 7, 22. Mens at here det oplært til Guds Rige, Matth. 13, 52. det er Det var en stor Glæde for Joseph og Maria, at de saae Barnet Jesum i Templen, mens en langt større Glæde, at de saae ham der klog oc forstandig, lærende de høylærde. Luc. 2. 46. At Børn ere eders Børn, det er en stor Fornøyelse: mens at eders Børn ere Guds Børn, det maa være en usigelig Hiertens Glæde. Ved den naturlige Fødsel ere de allerede blefven eders Børn: mager det nu ved den aandelige Føde, Guds Ords Kiendelse, at de oc maa blifve Guds Børn. Betencker dog, I hafde self aldrig blefvet til Børn, hafde I icke haft kiødelige Forældre, oc aldrig blefven til Guds Børn, hafde I icke hafft aandelige Forældre til at oplære eder. Legger derfor ved eders Flid Guds Ord i eders Børns Munde, GUD skal nock ved sin Aand, naar I bede der om, legge det i deris Hierter, derved at giøre dem til sine Børn. Thi aff sig selff vide Børnene icke at kiende GUD. Lad være Samuel Nat oc Dag tiener i HErrens Tabernackel; hand kiender dog icke HErren. 1 Sam. 3, 7. Skal hand vide at giøre Forskiel paa HErrens Tale, oc Eli Tale; Præsten Eli maa her om selff undervise ham. v. 9. Vel maa eders Børn ved Daaben være kommen til Christum, oc der i hannem være indplantet, de

vjde dog icke, naar de opvoxe, at kiende HErren, uden de herom blifve underviist.

Den Blinde hos Johannem hielpis oc aff Christo selff til sin Siun, dog kiender hand hannem icke ret, førend hand aff Christo selff der om blifver undervist. Joh. 9, 36. 37. Mormanden læser selff i Esaiæ Bog, om JEsu Død; hand kjender hannem dog icke, førend Philippus undervjser hannem, oc forkynder hannem om JEsu. Giern. 8, 30. 31. 35.

Det er Aarsagen, hvorfor HErren vil, I Forældre selff skal lære HErrens Ord, oc siden igientage dem for eders Børn, at baade I oc de samptlige dermed skal lære at kiende HERren. Legger, siger hand, 5 Mos. B. 11, 18. 19. mine Ord paa eders Hierter oc paa eders Siæle, oc binder dem til it Tegn om eders Haand, oc lærer eders Børn dem at tale der om, naar du sidder i dit Huus, eller gaar paa Vejen, oc naar du legger dig ned, oc naar du staar op. Smager derfore, I Forældre ey allene selff denne søde Catechismi Melck, mens gifver den oc i eders Børns Munde, at eders samptlige Tunger, som Brudens Høys. 4, 11. maa blifve fulde aff Melck oc Hunning.

De rjge Børn kiendis deraff, at de bær skiønne oc kostelige Klæder: ljgesom Elias der af, at hand bar lodne Klæder. 2 Kong, 1, 8. Mens it Guds Barn kiendis deraff, at hand er klæd aff Gud, med Vjszdom oc Forstand, som Salomon. 1 Kong. 4, 29. Den Rjge derfor rose sig icke aff sin Rjgdom, men hvo der vil rose sig, han rose sig deraf, at hand kiender mig: siger HERren. Jer. 9, 24.

Den som har intet i Verden uden Guds Kiendelse, hand har meere end den Allerriigeste, thi der i bestaar det ævige Liff, at de vijde dig Faderen at være den eniste sande Gud, oc Sønnen, som du udsende, JEsum Christum at være den selffsamme eeniste GUD Joh. 17, 3. i hellig Aands Enighed: uden hvilcken I ellers inted kunde vijde. 1 Cor. 12, 13.

Jeg seer det I ere daglig omhyggelige for med den rjge Bonde, Luc. 12. at opbygge eders Børn Gaarder, Huuse oc Lader, der i at indsamle dem Forraad for mange Aar: værer langt meere omhyggelige for, ved en sand Guds Kiendelse at bygge dem it ævigt Huus i Himmelen. 2 Cor. 5, 1. Efterdi denne Verden med all hendis Herlighed skal forgaa; men den som giør Guds Villie blifver til ævig Tjd. 1 Joh. 2, 17.

(Huordan de skal komme uforhindret.) Skal saaledes eders Børn komme, da forhindrer dem icke, siger Christus. Ach! hvor er der mange Ting i Verden, som forhindre Menniskene at komme til Christum. De søge alle det som er deris eget; Klager Paulus, oc ingen det som er Christi. Phil. 2, 21. Hafde de indbudne Giæster icke ladet sig forhindre, den ene aff sin

Ager, den anden aff sit Kiebmandskab, den tredie aff Hustruen,

de hafde vel smaget Nadveren. Luc. 14, 18.

Mangen en har for liden Tjd at komme til Christum, oc alt for megen Tjd at blifve hos Ager, Oxen oc Horen. Mens var det icke bedre, at saadanne forderfvedis ved eders Forsømmelse, end I skulle forderfvis aff dem ved deris syndige Brug? Hvor er det at beklage, at Endeel skal saa forhindres aff det tjmelige oc jordiske Arbeide, oc den vederstyggelige Letfærdighed, at dem sielden eller aldrig gifves Tjd derfra til det aandelige! Er det icke den fornemste Aarsage, at Endeel bjer til de blifver 20 oc 30. Aar, førend de komme til Christum oc blifve værdige at smage hans Nadvere? Mens hvi telle I Penge der, som icke er Brød, oc eders Arbeide der, som I icke kand blifve mette? Bøjer eders Øren, oc kommer til mig, siger HERren, hører, saa skal eders Siæle lefve. Esa. 55, 2. 3.

Gud velsigner mangen en, som Abraham med meget Qvæg. I Mos. B. 24, 35. Mens i det Sted denne Velsignelse burde at drage Menniskene til Gud, saa forhindres mangen en ved den fra GUD. Thi elsker icke Endeel saadanne Creaturis Kiød oc Melck meere end deris eget Kiød oc Blod, deris Børn, idet de lade deris Børns beste Tjd i dem at vocte hendrifves, oc der ved forhindre dem at komme oc søge i deris Catechismi Læsning oc Undervisning den fornuftige og u-svigelige Melck, Guds Ord, at de i det kunde voxe til Saligsjørelse. I Petr. 2, 2. Mens tencker, hvor snart JEsus vender sig fra de utacknemmelige Gadarener til sin egen Stad, naar hand for-

nemmer, at de elske meere de ringe Svin, end hannem.

Matth. 8, 34.

de

til

aff

or-

ler

r-

elff

ers

de

rd

it

er

ar

I

ns

r,

oc

r.

er

n.

a,

er

d

Gud gifver mangen en iblant eder Middeler nock, at holde Skolemester til sine Børn oc Tiunde, for at lade dem lære i Bøger, oc mangt it Barn oc Tienere skulde gierne, som jeg hører, være fornøyed, om de aldrig fik meere Arff efter Forældre, eller Løn for deris Tieniste; Det var oc Arff oc Løn nock. Mens den Lyst Endeel, paa den ene Sjde, har meere til Børnenis tjmelige end ævige Velfærdt, oc den Sorg, der, paa den anden Side, er meere for eget Arbeide oc Baade, end for Guds Ære, forhindrer ofte saadan god Gierning. Men siger mig, hvad hielper det, om mand eyede all Verden, oc skulde dog ljde Skade paa sin Siæl? Matth. 16, 26. Hvo u-forhindret vil komme, maa idelig flette sig, sætte en Fod for en anden, oc gaa it Trin effter it andet. Vil I Forældre self komme, staar icke i eders Christendom stille. At stille staa, er tilbage gaa. Vil I, at eders Børn skal komme; Lader dem icke i det medfødde Onde stille staa. Det stille Vand drager gierne den slemme Stanck. Lader dem komme

oc gaa fra en Gudsfryct til den anden, fra en Catechismi Part til en anden, fra it Spørsmaal til it andet, fra en Psalme til en anden, fra en Tro til en anden. Thi salige ere de, som vandre i HErrens Lov. Psal. 119, 1. Tage de nyfødde Børn hver Dag ny Legomens Styrcke aff Moderens Bryst, lader de Igienfødde aff disse tvende Guds Kierligheds Bryste

daglig tage ny Saligheds Saligheds Styrcke.

Lade I eders Børn saa uforhindret komme, I finde nock her den, som vil frembære for dennem sine Bygbrød oc sit ny Korn, at mette dennem med, den Stund de sidde ved Lærerens Fødder. 2 Kong. 4, 42. Forhindrer dem derfor ingenlunde at komme: all den Stund de baade kand hafve en David, som gierne vil forsørge dem. 2 Sam. 19, 33. og u-fortrøden lade dem sidde iblant dem som æde hos hans Bord. v. 28. Oc en Gamaliel, som uden all eders Tilleg skal finde sin Sølff-Penge oc Klæder oc Føde. Jud. 17, 10. den Stund hand dem undervjser oc oplærer. Giern. 22, 3. Holder eder ickun effter Syrachs Formaning nær til Vjsdommen I vanvittige oc blifver i Lærdomshuset oc Skolen: Hvi blifve I tilbage? Hvi ville I lade eders Siæle trøste? Syr. 51, 31. Skulde vel en fattig Fader oc Moder vegre sig ved at lade deris fattige Barn komme til en rig oc mæctig HErre, naar hand det begierede, all den Stund hand lofvede at ville giere det til sin Arfving, oc sætte det ofver all sit gode? Ney! Her tilsiges eders Børn saa stor en Arff, som er GUDS Rige: (Huad Naadis Løn de skal hafve, som uforhindret komme: Nemlig, Guds Rige.) Derfor forhindrer dem ey at komme, thi Guds Rige herer dennem til, siger Christus. I vare vel alle skabte til dette Guds Rjge. Vjsd. 2, 23. Mens ved Diefvelens Afvind blifve I aff det i ævig Fordømmelse henstødt. Skal I faa det igien, ved Christum allene skal det skee. Thi Salighed er icke i nogen anden. Giern. 4, 12. Hannem hører det til ved en dobbelt Ret: Først, som en naturlig ævig Guds Søn; dernest, som en Frelsere oc Saliggiørere, der ved sin fuldkommen Lydighed oc Fortieniste det fortient har. Ved den ene Ret beholder hand det for sig self; ved den anden deeler hand det til eder, som i Troen komme til hannem. Ved anden Ret hører det eder icke til. Thi I ere blefne salige aff Naade formedelst Troen til JEsum, icke aff Gierningen, at icke nogen skal rose sig. Eph. 2, 8. 9.

Kunde dog ingen komme til Paradjs, uden igiennem den Cherubs Haand, som Porten bevarede. 1 Mos. B. 3, 24. Hvor skulde nogen tencke, at komme til dette Guds Rjge, uden igiennem denne Saligheds Vey Christum, efterdi ingen kommer til det uden ved hannem. Joh. 14, 6. Ved hannem alleene hører det eder til: Thi i hannem er det eder alle aff Evighed bered. Gud hafde icke lagt Jordens Grundvold, han hafde jo tilforn aff Evighed lagt eders Saligheds Grundvold i Christo. Hand hafde jo icke skabt Verden til eders Legoms Vonning oc Ophold, hand hafde jo tilforn i samme Christo indrømmed eder dette Guds Rjge til eders ævige Ljfvis Bolig.

Lad være det saaledis hører eder til, I nyde det dog aldrig, uden I komme til hannem. Vil Jøderne icke komme, da tagis dette Guds Rjge fra dennem. Matth. 21, 43. Vil I komme, da kommer Guds Rjge til eder igien. Luc. 11, 20. Ved det I annammis i hans Naadis Rjge her, da forsickres I om

hans æris Rjge der.

Om I oc eders Børn icke strax har dette Guds æris Rige med Enoch oc Elia i Eyedom oc Besiddelse der, I har det dog her med Job i Troen. Job 19, 25. 26. Oc i Haabet. Rom. 8, 24. Sidder I icke strax med Paulo der, i den tredie Himmel, 2 Cor. 12, 2. I ere dog med Jakob her i Himmelens Port. 1 Mos. B. 28, 17. Ere I icke allerede ofversatte i hans æris Rige; I ere dog fast satte i hans Naadis Rige her. Gifver ickun i dette ene Rige her u-sigelige Suck af Hiertet. Rom. 8, 26. I skal strax igien fornemme fra det andet u-sigelige Himmel-Ord, 2 Cor. 12, 4. Ja u-sigelig Glæde i Hiertet. 1 Pet. 1, 8. Saa vist derfor som det ene Rjge er inden i eder her, Luc. 17, 21. Saa vist skal I eye det andet der i Fuldkommenhed. Saa begge herer dog eder til, om I komme til JEsum. I ere Guds Børn siger S. Hans, mens det er icke endnu aabenbaret, hvad I skulle være: men I vjde, at naar Christus blifver aabenbaared, da skulle I vorde hannem lige, thi I skulle see hannem, som hand er. 1 Joh. 3, 2. O ædle Børn, som baade her oc der skal være Guds Børn! Ere I Guds Børn, da skal eders Arf være, hvor eders Gud er: ere I Børn. da ere I oc Arfvinger, det er Guds Arfvinger, men Christi Medarfvinger (til Guds Rjge.) Rom. 8, 17. Saa I har tvende Riger: It her i Naade; det andet der i Ære. It her i Hiertet, det andet, der i Guds Ansict, oc hans Ansictes Beskuelse. Thi I skulle der see Gud, Ansict fra Ansict, ljgesom hand er. 1 Cor. 13, 12.

Hører eders Børn nu saaledis Guds Rjge til, O hvilcken Synd giør I Forældre, om I icke drager Nat oc Dag Omsorg for, at dette Guds Rjge icke skal tagis fra dem, Matth. 21,43. Fører derfore med Folcket saadanne Børn til JEsum, at hand kand røre ved dem (nyde hans Naade oc Velsignelse.) Luc. 18, 15. Salig er den, som JEsus velsigner: den Velsignelse kommer ofver Siæl oc Legem, tjmelig oc ævig, thi hans velsignede skal arfve det ævige Ljf. Matth. 25, 34.

Hører eders Børn Guds Rjge til, O hvilcken stor Synd giør en Prædicanter, som Gud har sat til en Siæle-Hyrde offver den gandske Hiord, Lamb oc Faar, Unge oc Gamle, Joh. 21, 16. at føde dem ved Ordet oc Sacramenterne, om hand icke af al Mact stræber efter, at saadanne Unge-Gamle-oc Trælle-Børn kand lære at kiende Gud: derved at blifve entlediget fra det Satans Rjge, som de med Synden har fortient, oc forhielpes til det Guds Rjge, som ved JEsum dennem tilhører. Gifve da Gud, baade I oc jeg med saadan Omhyggelighed maatte føre de betroede Børn til JEsum, at enhver aff os paa Guds Dombs Dag maatte kunne sige med Glæde for sig og sine: See HErre, her er jeg oc de Børn som du har gifvet mig! Es. 8, 18.

(Saadan eders komme til JEsum er JESU komme til eder.) Kommer I saaledis, som sagt er, til JEsum, I skal fornemme aff denne eders Catechismo, JEsu komme til eder igien. Hans Bryste, det gamle oc ny Testamente, eller hans Ord oc Sacramenter i dem vjser hand eder her (ved Catechismi Parter): I første Part, hans Lovis Ord: som vel ihielslaar, 2 Cor. 3, 6. Mens i anden oc tredie Part hans Naadis Ord, som giør lefvende igien. v. 6 I fierde oc femte Part de to Sacramenter.

Disse to Bryste, som ere ljgesom to unge Raa-Tvillinge, Høys. 4, 5. haffver hand ved hans komme til eder opfylt med Viin oc Melck: at I hans Venner skulde æde oc dricke. Høys. 5. (1. Part.) Er Viinen, Loven, som gifves i eders Siæle-Saar, skarp oc bitter, at den vircker Forbandelse oc Døden for eders Synde-Dricken. Gal. 3, 10. (2. Part.) Melcken, Naaden i anden Part, som Gud Fader ey af Fortieniste, mens aff Naade uddeler Eph. 2, 8. 9. Ved sin Søn JEsum, oc indgifver i Hiertet ved den hellig Aand, en sød oc velsmagende.

(3. Part.) Dricker I daglig Forgiften, Synden i eder, Ljgesom Jorden dricker Vandet, Job 15, 16. Ved Melcken dempes Forgiften, oc mister sin Krafft. I tredie Part seer I den søde Melck, Bønnen, udflyde af. JEsu egen Mund i eders Mund, Matth. 6, 9. Ved den I Troende daglig kand dempe oc udslucke all den ondis forgiftige Pjle. Eph. 6, 16.

(4. Part.) Hos Melcken oc Viinen føyer Esaias cap. 55. oc Joel cap. 3. Vandet. Vandet borttager all U-reenlighed paa Kiødet, 1 Pet. 3, 21. oc giør Mennisket, som før var herlig, yndelig oc behagelig. O! her er Vandet: It aff de tre Ting, som vidner (om JEsu Kierlighed til os) paa Jorden. 1 Joh. 5, 8. Som flyder med Blodet, aff denne Saligheds Kilde, JEsu aabnede Sjde. Joh. 19, 34. I dette Daabens Sacramente, ved hvilcket Vandbad i Ordet I rensis fra all medfødde Synds Smitte oc Ryncke, oc blifve for Gud (yndelige) hellige, oc ustraffelige. Eph. 5, 26. 27.

(5. Part.) I fembte Part see i den søde Viin, som er Jesu Blods samfund. 1 Cor. 10, 16. Hvilcket fra Kierligheds Bryste kommen, Rom. 5, 8. Aff JEsu velsignede Sjde udrinder, Joh. 19, 34. til at toe oc rense eder (I værdige i dette Sacramente) aff alle Synder. 1 Joh. 1, 7. Thi kand Viinen glæde Hiertet, oc rense Saar, hvor meget meere kand dette JEsu Blod, i, oc med Viinen drucket, glæde eders Siæle, oc rense eder aff all Synd? Smager derfor, oc seer, hvor sød eders JESUS er: Salige ere I, (oc eders Børn,) som hafve Tilfluct til hannem. Psal. 34, 9.

(Formaning til alle at komme.) I Forældre, kommer da, som de Melckefulde Ammer, der selff allerede har annammet aff denne Catechismo den gode oc sunde saligheds Spjse, oc gifver igien den søde oc velsmagende Guds Ordis Melck til eders Børn. Naar I tage dem fra eders tomme Bryste, legger dem strax til disse fulde Guds Kierligheds Bryste: At de ved dem maa opfostris til Guds æris Rjge, som ved Daaben med eder

allerede ere indkomne i hans Naadis Rjge.

I Børn, saa snart I fødis, da stunde I at komme til eders Moders Bryst, der aff for eders Legomer at uddrage den søde Brøst-Melck. O! saa snart I blifve igienfødde, haster at komme i rette Tjd til disse Guds Kierligheds Bryste, at uddrage der aff for eders Siæle den søde Melck, Guds Ords Kiendelse. Thi saa lidet eders Legomer kand lefve uden Brød oc Melck, saa lidet kand eders Siæle lefve uden Guds Ord. Matth. 4, 4. Skal da, I Børn, lefve for Gud ved Guds Ord; som I lefve for Forældre ved Melck oc Brød: da forsiuner eder i Tjde med denne fornuftige Melck, at I kand voxe i Troen. 1 Pet. 2, 2. It Melcke-Børn er oc it Skiøde-Børn. Blifver I saaledis Guds Melcke-børn, I skal oc blifve Guds Skiøde-Børn, daglig at blifve i hans Naadis oc Kierligheds Skiød til tjmelig oc ævig Velsignelse.

Jeg veed vel den Melck, som I udi eders unge Aar udpattede aff eders Moders melcke-fulde Bryste, var for eders
Munde sød oc velsmagende: Mens I skal i Sandhed befinde,
at naar I faae en Forsmag paa denne aandelige Melck, som
uddragis aff disse Guds Kierligheds Brøste, det Gamle oc Ny
Testamente, oc uddeelis for eder her i eders Børne-Catechismo,
denne den anden langt at skulle overgaa. Thi hin kand vel
giøre eders Legomer sunde; men denne kand giøre eders Siæle

salige. Jac. 1, 21.

n

r

e

u

Jeg veed, at gamle Folck æder ocsaa Melck: Derfor hafver jeg viist eder I Gamle, saavel som I Unge, Veyen til disse Kierligheds Brøste, ved disse eenfoldige Spørzmaal oc korte Tafler, som ere uddragne, baade aff den Ny Catechismo, hvilcken den Bogstaf N. eder vjser, oc Gamle Catechismo, hvilcken den Bogstaf G. udtyder, efterdi I udi Fleng den Gamle saa vel som den Ny her læse oc bruge. Mens hvor til tiener

en Veyvjser, naar ingen vil komme oc hannem følge? Lyder derfor eders Lærere, oc følger dem; thi de vaage, som de der

skulde giøre Regnskab for eders Siæle. Heb. 13, 17.

I Børn, I see her, jeg bruger ey til eder, som nu kommer, anden Skaale at uddeele denne aandelige søde Melck, end den samme gyldene Skaale, voris Børne-Catechismum, som mine salige Formænd før mig brugt have, oc til Saligheds Trøst oc Ledskelse i saa mange Aar har skencket eders Forældre af. Mens hvor til tiener en iskenckt Skaal, naar ingen har Lyst at ville komme oc dricke aff den?

See I da, det er den samme Skaal, som eders Forfædre før saa ofte har drucket aff; idet jeg bruger ey andet end Catechismi egne ord, oc, det meste mueligt, ved dem for-

blifver baade i Spørsmaal oc Giensvar.

See I Skaalen nu, som da, at være opfylt med det samme saliggiørende Guds Ord, som er kosteligere end Guld oc end meget fiint Guld. Ps. 19, 11. Ja opfylt med den velsmagende Melck, Naade oc Syndernis Forladelse, som er bedre end hundrede stycker Guld oc Sølf. Psal. 119, 72. Da dricker alle med hiertens Lyst, at I nu, som Fædrene da, maa blifve ledskede oc vedergvegede. Thi hvo som dricker aff dette Vand,

hand skal icke tørste til evig Tjd. Joh. 6, 14.

Jeg hafver ey heller ladet den Møye været mig fortrydelig, at vjse eder baade hvor ofverflødig denne Catechismi Skaalemelck er: efterdi I aff disse hosføyede Skriftens Stæder i Bredden, baade hos den Ny oc Gamle Catechismum, see dens store Rjgdom oc Ofverflødighed. Saa oc, hvor sød oc velsmagende den er, I det I aff samme Skriftens Stæder erfare intet i denne Catechismi Skaale at findes, som jo er uddraget aff disse tvende Guds Kierligheds Brøste, det Gamle oc det Ny Testamente, saa som af Guds Ordis egen salige Kilde. Hvorfore I desto dristigere kand øse, oc desto begierligere til Salighed dricke. Thi i dem hafve I det ævige Ljff. Joh. 5, 39.

Denne min Fortale, allerkieriste Tilhørere, er til eder allene af Aarsag I allene, efter Guds Forsiun, lagde mig paa eders Kalds Dag til eders Kierligheds Bryste: da den Ungis saa vel som den Gamlis Raab, aff Kierlighed til mig allene udgick oc hørdis. Nu legger jeg eder igien, Gamle oc Unge, som daglig ved min hiertens Suck oc Bøn, saa nu ved denne liden Bog (hvilcken icke til min Roos oc Ære, som aff saa ringe Arbeid icke kand falde, jeg søger den ey heller, mens allene til Guds Ære oc eders Saligheds Nytte oc Gafn er sammenskrefvet) til Guds Kierligheds Bryste. Gifve Gud! at som jeg endnu ligger fast ved eders Kierligheds Bryste, oc daglig nyder der aff den ene tjmelig Velsignelse efter den anden; I ocsaa nu, ja efter min Død, motte ligge faste ved disse

Guds Kierligheds Bryste, oc drage for eders Siæle den ene

aandelige Velsignelse efter den anden.

1,

r

e

d

d

d e

i

e

Ja! jeg legger ey allene eder til disse Guds Bryste, mens jeg legger denne Catechismi Melck til en hver aff eders Brøste, i det jeg til Tacksigelse forærer til enhver Gaard i denne Menighed en af disse Bøger, paa det, naar I begiere aandelig Viin oc Melck, det er Naade, oc Syndernis Forladelse til det ævige Ljff, oc tørste efter Salighedsens Vand, Vederqvegelse imod Synden, Enhver da motte finde det oc kiebe uden Penge. Ésa. 55, 1. derved at blifve lesked oc vederqveged til ævig Salighed. Derfor,

Kommer, Bogens Sødhed Smager.

Salige ere de, som høre oc læse denne Bogis Ord, oc bevare de Ting, som ere skrefven i den. Aabenb. 1, 3. Vi komme alle, HErre JEsu. Kom du oc HErre JEsu, oc lad din Løn være med dig. Aabenb. 22, 12. Ja kom snart HErre JEsu v. 20. oc hielp os samptlige, som her har smaget den Naadis Vjn, Melck oc Vand, at vi maa der smage Viinen, den himmelske Glæde, Melcken din guddommelige Trøst, oc Vandet din hellig Aands Ledskelse oc Vederquegelse, efter dit eget Løfte. Joel 3, 18. Hvilcket

> hiertelig ønsker, nest sig self, Eder alle Alles eders tro Forbedere
> tegaard

distribute the state of the second se

Totens Præstegaard 1679. 12 Julij.

Knud Sevaldsön,

Hvad er Catechiszmus?

Catechismus er en kort Begreb aff Guds Ord paa vor Saligheds Lærdom.

Hvor mange Parter deelis denne din Borne-Lærdom udi?

Udi 5. Parter, som ere:

1. De Tj Guds Bud: vor Skyldebog.

2. Troens Artickle: vor Trøstebog. 3. HErrens Bøn: vor Bønnebog.

4. Daabens Sacramente. Vor styrckebog.

5. Alterens Sacramente.

Huad lærer disse fem Parter dig?

To Ting, som er: 1. At jeg har forlored, oc forspildt Guds Rige, der det var mit (Viszd. 2, 23. 24.). 2. Huorledis jeg kand faa det igien, nu det ey er mit (Eph. 2, 12. 13.).

Huormed har du for spilt Guds Rige? Med mine Synder imod Guds Lov de Ti bud: thi de viser mig 1. Synden (Rom. 3, 20.) oc 2. Syndens Straf (Rom. 7, 10.).

Hvorledis kand du faa dette Guds Rjge igien?

Det faar jeg igien: Naar jeg I. Ey fortuifler i synden, men troer 1. Gud Fader, som mig hår skabt vil ey lade mig blifve fortabt, men 2. For sin Søns JESU Død oc Pjne, Tage mig til Naade igien, Oc 3. Ved sin gode Aand daglig skencke mig en fuld Syndernis Forladelse, oc fornye mig til alt got.

II. Holder saaledis daglig Gud fast paa min Sjde ved

Jesu Bon (1 Mos. B. 32, 26.).

III. Stræber efter min Daabis Pact med Gud at blifve

u-ryggelig.

IV. Ved JEsu Legom oc Blod I Alterens Sacramente om mine Synders forladelse, oc det ævige Liff oc Salighed forsickris.

Hvor mange Bud er Guds Lov forfatted udi? Udi Tj Bud (5 Mos. B. 10, 4.).

Hvor mange Tafler skreff Gud denne Lov paa for Israels Börn? Paa tvende Stentafler (2 Mos. 34, 1.).

Hvorfore blef de icke skrefven paa en, mens paa to Tafler? Fordi de handler om tvende: nemlig, om Gud, oc vor Neste (Matth. 22, 37. 39.).

Hvo skreff disse Tj Bud paa disse tvende Stentafler? Gud med sin egen Finger (2 Mos. B. 31, 18.). Hvor mange Bud vare skrefven paa den förste Tafle? De tre første Guds Bud.

Hvad lærer dig den förste Tafle, eller hvor om handler de tre förste Bud i den?

De lære mig, hvorledis jeg skal skicke oc forholde mig imod Gud, oc handler om alt det jeg er samme min Gud skyldig.

Hvad est du Gud plictig oc skyldig?

At elske Gud af gandske Hierte, af gandske Siel, oc aff

all Kraft oc Formue (Matth. 22, 37.).

ig-

ldt

lis

de

af

er,

or

)c

is

ed

7e

te

Huorledis bör du ester den förste Tasse at elske Gud?

1. Med Hierte. At frycte oc elske Gud ofver alting, oc

mig paa hannem forlade; efter det første Bud (5 Mos. B. 6, 5.).

2. [Med] Mund. I Modgang paakalde Guds Nafn, lofve

oc tacke; Efter det andet Bud (Psal. 86, 12.).

3. Oc [med] gierning. At høre Guds Ord, oc lefve der efter; efter det tredie Bud (Rom. 2, 13.).

Hvor mange Bud vare skrefven paa den anden Tafle?

De siu sidste Guds Bud.

Hvad lærer dig den anden Tafle, eller hvorom handler de 7. Bud i den?

De lære mig, hvorledis jeg skal skicke oc forholde mig imod min Næste, oc handler om alt det jeg er mig self oc min neste skyldig.

Huad est du dig selff skyldig?

At være tro imod min arme Siel oc Legome indtil Døden (Aabenb. 2, 10.).

Hvad est du din Neste skyldig?

At elske min Neste ljgesom mig selff (3 Mos. B. 19, 18.).

Hvo er din Neste?

Alle Mennisker; onde oc gode, Venner oc Fiender, enten de har forskylt Ont eller Got aff mig (Matth. 5, 43. 44.).

Hvad er Summen paa alle Budene? Kierlighed; efter de tre første Bud, at elske Gud; efter de 7. sidste Bud, at elske min Neste (Rom. 13, 10.).

Det förste Bud.

Hvorfore sættis her först paa alle Budene: vi skal frycte oc olske Gud?

At vi ved de Ord skulle altid oc idelig erindres at frycte oc elske Gud, høre oc ofver alting tencke paa hans Lov Dag oc Nat (Psal. 1, 2.) oc stedtze giøre effter det hand i samme Lov oc Bud befaler os (Psal. 119, 34.).

Huad er det at frycte Gud?

Det er, ey forsetlig at giøre imod Guds Bud oc Villie; men aff en Sønlig Fryct hade Synden, tordi vi veed Gud, som en retfærdig Gud, den hader oc straffer (Syr. 15, 13.). Huad er det at elske Gud?

At lade Alting, som i Verden kiert er, fare for Guds skyld; elske hannem, oc blifve hos hannem (Rom. 8, 39.).

Af gandske Hierte at henge ved Gud; i Medgang oc Modgang, i Lif oc Død, at forsee sig alt got til hannem (Psal. 62, 7.8.).

At du (oc jeg) skal icke hafve fremmede Guder (2 Mos. B. 20, 3.). Men ofver Alting frycte, oc elske den sande

leffvende Gud (Matth. 4, 10.).

Hvad er det at hafve fremmede Goder?

At elske, ære, oc forlade sig paa nogen ting i Verden, meere end eller lige ved Gud (Esa. 42, 8.). Huilcke ere de fremmede Guder, eller Afguder, som Menniskene ofte

lobe til, oc forlade den sande Gud?

De ere: 1. Verden, och vad i den findes; som Men-

niskene sette Sind oc Hierte til (1 Joh. 2, 15. 16.).

2. Rigdom oc Formue, som Menniskene henge Hierted til; ligesom det i Nøden kunde hielpe (1 Tim. 6, 17. Ps. 62, 11.).

3. Venner. Saasom Forældre, Børn (Matth. 10, 37.), Slegt, Svogre, Naboer (Psal. 118, 8. 9.), Læger (2 Krøn. 16, 12.), som de der aff sig selff kunde hielpe os, naar vi trenge.

4. Os selff. Naar vi, med sindsens Gafver, Velstand oc gode Gierninger prydet, stole paa os self. (Ordsp. 3, 5. 7. oc 28, 2.) uanseet

N. vi skal for alle (disse, oc saadanne) Ting frycte oc

elske Gud (Luc. 10, 27.).

G. vi skulle frycte oc elske Gud ofver alle (disse) Ting (5 Mos. B. 6, 5.).

Gud giör jo intet i Verden, uden ved saadanne Middeler; maa vi da ey sõge oc bruge dem?

Jo saaledis, at naar vi bruge dem, vi da altid oc allerførst hafve Øye (Ps. 121, 1. 2.), Hierte (Ps. 62, 9.), Fødder (Ps. 119, 59.), Mund (Ps. 61, 9.) oc Haand (Ps. 134, 2.) til Gud, som den, der allene beskicker oc sender saadanne Middeler til vort beste, thi N. vi skal os paa Gud allene forlade (Ps. 57, 2.) G. vi skal os allene paa hannem forlade. (Ps. 57, 2.)

Hvilcken er den sande Gud, som vi befales her at kiende, elske oc forlade os paa?

Den sande Gud er den, som er it i Væsen (5 Mos. B. 6, 4.) oc er trefoldig i Personerne: Gud Fader, Søn oc hellig Aand (Matth. 28, 19.).

Er Gud Fader ey en Gud? Er Sönnen ey en Gud? er den hellig Aand ey en Gud?

Jo!

lie:

ud,

uds

oc

em

OS.

ıde

en,

te

n-

r-7.

C

C

g

r

Er der da icke tre Guder til?

Ney! de ere vel tre Personer; mens icke uden en sand Gud (1 Joh. 5, 7.).

Hvilcken Person er Gud Fader?

Hand er den første Person i Guddommen: thi hand er aff ingen (Eph. 1, 3.).

Hvilcken Person er Guds Son?

Hand er den anden Person: thi hand er aff Faderen allene (Ps. 2, 7.).

Hvilcken Person er den hellig Aand?

Hand er den tredie Person: Fordi hand er udgaaen af Faderen (Joh. 15, 26.) oc Sønnen af Evighed (Gal. 4, 6.) til at helliggiøre os ved Ordet oc Sacramenterne.

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At vi skulle for alle Ting lære at kiende denne sande Gud, siden hannem frycte oc elske, oc os paa hannem allene forlade (Matth. 4, 10. Esa. 45, 22.).

Det andet Bud.

Hvad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke tage HErrens vor Guds Nafn forfængeligen (2 Mos. B. 20, 7.).

Hvad er Guds Nafn, oc bvad forstaar du derved?

Ved Guds Nafn forstaar jeg 1. Gud self, oc 2. hans Ord oc hvad der udi handlis om Gud (5 Mos. 28, 58.).

Hvad er det, at tage Guds Nasn forsengeligen i sin Mund?

Det er: at tale oc giere imod det Gud i sit Ord befaler (5 Mos. B. 18, 20.).

Naar vanhellige vi oc tage dette Guds Nafn forfængeligen?

Naar vi, mod Guds Ord, bande, sverge, giere Troldom, lyfve, skuffe, oc ey i all vor Modgang paakalde Guds Nafn (3 Mos. B. 19, 14. 12. 26. 11.).

Hvormed vanhellige vi Guds Nafn?

I. Med Ord. Naar vi falskelig eller ufornøden sverge, eller af slem Vane bande om Gud, Guds Død oc Pjne &c. (Syr. 23, 11. 12.), oc icke i al vor Tale efter Guds Ord bruge Ney oc Ja (Jac. 5, 12.). N. Vi skal ingen bande ved hans hellige Nafn, ey sverge. (Matth. 5, 34. G. Icke ved hans hellige Nafn bande, sverge (3 Mos. B. 19, 12.).

II. Med gierningen, naar vi

I Nøden, 1. Forlade Gud, oc bruge u-loulige Middeler, saasom Troldom, signe- oc spaa-qvinder (3 Mos. B. 19, 26.31.) N. G. vi skal icke giøre Troldom (3 Mos. B. 19, 26. 31.).

2. Ey holder det Løfte vi giør Gud (Præd. 5, 3.) oc ey blifve fast hos GUD med Suck oc Bøn, indtil hand hielper os (Ps. 86, 7. Ps. 123, 2.).

N. vi skal icke lyfve, icke skuffe (3 Mos. B. 19, 11.), men i al vor Modgang paakalde Guds nafn, bede (Ps. 86, 7.). 0

T

(

V

F

(v 5

(

5

G. Ey lyfve, ey besvige, men i all vor Nød samme Guds hellige Nafn paakalde, tilbede (Ps. 50, 14, 15.).

Efter Nøden, Ey tacke Gud med Ord oc Gierning for beviste Hielp (1 Thess. 5, 18.).

N. G. vi skal lofve, oc tacke. (Ps. 59, 17.)

Hvad Straf truer Gud dem med, som saa tage hans Nafn forfengeligen?

HErren skal icke holde dem uskyldig (huercken fra timelig 3 Mos. B. 24, 16. eller ævig Straf (Rom. 2, 5.).

Hvad befaler Gud i dette Bud?

Altjd at ære hans hellige Nafn (Mal. 2, 2.), oc i all vor Modgang paakalde dette Guds Nafn (Psal. 50, 15.), bede, lofve, tacke (1 Thes. 5, 17. 18.).

Det tredie Bud.

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal komme ihu, at hellige Huiledagen (2 Mos. B. 20, 8.).

Hui sætter Gud til dette Bud, fremfor alle andre Bud, disse Ord:
Kom ihu?

Fordi, naar vi komme ihu at helligholde vor Sabbath; nemlig, paa den at bruge Sacramenterne verdelig, høre Guds Ord, oc lefve derefter, saa holde vi oc de andre Bud.

Hvad er Sabbaths-Dag, eller Hviledag?
Søndag, Bededag oc andre hellige Dage, naar Guds Ord
prædickis, oc Guds-Tieniste forrettis (Gier. 13, 44. oc 16, 13.).
Hui kaldis Sabbaths-Dagen, Hviledag?

Fordi, vi paa den ber at huile fra Synd (Es. 56, 2.), af alt forfengeligt Arbeide (2 Mos. B. 20. 10.).

Huad forbyder Gud i dette Bud?

At vi skal icke vanhellige hans Sabbaths-Dag (2 Mose
B. 31, 14.), men hans Ord holde høyt oc i Ære.

Naar bolde vi dette Guds Ord noide nøyt oc 1 Ære? Naar bolde vi dette Guds Ord höit oc i Ære? Eller naar hellige vi denne Hviledag?

Vi hellige den 1. Med Fødderne. Naar vi med Lyst gaar til Herrens Huus oc Børnelesningen: Med mindre vi af Sygdom eller anden lovlige Forfald vorder forhindret (Psal. 122, 1. 2. Psal. 42, 5.).

2. [Med] Ørne oc Hierterne. Naar vi med Andact høre Guds Ord, oc det samme i Hiertet bevare (Luc. 11, 28.).

N. Vi skal icke foracte, eller forsømme hans guddommelige Ord (4 Mos. B. 15, 31.). G. Vi skal icke forsmaa, eller forsømme hans hellige

Ord (5 Mos. 17, 10.).

3. Med Munden. Naar vi med Andact bede (Matth. 6,7.), siunge (Col. 3, 16.), læse og spørger efter Guds Ord (Joh. 5,39.), Tale vel om det oc Guds Ordis Tienere (Syr. 7, 30.).

N. Vi skal det (dem) heller holde heit oc i Ære

(1 Tim. 5, 7.).

G. Vi skal det samme helligholde (Giern. 13, 48.). Hvormed vanhellige vi Sabbathen, eller hvormed foracte vi Guds Ord?

Vi vanhellige den med Fødder, Ørne. Naar vi aff verdslig Handel, eller Huussøssel lade os forhindre fra Guds Fryct (Matth. 22, 5.), ey høre Guds Ord, oc ey lefve derefter. (Jac. 1, 22.) Oc [med] Mund: Naar vi ey lære oc undervjse andre der i, som er vanvittige oc lefve i Synden (1 Thes. 5, 11. 14. Ezech. 2, 7.).

N. Thi vi skal det gierne baade høre af andre, oc lære

andre (5 Mos. B. 31, 12. 13.).

G. Vi skal det gierne baade self høre, oc andre det lære (5 Mos. B. 6, 6. 7.).

Det fierde Bud.

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal hædre oc ære Fader oc Moder (2 Mos. B. 20, 12.).

Hafver du andre Forældre, end de som du i Blodet er föd oc baaren aff? (Heb. 12, 9.)

N. Ja! alle dem, som hafve at biude og raade ofver mig.

Hvilcke ere de Forældre?

I landet: Verdslig Øfrighed, høy oc lav (1 Mos. B.41,43.). I Kircken: De som lære mig Guds Ord, oc sørge for min

Siæl (Heb. 13, 17.).

I Huuset: Hoszbond oc Madmoder (2 Kong. 5, 3.), Skolemester (2 Kong. 2, 12.), Forstandere, oc Formyndere (Joh. 19. 27.).

Hvad est du saadanne Forældre plictig oc skyldig?

N. G. Icke foracte eller fortørne dem, men giøre dem ære, dem tiene, adlyde, acte oc ære dem (Syr. 3, 6. 2.).

Hvad Lön skal de Börn have, som saa ære Forældre?

N. G. Det skal gaa dem vel, oc de skal lenge lefve paa Jorden (Eph. 6, 2. 3.).

Hvad forbyder da Gud her i dette Bud? At vi skal icke vanære saadanne Forældre (Syr. 3, 9.).

Huor med vanære vi dennem?

1. Med Hiertet. Naar vi acte dem ringe i Hiertet, oc der ofver foracte dem (Syr. 3, 12.).

N. Vi skal icke foracte vore Forældre (Ordsp. 23, 22.).

G. Vi skal vore Forældre oc Forstandere icke foracte,

eller fortørne (Ordsp. 23, 22.).

2. Med Munden. Naar vi tale dem ilde til, eller suare dem ilde (Tit. 2, 9.), oc icke tje, naar de tale, om end skiønt de ere haarde oc underlige (1 Pet. 2, 18.).

N. Vi skal giøre dem ære (Syr. 7. 28.).

G. Men dennem ære (Syr. 7, 28.).

3. Med Gierning. Naar vi ey adlyde dem, i alt hvis lovligt de os befale (Col. 3, 20.); Oc ey med Gods oc Formue hielpe dem, naar de blifve fattige, gamle, oc skrøbelige (Syr. 3, 11. 15.), thi Gud befaler her vi skal

N. Dem tiene, adlyde, acte oc ære dem (Eph. 6, 12.).

G. Dem tiene, lyde, elske, oc i Verdighed at holde (Eph. 6, 1. 2.).

Huad Straff trner Gud de Börn med, som anderledis handle med deris Forældre?

Det skal gaa dem ilde, oc de skal ey lenge lefve paa Jorden (Ordsp. 30, 7.).

Det fembte Bud.

Hnad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke slaa ihiel; (hverken os selff, eller vor Neste) (2 Mos. 20, 13.).

Huad er Manddrab, oc hvorledis skeer det?

Det skeer 1. Med Haand. Ved Jern, Steen, Træ, Forgift, Stricke, vand &c., naar vi dermed døde os selff, eller vor Neste (Matth. 5, 21.).

2. Med Hierte: Naar vi hafve Vrede oc Had til vor Neste. (1 Joh. 3, 15.) oc tencke Ont i Hiertet mod ham

(Zach. 7, 10.).

3. Med Mund, oc Tunge. Naar vi kalde ham slemme Øyenasne; ofverskende, bagtale, bespotte eller forhaane ham. (Matth. 5, 22.), thi

N. Vi skal icke skade vor Nestis Legeme, oc ey giøre

ham uret derpaa (Col. 3, 25.).

G. Vi skal vor Neste ingen Skade, eller Uret giøre paa

hans Legoms vegne (Syr. 7, 1.).

4. Med øyne. Naar vi see med vrede Miner oc Geberder paa ham, (Matth. 5, 22.), see hans Nød, oc ey acter den (Ordsp. 28, 27.).

5. Med Ørne. Naar vi høre vor Nestis Ælendighed, oc Klagemaal, oc lucke Ørne for hannem: (Ordsp. 21, 13.)

alligevel vi ere skyldige

N. At hielpe oc staa hannem bj udi all Ljfs Fare (Syr. 4, 8. 9.).

G. At hielpe oc beskerme hannem i all Ljfs Nødtørftighed (Ordsp. 2, 4.).

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At vi skal ey skade vor Nestis Legeme (Ordsp. 24, 11.) oc ey giere hannem Uret derpaa, men staae hannem bj &c. (Zach. 7, 9.).

Det siette Bud.

At du (oc jeg) skal icke bedriffve Hoer, (hvercken med Tancker, Ord eller Gierninger) (2 Mos. B. 20, 14.).

Paa hvad Maade skeer Horeri?

Det skeer 1. Med Hierted oc Øyne. Naar vi hafve letfærdige Tancker (Matth. 5, 28.) oc Øyensiun (2 Petr. 2, 14.), thi Gud befaler her

N. Vi skal lefve it kysk oc tuctigt Lefnet (1 Thes. 4, 3. 4.).

G. At vi lefve kysk oc tugtigt (1 Thes. 4, 3. 4.).

2. Med Munden. Naar vi tale slem, letfærdig, oc utuctig snack oc Tale (Eph. 5. 3. 4.), thi vi ber

N. Intet utuctigt enten sige, eller giere (Eph. 4, 29.).

G. Være tuctig i Ord oc Gierning (Col. 3, 8.).

3. Med Gierningen. Naar vi i eller uden Ectestanden lefve i Letfærdighed, oc elske nogen anden, end den vi bør (Marc. 6, 18.).

N. Hver elske oc acte sin Hustrue (Eph. 5, 28. 33.).

G. Hver elske oc ære sin Ecte-Hustrue (Eph. 5, 28. 33.). Hvad befaler Gud i dette Bud?

Alle at lefve it kysk oc tuctigt Lefnet, baade hemmelig oc aabenbare, i Ord og Gierning (Syr. 23, 18. 1 Mos. B. 39.).

Det sivende Bud.

Hvad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke stiele (2 Mos. B. 20, 15.) (eller tage noget med Vold, falsk Vare eller Svig fra vor Neste.)

Hvor mange slags Tyfve er der til mod dette Bud?

Der ere I. Huus-Tyfve: Som. ere de 1. Hoszbonder; som snige Tienere deris rette Løn fra (Jer. 22, 13.).

2. Tienere, som ere utro, lade oc fakls i Arbeyde oe Tieniste. (Ordsp. 6, 9.)

3. Refvere; som stiele oc refve deris Næstis Gods, ham

uvidende fra (3 Mos. B. 19, 11.).

4. Voldsmænd; som tage videndis med Vold oc Uret fra deris Neste (3 Mos. B. 19, 13.), der Gud dog forbyder vi skal N. Icke tage andris Gods oc Pendinge, fra dennem med

Vold (1 Sam. 12, 3. 4.).

e

e

9

1

G. Icke tage vor Nestis Gods oc Pendinge fra hannem

(1 Sam. 12, 3. 4.).

II. Lands-Tyfve: Som med falsk Maal, Vect oc Vahre handle, oc dermed giør sig rjge, oc deris Neste fattig (5 Mos. B. 25, 15. 3 Mos. B. 19, 11.).

N. Thi vi ber ey flye os dem (vor Nestis Gods, oc Pendinge) med falske Vahre (Ordsp. 20, 14. 23. Ez. 45, 10.

Mich. 2, 1. 2.).

G. Ey heller snige os til det med falske Vahre (Ordsp.

20, 14. 23. Ez. 45, 10. Mich. 2, 1. 2.).

III. Hierte-Tyfve: Som I Hierted tencke oc pyntze paa, huorledis de med Suig, List, Skalckhed oc Uret kand faae deris Nestis Gods til deris, oc ved hans Skade giøre sig rjge (Ordsp. 20, 14. 23. Ez. 45, 10. Mich. 2, 1. 2.), der vi dog bør N. ey flye os det med nogen Suig (1 Thes. 4, 6.).

G. ey snige os det til, med nogen Handel (1 Thes. 4, 6.).

IV. Kirke-Tyfve, Som stiele 1. Fra Gud; idet de ey ere tro oc flittige i Embedet, oc vaage ofver de betroede Siele (Giern. 20, 28. Ezech. 3, 18.).

2. Fra Ofrigheden; i det de Tiende falskelig (Mal. 3, 8.9.)

skatte (Rom. 13, 7.) og lønne ey godvillig (Syr. 7, 32.).

3. Fra sig selff, idet de a. Bruge Kircketjden i (Jer. 23, 11. Ezech. 23, 39.) oc uden Kircker til forfengelige ting (Ezech. 22, 8.). b. Forsømme i Ungdom oc Alderdom deris Saligheds tjd (Syr. 25, 3.). c. Ey forsiune sig i Tjden med det som kand tiene i Evigheden (Luc. 19, 14. Syr. 4, 23.).

N. Vi skal fordre andris (timelige) Gafn, (langt meere vort eget Saligheds gafn) (Phil. 2, 12.); dem (det) dertil be-

skerme oc forsuare (Syr. 4, 9.).

G. Heller hans Gods oc Næring fordre oc beskierme (Syr. 4, 9.).

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At fordre andris (oc vort eget Saligheds) Gafn; (det) dem dertil beskierme oc forsuare (Syr. 29, 24.).

Det ottende Bud.

Hvad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke bære falsk Vidnesbyrd imod vor Neste (2 Mos. 20, 16.). Hvad er falsk Vidniszbyrd?

Det er

N. Falskeligen at beføre andre (1 Kong. 21, 13.).
G. Vor Neste falskeligen beliufve (1 Kong. 13.).

Hvo bær dette falske Vidniszbyrd frem mod vor Neste?
Det giør

I. Vor falske Tunge: naar vi med Tungen

1. Sige det om vor Neste, som inted er, oc hand aldrig

hafver talt eller giort (Syr. 19, 15.).

2. Sige det aff et ont Hierte, som er, oc hand har giort (V. 16.), kaste hannem slig Feil oc Breck i Næsen til hans Skam oc Vanære (Tob. 3, 10. Syr. 31, 37.).

3. Ey undskylde oc forsuare hannem, naar saa er (Ordsp. 31, 8. 9.), oc skiuler hans Feil, naar det kand skee uden Synd

(Syr. 19, 8. 10.).

N. Thi vi skal ihke forraade, icke bagtale andre, icke

berycte andre, men dem undskylde (Syr. 5, 16.).

G. Vi skal icke forraade, bagtale, berycte, men hannem undskylde oc aarsage. (Ordsp. 20, 19.)

II. Vort falske Hierte, naar vi 1. tale a. It med Munden oc mene it andet i Hierted (Jer. 9, 8.). b. Got i Øyne, oc Ont paa Baggen (Syr. 12, 23.). c. Velsignelse med Munden, oc banden i Hiertet (Psal. 62, 5.).

2. Ey tale til det beste for hannem, naar andre tale

til det verste (Syr. 4, 9.).

N. Thi vi skal meene oc tale vel om dem, tage Alting

i den beste Meening (1 Joh. 3, 18.). G. Vi skal tale hannem got paa, oc vende Alting til

det beste (1 Sam. 20, 28. 29. 32.).

Hvad befaler Gud i dette Bud?

Vor Neste at undskylde; mene vel, oc tale vel om hannem, oc tage alle Ting, (baade hvad hand self taler oc andre om hannem sige) i den beste Meening (Zach. 8, 16. 17.).

Det niende Bud.

Hvad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke begiere vor Nestis Huus (2 Mos. B. 20, 17.), eller med Falskhed, Svig eller List at fly os det.

Hvo forseer sig imod dette Bud?

Det gier Voris Hierter: naar vi 1. Optencke med List oc Svig at faa vor Nestis Eyendom; som hand hvercken kand eller vil miste (1 Kong. 21, 6. 8.).

N. Vi skal icke med Svig eller List komme til vor Ne-

stis Arfve eller Gods (Mich. 2, 1. 2.).

G. Vi skal icke med nogen List legge os efter vor Ne-

stis Arfve eller Huus (Ordsp. 24, 15.).

2. Tencke ingen Synd at være for Gud, naar vi ickun for Menniskene kand synis at hafve ringeste Ret til vor Nestis Gods (Ordsp. 24, 12.).

N. Vi bør ey fly os det, endog der kunde siunis at være

nogen Ret paa vor Side (1 Kong. 21, 13.).

G. Vi bør ey drage det til os med it Skin, som sinnis at hafve nogen Ret med sig (1 Kong. 21, 13.).

Hvo staar uden for dette Gierde, som burde gaa ind? (Psal. 38, 12. Job 19, 14.)

Det giør voris legomer: naar vi Skulle gaa ind til at hielpe oc forsuare vor Neste imod andris Vold, at hans Gods skulle blifve urørt oc ubeskaared. (Phil. 2, 4.)

N. Da vi skulle heller hielpe hannem, at hand maa

beholde sit ubeskaared (Syr. 4, 9.).

G. Da vi skulle heller være hannem behielpelig, oc tienistactig, at hand maa det beholde (Syr. 4, 9.). Hvad befaler Gud i dette Bud?

At vi skal hielpe vor Neste, at hand maa beholde sivubeskaared.

Det Tjende Bud.

Hvad forbyder Gud i dette Bud?

At du (oc jeg) skal icke begiere vor Nestis Hustru (2 Mos. B. 20, 17.) &c.

Om du tenckte i dit Hierte, naar du saae, din Neste hafde en smuck Hustrue, flitige Tienere, &c. gid det var mit! og du dog aldrig fik det, var det da Synd?

Ja! Gud forbyder her, vi skal icke begiere (i Hierted) (Rom. 7, 7, 1 Cor. 10.).

Hvad er det for rörligt Gods, som Vi man icke begiere; oc som Gud ved dette Bud saasom sætter it fast Gierde om?

Det er vor Nestis Hustru (Syr. 9, 8.), Svend (5 Mos. B. 5, 21.), Pige (Syr. 9, 5.), Oxe, Asen (2 Mos. B. 20, 17.), og alle de ting i Huset, som ham tilhøre (2 Mos. B. 20, 17.).

Forbyder vel Gud hermed, at vi icke maa komme til vor Nestis rörlige Gods?

Ja! 1. Hvercken hemmelig at grafve under Gierdet med ond Lyst oc Begierlighed til at faa det underfundelig (Syr. 18, 34.).

N. Icke vilde fly os vor Nestis Hustru (Ordsp. 6, 25.),

Tienere eller Fæ med nogen Underfundighed.

G. At vi vor Neste hans Hustru, Hussinde, Tiunde,

eller Fæ hannem ey afforraske (Ordsp. 6, 25.).

2. Eller aabenbare at klyfre ofver Gierdet, oc tage det med Vold oc List fra vor Neste, som vort Hierte begierer (1 Kong. 21, 7.).

N. Icke at skille andre aff med dem enten med Vold

eller nogen List (3 Mos. B. 19, 13. 33.).

G. Hannem det ey aftrenge eller forvende (3 Mos. B.

19, 13. 33.).

3. Ey svigactelig at bore Hull paa Gierdet, det er, gaa ind med sledske oc lockende Ord (Ordsp. 16, 29.) oc Facter (Ordsp. 6, 13. 2 Pet. 2, 14.) til at aabne Hustrue oc Tienere

Veyen fra deris rette Herre (2 Sam. 11, 4. 15.), men

N. Heller paaminde oc tilraade, at de blifve tilstede i den Tieniste, som de ere deris Herrer skyldige (1 Mos. B. 16, 9.).

G. Heller raade oc tilholde, at de blifve hos hannem, oc

giøre den Deel dem bør at giøre (1 Mos. B. 16, 9.).

Hvad befaler Gud i dette Bud?

At vi skal lade vor Neste beholde sit, oc paaminde oc tilraade Tienere, at blifve tilstede i deris Tieniste.

Hvorfore tales her i disse to sidste Bud om ond Lyst oc Begierlighed?

Fordi enhver skal tencke, at om hand endskiont er frj for udvortis syndige Gierninger imod de forige Bud; hand dog aldrig er frj for Gud, at hand jo ofte imod disse to Bud har haft onde Tancker oc Begierligheder i Hiertet (Jac. 1, 14. 15.), oc dermed ved it Buds ofvertredelse blefven skyldig i dem alle (Jac. 2, 10.).

Hvad siger Gud om alle disse Bud?

Jeg er HERren din Gud, en sterck, nidkier &c. (2 Mos. B. 20, 5.).

Hvad indeholder disse Ord?

To ting. 1. Guds Straff ofver dem, som synde imod disse
Bud. 2. Guds Naadis forjettelse til dem, som holde dem.

N. Som en sterck oc nidkier Gud hiemsøge Fædrenis Ondskab paa Børnene paa tredie oc fierde Leed (5 Mos. B. 5, 9.).

G. Som en nidkier Gud hiemsøge Fædrenis Miszgierninger paa Børnene indtil det tredie oc fierde Leed (2 Mos. B. 20, 5.).

Hvad forstaar du ved Straff i tredie oc fierde Leed?

Ved Børn forstaar jeg det første Leed:

Ved Børnebørn det andet Leed:

Ved Børnebørns Børn det tredie Leed, &c.

Hvilcke alle Gud truer at ville strafe for Forældrenis Synder (2 Mos. B. 34, 7.).

Skal da Forældrenis Synder ramme paa alle Börn?

N. Ney allene iblant dem, som hade mig.

G. Ney allene paa dem, som hade mig (oc gaar i Forældrenis syndige Fodspor) (Ezech. 18, 20.).

Hvor höyi lofver Gud at ville velsigne dem, som holde hans Bud?

N. G. Jeg giør Miskundhed paa (med) mange tusinde
(Leed) (2 Mos. B. 34, 7.).

Deeler da Gud uden Forskel denne Naade ud til alle, Onde oc Gode?

N. G. Ney! allene med dem, som elske mig, oc holde mine Bud (5 Mos. 5, 10.), (oc gaar i Forældrenis onde Veye) (Ezech. 18, 19.).

Hvor aff veed du, at Gud er saa streng til at straffe hans Buds Ofvertrædere?

N. Fordi Gud truer haardeligen alle dem, som disse Budord forkrencke, oc ofvertræde (1 Mos. B. 2, 17.).

G. Fordi Gud hand truer, at ville straffe alle dem, som disse Budord ofvertræde oc forkrencke (5 Mos. B. 11, 26.).

Hvad Straff truer Gud dem med?

Med timelig Straf, (1 Mos. B. 3, 17.) oc ævige Fordømmelse (Rom. 5, 16.).

Hvad er timelig Straff?

Alt det Onde, som vi ljde her i Verden (1 Mos. B. 3, 16.), oc omsider den timelige Død (Rom. 6, 23.).

At brende i Helfvede, oc aldrig opbrendis (Marc. 9, 45. 46.).

Du har jo fortient saadan timelig oc ævig Straff?

Ja! med mine Synder imod Guds Bud (1 Mos. B. 2, 17.).

Skal du komme i denne Straff, som du med Synden har fortient?
Ney! om jeg troer, at JEsus med sin Død oc Pjne har
frelst mig defra, saa skal jeg aldrig komme did (Joh. 3, 15.).
Troen uden Gierning er jo död? Hvad skal vi da giöre mere, for at
undgaa saadan Straff?

N. Derfore skulle vj frycte for hans Vrede, oc holde disse Bud (Psal. 119, 120. 128.).

G. Derfore skulle vi os frycte for hans Vrede, oc icke giøre imod saadanne Budord. (Psal. 119, 120. 128.)

End de, som icke giör imod disse Bud, hvorledis vil Gud handle med dem?

N. Der imod lofver hand ocsaa dennem Naade oc alt got, som holde disse Bud (5 Mos. B. 11, 27.).

G. Herhos lofver hand ocsaa Naade oc alt got alle dem,

som saadanne Budord holde (5 Mos. B. 7, 12.).

Efterdi Gud lofver her ickun Straff i fierde Leed, mens der imod Velsignelse i tusinde Leed, hvad skal vi da giöre, vi kand faa Velsignelsen, oc undgaa Straffen?

N. Hvorfore det er billigt, vi elske oc forlade os paa hannem (Psal. 118, 8.), oc følge hans Befalninger (Psal. 119, 69. 93.).

G. Derfore skulle vi hannem elske oc betro (Ps. 118, 8.) oc gierne giøre efter hans Befaling (Psal. 119, 69. 93.).

Hasver du holdet noget aff disse Guds Bud oc Besalninger? Ja noget! Gud skee loff for sin Naade!

Men est du dermed Retfærdig for Gud oc har dermed opfyldt Guds Lov?

S

H

Ney! dermed er jeg icke Retfærdig, thi Gud i disse Bud fordrer aff mig ey allene en udvortis Hellighed, mens endoc indvortis hiertens Reenhed (Matth. 22, 37.). Saa at om jeg endskient kunde være fri for udvortis onde Gierninger, saa er jeg dog icke frj for indvortis onde Tancker oc Begieringer;

der henger dog altid det onde i mig, som giør mig skyldig for Gud (Rom. 7, 18.).

Fre onde Tancker ocsaa Synd for Gud?

Ja! at hafve onde Tancker er Synd mod det 9. oc 10. Bud (Ordsp. 24, 9.).

Hvad er Synd?

Alt det, som er oc skeer imod Guds Bud, med onde

e

n

Tancker, Ord oc Gierninger (1 Joh. 3, 4.).

Hvor mange slags Synder er der til?

Fornemmelig to slags, som er 1. Arfve eller oprindelig Synd. 2. Giørlig Synd.

Hvad er oprindelig eller Arffve-Synd?

Det er den Synd, vi har arfved af Adam oc Eva, oc siden aff voris Forældre er fød udi (Psal. 51, 7.), Som er vor onde Natur oc syndige Kiød oc Blod, tilbøyelig til alt Ont (Rom. 7, 18.).

Alle onde Ord oc Gierninger, som opkommer aff dette syndefulde Hierte ved Diefvelens oc Verdens tilskyndelse (Matth. 15, 19 20.).

At foracte Forældre, Myrde, Hore, Stiele, &c. er det Synd? Ja! fordi det er imod Guds Bud (Rom. 7, 7.).

At hellige Sabbathen, ære Forældre, lefve kysk oc tuctig, ey bagtale, &c. er det Synd?

Ney! fordi det er icke imod Guds Bud (Gal. 5, 23.).

Den anden Part

er den Apostoliske Trois Artickle.

Hvad forstaar du ved Artickel?

Artickel er et Latinsk Ord, som bemercker Ledemod: At ljgesom Lemmerne icke kand henge sammen paa vore Legemer uden Ledemod, saa kand oc ingen være et sandt Lem paa Christi Legeme (1 Cor. 12, 12.), uden ved denne Lærdom oc Bekiendelse.

Hvi kalder du dem Apostoliske Artickle?

Fordi de ere grundede paa den Apostoliske Lærdom i Guds Ord.

Hvi kalder du dem Troens Artickle?

Fordi Troen oc ey Fornuften maa fatte det, som staar skrefvet i dem.

Hvad er det at tro paa Gud Fader?

At sætte al min hiertens Ljd oc Trøst paa Gud, at hand, som min fromme Fader, vil for JEsu skyld uden ald min Fortieniste gifve mig alt Got, oc ved JEsum skaffe mig igien, det jeg ved Synden hafver mist.

Hvad er Gud Fader?

Jeg troer, hand er en almæctig Himmelens oc Jordens Skabere (Psal. 146, 6.), som dem, oc alt hvad der er i dem, aff intet har skabt (Heb. 11, 3.).

Hvor aff veed du, at der er saadan almæctig Gud til?

Det veed jeg baade aff Guds Ord, oc aff de herlige Gierninger (som er Himmel, Jord, oc alt det i dem er),

(

u

E

1

li

E

d

E

a

0

a

sl

ti

(

(1

he

hvilket jeg seer for Øyen (Gjern. 14, 15. 17.).

Hvad Got hafver Gud Fader giort dig?

N. G. Jeg troer Gud hafver skabt mig (Job 10, 11. 12.).

Hvor aff veed du det?

Aff den første Troens Artickel.

Hvor om handler den?

Om Skabelsen.

Hafver Gud skabt fleere end dig?

N. Ja! endocsaa alle andre Creature (1 Mos. B. 1,24.25.). G. Ja! oc alle Creature (1 Mos. B. 1, 24. 25.).

Hvortil har Gud skabt dig?

Icke, at jeg skal allene æde oc dricke, klæde oc føde mig, oc hendrifve Tjden, til jeg bliver gammel oc døer; mens den Stund jeg leffver, stræbe efter ved Christum at faa igien det ævige Ljff, som jeg med Synden hafver forlaarit (1 Tim. 6, 11. 12. 1 Cor. 9, 24. 25.).

Hvor til har Gud skabt Creaturene oc alt det i Verden er? Til sin Ære (Ps. 19, 2.) oc Menniskens Gafn (Ps. 8, 7.).

Hvad Forskiel er der imellem dig oc andre Creature, efterdi de har et fælles Ljff med dig? (Præd. 3. 19.)

Gud har gifvet mig, frem for dem, en fornuftig, talendis, oc udødelig Siæl (1 Mos. B. 2, 7.).

Hvorledis har Gud skabt dig?

N. G. Hand hafver gifvet mig Legom, Ljf oc Siæl (1 Thes. 5, 23.).

Hvor med har Gud prydet Legomet?

N. Med Øyen, Øren, oc alle andre Lemmer, oc disse Sandtze (Ordsp. 20, 12.).

G. Øyen, Øren, oc alle Ledemod, oc alle Sind (Syr. 17, 5.6.).

Hvor mange ere dine Sind, oc Sandtze?
Femb, Som ere 1. Hørelsen. 2. Siunen. 3 .Luctelsen.
4. Smagelsen. 5. Følelsen eller tagelsen.

Hvormed har Gud prydet Siælen?

N. G. Med Fornuft (Forstand) (Syr. 17, 7. Ordsp. 2, 6.10.), Maal oc Mæle, Guds Ord oc Syndernis Forladelse (Giern. 10, 43.).

Vare vi i Begyndelsen saa skabte aff Gud, at vi skulle hafve Syndernis Forladelse behoff, som nu?

Ney! vi vare i Begyndelsen skabte uden Synd efter Guds eget Billede (1 Mos. B. 1, 27.).

Hvor udi bestod dette Guds Billede?

I Hellighed, Retfærdighed (Eph. 4. 24.), Udødelighed (Viszd. 2, 23.) i fuldkommen Guds kiendelse, oc frj Villie til at giøre det gode, oc lade det onde (Syr. 15, 14.).

Hafve vi endnu dette Billede?

Ney! vi har alt mist det, oc nu der imod fødis vi uhellige, uretfærdige, dødelige, oc fra Guds Rjge forstødte (Ps. 51, 7.).

Hvorledis har vi mist dette Guds Billede?

Der voris første Forældre ved Diefvelens tilskyndelse syndede imod Gud, da miste de dette Billede (Viszd. 2, 24.), oc der de som Forældre miste det, mistede vi oc, som deris Børn oc Efterkommere, all denne Herlighed, oc nu fødis i Synd til alt Ont (Rom. 5, 12. 14.).

Hafve vi icke aff Guds store Naade faaed alt dette igien, oc ved hvem er det skeedt?

N. Jeg troer, at hand (ved Christum) opholder alle de Ting, som ellers maatte forgaa (Rom. 5, 15. 17.).

G. Endnu ved Mact holder (Rom. 5, 15. 17.).

Hafver Gud allene saaledis skabt dig, oc sorger saa inted meere for dig?

N. Jo! hand forstrecker ofverflødeligen til dette Ljff dagligen at opholde, Klæder, Sko, Mad, Dricke, visse Værelser, Huus oc Hiem, Hoszbond, Hustru, Børn, Marck, Fæ, oc alt

det got er (5 Mos. B. 28, 8. 4. 5.).

G. Jo! hand gifver dertil Klæder, oc Sko, Æde oc Dricke, Huus oc Gaard, Hoszbond, Hustru oc Børn, Jord oc Fæ, oc alt Gods, forsørger rjgelig oc daglig med alt dette Lifvis Nødtørfft oc Næring (Giern. 4, 17.).

Hvor med föder oc opholder Gud din Siæl? Med Guds Ord (Jac. 1, 18.) oc Sacramenterne: Daabens

oc Alterens (1 Cor. 6, 11.).

Du kommer jo ofte i Fare oc Sygdom, du fristes ofte aff Diefvelen oc dit Kiöd oc Blod, oc bevaris dog; hvorfra kommer det?

N. Jeg troer ocsaa, at hand forsvarer mig imod all Fare, at hand affvender oc forhindrer alt Ont (Psal. 78, 38.).

G. Mod all Farlighed beskiermer, oc fra alt Ont beskytter oc bevarer (2 Thes. 3, 3.).

Fortiener du, at Gud skulde nogen Tjd bevise dig saa meget Got, ocsaa opholde dig paa Legom oc Siæl?

N. Ney! det giør hand altsammen, icke aff nogen For-

tieniste (Eph. 2, 8. 9.).

G. Ney! foruden all min Fortieniste oc Verdskyld (1 Mos. B. 32, 10.).

Hvorfore gior Gud det da?

N. Aff den blotte faderlige Godhed oc Barmhiertighed (Psal. 103, 8.).

G. Det altsammen, aff idel faderlig guddommelige Godhed oc Barmhiertighed (Begræd. 3, 22.).

Hvad est du Gud igien plictig, oc skyldig for alt saadant Gode?

N. Hvorfore jeg er skyldig til, at jeg derimod tacker hannem, lofver hannem (Ps. 146, 2.), adlyder hans Villie allesteds, oc tiener hannem (Luc. 1, 74. 75.).

G. For hvilcket altsammen, jeg er skyldig hannem at tacke oc lofve (Ps. 146, 2.), oc derfor hannem at tiene, oc lydig at være (Luc. 1. 74. 75.).

Er du forsickred i Hiertet, at alt dette paa Guds Side staar fast, at du paa din Side intet hafver behoff at tvifle derpaa?

N. Ja! det er altsammen baade vist oc sandt i alle Maade (2 Cor. 1, 20.).

G. Det er jo visselig sandt (1 Joh. 2, 27.).

Den anden Artickel.

Er det oc sandt, at du, som i den förste Adam var skabt hellig oc retfærdig, har formedelst Synden mist saadan Retfærdighed, oc derfor nu födis it fordömmelsens Barn?

Ja, det er saa! Men dog hvad jeg i den første Adam har mist, troer jeg Gud i den anden Adam JEsu vil gifve mig igien, naar jeg ickun troer paa hannem (1 Cor. 15, 22. Rom. 5, 17.).

Hvad er det, at tro paa JEsum?

Naar jeg hører om JEsu undfangelse, Fødsel, Pjne,
Død, &c. Jeg da slutter i mit Hierte, at JEsus har giort alt
saadant for at frelse mig.

Hvad Got har Guds Son giort dig?

Jeg troer, at hand hafver igienløst mig (Gal. 3, 13.).

Hvor aff veed du det?

Aff den anden Troens Artickel.

Hvor om handler den?

Om min Igienløszning ved JEsum.

Hvad troer du om JEsu Person?

Jeg troer, at JEsus er baade Guds Søn oc Mariæ Søn, aff Gud en sand Gud (Ps. 2, 7) oc aff Maria it sandt Menniske uden al Synd fød (Luc. 2, 7.).

Er hand baade Gud oc Menniske, da er der vist to Christi, oc to Personer i hannem?

Ney! denne, som er baade Gud oc Menniske, er ickun en Christus, oc derfor ickun en Person i hannem (1 Cor. 8, 6.).

(

Er der icke tvende Naturer i denne ene Person?

Jo! der er i hannem den guddommelige, som hand har haft aff Ævigked, lige med Faderen, oc den hellig Aand, oc den menniskelige Natur, som han har annammet aff Jomfru Mariæ Ljf (Joh. 1, 1.14.).

Hvad er da JEsus for en?

N. G. Jeg troer, at JEsus Christus er en sand Gud (Giern. 8, 37.).

Aff hvem er hand fod en Gud?

N. G. Fød aff Faderen (Heb. 1, 5.).

Naar blef hand en Gud?

t

C

e

c

N. G. Af (I) Evighed, (Uden al Begyndelse) (Mich.5, 1.).

Hvorfore er hand en Gud?

Fordi hand er fød af Gud Fader, som er en Gud (Psal. 2,7.).

Hvad troer du, at JEsus er meere?

N. G. Jeg troer ocsaa, at hand er it sandt Menniske (1 Tim. 2, 5.).

Hvorfore er hand it Menniske?

N. G. Fordi hand er fød aff Jomfru Maria, som var it Menniske (Luc. 1, 31.).

Hvad var Christus, för hand blef it Menniske?

Hand var en Gud lige med Faderen oc den Hellig Aand (1 Joh. 5, 7.).

Hand blef it Menniske (Gal. 4, 4.).

Var hand it Menniske af Ævighed?

Ney! hand var allene en Gud aff Ævighed (Ordsp. 8, 22.).

Hvorfor maatte hand være en Gud, som skulle frelse os? At hand kunde være mæctig at strjde imod Synden, Døden, oc Diefvelen for os, oe ved sin guddoms Kraft skaffe os en fuldkommen Forløszning (Hebr. 9, 12.).

Hvorfore maatte hand være it Menniske?

At hand kunde ljde Død oc Pjne for os: Thi Guds Retfærdighed udkrefvede, at den samme Natur, som hafde syndet, nemlig den menniskelige, skulde oc for Synden betale (Heb. 9, 22. 23.).

Hafver Gud Fader död for dig? Ney! hand kunde ey dø for mig (1 Tim. 6, 16.).

Hvorfore kunde hand ey do for dig?

Fordi Faderen er ickun allene en Gud, oc derfor ey kunde døe (Joh. 4, 24.).

Har den hellig Aand igienlöst dig?

Ney! den hellig Aand er ocsaa ickun allene en Gud, oc ey it Menniske (Giern. 5, 3. 4.).

Er Guds Sön icke, ljgesom Faderen oc den hellig Aand, en Gud, hvorfor kunde hand dö, oc ey Faderen oc den hellig Aand?

Jo! hand er vel en Gud, men der hos ocsaa it Menniske, oc derfore kunde hand dø (1 Tim. 2, 5.).

Om hand allene hafde været en Gud, kunde hand da ljd Död for os? Ney! en Gud kand icke dø (Ps. 102, 28.).

Om hand allene hafde værit it Menniske, kunde hand da hafve frelst os?

Ney! det ene Menniske kand icke frelse det andet.
(Psal. 49, 8.).

Hvad maatte Christus da endelig være, om hand skulle kunde frelse os?

Hand maatte endelig være baade Gud, oc Menniske (1 Tim. 3, 16. Luc. 24, 7.).

N. G. Fød aff Jomfru Maria (Esa. 7, 14.).

Naar bleff Christus it Menniske?

N. G. Der hand blef undfangen aff den hellig Aand, oc fød aff Jomfru Maria (Luc. 1, 35.).

Efterdi hand er föd aff en syndig Jomfru, oc it Kiöd oc Blod med os, er hand da ey en Syndere, som vi?

Ney! (1 Joh. 3, 5.) hand er undfangen aff den hellig Aand, oc ey fød aff syndig Sæd, som vi (Matth. 1, 18. 20.).

Hvad kaldis denne Guds Sön?

Hans Nafn er JEsus Christus (Matth. 1, 16.).

Hvad er oc betyder JEsus?

JEsus betyder en Frelsere, oc er derfor saa kaldet, at hand skulle frelse os aff alle vore Synder (Matth. 1, 21.).

Hvi kaldis hand Christus, hvad betyder det?

Christus betyder Salved; fordi hand er Salved aff Gud med den hellig Aand (Giern. 10, 38.), at være vor Prophet (Joh. 4, 25.), Præst (Heb. 2, 17.) oc Konge (Aabenb. 17, 14.).

Hvad troer du om JEsu Embede, at hand i det har giort for dig?

N. Jeg troer, hand er min Herre, der har igienløst mig
(Gal. 3, 13.).

G. Hand er min Herre, der hafver igienløst, forhverfved, oc igienvundet mig (Aabenb. 5, 9.).

Hvor skulde det gaaed med dig, om hand ey hafde löst dig?

N. Jeg skulde blefvet, som jeg var, fortabt oc fordømt til den ævige Død (Eph. 2, 3. 12.).

G. Et fortabt oc fordemt Menniske (Rom. 5, 16.).

Hvorfra hafver hand frelst dig?

N. Hand hafver fried mig fra Synd (1 Joh. 2, 2.), fra Død (2 Tim. 1, 10.), fra Sathans Rige (Col. 1, 13.).

G. Fra alle Synder (1 Joh. 2, 2.), fra Døden (2 Tim. 1, 10.), oc fra Diefvelens Vold (Col. 1, 13.).

Du blifver jo aldrig saa Diefvelen oc Synden qvit, at der jo henger nogle synds Lefninger hos dig; hvorledis har hand da frelst dig fra Diefvelen oc Verden?

Om jeg endskient synder oc fristes aff Diefvelen, saa troer jeg dog, det aldrig skal skade mig, naar jeg troer paa JEsum (Joh. 5, 24.).

Om jeg hafde all Verdens Synder, kunde jeg vel blifve salig? Ja! naar jeg trode paa JEsum (Joh. 3, 16. Eph. 1, 7.).

Om jeg hafde ickun en eniste Synd, kunde den fordömme mig? Ja! naar jeg icke trode paa JEsum (Joh. 3, 18.).

Du skalt jo do oc i Jorden forraadne, hvorledis har hand frelst dig fra Döden?

Fra den ævige Død har hand frelst mig, oc ey fra den tjmelige Død (Joh. 8, 51.), thi den kand inted skade mig. Hvormed har Christus löst dig?

N. Hvercken med Sølf eller Guld, mens med sit hellige oc dyrebare Blod, oc med sin ubillige oc uskyldige Død (1 Pet. 1. 18. 19.).

G. Icke med Solff eller Guld, mens med sit hellige dyre-

bare Blod (Heb. 9, 12.).

oc

s,

d,

ıt

d

Hvi siger du her (ubillige oc uskyldige Död), var Christus ey

skyldig at do?

I sig selff var hand uskyldig; men der hand tog sig paa at frelse os, da blef hand for vore Synder skyldig, oc vi frj (2 Cor. 5, 21.).

Aff hvad Dommere bleff hand saa ubillig oc uskyldig domt?

N. G. Pint under Pontio Pilato (Matth. 27, 26.).

Hvad Död leed Christus?

N. G. Hand bleff kaarszfest (Joh. 19, 16. 18.), oc derved dødet (Phil. 2, 8.).

Hvor bleff hand aff, da hand paa Kaarset var dod?

N. G. Hand bleff begrafven (Mar. 15, 46.).

Hvad giorde hand, för hand siunlig af Grafven igien udkom?

N. G. Nedfoer til Helfvede: (at triumphere ofver sine ofvervundne Fiender, Døden oc Diefvelen (1 Cor. 15, 55. 57.). Hvor aff veed du, at Christus alt har ofvervundet vore Fiender?

N. G. Det veed jeg deraf, at hand paa tredie Dag opstod fra døde (1 Cor. 15, 17.).

Hvor blef Christus aff, da hand var opstanden?

N. G. Hand opfoer til Himmels (efter 40. Dage) (Giern. 1, 3, 9.).

Hvad giör hand i Himmelen?

N. G. Sidder hos Gud Faders almæctiges høyre Hand, at bede for os (Rom. 8, 34.).

Hvad forstaar du her ved Guds Haand?

Ey nogen legomlig Lem eller Haand, ey heller nogen vis Sted i Himmelen, mens Christi uendelige Mact, Majestet, oc Ære, til hvilcken hand nu efter sin menniskelige Natur er ophøyet, oc med Faderen oc den hellig Aand regnerer i Ævighed (Eph. 1, 20. &c.).

Er Christus nu ey mere hos os paa Jorden, effterdi hand er opfaren? Ey siunlig; mens dog kraftig i Ordet oc Sacramenterne til Verdens Ende, som Gud oc Menniske (Matth. 28, 20.).

Naar hand paa Dommedag kommer siunlig igien fra Himmelen,

hvad skal hand da giöre? N. Deden (det er, derfra) skal hand igienkomme til at dømme lefvende oc Døde (2 Tim. 4, 1.).

G. Deden er hand igienkommendis at dømme lefvendis

oc døde (Giern. 10, 42.).

Skal der være lefvendis Mennisker til paa Dommedag?

Ja! ingen veed, naar Guds Doms Dag skal skee (Marc. 13, 32.) om den nu i dette Øyeblick skeede, da var der jo mange tusinde Mennisker lefvende, lige saa da (1 Thes. 4, 15.). Hvorfor har Christus giort alt dette Gode for dig?

N. Det har hand giort altsammen derfor, at jeg skulde være (her i hans Naadis Rjge) hans egen, som en synderlig Ting (Gal. 4, 4.5.).

G. Paa det jeg skulde være hans egen (oc her it Guds

Barn) (Gal. 4, 4. 5.).

Skal du være hans eget kiere Barn allene her i denne Verden?

N. Ney! paa det jeg skulde tiene hannem, retferdig, uskyldig oc salig stedse i hans (æris) Rjge lefve oc regnere med hannem (2 Cor. 5, 1.).

G. Ney, lefve i hans (æris) Rjge under hannem, (der) tiene i ævig Retfærdighed, uskyldighed, oc Salighed (1 Cor.

15, 19.).

Hvorledis kand saadant skee, esterdi vi her doe, oc i Jorden

forraadne?

N. G. Ljgervis som hand (opstod), og er opstanden fra de døde, lefver oc regnerer; (saa skal vi, naar Siel oc Legem paa Dommedag ere igien tilhobeføyede, ocsaa opstaa, lefve oc regnere med hannem) (Rom. 8, 11. 1 Thes. 4, 14.).

Hvor lenge skal vi san lefve oc regnere med hannem?

N. G. I Ævighed (Matth. 25, 46.).

Den tredie Artickel.

Jeg troer paa den hellig Aand, &c.

Hvad er det at tro paa den hellig Aand?

Jeg, som hører ingen blifver salig, uden de som troer
paa JEsum, forlader mig vist til, at denne hellig Aand vil
gifve mig denne Tro i Hierted, oc ved samme Tro giøre mig

saavel som andre salig (Giern. 15, 11.).

Hvad Middel bruger den hellig Aand, at faa denne Tro i Hterted? Evangelium, som er Guds Ord; Thi aff Guds Ordis hørelse kommer Troen (Rom. 10, 17.).

Hvor ved styrcker den hellig Aand Troen i os?

Ved Sacramenterne: Daabens oc Alterens. Hvad got har den hellig Aand giort dig?

Hand hafver giort mig hellig, som troer, ligesom hans Nafn er (3 Mos. B. 20, 8.).

Hyor aff veed du det?

Det veed jeg aff den tredie Troens Artickel.

N. G. Om vor Helliggiørelse ved den hellig Aand.

Hvor ved har hand hell.ggiort dig? Ved Guds Ord oc Sacramenterne (Eph. 5, 26.).

Kand du icke aff dig selff tro paa Christum eller ved din Tro blifve salig uden den hellig Aands Oplysning?

N. Ney! jeg troer, at jeg icke aff min Styrcke eller Fornuft kand tro paa Christum (1 Cor. 12, 3.).

G. Ney! jeg troer, at jeg icke aff min egen Fornufft eller Kraft kand tro paa min HErre JEsum Christum (Phil. 2, 13.). Du kand jo vel lefve saa Christelig, oc giöre saa got i Verden, at du der ved kand fortiene Himmerjg, om du ey er saa vel derhos oplyst i din Saligheds Kundskab?

N. Ney! jeg troer, at jeg icke aff min Styrcke kand

komme til Christum min HErre (2 Cor. 3, 5.).

G. Ney! jeg troer, at jeg icke aff min egen Kraft kand til hannem komme (Gal. 2, 16.).

Saa har vi ey behof at giöre got i Verden, efterdi vi derved intet

kand fortiene?

Jo! vi maa dog giøre got, at lade dermed see oc kiende vor Tro oc Kierlighed mod Gud oc vor Neste (Matth. 5, 16.). Naar vi troer paa Christum, skal vi da icke komme i Himmerjg, hvad har vi da den hellig Aand behof?

Det er den hellig Aands Gierning, (som gifver os denne

Tro i Hierted) (Joh. 6, 29.).

de

ig

ds

re

r)

a

n

C

Har den hellig Aand saa ordentlig forbundet sig til Ordet oc Sacramenterne, at uden du vil rettelig höre oc bruge dem, naar du kand, hand da ey vil giöre dig salig?

N. G. Ja! hand kalder mig ved det hellige Evangelium. (Foracte vi saadane hans Saligheds Middeler, da foracter hand os igien) (Luc. 13, 34. 35. Joh. 12, 48.).

Hvad er Evangelium?

Evangelium er Guds Ord, oc it gladt Budskab oc Lærdom om Guds Naade (Luc. 2, 10.) formedelst Christum: Oc en Guds Krafft til Salighed for dem, som troer (Rom. 1, 16.).

Den hellig Aand helliggiør os 1. I vort Lifvis Indgang ved Daaben.

Hvorledis giör hand dig hellig ved Daabens Sacramente?
Naar hand ved JEsu Blod i Daaben renser mig aff all
medfødde Synd; oc derved forsickrer mig, at blifve Guds
Arfving til det ævige Ljff (Tit. 3, 5. 7.).

2. I vort Lifs Fremgang ved Ordet oc Sacramentet.

Hvorledis helliggiör haud dig ved Evangelium oc Ordet? Naar hand oplader Ørne oc Hierte, at jeg hører oc troer Guds Ord (Giern. 16, 14.), oplæris derved i min Christendom lefver derefter, ocsaa blifver salig (Jac. 1, 21.).

Hvorledis giör hand dig hellig ved Alterens Sacramente?

Naar jeg ved hans Hielp troer, at det Legom oc Blod, som mig der gifves, er JEsu Christi Guds Søns Legem oc Blod, som renser oc toer mig aff all min Synd (1 Joh. 1, 7.).

3. I vor Lifvis Udgang oc Ende.

Naar du saaledis ved Ordet oc Sacramenterne er blefven aff en Syndere it helligt Menniske, giör den hellig Aand da intet meere ved dig?

N. Jo! hand opliuser mig ved sine Gasver, helliggier mig i den sande Tro, oc (mig deri) opholder (Phil. 1, 6.).

G. Jo! opliuser mig med sine Gafver, helliggiør mig i den rette Tro, siden beholder (mig i samme Tro til Enden) (1 Cor. 12, 11.).

h

C

H

(

80

el

a

D

0

2

80

(1

1

(

Hvilcke ere den hellig Aands Gafver?

De fornemste ere: En ret Guds Kundskab, Troen, Kierlighed til Gud oc vor Neste, Guds Fryct, en alvorlig Bøn oc Poenitentze, oc derpaa følgende Syndernis forladelse, Legomens Opstandelse, oc det ævige Ljff.

Naar opliuser hand dig med sine Gafver?

Naar hand ved Guds Ordis hørelse oplyser mig (Eph. 1, 17. 18.) at kiende Gud, oc den hand har udsendt Christum JEsum (Joh. 17, 3.).

Ligger det da saa meget Mact paa at kiende Gud?

Ja! ingen kand faa det ævige Liff, uden han kiender Gud (Joh. 17, 3.).

Naar opholder den hellig Aand dig?

Naar hand daglig hielper mig at fuldkomme det gode til Enden, som hand i mig begynt har (Phil. 1, 6.).

Opliuser hand ey fleere ved dette Ord, oc i samme Tro til Christum opholder, end dig?

N. Jo! hand ocsaa alle andre, som ere i Meenigheden, kalder, forsamler, opliuser, helliggiør, oc udi den sande Tro til Christum opholder (Joel 3, 1. 2.).

G. Jo! hand ocsaa den meenige Christenhed paa Jorden kalder, forsamler, opliuser, helliggier, oc udi en sand Tro til Christum beholder (1 Cor. 12, 11.).

Irred or det for en Manighed som du her tr

Hvad er det for en Meenighed, som du her troer at være, i hvilcken den hellig Aand helliger dig til at tro paa Christum?

N. G. Det er en hellig (almindelig, Christelig) Kircke eller Meenighed, som er hellige Menniskers Samfund, eller Forsamling (Giern. 11, 26.).

Hvi kalder du den hellig?

Ey fordi alle, mens fordi mange aff den H. Aand i den ved Guds Ord oc Sacramenterne helliges (Eph. 5, 26. Rom. 8, 14.).

Hvi kaldes den almindelig?

Fordi den er allesteds i all Verden, hvor Guds Ord oc Sacramenterne ret bruges (Marc. 16, 15.).

Hvad Tro hafver du, som er en Lem i denne Meenighed? N. G. Jeg troer Syndernis Forladelse (Giern. 10, 43.).

Hvad skal du tro, at du kand faa Syndernis Forladelse?

Jeg skal tro, at JEsus er død for mine Synder, oc opstanden til min Retfærdighed (Rom. 4, 25 oc 10, 9.).

Hvad Got har du aff Syndernis Forladelse, effterdi du begynder strax at synde paa ny igien?

N. Jo! fremdeles skencker hand mig, oc alle dem, som tro i samme Meenighed dagligen en fuld Syndernis Forladelse (Begræd. 3, 22. 23.).

G. I hvilcken Christenhed, som er den hellige Kircke, hand (den hellig Aand) dagligen tilgifver mig oc alle tro Christne rigeligen alle Synder (Psal. 130, 7.8.).

n

Faar da alle saadan Synds Forladelse, saa offte de synder? N. Alle som tro i samme Meenighed (Giern. 10, 43.).

G. Alle tro Christne (oc ingen anden) (Giern. 10, 43.).
Hvad gafner dig saadan Synds Forladelse her, effterdi du dog omsider skal dö, oc i Jorden forraadne?

N. G. Jeg troer paa Legemens (eller Kiøds) Opstandelse (Giern. 24, 15.).

Skal Besterne, saasom Hest, Ko, &c., oc paa Dommedag opstaa?

Ney! fordi 1. Skrifften taler ingensteds derom. 2. Deris Siæle ere dødelige. 3. De ere ufornuftige saavel til det Onde, som til det Gode at giøre, oc kand derfor hvercken belønnis eller straffis. 4. De ere ey til Udødelighed af Gud skabt.

Skal da vel du oc alle Mennisker opstaa paa Dommedag?

N. Ja! paa den yderste Dag skal hand opvecke mig med alle andre aff døde (Joh. 6, 40.).

G. Ja! paa Dommedag skal hand opvecke mig oc alle Døde (v. 39.).

Om du da i Troen til Christum er her qvit sagt fra alle dine Synder, hvor skal du da komme hen?

N. G. Jeg troer effter Døden det ævige Ljff (Joh. 19, 25. 26. Heb. 10, 39.).

Skal da alle Mennisker komme i det ævige Ljf?

N. (Alle som troe) hand skal sætte mig med alle andre,

som troer, i det ævige Lif (Joh. 6, 47.).

G. Oc mig, med alle tro Christne, gifve det ævige Liff; (men de vantro oc ugudelige ævig Skam oc Skendsel) (Dan. 12, 2.).

Troer du vel alt dette, oc inted tviffer der paa?

N. Jeg tvifler der intet paa! det er altsammen baade vist oc sandt i alle Maade (2 Cor. 1, 20.).

G. Ney! det er visselig sandt (1 Joh. 2, 27.).

Hvad skal du giöre, at du kand blifve bestandig i saadan Tro til Enden?

Jeg vil dagligen bede Gud, at hand vil forege saadan Tro i mig (Luc. 17, 5.).

Hvilcken er den beste Bön, du kand bede sligt med?

Herrens Bøn: Fader Vor, &c.

Hvorfore kaldis den Herrens Bön? Fordi vor HErre JEsus hafver selff lærdt os saa at bede (Luc. 11, 2.).

Hvor mange Parter skifftes denne HErrens Bön udi? Best udi fire Parter, som ere: 1. Fortalen, Som er: Fader Vor, du som est i Himlene. 2. De Siu Bønner. 3. Beslutningen, Som er: Dit er Rjget, Macten oc Æren i Ævighed. 4. Amen.

Den förste Part, Fortalen.

Fader Vor du som est i Himlene.

lig

de

he

ma

oc

B.

(J

of

(P

A

(3

(2

(

V

it

n

Hvem siger denne Fortæle, at vi skal giöre vor Bön til? Vi skal bede 1. Til Faderen. Saa at ved dette

Vi skal bede 1. Til Faderen, Saa at ved dette Ord (FADER) forstaais alle 3. Personer Fader, Søn, oc hellig Aand (Eph. 4, 6.); thi hvo en aff dem tilbeder, hand tilbeder dem alle: thi de 3. Personer ere en Gud tilhobe (1Joh. 5, 7.).

2. [Til] Vor [Fader], Thi vi sige ey Min, men Vor Fader, fordi vi ere skyldige at bede for hinanden (Jac. 5, 16.), efterdi vi ere alle Børn, oc Gud er alles Vor Fader (2 Cor. 6. 18.).

3. [Til Vor Fader] Som er i Himlene.

Ved disse Ord (du som est i Himlene) paamindis vi a. I vor Bøn at drage Tanckerne fra Verden til Himmelen (Col. 3, 12.) b. At tro den, vi bede til, at være en allmæctig Gud; som kand gifve os alt got af Himmelen, som vi bede om paa Jorden (Matth. 7, 11.).

Hvorledis indbyder Gud os udi denne Fortale, at vi skal komme frem til hannem med vor Bön?

Vi skal komme som Børn 1. Trohiertige; Thi Børn troer fast, de maa bede til deris Fader; fordi de veed hand er deris egen Fader, oc ey en fremmed Mand eller HErre.

N. Saa indbyder Gud os kierligen med denne liden Fortale, at vi skulle sandeligen tro, at hand er vor rette Fader, oc vi hans rette Børn (2 Cor. 6, 18.).

G. Saa vil Gud der med (ved dette Ord: Fader Vor) locke os, at vi skulle tro, at hand er vor rette Fader, oc vi hans Børn (oc derfore maa frit bede aff it trofast Hierte.) (Psal. 103, 13.).

2. Dristige oc frjmodige,

N. Paa det vi disz trøsteligere med fuld Tillid bede skulde: (ingenlunde frycte at bede til en Fader) (1 Joh. 5, 14.).

G. Paa det vi (alle) trøstelige, oc med all Troskab hannem bede skulde (Joh. 16, 24.).

3. Visse paa Bonhorelse.

N. Ligesom vi see Børn at bede noget med vis Tillid (at faa det di bnde om) aff deris Forældre (Jac. 1, 6.).

G. Ligesom gode Børn (bede) deris kiere Fader (Marc. 11, 24.).

Den förste Bön.

Helligt vorde dit Nafn.

Hvad bede vi os til i denne Bön?

Vi bede 1. At GUds Nafn maa helliges hos os.

N. Hvilcket Guds Nafn er vel ved sig selff aldeles helligt (Psal. 8, 10.), men vi bede her, at det hos os maatte ocsaa helliges, (ljgesom det i sig selff er, oc paa andre Steder skeer) (2 Thes. 3, 1.).

G. Det er vist, at Guds Nafn ndi sig selff er allerede helligt (Mal. 1, 11.), men vi bede i denne Bøn, at det hos os

maatte oc helligt vorde (Psal. 86, 11.).

2. At GUD vil dertil gifve os tro Lærere,

N. G. (Aff hvilcke hos os) Guds Ord maa læris puurt oc reent (Giern. 5, 20. Ps. 132, 9.).

3. [At Gud vil gifve] flittige Tilhørere,

N. Hvilcke, som det sømmer sig Guds Børn, lade det (annammede Ord) udtrøckelig tilsiune i vort Lefnet (5 Mos. B. 17, 10. &c.).

G. Hvilcke ocsaa hellige, som Guds Børn, derefter lefve

(Jac. 1, 22. 2 Tim. 2, 19.).

4. [At Gud vil gifve] sin Aands Hielp hertil offver Præst oc Tilhørere.

N. Hvilcket at maa skee, giff du os, O Fader i Himlene

(Psal. 143, 10.).

G. Dertil hielp os, (Præst, oc Tilhørere, ved din hellig Aand) kiere himmelske Fader (Psal. 143, 10.).

Hvad bede vi for os i denne Bon?

N. At ingen maa vanhellige Guds Nafn iblant os (3 Mos. B. 22, 2.).

G. At ingen uhellige iblant os Guds Nafn.

Hvilcke ere de, som vanhellige Guds Nafn?

1. Prædicantere oc Lærere,

N. De som icke lære andre Guds Ord (retteligen). (2 Tim. 2. 15.)

G. De som iblant os anderledis lære, end efter Guds Ord (1 Tim. 6, 3. 4.).

2. Tilhørere.

N. De som ey lefve efter det forskrefne Guds Ord, de vanhellige Guds Nafn iblant os (3 Mos. B. 22, 31. 32.).

G. Som anderledis lefve end efter Guds Ord, de uhellige

iblant os Guds Nafn (3 Mos. B. 22, 31. 32.).

3. De som ey met deris Bøn afverge saadan

vanhelligelse (Eph. 6, 18. 19.).

N. Hvilcket icke at skulle skee, forhindre du, O himmelske Fader (Gal. 5, 12.). G. Derfra beskerme os ocsaa, himmelske Fader (Gal. 5, 12.).

V

en

(R

Er

hv

Jo

ud

vo

2,

ho

(1

ug

hi

VC

br

le

æ

N

le

Den anden Bön.

Tilkomme dit Rjge.

Diefvelens Rjge, At Gud vil forhindre, at vi icke af Diefvelen oc hans Anhang her i Verden skulle forføris fra Guds Rjge til Diefvelens Rjge, men der imod hielpe, at os alle maa tilkomme hans Rjge (Rom. 16, 20. Col. 1, 13.).

Hvad bede vi os til i denne Bön, effterdi Guds Rjge kommer uden vor Bön?

Vi bede her, at Gud med sit Ord oc Aand vil hielpe os saa i hans Naadis Rjge her i Verden; at vi maatte lefve her i hans Naade oc Venskab, oc siden komme i Himmerig.

Hvor mange slags er det Guds Rjge, som vi her bede os til? Treslags: 1. Guds Mactis Rjge. At Gud vil bruge sin Mact imod alle vore Fiender, som os vil forhindre fra hans Naadis, oc æris Rjge (Psal. 10, 15.).

N. Dette Guds Rjge kommer vel ved sig self, enddog

ingen aff os beder derom (Luc. 11, 20.).

G. Dette Guds Rjge kommer vel selff uden vor Bøn (Luc. 11, 20.).

2. Guds Naadis Rjge. At Gud ved Ordet oc Sacramenterne vil her samle sig en Meenighed (Matth. 28, 19.), af hvilcken hand der kand lofvis i Ævighed (Joh. 17, 24.).

N. Vi bede her, at det oc maa komme til os (Luc.

17, 21.).

G. Vi bede her, at det maatte oc komme til os (ved Christum) (Matth. 3, 2.).

Vi ere jo alle ved Synden stödte fra dette Guds Naadis Rjge, hvorledis kand vi ved Christum komme i det igien?

N. G. Hvilcket da skeer, naar vor himmelske Fader gifver os sin hellig Aand (Luc. 11, 13. Rom. 14, 17.).

Hvad Middel bruger da den hellig Aand til at holde os fast i dette Guds Naadis Rjge indtil Enden?

N. G. Hvilcken der giør det ved sin Naade, at vi baade tro (det hørdte) Guds Ord (Gal. 3, 2.), oc lefve it helligt oc gudeligt Leffnet der effter (Ezech. 36, 27.).

3. Guds æris Rjge: Som er det ævige Ljf, i hvilcket ingen kommer, som icke her først har været i hans Naadis

Rige (Tit. 3, 7.).

N. Her (først), oc (siden) i det tilkommende Ljff.

(1 Joh. 3, 2.)

G. Her (først) timelig, oc (siden) der ævindelig (1 Joh. 2, 28. Luc. 23, 42. 43.).

Tredie Bon.

Vorde din Villie saa paa Jorden, som den er i Himmelen.

Hvad bede vi i denne Bon at maa skee?

Vi tilbede os: 1. Guds oc voris Villies ofverensstemmelse.

N. G. Skee din Villie saa paa Jorden, (af os Mennisker) (Rom. 12, 1. 2.), som den skeer i Himmelen (aff dine hellige Engle) (Psal. 103, 21.).

2. Guds mectige Villie, Ved hvilcken Gud giør, alt hvad hand vil i Himmelen oc paa Jorden (Psal. 135, 6.).

N. Denne Guds gode Villie skeer i Himmelen (oc paa Jorden), enddog vi aldrig bede (Giern. 21, 14.).

G. Guds guddommelige oc naadige Villie skeer vel foruden vor Bøn (1 Mach. 3, 60.).

3. Guds naadige Villie. At Gud vil befordre alles vor Salighed, saa som hand i sit Ord hafver lofvet os (1 Tim. 2, 4. Matth. 18, 14.).

N. Vi bede her, at den (Guds naadige Villie) maa skee hos os paa Jorden (Psal. 51, 20.).

G. Vi bede i denne Bøn, at den motte ocsaa skee i os (Tob. 3, 6.).

Naar skeer denne Guds naadige Villie hos os paa Jorden?

N. Naar Gud forhindrer alle vore onde Raad, alle vore ugudelige Idrette (Psal. 33, 10.).

G. Naar Gud alle onde Raad oc Villie sønderbryder oc hindrer (Psal. 33, 10.).

Hvad hindrer denne Guds naadige Villie, oc vi her afbede ey at maa skee?

Den hindrer oc vi affbede 1. Vor egen onde Villie, N. Hvilcken da (ey) skeer, naar Gud forhindrer alle vore onde Raad, alle vore ugudelige Idrette (Syr. 23, 6. 7. 8.).

G. Hvilcken ey skeer, naar Gud alle onde Raad sønderbryder oc hindrer (Syr. 23, 6. 7. 8.).

2. Vore Fienders onde Villie, Som ere: a. Diefvelens, b. Verdens, c. Kiedetz Villie, som hindre Guds nafns ære oc vor salighed.

N. Med hvilcke vi forhindres, at vi icke hellige Guds Nafn: It: at hans Rige ey kommer til os, oc det er Diefvelens, Verdens, oc vor Kiøds Villie (Eph. 6, 12.).

G. Som icke vil lade hans Nafn hos os helliges, oc icke lade hans Rjge fremkomme, som er Diefvelens (Zach. 3, 1.), Verdens (Joh. 15, 12.), oc vor legems Villie (Gal. 5, 17.).

G. Derfra beskerme os ocsaa, himmelske Fader (Gal. 5, 12.).

V

ens

(Re

En

hva

Jor

ude

vor

2, 4

hos

(T

ugu

hin

VOI

bry

len

ær

Na

len

lad

Ve

Den anden Bön.

Tilkomme dit Rjge.

Hvad bede vi os fra i denne Bon?

Diefvelens Rjge, At Gud vil forhindre, at vi icke af Diefvelen oc hans Anhang her i Verden skulle forføris fra Guds Rjge til Diefvelens Rjge, men der imod hielpe, at os alle maa tilkomme hans Rjge (Rom. 16, 20. Col. 1, 13.).

Hvad bede vi os til i denne Bön, effterdi Guds Rjge kommer uden vor Bön?

Vi bede her, at Gud med sit Ord oc Aand vil hielpe os saa i hans Naadis Rjge her i Verden; at vi maatte lefve her i hans Naade oc Venskab, oc siden komme i Himmerig.

Hvor mange slags er det Guds Rjge, som vi her bede os til? Treslags: 1. Guds Mactis Rjge. At Gud vil bruge sin Mact imod alle vore Fiender, som os vil forhindre fra hans Naadis, oc æris Rjge (Psal. 10, 15.).

N. Dette Guds Rige kommer vel ved sig self, enddog

ingen aff os beder derom (Luc. 11, 20.).

G. Dette Guds Rjge kommer vel selff uden vor Bøn

(Luc. 11, 20.).

2. Guds Naadis Rjge. At Gud ved Ordet oc Sacramenterne vil her samle sig en Meenighed (Matth. 28, 19.), af hvilcken hand der kand lofvis i Ævighed (Joh. 17, 24.).

N. Vi bede her, at det oc maa komme til os (Luc.

17, 21.).

G. Vi bede her, at det maatte oc komme til os (ved Christum) (Matth. 3, 2.).

Vi ere jo alle ved Synden stödte fra dette Guds Naadis Rjge, hvorledis kand vi ved Christum komme i det igien?

N. G. Hvilcket da skeer, naar vor himmelske Fader gifver os sin hellig Aand (Luc. 11, 13. Rom. 14, 17.).

Hvad Middel bruger da den hellig Aand til at holde os fast i dette Guds Naadis Rjge indtil Enden?

N. G. Hvilcken der giør det ved sin Naade, at vi baade tro (det hørdte) Guds Ord (Gal. 3, 2.), oc lefve it helligt oc gudeligt Leffnet der effter (Ezech. 36, 27.).

3. Guds æris Rjge: Som er det ævige Ljf, i hvilcket ingen kommer, som icke her først har været i hans Naadis Rjge (Tit. 3, 7.).

N. Her (først), oc (siden) i det tilkommende Ljfl. (1 Joh. 3, 2.)

G. Her (først) timelig, oc (siden) der ævindelig (1 Joh. 2, 28. Luc. 23, 42. 43.).

Tredie Bon.

Vorde din Villie saa paa Jorden, som den er i Himmelen.

Hvad bede vi i denne Bon at maa skee?

Vi tilbede os: 1. Guds oc voris Villies ofverensstemmelse.

- N. G. Skee din Villie saa paa Jorden, (af os Mennisker) (Rom. 12, 1. 2.), som den skeer i Himmelen (aff dine hellige Engle) (Psal. 103, 21.).
- 2. Guds mectige Villie, Ved hvilcken Gud gier, alt hvad hand vil i Himmelen oc paa Jorden (Psal. 135, 6.).
- N. Denne Guds gode Villie skeer i Himmelen (oc paa Jorden), enddog vi aldrig bede (Giern. 21, 14.).
- G. Guds guddommelige oc naadige Villie skeer vel foruden vor Bøn (1 Mach. 3, 60.).
- 3. Guds naadige Villie. At Gud vil befordre alles vor Salighed, saa som hand i sit Ord hafver lofvet os (1 Tim. 2, 4. Matth. 18, 14.).
- N. Vi bede her, at den (Guds naadige Villie) maa skee hos os paa Jorden (Psal. 51, 20.).
- G. Vi bede i denne Bøn, at den motte ocsaa skee i os (Tob. 3, 6.).

Naar skeer denne Guds naadige Villie hos os paa Jorden?

- N. Naar Gud forhindrer alle vore onde Raad, alle vore ugudelige Idrette (Psal. 33, 10.).
- G. Naar Gud alle onde Raad oc Villie sønderbryder oc hindrer (Psal. 33, 10.).

Hvad hindrer denne Guds naadige Villie, oc vi her afbede ey at maa skee?

Den hindrer oc vi affbede 1. Vor egen onde Villie, N. Hvilcken da (ey) skeer, naar Gud forhindrer alle vore onde Raad, alle vore ugudelige Idrette (Syr. 23, 6. 7. 8.).

- G. Hvilcken ey skeer, naar Gud alle onde Raad sønderbryder oc hindrer (Syr. 23, 6. 7. 8.).
- 2. Vore Fienders onde Villie, Som ere: a. Diefvelens, b. Verdens, c. Kiødetz Villie, som hindre Guds nafnsære oc vor salighed.
- N. Med hvilcke vi forhindres, at vi icke hellige Guds Nafn: It: at hans Rige ey kommer til os, oc det er Diefvelens, Verdens, oc vor Kiøds Villie (Eph. 6, 12.).
- G. Som icke vil lade hans Nafn hos os helliges, oc icke lade hans Rjge fremkomme, som er Diefvelens (Zach. 3, 1.), Verdens (Joh. 15, 12.), oc vor legems Villie (Gal. 5, 17.).

Er det Diefvelen, Verden, oc vort onde Kiöd oc Blod, som hindrer at Guds Ære oc vor Salighed ey fremmes? hvis Villie er det da, at vi kand i denne Strid ofvervinde oc blifve bestandig til Enden?

Her Sun

saac

Fol

OC 8

and

00

0

lade

oc (

ere

den

Retf

icke

(Luc

ey h

skyl

Barn

barm

Straf

end :

ringe

N. Der imod er det Guds gode oc barmhiertige Villie, at hand kand styrcke oc opholde os i Ordet oc i Troen indtil vi dee (Joh. 6, 40. 1 Cor. 1, 8.).

G. Oc hand styrcker oc stadeligen holder os i sine Ord oc Troen indtil Døden. Det er hans gode oc barmhiertige Villie (1 Thes. 3, 12. 13.).

Den fierde Bön.

Gif os i Dag vort daglige Brød.

Hvad bede vi os til i denne Bön at Gud os vil giffve?

Vi tilbede os 1. It nøysom Hierte ved de Ord: Vort daglige Brød. Thi vi bede ey om meere, fordi vi ey veed om vi kand lefve til i Morgen oc hafve meere fornøden (Ordsp. 27, 1.), derfore vil vi være fornøyed med vor daglig beskickede Deel (Matth. 6, 34.).

 It trofast Hierte. I det vi tro at Gud vil icke necte os hans egne Børn Brødet, naar vi bede (Matth. 6, 26. 30.) helst naar

N. Gud gifver vel end ocsaa de onde Mennisker det daglige Brød, endog vi icke bede (Matth. 5, 45.).

G. Gud gifver endoc vel alle onde Mennisker deris daglige Brød, foruden vor Bøn (Psal. 145, 9. 16.).

3. It forstandigt Hierte at kende saadant gode at

komme fra Gud.

N. G. Vi bede her, at hand vil gifve os den Forstand, (Eph. 5. 1.) at vi maa visseligen finde (vide) at det daglige Brød vi fødes med (aff) gifves os aff Gud (Hos. 2, 8.).

4. It tacknemmeligt Hierte at tacke for det gode. N. G. At vi maatte være Gud tacknemmelig for saadanne Velgierninger (Eph. 5, 20.).

Hvad bede vi os fra i denne Bön? Alt det, som kand forhindre os vort daglige Brød.

Hvad forstaaer du ved daglige Brôd?

Ved daglige Brôd forstaar jeg 1. Særlige Ting: hvad
jeg selff til min egen Ophold har fornøden (Ordsp. 30, 8.).

N. G. Saa som ere: Mad, Dricke, Klæder, Sko. (Huus, Gaard, visse Verelser), Ager, Fæ, Pendinge, Gods.

2. Almindelige Ting: som for alle i almindelighed N. til dette Lif at opholde giøris behoff (1 Mos. B. 3, 19.). G. til Lifsnæring oc Nødtørftighed behof giøris.

N. Som ere en god Hosbond oc Hustru, lydige Børn, Tieniste-Folck, som giøre deris Embede, runde oc milde Herrer, god oc forstandig Ofrighed, sund Luft, almindelig Fred, Sundhed, gode Sæder, Hæder, gode Venner, gode Naboer, oc

saadanne Ting.

G. From Danne-Mand (Qvinde), gode lydige Børn, villige Folck, fromme oc tro Herskab, god oc snild Regimente, god oc sund Luft, Fred, Tuct, Ære, gode Venner, tro Nabo, oc andet saadant.

Den femte Bon.

Oc forlad os vore Skylder, som vi forlade vore Skyldener.

Om vi icke forlade vor Neste aff Hierted, vil Gud da forlade os? Ney! vi bede her: Forlad os vore Skylder, som vi forlade vore Skyldener (Marc. 11, 25. 26.).

Hvad bede vi os fra i denne Bön, at Gud ey vil see til? Vi afbede 1. Vore synder, Hvilcke kaldes vor Skyld

oc Gield, fordi vi med samme Synder imod de 10. Guds Bud ere kommen i Skyld oc Gield hos Gud (Matth. 18, 24.).

N. G. Vi bede her at vor himmelske Fader icke vil hen-

see (ansee) til saadanne vore Synder (Psal. 51, 11.).

2. Guds Retfærdighed ofver synden, Thi, om hand den vilde bruge, som vi synde til, da skulde hand

N. icke bønhøre denne vor Bøn (Psal. 143, 2.). G. For deris (Syndernis) skyld forsage vor Bøn (i sin Retfærdighed) (Psal. 130, 3.).

3. Voris uværdighed;
N. Thi, naar vi bede om alle disse Ting bekiende vi os icke at hafve fortient, at vi skulde bekomme end det ringeste (Luc. 25, 16.).

G. Thi vi ere icke verd det allermindste, vi bede om,

ey heller det fortient hafve (1 Mos. B. 32, 10.).

Hvad bede vl os til i denne Bön? Vi tilbede os I. Naade oc Forladelse for Jesu skyld,

N. Alt hand vil gifve os den (Synds forladelse) ved sin

Barmhiertighed (Psal. 51, 3.).

G. At hand vil gifve os det altsammen aff sin Naade oc barmhiertighed (for Christi skyld) (Heb. 8, 12.).

II. Syndestraffens affvendelse;

N. Thi efterdi vi dagligen synde, da fortiene vi heller Straff end Syndernis forladelse (Es. 64, 9.).

G. Thi vi dagligen meget synde, oc fortiene intet andet,

end idel Straff oc Plage (Es. 64, 9.).

III. It forligeligt Sind, som maa kiendis

1. Aff Hiertet; At vi aff Hiertet forlade vor Neste hans ringe skyld, ljgesom Gud forlader os vor store (Matth. 6, 14.).

N. At vi den (Syndsforladelse) maa bekomme, da skulle vi derimod af Hiertet ofvergifve, hvadsomhelst andre hafve syndet imod os (Eph. 4, 32.).

G. Saa ville vi gierne (naar Gud har forlat os) forlade

igien af Hiertet (Col. 3, 13.).

2. Oc af Gierning; At lade Forladelsen sees i Gierningen, i at giere dem got, som har giort os ont (Matth. 5, 44.).

N. Oc for ildegiort gifve Velgierning igien (1 Thes. 5, 15.).

G. Oc giøre vel mod dem, som hafve syndet mod os (1 Thes. 5, 15.).

Den siette Bön.

Oc leed os icke i Fristelse.

Hvad affbede vi hos Gud i denne Bon?

Vi afbede 1. Fristelsen i sig selff; Thi Fristelse er alt det, som locker os fra Gud til Synd oc Ont (Jac. 1, 14.).

2. Ej den gode Guds Fristelse;

N. Thi Gud frister vel ingen til det Onde.

G. sandelig Gud frister ingen til det Onde. (Jac. 1. 13.)

(Men at Gud ved Korset frister oc prøfver sine Børn, det skeer dem til gode, at deris Tro oc Taalmodighed kand her blifve saa kiendt for Menniskene, som den er kiendt for Gud) (1 Pet. 1, 6. 7.).

3. Men den onde Fiendes Fristelse, som er a. Diefvelens (Luc. 22, 31.), At den ey skal styrte os i det Onde. b. Verdens (1 Joh. 2, 16.), At den ey skal locke os til det onde. c. Kiødetz (Jac. 1, 14.), At det ey skal begiære og samtykke i det onde.

Esterdi Gud frister ingen, men vi der imod aldrig blifve frj, saa lenge vi lesve, fra Diesvelens, Verdens, oc Kiödetz Fristelse, hvad tilbede vi os da i denne Bön?

Vi tilbede os 1. Guds forsvar imod den onde Fristelse;

N. Vi bede her, at Gud vil os bevare oc forsvare mod Diefvelens, Verdens, oc vort Kiøds Bedregerj (2 Pet. 2, 9.).

G. Vi bede her, at Gud vil os forsvare oc opholde, saa at Diefvelen, Verden oc vort eget Legeme icke skulle bedrage os (Aabenb. 3, 10.).

2. Styrcke til at staa de onde Fristelser imod, N. At vi icke skulle besviges af dem (Diefvelen, Verden, oc Kiødet), oc henkastis (ved dem) i Vantro, Miszhaab (Marc. 9, 24.), eller andre Laster.

G. Oc forføre os i Vantro (Marc. 9, 24.), Miszhaab, oc

andre store Skendsel, oc Laster.

ofv

end

God

som elle:

oc vrai

ofve

sam

oc]

him Ljff

Eft

liger (Col

it sa digh 3. Seyer oc Ofvervinding ofver saadanne Fristelser;

N. At dersom vi fristis dermed, vi da, som de, der blifve

Ofvermænd maatte Seyer beholde (Jac. 1, 12.).

le

e

S

G. Oc dersom vi vorde end dermed forsøgte, at vi dog endelig kunde vinde oc Seyer beholde (1 Cor. 10, 13.).

Den siuende Bon.

Men frj os fra det Onde.

Hvor mange slags Onde er der vel til, som vi bede os fra i denne Bön?

Det er: 1. Syndens onde, som er synden (Joh.3, 19.). 2. Straffens onde, som er Siæls oc Legoms onde, Gods oc æris onde, Tjmelig oc ævig onde (Am. 3, 6.), oc en ond Samvittighed.

Hvad er Samvittighed?

Samvittighed er hiertetz oc sindets Dommer oc Røbsmand, som siger oc vidner, enten vi har giort Ret eller U-ret, got eller Ont (Præd. 7, 22.).

Hvor mange Samvittigheder har du?

En eniste! som er enten god, eller ond.

N. Har jeg giort got, da har jeg derofver it gladt Hierte oc en god Samvittighed, om endskiønt andre dømme ilde oc

vrangt om min Gierning (2 Cor. 1, 12.).

G. Har jeg giort Ont, da har jeg it bange Hierte, oc der ofver en ond Samvittighed: Lad være andre dømme vel om samme Gierning (Viszd. 17, 11.).

Hvad bede vi os fra i denne Bön?

N. Her bede vi udi en Sum, at den himmelske Fader, vil beskierme oc frj os, fra all Fare paa Legom oc Siæl, Gods oc Rycte (1 Thes. 5, 23. 24.).

G. I denne Bøn bede vi ljgesom udi en Summa, at vor himmelske Fader vil frj os fra alt (dette) Onde, bæade til

Liff oc Siæl, Gods oc Ære. (2 Thes. 3, 3.)

Efterdi vi blifve aldrig her i Verden saadant onde qvit, hvad bede vi os da til i denne Bön?

Vi tilbede os 1. Forhindring i straffens Onde, 2. Oc endelig i Døden befrielse fra alt Ont,

N. At vi i den sidste Ljfstime (Eph. 6, 13.) maa lecksaligen henvandre fra dette elendige Ljff til det ævige Ljff (Col. 1, 13.).

G. Oc paa det sidste, naar vor Tjd kommer, skicke os it saligt Endeligt, oc med sin Naade tage os fra denne Elendighed til sig i Himmelen (2 Tim. 4, 18, Psal. 73, 24.).

Den tredie Part er Beslutningen:

Tō

fry

(6

pa

sa

(E

V

OC

(2

00

vi

m

-

fa G

di

F

Thi dit er Rjget, Macten, oc Æren i Ævighed.

Hvortil bevege vi Gud med disse Ord?

1. At hand faar at hielpe os, Thi hand er vor Konge (Psal. 47, 8. 1 Krøn. 29, 11.), hand faar derfor at hielpe os her i hans Mactis oc Naadis Rjge, at komme vel aff dem i hans æris Rjge (Psal. 91, 15.).

At hand kand hielpe os, Thi voris er Vanmacten, hans er Almacten; at hand kand gifve os alt got, oc affvende

alt ont (1 Krøn. 29. 12.).

3. At hand maa hielpe oc bønhøre os; Thi det gielder hans Ære, baade her tjmelig oc hisset ævig (Ps. 79,9.).

Den fierde Part er Amen.

Hvad forsickrer dette Ord (Amen) dig om?

Det forsickrer mig om, 1. At min Bon er bonhort

hos Gud;

N. Thi dette Ord (Amen) er derfore lagt her til, at jeg skal være aldelis visz derpaa, at denne min Bøn er antagen oc bønhørt aff min Fader, som er i Himlene (Joh. 16, 23.).

G. At jeg skal visseligen vide, at disse mine Bønner ere min himmelske Fader behagelige oc tacknemmelige (Es. 65, 24.).

2. At GUD har en hiertens Behag i at here

min Ben;

N. Thi hand hafver befalet, at vi skulle bede (Matth. 7.7.) oc lagt en Forjettelse til Befalningen; saa det skal skee, at hand skal bønhøre os (Psal. 50, 15.).

G. Thi hand hafver selff befaled os saa at bede (Matth. 7.7.), oc dertil lofved, at hand vil høre vor Bøn (for Christi skyld)

(Joh. 14, 13.).

3. At Guds Aand svarer Ja, mit Hierte met denne dobbelt bekreftelse.

N. Amen, Amen, visselig skulle alle de Ting gifves dig, (som du bad om) (Jer. 28, 6.).

G. Amen, Amen, det er: Ja! Ja! det skal saa visseligen skee (2 Cor. 1, 20.).

Daabens Sacramente.

Hvad betyder dette Ord (Sacramente)?

Sacramente er et Latinsk Ord, oc betyder en hellig Ting, et Pant oc en Æd: saa at Daaben oc Naderen kaldis Sacramenter, fordi de ere hellige Ting oc faste Pant (paa al den Naade GUd os) i JEsn nar lofvet oc tilsagt. Tor du vel driste dig at bede saaledis til Gud, effterdi hand er saa streng; at hand truer, at hand ey vil höre Syndere?
(Joh. 9, 31.)

Ja! jeg er dog hans Barn, oc hand er min Fader, derfore

frycter jeg ey at bede (2 Cor. 6, 18.). Hvor est du blefven et Guds Barn, du som aff Naturen er en Syndere? I Daaben, der jeg blef døbt, oc et Christen Menniske (Gal. 3, 27.).

Saa est du en Christen oc et Guds Barn, fordi du est döbt? Ney ey allene fordi jeg er døbt, men oc fordi jeg troer paa JEsum; thi hvo som troer oc blifver døbt, skal blifve

salig (Marc. 16, 16.).

nge 08

n i

en,

ide

let

.).

rt

eg

en

re

.).

re

at

16

g,

n

Hvoraff veed du, at du er döbt? Det vidner mit Nafn (Luc. 1. 59. 63.) oc mine Faddere

(Es. 8, 2.). Hvorledis, eller i hvis Nafn er du döbt? I Nafn Faders, Sons oc hellig Aands (Matth. 28, 19.).

Hvad har du lofvet Gud i Daaben, da du blef döbt?

At forsage Diefvelen, alle hans Gierninger, alle hans Væsen, oc tro paa Gud Fader, Søn oc Hellig Aand.

Hvad er det at forsage Diefvelen? At forsage Synden oc alt Ont, som kommer af Diefvelen, oc at icke synde (1 Joh. 3, 8.).

Hvad har Gud lofvet dig igien, der du blef döbt? Gud Fader har loffvet, at hand vil være min Fader (2 Cor. 6, 18.), Jesus har lofvet, at hand vil være min Broder oc Frelsere (Es. 60, 16.), Den H. Aand har lofvet, at hand vil være min Trøstere i all Nød (2 Cor. 1, 4.), oc siden gifve

For det første. Hvad er Daaben?

I Daaben maa der vist være andet end Vand alleene, efterdi Vand allene kand ey giöre dig til et Guds Barn? Ja! der er 1. Vand:

mig Himmerig (Rom. 8, 16. 17.).

N. G. Daaben er icke alleeniste slet Vand;

2. Oc Ord;

N. Men det er Vand, som er indsluttet med Guds Befaling, oc sammenføyet med (disse) GUds (Befalings) Ord: Gaar hen, lærer alle Folck, &c. (Eph. 5, 26.).

G. Men det er Vand, forfattet i Guds Befaling, oc med disse Guds (Befalings) Ord forbundet: Gaar hen, lærer alle

Folck, &c. (Matth. 28, 19.).

For det Andet. Hvad gifver Daaben, eller hvortil er den gafnlig?

Gafner det os noget, at vi, som ere födde i Synd til alt Ont, ere saa dobte med Vand oc Aand? Ja! ved Daaben frelses vi 1. fra Synden.

16, 16.).

N. Daabens Brug oc Ende er, at den vircker oc udretter i os Syndernis Forladelse (Giern. 2, 38.).

(G

Va

Da

Va

gie

gie

2,

vi

til

Hv

ha

ba

A

de

fle

de

H

gi

fa

jo

G. Daaben den giør Synds Forladelse (Col. 2, 13.).

2. Fra Døden oc Dieffvelen:

N. G. Daaben frjer (frelser) os fra Døden oc Dieffvelen (Luc. 3, 7.), (som tilforn for Arfve-syndens skyld vare dødsens oc fordømmelsens Børn (Eph. 2, 3.).

3. Fra Helfvede til Himmerjg:

N. Gifver alle dem det ævige Ljf (af Naade for Christi skyld), som troe Guds Ord, oc Forjettelse (Tit. 3, 5. 7.).

G. Gifver alle dem det ævige Ljf, som troe efter Guds (Forjettelsis) Ord oc Løftis Lydelse (Tit. 3, 5. 7.).

Komme de vel alle i Himmerjg, som ere döbte?

Ja! De døbte, som troe:

N. G. Hvo, som troer oc blifver døbt skal blifve salig (Marc. 16, 16.).

Men ey de døbte, som icke troe:

N. G. Men hvo, som icke troer, skal fordømmis, (alligevel at hand er døbt (Joh. 3, 18.).

Hvilcke ere de Ord i Daaben, som med Vandet sammenföyed, kand giöre os salige?

Det er 1. Guds Befalnings Ord,

N. Gaar hen lærer alle Folck, debendis dem i Nafn

Faderens, Sønnens, oc den hellig Aands.

G. Gaar hen i den gandske Verden, oc prædicker Evangelium for alle Creatur, oc døber dem i Nafn Faders, oc

Søns, oc hellig Aands (Matth. 28, 19.).

 Guds Forjettelsis oc Løftis Ord:
 N. G. Hvo som troer oc blifver døbt, hand skal vorde salig; men hvo, som ey troer, hand skal fordømmis (Marc.

For det Tredie. Hvorlunde kand Vandet udrette saa store Ting?

Kand Vand allene giöre det, at den, som ofverstenckes med det i Daaben, kand blifve salig?

Ney! det giør ey Vand allene;

N. Vand uden tviff kand aldrig giøre det.

G. Sandelig Vandet giør det icke (aff sig self.),

Men Guds Ord paa Guds side;

N. G. Men Guds (Befalings oc forjættelsens) Ord, som i oc med Vandet er (Jac. 1, 21. Eph. 5, 26.).

Oc Troen paa vor Sjde.

N. Item Troen, som troer stadelig dette (befalings oc forjættelsis) Ord, der er lagt til Vandet (Gal. 3. 26.).

G. Oc den Tro, som troer saadanne Guds Ord i Vandet (Giern. 8, 37.).

Hvordan er da dette Daabens Vand uden Guds Ord?

Det er it blot oc bart vand i sig selff;

N. Thi dersom det var uden Guds Ord, da blef Vand Vand, oc vaar icke Daab (Giern. 8, 36.).

G. Thi, uden Guds Ord, er Vandet slet Vand oc ingen

Daab (Giern. 8, 36.).

ter

len

d-

sti

ds

ig

-9

1

'n

C

e

Men med Guds ord er dette Daabens Vand

1. En ret Daab;

N. Thi efterat Guds Ord monne være tilhobeføyed med Vandet, er det en Daab (Eph. 5, 26.).

G. Men med Guds Ord er det en Daab (1 Tim. 4, 5.). 2. N. G. It Naadens (Naadeligt) Vand. Fordi det

gier os, Vredens Bern, til Naadens Bern (Eph. 2, 3. 8.).

3. N. G. Lifsens (It lefvendis) Vand; Fordi det giør os, som vi vare døde i Synden, lefvende for Gud (Eph. 2, 5. Rom. 6. 11.).

4. N. G. Igienfødelsens Bad (En ny Fødsel): Fordivi som ere fødde i Synd, blifve i dette daabis Bad, igienfødde til Guds Rige ved den hellig Aand (Joh. 3, 5.).

Hvad siger Paulus hos Tit. i det 3, v. 5. 6. 7. 8., at saadant Daabis Vand, nazr det med Guds Ord oc voris Tro er forbundet, hos os udretter?

Hand siger, At det gier os salige;

N. Thi Pauli Ord ere disse: men efter sin Barmhiertighed hafver hand frelst os (til det ævige Ljf) ved igienfødelsens bad (Tit. 3, 5.).

G. Formedelst igienfødelsens bad ere vi frelste (Tit. 3, 5.).

2. At det gier ny Mennisker aff os ved den H.

N. Thi Daaben er oc igienfødelsens Bad, som skeer ved den hellig Aand, hvilcken hand hafver udøst paa os ofverflødeligen formedelst JEsum Christum vor Frelsere (V. 6.).

G. Thi Daaben er det Middel, ved hvilcket i os skeer den hellig Aands Fornyelse; hvilcken hand hafver udgydet rjgeligen ofver os formedelst JEsum Christum vor Frelsere (V. 6.).

3. At det giør os til retferdige Mennisker, oc

Himmerjgis Arfvinger.

N. At vi, som (saaledis ved Daaben) ere Retferdiggiorde aff hans Naade, skulle være Arfvinger til det ævige

Lifs Haab: det er en sand Tale (v. 7. 8.).

G. Paa det vi skulle formedelst hans Naade være retfærdige, oc Arfvinger til det ævige Liff efter Haabet: Det er jo visselig sant (v. 7. 8.). Naar forrettis oc skeer Daaben?

ning

(Co

i C

Dett

Dø

beg

Dec

ing

kan

Das

De

dee

har

var

for

1.

ha

2.

Du

stu

Ha

80

F

Just i det samme, som Præsten, øsendis Vandet paa Barnetz Hofvet, siger: Jeg døber dig i Nafn Faders, Søns, oc Hellig Aands, Amen.

For det fierde. Hvad Daaben monne betyde?

Betyder det noget saa at være döbt? hvor paa skal mand saadan en döbt Christen ret kiende?

Hand kendes derudi at hand 1. Ved daglig Poeni-

tentz Synden hiertelig fortryder:

N. Daaben betyder dette, at den gamle Adam, som er endnu i os, skal dødis ved daglig Poenitentze; det er drucknis

aldeelis i Vandet (Eph. 4, 22.).

G. Saadan Vanddeben betyder det, at den gamle Adam i os skal ved daglig Poenitentze, det er Anger oc Ruelse, drucknis oc quælis (1 Pet. 4, 2. 3.).

Stræber at tvinge det onde Kiød oc Blod;
 N. Thi den gamle Adam bør at dødis tillige med Syn-

der oc Begierlighed (Gal. 5, 24.).

G. Den onde Adams Lyst bør at dræbis med alle Synder, oc sine onde Begieringer (Rom. 6, 6.).

3. Lader Poenitentzen see i et daglig nyt

Lefnet,

N. Oc at det ny Menniske skal jo meere oc meere opkomme, oc opstaa; som retfærdig, oc reen af all Synd med Gud stedse lefve skal (Eph. 4, 24.).

G. Oc tvert imod skal det ny Menniske dagligen opstaa fremkomme oc lefve retfærdig oc reenlig for Gud ævindelig

(Rom. 6, 4. 5.).

Hvad forstaar du ved den gamle Aeam?

Den onde medfødde Natur, Lyst, oc Begierlighed i os til at synde; hvilcken vi hafve arfved af Adam, det første Menniske (1 Mos. 5, 3.).

Hvi siger du, at denne Adam er endnu i os? ere vi ey i Daaben frelst fra den?

Lad være, Syndens Straff er borttaget oc forladt, saa er dog dens Rod oc Lefninger tilbage i os, som daglig udspirer i onde Lyster oc Begieringer os til Skade (Rom. 7, 18.).

Hvorledis kand vi tvinge den?

N. Naar den drucknis aldelis i Vandet, oc dødis tillige med Synder oc Begierlighed (Col. 3, 5.).

G. Naar den drucknes, quælis, oc dræbis med alle Synder oc sine onde Begieringer (Col. 3, 5.).

Hvad forstaar du ved det ny Menniske?

Det ny Menniske er det, som hafver afført ved en alvorlig Poenitentze det gamle Menniske med sine onde Gierninger, oc iført det ny; som bedrer sig oc lefver i Hellighed (Col 3, 9, 10.), nu hand ved Daaben er blefven it nyt Creatur i Christo (2 Cor. 5, 17.).

Dette stadfæster Paulus i Brefvet til de Romere i det 6 Cap. 4 v. oc siger der, hvilcke saadanne ny Mennisker ere?

Nemlig de 1. Som i en fast Tro omfafner CHristi Død oc begrafvelse oc trøster sig der ved.

N. Ligesom Christus (legomlig), saa ere vi (aandelige) begrafne med Christo ved Daaben i Døden (Rom. 6, 4.).

G. Vi ere begrafne med Christo formedelst Daaben i Døden (Rom. 6, 4.), (saa at ligesom en Død oc begrafven kand ingen Skade eller Døde; Saa troer vi at Synden i os ey kand skade, eller fordømme os Døbte, naar den (Synden) i Daaben ved Christi Død oc Begrafvelse skiules, oc som en Død tildeckis.)

2. Som lade saadan Tro kiende i et nyt Lefnit. N. Saa at ligesom Christus er opvact fra de Døde, (oc døer icke meere, men stedse lefver); saa skulle vi oc (ved hans Opstandelsis Kraft icke allene opstaa fra Synden, men)

vandre i it nyt Lefnet (Rom. 6, 4.).

G. Paa det at ligesom Christus er opvact fra de Døde formedelst Faderens Herlighed, saa skulle vi ocsaa vandre udi it nyt Lefnet (Rom. 6, 4.).

Hvor udi bestaar Daabens Sacramente?

I to ting, ljgesom Alterens Sacrament, som ere de l. Himmelske oc usiunlige; som ere Christi Ord, oc hans i Ordet liggende oc skiulte Fortieniste oc Blods Kraft. 2. Jordiske oc siunlige, Som er Vandet.

Alterens Sacramente.

Du har jo lenge siden bröt saadan din Daabis Pact med Gud (Hos. 6, 7), hvor kand du komme i Naade oc Venskab med Gud igien? I Alterens Sacramente.

Hvad faar du der, hvor ved du forsickris om Guds Venskab igien? JEsu Guds Søns Legeme oc Blod (Col. 1, 20. 21. 22.).

Hvis er det Legem oc Blod?

N. G. Det er mit Legom, det er mit Blod, siger Christus (Matth. 26, 26. 28.).

Har Christus Kiöd oc Blod, er hand icke en Gud? een Aand 'oe Gud, har jo icke Kiöd oc Been, som vi? (Luc. 24, 39.)

Ja! hand er ocsaa it Menniske, oc er hand it Menniske, som vi; saa har hand oc Kiød oc Blod, som vi (Heb. 2, 14.).

Faar du ey andet, end Christi Legom oc Blod udi dette Sacramente? Jo! Brød oc Vjn. Hvor mange Slags faar du da?

Er

he tel Vi

act

de

sa

Vj

(M

Du

Sy

ha

(5

VO:

ha

Br

19

tac

de

at

Ch

Bl

gif

Fo

To Slags: Himmelske oc usiunlige: som ere Jesu Legom, oc Blod, Jordiske oc siunlige: som ere Brød oc Viin.

T

Hvad sige Alterens Sacramentis Ord her om?

De sige os: 1. De Himmelske Ting, som vi der faa, oc ere JEsu Legom oc Jesu Blod (Joh. 6, 51.), hvilcket baade Onde oc Gode, uden Forskiel æde oc dricke: Men de uværdige oc ubodfærdige til Synds beholdelse oc ævig Fordømmelse, (1 Cor. 11, 29.) De værdige til Synds forladelse oc Saligheds erlangelse (Joh. 6, 54.).

N. G. Thi Alterens Sacramente er vor HErris Christi

sande Legom oc (sande) Blod.

2. De jordiske Ting vi der faa, som ere Brød oc

Viin (Marc. 14, 22, 23.).

N. G. I Alterens Sacramente er vor HErris Jesu sande Legom oc Blod under Bred oc Viin (1 Cor. 10, 16.).

3. Af hvem disse Saligheds Middeler ere os gifven:

N. G. Indsat aff Christo self (Matth. 26, 26. 27.).

4. Til hvad Ende de ere os gifven:

N. At Christne skulle æde oc dricke det (Joh. 6, 53.).

G. Os Christne til at æde oc dricke (Joh. 6, 53.).

(Ey i Troen allene, mens oc med Munden: Ey paa Capernaitiske, men paa en ofvernaturlig oc himmelske Viis; Som ey vor Fornuft (2 Cor. 10, 5.), men Troen allene maa fatte oc begribe aff disse Christi Ord: (det er mit Legom, det er mit Blod).

Du kand jo icke see de himmelske Ting, nemlig Christi Legom oc Blod, men allene de jordiske Ting, nemlig Bröd oc Viin, hvad skal du da giöre?

Jeg skal tro fast i Hiertet (1 Cor. 10, 16.), at Christi Legom oc Blod, som jeg ey kand see, ere der saa sant oc væsentlig tilstede, som Brød oc Viin, de jeg seer med Øynene (Rom. 10, 10.).

Hvad skal du tro, naar du gaar til Alters, oc æder Brödet?

Jeg skal tro i Hiertet (1 Cor. 10, 16.) at saa sandt som
jeg æder Brødet med min Mund, saa sandt æder jeg Christi
Legom tillige med, i, oc under Brødet.

Hvad skal du tro, naar du dricker Vinen, efterdi du seer allene Vinen, oc ey Blodet?

Jeg skal tro, at saa sant som jeg dricker Vjnen med min Mund, saa sandt dricker jeg Christi Blod tillige med, i oc under Vinen til Syndernes Forladelse. Er Brödet da Christi Legome, Vinen da Christi Blod? eller forvandlis Brödet til Legomet, Vinen til Blodet?

Ney! Brød er Brød, Viin er Viin, mens velsignet oc helligt Brød oc Viin, saa at her icke er det enes Omskif-telse os Forvandling til det andet, men alene Brødets [oc] Viinens foreening med Legomet oc Blodet (1 Cor. 10, 16.).

Hvi kalder du det velsignet oc helligt Bröd oc Viin?

Jo! dersom det icke blef velsignet, da blef det icke deelactigt med JEsu Legom oc Blod (1 Cor. 10, 16.).

Hvilcke ere de Velsignelsens Ord, hvormed det velsignes? Disse Ord: N. G. Vor HErre JEsus Christus i den Nat, der &c. (Matth. 26, 26. 27.).

Naar æder oc dricker du da Christi Legome oc Blod?

Naar jeg æder Brødet oc dricker Vinen med min Mund, saa æder oc dricker jeg tillige med, i, oc under Brødet oc Vinen Christi Legome oc Blod.

Hvortil æder oc dricker du det?

Til at styrcke min Tro om alle mine Synders Forladelse (Matth. 26, 28.).

Du faaer jo i Skriftestolen dine Synders Forladelse, hvad got giör det

d

r

t

e

ė

i

da, at du gaar til Alters? Ja! der faar jeg Pant oc Forsickring paa, at alle mine Synder ere mig forlatte, oc at GUD vil vist holde alt det, hand mig i Skriftestolen ved sine Tienere lofvede oc tilsagde (5 Mos. B. 7, 9.).

Hvad er det for Pant, som gifves dig der? N. G. Christi Legom oc Christi Blod (Marc. 14, 22. 24.).

Hvad siger Matthæus, Marcus, Lucas, oc St. Paulus om dette Alterens Sacramente?

De sige os, 1. Hvo der har indstiftet det, Nemlig;

vor Herre JEsus Christus (1 Cor. 11, 23.). 2. Naar det blef indstiftet. Nemlig, i den Nat der

hand (JEsus) bleff forraad (aff Juda) (Luc. 22, 21.).

3. Hvorledis det blef indstifted: Nemlig, hand tog Brødet, tackede, oc brød det, gaf sine Discipler (det) (Luc. 22, 19. 20.). Ljegsaa tog hand oc Kalcken, efter Aftens Maaltjd,

tackede oc gaff dennem (Disciplene). (Luc. 22, 19. 20.)

4. Med hvad faste Ord det er indstiftet: Nemlig, det er mit Legom, det er mit Blod (Marc. 14, 22. 24.). (Saa at Brød oc Viin icke her betyde, eller ere Tegn alleene til Christi Legom oc Blod, men formedelst disse Christi uforanderlige Ord er her visselig tilstede Christi sande Legom oc Blod).

5. Til hvad gode det er indstifted: Nemlig, som gifvis for eder; som blifver udgydet for eder til Syndernis

Forladelse (Matth. 26, 28.).

6. Hvor tjt oc ofte vi skal bruge det: Nemlig, det giører saa ofte, siger Paulus (1 Cor. 11, 25. 26.).

d

V

Si

I

u

8

P

S

0

n

d

1

i

(

g

I

G

1

u

2

7. Hvorfore det bleff indstiftet: Nemlig

a. Til voris Nytte oc Gafn: Som er Syndernis Forladelse

oc ævig Salighed (Joh. 6, 54.).

b. Til Christi Ære oc Ihukommelse, saa at vi bruge det til hans Døds oc Pjnes Ihukommelse (1 Cor. 11, 24. 26.); Oc det aa. Til trøst imod imod synden, naar den vil besvere oc fordomme os (2 Cor. 1, 5.); bb. Til Erindring at tvinge synden i os; at vi ey med den korszfester Jesum paa ny igien (Heb. 6, 6.). cc. Til Tacksigelse med Ord oc Gierning at tacke hannem for det onde, hand har frelst os fra, oc det gode, hand har hiulpet os til ved sin Død (1 Cor. 6, 20.).

Dette giører saa ofte som i æde oc dricke i min Ihu-

kommelse (1 Cor. 11, 24, 25.).

Hvad Gafn oc Gode faar de, som værdeligen æde oc dricke her JEsu Legom oc Blod?

De faar 1. Syndernis Forladelse.

N. Det gifve disse Ord tilkiende: Som gifves for eder, (nemblig Christi Legom); item som udøsis (Christi Blod) til Syndernis Forladelse (Heb. 9, 14.).

G. Disse (Christi) Ord gifve os det tilkiende: som gifves for eder, oc som udgydis til Syndernis Forladelse (Col. 1, 14.)

2. Det ævige Ljf oc Salighed. Saa at strax Syn-

den er forladt, strax er Guds Rjge tilsagt.

N. Thi i dette Sacramente gifves os ved de Ord (Syndernis Forladelse) det ævige Ljf oc Salighed (Rom. 6, 18.).

G. Thi at os gifvis ved saadanne Ord i Sacramentet (Syndernis Forladelse) det ævige Lif oc Salighed (Rom. 6, 22.).

Hvad Onde faar de, som u-værdeligen æde oc dricke dette JEsu Legom oc Blod?

De faar hvercken Synds Forladelse her, ey heller Salighed der. Hvo ey faar Synden forladt her, hand faar aldrig Himmerig der (Matth. 18, 18.).

N. Thi Lif oc Salighed følger af Fornødenhed med Syn-

dernis Forladelse (Giern. 26, 18.).

G. Fordi dersom Syndernis Forladelse er, der er ocsaa det ævige Lif oc Salighed (Heb. 10, 18.).

III.

Kand den faa Syndernis Forladelse oc Salighed, som allene her legomlig med Munden æder oc dricker?

Ney! her hielper Hvercken Mund-æden allene.

N. Ney! at æde oc dricke (med Munden alleene) kunde

det, uden tviff, aldrig udrette (1 Cor. 11, 29.).

G. Ney! Sandelig at æde oc dricke gier det icke (thi ved saadan alleene Æden oc Dricken æder oc dricker mand sig Dommen til).

Eller mundtro oc bar Videnskab at sige

N. Disse Ord (med Munden allene) det gifvis for eder. Item det udøsis til Syndernis Forladelse (Jac. 2, 14.).

G. De Ord som der staar: Det gifvis for eder, oc som udgydes til Syndernis Forladelse (Jac. 2, 14.).

Used hand do history at mond hand and an deight ail Sali

Hvad kand da hielpe at mand kand æde oc dricke til Salighed?
Dertil hielper 1. Guds Ord, Som ufeylbarlig vist forsickrer en Troende om Syndernis Forladelse.

N. Thi disse (Guds Løftis) Ord ere den synderligste Part i dette Sacramente, oc som Hofvedet (Joh. 6, 63.).

G. Disse Ord ere hos den legomlige Æden oc Dricken,

som Hofvetstycker i Sacramentet.

2. Oc min Hierte-Tro. At jeg troer, Christi Legom oc Blod er her tilstede; oc at jeg æder oc dricker det til mine Synders Forladelse.

N. Hvilcke (Ord) hvo som troer, hand bekommer alle de Ting, som de tilsige, som er Syndernis Forladelse (Giern.

10, 43.).

et

se

et

C

C

1-

n

t

u

1

G. Hvo som troer samme Ord, hand hafver det, som de indeholde; som er Syndernis Forladelse (med Ljf oc Salighed) (1 Pet. 1, 9.).

Hvad er det for Ord her i Alterens Sacramente, som kand udrette saa stor Salighed hos os?

Det er 1. JESU Befalings Ord: æder, det er mit Legome; dricker, det er mit Blod (Matth. 26, 26, 27, 28.).

 JEsu Forjættelsis, oc Løftis Ord: Det gifves for eder, Item, det udøses, til Syndernis Forladelse (v. 28.).

IV.

Gaar de icke værdig til Sacramentet oc faar Syndernis Forladelse, som faste fra Mad oc Dricke, eller holde sig fra Synden allene den Tjme oc Dag, som de gaar til Alters?

Ney! (Es. 58, 5.) thi de ere værdige Giester,

1. Ey som faste allene,

N. Jeg lofver vel den udvortis Tuct, at de som ville annamme Sacramentet, berede sig tilforn med Faste (som den

Ting Gud har befaled (3 Mos. B. 16, 29. 31.).

G. At faste, oc legomlig sig dertil berede, er vel en fiin udvortis Tuct, (men hielper inted til Salighed) (3 Mos. B. 16, 29. 31.).

De

Po

Be

be

H

(0

Na

Sy

m

fe

1

Na

fa

a.

S

h

H

m

(]

m

(

n

2. Men som hos Fasten troe.

N. Men den har omsider allerrettist bered sig til at annamme dette Sacramente, som troer disse (Løftis) Ord, det gifvis for eder. Item det udøsis for (mig) eder til Syndernis Forladelse (Joh. 6, 35.).

G. Men den er ret værdig, oc vel beskicket, som troer disse Ord: Som gifves for eder, oc som udgydes til Syndernis

Forladelse (Heb. 11, 6.).

Hvorfore skal du tro alt saadant?

Fordi Troen er en visz Tillid paa de Ting, som icke sees (Heb. 11, 1.). Saae jeg det, hafde jeg ey behof at tro det. Hvo annammer dette Sacramente uværdelig, oc derved beholder deris Synder?

De ere uværdige 1. De som ey troe;

N. Thi de som icke troe disse Ord (at Christi Legom oc Blod er der, oc gifvis til deris Synders Forladelse) de annamme dette Sacramente uværdelig oc aldelis uberidde (Joh. 8, 24.).

G. Thi hvo som icke troer disse Ord, eller tvifler, hand

er uværdig oc ubeskicket (Rom. 14, 23.).

2. De som ey i Troen tilegne sig selff denne Naade:

N. Thi dette Ord for eder (mig) udkrefver it Hierte,

som troer Gud (Heb. 10, 22).

G. Thi dette Ord for eder (mig) vil hafve idel tro Hierter, som tilegne sig denne Naade, (som her i Sacramentet lofves, oc icke med Øyne sees) (Heb. 11, 1.).

Diefvelen troer jo ocsaa, at Christi Legom oc Blod er i Sacramentet tilstede (Jac. 2, 19). Hvad er da din Tro bedre?

Ja! jeg troer, at Christi Legom oc Blod ey alleene er der tilstede; men oc at det gifvis mig der til mine Synders Forladelse: det kand ey Diefvelen troe.

Hvorledis skal vi rettelig berede os, at gaa til denne Nadvere? Vi skal prøfve os selff; oc æde saa aff dette Brød oc dricke af denne Kalck (1 Cor. 11, 28.).

Hvad er det at profve sig selff?

Det er 1. At randsage vort Ljf oc Lefnet efter Guds Lov, de 10. Bud: Om vi med Tancker, Ord oc Gierninger saa har lefvet efter dem, som Gud i dem befaler, oc vi burde (Begræd. 3, 40.)

2. At forsøge, om vi endnu staar fast i den Tro, at Gud vil forlade os Synden for Christi skyld (Heb. 11, 6. 2 Cor. 13,5.).

3. At profive, om vi har det Forsæt, at ville føre it bedre Liff oc Lefnet, end hidtil skeed er (Eph. 5, 10. 11. Rom. 13, 12. 13.).

Det er jo ey nock, at du saa har profvet dig oc fundet dig skyldig mod alle Guds Bud, hvad skal du meere giore?

Jeg skal afbede saadanne Synder, oc giøre en alvorlig Poenitentze (Job 42, 6.).

Hvad er Poenitentze?

Den bestaar i tre Ting: 1. At fortryde Synden (Manasse Bens v. 9.). 2. At troe paa Jesum (v. 11.). 3. At rette oc bedre sig (v. 14.).

Hvorledis kand du bedst fremföre for Gud saadan din Anger, Tro oc Omvendelse?

Udi mit

n-

et

is

er is

e

t.

e

1

9

Skriftemaal.

Hvad er Skriftemaal?

Det er 1. At kiende, bekiende oc fortryde Synden (Ordsp. 28, 13. Psal. 51, 5. 6.).

2. At faa Affloszning af Synden (Psal. 51, 9.).

Naar du vil bekiende oc afbede Synden, hvorledis skal du da komme frem til Skriftestolen?

J. Angerfuld: Saa jeg hiertelig angrer oc fortryder min Synd.

2. Trofuld: Troer GUD for JEsu Skyld vil forlade mig den.

3. Løftetuld: Lofver Gud et bedre Lefnet end hidtil

Hvorved fremförer du saadant for Gud; dermed at bevege Gud til Medönck ofver dig?

Ved min Skrifte-Bøn.

Poenitentzis Parter.

1. Anger.

Naar du vil da först i denne Skrifte-Bön lade din Anger ofver Synden see for Gud, 1. Hvad bekiender du i den?

Jeg bekiender, 1. At jeg er en arm Synder: Jeg

fattige Synder (Luc. 5, 8.).

2. Aarsagen, hvorfore jeg er saadan en Synder a. For min Arfve-Synds skyld: Jeg er undfangen oc fød i Synden (Psal. 51, 9.). b. For min giørlige Synds skyld: Jeg hafver oc min gandske Ljfs Tjd tjt fortørnet min Gud oc HErre (Jer. 3, 25.).

3. Hvorledis jeg har syndet. Jeg hafver forternet min Gud i mange Maader, med Tancker, Ord oc Gierninger

(Dan. 9, 5.).

4. Hvad straf jeg har fortient. At hand (GUD) med all rette skulle forskyde oc fordømme mig til ævig Tid (Bar. 1, 15.).

5. Min Anger oc Ruelse ofver Synden: Det giør mig ont af mit gandske Hierte (Begræd. 5, 16. 17.).

6. Min fryct for Guds Vrede ofver Synden. Jeg ocsaa gruer, oc forskreckis, for Guds strenge Vrede (Job 9, 28.) oc den ævige Død (Matth. 10, 28.), oc finder Synden at være min største Fiende til alt saadant (Rom. 7, 20. 11.).

Hv

Ch

Se

jeg

ko

Tr

dei

Joi

Gu

80

Pra

i d

næ

lad

Me

vi

me

Fre

b. (

vil

næi

2, 1

nin ble

(G

Na

Hir

gaa (Ps

(Ps

7. Min Vederstyggelighed til Synden. Oc som jeg finder Synden at være min største Fiende til alt saadant; saa bør jeg den derfor at hade i alle Maader, saa lenge jeg lefve maa (Syr. 21, 1. 2.).

2. Troen.

2. Hvad troer du?

Jeg troer, at Gud vil I. Endnu tage mig til Naade. Efterat den Gode Gud gifver mig endnu Tjd oc Rum dertil, sit faderlige Hierte derhos at betencke, efter hans Forjættelse, oc guddommelige naadsens Ord (Ezech. 18, 23.), da flyer jeg endnu i Tjde til hans grundløse Barmhiertighed (Ps. 69, 14)., at hand vil end ydermere være min allerkiereste Fader (Luc. 15, 18.).

2. Forlade mig Synden for JESU Døds skyld. Oc for JEsu Christi hans eniste Søns, oc min hierte Broders skyld, som er død for mine Synder, oc opstanden til min Retfærdighed (Rom. 4, 25.), tilgifve mig alle mine Synder (Joh. 2, 12.).

3. Giffve mig sin Hellig Aand (Ved hvis Hielp jeg kand blifve deelactig i Christ iDød oc Retfærdighed), ved Troen (Rom. 3, 22.), som mig saaledis skienckis, i juderste Hierte oc Aand; Oc der forøgis ved den hellig Aand (Ezech. 36, 27).

4. Oc med JEsu Legem oc blod styrcke min Tro om Syndernis Forladelse. Til samme Tro diszmeere at bestyrcke, acter jeg da at ville annamme den HERris JEsu Christi sande Legeme oc Blod i Sacramentet, aldelis efter hans egne Ords Lydelse (Marc. 14, 22. 24.). Oc beder derfor, I paa Guds vegne vil saaledis tilsige mig alle mine Synders Forladelse (Joh. 20, 23).

3. Paafølgende ny Lydactighed.

3. Hvad lofver du GUD for saadan Naade?

Jeg lofver 1. At forlade min Neste igien, som Gud har forladt mig. Jeg fattige Syndere vil oc gierne forlade alle, som mig hafve giort imod (Matth. 6, 14.).

2. Daglig at rette mit syndige Ljf oc Lefnet. Oc saa dagligen legge Vind paa en sand Gudfryctighed, jo meere oc meere, saa meget som et armt syndigt Menniske i dette ælendige Ljfs Skrøbelighed af Guds Naade mueligt være kand (Psal. 119, 32. 47.).

Hvad er det andet Stycke, som Skriftemaal indeholder, oc fölger paa saadan Poenitentze?

Aflöszning.

Dig skee, som du troer: Oc jeg af vor HErris JEsu Christi Befaling forlader dig dine Synder i Nafn Faderens, Sønnens oc den hellig Aands. Amen. Gack hen i Fred!

g

g

r

1

Hvorudi siger disse Ord, at en salig Aflöszning bestaar?

De siger den bestaar 1. Udi et troende Hierte. At jeg troer, Skriftefaderen sidder der i Guds Sted, oc har fuldkommen Mact oc Befaling af JEsu at forlade mig Angerfulde, Tro- oc Løfte-fulde Synden (Matth. 16, 19.).

- 2. I en naadig Synds Forladelse. Saa at de Synder Skriftefaderen mig ved Haands Paaleggelse forlader paa Jorden, blifve i det samme Øyeblick forladt mig Troende hos Gud i Himmelen (Joh. 20, 22.).
- 3. I Forladelsens Vidne, som ere: De tre Personer, Fader, Søn oc Hellig Aand: Saa at i det samme Præsten forlader mig Synden i den hellig Trefoldigheds Nafn, i det samme vidner Gud Fader, Søn oc Hellig Aand, som nærværende vidne i mit Hierte, at jeg ved denne Synds Forladelse er blefven et Guds Barn, Guds Arfving oc JEsu Medarfving til Himmerjg (Rom. 8, 16. 17.).
- 4. I Freds Forkyndelse efter Afløszning. Saa at vived disse Ord (Gack hen i Fred) forsickris at hafve Fred med a. Gud Fader: At hans Vrede er nu stilled; oc vi hafve Fred med GUD ved vor HErre JEsum Christum (Rom. 5, 1.). b. Guds Søn: Som er vor Fred; oc nu i Alterens Sacramente vil forsickre os, at vi ved hans Legom oc Blod ere komne mær til, som vare tilforn formedelst Synden langt fra (Eph. 2, 13. 14.). c. Oc Hellig Aand: Som vi har bedrøfved (Eph, 4, 30), men raaber nu i vore Hierter, at vi ved denne Afløszning oc der paa JEsu Legoms oc Blods Deelactighed ere blefne GUds Børn oc GUDS Medarffinger ved Christum (Gal. 4, 6. 7.).

Naar Synden er saa borttagen oc aflöst, hvad lofver Gud dig igien? Her Guds Naade oc Venskab, oc siden, efter Døden, Himmerig,

Gaar du nu bedre fra Skriftestolen end du gik frem?
Ja! jeg gik en arm Syndere frem (1 Krøn. 1, 17.), jeg
gaar et Guds Barn tilbage igien, fri fra alle mine Synder
(Psal. 32, 5.) oc derofver glad, oc herefter tacknemmelig
(Psal. 13, 6.).

Huustaflen.

I. Hvorledis bor en Bisp, oc Præst, være baade i hans daglige Ljf oc Lefnet, saavelsom i hans Embede?

Hand bør 1. Føre it ustraffeligt Lefnet, Som skal seeis oc kiendis der udi at hand er a. Kydsk, oc har allene en Hustru (Tit. 1, 6.). b. Ædruelig: Saa hand altjd er beqvem til at forrette sit Embede (1 Thes. 5, 6.). c. Sædelig oc skickelig i Ord oc Gierning mod alle (Tit. 2, 1. 7.). d. Gast-fri, som gierne laaner Huus, oc hvad i det findes, til den Fattigis oc nødlidendis Hielp (Es. 58, 7.).

G. Det bør sig en Biscop (oc Præst) at være ustraffelig, en Qvindes Mand, ædru, sædelig, skickelig, som gierne laaner

Huus (1 Tim. 3, 2.).

G. En Biscop (oc Præst) skal være ustraffelig, en Qvindes Mand, vaagen, ædru, ærlig, sindig, hand skal gierne laane Huus (Tit. 1, 7. 8.).

2. Være dyctig at forrestaa en Meenighed.

N. Bequem til at lære andre Guds Huszholdere (1 Cor. 4, 1.). G. Hand skal være bequem til at lære andre (1 Tim. 3, 2.).

3. Ey være tilgeneyet til Druckenskab.

N. Som icke gierne er hos Viin, eller anden Drick (Tit. 1, 7.).
G. Hand skal icke dricke sig drucken af Viin eller an-

den Drick (Tit. 1, 7.).

4. Ey være hefngierig eller trette-kier.

N. Icke slaar, icke begierendis slem Baade, men billig; icke krigsk (1 Tim. 3, 3.).

G. Hand skal icke slaa eller trette (1 Tim. 3, 3.).Ey gierig efter egen Baade oc andris Skade.

G. Hand skal icke være gierig til Baade eller uhørlig Vinding, men mild oc retfærdig (v. 3.).

6. Holde it ærligt oc skickeligt Huus.

N. Som hafver lydige Børn med al Adstadighed (der

fører it ærbar oc kysk Lefnet) (Tit. 1, 6.).

G. Hand skal kunde vel forestaa sit eget Huus (før hand kand forestaa Guds Huus), oc hafve lydige Børn med all Ærlighed (1 Tim. 3, 4. 5.).

7. Være vel oplærdt i GUDS Ord.

N. Icke som hafver nyligen taget ved Troen (1 Tim. 3, 6.).

G. Hand skal heller icke være den, som hafver nyligen taget ved Troen (1 Tim. 3, 6.).

8. Være ifrig for Guds ære.

N. Som holder hart ved den sande Tale (Guds Ord; oc ey for Fryct eller Venskab viger derfra), som er til Lærdom; at hand kand være mæctig til, at formane med den salige Lærdom, oc igiendrifve dem, som imodsige (Tit. 1, 9.).

II. Hvad Tilhörere ere deris Biscoper oc Lærere skyldige?
De bør 1. Gifve dem den tilbørlige Løn.

N. Thi Herren hafver forordnet, at de som forkynde Evangelium (Guds Ord), at de skulle lefve aff Evangelio (aff dem hafve deris ærlige Ophold, som de prædickede Ordet for) (1 Cor. 9, 14).

G. Den skal deele med sine Lærere, i alle gode Ting (som hand kand, oc formaar), som Ordet læris (Gal. 6, 6.).

2. Giøre dem al dend Ære de kand.

N. Aaldinge, som vel forstaae (deris Embede), skulle holdis dobbelt Ære værd; meest de, som arbeide i Ordet, oc i Lærdommen (1 Tim. 5, 17.).

3. Ey svige dem deris rette Løn fra.

N. Thi Skriften siger (5 Mos. B. 25, 4.): du skalt icke binde Munden til paa den Oxe, som (efter andre Steders Viisz Kornet aff-)tersker; Oc (Christus legger dette til) (Matth. 10, 18.): En Arbeidere er sin Løn værd.

4. Giore effter det de paa Guds vegne befale

dem.

if

om

nar

er

lig

.).

til

ig,

er

n-

ne

;;

g

N. Lyder eders Forstandere, oc viger dem (følger deris Paamindelser); Thi de vaage som de, der skulle giøre Regnskab (paa Guds Domsdag) for eders Siæle (dem betrode) (Heb. 13, 17.).

5. Ey med deris syndige Lefnet gifve Præsterne

Aarsage at sucke ofver dem.

N. At de kunde giere det (deris Embede) med Glæde, oc icke suckendis (ofver deris Halstarrighed, oc syndige Lefnet). Thi det (Klagemaal oc Suck) er eder icke gafnligt (Heb. 13, 17.).

III. Offrighed paamindes med dette Sprock om deris Embede.

Hvorledis bör Öfrigheden være oc forholde sig imod Undersaatterne?

De bør 1. Giøre deris Embede, som for GUD kand være forsvarligt, efterdi de allene aff GUD ere indsatte.

N. Hvert Menniske skal være de høye Herredømme underdanig: thi der er icke Mact (Øfrighed) uden aff Gud, oc de som ere, ere forordnede aff Gud, hvorfore, hvo som staar imod Macten (Øfrigheden), hand staar imod Guds For-

ordning; Oc de som staar der imod, de faar Dom (Straf) ofver

dem selff (Rom. 13, 2.).

G. Hvert Menniske skal være Herredømme oc Macten underdanig; Thi der er ingen Mact til uden aff Gud. All den Mact som er til, hun er skicked aff Gud. Hvo som staar imod Macten, hand staar imod Guds Skickelse, oc de som staar der imod, de faa Dom imod dem selff, (som de selff fere sig paa) (Rom. 13, 2.).

2. Være fyrige at udrydde det onde oc fremme

det gode.

N. Thi Førster ere icke at frycte for en god Gierning mens for en ond. Vil du da icke frycte for Macten (Øfrigheden) saa giør got, oc du skal hafve Lof (Beskyttelse oc alt got) aff den (Rom. 13, 3.).

3. Ey bære Sverdet forgie fvis. N. Men giør du ont, da frycte dig:

G. Thi den (Offrighed) bær icke Sværdet forgiefvis (Rom. 13, 4.).

4. Man bruge det som GUDS Tienere at straffe

den onde oc forsvare den gode.

N. Thi den (Offrigheden) er Guds Tienere; dig til gode (som giør got) oc en Heffner til Straff for dem, som giør

ilde (1 Petr. 2, 14.).

G. Hun (Offrigheds Mact) er en Guds Tienerinde (at forsvare dem, som giør got), oc en Heffnerinde at straffe dem som giør ilde (Rom. 13, 4.).

IV. Hvad ere Underdane deris Offrigheder skyldige.

Hvorledis bör Undersaatterne være imod deris Öfrighed?

De bør 1. Gifve dem Skat.

N. Gifver Keyseren (som Christus befaler) det, som Keyserens er (Matth. 22, 21.).

2. Være dem underdanige, oc lydige.

N. Hvert Menniske (som Paulus efter Christum oc stadfester) skal være de høye Herredømme underdanige. Saa værer underdanige aff Fornødenhed, icke alleniste for (I kand undfly) Straffen, men ocsaa for Samvittigheden (ey at faa it Stød paa den). Thi derfor gifve I oc Skat, thi de ere Guds Tienere, som tiene til det samme (Rom. 13, 5. 6.).

3. Ev allene gifve dem Skat, men oc ære.

N. Saa gifver alle de Ting I ere skyldige; den Skat som bør Skat, den Told som bør Told, den Ære som bør Ære (Rom. 13, 7.).

4, Bede hierteligen for deris Velstand.

N. Jeg formaner først for alle Ting, at det skeer ydwygelige Begieringer (til Gud om det ondis Afvendelse), Bønner (om alt det os til Salighed er nyttelig), Forbøner (for andre Nødlidende), Tacksigelser (for annammede Gode), for alle Mennisker, (i Særdelished) for Konger, oc alle dem, som ere satte i Høyheder: At vi maa lefve (under dem) it roligt oc stille Lefnet med all Gudelighed oc Adstadighed (1 Tim. 2, 1.2).

5. Med en god Villie giøre hvis de paabyde.

N. Paamind dem (underdanerne), at de ere Førster oc Herredømme underdanige, at Lyde (i alt det som ey er imod Guds Bud), at være rede til all god Gierning (at giøre), at de ingen laste, ere icke kifactige (Tit. 3, 1. 2.).

6. Være dem hørige derudi, enten de ere Høye

eller Lave.

selff

me

ning

rig-

alt

fvis

ffe

ode

giør

(at

em

y-

d-

aa

nd

it

ds

at

-

e.

e

N. Være alle menniskelige Creature (Ordning) underdanige for HErrens skyld (som dem hafver forordned), være sig en Konge, som den Ypperste; eller Høfvitzmænd, som de der ere sendte aff hannem (1 Pet. 2, 13. 14.).

V. Ectemænds Embede.

Hvad ere Mændene deris Ecte-Hustruer plictige?

De bør 1. At omgaais fornuftelig med dem.

N. Mænd skulle bo hos deris Hustruer efter Forstand, som hos it skrøbeligt Qvindeligt Redskab, (med hvilcket mand forstandelig oc varlig omgaais) (1 Pet. 3, 7.).

G. I Mænd skulle bo, oc lefve viselig med eders Hustruer

(1 Pet. 3, 7.).

2. Acte oc ære dem, effterdi Gud dem ljge ved Mændene har actet oc æret.

N. Oc deele Ære med dem, som de, der ere Naadsens Medarfvinge til Lifvet, (ljgesom Mændene) (Gal. 3, 28.).

G. Oc udfører dem deris Ære, som de vanmæctige, som ere oc det naadelige Lifvis Medarfvinge (1 Pet. 3, 7.).

3. Ey være onde imod dem.

N. At eders Bønner (ved U-enighed oc U-samdrectighed) icke blifve forhindrede; oc værer icke bittre imod dem (Col. 3, 19.).

G. Paa det eders Bønner icke blifve forhindret; (naar I

lefve ilde med hinanden) (Syr. 4, 3.).

V1. Ecte-Qvinders Embede.

Hvad ere Ecte-Qvinder igien deris Mænd skyldige?

De bør 1. Være Mændene underdanige.

N. G. Qvinderne være deris Mænd underdanige, som Herren (Tit. 2, 5. Eph. 5, 22.), (eftersom HErren selff har befalet det; oc derfore har derudi en god Behag).

2. Acte dem, som deris Herrer.

N. G. Ligesom Sara var Abraham lydig, oc kaldte hannem (ikke Abraham, men) sin Herre (1 Mos. B. 18, 12.), hvis Døttre I ere blefne, om I giøre vel (oc som Sara var sin, saa I eders Mænd lydige), oc icke (da naar I det giøre) frycte for nogen Redsel (af Mændene) (1 Pet. 3, 6.).

VII. Forældris Embede mod Børnene.

Hvad er Forældre deris Börn plictige?

80

ic

V

hv H

(b

sk

St

en

de

G

e

SE

in

a

d

u

h

De bør 1. Ey være for strenge imod dem.

N. G. I Forældre skulde icke (med for megen Strenghed) erre eders Børn til Vrede, (at deris Vrede oc Had mod eder der ved skulle tiltage) (Syr. 19, 18. Col. 3, 21).

2. Opføde dem i høfviske Sæder, oc Guds Fryct.

N. Men opføde dem i Tuct, oc HErrens Formanelse (dem flittig formane at kiende oc frycte HErren (Eph. 6, 4.).

G. Opføder dem i Tuct oc Formaning i HErren (5 Mos. B. 6, 7.).

VIII. Børns Embede mod Forældre.

Hvad er Börn deris Forældre skyldige?

De bør 1. Lyde deris Forældre.

N. G. I Børn, værer eders Forældre lydige i HERren: (som saaden Lydighed hafver befalet) (Eph. 6, 1.).

2. Ære dennem.

G. Thi det er ærligt (Børnenis største Ære, naar de

det giøre.)

N. Det er oc retfærdigt (ret oc billigt efter Naturens oc Guds Low (2 Mos. B. 20, 12.) som siger: ære din Fader oc din Moder: hvilcket er det første Bud (i den anden Tafle), som hafver (denne) forjættelse: At det maa gaa dig vel, oc du (derhos) maa lenge lefve paa Jorden (Syr. 3, 7. Eph. 6, 2.).

IX. Svenners, Pigers, Daglønners oc Arbeiders Embede mod deris Herrer.

Hvad er Tienistefolck oc andre Arbeydere deris Hoszbonder oc Madmödre skyldige?

De bør 1. Adlyde dem, naar de befale noget.

N. G. I Tienere, være eders kiødelige (tjmelige) Herrer lydige med Fryct oc Redsel (for Guds oc deris Vrede) udi eders hiertes Enfoldighed, som Christo, (der saadan Tieniste har befaled oc vel behager) (Tit. 2, 9. Eph. 6, 5.).

2. Være saa tro oc flitige i deris Fraværelse,

som Nerværelse.

N. Tienendis icke for Øyen, som I gierne vilde teckis

Mennisken (oc rosis aff dem) (Eph. 6, 6).

G. Tiener dem icke alleniste i deris Øyen (naar de ere hos), at I maa teckis Mennisken) (Eph. 6, 6.).

3. Være villige til at giøre deris Gierning.

N. Men som Christi (allesteds nerværende oc aldseende)

Tienere, som giøre Guds Villie af Hiertet (v. 6.).

G. Men som Christi Tienere at giøre saadan Guds Villie (Gud dermed at behage) af Hiertet med Velvillighed (utvungen) (v. 6.).

4. Giere deris Gierning som i GUDS Paasiun, som den Gierning Gud skal lenne, om Menniskene

icke ville.

N. Tienendis HErren (som saa har forordnet det) med Velvillighed; oc icke (allene) Menniskene, videndis, at hver hvad Got hand giør (i sin Tieniste), det skal hand faa aff HErren igien, hvad heller hand er (endnu) en Tienere, eller (blefven) fri (Eph. 6, 7. 8.).

G. Oc lader eder tycke at tiene Herren oc icke Menniskene (allene), oc vider, at hver som giør noget Got, (den Stund, hand tiener) hand skal faa Løn, hvad heller hand er

en Tienere eller frj (Eph. 6, 7. 8.).

X. Huusfædris oc Huuszmødris Embede imod Tienerne.

Hvad er en Huuszfader, oc Huuszmoder sine Tienere plictig?
De bør 1. Giøre Tienerne hvad ret oc billigt er.
N. G. Oc i Herrer, eller Hosbonder giører dem (Tienerne)
det samme (Col. 4, 1.).

2. Handle saa mod dem, som de vil svare for

GUD.

N. Videndis, at eders Herre er oc i Himmelen (ofver eder, saa vel som over dem), oc der er ingen Persons Anseelse hos hannem (Eph. 6, 9.).

G. Oc vider, at eders Herre er i Himmelen, oc Gud acter

ingen Person (Rom. 2, 11.).

XI. Unge Folck.

Hvad ere unge Folck de Gamle plictige? De bør 1. At være dem underdanige,

N. G. I Unge Folck værer de Gamle underdanige, (værer alle hver andre underdanige) (1 Pet. 5, 5.).

2. Ærbødige.

N. G. Sammenknytter Ydmyghed (Bevjser det med eders Ydmyghed), thi GUD staar de Hoffærdige imod, men gifver de Ydmyge Naade, saa ydmyger eder (thi værer ydmyge) under Guds vældige Haand (som I icke kand undvjge), at hand (som seer eders Ære oc Ydmyghed mod andre) kand ophøye eder i (denne, eller i den tilkommende) besøgelsens Tjd (3 Mos. B. 19, 32. 1 Pet. 5, 6.).

XII. Encker.

Hvordan paamindes her en ret Encke at være? Hun bør 1. Være eenlig oc eensom.

N. G. Thi den, som er en ret Encke, (bør være), oc Eensom; (At føre it eenligt oc stille Lefnet) (1 Tim. 5. 5.).

2. Forlade sig paa GUD.

N. G. Hun sætter sit Haab til Gud; (helst hun for verden er hielpe-løs oc ven-løs). (v. 5.)

3. Altid at bede.

N. Oc blifver ved i ydmyge Begieringer oc Bønner Nat oc Dag (til GUD) (Luc. 2, 37.).

G. Oc blifver i Bønner Dag oc Nat (1 Tim. 5, 5. 6.).

4. Lefve it kysk oc ærbart Lefnit.

N. G. Thi hvilcken, som lefver i Vellyst, hun er lefvendis død (i Synden: oc vel har det naturlige, men ey det aandelige Liff) (1 Thes. 4, 3. 4.).

XIII. Den gandske Forsamling.

Hvad bör den enis Plict i Almindelighed mod den anden være?

Mand bør 1. At elske hin anden som sig self.

N. G. Elsk din Næste som dig selff, thi i dette (Guds Bud) Ord (at elske Gud oc sin Neste), ere alle Bud forfattede (Rom. 13, 9.).

2. Trohiertige at bede for hin anden.

N. Oc blifver flitteligen ved at bede for alle Mennisker, (onde oc gode) (1 Tim. 2, 1.).

G. Oc beder inderlig for alle Mennisker (1 Tim. 2, 1.).

head amire undersagned (L Peg. 5

ENDE.

Ære-Slutning
Til denne BOGS forbenefnte
Hæderlige oc meget Vellærde
Autorem.

Nu er da Bogen færdig trögt,
Og kommen vel til Ende:
O GUD, hvis Ære her er sögt,
Din Aand hver Læser sende!
Men saasom her endnu mon staa
Til ofvers reene Blader,
Da, om jeg skrifver lidt der paa,
Jeg meener, det ey skader.
Forlad mig derfor, du Guds Mand,
Höistærede Hr. Fetter,
At jeg nu trede gang min Haand
I denne din Bog sætter.

Guds Naade-Melck er uforskyldt Aff Christi Bryste runden Din gylden Melcke-Skaal er fyldt Til Bredden op fra Munden. Din priselig og lærde Hand Har Melcken vel uddraget; Og maalt den ud til alle Mand, Ja, saa vjt Alting maget At indtet rester, uden at Hvert Guds Barn ville komme, Og tage Melcke-Skaalen fat, At dricke sig til Fromme. Men hvor til tiener iskienckt Skaal, Naar ingen vil den dricke? Og hvor til duer bredfuldt Maal, Naar Giæsten findis icke?

Thi kommer, löber, kappis om,
I smaa Guds Kieledegger,
Hvem der kand först faa Skaalen tom
Og giöre ret det Begger,
Som Fader Hr. Knud Sevaldsön
Har fuldt til Eder malked,
Og sige nu til hver: Min Sön,
Du lenge nock har lalcked,

Og legt med Moders Patte nu. Du kandst nu gaa og spancke; Thi beder jeg, slaa aff din Hu Ald saadan Patte-tancke. Jeg hörer du er Karle-viis, Og kand ret vackert snakke: Du er nu ingen Patte-griis; Thi gack nu hen at takke Din hierte Moder flittelig For Svöb, og Börne-Listen, For Börne-Mad, og for hun dig Lod döbe til en Christen. Kom saa hid, lille Son, og lær GUD teckelige Noder: Forbedre dig alt fort, og vær En Catechismus Broder, Ja kom, og jeg vil gifve dig En anden Melck at dricke, Som dig skal smage södelig, Og ey i Ljfvet sticke. See her en gylden Melcke-Skaal, Som jeg dig vil forære! Drick deraff, mens du gid og taal, Og opvox til Guds Ære. Den Melck, som jeg har fyldt deri, Er trygt aff JEsu Bryster, Langt sundere end nogen Dj; Drick derfor, mens du lyster. See kun, hvor hvid og varm den staar, Som dend kom fra sin Patte! Du aldrig Melck saa lecker faar, Som er mod den at skatte. O smag! o smag, hvor söd er den! Trads nogen Nöde-Kierne! Smag, mens der er en Taar igien! Jeg under dig det gierne.

O Tack, Falille, hiertens Prest,
(Mig tyckis Guthen svarer)
Gud lönne Jer, thi hand kand bedst,
For I vel med mig farer!
Jeg mister gierne Packerus,
Oc löber fra min Amme,
Maa jeg gaa med Jer til det Huus,
Hvor sligt er at annamme.

Aha Præst! Sucker-södt og gaat!

O smucke Melcke-bytte!

Jeg aldrig bedre hafver faat. Hvem vil nu Patten skytte?

Men see! O see! Barn-JEsus see!
Min hiertens lille Broder

Er ogsaa her, hand vil maa skee Mig lære smucke Noder.

O Ja! jeg gierne villig er
I Alting til at lyde:

Jeg har min Börne-Lærdom kier.
Thi dend giör mig til nyde.

O fromme JEsu, du hvis Dj I Skaalen liflig springer,

Bliff du hos mig, og stat mig bj, At Alting vel gelinger,

At jeg mea lykkelig dend Saft Til Salighed inddrikke,

Og altid ved dends Fynd oc Kraft
Mig som et Guds Barn skikke.

Ens Hierte maa vel glæde sig Ved slig en Barne-tale;

Og I Forældre (tykkis mig) Kand aldrig nock betale

Dend gode Gud for sligt et Barn Med tusind Tacke-Bönner:

Jeg tror, I tog ey Guld (det Skarn)
For en aff slige Sönner.

Et got Barn er en Eddel Skat, En kostelig Guds Gafve,

En Urt, som icke er saa rat At finde i hver Hafve,

En allerkierist Christi Brud, En liden Himmel-Borger,

Et Ecte-Pandt, et Laan aff Gud, Og Tröst i mange Sorger.

Derfor, I Fædre, tencker til Saa eders Börn at vare,

Som I for deris Fader vil
Paa Domme-Dag forsvare.

Og huser paa Jer Fædre-Pligt, At elske og at straffe,

Og med Mad, Klæder, Riis ag sligt Til nyde dew at skaffe. Mens Qvisten er end ung og snert, Og Voxet blöt, dem böyer; Thi siden er det indtet vert

Thi siden er det indtet vert, I jer der om bemöyer.

Om Guthen er en Rasekop Og Spögedocter blefven;

Er hand i Skytler, Raas, og Top Og anden Leg fix drefven,

Lar hannem ickun rase ud, Vel at forstaa, til Maade:

Men hvis udyders onde Krud Hos hannem vilde raade,

Da faar den brune Bircke-Mand Det ukrud strax bort luge,

Da faar det skarpe Riis paastand Det vilde Toy afhugge,

At hand ey skal, dend Flyfve-Spaan, Formeget Villen fange,

Men engang, som et Himmel-laan, Maa Lyde-lös hiemgange.

San snart nu sligt hans Raserj Lidt hvittens blifver temmed,

Og hand sin Moders Bryste-dj Har nestendelen glemmed,

Da maa mand ham en anden Lyst I Tjde strax tilbære,

Og legge ham til Christi Bryst, At dje sin Börne-Lære.

Og det kand aldrig bedre skee, End naar hand faar at dricke

Dend gylden Skaal (som vi her see) Reent ud til Negle-pricke.

Har hand tilforne trefveds vel Aff den naturlig Patte,

Tro mig, langt bedre skal hans Siel Her aff sin Fedme fatte.

Thi denne Guds formuftig Dj Er megtig til at giöre

Hans Sizel sund, salig, Lyde-frj, Og til Guds Rjge före.

O vel de Börn, som födis op Paa slig Maneer og Maade!

O vel de Börn til Siel og Krop, Som nyder sandan Nande!

De aldrig nock fuldtacke kand
Ey heller Tiennist giöre

De Fædre og den Skaber-Mand, Til hvilcke de mon höre.

Saamænd! om fromme Börn ey veed De Fædre nock at prise, Som har mod dem slig Kierlighed Ey ladet aff at vise, Da tyckis mig, at Totens Folck Ey heller kand det giöre

Mod deris fromme Guds Ords Tolck, Til hvis Gield de mon höre.

Thi som hand har ey andre Börn Aff Himmelen annammed,

End Guds Hus-egne Sköde-Börn; Saa har hand dem opammed

Og klecked op med Mund og Pen, Som en tro Lære-Fader:

Endeel har hand med Prædicken Sat paa dem smucke Lader.

Endeel har hand med skriftlærd Hand Dem denne Guld-skaal recked,

Ald bredfuld med Melck, vjn oc vand, Aff JEsu Bryster trecked.

Selff hafver hand med Möye lagt Dem Patten udi Munden.

Selff hafver hand dem viist og sagt Ald Börne-Lærdoms Grunden.

De smaa hand gifver Tygge-Mad Og Bryste - Melck, som en Moder;

Men de fremvoxne giör hand glad Med Guds Ords Siele - Foder.

Hvis Uld hand nyder aff hans Faar, Hand dem igien self gifver.

Hvis Melck hand sig aff Faaret faar, Dend Lammetz igien blifver.

Hvad Tofte-Bonden ofrer ham, Hand ey i Kisten giemmer;

(Jeg taler uden hykle - bram, Oc ey min Sandhed glemmer).

Thi see! det er for ham ey nock At sorge, som de fleste,

For sin betrode Faare-Flock; Men hand og dend til beste

Ey vegrer sig at gifve ud, Hvad hand self suurt fortienner;

Kand hand kun der med tiene Gud, Og Guds udkaarne Venner. Paa sin Omkostning har hand jo Ladt denne sin Bog trykke, Hvor aff de i hans Gield mon bo Skal hafve hver et Stykke. Hand et indbunden Exemplar Til hver Gaard vil forære, Og meere hand i Sinde har At gifve til Guds Ære. Thi er det Eders höye Pligt, Totens Sogne - Bynder. At I til Tack mod ham for sligt Nu samtlig Eder skynder. O kysser alle hver sin Hand Med störste Tack og Ære, Og gifver den Guds Prest og Mand, Som Eder har saa kiere. Opofrer og for ham til Gud Tacksigelse, og beder, At hand man lenge ind og ud Gaa i Guds Hus hos Eder, At I ham sildig saune maa, Som meener Jer saa trolig, Og at hand maa for alt Got faa Sin Lön i Himmel - Bolig. Ja! at alt dette saa maa skee, Jeg mine Hænder folder, Som mig til Autors Tieneste Pligtskyldig Altid Holder.

Kisbenhafn, den 22. Febr. Anno 1681.

"D der

na

ein Ve

un tar

gen

zu

Police

V

do

G

ist

de

Cui

ZU

Hvad der efter Luther har bevaret Kirken under Pavedömmet.

Dieselbige heilige Kirche ist nun die heilige Stätte des Greuels, denn da hat Gott mit Macht und Wunder erhalten, dass dennoch unter dem Pabst blieben ist erstlich die Taufe; darnach auf der Canzel der Text des heiligen Evangelii in eines jeglichen Landes Sprache; zum dritten die heilige Vergebung der Sünden und Absolution, beide in der Beichte und öffentlich; zum vierten das heilige Sacrament des Altars, das man zu Ostern und sonst im Jahr den Christen gereichet hat; wiewohl sie geraubt haben die eine Gestalt; zum fünften das Berufen oder Ordiniren zum Pfarramt, Predigtamt oder Seelsorge, die Sünden zu binden und zu lösen und im Sterben und auch sonst zu trösten; denn bei Vielen der Brauch ist blieben, dass man den Sterbenden das Crucifix vorgehalten und sie erinnert des Leidens Christi, darauf sie sich verlassen sollten u. s. w.; zuletzt auch das Gebet, als Psalter, Vater unser, der Glaube und Zehen Gebote; item viel guter Lieder und Gesänge, beide lateinisch und deutsch. Wo nun solche Stücke noch blieben sind, da ist gewisslich die Kirche und e liche Heiligen geblieben; denn es sind alles die Ordnung und Früchte Christi ausgenommen der Raub der einigen Gestalt. Darum ist hie gewisslich Christus bei den Seinen gewesen mit seinem Heiligen Geist und in ihnen den christlichen Glauben erhalten.

Wiewol es ist alles schwächlich zugegangen, gleichwie zur Zeit des Elias, da sieben tausend so schwächlich erhalten worden, dass Elias selbst meinet, er wäre allein ein Christ 1 Kg. 19, 8. Denn so gewaltig als Christus hat müssen erhalten die Taufe, wider so viel Exempel der Werke und Secten, und den Text des Evangelii und die andern obgenannten Stücke, wider so mancherlei Nebenlehre von Heiligen, Ablass u. s. w., also gewaltig hat er müssen erhalten die Herzen, dass sie ihre Taufe, Evangelium &c. nicht verloren noch vergessen haben, bei so viel ärgerlichem Wesen; hat auch gar stark müssen vergeben und durch die Finger sehen, wo seine Christen zuweilen gefallen und betrogen worden sind, wie er St. Petro und den Apostelen hat müssen vergeben ihr Verleugnen.

Sonderlich hat er aber müssen seiner armen Kirchen zu gut halten, dass sie ohne ihren Willen hat entbehren müssen als mit Gewalt ihr geraubt die eine Gestalt des Sacraments. Und wenn sie gleich ihr ganzes Leben wären verführt gewesen, so hat er sie doch am Ende herausgerissen, wie aus einem Fener; als St. Bernhard, Gregorius, Bonaventura; wie vor Zeiten auch die Könige Israel und Juda, so im Leben böse waren. Er bekennet selber, dass es gefährliche Zeit sein würde, und der Greuel alles verwüsten, und seine Auserwählten sollten verführt werden, Matth. 24, 23., aber weil sie die Auserwählten sind, sind sie Kinder der Gnaden, und muss ihnen keine Sünde schaden, sie seien wie gross, viel oder lang sie immer sein mögen; ihr Heiland Christus ist grösser und mehr den Alles; der ist für sie heilig blieben, wo sie Sünder sind worden".

(Von der Winkelmesse und Pfaffenweihe 1533, Walch XIX S. 1523 f.) Hör

Sp

Jeg bes dre

der ha

san

af vec ma

for

de

Hörer Præpositionen "in" i Leddet om den Helligaand ogsaa til den tredje Artikels övrige Led?

erind
inen,

ch

ar ne

er

r-

n

S.

8

e

n

1

Spørgsmaalets Historie. Πιστευειν είς, dets Betydning og Brug i det N. T. Spørgsmaalets dogmatiske Side. — "En hellig Kirke?" eller "den hellige Kirke?"

C. P. CASPARI.

Dixi et animam salvavi. Amen

Jeg har i Theol. Tidsskr. B. VII S. 553—84 begyndt at besvare det i Overskriften nævnte Spørgsmaal, idet jeg har drøftet det fra dets exegetiske Side.

I det Efterfølgende vil jeg først give en Udsigt over sammes ikke lidet interessante og ikke uvigtige Historie og derpaa korteligen omhandle dets dogmatiske Side efter at have indledet, hvad jeg har at sige om den, med en Undersøgelse om Betydningen og Brugen af Πιστευειν εἰς i det N. T.

Til begge Dele vil jeg sluttelig endnu føje en Besvarelse af det Spørgsmaal, om "sanctam ecclesiam" skal gjengives ved "en hellig Kirke eller ved "den hellige Kirke, et Spørgsmaal, som hænger nær sammen med Spørgsmaalet, om "in" foran "Spiritum sanctum" hører til alle den tredje Artikels Led.

Jeg begynder Udsigten over Spørgsmaalets Historie med den østerlandske Kirke, den gamle og den senere og nuværende,

Tidsskr. f. den evang.-lutherske Kirke. VIII Bd. 3 H.

ald

troi

tro

ring

"Je

Gu

son

og

end

der

der

0g

der

άπ

els

I d

lyd

μλ:

ÉM

l d Da

lin

Ste

af E

6T

Ma

[E

805

tik

sar

tio

Ar

Ka

gaar fra den over til den vesterlandske Oldtid, taler saa om den tidligere og den sildigere og sildigste vesterlandske Middelalder, og slutter med at omtale de forskjellige vesterlandske Kirkesamfund efter Reformationen, først det romersk- eller tridentinsk-katholske, dernæst det reformerte og anglicanske og tilsidst vort eget, det lutherske. Her, hvor jeg efter Sagens Natur maa gaa mere ind i det Enkelte, skal jeg fremfor Alt berette om de lutherske Symbolers Stilling til Spørgsmaalet, derefter om Reformatorernes, Luthers og Melanchthons, herpaa om de øvrige ældre og senere tydsk-lutherske Læreres og endelig særligen om den dansk- og norsk-lutherske Kirkeafdelings.

§ 1. Den østerlandske Kirke.

Den østerlandske Kirke har aldrig havt nogen Betænkelighed ved at henføre Præpositionen εἰς i Leddet om den Helligaand ogsaa til de følgende Led og specielt til Leddet om Kirken. I de østerlandske Daabsbekjendelser, hvis tredje Artikel er os levnet i sin Helhed eller delvis, og i de Synodal- og Privatbekjendelser, hvori vi finde denne Artikel eller enkelte Led af den, gjentages endog εἰς foran alle de Led, som følge paa den Helligaand, eller dog foran en Del af dem ¹). I Særdeleshed gjentager det Symbol, som blev opstillet af det (rent østerlandske) almindelige Concil i Constantinopel i Aaret 381 og sædvanlig kaldes Nicænum (eg. Constantinopolitanum eller Nicæno - Constantinopolitanum), Præpositionen foran Leddet om Kirken (εἰς μιαν, άγιαν, καθολικην και ἀποστολικην ἐκκλησιαν).

Hvilken Mening man i den gamle østerlandske Kirke forbandt med Troen paa de efter Leddet om den Helligaand nævnte Gjenstande og i Særdeleshed med Troen paa Kirken, lader sig ikke sige med Vished, da vi savne enhver udtrykkelig Erklæring herom hos de græske Kirkefædre ²). I den middel-

m

1-

e

er

e

s

alderlige og nyere græske Kirke forklares Nicænums: "Jeg tror paa een, hellig, almindelig og apostolisk Kirke" ved: "Jeg tror den ene, almindelige og apostoliske Kirkes Overleveringer og Erklæringer om Gud og de guddommelige Ting" 3); — "Jeg tror paa Kirkens af Gud overleverede Skrifter og af Gud indblæste Dogmer" 4); — "Jeg tror paa den hellige Kirke som paa den, der har Sandheden i alle Stykker, idet den føres og drives af Gud og kan ikke afvige fra den rette Vej" 5); — endelig: "Jeg viser Christi sande Kirke Ærefrygt og adlyder dens Lærdomme og Bud, i den Overbevisning, at den af dens eneste, evige Hovede over den udgydte Naade forbliver og frelsende virker, lærer og regjerer i den" 6).

¹⁾ I Daabsbekjendelsen i Constitt. apost. 4, 41, en oldsyrisk, hedder det: Βαπτιζομεν και είς το πνευμα το άγιον - ύστερον άποσταλεν - πασι τοις πιστευουσιν έν τη άγια καθολικη έκκλησια· είς σαρκος αναστασιν και είς αφεσιν αμαρτιων και είς βασιλειαν ουρανων και είς ζωην του μελλοντ ος αίωνος. l den af Cyrillus af Jerusalem udlagte jerusalemske Daabsbekjendelse lyder den tredje Artikel: Και είς εν άγιον πνευμα, τον παρακλητον, το λαλησαν έν προφηταις. Και είς έν βαπτισμα μετανοιας είς άφεσιν άμαρτιων, και είς μιαν άγιαν καθολικην έκκλησιαν, και είς σαρκος αναστασιν, και είς ζωην αίωνιον. l den af Epiphanius i hans "Ancoratus" n. 120 meddelte kortere (cypriske) Daabsbekjendelse lyder Leddet om Kirken: els mar, ayrar, nagoλικην και αποστολικην έκκλησιαν, og i den Sammes paa det samme Sted n. 121 meddelte længere Daabsbekjendelse samt i den Bearbejdelse af denne, som vi finde iblandt Athanasius's Verker under Titelen Έρμηνεια είς το συμβολον, hedder det i den tredje Artikel: - πιστευομεν είς μιαν - έκκλησιαν, - είς εν βαπτισμα μετανοιας - είς αναστασιν νεμρων - [είς κρισιν αίωνιον ψυχων και σωματων Ερμ.] - είς βασιλειαν ουρανων και είς ζωην αίωνιον [Ep.]. Det antiochenske Daabssymbols to sidste Led löde efter Chrysostomus til 1 Cor. 15, 29 είς σαρκος αναστασιν και είς ζωην alwrior. i det philippopolitanske Synodalsymbol lod den tredje Artikels andet til sidste Led efter et Par Efterretninger: "Credimus - in sanctam ecclesiam, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam æternam". I Arius's Bekjendelse lyder den tredje Artikel: Και είς το άγιον πνευμα και είς σαρκος αναστασιν, και είς ζωην του μελλοντος αίωνος, και είς βασιλειαν ουρανων, και είς μιαν καθολικην έκκλησιαν του θεου, την απο περατων

al

tro

tro

rin

"J

Gu

SOI

og

en

de

de

og

de

άπ

el el

ly

κλ με

EN

1 d

Da

St

af E

бт

μο

E

80

ai til

sa

tic

A

×

gaar fra den over til den vesterlandske Oldtid, taler saa om den tidligere og den sildigere og sildigste vesterlandske Middelalder, og slutter med at omtale de forskjellige vesterlandske Kirkesamfund efter Reformationen, først det romersk- eller tridentinsk-katholske, dernæst det reformerte og anglicanske og tilsidst vort eget, det lutherske. Her, hvor jeg efter Sagens Natur maa gaa mere ind i det Enkelte, skal jeg fremfor Alt berette om de lutherske Symbolers Stilling til Spørgsmaalet, derefter om Reformatorernes, Luthers og Melanchthons, herpaa om de øvrige ældre og senere tydsk-lutherske Læreres og endelig særligen om den dansk- og norsk-lutherske Kirkeafdelings.

§ 1. Den østerlandske Kirke.

Den østerlandske Kirke har aldrig havt nogen Betænkelighed ved at henføre Præpositionen εἰς i Leddet om den Helligaand ogsaa til de følgende Led og specielt til Leddet om Kirken. I de østerlandske Daabsbekjendelser, hvis tredje Artikel er os levnet i sin Helhed eller delvis, og i de Synodal- og Privatbekjendelser, hvori vi finde denne Artikel eller enkelte Led af den, gjentages endog εἰς foran alle de Led, som følge paa den Helligaand, eller dog foran en Del af dem ¹). I Særdeleshed gjentager det Symbol, som blev opstillet af det (rent østerlandske) almindelige Concil i Constantinopel i Aaret 381 og sædvanlig kaldes Nicænum (eg. Constantinopolitanum eller Nicæno - Constantinopolitanum), Præpositionen foran Leddet om Kirken (εἰς μιαν, ἀγιαν, καθολικην και ἀποστολικην ἐκκλησιαν).

Hvilken Mening man i den gamle østerlandske Kirke forbandt med Troen paa de efter Leddet om den Helligaand nævnte Gjenstande og i Særdeleshed med Troen paa Kirken, lader sig ikke sige med Vished, da vi savne enhver udtrykkelig Erklæring herom hos de græske Kirkefædre ²). I den middel-

m

el-

ke

er

ke

as

lt

t,

28

alderlige og nyere græske Kirke forklares Nicænums: "Jeg tror paa een, hellig, almindelig og apostolisk Kirke" ved: "Jeg tror den ene, almindelige og apostoliske Kirkes Overleveringer og Erklæringer om Gud og de guddommelige Ting" 3); — "Jeg tror paa Kirkens af Gud overleverede Skrifter og af Gud indblæste Dogmer" 4); — "Jeg tror paa den hellige Kirke som paa den, der har Sandheden i alle Stykker, idet den føres og drives af Gud og kan ikke afvige fra den rette Vej" 5); — endelig: "Jeg viser Christi sande Kirke Ærefrygt og adlyder dens Lærdomme og Bud, i den Overbevisning, at den af dens eneste, evige Hovede over den udgydte Naade forbliver og frelsende virker, lærer og regjerer i den" 6).

1) I Daabsbekjendelsen i Constitt. apost. 4, 41, en oldsyrisk, hedder det: Βαπτιζομεν και είς το πνευμα το άγιον - ύστερον άποσταλεν - πασι τοις πιστευουσιν έν τη άγια καθολική έκκλησια είς σαρκος αναστασιν και είς αφεσιν αμαρτιών και είς βασιλειαν ουρανων και είς ζωην του μελλοντ ος αίωνος. l den af Cyrillus af Jerusalem udlagte jerusalemske Daabsbekjendelse lyder den tredje Artikel: Και είς εν άγιον πνευμα, τον παρακλητον, το λαλησαν έν προφηταις. Και είς έν βαπτισμα μετανοιας είς αφεσιν άμαρτιων, και είς μιαν άγιαν καθολικην έκκλησιαν, και είς σαρκος αναστασιν, και είς ζωην αίωνιον. lden af Epiphanius i hans "Ancoratus" n. 120 meddelte kortere (cypriske) Daabsbekjendelse lyder Leddet om Kirken: els μιαν, άγιαν, καθολικην και αποστολικην έκκλησιαν, og i den Sammes paa det samme Sted n. 121 meddelte længere Daabsbekjendelse samt i den Bearbejdelse af denne, som vi finde iblandt Athanasius's Verker under Titelen Ερμηνεια els το συμβολον, hedder det i den tredje Artikel: - πιστευομεν είς μιαν - εμκλησιαν, - είς εν βαπτισμα μετανοιας - είς αναστασιν νεκρων - [είς κρισιν αίωνιον ψυχων και σωματων Έρμ.] - είς βαδιλειαν ουρανων και είς ζωην αίωνιον [Ep.]. Det antiochenske Daabssymbols to sidste Led löde ester Chrysostomus til 1 Cor. 15, 29 είς σαρκος αναστασιν και είς ζωην alwrov. I det philippopolitanske Synodalsymbol lod den tredje Artikels andet til sidste Led efter et Par Efterretninger: "Credimus - in sanctam ecclesiam, in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem, in vitam æternam". I Arius's Bekjendelse lyder den tredje Artikel: Και είς το άγιον πνευμα και είς σαρκος αναστασιν, και είς ζωην του μελλοντος αίωνος, και είς βασιλειαν ουρανων, και είς μιαν καθολικην έκκλησιαν του θεου, την απο περατων

ξως περατων, og i Charisius's Troesbekjendelse hedder det i den samme Artikel: μαι είς άγιαν μαθολικην εκκλησιαν, είς άναστασιν νεκρων, είς ζωην αίωνιον.

ål

TT S

τη τ

άρ

THE

έχε

pro

φŋ

110

ďΑλ

άλη

πa

T15,

diss

fors

fora

Mas

fice

XV

rel

(n.

led

nor

sto

sign t η

TW

se.

sig

to

fide

ytr

KO

or

λει

av

10

kor

alt

Art

son

(8.

2) Dette gjælder ogsaa om den græske Kirkefader, hos hvem vi allermest skulde vente en saadan Forklaring, Katecheten Cyrillus af Jerusalem. Ligesaa tier den græske Dogmatiker Johannes Damascenus om Sagen.

De græske Kirkefædre fremhæve paa der Stærkeste, at πιδτευειν Έν θαδε μεν els ikke kan siges om nogen Anden end om Gud. our, siger Origenes in Ev. Joh. T. XXXII n. 10, "ο λαμβανων, φησιν, έαν τινα πεμφω, έμε λαμβανει ο δε έμε λαμβανων, λαμβανει τον πεμφαντα με" (Joh. 13, 20) και "ο θεωρων έμε, θεωρει τον πεμψαντα με (Joh. 12, 45)" ούτε δε είρηται "ο πιστευων είς ύμας, πιστευει είς έμε" ουτε ,,ο θεωρων ύμας, θεωρει έμε" λαμβανειν μεν γαρ ύμας βουλεται τους αποστολους έαυτου, ού μην και πιστευειν είς αυτους. - Αλλ' εί μεν κτισμα, hedder det hos Gregor af Nazianz, i hans Orat. theol. V. n. 6, πως είς αυτο (den Helligaand) πιστευομεν ή έν αυτφ τελειουμεθα; ού γαρ ταύτον έστι πιστευειν είς τι και περι αύτου πιστευειν το μεν γαρ έστι θεοτητος, το δε παντος πραγματος. Amphilochius af Iconium bemærker i sin Epistola synodalis n. 1: Τοις μεντοι γε συνετως αναγινωσκουσιν αυταρκης και περι του πνευματος έν έκεινη τη πιότει (de 318 Fædres Symbol eller det ældre, egentlige Nicænum) διδασκαλια (at Han nemlig er Gud). ωόπερ είς πατερα και υίον πιότευειν, ούτω και είς το πνευμα πιστευειν έδογματισαν, μητε έτεραν τινα φυδιν έπειδαγοντες τη θεια και μακαρια τριαδι, μητε τι των έκ της τριαδος αποτεμνοντες είς την της πιστεως έκθεσιν. Chrysostomus siger i Hom. 69 in Ev. Joh. 12, 42. 43; Ουκ είπεν (Herren) ,,ο πιστευων έμοι", ένα μη τις είπη, ότι των ρηματων ένεκεν έλεγεν ο και έπ ανθρωπων δυνατον 'Ο γαρ τοις αποστολοις πιστευων, ούκ αύτοις ην είπειν. πιότευει, άλλα τω Θεω. 'Αλλ' ένα μαθης, ότι περι της είς την ουδιαν πιστεως αύτου φησιν, ούκ είπεν" ο πιστευων μου τοις ρημασιν", αλλ' "ο πιστευων είς έμε". Cyrillus af Alexandrien godtgjör i sit Skrift "de recta fide ad Reginas" Lib. I Slutn. af en Række Steder i Evangelium Johannis og Lucæ, at Christus maa være Gud, fordi der paa disse Steder tales om Tro paa Ham. Kirkefaderen siger her iblandt Andet: " Ότε τοινυν είς αυτον ή πιστις (Joh. 1, 12) - πως ου Θεος ο Χριστος; οg: Ουκουν πεπιστευxabir (Disciplene paa Jesum ifölge Undergjerningen i Brylluppet i Cana Joh. 2, 11) ως είς θεον ίστεον δε, ότι πολλοι των άγιων πολλα πεποιηκασι και παραδοξα, και έθαυμασθησαν επιστευσε δε είς αυτους ουδεις. I sin Commentar til Ev. Joh. siger den samme til Joh. 6, 29: Εί το τω Θεω δοκουν έπιτελουμεν, πιστευοντες είς Χριστον, πως ουκ αν είη θεος

den

va-

vi

af

nus

22

182

iv,

νει

ov

15

£"·

v

ler

0

P

v.

5.

1:

v

er

).

15

α

7-

5

.

rı

v

5

v

v

aλη 9 ινος; Endelig Theodoret siger til Jes. 28, 16: 'Aνοιας έσχατης είναι νομιζω το ταυτην τω Έζεκια προσαρμοζειν την προφητειαν: είς ανθρωπον γαρ πιστευειν οί θειοι απαγορευουδι λογοι ,, μη πεποιθατε γαρ φηδιν έπ άρχοντας και έπι υίους άνθρωπων, οίς ούκ έστι σωτηρια" και ,, έπικαταρατος άνθρωπος, ός την έλπιδα έχει ἐπ' ἀνθρωπον" και "άγαθον πεποιθεναι ἐπι Κυριον, ή πεποιθεναι ἐπ' ἀνθρωπον" ἐνταυθα δε ὁ προφητικος έπαινει λογος τους είς τον λιθον τουτον πιστευοντα5. Sml. endnu Theophylacts Ord til Joh. 12 p. 747: Αλλο το πιστευειν τινι και άλλο το πιστευειν είς τινα. Ο μεν γαρ πιστευειν τινι δυναται νοηθηναι, ότι πιστευει αυτω άληθη λεγοντι ο δε πιστευων είς τινα, ώς είς θεον παντως πιστευει. Διο πιστευειν μεν τοις αποστολοις είποι πις, πιστευειν δε είς τους αποστολους ούκ έτι. - ΑΓ disse Erklæringer fölger, at den oldgræske Kirke maa have brugt els foran de paa Leddet om den Helligaand folgende Led og "in specie" foran det förste af disse Led, Leddet om Kirken, paa en meget lax Maade, paa en Maade, ved hvilken Tillidens Begreb var stærkt modificeret og i höj Grad afsvækket. Ja, naar vi se, hvorledes Cyrillus af Jerusalem i sin Udlæggelse af και είς σαρκος αναστασιν (Katech. XVIII) siger: μεγα τοινυν της άγιας καθολικης έκκλησιας παραγγελμα και διδαγμα πιστις περι νεκρων αναστασεως (n. 1) og kun beskjæftiger sig med at godtgjöre Opstandelsens Sandhed, eller at den virkelig vil finde Sted; naar vi fremdeles se, hvorledes Alexander af Alexandrien i sit Brev til Alexander af Constantinopel, hvori han paa en fri Maade anförer en stor Del af den apostoliske Kirkes Troesbekjendelse, saaledes som den löd i Alexandrien, siger om Kirken og Opstandelsen: μιαν και μονην καθολικην, την αποστολικην έκκλησιαν ομολογουμεν -. Μετατουτων την έκ νεκρων αναστασιν οίδαμεν, og naar vi endelig se, hvorledes den samme Epiphanius, som i sin længere Troesbekjendelse siger: (πιστευομεν) είς αναστασιν νεκρων και κρισιν δικαιαν ψυχων και σωματων και είς βασιλειαν ουρανων, i sin "Expositio sidei", som kan betragtes som en Commentar til denne Bekjendelse, ytrer: και γαρ πιστευει ή μητηρ ήμων αύτη ή έκκλησια -, ότι κοιμηθησομεθα και αναστησομεθα συν σωματι τουτώ ότι γαρ αναστασις νεκρων και κρισις αίωνιος και βασιλεια ουρανων - άληθη έστι - και πεπιστευται, ότι ούτοι αναστησονται είς ζωην αίωνιον κ. τ. λ. (sml. endnu Ordene όμο... λογουμεν εν βαπτισμα είς αφεσιν αμαρτιων i Epiphanius's kortere Bekjendelse og Nicæno-Constantinopolitanum), - naar vi se alt dette, saa skulde vi endog tro, at Tillidens Begreb i den tredje Artikels andet og fölgende Led var aldeles borte, og at els der (ganske som oftere i "credere in" med Accusativ i den gamle latinske Kirke (s. nedenf. S. 360 og 365 ff.) kun var Exponent for Accusativforholdet

in d

Herr

beill

Kate

Orig

Syne

har

Lec

Kir

den

Et

"Cı

Spi

det

Art

ecc

ne

08

Sy

aar

der

Kin

i l

fati

"E

Ac

for

Et

ta

car

sar

old

Dog begynder Cyrills Udlæggelse af Leddet om Opstandelsen med Ριζα πασης της αγαθοεργιας ή της αναστασεως έλπις. siger Epiphanius og med ham Nicæno-Constantinopolitanum προσδοκωμεν αναστασιν νεκρων και ζωην του μελλοντος αίωνος og tænke de græske Theologer, bestandig i Kamp mod Hæresierne og hengivne til sin speculative, dogmatiske Retning ogsaa ved Troen paa Faderen, Sönnen og den Helligaand som oftest kun paa de tre Personers Tilværelse, Væsen og Forhold til hinanden. Saaledes siger f. Ex. Eusebius af Cæsarea i Epilogen til sit Conciliet i Nicæa forelagte Troessymbol, i hvilket Πιστις είς ένα θεον πατερα παντοκρατορα, είς ένα χυριον Ιησουν Χριστον og είς έν πνευμα άγιον bekjendes: Τουτων έκαστον είναι και υπαρχειν πιστευοντες, πατερα άληθως πατερα κ. τ. λ., og saaledes hedder det fremdeles i Presbyteren Adamantius's Troesbekjendelse: Ένα Θεον και κτιστην - είναι πεπιστευκα, και τον έξ αυτου λογον όμοου 610ν -. Πιστευω δε και τω άγιω πνευματι (ester græsk-patristisk Sprogbrug = είς το άγιον πνευμα). Endog Vesterlændingen Tertullian begynder sin Relation af Troesregelen i "adv. Prax." c. 2 med Ordene "Nos — unicum quidem Deum credimus, sub hac tamen dispensatione, quam obsovourar dicimus, ut unici Dei sit et Filius" &c. og sin Relation af Troesregelen i "De præscriptionibus hæreticorum" med de Ord: "Regula est autem fidei"-, illa scilicet, qua creditur, unum omnino Deum esse" &c.

3) Πιστευω δε τας περι θεου και των θειων παραδοσεις τε και έξηγησεις της μιας καθολικής και αποστολικής έκκλησιας ("Ordo in consecratione episcopi servandus"; Euchol. Græcorum p. 309). Stedet findes i en Bekjendelse, som Ordinanden har at aflægge, og som er en Paraphrase af Nicænum.

4) "Verum enimvero quo pacto profitemur, nos in ecclesiam, rem creatam, credere, qui in solum Deum credere debemus? Nempe quamquam res creata ab hominibusque conflata ecclesia est, habet tamen illa caput Christum ipsum verum Deum, habet Spiritum sanctum, qui illam perpetuo docet et instruit eamque efficit, teste Apostolo, sponsam immaculatam et inculpatam Christi (Eph 5, 27) et columnam atque stabilimentum veritatis (1 Tim. 3, 15); sed et dogmata et doctrina illius nequaquam humana verum divina sunt. Quando itaque nos in illam credere profitemur, intelligimus nos credere in traditas divinitus sacras illius scripturas et inspirata a Deo dogmata" (Confess. orthod. P. I q. XCVI.).

6) Εἰς δε την ἀγιαν ἐκκλησιαν πιστευοντες οὐτε ὡς εἰς Ṣεον πιστευομεν οὐτε ὡς εἰς δυναμενην παντα ἀλλα μονον ὡς εἰς ἀλη Ṣευουσαν κατα παντα, ἀτε ὑπο του Ṣεου ἀγομενην και φερομενην και της εὐ Ṣειας παρατραπηναι μη δυναμενην (Metrophanis Critopuli Confessio Cap. VII).

6) "Was heisst an die Kirche glauben? Es heisst die wahre Kirche Christi in Ehrfurcht verehren und ihren Lehren und Geboten gehorchen,

ned

25,

0-

05

02

aa

er-

f.

α,

ev-

et

v

v

g

-

ıt

e

,

in der Ueberzeugung, dass die von ihrem einigen ewigen Haupte, dem Herrn Jesu Christo, über sie ausgegossene Gnade in ihr verbleibt, heilbringend wirkt, lehrt und regiert" (Ausführlicher christlicher Katechismus der orthodox-katholischen orientalischen Kircke in der Originalsprache geprüft und genehmigt von der heiligsten dirigerenden Synode o. s. v. Petersburg 1840).

§ 2. Den vesterlandske Oldtid.

Hvad den gamle vesterlandske Kirke angaar, saa har den i Almindelighed forkastet Relationen af "in" til de Led, som følge paa den Helligaand. - Den oldaquilejensiske Kirke var saa meget imod denne Relation, at den for at giøre den umulig forandrede Symbolets "Credo in Deum Patrem -: Et in Jesum Christum -. Et in Spiritum sanctum" til "Credo in Deo Patre -. Et in Christo Jesu -. Et in Spiritu sancto" (man sagde ogsaa: "Credere in aliquo" efter det Nye Testamentes πιστευειν έν τινι), saa at den tredje Artikel kom til at lyde: "Credo in Spiritu sancto, sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum, hujus carnis resurrectionem" 1), en Forandring, hvortil Aquilejenseren Rufin leverer os Commentaren i de Ord, hvormed han i sin "Expositio in Symbolum Apostolorum" gaar over fra Leddet om den Helligaand til den tredje Artikels øvrige Led 2). Det samme, som den oldaquilejensiske Kirke, gjorde ogsaa tvende andre gamle Kirker, nemlig den, i hvilken Venantius Fortunatus, Biskop i Poitiers (550-600), var døbt 3), og den, hvilken Forfatteren af den af Bianchini udgivne pseudo-athanasianske "Enarratio in Symbolum" har tilhert, kun at disse bibeholdt Accusativen i den første og anden Artikel, og kun i den tredje forandrede den til Ablativ ("Credo in Deum Patrem -. Et in Jesum Christum -. Credo in sancto Spiritu. Sanctam ecclesiam, remission em peccatorum, resurrection em carnis". "Credo in Deum Patrem -. Credo in Spiritu sancto. Sanctam matrem ecclesiam") 4). - I næsten alle oldoccidentalske Udlæggelser af Troesbekjendelsen siges der:

"Credo sanctam ecclesiam", "Credo remissionem peccatorum" o. s. v. og ikke: "Credo in sanctam ecclesiam", "Credo in remissionem peccatorum" o. s. v. 5). Især er dette Tilfældet i Augustins Udlæggelser 6), ligesom denne Kirkefader ogsaa skarpt skjelnede imellem "credere alicui" og "credere in aliquem", en Talemaade, som han kun vil have brugt om Gud, og imellem "credere Jesum esse Christum", "credere Deo, Christo" og "credere in Deum. Christum". Det Sidste definerer han ved "credendo adhærere ad bene cooperandum bona operanti Deo", "credendo amare, diligere Deum, Christum, credendo in eum ire ejusque membris incorporari" og "credendo in Christum, veniente Christo in credentem in eum, quodammodo uniri in Christum et membrum corporis ejus effici". Det indeslutter efter ham Haabet og Kjærligheden til Gud. "Credere Jesum Christum esse" er ham derimod en Tro, som ogsaa Dæmonerne have 7). Hans og dernæst ogsaa den aquilejensiske Kirkes og Rufins Indflydelse er det at tilskrive, at vi i den kirkelige Oldtids to sidste Aarhundreder finde de mest bestemte og afgjorte Erklæringer imod Relationen af "in" til de Gjenstande, som i den tredje Artikel nævnes efter den Helligaand, og i Særdeleshed til Kirken. Man erklærer, at man maa tro Kirken, men ikke tro paa Kirken, fordi Kirken ikke er Gud, men Guds Hus, og at man ikke maa tro paa Kirken, som om den var Gud, men at man i Kirken, som dens Medlem maa tro paa Gud, og at man ikke maa tro "ind i" ("in") de i den tredje Artikel efter den Helligaand nævnte Ting, men tro dem i Gud, at man ikke maa bekjende dem som Gud, men som Guds Velgjerninger 8), ja man erklærer det for en Blasphemi at sige "tro paa Kirken"9). Der, hvor det gamle Vesterland forbinder "credere in" med andre Gjenstande end de tre guddommelige Personer og specielt med de Gjenstande, som i den tredje Artikel følge paa den Hel-

ligaa tror paa det

gave

pro melic quæ et M lius et in Hier Luci Pam Crec Eccl Sym stria

et in Aqui Sym con-

> tion illis tren in e seri sia sed

sed cre tio pri di

Kir Ep ligaand, er Præpositionen (ganske som vort "paa" i: "Jeg tror ikke paa det", "Han tror paa Spegelser", "Han tror ikke paa Djævelen") som oftest kun Exponent for Accusativforholdet ¹⁰). Kun nogle Faa gjøre en Undtagelse fra Regelen ¹¹).

e-

).

m e

n

e

,

)

- 1) "Quod paulo superius dicebamus", bemærker Vallarsi i sin Udgave af Rufins "Expositio in Symbolum Apostolorum" n. 4, "ablativos pro accusativis heic et in consequentibus continuo restituimus, cum melioris notæ codicum auctoritate, tum rationum monumentis adducti, quæ Baluzius adfert. Ait vero: Sic tres Mss. codices, cum Remb. Erasm. et Morel, et sic in sequentibus articulis et in Jesu Christo &c. Pamelius his in locis accusativum posuit, tum quia sic invenit in Frobeniana et in aliis duobus vetustis editionibus, tum quia sic habent tria apud Hieronymum symbola, et sic ipse Hieronymus in Dialogo adversus Luciferianos, uno loco excepto; sic etiam ubique Augustinus. Verum Pamelii rationes probant illud quidem in plerisque Symbolis dici solere: Credo in Deum, at minime probant, sic etiam exstitisse in Symbolo Ecclesiæ Aquilejensis. Quin etiam quo usitatior erat accusativus in Symbolis, eo minus probabile est, liberarios vel incuria vel de industria ablativum in hoc Symbolo posuisse. At minime mirum, si, cum reperirent ablativum, novitate offensi, accusativum inseruerint. Quamobrem codices, in quibus legitur Credo in Deo &c. et in Christo &c. et in Spiritu sancto, videntur mihi accuratius consuetudinem Ecclesiæ Aquilejensis retinere, quam qui accusativum usurpant. Hæc autem Symboli pronuntiandi ratio non videtur ab hac Ecclesia adscita sine consilio fuisse, sed ut trium personarum divinarum clarior esset distinctio ab articulis sequentibus sanctam ecclesiam" &c.
- ³) "Non dixit: in sanctam ecclesiam, nec in remissionem peccatorum, nec in earnis resurrectionem. Si enim addidisset in præpositionem, una eademque vis fuisset cum superioribus. Nunc autem in illis quidem vocabulis, ubi de divinitate fides ordinatur, in Deum Patrem dicitur et in Jesum Christum Filium ejus et in Spiritum sanctum; in ceteris vero, ubi non de divinitate, sed de creaturis ac mysteriis sermo est, in præpositio non additur, ut dicatur in sanctam ecclesiam, sed sanctam ecclesiam credendam esse, non ut in Deum, sed ut ecclesiam Deo congregatam, et remissionem peccatorum, et resurrectionem carnis, non in resurrectionem carnis. Hac itaque præpositionis syllaba creator a creatura secernitur et divina separantur ab humanis" (Ruf. Comment, in Symb. Apost. n. 36).
- 3) Venantius var födt "Duplavili in agro Tarvisino" (Treviso). Den Kirke, hvori han var döbt, hörte altsaa med til det aquilejensiske Diöces.
- 4) Venantius bemærker i sin "Expositio 'Symboli" ("Carminum, Epistolarum, Expositionum Libri XI, lib. XI C. 1) til "Credo in Spiritu

sancto": "Ergo una divinitas in Trinitate, quia dixit Symbolum: Credo in Deum Patrem et in Jesum Christum et in Spiritu sancto. Ergo ubi in præpositio ponitur, ibi divinitas approbatur, ut est: Credo in Patre, in Filio, in Spiritu sancto. Nam non dicitur in sancta ecclesia, non dicitur in remissione peccatorum, sed sanctam ecclesiam ac remissionem peccatorum credis".

cr

qu

cr

in

es

eı

co

ei

su

in

es

ge

(7

in

ba

no

en

qu

01

ste

in

m

no

"P

Ch

su

m

CH

ta

22.22

Q

8 2

fic

,A

cr

cr

cr si

in

C

m

sp

5) Saaledes i Maximus af Turins "Homilia 82. De traditione Symboli" ("Sanctam Ecclesiam. Vere sancta est ecclesia &c. Remissionem peccatorum. Credenda est præcipue, fratres, peccatorum remissio &c. Carnis resurrectionem";; - i Petrus Chrysologus's sex "Sermones in Symbolum Apostolorum" (f. Ex. "Carnis resurrectionem. Crede carnis resurrectionem" &c. Sermo 58, "Et sanctam ecclesiam. Credimus et ecclesiam" &c. Sermo 59, "Credimus sanctam ecclesiam", "Credimus remissionem peccatorum", "Credimus resurrectionem carnis", "Credimus vitam æternam" Sermo 60, "Credo sanctam ecclesiam", "Credo remissionem peccatorum, carnis resurrectionem" Sermo 61; kun engang i "Sermo 62" siger Petrus Chrysologus: "In sanctam ecclesiam"); - i den efter al Rimelighed Cæsarius af Arelate tilhörende pseudo-augustinske Sermo 244 ("Credite in Spiritum sanctum, credite sanctam ecclesiam, credite sanctorum communionem, credite carnis resurrectionem, credite remissionem peccatorum, credite et vitam æternam"); endelig i den förste af de to Homilier "De Symbolo", som vi finde i den Samling af Homilier, der bærer Eusebius af Emesas Navn, men som hidrörer fra nogle sydgalliske Kirkelærere fra det femte og sjette Aarhundrede, fornemmelig fra Faustus af Rhegium ("Credo sanctam ecclesiam"). Ogsaa den romerske Kirke sagde "credo sanctam ecclesiam" &c., thi den i Rom dobte Hieronymus siger i sin "Dialogus Orthodoxi et Luciferiani" (efter de bedre Haandskrifter): "Præterea cum solemne sit in lavacro post Trinitatis confessionem interrogare: "credis sanctam ecclesiam? credis remissionem peccatorum?" quam ecclesiam credidisse eum dicis? Arianorum? sed non habent, nostram? sed extra hanc baptizatus, non potest eam credere, quam nescivit".

6) Augustin siger der, hvor han anförer den tredje Artikels Led fra det andet af, bestandig "sanctam ecclesiam", "remissionem peccatorum" o. s. v. I "De Symbolo Sermo ad Catechumenos" siger han: "Credimus etiam resurrectionem carnis", i Sermo 215 in redditione Symboli": "per ipsum (Spiritum sanctum remissionem accipimus peccatorum, per ipsum resurrectionem credimus carnis, per ipsum vitam speramus æternam" og i "Liber de fide et Symbolo" (efter de fleste Haandskrifter): "Credimus et sanctam ecclesiam", "Itaque credimus et remissionem peccatorum", "Et ideo credimus et carnis resurrectionem".

7) "Hoc est etiam credere in Deum, quod utique plus est quam credere Deo. Nam et homini cuilibet plerumque credendum est, quamvis in eum non sit credendum. Hoc est ergo credere in Deum: credendo adhærere ad bene cooperandum bona operanti Deo" ("Enarr, in Ps. 77 n. 8). "Ipse autem Dominus aperte alio loco dicit: "Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit"". Ut credatis in eum, non ut credatis ei. Si creditis in eum, creditis ei; non autem continuo, qui credit ei, credit in eum. Nam et dæmones credebant ei, et non credebant in eum. Rursus etiam de Apostolis ipsius possumus dicere: "Credimus Paulo", sed non credimus in Paulum; "credimus Petro"", sed non credimus in Petrum. Credenti enim in eum, qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam. Quid est ergo credere in eum? Credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire et ejus membris incorporari" (Tract. XXIX in Ev. Joh. n. 7; sml. Ordene: "Hoc est - credere in Christum, diligere Christum; non quomodo dæmones credebant, sed non diligebant, et ideo, quamvis crederent, dicebant: "Quid nobis et tibi est, Fili Dei", Enarr. in Ps. 130 n. 1, og Ordene: "Non enim hoc [credere in Christum] est habere dæmonum fidem, quæ recte mortua perhibetur, sed fidem, quæ per dilectionem operatur", "De fide et operibus" n. 30). "Nunquam - aliquis Apostolorum dicere auderet: ",Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui misit me"". Omnino enim non diceret: "Qui credit in me"". Credimus enim Apostolo, sed non credimus in Apostolum; non enim Apostolus justificat impium" &c. (Tract. LIV in Ev. Joh. n. 3). "Potuit Apostolus recte dicere: "Imitatores mei estote, sicut et ego Christi". .. Nunquam autem diceret: "Justificamini a me, sicut et ego sum justificatus a Christo. Quoniam possunt esse et sunt et fuerunt multi justi homines et imitandi; justus autem est justificans nemo, nisi Christus. Unde dicitur "Credenti in eum, qui justificat impium, deputatur fides ejus ad justitiam"". Quisquis ergo ausus fuerit dicere: "Justificate", consequens est, ut dicat etiam: " Crede in me". Quod nemo sanctorum recte dicere potuit, nisi Sanctus sanctorum: "Credite in Deum et in me credite", ut quia ipse justificet impium, credenti in eum, qui justificat impium, deputetur fides ad justitiam" ("De peccatorum merito et remissione" Lib. I n. 18). "Multum interest, utrum quisque credat, ipsum Christum, et utrum credat in Christum. Nam ipsum esse Christum et dæmones crediderunt, nec tamen in Christum dæmones crediderunt. Ille enim credit in Christum, qui et sperat in Christum et diligit Christum. Nam si fidem habet sine spe ac sine dilectione, Christum esse credit, non in Christum credit. Qui ergo in Christum credit, credendo in Christum, venit in eum Christus et quodam modo unitur in eum et membrum in corpore ejus efficitur. Quod fieri non potest, nisi et spes accedat et caritas" ("Sermo 244 n. 2 de verbis: ""Ipse arguet mundum de peccato"" &c.").

Spi

cre

tate

con

cer

test

tion

sun

0 0

hou

ex

deb

cha

Spi

tion

ren

con

vel

et

qui

sici

ho

De

ass

ממ

(F

Lik

po

eni

pre

re

do

fer

C.

pa

cr

ph

sec

na

v e

in

es

qu

8) "Sanctam ecclesiam catholicam"". Sciendum est, quod Ecclesiam credere, non tamen in Ecclesiam credere debeamus, quia Ecclesia non est Deus, sed domus Dei est" (den psendo-augustinske "Sermo de Symbolo" 242). "Quod autem interrogavimus: "Credis sanctam ecclesiam et remissionem peccatorum et carnis resurrectionem? non eo modo interrogavimus, ut quomodo in Deum creditur, sic et in ecclesiam sanctam catholicam. Propterea sancta et catholica est, quia recte credit in Deum. Non ergo diximus ut in Ecclesiam quasi in Deum crederitis, sed intelligite, nos dicere et dixisse, ut in Ecclesia sancta et catholica conversantes in Deum crederetis; crederetis etiam resurrectionem carnis, quia futura est. Sicut ergo in Trinitatis mysterium credidistis -, sicut vobis credidistis dimittenda esse peccata et nunc jam per baptismum creditis esse dimissa, ita etiam resurrectionem carnis futuram credite. - In hoc enim Christianorum spes tota consistit, ut hujus, non alterius corporis resurrectionem in veritate futuram esse credamus" (den Augustin tillagde "Sermo II" ad Neophytos). "Quod vero sequitur: "Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem, vitam æternam" - credimus in Deum - hæc quidem commemoramus, non tamen in ea credimus, sed ipsa in Deo credimus, hæc, inquam, non quasi Deum, sed quasi Dei beneficia confitemur" (den anden af de to Homilier "De Symbolo", som staa i den Samling af Homilier, der bære Eusebius af Emesas Navn). Hvorledes i saadanne Erklæringer Augustins Indflydelse gjör sig gjældende, ser man deraf, at de samme Mænd, som give dem, efter Augustin og næsten med hans Ord skarpt skjelne imellem "credere Deum", "credere Deo" og "credere in Deum". Saaledes hedder det f. Ex. i den sidstnævnte Homilie: "Aliud est Deo credere, aliud in Deum credere. Credere et Paulo et Petro jure debemus, in Petrum vero ac Paulum credere, id est in servos conferre honorem Domini, non debemus. Credere illi quilibet potest hominum, credere vero in illum soli te debere noveris majestati. Sed et hoc ipsum aliud est credere Deum, aliud credere in Deum. Esse Deum credere et diabolus invenitur, in Deum vero credere, nisi qui pie in eum speraverit non probatur. Et ideo Deum credere naturaliter scire est, in Deum vero credere hoc est fideliter eum quærere et tota in eum dilectione transire".

9) "Sed opponis et dicis, non statim in hoc verbo Deum posse monstrari, quod dicimus: ""Credo et in Spiritum sanctum", quia sequitur: ""Credo in sanctam ecclesiam catholicam"". — Ergo dicis: ""Credo in sanctam Ecclesiam catholicam?"" Quod supponendo exiguam, id est in syllabam, "ingentem caliginem subtexere conaris? Credimus Ecclesiam quasi regenerationis matrem, non in Ecclesiam credimus quasi in salutis auctorem. Nam cum hoc de

Spiritu sancto universa confitetur Ecclesia, numquid in semetipsam credere potest? Ergo cum in solum specialiter credi oporteat Trinitatem, etiam memoratorum Patrum toto celebrata orbe doctrina confirmet, aut remove hanc de Ecclesiæ nomine syllabam, aut certe credere te in Ecclesiam manifesta professione Scripturis assere, testimoniis doce, divinis oraculis, remota verborum tuorum præsumptione, convince. De sacris omnimodo voluminibus quæ sunt credenda sumamus, de quorum fonte Symboli ipsius series derivata consistit. Qui in Ecclesiam credit, in hominem credit. Non enim homo ex Ecclesia, sed Ecclesia esse coepit ex homine. Recede itaque ex hac blasphemiæ persuasione, ut in aliquam humanam te æstimes debere credere creaturam, cum omnino nec in Angelum, nec in Archangelum sit credendum. Hæc enim, quæ in Symbolo post sancti Spiritus nomen sequuntur ad clausulam Symboli, remota in præpositione, recipiuntur, ut sanctam ecclesiam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resarrectionem, vitam æternam credamus. Credamus in Deum, id est, ut hæc a Deo deposita et in Deo constare fateamur. Nam nonnullorum imperitia in præpositionem hanc velut de proxima vicinaque sententia in consequentem traxit et rapuit et ex superfluo imprudenter apposuit. In nullis autem canonicis, de quibus Symboli textus pendet, accepimus, quia in Ecclesiam credere, sicut in Spiritum sanctum Filiumque debeamus. Et ideo, cum ab hoc honore omnis creatura sit aliena, hic, in quem credere præcipimur, Deus est. Quod verbum divinitatis specialiter vox Domini salvatoris assignat, ita dicens: "Credite in Deum et in me credite"". Et iterum; "Qui credit in me, non credit in me, sed in eum, qui me misit". (Faustus af Rhegiums "Libri duo de Spiritu sancto contra Maccdonium", Lib. I Cap. 1).

10) Dette er f. Ex. tydeligt Tilfældet i Cyprians Ord: "In æternam poenam sero credent, qui in vitam æternam credere noluerunt ("Ad Demetrianum" c. 24); fremdeles i Tertullians Ord: "Credentes enim resurrectionem Christi, in nostram quoque credimus, propter quos ille et obiit et resurrexit. Ergo cum constet de resurrectione mortuorum, vacat dolor mortis, vacat et impatientia doloris. Cur ergo doleas, si periisse non credis? Cur impatienter feras, subductum interim, quem credis reversurum? ("De patientia" c. 9) og derfor ogsaa i hans Ord: "Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis et spiritus credimus" (ib. c 16); endvidere i Hieronymus's Ord: "Porro blasphemia non solum aperta est et de ira nascitur, sed et absque ira, sedata mente, profertur, si aut de mundi istius quispiam gubernatione causetur et dicat: Illud sic esse non debuit, hoc vero esse sic debuit; aut certe, in Ecclesia constitutus et credens in Deum, labatur in dogmatibus, quæ ignorare non licitum est: aliter de Patre et Filio et Spiritu sancto sentiens, quam rei ipsius veritas habet, non ita credens in resur-

carı

vel

gest

XX

in mu

que

dar

ecc

tæn

ikke

tum

"vit

Ful

i si

mis

ad vit

ecc

das

,, C I

nog

nog n. 2

den

Haa

terr

in"

dog

til ,

led

han

,,88

nen

min

plan

efte

saa

rectione mortuorum, ut scripturæ docent (til Eph. 4, 31); fremdeles i Augustins Ord: "Et ipsam fidem in resurrectionem Christi maxime commendavit Apostolus, Ait enim: "Si credideris in corde tuo, quia Deus eum suscitavit a mortuis, salvas eris". Non dixit: "Si credideris, quia mortuus est Christus", quod et Pagani et Judæi et omnes inimici ejus crediderunt, sed ait: "Si credideris in corde tuo, quia Deus illum suscitavit a mortuis, salvus eris". Hoc credere, hoc est esse Israel, hoc est videre Deum" &c. (Enarr. in Ps. 120 n. 6); endvidere Gregorius af Tours's Ord: "Si - resurrectio futura non est, quid proderit justis bene agere, quid nocebit peccatoribus male. Decidant ergo cuncti in voluntatibus suis, et faciat unusquisque quæ placuerit, si judicium futurum non erit. Vel illud, improbe, non reformidas, quod ipse Dominus beatis apostolis ait: ""Cum veneritii, inquit, "nfilius hominis in sede majestatis suæ, congregabuntur ante eum omnes gentes"" &c. Atque ut ipsa scriptura docet: "lbunt hi in supplicium æternum"" &c. Putasne, erit resurrectio mortuorum, quando ista faciet Dominus? Respondent ergo tibi Paulus apostolus, sicut aliis incredulis dicens: ",, Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra, inanis et fides vestra"". Ad hæc contristatus presbyter, a conspectu nostro discedens, pollicitus est credere in resurrectionem, juxta seriem scripturarum sanctarum, quam supra memoravimus ("Historia Francorum" Lib. X c. XIII). 1 Nicetas af Romatianas "Explanatio Symboli habita ad competentes" vexler "credere" med den blotte Accusativ og "credere" med "in" og Accusativ idelig med hinanden. Medens Nicetas först siger: "Post confessionem beatæ Trinitatis jam confiteris credere sanctam ecclesiam catholicam", siger han derefter: "Credis in remissionem peccatorum". Der, hvor han anförer den tredje Artikels to sidste Led, siger han endog i eet Aandedræt: "credis et carnis resurrectionem et in vitam æternam". Endelig: medens han her siger: "Credis in vitam æternam", siger han senere igjen: "hæc est æterna vita illa -, quam credis". Af denne idelige Vexel af "credere" med den blotte Accusativ og af "credere" med "in" og Accusativ, fölger aabenbart, at "credere in sanctam ecclesiam, in remissionem peccatorum" &c. for Nicetas maa have været aldeles det samme som, kan ikke have været mere end "credere sanctam ecclesiam catholicam, remissionem peccatorum" &c., eller at Præpositionen "in" i Forbindelserne "credere in sanctam ecclesiam", "credere in remissionem peccatorum" &c. for ham maa have tabt sin oprindelige egentlige Kraft og være bleven en blot og bar Exponent for Accusativforholdet, en Exponent, der i Forbindelse med Accusativen ligesom den blotte Accusativ udtrykte Objectets Existents. I "De symbolo Sermo ad Catechumenos II", en Udlæggelse af Symbolet fra den afrikanske Kirke, hedder det: "In carnis resurrectionem et in vitam æternam", men forklares det Forste ved: "Resurrecturam esse omnem

carnem, rationalem scilicet creaturam, fideliter teneamus". Herbid hore vel ogsaa Fulgentius af Ruspes Ord i hans "Libri duodecim contra gesta, quæ adversus eum Fabianus hæreticus falsa continxit", Fragm. XXXVI: "Non autem sic credimus in remissionem peccatorum, in carnis resurrectionem et in vitam æternam, sicut credimus in Spiritum sanctum. Discretione quippe largitoris largitatisque servata, in Patrem et in Filium et in Spiritum sanctum credimus; remissionem vero peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam a Patre et Filio et Spiritu sancto danda nobis credimus et speramus". Paa "credere in sanctam ecclesiam" og "credere sanctam ecclesiam" kunde Fulgentius ikke tænke, da "sancta ecclesia" i det carthaginiensisk-afrikanske Symbol ikke stod i Rækken af den tredje Artikels Led mellem "Spiritum sanctum" og "remissionem peccatorum", men i Slutningen af Rækken efter "vitam æternam" ved "per" forbunden med det Forangaaende. Som Fulgentius, saa forstod efter al Rimelighed ogsaa Cyprian "credere in" i sine Ord: "Nam si dicunt (Novatiani ved Daaben): ""Credis in remissionem peccatorum (nogle Haandskrifter blot "remissionem peccatorum") et vitam æternam per sanctam ecclesiam" &c (Ep. 69 ad Magnum) og: "Nam cum dicimus (ved Daaben): ""Credis in vitam æternam et remissionem peccatorum per sanctam ecclesiam?"" &c. (Ep. 70 ,,ad Januarium et cæteros episcopos Numidas"); s. det i Begyndelsen af Anmærkningen anförte cyprianske Sted.

Paa flere Steder hos Kirkefædrene vakle Haandskrifterne imellem "credere in ecclesiam &c." og "credere ecclesiam &c.". Saaledes have i Cyprians Ep. 69 de fleste Haandskrifter Præpositionen, nogle ikke; saaledes mangler i Hieronymus's "Dial. contr. Luciferianos" c. 12 "in" efter Marianus Victorius i de bedste Haandskrifter, medens nogle have det; saaledes have i Augustins Skrift "De fide et Symbolo" n. 21—23 tre Haandskrifter Præpositionen, medens de övrige udelade den; saaledes have i den midterste af de tre pseudo-augustinske (maaske fra Maximus af Turin hidrörende) "Sermones ad neophytos" tre Haandskrifter "in", medens den mangler i to andre. Denne Haandskrifternes Vaklen forklarer sig tildels deraf, at man ofte brugte "credere in" i den samme Betydning som "credere" med Accusativ; tildels have dog uden Tvivl Afskriverne forandret "credere in" med Accusativ til "credere" med den blotte Accusativ, idet de stödtes ved "in" (saaledes f. Ex. i Cyprians Ep. 69).

11) Dette gjælder om Ambrosius, ihvorvel dog paa det Sted i hans "Explanatio Symboli ad initiandos", hvor han forbinder "in" med "sanctam ecclesiam, remissionem peccatorum" og "carnis resurrectionem", Texten er usikker, og den Mening, han lægger i Forbindelsen, mindre klar. I den ene af de to Texter, som vi have af "Explanatio", den af Angelo Mai i Scriptorum vett. nova coll. T. VIII efter et vaticansk Haandskrift udgivne, lyde nemlig Ambrosius's Ord saaledes: "Sane accipe, quemadmodum credimus in auctorem; ne forte

dicas, sed habet et in Ecclesiam, sed habet et in resurrectionem, Quid ergo? Par causa est. Sic credimus in Christum, sic credimus in Patrem, quemadmodum credimus et in Ecclesiam, et in remissionem peccatorum et in carnis resurrectionem. Quæ ratio est? quia qui credit in auctorem, credit et in opus auctoris. Denique ne hoc ingenii nostri putetis, accipite testimonium: Si mihi non creditis, vel operibus credite. Ergo hoc habes. Nunc fides tua amplius elucebit, si in opus auctoris tui fidem veram et integram putaveris deferendam. In ecclesiam sanctam et in remissionem peccatorum. Crede ergo ex fide, quia omnia tibi peccata remittuntur -. Resurrectionem. Crede, quia resurget et caro". Derimod lyde Kirkesaderens Ord i den anden Text, som vi finde i den romerske Udgave af Maximus af Turins Verker, og som er tagen af en Cod. Lambacensis, saaledes: "Sane accipe rationem, quemadmodum credinus in auctorem, ne forte dicas: Sed habet et Ecclesiam, sed habet et remissionem peccatorum, sed habet et resurrectionem. Quid ergo? Par causa est: sic credimus in Christum, sic credimus et in Patrem, quemadmodum credimus et Ecclesiam et remissionem peccatorum et carnis resurrectionem. Quæ ratio est? Quia qui in auctorem, credit et in opus auctoris. Denique ne hoc ingenii nostri putes, accipe testimonium: Si mihi non creditis, vel operibus credite. Ergo hoc habes, nunc fides tua amplius elucebit, si operi auctoris tui fidem veram et integram putaveris deferendam. Sanctam ecclesiam et remissionem peccatorum. Crede ergo ex fide, quia omnia tibi peccata remittuntur. - Remissionem peccatorum, carnis resurrectionem Credo, qvia resurget et caro". I Ambrosius's Ord: "Dominica jejunare non possumus, quia Manichæos etiam ob istius diei jejunia jure damnamus. Hoc est enim in resurrectionem Christi non credere, si legem quis jejunii die resurrectionis indicat" (Ep. XXIII n. 11) er "in resurrectionem" = "resurrectionem". I sit Skrist "De excessu fratris sui Satyri" bruger Ambrosius oftere "credere resurrectionem" (s. Lib. II n. 53. 62. 65. 83. 102). Hieronymus, der beretter, at den romerske Kirke, i hvilken han blev dobt, ved Daaben spurgte: "Credis sanctam ecclesiam? Credis remissionem peccatorum?" (s. ovenf. S. 362 Anm. 5) siger i sin Commentar til Pauli Brev til Philemon (V. 5): "Nunc hoc quæritur, quomodo eandem fidem in Jesu Christo habere quis possit et in sanctos ej us. - Ad expositionem hujus loci de Exodo sumamus exemplum: ""Credidit populus Deo et Moysi, servo ejus"". Una eademque credulitas in Moysen refertur et in Deum, ut populus qui credebat in Dominum, æque credidisse dicitur in servum. Hoc autem non solum in Moyse, sed in omnibus sanctis ejus est, ut quicunque credidit Deo, aliter ejus fidem recipere non queat, nisí credat et in sanctos ejus. Non est enim in Deum perfecta dilectio et fides, quæ in ministros ejus odio et infidepitate
cond
de sa
matu
nisi
non v
sancte
ville a
bleve

Christis"
unus'
velso
og et
6 \alpha v
og et
forbo
in re
at jo

Chris
forsk
"Quo
Iren.
els 1
Xp16

Fod: ald den paa

Kirl rem

hund

kast

0

.

i

litate teneatur. Quod autem dico tale est: Credidit quispiam in conditorem Deum, non potest credere, nisi prius crediderit de sanctis vera esse, quæ scripta sunt: Adam a Deo plasmatum &c. Hoc et cetera, quæ de sanctis scripta sunt, nisi quis universa crediderit, in Deum sanctorum credere non valebit". Dog har Kirkefaderen efter disse Ord ved "credere in sanctos" egentlig ikke ment nogen anden Tro end den, at det, som er sagt om de Hellige i Skriften, er sandt. - Man kunde her ogsaa endnu ville anföre den midterste af de "interrogationes de fide", som i Mailand bleve rettede til Baptizanderne: "Credis in Dominum nostrum Jesum Christum et in crucem ejus?" (Pseudo-Ambrosius "De sacramentis" Libb. VI, Lib. II c. 7 n. 20, og Ambrosius "De mysteriis liber unus" c. 5 n. 28). Men med "credere in crucem Christi (saavelsom ogsaa med Talemaaderne πιστευειν είς τον Βανατον og είς το αίμα Χριστου i Ignat. ep. ad Trall. c. 2. ένα, πιστευδαντες είς τον θανατον αύτου, το αποθανειν έχφυγητε og ep. ad Smyrn. 6: έαν μη πιστευσωσιν είς το αίμα Χριστου) forholder det sig dog anderledes end med "credere in ecclesiam", "credere in resurrectionem" &c., idet der nemlig ikke kan være Tvivl om, at jo Christi Kors (Död og Blod) kan være Gjenstand for den Christnes Tillid. "Credere in crucem Christi" er væsentligt ikke forskjelligt fra "credere in Jesum crucifixum". Derimod kunde Ordene "Quotquot timent Deum, credunt in adventum ejus (Christi)" i Iren. adv. hæress. 5, 12 her endnu anföres, medmindre πιστευειν είς την έλευδιν του Χριστου skulde være = πιστευειν, ότι ό Χριστος έλευσεται.

§. 3. Den tidligere vesterlandske Middelalder.

I Augustins, den aquilejensiske Kirkes, Rufins og det femte og sjette Aarhundredes vesterlandske Kirkelæreres Fodspor gaar den tidligere vesterlandske Middelalder, d. v. s. Tiden imellem Gregor den Store og Karl den Store og den karolingiske Tidsalder samt den nærmest paa samme følgende Tid eller det syvende til ellevte Aarhundrede.

Dette fremtræder foruden deri, at disse Aarhund eders Kirkelærere constant sige "credere ecclesiam, credere remissionem peccatorum, credere resurrectionem carnis, credere vitam æternam", og at de ligefrem forkaste Troen paa Kirken, paa Syndernes Forladelse o. s. v., hvorhos de motivere Forkastelsen paa samme Maade, som

quæ i

quar (Alc

nien

rogat sanc

enin

Deus,

se d

",,Cı

in il porta

""Pe

Resp

sed

popi

den

and

dred

c. 11

non

non

Syml

Aare

toru

ecc

con

Svar

Code

com

æter

cum

cred

sanc

ecc

vand

fra !

tam

ecc

0ps

"Sar

"De

c. 4

deres Forgjængere, eller snarere gjentage disses Begrundelse 1), ogsaa i det mærkelige Faktum, at man dengang ikke sjelden i det latinske Nicænum (Nicæno-Constantinopolitanum) udelod Præpositionen "in", efterat man dog allerede i det sjette Aarhundrede havde begyndt hermed 2), en Udeladelse, der senere i Vesterlandet skulde blive almindelig. Ja ikke blot i det latinske Nicænum, men endog i dets græske Original, som dengang i adskillige vesterlandske Kirker og i Særdeleshed i den romerske blev brugt baade som Daabssymbol og ved den kirkelige Cultus, udstødte man oftere den anstødelige Præposition 3).

1) "Credimus et sanctam Ecclesinm, utique catholicam" (Ildefonsus af Toledo, 659 - 69, "Liber de cognitione baptismi" c. 72). "Credimus ergo sanctam ecclesiam catholicam, sine qua et extra quam nemo salvatur" (en Augustin tillagt Udlæggelse af Symbolet fra det syvende eller ogsaa sjette Aarhundrede, tvende Gange udgiven i det 15de Aarhundrede). "Non dixit in sanctam ecclesiam, nec additur in præpositio, ut dicatur in sanctam ecclesiam, sed sanctam ecclesiam credendum, non ut Deum, sed ut ecclesiam Deo congregatum" (en haandskreven Udlæggelse af Symbolet fra det syvende eller ottende Aarhundrede, existerende i en Münchener og i to Bamberger Codices). "Credimus Ecclesiam quasi regenerationis matrem, non in ecclesiam credimus, quasi in salutis auctorem. - Resurrectionem carnis ita credimus, ut dicamus, nos in eadem, in qua nunc sumus, veritate membrorum esse reparandos" &c., en gammel Bekjendelsesformel, fornemmelig bestemt til Baptizandernes Undervisning, i Martene "De antiquis ecclesiæ ritibus" T. lp. 62 s. "Credant etiam sanctam ecclesiam catholicam, id est universalem, non in sanctam ecclesiam, ut credentes in Trinitatem. Credant ejusdem sanctæ Trinitatis domum esse sanctam ecclesiam" (Theodulph af Orleans, omkring 800, "Liber de ordine baptismi ad Magnum Senonensem", skreven 811, c. 7). "Credimus remissionem peccatorum. Credimus etiam resurrectionem carnis. - Credimus vitam æternam -" (Leidrad af Lyon, omkring800, "Liber de sacramento baptismi ad Carolum Magnum", skreven 811, c. 5). Sanctam ecclesiam catholicam. Universalem congregationem justorum et unitatem fidei credimus esse" (Amalarius af Trier, Begyndelsen af det niende Aarhundrede, Epistola de cærimoniis baptismi ad Carolum Magnum, skreven 811). "Credo sanctam ecclesiam apostolicam atque universalem et orthodoxam,

1-

1)

et

e,

e

e

g

quæ nos hanc sanam docuit doctrinam. Non in illam credo tanquam in Deum, sed eam in Deo et Deum in ea esse confiteor" (Alcuin, + 804, eller ogsaa en anden Kirkelærer fra det niende Aarhundrede, "Confessio fidei" P. III c. 26). "Interrogatio. ", Credis in sanctam ecclesiam catholicam et in sanctorum communionem?"" Responsio. ",,(Non). Esse etenim sanctam ecclesiam, sed in eam non credo, quia non Deus, sed eonvocatio seu congregatio Christianorum est" ". - Interr. ",Credis in remissionem peccatorum?"" Resp. ",, Non; sed esse remissionem peccatorum credo"" -. Interr. ",,Credis in carnis resurrectionem?"" Resp. ",, Non credo in illam, sed carnem, quam in hac vita snb mortali conditione portamus, resurrecturam esse immortalem credo"". - Interr. ""Peto ut decimi versus auctorem et intellectum ejus mihi exponas."" Resp. ",,Simon decimi versus auctor exstitit, dicens: Sanctam ecclesiam catholicam &c. Esse etenim sanctam ecclesiam, sed non in eam credere debemus, quia non Deus, sed populus et domus est Dei - "". Remissionem peccatorum. Credenda est utique peccatorum remissio" (Alcuin, eller en anden Kirkelærer fra det ottende eller niende Aarhundrede, "Disputationes puerorum per interrogationes et responsiones" c. 11). "Sanctam ecclesiam catholicam et ecclesiæ credere, non tamen in ecclesiam credere debemus, quia ecclesia non est Deus, sed domus Dei est (en haandskreven "Expositio Symboli Apostolorum" i Cod. Sangall. Nr. 732, der blev skreven i Aaret 811). "Inter. ", Credis in sanctam ecclesiam et in sanctorum communionem?"" Resp. ",, Esse etenim sanctam ecclesiam, sed non in illam credo, quia non est Deus, sed congregatio Christianorum et domus Dei"" (Spörgsmaal og Svar angaaende Symbolet og nogle andre Gjenstande i den samme Codex). ,, Credis in Spiritum sanctum, sanctam ecelesiam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum, carnis resurrectionem et vitam æternam? Credo. Quomodo credis? Credo in Spiritum sanctum, qui cum Patre et Filio æternus est simul et coæqualis; in Deum Patrem credo, qui genuit Filium; in Filium credo a Patre genitum; in Spiritum sanctum credo a Patre Filioque procedentem. Credo esse sanctam ecclesiam catholicam" (i en Opsats "Quædam a sacerdote observanda in administratione baptismi de fidei sponsione" i Cod. Sangall. 40 fra Slutningen af det ottende Aarhundrede). "Non dixit in sanctam ecclesiam, sed credo sanctam ecclesiam -. Credite ecclesiam catholicam" (en Udlæggelse af Symbolet og en kortere Opsats over det i Cod. lat. Monac. 14508 fra det niende Aarhundrede). "Sanctam ecclesiam catholicam. Subaudis credo" (Pseudo-Alcuinus, "De divinis officiis liber", fra det tiende eller ellevte Aarhundrede, c. 41). "Sanctam ecclesiam catholicam. Subauditur credo; non enim dicitur: credo in sanctam ecclesiam, sed credo

sanctam ecclesiam; hoc est non in eam credo sicut in Deum. sed in ea credo esse Deum et illam in Deo; credo scilicet eam domum esse Dei, habitaculum Dei, sed non quæ contineat Deum, sed quæ contineatur a Deo; et hoc est, quod dixi, cam esse in Deo - . Remissionem omnium peccatorum; hoc est credo - . Carnis resurrectionem; subauditur credo -. Et vitam æternam; subauditur credo" (en Udlæggelse af Symbolet i en vaticansk Codex omtrent fra det ellevte Aarhundrede hos Mai, Scriptorum veterum nova collectio, T. IX). "Discipulus: ""Credis in Spiritum sanctum?"" Magister: ""Credo sine dubio in Spiritum sanctum"" &c. ",,Credis in sanctam ecclesiam catholicam et sanctorum communionem?"" Mag.: ""Credo sanctam ecclesiam, sed non in illa m credo, quia non Deus, sed convocatio vel congregatio Christianorum est, et domus Dei est"". Disc.: ""Credis in remisionem peccatorum?"" ""Non, sed esse remissionem peccatorum credo"" &c. Disc.: ",, Credis in carnis resurrectionem?"" ",,, Non credo in illam, sed carnem - resurrecturam esse - credo"" (Bruno af Würzburg, 1033-45, "Expositio in Symbolum Apostolorum").

f

E

0

I

H

0

r

1

Ċ

2) Udeladelsen af Præpositionen "in" foran "unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam" moder os for forste Gang i den romerske Abbed Dionysius Exiguus's (+ kort för 556) Oversættelse af det förste constantinopolitanske Concils Canones ("Et unam sanctam" &c.) og derpaa i det tredje toletanske Concils (589) Acter ("unam" &c.), altsaa i et Par Actstykker fra det sjette Aarhundrede, saavelsom ogsaa i den mozarabiske Liturgi ("et unam" &c.). Derefter finde vi Præpositionen udeladt i den förste latinske Oversættelse af det tredje constantinopolitanske Concils (680) Acter (Act. XVIII; "et unam" &c.), i det forojuliensiske Concils (796) Acter ("et unam" &c.), i den pseudo - isidoriske Oversættelse af de constantinopolitanske Canones ("unam" &c.), i "Ordo Romanus" ("et unam" &c.) og i tvende Missaler fra det tiende Aarhundrede, et i Cod. Sangall. 339 og et i Cod. Sangall. 340 ("Et unam" &c., altsaa i en Række Aktstykker fra det ottende, niende og tiende Aarhundrede. Derimod findes els gjengivet i "Sacramentarium Gelasianum" (fra Slutningen af det femte Aarhundrede; "in unam" &c.), i "Codex canonum et constitutorum ecclesiæ Romanæ" ("et in unam" &c.), ideti 649 holdte Lateranensiske Concils Acter (,,in unam" &c.), i det latinske Nicæno-Constantinopolitanum, hvilket Pave Leo den Tredje (795-816) i 809 eller 810 lod indgrave paa den Sölvplade, som han lod opstille i Paulskirken bag Pauli Alter ("in unam" &c.; s. Abælards "Sic et Non" p. 25-27 ed. Vict. Consin), i den latinske Oversættelse af det chalcedonensiske Concils Acter (Act. II og V "in unam" &c.), i den anden latinske Oversættelse af det tredje constantinopolitanske Concils Acter (" et in unam" &c.), i Etherius og Beatus's Skrift mod Elipandus af Toledo (785; "in unam" &c.) og i det af Fleck i hans "Anecdota" p. 347 s.

m,

et

eat

in

nis

u-

ex

ım

1666

c.:

m

e d

el

::

s e

in

r-

Z-

ret

), ia

vi

je

), n

28

e

a

e

ì

af "Cod. reg. armamentarii Parisiensis" udgivne Exemplar af det latinske Nicæno-Constantinopolitanum ("in unam" &c.). Man bibeholdt altsaa i det femte til niende Aarhundrede Præpositionen endnu oftere, end man udelod den, idet den nu engang stod i Originalen, idet man fremdeles i disse Tider plejede at oversætte meget bogstaveligt, og endelig vel ogsaa idet man ofte brugte "in" efter "credere" kun som Exponent for Accusativforholdet og derfor ogsaa kunde opfatte Præpositionen i Nicænum paa denne Maade.

3) Saaledes i det græske Nicænum i "Ordo Romanus" (και μιαν άγιαν καθολικην και ἀποστολικην ἐκκλησιαν) og i det græske Nicænum i den det tiende Aarhundrede tilhörende Cod. Sangall. 338 ("Ke mian agyan katholichin ke apostolichin ecclesian"). Derimod staar els i et græsk Nicænum i et Wiener Haandskrift ("Codices manuscripti theologici bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis latini Vol. I P. III Cod. 830) fra det tiende Aarhundrede ("is mian agian katholichin ke apostolichin ecclesian") og i en Düsseldorfer Codex fra det niende Aarhundrede ("is mian agyan catholikin ke apostolikin ecclesian").

§ 4. Den sildigere og sildigste vesterlandske Middelalder.

Hvad der gjælder om den tidligere Middelalder, det gjælder væsentlig ogsaa om den sildigere og sildigste eller om Tiden mellem Gregor den Syvende og Reformationen.

Ogsaa i denne mest hierarchiske Tid, i denne Hierarchiets Blomstringstid, i hvilken Kirken stod i en saa overvættes høj Anseelse, gjorde man (i Særdeleshed efter Augustin, hvis Erklæringer angaaende Differentsen imellem "credere in Deum" og "credere Deo" og imellem "credere Jesum Christum esse" og "credere in Christum" man tilegner sig, og hvis Forklaring af "credere in Deum" man ofte bogstavelig eller "mutatis mutandis" gjentager) en skarp Forskjel mellem "credere aliquem", "credere alicui" og "credere in aliquem", hvilket Sidste man vil have brugt om Gud alene og ikke om Mennesker, og specielt imellem "credere Deum", "credere Deo" og "credere in Deum" 1), ligesom man i Overensstemmelse hermed kun forbandt "credere" og ikke tillige "in" med Leddet om Kirken og med de paa samme følgende Led og erklærede Gang efter Gang, at man ikke maa tro paa Kirken, men kun tro den, tro, at den er til 2). Ligesaa udelod man dengang

SOL

der

Sp

ski

cre

que n e

eti

in

p o 23

De

ip et

ve

the

qu Cr

for

na

D

e i

Uı

m D

ip

pi

e B

Did

F

i Nicænum i Regelen "in" foran "unam" 3). Dog var man ikke ubekjendt med, at Præpositionen staar i dette Symbols græske Original, at Pave Leo den Tredje havde bibeholdt den i den latinske Oversættelse, som han lod opstille bag Alteret i Paulskirken i Rom, og at "credere in" paa enkelte patristiske Steder fandtes forbundet med andre Gjenstande, end med Gud, og specielt med Kirken, og forkastede derfor undertiden ikke ligefrem Talemaaden "credere in ecclesiam", men forklarede den paa en eller anden Vis saaledes, at den ikke modsagde den Grundsætning, at man ikke maa tro paa nogen Skabning, Forklaringer, der kun undtagelsvis ikke ere rene Bortforklaringer af Præpositionen foran Leddet om Kirken 4).

En Undtagelse fra den Regel, som vi saaledes træffe i Middelalderen, gjøre de ikke ganske faa oldtydske, angelsaxiske og oldengelske Oversættelser og Paraphraser af Symbolet, hvori Præpositionen ("in", "an", "on") gjentages foran Leddet om Kirken 5). Dog findes i de oldtydske Oversættelser og Paraphraser endnu hyppigere et blot "Jeg troer" uden Præposition gjentaget foran det nævnte Led 6), og følger det samme Led i de fleste angelsaxiske og oldengelske og i nogle oldtydske uden Præposition og uden "Jeg troer" paa Leddet om den Helligaand 7), i hvilket Tilfælde man efter de i det Foregaaende omtalte middelalderlige Anskuelser rimeligvis ikke vilde have hin, men kun dette i Tanken tilføjet til Leddet om Kirken. Maaske ogsaa der, hvor "in", "an", "on" gjentages foran dette Led, disse Præpositioner kun ere Exponenter for Accusativforholdet. Foran Leddene om de Helliges Samfund, Syndsforladelsen, Opstandelsen og det evige Liv gjentages Præpositionen i ingen af de Oversættelser og Paraphraser, som have den foran Leddet om Kirken; ja i et Par af dem sættes udtrykkelig det blotte "Jeg troer" foran hine Led 8).

an

ols

dt.

ag te

e,

r

n

a

ė

Hvad de smaa middelalderlige Kirkesamfund betræffer, som kunne betragtes som de protestantiskes Forløbere, Waldenserne og de böhmiske Brødre, saa dele de i det foreliggende Spørgsmaal ganske den store middelalderlige Kirkes Anskuelser 9).

1) "Aliud est enim credere in Deum, aliud credere Deo, aliud credere Deum. Credere Deo est credere vera esse, quæ loquitur, quod et mali faciunt; et nos credimus homini, sed non in hominem. Credere Deum est credere, quod sit ipse Deus, quod etiam mali faciunt. Credere in Deum est credendo amare, credendo in eum ire, credendo ei adhærere et ejus membris incorporari" (Petrus Lombardus, "Sententiarum libri IV", Lib. III Distinct. 23 D.). ,Nota, quod aliud est credere Deum, aliud est credere in Deum, et aliud est credere Deo, quoniam credere Deum est credere ipsum esse; credere autem in Deum est credendo ipsum amare et credendo in Deum ire ac membris ejus incorporari; credere vero Deo est credere verbis ejus" (Albertus Magnus, "Compendium theologicæ veritatis", Lib. V c. 21). "Diversificatur autem actus fidei» qui est credere per credere Deum, credere Deo, credere in Deum. Credere Deum et credere Deo possunt esse actus informis fidei et formatæ; possunt autem ad eundem actum secundum ordinem pertinere; nam credere Deum respicit divinam veritatem ut objectum, credere Deo ut motivum, credere in Deum ut finem ultimum. Istum ultimum actum multiplicat vel exponit Anselmus sic: Credere in Deum est credendo eum amare, credendo in eum ire, credendo ei adhærere et credendo ejus membris incorporari" (Bonaventura, "Centiloquium" P. III c. 37 "de fide"), ""Credo in Deum"", Unusquisque, ut confessionis suæ veritatem conservet, ne os, quod mentitur, occidat animam, primo debet attendere, quid sit credere in Deum, quid Deo, quid Deum. Credere Deum est æstimare, quod ipse sit; credere Deo est verbis ejus, quod vera sint et a falsitate prorsus aliena, consentire; eredere vero in Deum est credendo eum diligere et sic membrum ejus fieri vel esse" (en Bernhard af Clairvaux tilskreven Udlæggelse af Symbolet i et i 1506 af Jacob Wimpheling udgivet Skrift). ",,Quid distat inter ",,,credo Deo"", ",,credo in Deum"" et ",,credo Deum""? Credo Deo id est præceptis Dei vel dictis ejus, quomodo, quæcunque dixit vel promisit, vera sunt, sicut solemus dicere: Credo illi homini, quia verum dixit mihi. Credo Deum id est intelligo esse Deum, quoniam Deus est, sicut dicimus: Credo hominem esse, quia homo est. Credo in Deum id est omnem spem meam et omnem fiduciam salutis meæ in Deo constituo, Hoc vero de nullo sancio viro dici potest, quia maledic-

sumu

Udlæ

cred

kort

eller

erec

Udlæ

hund

eccl

lorur

cat

cre

tria

prim

tam

et s

tam

fical

alio

San

sian

non

quo

tand

virg

seq

tur

sion

est

sia

Aq

&c.

342

ecc

An

spr

Ud

Au

He

fra

(,,

ile

du

tus omnis homo, qui confidit in homine", en Udlæggelse af Symbolet i (Cod. lat. Monach. 14812 fra det 14de Aarhundrede). "Hic statim notandum est, quod aliud credere Deum, aliud est credere Deo, aliud est credere in Deum. Credere Deum est, credere Deum esse; credere Deo est credere iis, quæ a Deo dicuntur; credere in Deum est fidei virtute tendere in ipsum. Primum quidem bonum, secundum melius, tertium optimum. Primum suggerit ratio bumana, secundum informat superioris reverentia, tertium inspirat vivificans gratia ad salutem" (en i Bologna reciteret Udlæggelse af Symbolet ,,,, a Magistro Theobaldo Britone Turonensi Canonico" i Cod. Melic. D. 82 fra det trettende eller fjortende Aarhundrede). "Quid distat inter ",,credo Deo"", ",credo Deum"" et ",,credo in Deum""? Hoc distat: ""credo Deo"" credo præceptis Dei et mandatis Dei et dictis Dei, quoniam, quæcunque dixit vel promisit, vera sunt. Verbi gratia, sic solemus dicere: ""Credo illi homini"", quia verum mihi dixit. Credo Deum esse, quoniam Deus est, sicut hominem esse, (quia) est homo. Credo in Deum, id est omnem spem atque fiduciam meze salutis in Deum pono, colloco, constituo" (en Udlæggelse af Symbolet i Spörgsmaal og Svar i Cod. Vindob. 793 fra det tolyte Aarhundrede). Anselm siger i sit Monologium: "in quam (summam essentiam) solam omnis homo debet credere, quia est solus finis, quem in omni cogitatu actuque suo per amorem debet intendere" og betragter "credere in summam essentiam" ("Deum") som et kortere Udtryk for "credendo in sammam essentiam (Deum) tendere", et Udtryk, som han foretrækker for Udtrykket "credendo ad summam essentiam tendere", "quia quisquis ad illam credendo pervenerit, non extra illam remanebit", og Alexander Halesius forklarer i sin "Summa Theol." P. III Quæst. 69 "De articulis et symbolo fidei" paa et Sted, hvor han fremsætter Forskjellen mellem "credere Deum, Deo" og "in Deum", dette Sidste ved "credendo tendere in eum et credendo eum amare et credendo ei incorporari".

Herhid hörer ogsaa den bekjendte Samtnle mellem den engelske Franzikaner Walther Mapes og to waldensiske Sendebud (i Aaret 1170 eller 1210). Mapes, der selv har berettet om den i sit Skrift "De nugis curialium" dist. 1 c. 31, fortæller her: "Primo proposui levissima, quæ nemini licet ignorare: Creditis in Deum Patrem? Responderunt: Credimus. Et in Filium? Responderunt: Credimus. Et in Spiritum sanctum? Responderunt: Credimus. Iteravi: in matrem Christi? Et illi item: Credimus Et ab omnibus multiplici sunt clamore derisi".

3) ""Credo in Spiritum sanctum"". Hæc fidei confessio ipsum æque Deum sicut et Patrem et Filium asserit, alioquin non diceret in Spiritum sed Spiritum sanctum tantum, sicut et consequenter dicit ecclesiam, non in ecclesiam. Sicut ergo dicimus: ""Credo sanctam ecclesiam"", id est eam esse sanctam, ita etiam dicere pos-

lic

re

m

re

m

io

at of

ı.

d

8

sumus: ",,Credo sanctum Petrum"" (den Bernhard af Clairvaux tillagte Udlæggelse af Symbolet). "Sanctam ecclesiam catholicam". Subaudis: credo -. Remissionem peccatorum credo esse in ecclesia (en kort Udlæggelse af Symbolet i Cod. lat. Monac. 16086 fra det tolyte eller trettende Aarhundrede). "Sanctam ecclesiam catholicam eredere debemus, quia non est Deus, sed domus Dei est" (en kort Udlæggelse af Symbolet i Cod. Sangall. 782 fra det trettende Aarhundrede). ""Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam"". Iste versiculus noni articuli in alio symbolo Apostolorum est, quem posuit Matthæus, scilicet sanctam ecclesiam catholicam. Non est ita exponendus, ac si nos jubeat credere in aliquid, quod non est Deus, quia hoc idololatria et non fides esset. Dupliciter igitur potest intelligi, scilicet primo, prout communiter solet exponi, sic: ",,Credo unam sanctam"" &c., id est: ""Credo in Spiritum sanctum suis domis unientem et sanctificantem ecclesiam"; alio modo: ",,, Credo unam sanctam"" &c., id est: ",,Credo in Filium - unientem - et in se sanctificantem ecclesiam"". Primo modo est articulus de Spiritu sancto, alio modo est articulus de Filio" (en Udlæggelse af Nicænum i Cod. Sangall. 974 fra det trettende Aarhundrede). ""Credo sanctam ecclesiam catholicam"". Hucusque hanc præpositionem "in" junximus huic nomini ",, Deum"", junximus nominibus personarum, significantes, quod in solum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum tendimus tanquam in nostræ salutis auctorem, non in archangelos vel beatam virginem. Hac igitur præpositione obmissa sine ipsius appositione cedunt sequentia" (i Theobalds Udlæggelse af Symbolet).

3) "Et contra omnes istos errores in symbolo Apostolorum dicitur: ,,,,Sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peecatorum"". Et in symbolo Patrum dicitur: ""Qui locutus est per prophetas. Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam. Confiteor unum baptisma in remissionem peccatorum"" (Thomas Aquinas "Tractatus de articulis fidei et septem sacramentis ecclesiæ" &c.). "Et unam" &c. (den sidste Del af Nicænum i Cod. Sangall. 342 p. 277). "Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam" (Udlæggelsen af Nicænum i Cod. Sangall. 974; s. ovenfor Anm. 2). "Den neunten Artikel haben die Väter also gelewtert vnd sprachen. ",, vnd ain heylige gemaine vnd pabstleiche Kirchen"" (en Udlæggelse af Symbolet, forfattet af en Ulricus "Parochus in Potenstain, Austriæ inferioris oppido", i Cod. lat. theol. Vindob. 375). I to af Heurtly S. 162 - 65 meddelte angelsaxiske Oversættelser af Nicænum fra omtrent 1030 og 1200 lyder Leddet om Kirken: "Ic andette ("Jeg bekjender") tha anan halgan and tha geleafullan and tha apostolican gelathunge", "Ic andette tha onan halwen and tha ileafulle and tha apostolican ilathunge".

4) Abælard anförer i sit "Sic et Non." IV "Quod sit credendum in Deum solum, et contra" först en Række patristiske Steder,

pua kvilke der erklæres "in solum Deum credendum esse" ([Pseudo-] Augustin "Sermo ad neophytos" III [II], Augustin "super Johannem" hom. 29, "Hieronymus in ep. Pauli ad Eph. sive Augustin. de bapt. parvulorum, lib. I", "August, in ep. Joh., serm. X" [to Steder]). Men derefter anförer Abælard igjen en Række Steder, paa hvilke Kirkefædrene og ældre Kirkelærere brugte "credere in" ogsaa om Andet end om Gud (fremforalt Nicænum, "sicut Romæ habetur post altare sancti Pauli in tabula argentea ligno superposita, quam Leo tertius fecit componi ad cautelam fidei catholicæ", hvilket latinske Nicænum han citerer fra Först til Sidst, og hvori Artikelen om Kirken begynder med "in unam", dernæst et Par Steder af [Pseudo-] Ambrosius "de sacramentis", paa hvilke der tales om "credere in crucem Christi", og et af Ambrosius "de mysteriis", som taler om Troen "in cruce Christi", og endelig et Par Steder af Hieronymus; et i Brevet til Philemon, paa hvilket der tales om Troen "in sanctos Dei" (s. ovenf. S. 368 f.), og et i hans "disput. Luciferiani et Orthodoxi", paa hvilket Daabsspörgsmaalet om Kirken lyder: "credis in sanctam ecclesiam?" I den Bernhard af Clairvaux tillagte Udlæggelse af Symbolet hedder det: "Græci autem in ecclesiam credere non verentur, sicut et Symbolum illud continet, quod ad cautelam fidei orthodoxæ Leo instituit et in tabula argentea Romæ altari sancti Pauli affixit". Thomas Aquinas bemærker i sin "Commentarius in IV librum sententiarum Petri Lombardi" Dist. XXV. Quæst. I Art. II: "Ad quintum dicendum, quod Leo papa (Leo den Store i et tabt Skrift over det nicænske Symbol?) dicit, quod non ibi debet addi hæc præpositio in, ut dicatur: ""Et in unam sanctam catholicam"" &c., sed debet dici: ,,,,Et unam sanctam" &c. Anselmus vero dicit, quod potest dici ""in unam"", in quantum in isto effectu intelligitur veritas increata, scilicet, ut sit sensus: ",,In unam sanctam, id est in Spiritum sanctum unientem Ecclesiam". Theobald siger i sin Tale over Symbolet; "Memor sum tamen, quod beatus Augustinus (Pseudo-Augustin) præpositionem hanc in libro ad neophytos apponit, dicens: ""in sanctam ecclesiam"", sed non in significationem. Apponit quidem et (sed?) hoc modo exponit: ""sanctam ecclesiam, id est conversantes in Ecclesia credimus in Deum"". Potest autem et sic competenter et sane exponi ""Credo sanctam ecclesiam catholicam"". I Udlæggelsen af Symbolet i Cod. lat. Monac 9583 hedder det: "Quidam dicunt: ",,In sanctam ecclesiam"". Sic in tabula aurea Romæ. Ad hoc Augustinus ad neophytos: ",,Quando interrogamus: Credis in sanctam ecclesiam catholicam? non eo modo, quo creditur in Deum, sic in sanctam ecclesiam. Sed intelligitur, nos dicere: in sanctam ecelesiam, quæ ideo sancta est, quod credit in Deum"". Potest autem sic exponi, ut credere in sanctam ecclesiam sit credere illam esse et tendere ad hoc, ut sit de illa et credit suffragia et confidit in illis. Credere sanctam ecclesiam esse est credere dicendum, faci-

end to cath loquu in Ca

af de

rungs hund Cod. (Cod in didet s gemas siger die s gemas gels win geso et M. S. 9. Mscr

(et "Gl 11te ster "Icl Mon cer di e

ordr

Aarl

S. 2

38. S. He bol Sei (C. glic

cr

endum, sentiendum, quod dicit et facit et sentit sancta catholica ecclesia. Munitur autem omnibus auctoritatibus, quæ loquuntur de synagoga. Unde in Levit.,,,,Synagoga peccavit"". Item in Cant. Cant.: ,,,,Soror mea sponsa"".

0-1

pt.

en

eet

re

m

er

e

- 5) "In uuiha .khirihhun catholica" (Cod. Sangall. 911 fra Slutningen af det ottende Aarhundrede, Maszmann, "Die deutschen Abschworungs-Glaubens-Beicht- und Betformeln vom achten bis zwölften Jahrhundert, S. 71). "Ich gelob an die kristanhait gotlich unt allich" (en Cod. Sangall., Maszm. S. 79). "In dy heilig gelaubig cristenhait" (Cod. Vindob. 2749 fra det 15de Aarhundrede, Maszm. S. 85). "Vnd in dy heilig kristenlich Kirchh" (Cod. Monac, 753, fra Slutningen af det samme Aarhundrede, Maszm. S. 86). "Ich gelaub in die heyligen gemainen kyrchen" (Ulrich af Potenstains Udlæggelse af Symbolet; dog siger Forfatteren efter de anförte Ord: "Recht als ob er sprach: Waz die andern glauben, daz glaube auch ich vnd gelaub auch damit die gemainen heiligen Kirchen und gemainschaft der heyligen — ich gelaub auch in - den heiligen Geist - nach seynem aygen winrchen als er die kirchen hayliget"). - "And on halig gesomnunge fulfremede" (en angelsaxisk Oversættelse af Symbolet i et Mscr. fra omtr. 1125, Heurtly, "The creeds of the western church" S. 93). And on holi Chirche" (en oldengelsk Oversættelse af det i et Mscr. fra omtrent 1125, Heurtly S. 94). "I bylene also in hooly chirch ordrynge us" (en oldengelsk Paraphrase af det i et Mscr. fra det 15de Aarhundrede, Maskell "Monumenta ritualia ecclesiæ Anglicanæ", T. II S. 242).
- b) "Unt g (glaube) ein cristnheit . . . alliche. unt goteliche" (et St. Gallener Pergamentblad fra det 10de Aarhundrede, Maszm. S. 78). "Gloube die heiligun allichun christenheit" (Cod. Vindob. 123 fra det 11te eller 12te Aarhundrede, Maszm. S. 73). "Ih glouba eina christenheit heiliga potelichi unde allicha" (den samme Cod., Maszm. S. 78). "Ich gī (gloube) die gemeinde der heiligen christenheite" (Cod. Monac. Benedictobur. 136, Maszm. S. 82 f.). "Ic kelaue thie helge cerstenhid" (en nedertydsk Troesformel, Maszm. S. 84). "Ich geloube die gemainin christenhait gotis un gemainsan der hailigen" (en Paraphrase af det apostoliske Symbol i Cod. Sang. 467 fra det fjortende og femtende Aarhundrede).
- 7) S. Wrights and Halliwells "Reliquiæ Antiquæ" T. I S. 22 f. 35. 38. 42. 57. 160 f. 234 f. og 282; Maskell S. 177 og 240—42, Heurtly S. 89. 91. 94. 95. 96. 97. 99. 100 og Maszm. S. 84. Ogsaa i den af Heurtly S. 91—93 meddelte normannisk franske Oversættelse af Symbolet mangler Præpositionen foran Leddet om Kirken ("Jeo crei el Seint Espirit, Seinte Eglise Catholica"). "Uuiha ladhungu alljcha" (Cod. Guelferb. fra det niende Aarhundrede, Maszm. S. 71). "Ich glöube an den heiligen geist... die heilige christenheit allicki gotilichi" (Cod. Monac. Benedictobur. 39, Maszm. S. 79). "Dy heilige cristenhait" (Cod. Vindob. 2749 fra det femtende Aarhundrede, Maszm.

S 86). "Di heiligen christenhait" (en Urbar = und Dienstbuch der Abtei Melck fra 1311).

ikk

Ec

erk

tre

dei

ter

og

at

Ti

he

sk

Ca

K

en

de

K

S

h

01

88

tu

ni

ta

n P

8

fi

S

*

e) "Ich gelob an die kristanhait gotlich unt allich . . . Ich gelob gemans am i der hailgē . . . Ich gelob ablas miner siunte — . . . Ich gelob urstendi mines libes. Ich gelob nach disem lib den euuigē lib" (en Cod. Sang. Maszm. S. 79). "Ich gelaub vergeben der siunden, vrstend des fleisches vnd das ewig leben" (Ulrich af Potenstain).

o) I Waldensernes Katechismus "Las interrogacions minors" spörges der: "Si tu creyes en la sancta gleisa?" (Tror du paa den hellige Kirke) og Svaret lyder: "Non, car ilh es creatura, ma yo creo de le y meseyma" (Nei, thi den er en Creatur, men jeg tror om samme), og i de böhmiske Brödres Katechismus "Ein christliche vntterweysung Der klaynen Kinder im Glauben, durch ein weysz einer Frag" 1522 hedder det: "Glaubstu in dy Junckfrau Maria oder in die andern heiligen? Nein, ich glaub nit in sie Warumb? Darumb das sie nit got vnd schöpffer noch erlöser vnd selichmacher sein, sünder ein erkauffte vnd geselichte geschöpff, Aber ich glaub von in". I Leddet om Kirken har denne Katechismus "eine". S. G. v. Zezschwitz, "Die Katechismen der Waldenser und böhmischen Brüder", S. 22. 49 og 42.

§ 5. Den tridentinsk-katholske Kirke.

Hvorledes den romersk-katholske Kirke efter Reformationen eller den tridentinsk-katholske Kirke har dømt angaaende det Spørgsmaal, om Præpositionen "in" i den tredje Artikel ogsaa skal forbindes med Leddet om Kirken (og de paa samme følgende Led), og om man skal tro paa Kirken og bruge Udtrykket "at tro paa Kirken", dette ser man især af en dobbelt Kjendsgjerning. Den ene er den, at det nicænske Symbol i det tridentinske Concils "Canones et decreta", i "Forma juramenti professionis fidei (Tridentinæ)" og den af Gregor XIII 1585 fastsatte "Professio orthodoxæ fidei a Græcis emittenda" samt ved Messen, ved hvilken det, som bekjendt, afsynges, eller som "Symbolum Missale", som Messecredo, mangler Præpositionen "in" foran Leddet om Kirken 1). Den anden Kjendsgjerning er den, at Catechismus Romanus, der, som ligeledes bekjendt, i den romersk-katholske Kirke nyder symbolsk Anseelse,

der

ob

en e n

ch

es

n

a,

en t-

SZ

e.

d

m

ikke alene siger "credere Ecclesiam" og ikke "credere in Ecclesiam", men endog (tildels med Rufins Ord) ligefrem erklærer, at Katholikerne i de to første Artikler og i den tredjes første Led, hvor der er Tale om Faderen, Sønnen og den Helligaand, sige: "Credo in", "Jeg tror paa", "Jeg sætter min Lid til", men derefter forandre Maaden at tale paa og bekjende, at de tro Kirken og ikke paa Kirken, "for at ogsaa ved denne forskjellige Maade at tale paa, Gud, alle Tings Ophav, maa skjelnes fra de skabte Ting, og alle de herlige Velgjerninger, som ere blevne Kirken tildel, maa skrives paa den guddommelige Godheds Regning" 2). Med Catechismus Romanus stemmer en Mængde romersk-katholske Katechismer, deriblandt ogsaa jesuitiske, overens 3). Kun enkelte katholske Polemikere paastode med Paaberaabelse af det nicænske Symbols græske Text, at man maatte tro paa Kirken 4); hvorimod Jesuiten Tanner vistnok erklærer det for tilladeligt at bruge "credere in" om Mennesker eller andre Skabninger og specielt om Kirken, fordi Fædrene hist og her have brugt det saaledes, og Skriften paa et Par Steder taler om Tro paa Mennesker, men dog vil, at det, som en mindre sædvanlig Talemaade, der, hvor der handles om den overnaturlige Tro, ikke skal bruges ifleng og uden Forsigtighed 5).

^{1) &}quot;Et unam sanctam" &c., "Canones et decreta — concilii Tridentini —" Sessio III, i hvilken Session Conciliet bekjendte sig til det nicænske Symbol, hvis Recitation det indleder med fölgende Ord: "Quare symbolum fidei, quo sancta Romana ecclesia utitur, tanquam principium illud, in quo omnes, qui fidem Christi profitentur, necessario conveniunt, ac firmamentum firmum et unicum, contra quod portæ inferi nunquam prævalcbunt, totidem verbis, quibus in omnibus ecclesiis legitur, exprimendum esse censuit. Quod quidem ejusmodi est. "Credo in unum" &c. "Et unam sanctam" &c., "Forma jnramenti professionis fidei a Cathedralibus &c., observanda", som begynder med en Bekjendelse til det nicænske Symbol ("Ego N. firma fide credo et profiteor omnia et singula, quæ continentur in Symbolo Fidei, quo sancta Romana ecclesia utitur, videlicet: "Credo in unum" &c.). "Et unam sanctam" &c., "Professio ortho-

wa

Chi (Sie

nos

pen Ge

qu

Ec

ta

do

1 1

ec

mu

m u

D.

Su

Div

sed

aff

bo

qu

ad

en

et E

ph

dit

"II

ar

Je

Ki

in

8 8

S

8 2

m

A

ly

g

D

doxæ fidei a Græcis emittenda ("Sanctissimus Dominus noster, Dominus Gregorius XIII &c. Ego N. firma fide credo et profiteor omnia et singula, quæ continentur in Symbolo fidei, quo Sancta Romana ecclesia utitur, videlicet: ""Credo in unum" &c.). Missale Romanum, Ex decreto Sacrosancti concilii Tridentini restitutum, S. Pii V Port. max. jussu editum, Clementis VIII et Urbani VIII auctoritate recognitum, Ordo Missæ S. 180 b, Campodunum 1857.

2) "Quanam ratione credere Christi ecclesia m ad articulos fidei pertinet? Jam illud etiam extremo loco de ecclesia docendum erit, quanam ratione nos credere ecclesiam ad articulos fidei pertineat" &c., Catech. Rom. P. I. De Symbolo. Cap. X. De nono articulo Qu. 17. "An, ut in Deum, ita in Ecclesiam credendum est? Tres Trinitatis personas, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, ita credimus, ut in eis fidem nostram collocemus. Nunc autem, mutata dicendi forma, sanctam et non in sanctam Ecclesiam credere profitemur, ut hac etiam diversa loquendi ratione Deus omnium effector a creatis rebus distinguatur, præclaraque illa omnia, quæ in Ecclesiam collata sunt, beneficia, divinæ bonitati accepta referamus", p. s. St. Qu. 19.

B) "Sanctam ecclesiam catholicam". "Hic sermonis vis mutatur" &c. (Rufins Ord anföres). "Credimus sanctam ecclesiam, non in eccle-Enchiridion christianæ institutionis in concilio provinciali Coloniensi editum Paris. 1550. "Ich gläube eine heilige, gemeine Kirchen, Gemeynschafft der heiligen. Anfänglich müssen wir darauf achtung geben, das sich die weiss der rede in diesem Artikel anfahet zu verändern. Dann wir sprechen nit, Ich gläube in die heilige gemeine Kirchen, wie wir oben gesagt haben, Ich gläub in Gott, sonder also, Ich gläub eine heilige gemeine Kirchen, ist ein grosser mercklicher Unterscheid. gläuben in Gott, stewren unser Herz und Hoffnung auf jn, als den, der uns erschaffen, erlöset und geheiliget hat, vnd der allein unser Leib vnd Seele schirmen, erhalten, vnd seligmachen kan. Wir glauben aber nit in die Kirchen oder Gemeinschafft der heiligen, dann die macht uns nit selig, anderst dann allein, dass sie den Werkzeug helt und an uns braucht, dadurch uns Gott selig macht. Wir gläuben aber, das ein heilige gemeine Kirch sey mit jrem thun und handel, wie wir es hören wöllen, in der die mittel unser seligkeit behalten und gebraucht werden, als da ist, Gottes Wort, die heilige Sacrament, vnd alles, was zu der reinig. vnser Seelen dienen mag: Deren Gott als seiner einigen Gesponsen, sein tewer und kostliche morgengab, den schatz seiner gnaden und gaben geschenckt hat, und dauon keine andere nebengespons oder Secten geniessen lässt", "Catechismus Christliche Underweiszung vnd gegründeter Bericht nach

lus

n-

c-

m,

ct.

m,

lei

it,

i-

lo

?

m

n

8

-

a

C.

li

0

wahrer Catholischer ler uber die fürnemste stücke vnsers heiligen Christen Glaubens. Gepredigt im Meyntzer Domstift von Michael (Sidonius) Bischof zu Merseburg", Mainz 1551. - "Quanam ratione, nos credere ecclesiam, ad articulos fidei pertineat?" &c. Compendium Catechismi Catholici (den romerske eller tridentinske). Per D. Georg. Ederum, Coloniæ 1570". "Credo sanctam Ecclesiam. Nota, quod Ecclesiam, non vero in Ecclesiam credere oportet. Ecclesia enim est a Deo et ad Deum refertur ut finem: at in solum Deum et proinde in tres personas Trinitatis duntaxat credere oportet et in illos credere per amorem tanquam in ultimum finem", "Catechismus ad ordinandos. Juxta doctrinam catechismi concilii Tridentini", Venet. 1749 (Ed. 18 Col. et 1 Ven.). - "Doct. "Cedo jam nonum articulum"". Adol. "Credo ecclesiam sanctam catholicam, communionem sanctorum", Catechismus, id est catholica Christianæ juventutis institutio. Autore M. Edmundo Augerio, Societatis Jelsu Theologo", Paris 1569. "Quid addit Articulus nonus "Credo sanctam ecclesiam catholicam?" D. Petri Noviomagi Busæi (Jesuit) Opus catechisticum sive de Summa doctrinæ Christianæ D. Petri Canisii (Jesuit) præclaris Divinarum scripturarum testimoniis sanctorumque patrum sententiis sedulo illustratum", Paris 1585. "Credere in Deum est cum pio quodam affectu et fiducia ferri in Deum, ut veritatem summam summumque bonum -. Proinde non videtur inanis esse observatio nonnullorum, quod in his Apostolorum canonibus ter hic modus loquendi repetatur, ad quamlibet videlicet divinam hypostasin; et non sæpius. Dicimus enim credere nos in Deum Patrem, et in Jesum Christum, et in Spiritum sanctum, et non dicimus credere nos in Ecclesiam, in remisssionem peccatorum &c., quasi docemur, phrasin hanc nonnisi Deo, Divinæque personæ applicandam esse. ""Creditis in Deum, et in me credite", ajebat Dominus ad Apostolos suos", "Instructio catechetica" VI. "De quatuor postremis Symboli apostolici articulis. Ex. Bibl. catech. erecta Tyrnaviæ in Collegio Societatis Jesu", Tyrnau 1720. 21. Ogsaa den store romersk-katholske Polemiker, Jesuiten Cardinal Robert Bellarmin henförer, idet han fölger den i hans Kirke herskende Anskuelse "credo" og ikke ogsaa "in" til Leddet om Kirken: "Ad sextum", hedder det nemlig i hans "Disputationes de controversiis Christianæ fidei" T. II Lib. III cap. 15, "Ad sextum posset dici, in Symbolo non poni tantum, "Credo ecclesia m" sed "Credo sanctam ecclesiam"; og p. s. St. T. III Lib. I c. 8: "Ideo in Symbolo conjungimus cum Ecclesia remissionem peccatorum. " Credo sanctam Ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum"". - I Georg Wicels "Verklärung des neunten Artikels unseres heiligen Glaubens die Kirchen Gottes betreffend" 1553 lyder Overskriften over Forklaringen: "Verklerung des Artikels Ich gläube die heilige gemeine Kirchen die gemeynschafft der heligen". Dog siger Wicel i det samme Skrift: "Im grossen Symbolum (dem

pai

T.

kui

ecc

for

der

sva

ska

sam

kei

ver als

wy

Zü

sa

lin

app

Ur

fite

Est

vel

nus

sia

toi

Ge

Bas

refe

Esp

bol

lig

Ma

Nicænum) lautet dieser Artikel: "Ich glaube an die einige gemeine und apostolische Kirche". — Svaret: "Vi tro paa en hellig almindelig Kirke, de Helliges Samfund", som i "Religionsundervisning for den katholske Ungdom, efter Canisii Katechismus, udgiven af G. J. Montz", Christiania 1846, gives paa det Spörgsmaal: "Hvad tro vi i Troesbekjendelsens niende Artikel?" stemmer ikke overens med den almindelige romersk-katholske Læretypus.

4) "Rhemenses nostri eo usque sunt progressi, ut hinc (af 1 Tim. 3, 15) statuant, non ecclesiæ tantum in omnibus, sed in ecclesiam quoque esse credendum. Ideo concilii Nicæni Patres dixisse: Πιστευω είς την ἐκκλησιαν, hoc est, ut isti interpretantur: ""Credo fido que ecclesiæ in omnibus"" (Thomæ Gatakeri Opp. crit. T. Ip. 379).

5) "Ubi etiam illud postremo notandum, tametsi quidem communiter et, ut docet sanctus Thomas -, rectius dicatur sanctam ecclesiam, non in sanctam ecclesiam, tamen, nec hanc quidem lectionem rejiciendam, quidquid eam derideat Erasmus in colloquio de fide, professus, se non credere in Ecclesiam; ista enim legunt Epiphanius in Anchoratu, Augustinus epistola ad neophytos, et refertur de Consecr. dist. 4 can. 1., item Hieronymus contra Luciferianos et in epistola ad Philemonem et Chrysostomus hom. VI de symbolo. Qui duo recte etiam notant, particulam In junctam cum vocula credere non semper significare formalem ac supremam rationem credendi, quæ est Deus, sed aliquando unum ex credendis vel etiam auctoritatem proponentem fidem, ut patet ex ep. ad Phil. V. 5: "Audiens charitatem tuam, et fidem, quam habes in domino Jesu, in omnes sanctos". Et denique Ex. 14, ubi nos legimus: "Et crediderunt l'omino, et Moysi, servo ejus", in textu hebr. est: "Crediderunt in Deum et in servum ejus Moysen". - Secundum dubium est, an credere in aliquem semper revolvat relationem ad finem ultimum, ita ut nurquam dici recte possit de homine seu alia creatura. - Ad secundam dubitationem respondetur, per voculam in a liquem credere ordinarie quidem, sed non semper ac necessario significari relationem ad ultimum finem, quidquid dixerit Magister (Petr. Lomb) loco citato. Siquidem in Symbolo Apostolorum juxta probabilem plurium sanctorum Patrum lectionem habetur "credo in sanctam Ecclesiam"; ubi speciatim Hieronymus contra Luciserianos et Chrysostomus hom. VI de symbolo notant, particulum In junctam cum particula credere non semper significare formalem ac supremam rationem credendi, quæ est Deus, sed aliquando anum ex credendis vel etiam auctoritatem proponentem fidem. Quomodo etiam Ex 14, 31 in textu hebraico legitur: "Crediderunt in Deum et in servum ejus Moysenuu, ut etiam diximus q. 1 dub. 8. Nihilo minus, quia hic modus loquendi minus usitatus est, ubi de fide supernaturali agitur, non passim et sine circumspectione usurpandus videtur", "Adami Tanneri e Societate Jesu" Theol. Schol. T. IV Disp. I de fide Quæst. I Dub. VIII eg Quæst. VII n. 14. 17.

nd

ig

en

8-

1-

n.

:

0

r

n

t

§ 6. De reformerte Kirker. Den anglicanske Kirke.

De reformerte Kirker forbinde, som man paa Forhaand kunde vente, kun "credo" og ikke tillige "in" med "sanctam ecclesiam catholicam" og den tredje Artikels øvrige Led og forkaste enhver Tro paa Kirken 1), og det samme gjør ogsaa den anglicanske Kirkeafdeling 2).

I disse Kirker bleve forøvrigt de første mere eller mindre svage Forsøg gjorte paa at behandle Spørgsmaalet videnskabeligt³).

1) "Ein Heylige allgmeine kilchen oder gmeind, ein gemeinsame der heiligen"". Diss Verstand also, Wir gloubend und bekennend, das ein gemeind vnd volck Gottes sye, namlich ein versamlung aller glöubigen, die durch den heiligen Geist vnd Christum als glider vnder das houpt versamlet ist vnd regiert wird. Vnd diewyl man allein von der Christenlichen kilchen redt, thuot man billich darzuo ein Christenliche kilch", Leo Judæ groszer Catechismus, Zürich 1534. — "Credo non in Ecclesiam quidem, sed credo sanctam Ecclesiam, id est credo esse Ecclesiam et fore semper Ecclesiam, et illam quidem esse sanctam" &c. H. Bullinger, "Catechesis pro adultioribus scripta", Zürich 1561. - "Ex his apparet, quid sit credo communionem sanctorum" &c. "Corpus doctrinæ orthodoxæ sive catecheticarum explicationum D. Zachariæ Ursini" &c. Heidelberg 1612. - "Sequitur quarta pars, in qua confitemur, nos credere unam sanctam Ecclesiam catholicam". - M. Estne etiam hoc caput creditu necessarium? P. Imo vero, nisi facere velimus otiosam Christi mortem et pro nihilo ducere, quidquid hactenus relatum est. Hic enim unus est omnium effectus, ut sit Ecclesia. — M. Quid deinde sequitur? P. Credo remissionem peccatorum. - M. Recita, quod superest. P. Credo resurrectionem carnis et vitam æternam", Calvins Catechismus ecclesiæ Genevensis". Efter P. King, Historia Symboli Apostolici, lat. Overs Basil. 1750 S. 272, lyder Symbolum Gallicanum (Symbolet i den franskreformerte Form) i den tredje Artikels to förste Led: "Je croi au S. Esprit. Je croi la Sainte Eglise", og Symbolum Belgicum (Symbolet i den hollandsk-reformerte Form): "Ik geloone een Heyligen algemeyne Christelicke Kerke". - "Credo sanctam ecclesiam catholicam", "Catechesis publica fæderati Belgii et Samuelis Maresii Porismata" &c. Groningæ 1670. — "C redo sanctam ecclesiam catholicam", "Heidelbergensis Catechesis religionis Christianæ ex sacra

Symb

Privi

glorie

prene

qui'l

(den

Origi

chre

cated

Expo

Chris

our

the

mær

T. 1

of fa

of th

olde

of th

the

pre

rea

wh

tow

in

pre

out

a m

rea

Ap

her

Dr

"cre

den

"cre

For

at I

in

1 8

Mei

"cr

og

sia

ide

tion

scriptura illustrata et explicata a Johanne Coccejo", Leyden 1671. -"Restat nunc, ut dispiciamus, quæ fidei nostræ circa ecclesiam operositas sit, ubi primo in Symbolo attendenda est repetitio vocis "Credo", deinde locutionis variatio; non enim sicuti antea dictum est "Credo in Deum Patrem" &c., "Credo in Spiritum S."", ita et hic dicitur", "Credo in Ecclesiam ", sed "Credo ecclesiam"". De industria verbum illud "Credo"" repetitum esse videtur, partim ut doceremur novam rerum seriem inchoari, quarum ab antegressis magna est diversitas; partim quia sine ista repetitione verborum constructio pareret sententiam vel obscuram, vel pietati minus congruentem. Difficile enim fuisset in ea verborum complexione "Credo in Spiritum sanctum, sanctam ecclesiam catholicam", ita jungere "Credo" cum "sanctam ecclesiam", ut supprimeretur particula "nin"". Quod tamen necesse fuit. Alia enim prorsus modo fides nostra circa ecclesiam versatur atque circa Deum Ecclesia nimirum ex creaturis constat; in quas vel singulatim consideratas, vel spectatas junctim, fide recumbere nefas est", Hermanni Witsii "Exercitationes sacræ in Symbolum, quod Apostolorum dicitur", Exerc. XXIV n. XXII. - "M. What followeth now next? C. The fourth part of our belief, where it is said: I beleve, that there is an holy universall Church". - . M. Is it necessarie, that we believe this article? C. Yea, unles we minde to make Christs death of none effect, and make al those things to no purpose, which wee have rehearsed already: for all Christs doings prove there is a Church", Calvins Catechismus i engelsk Oversættelse, saaledes som den bruges i den skotske Kirke, sædvanlig trykt sammen med "the Book of common Order" og approberet af "the First Bok of Discipline"; s. "A Collection of Confessions of Faith, Catechisms, Directories, Books of Discipline" &c. of publick Authority in the Church of Scotland", Edingburg 1722 Vol. II S. 166. - Herhid höre ogsaa de schweizerskog tydsk-reformerte Ritualer og Katechismer, hvori Leddet om Kirken lyder "en hellig" o. s. v., og som vi længere nedenfor skulle anföre.

2) Den anglicanske Kirke siger i Nicænum, som den bruger ved Communionen: "And I believe one Catholick and Apostolick Church (s. The book of common prayer). I "Catechismus sive prima institutio disciplinaque pietatis christianæ latine explicata", London 1572, spörges der: "Jam id ex te audire velim, cur sanctæ ecclesiæ catholicæ statim adjungas, nos credere sanctorum communionem?" Den berömte Biskop Jeremias Taylor siger i sin 1663 udkomne "Dissuasive from Popery" P. II B. I § 1: "What is the Catholick Church? The Apostles' Creed defines it; it is Communio Sanctorum, "I believe the Holy Catholick Church", that is the Communion of Saints" &c. I William Wakes (först Biskop af Lincoln, senere Biskop af Canterbury, † 1737) i 1686 udkomne Katechismusforklaring "An exposition of the doctrine of the Church of England", hedder det: 1. "Q. 'A quoi se rapporte la quatrieme et derniere partie du

tas

e-

ea

i-

e d

446

ım

im

el

ea

m

nt

m

n.

-

i

,

b

n

e

Symbole? R. A l'Eglise de Jesus Christ, à ses obligations et à ses Privileges sur la terre et à l'esperance, quelle a de jouir un jour d'une glorieuse immortalité dans le Ciel. 2. Q. Qu'est-ce que vous y apprenez à croire en premier lieu touchant cette 'Eglise? R. C'est qui'l y a une Sainte Èglise Catholique, c'est a dire Universelle (den franske Oversættelse af Wakes Catechismusforklaring, som efter Originalens tredje Oplag under Titelen "Les principes de la religion chretienne. Expliquez en forme de Demandes et de Reponses sur le catechisme de l'Eglise anglicaine", udkom i London 1719). I "An Exposition of the Creed or an Explanation of the Articles of our Christian Faith. By John Smith" &c., Lond. 1632, siges der: "- after our faith in God, Christian faith informes os to believe, there is a Church of God". Den engelske Theolog Harvey bemærker i "The history and theology of the three Creeds", Lond. 1854 T. II p. 468: "The Creed (Nicænum) having completed the definition of faith in the Holy Trinity, by asserting the Divinity and co-equality of the Holy Ghost, subjoins other clauses, that partly existed in the older Creeds, but are all descriptive of our Christian privileges, and of the fulfilment of all our hope, as members of the Body of Christ, And as there is a transition here from en expression of faith in the Creator, to belief in a created reality, a corresponding change takes place in the term whereby we confess that belief. For, in confessing faith towards God, we declare that we believe in the Father, in the Son, and in the Holy Ghost; but in adding an expression of faith in those particulars that constitute the outward manifestation of the power of the Godhead among men, we enounce simply the existence of these realitys and state, that we believe one Catholick and Apostolick Church" o. s. v.

3) Efter Petrus Martyr (til 1 Cor. 10, 2) og Bartholomæus Traheron (til Joh. 1, 12) paastaar den hollandske Orientalist og Exeget Drusius (Observatt. Lib. III c. 1), at der ingen Forskjel er mellem "credere Deo" og "credere in Deum", fordi Hebræerne, fra hvilke den græske Brug af πιστευειν τινι og είς τινα og den latinske af "credere alicu." og "credere in aliquem" er kommen, ikke gjöre nogen Forskjel imellem האמיך ב og האמיך, Ligesaa benægter Drusius, at man ikke istedetfor "credere hominibus" skulde kunne sige "credere in homines", idet de hellige Skrifter ofte (Ex. 14, 31. Job 15, 15. 1 Sam. 27, 12. 2 Paral. 20, 20. Jer. 12, 6 og Mich. 7, 5 LXX) tale om Tro paa Mennesker og ingen Forskjel gjöre mellem "credere verbis Domini" og "credere in verba Domini", da Psal. 106, 12. 24 האמירן לדבר יהוה og האמיך בדבר יהוה vexle med hinanden. "Credere in Ecclesiam", mener Drusius, er det samme som "credere Ecclesiam", idet Jöderne bruge "credere in vitam æternam", "credere in resurrectionem mortuorum" i samme Forstand, som "credere vitam æternam" &c.,

ł

i

0

0

8

q

q

pe

a i

Pa

bo

at

ne

Co

me

no

πε, del

Elv

òμ

xl:

Te

ess

erk

Eco

om

Med

Af

Fad

Exi

klar

tillig

spee

helt

sati

hvad ogsaa Epiphanius i "Ancoratus (i sin længere Bekjendelse) gjör. I sine "Miscellanea", Cent. I c. 20, benegter Drusius imod Rufin, at man ikke skulde kunne sige "credere in Ecclesiam", "in remissionem peccatorum" &c. (i den samme Forstand, som "credere Ecclesiam" &c.), og anförer som Bevis for sin Anskuelse de ovenf. S. 365-67 og S. 369 anförte Steder hos Cyprian, Hieronymus og Irenæus. Drusius's Mening var altsaa den, at "credere in aliquem" er ensbetydende snart med "credere alicui", snart med "credere aliquem". I hans Paastande er kun det sandt, at ב האמיך i Ex, 14, 31 og 2 Chr. 20, 20 bruges om (den religiose) Tro paa Moses og Propheterne, og at de latinske (og muligens ogsaa de græske) Kirkefædre oftere bruge "in" som Exponent for Accusativforholdet (s. ovenf. S. 365 ff.). Alt det Övrige er aldeles urigtigt, -Efter Drusius har den anglicanske Theolog og Philolog Thomas Gataker i sine "Adversaria Miscellanea", Lib. II c. 20, behandlet Sagen. Han paastaar, at πιστευειν είς og πιστευειν med Accusativ af de græske (og de tilsvarende latinske Forbindelser af de latinske) Kirkefædre ikke sjelden bruges som ensbetydende, og anförer for denne sin Paastand Ordene και είς εν βαπτισμα -, και είς αναστασιν νεκρων κ. τ. λ. i Epiphanius's længere Bekjendelse, hvilke efter bam især da tale for dens Rigtighed, naar man sammenligner med dem Ordene και παλιν άναθεματιζομεν τους μη όμολογουντας άνασταδιν νεκρων i de til Kirkefaderens Bekjendelse tilfojede Anathematismer; fremdeles den jerusalemske Daabsbekjendelses tredje Artikel fra dens andet Led af og Ordene "qui Ecclesiam fatetur, in Ecclesiam se confessus est credidisse" i Petrus Chrysologus's "Sermo" 62, endelig de ovenf. S. 365-67 og S. 369 anförte Steder hos Cyprian, Hieronymus og Irenæus samt det ovenf. S. 368 anförte Sted i Ambrosius's Dog, vedbliver han, bruge Kirkefædrene πιστευειν είς, "credere in" som ensbetydende med πιστευειν, "credere" med Accusativ kun der, "ubi laxius minusque signate loquuntur"; hvor de derimod "notiones a se invicem discretas formulis istis, ne cui, perperam sumendo, fraudi sint, distinctius eloquuntur", negte de udtrykkelig, at man kan tro paa Mennesker eller paa Kirken eller paa nogen Ting, undtagen Gud; han anförer herfor en Række Steder hos de græske Kirkefædre, hos Augustin og hos de ham fölgende Scholastikere. Disse Bemærkninger ere væsentlig rigtige; kun er det efter det ovenf. 8. 357 f. Fremsatte usikkert, om els foran den tredje Artikels andet og fölgende Led for den oldgræske Kirke virkelig ikke har været Mere end Exponent for Accusativforholdet. - Hvad Gataker her fremsætter, bliver i alt Væsentligt gjentaget af den schweitzerske Theolog Caspar Suicer i hans Thesaurus under πιστευειν og i hans Skrift "Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum expositum" &c. p. 324 ss. - Den anglicanske Biskop Pearson adtaler i sin "Expositio Symboli Apostolici" p. 25 ss. (lat. Overs.) den Mening, at der hos Grækerne, i hvis Sprog det N. T. er skrevet, ikke gjöres en saadan Forskjel imellem πιστευειν είς og mistever med Acc., som man, især stöttende sig til Augustins Autoritet,

ör.

m

og

te

88

14,

at

e)

86

V-

t-

le

e

v

m

ie

-

el

m

g

8

d

e

har gjort i den latinske Kirke, og at Hebræerne, fra hvem de jödiske og græske Christne have modtaget Talemaaden "credere in aliquem", ikke bruge den om Gud alene, men undertiden ogsaa om Propheterne, om Undergjerninger og om Guds Lov, "ut materiali Fidei objecto". Om dette Sidste, mener Pearson, er πιστευειν είς, "credere in" brugt i Symbolet (saa at altsaa πιστευειν είς θεον πατερα ikke er Mere og Andet end πιστευειν Θεον πατερα είναι o. s. v.), en Mening, som han begrunder med de Ord: "Cum enim Symbolum nihil aliud sit quam Epitome quædam maxime necessariorum Fidei Articulorum, quidquid in eo continetur præter primam vocem Credo, qua confessionem Fidei nunc exprimimus, nihil aliud esse poterit quam pars quædam Credendorum ipseque actus credendi respectu eorum nihil aliud erit quam assensus iis præbitus, ut Veritatibus divina auctoritate credibilibus atque infallibilibus". vero", vedbliver han, "consentaneum est, antiquos Ecclesiæ Græcæ Patres quicquam aliud ea locutione intendisse, quippe qui totum Symboli Systema ejusdem faciunt naturæ, puta, totidem Veritates credendas atque confitendas, adeo ut sæpenumero to credere In nec de Patre, nec de Filio, nec de Spiritu sancto usurpent, aliquando autem tum illis tribuant, tum et sequentibus Articulis: de Ecclesia Catholica, Communione Sanctorum &c. et in genere de Symbolo loquantur ac re mera Fidei sine ulla consignificatione spei, charitatis aliusve ejusmodi notionis simul inclusæ" (Gregorius af Nyssa kalder Symbolet ευσεβεις περι θεου υποληψεις, Eusebius af Cæsarea slutter sin Troesbekjendelse med πιστευομεν και είς έν πνευμα άγιον, τουτων έκαστον είναι και ὑπαρχειν πιστευοντες, Alexander af Alexandrien siger: ομολογουμεν μιαν και μονην καθολικην την αποστολικην Εκκληδιαν μετα τουτων την έκ νεκρων αναδταδιν οίδαμεν, og Tertullian: "Regula est fidei illa, qua creditur, unum omnino Deum Paa d. anf. St. S. 590 esse", og "unicum quidem Deum credimus"). erklærer Pearson "credere sanctam Ecclesiam" og "credere in sanctam Ecclesiam" for ensbetydende. Hvor grundfalsk Pearsons Anskuelse om den i Symbolet bekjendte Troes Natur er, behöver jeg ikke at sige. Med Uret har han tillagt de græske Fædre og Tertullian den samme Af de af ham anförte Steder fremgaar kun, at de ved Troen paa Faderen, Sönnen og den Helligaand ikke sjelden have havt disses Existents, Væsen og Forhold til hverandre for Öje, hvad der let forklares af deres uafbrudte Kamp med Hæresierne og hos de græske tillige af disses (ved Kampen med Hæresierne nærede og udviklede) speculative og dogmatiske Retning. At de græske Fædre ingenlunde heltigjennem have identificeret πιστευειν είς og πιστευειν med Accusativ, fremgaar af den oveuf. S. 356 f. anförte Række af Steder.

§ 7. Den lutherske Kirke. 1. Dens symbolske Bøger.

Jeg kommer nu til vor egen, den lutherske Kirke.

d

J

u

8

I

f

1

1

Her maa jeg efter Sagens Natur gaa noget mere ind i det Enkelte.

At den lutherske Kirke blot har forbundet *"credo" og ikke tillige "in" med den tredje Artikels Led fra det andet Led af og i Særdeleshed med dette Led selv, og troet, at i Symbolet blot Kirkens Tilværelse (dens Tilværelse gjennem alle Tider) bekjendes, følger allerede deraf, at den paa yderst faa, rent forsvindende Undtagelser nær ¹) bestandig oversætter "sanctam" &c. ved "eine heilige", "en a helga", "en hellig" o. s. v.

Det samme ser man ogsaa af den Form, som Leddet om Kirken har hos Lutheranerne i det nicænske Symbol. Baade i de lutherske Bekjendelsesskrifter og i de gamle lutherske "Kirchenordnungen", "Messeordningar" 2) mangler nemlig dette Led her Præpositionen "in", "an", "på", "paa" 3). Man kan derfor betegne "Et unam", "Und eine", "Och ena", "Og een" som den symbolske og kirkelige Form, som den tredje Artikels andet Led i Nicænum har i vor Kirke. Denne fulgte her, i Lighed med den tridentinsk- eller nyere romersk-katholske og den anglicanske, uden videre, uden at tage Hensyn til den gamle græske Original, den i den occidentalske Middelalder herskende Form, som svarede til dens Anskuelser angaaende "credere in ecclesiam" og "credere ecclesiam".

Men ikke blot forsaavidt er Forbindelsen af det blotte "credo" med "sanctam ecclesiam catholicam" &c. og den Tro, at i Symbolet blot Kirkens (bestandige) Tilværelse bekjendes, symbolsk og kirkelig hos Lutheranerne, som de i Nicænum ikke sige "Et in unam", men "Et unam", men ogsaa forsaavidt, som de specifisk-lutherske Bekjendelsesskrifter paa tre meget betydningsfulde Steder hylde og udtale den anførte Forbindelse og Tro.

Det første Sted findes i de Schmalkaldiske Artikler. Her siger nemlig Luther i P. III Art. XII "Von der Kirchen": "Denn es weiss, Gott Lob, ein Kind von sieben Jahren, was die Kirche sei, nämlich die heiligen Gläubigen und die Schäflein, die ihres Hirten Stimme hören. Denn also beten die Kinder: ""Ich gläube eine heilige christliche Kirche"".

li

og

ed let

er)

nt

c-

v.

l.

ıer

).

h

n,

r

r

Э,

i

e

g

Det andet Sted finde vi i den augsburgske Confessions Apologi Art. IV (Conf. Art. VII et VIII) "De Ecclesia". Her hedder det nemlig: "Sic definit ecclesiam articulus in Symbolo, qui jubet nos credere, quod sit sancta catholica ecclesia. — Et hic articulus necessaria de caussa propositus est. Infinita pericula videmus, quæ minantur ecclesiæ interitum. Infinita multitudo est impiorum in ipsa ecclesia, qui opprimunt eam. Itaque ne desperemus, sed sciamus, ecclesiam tamen mansuram esse, item ut sciamus, quamvis magna multitudo sit impiorum, tamen ecclesiam existere, et Christum præstare illa, quæ promisit ecclesiæ: remittere peccata, exaudire, dare Spiritum sanctum, has consolationes proponit nobis articulus ille in Symbolo".

Det tredje Sted ere de Ord: "Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit", "Es wird auch gelehret, das allezeit müsse ein heilige christeliche Kirche sein und bleiben" i den augsburgske Confessions syvende Artikel. I disse Ord sættes vistnok den Lære, at der altid maa være og blive en hellig christelig Kirke, ikke udtrykkelig i Sammenhæng med Leddet om Kirken i Symbolet; men at Stedets Mening alligevel er den, at de augsburgske Bekjenderes Kirker lære det Anførte i Overensstemmelse med det nævnte Led, at dette Led har foresvævet Melanchthon i den syvende Artikels Begyndelsesord, at Confessionen her i Grunden giver en Forklaring af

"credo sanctam ecclesiam" og saaledes antyder, at den i den tredje Artikel blot har forbundet Verbet "credo" med de følgende Led, — dette fremgaar dels af det ubestemte Udtryk "una sancta ecclesia", "ein heilige christliche Kirche", dels af det nylig anførte Sted i Apologien, der er at betragte som en Commentar til Stedet i Confessionen, dels endelig af en lang Række lignende Steder hos Confessionens Forfatter, hvilke længere nedenfor skulle blive anførte.

(

li

i

C

N

a

a

K

K

d

d

d

i

8]

k

ir

K

hi

e

Til disse tre Steder kommer dernæst endnu Oversætsættelsen af Leddet om Kirken i den lille og store Katechisme "eine heilige christliche Kirche", som hviler paa den Opfattelse af "sanctam ecclesiam catholicam", efter hvilken blot "Credo" foran Leddet om den Helligaand er at henføre til disse Ord.

Denne Opfattelse drager sig altsaa næsten gjennem alle lutherske Bekjendelser (Nicænum, den augsburgske Confession, Apologien, de schmalkaldiske Artikler, den lille Katechismus, den store Katechismus), den er i den lutherske Kirke, saa at sige, eminent symbolsk 4).

¹⁾ S. længere nedenfor.

²⁾ Som bekjendt blev Nicænum i den ældre lutherske Kirke paa de fleste Steder afsunget ved Höjmessen efter Evangeliet.

³⁾ Se, hvad de lutherske Bekjendelsesskrifter betræffer, Udgaverne af Concordiebogen, "Confessio fidei". Thet ær: Then Christeligha Troos Bekännelse, hwilka Gudz Forsambling, vthi Sweriges Rijke almänneligha trodt oc bekänt hafwer" o. s. v. Stockholm 1693 ("Och ena helgha almänneligha och Apostoliska Kyrkio") og den efter Departementets Foranstaltning udgivne Samling af den norske Kirkes symbolske Boger efter Grundtexterne. Hvad de gamle lutherske "Kirchenordnungen", "Messeordningar" angaar, saa s. f. Ex. "Kirchenordnung Julii Herzogen zu Braunschweig und Lüneburg, publicirt 1569 und 1615 revidirt", paa ny aftrykt Hanover 1853, "Revidirte Mecklenburgsche Kirchenordnung", Lüneburg 1650, "Messan paa Swensko, förbättrat", Stockholm 1557, "Liturgia eller then Swenske Messordningen. På nytt tryckt", Stockholm Anno 1588, efter hvilken sidste ved Messen efter Evangeliet enten Symbolum Apostolicum eller Nicænum skal afsynges. I "Der Erbarn Stadt Braunschweig christliche Ordnung durch Johann Bugenhagen" 1531 lyder Leddet om Kirken i Nicænum: "Ich glaub

nur eine gemeine apostolische Christenheit", og hedder det i Afsnittet om Barnedaaben: "Als man auch bekennet in dem Symbolo Niceno, da man saget nach dem Evangelio in der Messe: ""Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam"", d. h. ""ich glaube auch eine heilige gemeine und Apostolische Kirche oder Christenheit"".

n

e

e

f

4) Ogsaa i de lutherske "Kirchenordnungen" finde vi den (foruden i det Faktum, at Leddet om Kirken i Nicænum mangler "an") ligefrem udtalt. Saaledes hedder det i "Mecklenburgische Kirchenordnung" fra 1552: "Vnd gehört diese Lere in den Artickel, Ich gleube das eine heilige, Christliche Kirche sey, das ist, Das der Herr Christus gewislich krefftig sey, wo das heilig Euangelium recht gepredigt, vnd mit glauben angenomen wird, vnd die Sacrament im rechten Brauch sind. — Vnd wer solchen beruff vnd wahl verwirft, der streitet wider den Artickel, Ich gleube das eine Heilige Christliche Kirche sey".

§ 8. 2. Luther og Melanchthon.

At vor Kirkes tvende Reformatorer, Luther og Melanchthon, have hyldet den samme Opfattelse, følger allerede af det Anførte, men fremgaar dog endnu af en Række andre Steder i deres Skrifter.

Luther siger der, hvor han citerer Symbolledet om Kirken, hvad han ikke sjelden gjør, altid "Credo sanctam ecclesiam catholicam", "Ich gläube eine heilige christliche Kirche" 1); han anfører Leddet om Kirken i Nicænum uden "an" 2), bruger paa alle de Steder, hvor han reciterer hele det apostoliske Symbol eller dets tredje Artikel paa Tydsk, den ubestemte Artikel "eine" 3), og kjender, som man af alt dette ser, og som desforuden endnu i Særdeleshed det Sted i hans berømte Troesbekjendelse viser, paa hvilket han (med specielt Hensyn til den tredje Artikels andet Led) udtrykkelig udtaler, hvad han tror om Kirken, angaaende denne ingen anden Troens Gjenstand end dens Tilværelse 4).

Ligesaa kjender Melanchthon ikke alene Leddet om Kirken blot i den Form "Credo sanctam ecclesiam catholicam", hvilket for ham er ganske det samme, som "Credo esse s. e. c." (han ytrer endog paa et Sted ligefrem, at vi i

0

te

e

(1

li

g

de

re

de

C

M

al

aı

K

K

27 8

de

de

de

i

sp

ke

in

K

lic

es

"credo sanctam ecclesiam" og saaledes antyder, at den i den tredje Artikel blot har forbundet Verbet "credo" med de følgende Led, — dette fremgaar dels af det ubestemte Udtryk "una sancta ecclesia", "ein heilige christliche Kirche", dels af det nylig anførte Sted i Apologien, der er at betragte som en Commentar til Stedet i Confessionen, dels endelig af en lang Række lignende Steder hos Confessionens Forfatter, hvilke længere nedenfor skulle blive anførte.

Til disse tre Steder kommer dernæst endnu Oversætsættelsen af Leddet om Kirken i den lille og store Katechisme "eine heilige christliche Kirche", som hviler paa den Opfattelse af "sanctam ecclesiam catholicam", efter hvilken blot "Credo" foran Leddet om den Helligaand er at henføre til disse Ord.

Denne Opfattelse drager sig altsaa næsten gjennem alle lutherske Bekjendelser (Nicænum, den augsburgske Confession, Apologien, de schmalkaldiske Artikler, den lille Katechismus, den store Katechismus), den er i den lutherske Kirke, saa at sige, eminent symbolsk 4).

¹⁾ S. længere nedenfor.

²⁾ Som bekjendt blev Nicænum i den ældre lutherske Kirke paa de fleste Steder afsunget ved Höjmessen efter Evangeliet.

³⁾ Se, hvad de lutherske Bekjendelsesskrifter betræffer, Udgaverne af Concordiebogen, "Confessio fidei". Thet ær: Then Christeligha Troos Bekännelse, hwilka Gudz Forsambling, vthi Sweriges Rijke almänneligha trodt oc bekänt hafwer" o. s. v. Stockholm 1693 ("Och ena helgha almänneligha och Apostoliska Kyrkio") og den efter Departementets Foranstaltning udgivne Samling af den norske Kirkes symbolske Böger efter Grundtexterne. Hvad de gamle lutherske "Kirchenordnungen", "Messeordningar" angaar, saa s. f. Ex. "Kirchenordnung Julii Herzogen zu Braunschweig und Lüneburg, publicirt 1569 und 1615 revidirt", paa ny aftrykt Hanover 1853, "Revidirte Mecklenburgsche Kirchenordnung", Lüneburg 1650, "Messan paa Swensko, förbättrat", Stockholm 1557, "Liturgia eller then Swenske Messordningen. På nytt tryckt", Stockholm Anno 1588, efter hvilken sidste ved Messen efter Evangeliet enten Symbolum Apostolicum eller Nicænum skal afsynges. I "Der Erbarn Stadt Braunschweig christliche Ordnung durch Johann Bugenhagen" 1531 lyder Leddet om Kirken i Nicænum: "Ich glaub

nur eine gemeine apostolische Christenheit", og hedder det i Afsnittet om Barnedaaben: "Als man auch bekennet in dem Symbolo Niceno, da man saget nach dem Evangelio in der Messe: ""Et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam"", d. h. ""ich glaube auch eine heilige gemeine und Apostolische Kirche oder Christenheit"".

4) Ogsaa i de lutherske "Kirchenordnungen" finde vi den (foruden i det Faktum, at Leddet om Kirken i Nicænum mangler "an") ligefrem udtalt. Saaledes hedder det i "Mecklenburgische Kirchenordnung" fra 1552: "Vnd gehört diese Lere in den Artickel, Ich gleube das eine heilige, Christliche Kirche sey, das ist, Das der Herr Christus gewislich krefftig sey, wo das heilig Euangelium recht gepredigt, vnd mit glauben angenomen wird, vnd die Sacrament im rechten Brauch sind. — Vnd wer solchen beruff vnd wahl verwirfft, der streitet wider den Artickel, Ich gleube das eine Heilige Christliche Kirche sey".

§ 8. 2. Luther og Melanchthon.

At vor Kirkes tvende Reformatorer, Luther og Melanchthon, have hyldet den samme Opfattelse, følger allerede af det Anførte, men fremgaar dog endnu af en Række andre Steder i deres Skrifter.

Luther siger der, hvor han citerer Symbolledet om Kirken, hvad han ikke sjelden gjør, altid "Credo sanctam ecclesiam catholicam", "Ich gläube eine heilige christliche Kirche" 1); han anfører Leddet om Kirken i Nicænum uden "an" 2), bruger paa alle de Steder, hvor han reciterer hele det apostoliske Symbol eller dets tredje Artikel paa Tydsk, den ubestemte Artikel "eine" 3), og kjender, som man af alt dette ser, og som desforuden endnu i Særdeleshed det Sted i hans berømte Troesbekjendelse viser, paa hvilket han (med specielt Hensyn til den tredje Artikels andet Led) udtrykkelig udtaler, hvad han tror om Kirken, angaaende denne ingen anden Troens Gjenstand end dens Tilværelse 4).

Ligesaa kjender Melanchthon ikke alene Leddet om Kirken blot i den Form "Credo sanctam ecclesiam catholicam", hvilket for ham er ganske det samme, som "Credo esse s. e. c." (han ytrer endog paa et Sted ligefrem, at vi i Symbolet sige: ""Ich gleube, das eine heilige Kirche sei""), og hvad han i Regelen nærmere forklarer ved "Credo semper esse et perpetuo mansuram esse et conservatum iri s. e. c." 5), men han erklærer ogsaa udtrykkelig, at man ikke maa gjentage "in" foran Kirken og sige "Credo in Ecclesiam sanctam Catholicam", men kun "Credo esse Ecclesiam sanctam Catholicam" &c. 6).

V

C

,,

n

0

li

U

li

c

1

g

P

(

s

8

t

h

I

1) "Quia hic symbolum, stat firmiter: ""Credo ecclesiam sanctam, communionem sanctorum"", non ut nunc aliqui somniant: ",,Credo sanctam ecclesiam esse Prælatum"", vel aliud, quod fingunt. Totus mundus confitetur, sese credere Ecclesiam sanctam catholicam aliud nihil esse, quam communionem sanctorum", "Resolunes D. M. Lutheri super Propos, XIII De Potestate Papæ" (Opp. lat. T. I Fol. 2646 ed. Jen. fra 1612). "In summa, ubi est verbum Christi, et servatur, hoc est, creditur, ibi non dubita de ecclesia, etiamsi impius et blasphemus sit, qui vel sacramenta administrat, vel ""Verbum enim Domini, sicut pluvia, non redit vacuum"" (Es. 55, 10. 11). Ideo in symbolo dicimus: ""Credo ecclesiam sanctam"", hoc est, quæ habet verbum, quo omnia sanctificantur, 1 Tim. 4, (5)", Luth. til 1 Mos. 21, 12. "Denn also beten wir täglich im Glauben: ""Ich gläube eine Christliche Kirche""; dass es unmöglich ist, dass die irren sollte, auch im geringsten Artikel", "Antwort an Erasmus von Rotterdam, dass der freye Wille nichts sey. Verdeutscht durch Justum Jonam, Anno 1526", Walch, XVIII S. 2149. "Nein, es muss anders zugehen, weder wir aus Concilien und Vätern fürwenden; oder muss keine Kirche gewest seyn sint der Apostel Zeit. Welches nicht möglich ist. Denn da stehets: ",,Ich gläube eine heilige Christliche Kirche""; und: ","Ich bin bey euch bis zur Welt Ende"" (Matth. 28 v. 20). "Von den Conciliis und Kirchen", Walch XVI, 2661. "Haben wir denn keine rechte Pfaffen noch Sacrament gehabt, so ist keine Christenheit oder Kirche blieben. Das ist klar wider den Artikel: ""Ich glaube eine heilige christliche Kirche"", und wider das Wort Christi: ""Ich bin bei euch bis an der Welt Ende"", "Von der Winkelmesse und Pfaffenweyhe", Walch XIX S. 1521. - Luther kjender og billiger Forskjellen imellem "gläuben von Gott" eller "Gott gläuben", "Gotte gläuben" og "an" eller "in Gott gläuben", men misbilliger de böhmiske Brödres Forklaring af den sidste Talemaade "mit Liebe und guten Werke Gotte nachfolgen". "Es ist wol wahr", siger han i sit Skrift "Vom Anbeten des Sacraments des heiligen Leichnams Christi an die Brüder in Böhmen und Mähren, Waldenses genannt", Walch XIX S. 1626, "Es ist wol wahr, dass in Gott gläuben sey der rechte, einige, lebendige Glaube, den nicht unsere Kraft, sondern Gottes Geist in uns schaffet. Auch dass dieser Glaube mit Werken der Liebe thätig sey und sich in Gott ziehe und ihm gleich werde; ist auch recht: aber noch ist die rechte Art des Glaubens damit nicht augezeigt; es bleiben noch immer die Werke in den Augen". Ligesaa skjelner han skarpt imellem "den Glauben von Christo", som ogsaa Djævlene og de onde Mennesker have, og imellem "den Glauben zu oder an Christum", d. v. s. den Tro, at Christus er min Frelser, Walch XI, S. 5.

³) S. Luthers Schrift "Die drey Symbola, oder Bekenntniss des Christl. Glaubens", Walch X, S. 1231 ("Und eine einige heilige Christliche Kirche").

³) S. f. Ex. "Kurze Form, die zehen Gebote, Glauben und Vater Unser zu betrachten", 1520, Walch X, S. 203, og "Auslegung des christlichen Glaubens zu Schmalkalden gepredigt", 1537, Walch X S. 1194.

- 4) "Demnach gläube ich, dass eine heilige christliche Kirche sei auf Erden, das ist die Gemeine und Zahl oder Versammlung aller Christen in aller Welt, die einige Braut Christi und sein geistlicher Leib, dess er auch das einige Haupt ist" o. s. v., Walch XX S. 1381.
- 5) "Ipsius vero Ecclesiæ perpetua historia, quantum sciri potest, propter has causas consideranda est, Primum, ut sit testimonium de hoc articulo Symboli: ""Credo ecclesiam sanctam Catholicam"", id est, Credo genus humanum ideo conditum esse et conservari a Deo, ut inde colligatur filio Dei æterna hæreditas: Item, Credo illam esse Ecclesiam veram, discernendam ab aliis gentibus et sectis, quæ doctrinam scriptis Prophetarum et Apostolorum comprehensam amplectitur, profitetur et conservare ac propagare studet incorruptam. Denique credo semper esse et perpetuo usque ad consummationem sæculi talem fore in terris Ecclesiam, et hanc mirabiliter conservari, regi, protegi"" &c , Postilla, Corpus Reformatorum XXIV p. 307. "Quæ est sententia horum verborum: ""Credo ecclesiam Catholicam?"" An hoc dicitur: ""Credo omnia quæ Ecclesia dicit?"" Id vero non sine declaratione accipi potest. Manet veritas in Ecclesia. Sed multi tamen possunt errare. Sententia autem est: ""Credo esse et manere Ecclesiam, id est sum certus, quod semper sit Ecclesia, et quod perpetuo mansura sit"". Multi putant, nihil interesse, sive sint Papistæ, sive Evangelici, sive Turcæ, aut aliis quibuscunque sectis addicti. Item cum vident, nunc hos, nunc alios opprimi, cogitant, non posse fieri, quin tandem deleatur Ecclesia. Contra has cogitationes Deus nos consolatur. Docet esse Ecclesiam sibi placentem, distinctam a colluvie aliarum sectarum; affirmat etiam se semper servaturum esse Ecclesiam, omni tempore. -Hæc consolatio proposita est nobis in articulo isto Symboli: ""Credo Ecclesiam Catholicam"". Ideoque sæpe cogitandus

lu

0

09

bl

ge

K

ti

in

h

01

st

el

h

K

d

a

e

F

3

(

d

d

(

i

I

1

I

i

1

est hic articulus in invocatione et aliis magnis tentationibus Tu debes cogitare, quod tenearis credere, quod sit mansura Ecclesia. Debes etiam te includere in Ecclesiam, et te erigere in omnibus periculis hac spe et consolatione: Deus servabit Ecclesiam, etiamsi videantur omnia ruitura et interitura esse. - Nos debemus manere in vera, recta et salutari doctrina, et retinere banc spem, mansuram esse et servari Ecclesiam, iuxta articulum Symboli: ""Credo Ecclesiam"", p. 393. "In antiquo Symbolo non est addita illa clausula: ",, Credo sanctorum communionem"". Sed est haud dubie interpretatio superiorum verborum: ","Credo Ecclesiam Sanctam Catholicam"", p. 400. "Articulus symboli quotidie commonefacere nos debet de Ecclesia, quoties profitemur, nos credere Ecclesiam sanctam Catholicam", T. XXV, p. 221. "Proba semper futuram esse Ecclesiam? Respondeo. Probo ex articulo Symboli: ",,Credo Ecclesiam Catholicam"". Item: ",,Portæ inferorum non prævalebunt"". Item: ",,Nisi essent abbreviati dies"". Ergo semper sunt aliqui electi, et semper erit aliquis coetus recte sentiens, etiamsi multi in hoc coetu sint languidi, et minus lucis habent, tamen ille coetus erit unus in Deo", p. 27. ,Illam visibilem Ecclesiam debetis quærere, de qua hic Christus inquit: ""Oves meæ vocem meam audiunt". Ista est descriptio, quæ sit Ecclesia, et semper in illo coetu visibili sine ulla dubitatione sunt aliqui electi, Proba. ",,,Nisi Dominus reliquisset nobis semen"". Item: ",,Non redibit ad me verbum vacuum"". Item: ""Credo sanctam Ecclesiam catholicam"", p. 893. "So offt wir nun diesen Artikel im Symbolo sprechen: ""Ich gleube das eine heilige Kirche sey"", das ist eine versamlung, die das Euangelium in rechtem gleichen Verstand helt, darin viel auserwelte sind zu ewiger Seligkeit, sollen wir uns der Göttlichen zusage trösten, die bezeuget, das der Son Gottes gewislich für vnd für, bis zu der vfferweckung der Todten, ein ewige Kirche in menschlichem geschlecht samlet"", "Der Ordinanden Examen", T. XXIII p. LXXV.

6) "Dicis: ""Credo in Deum"". Item: ""Credo in Jesum Christum filium ejus unicum, Credo in Spiritum sanctum"". An dicis: ""Credo in Ecclesiam?"" An in est ibi repetenda? Non, sed hoc dicis: ""Credo esse Ecclesiam sanctam catholicam, &c. et hic articulus commonefacit te, quod sit Ecclesia, qualis sit et quomodo colligatur. — Iste articulus eommonefacit te, quod Filius Dei sit conservaturus Ecclesiam", Postilla, Corpus Reformatorum T. XXV p. 684.

§ 9. De øvrige ældre og yngre lutherske Lærere.

Med den lutherske Kirkes Bekjendelsesskrifter og med Reformatorerne stemme alle de øvrige ældre og yngre

lutherske Lærere uden nogensomhelst Undtagelse overens. Baade i sine videnskabelige theologiske Skrifter og i sine Katechismer og Katechismusforklaringer forbinde de blot "credo" med Leddet om Kirken og de paa samme følgende Led, idet de i hint Led kun finde den Tro udtalt, at Kirken er til, d. v. nærmere forklaret s., at den har været til ligefra Verdens Skabelse af, endnu er til og skal være til indtil Verdens Ende, at den, om den er nok saa skrøbelig, har nok saa talrige og mægtige indre og ydre Fiender og er omgiven af nok saa mange og store Farer, alligevel bestandig skal vedblive og opholdes. Dog føje de hertil oftere endnu den Bemærkning, at den, som siger: "Jeg tror en hellig christelig Kirke", dermed indeslutter sig selv i denne Kirke og bekjender at være et Lem af den. Mange iblandt de gamle lutherske Kirkelærere erklære derhos udtrykkelig, at Præpositionen "in" ikke maa henføres til det, som følger efter Leddet om den Helligaand, og specielt til Leddet om Kirken, at man ikke maa tro paa Kirken eller bruge den Talemaade: "Jeg tror paa Kirken", idet at tro paa Noget er at sætte sin Lid til det, og man skal sætte sin Lid til Gud alene, hvorfor man ved at tro paa Kirken tillægger denne, som dog kun er en Forsamling af Mennesker, Guddommelighed. Heller ikke det bekjendes i Symbolet, at vi ("sensu non conditionato, sed absoluto") tro Kirken, d. v. s. skjænke den Tro ("credere Ecclesiæ"). De, som komme ihu, at de græske Symboler gjentage eis foran Leddet om Kirken og de paa samme følgende Led, og i Særdeleshed at Nicænum siger και είς - ἐκκλησιαν, erklære enten Præpositionen for urigtig eller paastaa, at den ikke maa sættes i Forbindelse med πιστευω, men med το λαλησαν δια των προφητών ("som har talt ved Propheterne hen til een -Kirke", d. v. s. som i Propheternes Taler har sigtet tileen Kirke o. s. v.).

d

S

tl

C

si

e

ir

C

n

a

sl

c

J.

a

C

s

S

C

c

b

P

p

e

n

D

1) "Initio igitur Fides Christiana non jubet, ut credamus in Ecclesiam; siquidem Augustino interprete credere in aliquid est credendo amare et credendo in illud quasi ire, id quod solo Deo competit, Ecclesia vero non Deus est, sed coetus congregatus, uti Rufinus habet. Deinde in Symbolo etiam non profitemur nos credere Ecclesiæ. Qua in parte inserior est autoritas Ecclesiæ autoritate Apostolica. Prophetis enim et Apostolis loquentibus aut scribentibus credimus et quidem non sub conditione factæ aliunde fidei, sed assensu absoluto tanquam Domini legatis, per quos ipse Spiritus sanctus locutus est 2 Tim. 3, 16. 2 Petr. 1, 21. Cæterum Ecclesiæ tali assensu absoluto nunquam credimus, sed tantum assensu conditionato, quatenus videlicet ejus verba et decreta cum oraculis Prophetarum et Apostolorum ex asse congruunt Facessat proinde Jesuvvitæ Bellarmini ματαιολογια, qui Ecclesiæ eam affingit auctoritatem, quâ ei non ex conditione, sed absolute sit credendum in religionis negocio, ita ut Veritas fidei quoad nos nitatur Ecclesiæ auctoritate, et verum sit, quicquid Ecclesia probat, falsum, quicquid illa improbat lib. 3 de Ecclesiæ militante, c. 14. Tandem profitemur in Symbolo nos credere Ecclesiam, quod nihil aliud est, quam indubitato statuere, non abjectum esse totum genus humanum, sed esse Ecclesiam aliquam perennem, quæ sicut in Paradiso coepit et hactenus semper conservata fuit, ita ad finem usque mundi sit duratura. Ubi tamen non idea aliqua Platonica, aut in aere atque atomorum coetu obvolitans quoddam spectrum animo concipitur, sed ad certum quendam coetum convertuntur oculi, coetum nimirum eorum, qui per Verbum et Sacramenta ad regnum Filii Dei evocati sunt; in quo coetu semper sunt electi; siquidem ,,,,quos Deus elegit, hos et vocavit", Rom. 8, 30. Sic ergo credendi verbo non externa aliqua Ecclesiæ conditio, sed perpetua ejus duratio notatur. Quia enim fides non prius cessabit, quam mundus ipse hic aspectabilis finem sortitus fuerit, Ecclesia certe nihil magis quam fides ipsa abrogari penitus vel interrumpi potest. Quod si dari tempus ullum posset, quo duratio sive continuatio Ecclesiæ vel abrupta, vel interrupta in hoc mundo fuisset, certe non fides tantum et veritas verbi divini de immota sua certitudine periclitata fuisset, sed Christus etiam ipse officii sui partes deseruisset, dum caput Ecclesiæ suæ esse desiisset, Eph. 1, 22 et cap. 5, 23. neutrum horum admittunt promissiones, quibus Ecclesiæ suæ perpetuam durationem et conservationem Christus ipse sancte recepit, ut Matth. 16, 18" &c., Leonhard Hütter, Loci communes theologici p. 521 seq. -"An sit Ecclesia. Donatistæ referente Augustino de hæresib. ad Quodvultdeum hær. 69 statuerunt Ecclesiam Christi de toto terrarum orbe periisse atque in Africa et Donati parte remansisse, in aliis terrarum partibus quasi contagione communionis extincta. Negarunt igitur illam partem Symboli: "Credo Ecclesiam Catholicam"". Sed esse veram Dei Ecclesiam adeoque ab orbe condito fuisse et perpetuo etiam mansuram esse

demonstrant 1. evidentia Scripturæ testimonia" &c. Denique diserta sunt Symboli Apostolici a tota Ecclesia unanimi consensu recepti verba: ",, Credo Ecclesiam Catholicam"", Joh. Gerhard, Loci theologici T. V p. 614-16 ed. Jen. "Ut liquido appareat, sitne nomen Catholicum vera Ecclesiæ nota, inquirenda hujus appellationis origo et significatio. Origo ad Symbolum Apostolicum recte refertur, in quo extat hic Articulus: ",, Credo un am sanctam Catholica m Ecclesiam"". - "Dicitur Ecclesia catholica primarie ac πρωτως respectu electorum ac sanctorum, quatenus ambitu suo complectitur omnes vere in Christum credentes, totum illud mysticum corpus, cujus caput est Christus. Atque hæc est genuina et propria hujus vocabuli significatio, quomodo etiam accipitur in Symbolo Apostolico, quando dicimus: ""Credo unam sanctam Catholicam Ecclesiam"", ubi vox credendi manifeste ostendit, de invisibili Ecclesia sermonem esse, et ipsum etiam annexum sanctitatis prædicatum demonstrat", p. s. St. p. 874 og 876. -"Epiphanius - legit: ""Et in unam Sanctam"". Sed recte Augustinus -: ",,Credere Ecclesiam, non in Ecclesiam debemus, quia Ecclesia non Deus, sed Domus Dei est"". Et Rufinus - monet: ""In cæteris"" &c. Tannerus equidem putat particulæ hujus adjectionem non esse simpliciter repudiandam, sed ficulneis nititur argumentis", J. B. Carpzov, "Isagoge in libros symbolicos", p. 45 f.

",, Credo sanctam Ecclesiam catholicam"". - Additur nonus articulus de coetu hominum, qui Deum cognoscit et beneficia Dei accipit: ""Credo esse sanctam Ecclesiam catholicam"", Brenz, Catechismus p. 221. - "Cur dicimus in Symbolo .,,,Credo in Spiritum sanctum"", et non dicimus. ,,,, Credo in sanctam Ecclesiam?"" Soli Deo tribuendus est cultus fidei juxta Prophetæ dictum: ",, Maledictus, qui ponit carnem brachium suum"" Cum ergo testamur, nos in Spiritum sanctum credere, agnoscimus et confitemur, eum esse verum Deum. Sed omittitur præpositio, cum recitamus professionem de Ecclesia. Quia fides non nititur Ecclesiæ, sed Deo. Im Symbolo Constantinopolitano verba hoc modo recitantur: ""Et in Spiritum sanctum, Dominum vivificantem, qui ex Patre Filioque procedit, qui cum Patre et Filio simul adoratur et conglorificatur, qui locutus est per Prophetas, In unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam"". Sed ibi præpositio non ad verbum credo, sed ad Spiritum sanctum refertur, videlicet, quod is locutus sit per Prophetas in unam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam", "Catechesis continens explicationem simplicem et brevem Decalogi, Symboli Apostolici &c.: Contextam ex scriptis reverendi viri Philippi Melanchthonis et Corpore Doctrinæ Christianæ", Wittenb. 1571, Havniæ 1607. - "Duplices autem phrases reperiuntur in Apostolico Symbolo nempe: ""Credo in Deum"" et: ",,Credo Ecclesiam catholicam, carnis resurrectionem &c. Certo autem consilio per Spiritum sanctum ista tali modo sunt exposita. Nam ", Credo in Deum"" plus est, quam ",, Credo Deum"".

Ma

ste

Go

"W

in

wi

ihn

lic

lic

leh

ch

He

sie

ste

chi

sag

Kir

uni

Kir

hat

1 K

Ka

nic

Du

sag

Go

we

W

sk

hw

oc

do

ha

Ha

fő

01

lig

de

og

Ethnici quoque crediderunt Deum, id est esse Deum, eumque justum esse. Sed credere in Deum fiduciam cordis sibi applicantis eum Deum ejusque favorem complectitur. Cum ergo dicimus: ",, Credo in Deum"", hoc volumus: Non tantum credo esse Deum, sed credo hunc Deum meum quoque esse Deum et omnem in eum fiduciam colloco, huic me totum trado, in eum me rejicio, ab eo pendeo et exspecto ab eo omnia bona tum temporalia, tum æterna. Hic autem honos solo Deo competit. Ratio redditur postea, quia omnipotens et creator est. Nulli igitur creaturæ iste honor competit. Non igitur dicendum: "Credo in Petrum aut Paulum" &c. Sic credimus Eccles am, non in Ecclesium, hoc est non ponimus nostram fiduciam in Ecclesiam, quæ est coetus hominum amplectentium sinceram Dei doctrinam et recte utentium Sacramentis et confitentium nomen Domini; sed credimus esse in terris et conservari mirabiliter Ecclesiam a Deo, cujus nos quidem etiam sumus cives et aliquota pars. Licet autem jactetur variis fluctibus in hoc tempestuoso mundo Ecclesia, et aliqui veluti ex navicula illa excidant, tamen manebit et conservabitur hæc cymbula, non humanis consiliis, sed omnipotentis ipsius Dei virtute. Fiduciam igitur nostram in Deum ejusque patefactum verbum firmiter collocemus", Joh. Wigand, "Catechistice enarrationes, recitate in enarratione catechismi Lutheri in Acad. Jen.", Argent. 1576. - ,,Rectene dicimus: ","Credo in Ecclesiam"", sicut dicimus: ","Credo in Spiritum sanctum?"" Supra dictum est, credere in Deum esse fiduciæ acquiescentis in Deo et tribuentis ei cultum fidei. Quare credere in aliquid est ei tribuere divinitatem. Non igitur dicimus: ",,Credo in Ecclesiam"", sed ",,Credo Ecclesiam"", id est quod sit Ecclesia. Quod autem Græci interdum addunt præpositionem, faciunt Spiritus sancti respectu, qui locutus est per Prophetas in unam sanctam Catholicam et Apostolicam Ecclesiam, et qui uuum corpus ex Ecclesia per verbum et sacramenta in remissionem peccatorum et in resurrectionem mortuorum et in vitam æternam efficit", Selneccer, "Catechesis D. Mart. Luth. Minor græcolatina et ejusdem repetitio, contexta ex privatis lectionibus N. S.", Lips. 1577. - ,, Warum wirdt die Christliche Kirche mit gesetzt unter die Artikel des Glaubens? Nicht darumb, das wir an die Kirche, wie an Gott gläuben, Oder die Kirchen vber Gott und sein Wort setzen sollen, Sondern darumb, das wir aus Gottes Verheiszung gewisz seien, obgleich die Kirche in diesem Leben in grosser schwachheit, vnd von aller Welt verlassen ist, Auch vber das der Teuffel, Welt vnd Fleisch dieselbige schwache verlassene Kirche mit list und gewalt sich vnterstehen zu uertilgen vnd auszurotten, Das dennoch Gott, seine Kirche wieder alle Pforten der Hellen, auff Erden erhalten werde, und wölle. Matth. 16. Also, dasz sein Wort vnd Sacramente, auch seine Auserwählten bisz zum Ende der Welt bleiben vnd erhalten sollen werden

ue

i-

20

do

el

n

a

0

8

.

C

-

8

n

Matth. 28" o s. v., Mart. Chemnitz "Handbüchlein der führnehmsten Hauptstücke der Christlichen Lehre, durch Frag vnd Antwort aus Gottes Wort einfeltig vnd gründlich erkleret" o. s. v., Magdeb. 1578. -"Wir sollen aber erstlich wissen, dasz man nicht spricht: ",, Ich glaub in oder an die christliche Kirch"" (dann an Gott allein gläuben wir, vnd setzen des Hertzens Vertrawen auff niemand andern, als auff jhn) Sondern blosz dahin sagt man: ",,,Ich gläub eine Christliche Kirch, das ist, ",, lch gläub, dasz eine solche christliche Kirch sey"", Aegid. Hunnius, "Catechismus oder Kinderlehre" o. s. v. 1592. - "Ich gläube auch, dass eine heilige christliche Kirche sey". "Ich gläube auch die Gemeinschaft der Heiligen". "Ich gläube auch, dass in dieser Christenheit und, wo sie ist, sey Vergebung der Sünden". "Ich gläube auch eine Auferstehung des Fleisches und ein ewiges Leben", Joh. Arndt, "Katechismuspredigten, Die fünfte Predigt vom teiligen Glauben". - "Warum sagen wir: ",,Ich gläube eine Kirche""? Weil die wahre Kirche Christi unsichtbar ist, und man Nicmand in das Herz sehen und unfehlbar wissen kann, welche unter denen, die in der sichtbaren Kirchen-versammlung sich befinden, den wahren Glauben an Christum haben und also lebendige Gliedmaaszen der wahren Kirchen sind", 1 Kgb. 19, 8. vgl. Rom. 11, 3, 4. Joh. 10, 17. 1 Tim. 2, 19", Dresdener Katechismus S. 394 f. - "Gläubestu an eine Kirche? Nein, ich gläube nicht an eine Kirche, sondern ich gläube eine Kirche. Was meinest Du, wenn du sagst: ",,,lch gläube eine Kirche""? Ich will so viel sagen: ",,Ich gläube, dasz ein Theil der Menschen sich zu dem wahren Gott halte, von dem heiligen Geiste geheiligt sei und noch geheiligt werde, "Die weimarische kleine Bibel von Johann Kless" Weim. 1702.

"Och såsom vi tro på den Helige Ande, som gör os helige, så skola vi ock tro, att en christelig församling är till, hwilken Församling den helige Ande har församlat ur hela werlden och som man plägar kalla den heliga christna kyrkan, och är dock ej annat än heliga menniskors samfund, som den Helige Ande har sammanfogat och dragit intill Christus Jesus och till det goda, som Han har förwärfwat. Så skola wi nu tro, at en christelig församling är till, i hwilken äro christna menniskor", Olai Petri Phases Cateches, Trykt paany Stockholm 1857 S. 34.

§ 10. Den dansk-norske Afdeling af den lutherske Kirke.

Jeg vil tilslut endnu i nogle sammenfattende Ord særligen angive den Stilling, som den dansk-norske Afdeling af den lutherske Kirke indtager i det Spørgsmaal, om "in" foran Leddet om den Helligaand ogsaa hører til de følgende Led og specielt til Leddet om Kirken, eller ej.

jeg

de

Tr

Fo

af

na

va

SI

al

tr

,,]

S

de

m

V

fo

h

e

E

d

l

k

d

8

1

Den besvarer dette Spørgsmaal benegtende.

For det Første udelader den nemlig i Nicænum Præpositionen "in", oversætter i den lille lutherske Katechisme Leddet om Kirken med "eine heilige christliche Kirche" og antyder i den augsburgske Confessions syvende Artikel den Opfattelse af dette Led, hvorefter det udtaler den Tro, at en hellig christelig Kirke bestandig vil vedblive. Fremdeles gjengiver den i sin ældre Alterbog, Petrus Palladius's, det samme Led ved "en hellig christelig Kirke" og i sin yngre, endnu brugelige, Hans Baggers, ved "en hellig christelig Kirke at være", ligesom hin førstnævnte Gjengivelse (efter Luthers lille Katechismus) findes paa ganske faa Undtagelser nær 1) i alle dens Katechismusforklaringer, i nogle endnu med Tilsætningerne "at være", "at være til", "at der er", "og at der er", "at der er - til" 2). Endelig sige mange af dens Katechismusforklaringer ikke blot "Credo sanctam ecclesiam catholicam -, Credo remissionem peccatorum" &c., "Jeg tror en hellig almindelig Kirke -, Jeg tror Syndernes Forladelse" o. s. v. og "Credo esse sanctam ecclesiam catholicam -, Credo esse remissionem peccatorum", "Jeg tror en hellig almindelig Kirke at være -, Jeg tror, at der er en Syndernes Forladelse" o. s. v., men de erklære ogsaa udtrykkelig, at man ikke maa tro paa Kirken og sige: "Jeg tror paa en hellig almindelig Kirke", og forkaste Troen paa Kirken, d. v. s. Tillid til, Stolen og sig Forladen paa den, paa det Strengeste og i de skarpeste og alvorligste Udtryk. Troens Dyrkelse tilkommer efter dem Gud alene; den, der tror paa Kirken, forlader sig paa Mennesker og holder Kjød for sin Arm og er saaledes hjemfalden den af Jer. 17, 5 udtalte Forbandelse. Ingensteds finde vi vel saa mange og skarpe Erklæringer imod Tro paa Kirken, som netop i de gamle dansk-norske Katechismusforklaringer 3).

æ-

me

og en

at

es

s,

e,

ig

er

er

d

t

S

Den eneste dansk-norske Katechisme, hvori, saavidt jeg jeg ved, "in" bliver henført til de i den tredje Artikel efter den Helligaand nævnte Gjenstande, idet der i den tales om Tro paa den hellige almindelige Kirke og paa Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og det evige Liv, er "Udtoget af Dr. Erich Pontoppidans Forklaring, omarbejdet af en dertil naadigst nedsat Commission" 1843 ff. eller, som den sædvanlig kaldes, den omarbejdede Forklaring. Her lyder nemlig Sp. 414: "Hvad vil det nu sige, at du troer paa den hellige almindelige Kirke?" og Sp. 425: "Hvad vil det sige, at du troer paa Syndernes Forladelse?" og gives der paa Sp. 424: "Hvad bekjender du fremdeles i den tredje Artikel?" det Svar: "Jeg troer paa Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og det evige Liv". Det første af de to anførte Spørgsmaal bliver besvaret med de Ord: "Først, at jeg er overbevist om, at denne Kirke er til, og dernæst, at jeg med Glæde forlader mig paa, at jeg i den, gjennem dens Naademidler, har Samfund med Christus og saaledes Delagtighed i den evige Salighed" 4), det andet med de Ord: "At jeg af mit Hjerte forlader mig paa, at Gud i den christne Menighed daglig giver mig og alle Troende en fuld Syndernes Forladelse". Med denne Henførelse af "in" til den tredje Artikels andet og følgende Led staar det i Sammenhæng, at i den samme Katechisme, saavelsom ogsaa i "Den norske Kirkes symbolske Bøger. Oversatte efter Grundtexten og udgivne efter Foranstaltning af Departementet o. s. v. 1850", den tredje Artikel gjengives ved: "Jeg troer paa den Helligaand, den hellige almindelige Kirke" o. s. v.

¹⁾ S. længere nedenfor. Af de tre katechetiske Skrifter, som sige "den hellige — Kirke" forbinde dog to kun "credo" med Leddet om Kirken; s. længere nedenfor. Kun den tredje, den omarbejdede Forklaring, forbinder ogsaa Præpositionen "in" med de paa Leddet om den Helligaand fölgende Led.

²⁾ S. længere nedenfor,

CI

CI

ju

be

L

1

cl

fo

s

D

d

") "Jeg tror then hellige christelige kirke. Merk thette wel, at man siger ikke Jeg tror paa then hellige christelige kirke, men Jeg tror then hellige christelige kirke", "The tolff article aff wor christelige tro", Rostock 1527. - "Quæ est summa doctrinæ Spiritus sancti? Spiritus sanctus in summa docet hæc quatuor: 1. Vnam sanctam ecclesiam. II. Remissionem peccatorum" &c. "Dic primum. Credo esse unam sanctam Ecclesiam Catholicam, Sanctorum communionem. - Dic secundum. Credo remisssionem peccatorum, scilicet in Christo Jesu. - Dic tertium. Credo carnis resurrectionem, i. credo quod post hanc vitam resurgat caro nostra et clarificetur fiatque immortalis, sient et Martha de fratre suo dixit: Scio, quod resurgat in resurrectione, in novissimo Die. Dic quartum: Credo esse vitam æternam. Hoc est: Credo post hanc vitam corporalem, que cito peritura est, aliam esse vitam, que duratura est in æternum" &c., Petrus Palladius, "Brevis Expositio Catechismi pro Parochis Noruegianis" 1559. — Quot sunt articuli hujus partes? Quatuor juxta Symboli verba: "Credo 1. sanctam ecclesiam catholicam sanctorum communionem"" &c. Qualis fides hujus articuli requiritur? Quemadmodum fides statuet, Christum æternum pontificem esse, ita eum habere perpetuam ecclesiam credet, juxta illud: ",,Tu es sacerdos in æternam"". Deinde statuet fidelis, se verum civem esse ecclesiæ et participem omnium promissionum divinarum", "Catechismi Quæstiones concinnatæ per Nicolaum Hemmingium", Kjöbh. 1560. - "Jeg tror en hellig almindelig Christen Kircke at være" -. Forst ville wi se, om der er nogen Christen Kircke til. Gode elskelige Venner, et Guds Barn, som sætter sig neder, oc i Aanden giffuer ræt vel act paa Folckis Leffnet oc Væsen, det maa snart tenke, at der er ingen sand Christen Kircke paa Jorden, effterdi baade de Geistlige oc Verdslige fore, næsten alle, et Röglöse Leffnet, den i Affguderj, den i Guds Naffns oc Ords foractelse, den i Mandslet, den i Hoer, den i Tiuffurj, saa man kand snart sige met Christo, Matth. 24 Monne mand skulle kunde finde en retsindig Tro paa Jorden, effterdi Christen kierlighed til Gud oc vor Næste, er næsten frossen bort. Ja kiære Barn, det er vel sandt, som oc Christus beklager, Matth. 7, at der er jo vist mange som löber paa den brede Vey, som löber til Fordömmelsen. Men dog alligeuel haffner den gode Gud sin lille Hiord oc Meenighed, som hand vil giffue sit enige Rige, Luc. 12, 32", Povel Anderson Medelby, "Ungdommens gudelig Forlystning vdi kort oc god Forklaring offver Börne-Lærdommen", Kjöbh. 1623. "Cur dicimus in Symbolo: ""Credo in Spiritum sanctum"", et non dicimus: ",, Credo in sanctam ecclesiam "? Soli Deo tribuendus est cultus fidei, juxta Prophetæ dictum: ""Maledictus qui ponit carnem brachium suum"". Cum ergo testamur, nos in Spiritum sanctum credere, agnoscimus et confitemur, eum esse verum Deum. Sed omittitur præpositio,

cum recitamus professionem de Ecclesia, quia fides non nititur Ecclesiæ, sed Deo, "Catechesis Epitome. Adeo syncera cum Catechismo minore, Lutheri conjungenda, in vero sensu per omnia, juxta Ordinationem ecclesiasticam Pro pueris in Dania", 1627. samme Spürgsmaal og Svar findes i "Catechesis Paa det korteligste befatted, Af Latinen, som dend læsis ræt oc uden faare, for de smaa i Skolerne" o. s. v. 1627, i "Catechismus integer. Simul ex minore Lutheri et Epitome receptà præterea doctrinæ evangelicæ" &c. 1634 og 1646 og i denne Forklarings danske Oversættelse: "Dend heele Catechismus. Baade af Luthers dend mindre" o. s. v. 1634 og 1667 ("Hvorfor sige wi udi Troen, Jeg troer paa dend Hellig-Aand oc sige ikke, Jeg troer paa den hellige Kirke? Gud alleene skal Troens Dyrckelse tilleggis, efter Prophetens Ord: Forbunded være dend som holder Kiöd for sin Arm. Derfor naar vi bevijse, at vi troe paa dend Hellig-Aand, da bekiende oc bestaae wi, ad hand er en sand Gud. Men naar vi oplæse bekiendelsen om den Christne Kircke, da er (dette Ord) Paa borte: Fordi Troen forlader sig ikke paa dend Christne Kirke, men paa Gud"), Ligesaa findes det samme Spörgsmaal og Svar i "Catechismus integer, ex minore Lutheri et recepta præterea doctrina pure evangelica, Jusu regio revisus -In usum scholarum Daniæ et Norvegiæ", 1715. 35. 48. 68. De skrive sig fra den 1607 i Kjöb. paany udkomne (philippistisk-melanchthonske) wittenbergske Catechismus fra 1571 (s. ovenf. S. 399). - "Sig den anden Artickel i den 3. Part aff Troen? Een hellige almindelig Kircke (eller Meenighed) Helliges Sambfund, Ded er: Jeg troer oc bekiender, ad der er en hellig almindelige Kircke til i Verden" o. s. v. Til denne Artickel oc alle de andre efterfölgende skal henföris oc underforstaas de to förste Ord i denne Symbolo, nemblig Jeg troer. Dog med saadan Vnderskeed, at wi ikke saa skulle tro disse effterfölgende Artickle som de förige Ti i de forgangne bekiende wi, ad wi troer paa Gud Fader Aldmæctige &c. Itim Paa Jesum Christum &c. Itim Paa dend Hellig-Aand. Men i disse effterfölgende bortlæggis dette Ord Paa. Ti wi skal ikke tro paa en hellig almindelig Kirke &c. Fordisaa disse Ord (Jeg troer paa) skulle icke refereris ochenföris til dend Christen Kircke, men til Gud aleene, paa hannem aleene skulle wi sætte al vor Hiertens Tröst, Tro oc Tilliid, oc icke enten paa Kircken eller nogen anden Ting i Verden. Ti forbandet er dend, som holder Kiöd for sin Arm. Derfaare skulle wi nu her effter i disse effterfölgende Artickle udelucke Præpositionen Paa, oc aleeniste tro een hellig almindelig Kircke at være til: Itim tro Synders Forladelse, Legems Opstandelse oc ded ævige Liif", Christen Staphenson Bang, "Postilla Catechetica T. II S. 1024 f. - "Hvad er det for en Meenighed,

C

K

li

el

R

al

la

je

0

T

K

i

n

h

i

d

eı

le

de

fo

É

iı

0

8

ec

de

T

ti

som du her troer at være" o. s. v., Knud Sevaldsön Bangs "Catechismi Brystmelck", Kjöbh. 1681. - "Hvad siger du om dend Christen Kircke? Jeg troer en hellig Almindelig Christelig Kirke. Hvi siger du ikkc: Jeg troer paa dend Christelige Kirke? Ney; Jeg skal aleene troe paa Gud, men dend Christen Kircke troer jeg at være", Mads Rostock, "Dend Enfoldige Börnelærdoms usvigelige Melck" o. s. v. Odense 1694 (Approberet af Thomas Kingo og Hans Wandal). - "Læs nu den tredje Artikel. Jeg troer paa den Hellig-Aand, en hellig almindelig Kirke eller Meenighed at være til, som er" o. s. v. Hvorfore siger du ikke, at du troer paa den hellige almindelige Kirke, ligesom du sagde för, at du troer paa den Helligaand? Fordi vor Troe mase ikke være til Menneskene, men til Gud alleene. Lær: Forbandet være den, som forlader sig paa Menniskene, eller sætter Kiod til sin Arm (Jer. 17, 5). Det er: Sætter sig nogen kjödelig Ting til at forlade eller fortröste sig paa. Hvad er da Meeningen her af, at du troer en hellig Christelig Kirke? Meeningen er den: Jeg troer, at der altid har været og skal blive til Verdens Ende en hellig almindelig Guds Meenighed". "Underviisningsspörgsmaale" &c., Endeel brugte i Aalborg Stift af Biscoperne - D. M. Foss, D. H. Bornemann, D. J. Bircherod, Men Mestendeel samlede efter Frandtz Thestrup nu Biscop over Aalborg Stift" o. s. v. Kjöbh. 1721. — "Hvor mange Deele kan denne Artickel deeles udi? I tvende; Thi der er een, jeg troer paa: Og der noget Andet, jeg ikkun troer at det er. Hvo er den du troer paa? Gud dend Hellig Aand" o. s. v. "Hvad ere de andre Stykker i dend Tredje Artickel, som vi ikkun troe at være? Trende: En hellig almindelig Kirke" o. s. v., "Korte Spörgsmaal over Catechismum med Svar" o. s. v. Forfattet af Jacob Lodberg, Biskop i Fyens Stifft, Kjöbh. 1721. - "Troer du paa en hellig almindelig christelig Kirke? Ney, men jeg troer, at hun er til", Fr. Monrad, "De fem Parter af D. Morten Luthers liden (eller mindre) Katechismus, oversatte paa Dansk og oplyst ved en eenfoldig Forklaring", Kjobh. 1751. - "Troer du paa den christen Kirke? Nei, jeg troer, at der er en christen Kirke til", Beyer, "Korte Spörgsmaal over de fem Parter i Catechismo for Fattige og Eenfoldige", 1770.

4) Sml. som nærmere Forklaring og Forsvar Ordene: "For dem, som her (i Troesbekjendelsen) bekjender sin Tro er — ikke blot Kirkens Tilværelse Troens Gjenstand, men Kirken selv som Guds Indstiftelse til Bekjenderens Salighed og dens deraf fölgende saliggjörende Kraft gjennem de Naademidler, Gud har nedlagt i den, saa den Bekjendende erklærer, at han ikke udenfor, men i denne Kirke eller som Menighedens (d. e. Christi Legems) Lem söger og forlader sig paa at finde sin Salighed. Ikke Andet mener den

Christne, naar han siger: "jeg troer paa den hellige almindelige Kirke"", nemlig som paa Noget, hvorved Gud gjör mig salig, ligesom jeg kan sige: jeg troer paa Guds Ord (ikke alene, at der er et Guds Ord, men at dette Ord ejer en Salighedskraft for mig i sig, Rom. 1, 16. Luc. 11, 28); jeg troer paa Syndernes Forladelse (ikke alene, at Syndernes Forladelse er til, men at der i Syndernes Forladelse er en Kraft til at gjöre mig salig, Ps. 32, 1) o. s. v. Forlader jeg mig paa Gud, saa forlader jeg mig ogsaa paa hans Ord, Gjerning og Indstiftelse til min Salighed", "Et Fredens Ord om den tredje Troesartikels Lydelse. Af W. A. Wexels, 1852". — Ogsaa Biskop Kierkegaard udtaler sig i "Ældre Smaaskrifter" S. 126 for, at der i den tredje Artikel ogsaa bekjendes Tro paa de efter den Helligaand nævnte Gjenstande. Tro paa den hellige, almindelige Kirke er efter ham her: "Tro paa den Helligaand i Kirken og Kirken, viet og samlet i den Helligaand".

Jeg vender mig nu til Spørgsmaalets sidste Side, den dogmatiske.

Denne er væsentlig behandlet, naar følgende Spørgsmaal ere besvarede:

Er πιστις εἰς, "fides in", Troen paa de i den tredje Artikel efter den Helligaand nævnte Gjenstande og i Særdeleshed πιστις εἰς, "fides in", Troen paa den første af disse, den hellige almindelige Kirke, dogmatisk forsvarlig, og er det forsvarligt at bruge Talemaaderne πιστευειν εἰς ἀγιαν ἐνκλησιαν καθολικην, εἰς ἀγιων κοινωνιαν, εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιων κ. τ. λ., "credere in sanctam ecclesiam catholicam, in sanctorum communionem, in remissionem peccatorum" &c., og i Særdeleshed den første af disse Talemaader πιστευειν εἰς ἀγιαν ἐκκλησιαν καθολικην, "credere in sanctam ecclesiam catholicam?"

Kan Tilværelsen af en hellig almindelig Kirke eller af den hellige almindelige Kirke siges at være en Gjenstand for Tro, og er ikke, naar alene "Credo" og ikke tillige "in" hører til den tredje Artikels andet og følgende Led, det troende og sin Tro bekjendende Subjekts Relation eller Forhold til den hellige almindelige Kirke, til de Helliges Samfund, til Syndernes Forladelse o. s. v. og i Særdeleshed til den førstnævnte Gjenstand kun ufuldstændigt og mangelfuldt udtrykt?

de

A

kl

8

ha

Te à

A

8

23

π ε:

K

S

(

li

h

2

Det er derfor i disse Spørgsmaal, jeg nu maa gaa ind.

Men førend jeg kan gjøre dette med de to første, maa jeg først indledningsvis beskjæftige mig med Betydningen af Forbindelsen πιστευειν είς og med dens Brug i det Nye Testamente.

For at kunne sige, om πιστις είς άγιαν μαθολιμην έκκλησιαν, είς άγιων κοινωνιαν κ. τ. λ., "fides in sanctam ecclesiam catholicam, in sanctorum communionem" &c. er dogmatisk forsvarlig eller ikke, og om det er tilladeligt at bruge Talemaaderne πιστευειν είς άγιαν καθολικην έκκλησιαν, "credere in sanctam ecclesiam catholicam" o. s. v., eller ej, maa man jo nemlig først og fremst nøjagtig vide, hvad den meget ejendommelige, noget dunkle og, som det synes, indholdsrige og dybe Forbindelse πιστευειν είς egentlig betyder. Og ligesaa kan det umuligt være en for Besvarelsen af de to nævnte Spørgsmaal ligegyldig Sag, hvorledes det N. T. bruger denne Forbindelse, om hvilke Gjenstande det bruger den, og om hvilke ikke. Thi den apostoliske Sprogbrug, der foreligger os i det N. T., maa jo unægtelig betragtes som den normale christelige, og det N. T. og Symbolet staa jo under alle Omstændigheder i en historisk Sammenhæng med hinanden, enten nu denne er en direkte eller en indirekte, en nærmere eller fjernere 1).

Jeg vil derfor nu gaa ind i begge Punkter.

¹⁾ S. hvad jeg i Luth. Kirket. B. IV S. 103—5 har fremsat om Betydningen af den nytestamentlige Sprogbrug ved Symbolets Fortolkning samt om den ved Anvendelsen af samme paa dettes Udlæggelse nödvendige Indskrænkning.

1. Drøftelsen af det første, Betydningen af Forbindelsen πιστευειν είς, forudskikker jeg en Udsigt over de Anskuelser, som ere blevne udtalte om samme.

Den græske Kirkefader og Bibelfortolker Theodoret forklarer πιστευειν εἰς τινα ved πεποιθεναι, ἐλπιδα
ἐχειν ἐπι τινα. 'Ανοιας ἐσχατης εἰναι νομιζω, siger
han nemlig paa det allerede ovenf. S. 357 anførte Sted, το
ταυτην τω 'Εζεκια προσαρμοζειν την προφητειαν εἰς
ἀνθρωπον γαρ πιστευειν οἱ θειοι ἀπαγορευουσι
λογοι μη πεποιθατε γαρ φησιν ἐπ' ἀρχοντας και
ἐπι υἱους ἀνθρωπων, οἱς οὐκ ἐστι σωτηρια και
ἐπι υἱους ἀνθρωπων, οἱς οὐκ ἐστι σωτηρια και
ἐπικαταρατος ἀνθρωπος, ὁς την ἐλπιδα ἐχει ἐπ' ἀνθρωπον και ἀγαθον πεποιθεναι ἐπι κυριον, ἡ
πεποιθεναι ἐπ' ἀνθρωπον. ἐνταυθα δε ὁ προφητικος
ἐπαινει λογος τους εἰς τον λιθον τουτον πιστευοντας. Og den samme Betydning have vel alle de græske
Kirkefædre, som udtale, at πιστευειν εἰς ikke kan siges om
Skabninger 2), fundet i Forbindelsen.

Anderledes forklarer Augustin den latinske Oversættelse af πιστευειν είς: "credere in" med Gud og Christus som Objecter. Han tager det om en levende, hjertelig med Kjærlighed og Haab forbunden Tro, formedelst hvilken den Troende hænger ved Gud "ad bene cooperandum bona operanti", ja gaar ind i Christus og bliver indlemmet i hans Lemmer (Legeme), eller formedelst hvilken Christus gaar ind i ham, og han paa en Maade bliver optagen i Christi Enhed eller bliver Een med Christo

²⁾ S. ovenf. S. 356 f. Sml. endnu Ordene Πιστευομεν, φ αν πεποιθοτες ώμεν είς δοξαν θειαν και σωτηριαν. Πεποιθαμεν δε τφ μον φ θεφ όν γινωσκομεν, ότι οὐ παραβησεται τα καλως ήμιν ἐπηγγελμενα και δια ταυτα δε δημιουργημενα και δεδωρημενα ὑπ αὐτου ἡμιν εὐνοϊκως i Clem. Alex. Strom. Lib. II.

Ka

frei

gla

chi

Aus

nor

non

hol

gar

og

og

fla

"á

Gu

Vè

för vi

de

af

di

fa

sa

tic

ch

G

A

,, l

m

F

tr

H

n

og gjøres til et Lem paa Hans Legeme³). Og paa en lignende Maade synes ogsaa Irenæus i adv. hæress. 5, 8, 3 at have taget Forbindelsen. Her alternerer nemlig "in Patrem et Filium iter firmiter facere" ("Qui in Patrem et Filium iter firmiter faciunt") og "stabilitatem radicis suæ infigere in Patre et Filio" ("stabilitatem autem radicis suæ non infigunt in Patre et Filio") med "in Deum fidem habere" ("qui neque in Deum fidem habent") og "credere in Patrem et Filium" ("Qui enim sunt tales, in Patrem et Filium dicunt se credere"), og ere saaledes hine Udtryk at betragte som en Forklaring af disse.

Den afrikanske Kirkefaders Forklaring, ved hvilken "in" urgeres og tages i Betydningen "ind i", bliver adopteret og mere eller mindre ordret gjentagen af ikke faa Senere og i Særdeleshed af Scholastikerne 4), ligesom da den scholastiske og tridentinsk-katholske Lære om "fides formata" vel ikke staar uden al Sammenhæng med den. Derimod optræder Theodorets Opfattelse efter allerede at være bleven udtalt i enkelte middelalderlige Udlæggelser af Symbolet 5), fornemmelig i den lutherske Kirke (ganske i Overensstemmelse med denne Kirkes Troesbegreb): i dens tydske Afdeling i en Række

[&]quot;) "Credendo amare, credendo diligere Christum", "diligere Christum", "et sperare in Christum et diligere Christum", "fidem habere cum spe et dilectione conjunctam", "credendo adhærere ad bene cooperandum bona operanti Deo", "credendo in Christum ire ejusque membris incorporari", "talem fidem habere, ut veniat Christus in credentem, atque hic uniatur in eum et membrum in corpore ejus efficitur". S. ovenf. S. 360 og 363. Sml. med de augustinske Steder Ordene διο δη και το είς αὐτον και το δι αὐτου πιστευσαι μοναδικον έστι γενεσθαι άπερισπαστως έν νυμενον έν αὐτφ, το δε άπιστησαι διστασαι έστι και διστηναι και μερισθηναι i Clem. Alex. Strom. Lib. IV c. 25 § 159 og Ordene Έπει οὐν ἐν τφ αἰωνι τουτφ οἱ μεν προστρεχουσι τφ φωτι και δια της πιστεως ένουσι ἑαυτους τφ θεφ Iren. adv. hæress. 5, 28, 1.

⁴⁾ S. ovenf. S. 364, 375 f. 377 og 383.

b) S. ovenf. S. 375 f.

Katechismusforklaringer ⁶), i dens dansk-norske og svenske fremforalt i Oversættelsen "tro paa, på" ⁷), og derefter lige-

o) S. ovenf. S. 400. Sml. endnu Ordene "Wir müssen in Gott glauben, d. h. all unser Vertrauen auf ihn setzen und alles Gutes zu ihm versehen" i "Catechismus Kleinod. Der kleine lutherische Katechismus samt dem würtenbergischen und zehn katechetischen Predigten darüber von Jakob Andreä" 1591. "Die fünfte Predigt eine kurze

Auslegung der Artikel des christlichen Glaubens".

7) I den Oversættelse af Symbolet, som vi finde i et haandskrevet norsk Homiliarium fra det tolvte Aarhundrede (Nr. 15, 4 iblandt de norsk-islandske Haandskrifter paa det kongelige Bibliothek i Stockholm), og i den Paraphrase af Troesbekjendelsen, som vi finde i de gamle norske Lovböger, og som Prof. Keyser har optaget i sin norske Kirkehistorie under Katholicismen, I, 441 f., möder os dette af "up" og "aa", "á" sammentrukne "paa" ("auf an", det engelse "upon" og ældre svenske "vppå", s. længere nede), der tydeligere skal udtrykke en Handlingens eller Tilstandens Hængen ved den övre Overflade (sml. udi, udaf istf. i, af), endnu ikke, men kun det simple "å", der svarer til det tydske "an" og det engelske "on", ("ec true å oc á iesuf — ec true enn oc á anda enn helga", "Vér skolum trúa á Guð -. Vér skolum trúa á várn dróttin Jesum Christum -. Vèr skolum trua á helgan anda"). Derimod möder "paa" os i den förste og anden Artikel af den Oversættelse af Troesbekjendelsen, som vi træffe i det af C. J. Brandt udgivne og efter ham den anden Halvdel af det fjortende Aarhundrede tilhorende haandskrevne Exemplar af den danske Lucidarius ("Nordiske Oldskrifter", udgivne af det nordiske Literatursamfund. VII, Kjöbenh. 1849), medens den tredje Artikel i dette Exemplar endnu har det ældre "aa" ("jek troor paa gutfather -, jek troor paa jhesus christus - Jek troor aa then heliandh - jek troor Aa then helliæ kirkæ - jek troor aa helligh mantz I de danske Katechismer og Liturgier fra Reformationstiden bruges "paa" allerede ganske almindelig (s. Paulus Eliæs "Een christelig vnderwysningh" o. s. v., 1526: "Jeg tror paa then Helliand", "The tolff article aff wor christelige tro, Rostock 1527: "Jeg tror paa Gud fader", Christiern Pedersens "Den rette vey till hiemmerigis rige", Andorp [Antwerpen] 1531: "Jeg tror paa Gud fader", den Sammes "Hundrede och halffierde sindstiwe merkelige och ret Christelige spörssmaal", Malmö 1533: "Jeg tror paa Gud fader", Henrick Smith af Malmö "En liden Dyalogus", 1537: "Jeg tror paa den Helligaand", Frandz Wormordsens "Den lille danske Catechismus", Malmo 1537: "Jeg tror paa Gud fader", Petrus Palladius's "Dend lidle danske Catechismus", 1537: "Jeg troer paa Gud fader", "Jeg tror ocsaa paa dend Hellig-Aand", Hans Tausens "En ret christelig Fadzon at christne Börn med paa Danske" Wiborg 1528: "Tror du paa den Almægtigste Gud

ledes i en Række Katechismusforklaringer 8). Dog udtales

de

p

ó

k

C

π

u

a

P

Fader", "Een haandbog som inde holler det hellige Euangeliske Messe embede" o. s. v., Malmö 1535: "Tror du paa Gud fader"). - Ligesaa gjengives "in" allerede i de svenske Liturgier fra Reformationstiden og i Olaus Petris "Cateches" ved "på", "vppå" ("Tror tu på Gud fadher, Troor tu på then helga anda", "Een handbock påå Swensko, Ther dopet och annat mera uthi ståår O(laus) P(etri) Stochholm 1529 og 1537, "Jach troor vppå gudh fader", "Jach tror vppå then heliga anda", "Then Swenska Messan epter som hon j Stochholm holles" o. s. v., Stockholm 1537, Fortale af Olaus Petri, "Jag trôr på Gud Fader", Olaus Petris Cateches, Stockholm 1857). - Hvad den oldtydske Oversættelse af πιστευειν είς, "Credere in" angaar, saa bemærker om den Jacob Grimm i D. Schulz's "Die christliche Lehre vom Glauben" S. 80 f.: "Uphilas übersetzt das els nach nicteveir durch du (d. i. zu, um die Bewegung oder Richtung wohin, welche els eben bezeichnet, anzudeuten) mit dem Dativ. Vgl. Joh. 7, 38 Galaubeith du mis (zu mir) - du Gutha (zu Gott) u. s. w. Die frühesten hochdeutschen Quellen brauchen in mit dem Accusativ. Vgl. Catech. theol. p. 65 Gilaubiu in Got fater, - endi in heilenton Christ, - in atum wihan. Ottfrid II, 12, 170. Gilauptun in then Gotes sun: III, 20, 345. Giloubistu in then Gotes sun. Der Uebersetzer der Tatian. Harmonie 19, 9. in inan: 21, 8. in then sun. - In der Taufformel einer Vatic. Handschrift: Gelobis tu in Got almehtigen Fader? Ec gelobo in Got, u. s. w. - Seit Notker kommt statt in die Praposition an auf Ps. 36, 3. keloube an in: Ps. 77, 22. an Got ne gloubton: Vulg. non crediderunt in Deo; die LXX. — - ἐν τῷ Θεῷ. — Mit geloben, angeloben scheint dieses glauben an (mit fester Treue woran halten) nahe verwandt, wo nicht gleich erschienen zu sein". Iblandt de af Maszman i det ovenf. S. 379 Anm. 5 anförte Skrift samlede oldtydske Oversættelser og Paraphraser have de fra det 8de til 10de Aarhundrede "in", de fra det 11te og de fölgende Aarhundreder "an". Dog kommer Præpositionen "in" igjen tilsyne i det femtende Aarhundrede og viser sig ogsaa senere i det sextende, syttende og attende ikke sjelden ved Siden af "an". I den tydsk-romersk-katholske Kirke bruges "in" i disse Aarhundreder hyppig i Katechismer og især i Agender. samme er Tilfældet i den schweitzersk- og tydsk-reformerte. Saaledes har f. Ex. Heidelberger Katechismen "in". Hvad den tydsk-lutherske Kirke angaar, saa har Luther i "Kurze Form die Zehen Gebote, Glauben und Vater Unser zu betrachten" og i "Taufbüchlein" fra 1523 "in". Senere i "Taufbüchlein" fra 1526 og i de to Katechismer har han "an". Gjennem disse sidste Skrifter er "an" blevet den herskende Præposition i den tydsk-lutherske Kirke og med Tiden i de tydske Kirker overhovedet. "In" er Endog katholske Agender fra dette Aarhundrede have den. nu forældet i de tydske Kirker. I det sextende Aarhundrede finder dog paa det tydsk-lutherske Omraade med Hensyn til Brugen af de to

den ogsaa i Catechismus Romanus ⁹), medens de romerske Theologer, i Overensstemmelse med sin Kirkes Troesbegreb, pleje at udlægge πιστευειν είς, som om der stod πιστευειν, ότι og en derpaa følgende Sætning, og Bellarmin ligefrem erklærer, at πιστευειν είς er det samme, som πιστευειν, ότι 10).

Efter Drusius er πιστευειν εἰς, "credere in" med Accusativ snart = πιστευειν, "credere" med Dativ, snart = πιστευειν, "credere" med Accusativ, efter Gataker (og Suicer) udsige πιστευειν τι και εἰς τι, τινι και εἰς τινα ("credere aliquid et in aliquid, alicui et in aliquid") ikke sjelden det

Præpositioner en ikke ubetydelig Vaklen Sted, idet "in" dengang brugtes i ikke saa faa lutherske Agender og Katechismer. Undertiden brugte man dengang i hine endog "in" og "an" om hinanden, ja i samme Aandedræt. Först i det syttende Aarhundrede forsvinder Brugen af "in" i det lutherske Tydskland næsten ganske. — I den angelsaxiske og middelalderlige engelske Kirke bruges (fra det niende) indtil det trettende Aarhundrede "on", fra det trettende Aarhundrede af derimod (vel ved scholastisk-theologisk Indflydelse) "in" (eengang, i en Troesbekjendelse fra det 14de Aarhundrede, bruges "into", og eengang, i en fra det trettende i den förste og anden Artikel "in", i den tredje "on"; sml. det ovenfor om Troesbekjendelsen i den danske Lucidarius Bemærkede). S. de S. 379 Anm. 5 og 7 anförte tre engelske Skrifter. Den nyere engelske Kirke siger med den senere middelalderlige "I believe in Gud". — Den franske Kirke siger "en" (det latinske "in"). Dog forekommer i den ogsaa au.

e) S. ovenf. S. 384 Anm. 2.

⁹⁾ S. ovenf. S. 382 Anm. 2.

^{10) &}quot;Addo, quod interpretatio ipsorum tantum abest, ut sit verbum Dei, ut etiam repugnet verbo Dei. Nam idem Joannes qui scripsit: "Qui credit in Filium, habet vitam æternam"", scripsit 1 Joann. 5; "Omnis qui credit, quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est"". Et infra: ""Quis est, qui vincit mundum, nisi qui credit, quoniam Jesus est Filius Dei?" Itaque credere in Filium, ipso interprete Evangelista Joanne, est credere, quod Jesus sit Filius Dei et Christus. Sic etiam beatus Paulus, qui scripsit: ""In hoc omnis qui credit justificatur, et justitia in omnes qui credut in cum" Idem explicuit verba sua cum ait nd Rom. 10. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus, quia si confitearis in ore tue dominum Jesum, et in corde tuo credideris, quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris"", R. Bellarmin "Disputationum de controversiis Christianæ fidei adv. hujus temporis hæreticos", T. IV p 721.

samme, og efter Pearson er πιστευειν εἰς, "credere in" i Symbolet ikke Andet og Mere end πιστευειν, "credere" med Accusativ 11).

Hvad den nyeste Tid angaar, saa have i den forskjellige Opfattelser af Forbindelsen gjort sig gjældende. D. Schulz forklarer i sit Skrift "Die christliche Lehre vom Glauben" S. 84 πιστευειν είς ved "in Hinsicht auf Jemanden oder in der Richtung des Geistes auf Etwas gutes Vertrauen und feste Zuversicht haben und darthun". Efter Düsterdiek, "Die drei johanneischen Briefe" Β. II S. 248, stellt "πιστευειν είς το ονομα" το ονομα einfach als das Object des Glaubens dar, auf welches, wie auf ein Ziel hin, die Thätigkeit des Glaubens gerichtet ist". Lipsius bemærker i sit Skrift "Die paulinische Rechtfertigungslehre" S. 107 angaaende Betydningen af πιστευειν είς: "Von πιστευειν τινι ist πιστευειν είς τινα nicht wesentlich verschieden und drückt nur die Richtung auf das Object hin genauer aus, sein Vertrauen in Jemand setzen". Winer ytrer i sin "Grammatik des neutestamentlichen Sprachidioms", 5te Opl. S. 241 f.: "Die Verbindung πιστευειν είς oder ἐπι τινα (Act. 9, 42. 22, 19) sagt im christlichen Sprachgebrauch mehr als πιστευειν τινι ("credere, confidere alicui") und ist wohl prägnant zu fassen: glaubend sich anschliessen an Jemanden, sich gläubig zu Jemanden bekennen". Paa en lignende Maade forklares Forbindelsen af Wieseler i hans Commentar over Brevet til Galaterne 2, 16 og af Wahl i hans Clavis s. v. πιστευειν. Hin mener, at i πιστευειν είς "die Präposition der Bewegung die Hinwendung des Vertrauens auf Christum, die vertrauensvolle Hingabe an Christum bezeichnet", og denne forklarer Forbindelsen ved "ich schliesse mich mit

¹¹⁾ S. ovenf. S. 387-89.

vertrauensvoller Hingebung an Jesum an". Ogsaa Hölemann ad Philipp. p. 103 slutter sig til Winer, dog saaledes, at han giver eis Betydningen af "ind i" og urgerer denne Betydning: "credendo tam arcte ad Jesum applicor, ut quasi in eum ingrediar et in ejus majestate pie acquiescam". Endnu stærkere bliver eis rrgeret af Forfatteren af Opsatsen "Das katholische Verständniss unserer Rechtfertigungslehre" i "Zeitschrift für Protestantismus und Kirche", 1854 S. 209 f. Han bemærker nemlig: "Das πιστευειν είς Χριστον ist dort (Rom. 10, 14) die Vorauszetzung des ἐπικαλεισθαι. Die Anrufung des Herren als des einzigen Helfers, als des Gottes und Heilandes unserer Seele ist nur möglich, wo der Glaube nicht nur im Allgemeinen sich ihm zuwendet, sondern wo er sich in sein göttliches Wesen versenkt und es in seiner Heilkraft kennen lernt. Ebenso ist es in der zweiten Stelle Bedingung des δικαιουσ Sai, und dies geschieht nur, wo der Glaube sich in Christum versenkt hat. Dieselbe Präposition findet sich auch Kol. 2,5 mit dem Substantivum πιστις gebraucht, wo der Apostel von dem στερεωμα redet, welches der Glaube hat, der sich fest und sicher in Christum einsenkt und dadurch seine Unbeweglichkeit und Stärke erlangt hat".

Hvilken af de anførte Anskuelser er nu den rette?

Svaret paa dette Spørgsmaal og overhovedet paa det Spørgsmaal, hvad πιστευειν είς betyder, er væsentlig afhængigt af, hvilken Betydning Præposionen είς har i Forbindelsen 12),

¹²⁾ Hvad Verbet $\pi\iota \sigma \tau \varepsilon \upsilon \varepsilon \iota \nu$ angaar, saa er det et denominativum af $\pi\iota \sigma \tau \iota s$ ($\pi\iota \sigma \tau - \varepsilon \upsilon \omega$) og betegner at udöve $\pi\iota \sigma \tau \iota s$ (s. Buttmann, Ausführliche griechische Sprachlehre 2, 2 S. 383), det vil, da $\pi\iota \sigma \tau \iota s$ ($\pi\iota \sigma - \tau \iota - s$), af $\pi\varepsilon\iota \vartheta \omega$ ($\pi\iota \vartheta \omega$) overtale, overbevise, $\pi\varepsilon\iota \vartheta \omega \omega \omega$, overtales, overbevises, skjænke Tro, Tillid, er Overbevisning, Tro, Tillid, sige at udöve, vise Tro, Tillid, tro.

"Els", bemærker Rost i Passows omarbejdede Lexicon, "Präposition mit dem Accusativ: Grundbedeutung in zu Bezeichnung der Richtung in das Innere einer Sache, aber auch zu Bezeichnung der unmittelbaren Annäherung an einen Gegenstand oder Punkt —, endlich auch zu Bezeichnung der Richtung nach einem Punkte hin".

Herefter kan πιστευειν είς betyde enten la) formedelst Troen trænge ind i den Gjenstand, der ved είς forbindes med Verbet, saa man personlig er i den, i dens Sphære, og ligesom bliver indforlivet i den (den augustinske Opfattelse), eller lb) gaa med sin Tro, sin Tillid ind i den ved είς med Verbet forbundne Gjenstand for med den at hvile i samme eller for at lade den hvile i samme ("sein Vertrauen in Jemanden, in Etwas setzen"), eller 2 a) bevæge sig med sin Tro, sin Tillid hen til denne Gjenstand, indtil man har naaet den og derved er traadt i Berørelse og Forbindelse med den eller dog er kommen den nær, eller endelig 2 b) bevæge sig med sin Tro, sin Tillid i Retning mod den, hen til den ("sætte sin Lid til Nogen, Noget").

Da εἰς ofte betegner den Relation, hvori en Tilstand eller en Handling staar til en Gjenstand ("med Hensyn til, angaaende, betræffende"), saa kan dog πιστευειν εἰς muligens ogsaa være "tro (absolut) med Hensyn til Nogen, Noget", angaaende, betræffende samme.

Af de fem mulige Opfattelser af Forbindelsen maa den første og den sidste ubetinget forkastes.

Det lader sig ikke negte, at den augustinske Opfattelse, efter hvilken πιστευειν είς, "credere in" med Gud og Christus som Object er = ved Troen gaa ind i Gud, i Christus, deres Sphære, saa vi ere i denne eller i dem selv, og de ere i os, hvorved den allerinderligste Forbindelse, det allerinderligste Samfund med dem betegnes, en Forbindelse og et Samfund, der falder sammen med at være et Lem paa Christi

Legeme, — det lader sig ikke negte, at denne Opfattelse har noget Tiltalende og Bestikkende. Thi for det Første er den meget dyb, og for det Andet corresponderer ved den πιστευειν είν είν τον πατερα, τον υίον και το άγιον πνευμα i Troesbekjendelsen 13) med βαπτιζειν είς το όνομα του πατρος και του υίου και του άγιου πνευματος i de Ord, med hvilke Herren indstiftede Daaben Matth. 28, 19 14), med den græske Kirkes Daabsformel βαπτιζεται ὁ δεινα είς το όνομα του πατρος και του υίου και του άγιου πνευματος, der (paa Passivum nær) slutter sig til de nævnte Indstiftelsesord, og vel ogsaa med den latinske Kirkes Daabsformel: "N. N. Ego baptizo te in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti" 15), — rigtignok forudsat, at

¹³⁾ I den jerusalemske Kirke blev Baptizanden ved Daaben adspurgt, om han troede paa Navnet Faderens og Sönnens og den Helligaands (και ήρωτατο έκαστος, εἰ πιστευει εἰς το ονομα του Πατρος και του Υίου και του άγιου Πνευματος, Cyrill. Hierosol. Katech. XX n. 4).

¹⁴⁾ Sml. ogsaa Ap. Gj. 8, 16. 19, 5. Rom. 6, 3. 1 Cor. 1, 13. 15. 10, 2. Gal. 3, 27.

¹⁵⁾ Naar man nemlig lægger Mærke til, hvorledes baade Itala og Vulgata constant oversætte det nytestamentlige πιστευειν είς το ονομα ved "credere in nomine" (s. Joh, 1, 12. 2, 23. 3, 18 It. den lat. Overs. af Iren. 5, 18, 2. Tert. adv. Prax. 21. Vulg.; 1 Joh. 3, 23 oversætter Vulg. πιστευειν τω ονοματι ligeledes ved "credere in nomine", hvorimod It. bibeholder Dativen), medens begge bestandig gjengive πιστευειν είς med Gud og Christus som Object ved "credere in" og Accusativ, og hvorledes dette "credere in nomine" umuligt kan være "tro paa -- Vegne", men kun "tro, hvile med sin Tro i Navnet" (de gamle latinske Kirkefædre, især Hieronymus, sige ikke sjelden "credere in aliquo", πιστευειν έν τινι) – naar man lægger Mærke hertil, saa vil man finde, at den Tanke ligger nær, at ogsaa "in nomine" i "baptizantes cos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti", Matth. 28, 19. lt. Vulg. de latinske Fædre fra Cyprian af og i den latinske Kirkes Daabsformel ikke er "paa - Vegne", men væsentlig det samme, som "in nomen" (döbe Nogen, saa at han er i Navnet), hvilket "in nomen" Tertullian har i "de bapt." ("tinguentes eas in nomen Patris" &c); sml. ogsaa hans "docere nationes tinguendas in Patrem" &c., de præscript. hærett. 20 og "mandans tinguere in Patrem" &c. adv. Prax. 26.

βαπτιζειν εἰς το ὀνομα του πατρος και του υίου και του ἀγιου πνευματος skulde være døbe ind i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, d. v. s. ved Daaben sætte ind i det, i dets Sphære, saa den Døbte er deri, saa han er i den treenige Gud, saaledes som Han har manifesteret sit Væsen (ὀνομα), og den treenige Gud er i ham, hvad der sker derved, at han indlemmes i Christi, Guds Søns, Legeme, Kirken, og modtager den Helligaand som en ham iboende 16).

Men ved nærmere Prøvelse viser den sig dog at være aldeles uholdbar.

For det Første kan den nemlig ikke anvendes paa Steder, som Joh. 2, 23, hvor πιστευειν εἰς το ὀνομα του Ἰησου udsiges om Mennesker, til hvilke Jesus ikke betroede sig, fordi han vidste, hvor overfladisk og ustø deres Tro paa Ham var, — som Joh. 8, 30, hvor πιστις εἰς Ἰησουν tillægges Saadanne, der strax efter modsagde Hans Ord, ikke kunde forstaa Hans Tale, vilde slaa Ham ihjel og erklæredes af Ham for ikke at være den troende Abrahams, men Djævelens Børn, og som Joh 12, 42, hvor Mænd betegnes som πιστευοντες εἰς Ἰησουν, der af Menneskefrygt ikke bekjendte sin Tro paa Ham, idet de elskede Æren hos Mennesker mere end Æren hos Gud (s. endnu Joh. 7, 31).

For det Andet vilde, dersom πιστευειν εἰς var "formedelst Troen gaa ind i", Betydningen af πιστευειν εἰς τινα (og ἐπι τινα) ligge langt borte fra Betydningen af πιστευειν τινι skjænke En Tro, i Særdeleshed med Hensyn til hans Sanddruhed, tro at hans Ord ere sande ¹⁷), eller snarere de to Forbindelser vilde da Intet have at bestille med hinanden. Men nu maa de staa hinanden temmelig nær, idet de undertiden vexle med hinanden (sml. Joh. 8, 31 med

17) S. især Steder, som Joh. 5, 46 f. og 1 Joh. 5, 10.

¹⁶⁾ For denne Opfattelse kan især Gal. 3, 27 όσοι γαρ εἰς Χριστον ἐβαπτισθητε, Χριστον ἐνεδυ σασθε gjöres gjældende.

30; Ap. Gj. 16, 34 med 31 og Rom. 4, 3 med 5), og idet πιστευειν τινι, πιστευειν τωρ όνοματι τινος og πιστον είναι τινι paa enkelte Steder findes der, hvor i Regelen πιστευειν είς (eller ἐπι) τινα bruges (s. Ap. Gj.18, 8 og maaske 5, 14 sml. med 10, 43. 14, 23. 19, 4 og 9, 42. 11, 17. 16, 31. 22, 19; 1 Joh. 3, 23, hvor Vulg. oversætter med "in nomine", sml. med 5, 13 og Ev. Joh. 1, 12. 2, 23. 3, 18; Ap. Gj. 16, 15 18). Følgelig kan πιστευειν είς τινα ikke være "credendo inire

¹⁸⁾ S. endnu LXX Ex. 14, 31 και ἐπιστευσαν τφ Θεφ και Μωΰ-לייאמינו ביהוה ובמשה עבדו). — Hos de græske Kirkefædre bruges πιστευείν τινι fuldkommen i den samme Betydning, som πιστευειν είς τινα. S. Steder, som ομοιως δε και ή πιστις ομολογειται ήδη και είς ανθρωπους γεγενησθαι έπιστευσε γαρ ό λαος τω θεω και Μωϋσει τω θεραποντι αύτω - ότι είς μεν το πνευμα ή πιστις ώς είς τον πατερα και είς τον υίον, όμοιως δε και το βαπτισμα εί δε είς τον Μωϋσην και την νεφελην ώς είς σκιαν και τυπον Basil. Magn. "de spiritu sancto" c. XIV n. 31 (de, som Basilius her bestrider, og Basilius selv give LXX's πιστευειν τινι Betydningen af πιστευειν είς τινα); - ου πιστευει γαρ είς υίον ο μη πιστευων τφ πνευματι, ού πιστευει δε είς πατερα ό μη πιστευων τω υίω, Basil. p. s. St. c. XI n. 27; - αύτη τοινυν των Χριστιανων σωτηρια έστιν, ώστε πιστευοντες τη Τριαδι, τουτ έστι τφ Πατρι και τω Υίω και τω άγιω Πνευματι, και βαπτιζομενοι είς την αυτην μιαν θεοτητα και δυναστειαν και θεοτητα και ουδιαν, είς αύτον πιστευωμεν Theodoret. hist. eccl. V, 11; έπειδη δε άσμενος κατεδεξατο και υπηκουσε και το κελευσθεν έξεπληρωσεν, ήρετο, εί πιστευει τω Πατρι και τω μονογενει Υίφ και τφ άγιφ Πνευματι Theodoret. "Religiosa historia" XXVI Symeones; - ώς ούχ οίον τε την άληθη δικαιοσυνην έκ της κατα νομον πολιτειας καρπωσασθαι τω Δεσποτη Χριστω πεπιστευκαμεν Theodoret. til Gal. 2, 16, hvor det hedder: Είδοτες, οτι ου δικαιουται ανθρωπος έξ έργων νομου έαν μη δια πιστεως Ίησου Χριστου και ήμεις είς Χριστον Ίησουν επιστευσαμεν; - και ταυτα (Ordene i Ap. Gj. 25, 16) έλεγεν ανθρωπος ού πεπιστευκώς τω Δεσποτη Χριστω Theodoret Ep. 81; — οἱ δε τω Χριστφ πεπιστευκοτες την καινην προσηγοριαν έδεξαντο, ούκ εξ Αβρααμ καλουμενοι κ. τ. λ., Theodoret til Jes. 62, 2; -Πιστευω δε και τω άγιω Πνευματι, Presbyteren Adamantius i sin Troesbekjendelse; - πιστευών τω ένι και μονώ άληθινώ θεώ και πατρι δια Ιησου Χριστου του μεγαλου άρχιερεως κ. τ. λ., Constitt. apost. V, 6, 7.

in". Med eet Ord: Den augustinske Opfattelse kan ikke være rigtig, fordi ved den de aabenbart med hinanden beslægtede Talemaader πιστευειν είς τινα og πιστευειν τινι rives aldeles fra hinanden.

Endelig for det Tredje: Πιστευειν είς τινα maa ogsaa være beslægtet med en Række Forbindelser, hvori πιστευειν (πιστιν έγειν og πιστις) er construeret med andre Præpositioner: med ev og Dativ, "hvile med sin Tillid i Nogen" eller "Noget" (Marc. 1, 13. Eph. 1, 13. 15. Kol. 1, 4. Gal. 3, 26; sml. LXX Ps. 78, 22. Jer. 12, 6. Dan. 6, 23 og Ign. ad Philad. c. 8 ου πιστευω έν τω ευαγγελιω), med έπι og Dativ "stole paa Nogen" eller "Noget" (Luc. 24, 25. Rom. 9, 33. 10, 11. 1 Tim. 1, 16. 1 Petr. 2, 6), med έπι og Accusativ, "sein Vertrauen auf Jemanden setzen, auf ihn vertrauen" (Matth. 27, 42. Ap. Gj. 9, 42. 11, 17. 16, 31. 22, 19. Rom. 4, 5. 24), og endelig med προς τινα, "have Tillid til Nogen", "Tillid til Nogen" (Phil. v. 5. 1 Thess. 1, 8). hin Forbindelse maa saa meget mere være beslægtet med disse, som den afvexler med dem, i Særdeleshed med Forbindelsen πιστευειν ἐπι τινα (sml. Ap. Gj. 9, 42. 11, 17. 16, 31. 22, 19 med 10, 43. 14, 23, 19, 4 og Rom, 4, 5, 24 med Rom. 10, 14. Gal. 2, 16 og Phil. 1, 29). Men var nu πιστευειν είς "credendo inire in", saa vilde denne Forbindelse Intet have at bestille med de øvrige Forbindelser af πιστευειν med Præpositioner, den vilde da ikke høre i een og samme Kategori med disse. Ogsaa heraf følger, at den ikke kan have den angivne Betydning. Den augustinske Opfattelse kan altsaa heller ikke derfor være rigtig, fordi ved den de hinanden klarligen meget nær staaende Forbindelser πιστευειν είς og πιστευειν έν, έπι (med Dat. og Accus.) og προς (med Accus.) rives aldeles fra hinanden.

Hvad angaar Forklaringen af πιστευειν εἰς ved "Tro med Hensyn til", saa har den ligeledes Slægtskabet imellem



den nævnte Forbindelse og de øvrige Forbindelser af πιστευ-ELV med Præpositioner imod sig. Formedelst dette Slægtskab fordre nemlig disse Forbindelser, i hvilke der i Præpositionerne unegtelig ligger et sandselig kraftigt, localt og et dybere og rigere Begreb, at πιστευειν είς har et lignende Begreb, og forbyde de, at det har et saa abstract. farveløst, tomt og fattigt, som "tro med Hensyn til". Ogsaa ved Forklaringen "tro med Hensyn til" bliver πιστευειν είς løsrevet fra πιστευειν έν, έπι og προς, Forbindelser, med hvilke det umiskjendelig hører sammen, med hvilke det ligger paa een Linje og danner een Kategori. Men ogsaa allerede i og for sig selv, bortseet fra Slægtskabet imellem πιστευειν είς og πιστευειν med de nævnte Præpositioner, kan hin Forbindelse ikke have en Betydning, som "tro med Hensyn til", thi den er, som vi senere skulle se, den κατ εξογην specifisk christelige og maa derfor have et dybt og betydningsfuldt Indhold, et endnu dybere og betydningsfuldere end de øvrige med den beslægtede Forbindelser, hvis Toppunkt den kan siges at danne.

Valget kan saaledes kun være imellem de tre midterste af de fem ovenfor anførte Opfattelser.

Men dette Valg er ikke let.

For den Opfattelse, efter hvilken εἰς i πιστευειν εἰς og i πιστις εἰς betegner Troens, Tillidens Retning mod og Bevægelse hen til Objectet, tale de med den nævnte Forbindelse nær beslægtede Forbindelser πεποιθεναι εἰς Gal. 5, 10 og πεποιθησις εἰς 2 Cor. 8, 22 og de ligeledes med hine Forbindelser beslægtede Forbindelser ἐλπιζειν εἰς Joh. 5, 45. 2 Cor. 1, 10. 1 Petr. 3, 5, ἐλπιδα ἐχειν εἰς Αρ. Gj. 24, 15 og ἐλπις εἰς 1 Petr. 1, 21, thi i πεποιθεναι εἰς og πεποιθησις εἰς er εἰς neppe "ind i", men snarere "hen til" ("sætte sin Lid til, Tillid til"), og det samme gjælder om ἐλπιζειν εἰς, ἐλπιδα ἐχειν εἰς og ἐλπις εἰς, kun i en endnu højere Grad.

Derimod paatrænger den anden af de ovenfor anførte Opfattelser sig os, naar vi paa den ene Side komme ihu, at Præpositionerne ev og eis 19) svare til hinanden, og paa den anden Side blive var, hvorledes Forbindelserne πιστευειν έπι τινι og έπι τινα paa den Maade correspondere med hinanden, at hin Forbindelse betegner Troens, Tillidens Hvilen paa dens Object (staa, hvile med sin Tro, Tillid paa Nogen eller Noget, bygge, stole paa ham eller det), medens derimod denne betegner Troens, Tillidens Bevægelse op paa dens Object for at hvile paa samme 20) ("sein Vertrauen auf Jemanden setzen, auf Jemanden vertranen, auf Jemanden bauen"). Da opstaar nemlig uvilkaarlig den Tanke, at imellem πιστευειν έν τινι og πιστευειν είς τινα et ganske lignende Forhold turde finde Sted. som imellem πιστευειν έπι τινι og πιστευειν έπι τινα, og at følgelig, da πιστευειν έν τινι betegner Troens, Tillidens Hvile i dens Object, πιστευειν είς τινα turde betegne Troens, Tillidens energiske Bevægelse ind i Objectet for at hvile i det ("sein Vertrauen in Jemanden setzen") 21).

¹⁹) Eis af ενε, som endnu fandtes i den argiviske og kretiske Dialekt.

²⁰⁾ Ikke dens Bevægelse hen paa Gjenstanden, hvorimod Correspondentsen mellem πιστευειν ἐπι τινι og ἐπι τινα taler.

maa have staaet hinanden for den gamle latinske Kirkes Sprogbevidsthed, ser man deraf, at de ovenf. S. 359 og 361 f. nævnte oldlatinske Kirker i Symbolet ombyttede hin Forbindelse med denne, at de Kirker, som Venantius Fortunatus og Forfatteren af den pseudo-athanasianske "Enarratio in Symbolum" have tilhört, brugte i den förste og anden Artikel "Credo in" med Accusativ, i den tredje derimod "Credo in" med Ablativ (s. p. d. anf. St.), at Kirkefædre, som Hieronymus, sagde snært "credere in Patrem, in Filium et in Spiritum sanctum", snært "Credere in Patre, in Filio et in Spiritu sancto" (sml. f. Ex. "Comment. in ep. ad Ephes." 4,5 f. med Dial. ctr. Lucif. c. 12), og at It. og Vulg. constant have gjengivet det nytestamentlige πιστευειν είς το ονομα med "credere in nomine" (s. ovenf. S. 417 Anm. 15).

Hertil kommer endnu, at ved denne Opfattelse Forbindelsen bliver kraftigere, dybere og rigere end ved Opfattelsen "bevæge sig med sin Tro, sin Tillid i Retning mod, hen til" (der ligger nemlig ved den i Grunden et tredobbelt Begrebsmoment i πιστευειν είς: Begrebsmomentet af en Bevægelse hen til, Begrebsmomentet af en Gaaen, Trængen ind i og Begrebsmomentet af en Hvilen i), og at den saaledes bedst hævder sin Plads som den νατ' ἐξοχην specifisk christelige.

Ved den kommer ogsaa det Sandhedsmoment til sin Ret, som ligger i den augustinske Opfattelse.

Jeg maa derfor foretrække den for Opfattelsen "bevæge sig med sin Tro, Tillid i Retning mod, hen til".

Af det Fremsatte fremgaar forevrigt, at det norske "at tro paa" ikke er en ganske adækvat Gjengivelse af πιστευειν είς, "credere in", men egentlig udtrykker πιστευειν έπι τινι.

Jeg maa, førend jeg kan gaa over til at omtale den nytestamentlige Brug af πιστευειν εἰς, endnu gjendrive et Par Indvendinger, der kunde gjøres gjældende imod det vundne Resultat.

Vi finde hos Johannes og Paulus en Række Steder (Joh. 8, 24. 16, 27. 20, 31. 1 Joh. 5, 1. 5. Rom. 10, 9), paa hvilke der tillægges den Tro, at (ότι) Han, Jesus, er det, d. v. s. selve den højeste Gud, at Jesus er Christus, at Han er Guds Søn, at Han er Christus, Guds Søn, at Han er udgangen fra Gud, at Gud har oprejst Ham fra de Døde, saadanne Virkninger (at den Troende ikke dør i sine Synder, at han bliver frelst, at han har Livet i Jesu Navn, at han elskes af Faderen, at han besejrer Verden) og Forudsætninger (at han er fodt af Gud), som ellers kun tilskrives Troen paa Jesum (s. Joh. 1, 12. 3, 16. 18. 36. 6, 35. 40. 47. 7, 38. 11, 25 f. 12, 36. 46). Og Joh. 11, 25—27 vexle Tro paa Jesum og Tro, at Han er Christus, Guds Søn, den,

som skulde komme til Verden paa en saadan Maade med hinanden, at denne synes at være identisk med hin. Af disse Steder kunde man ville drage den Slutning, at πιστευειν είς Ιησουν dog i Grunden ikke er Andet og Mere end en Forsandtholden af visse Kjendsgjerninger, der betræffe Jesu Person, Hans Væsen, Værdighed og Historie. Og denne Slutning er virkelig bleven dragen af romerske Theologer til Bedste for det romerske Troesbegreb og imod det reformatoriske 22). Men med Uret. Paa de anførte Steder betegner nemlig Verbet πιστευειν aabenbart en saadan Tro angaaende de Jesum betræffende Kjendsgjerninger, som er uadskillelig fra og derfor falder sammen med Tillid til Hans Person, en levende, hjertelig Tro paa dem (s. Pauli Ord "dersom du tror i dit Hjerte, at Gud oprejste Jesum fra de Døde -. Thi med Hiertet tror man til Retfærdighed" i Rom. 10, 9. 10).

Det er ovenfor blevet bemærket, at Steder, som Joh. 2, 23. 8, 30 og 12, 42 stride imod den augustinske Opfattelse af πιστευειν εἰς Θεον, εἰς Ἰησουν. Men man kunde ville gjøre de samme Steder ogsaa gjældende imod den Opfattelse af πιστις εἰς Ἰησουν, hvorefter denne Forbindelse betegner Troens, Tillidens Bevægelse ind i Jesum for at hvile i Ham (eller ogsaa dens Retning mod og Bevægelse hen til Ham), og for den Opfattelse, hvorefter den ikke er Andet og Mere end tro, at Jesus er Messias, holde Ham for Messias. Men πιστευειν εἰς Ἰησουν staar dog ogsaa paa de anførte Steder (og paa lignende som f. Ex. Joh. 7, 48 og 11, 48) om Tillid til Jesu Person, en Dragelse hen til ham, en begyndende, en ganske svag Tillid og Dragelse, en liden Troesgnist (Jes. 42, 3), som ikke formaaede at fordrive hos dem, hos hvem den fandtes, Menneskefrygten og Kjærligheden til "Menneskens Ære" og

²⁹⁾ S. det ovenf. S. 413 Anm. 10 meddelte Sted hos Bellarmin.

bringe dem til offentlig at bekjende Jesum (Joh. 12, 42. 3, 1. 2), og som ved Jesu Tale kunde og maatte enten blive til en fuld Tro, der drev ogsaa til offentlig Bekjendelse (saaledes hos Nicodemus Joh. 7, 50 f. 19, 39 og sml. ogsaa Ap. Gj. 6, 7. 15, 5), eller atter forsvinde og vige for sin Modsætning (saaledes hos de troende Jøder i Joh. 8, 30 ff.), hvorfor just Jesus ikke uden videre kunde betro sig til saadanne Troende (Joh. 2, 23).

2. Hvad angaar Brugen af πιστευειν είs (samt πιστις og πιστος είs) i det Nye Testamente, til hvilken jeg nu kommer, saa maa der nærmest gjøres opmærksom paa, at denne Forbindelse her er den uden Sammenligning hyppigste blandt Forbindelserne af πιστευειν med Præpositioner ²³), et Forhold, der skyldes det johanneiske Evangelium samt Johannes's første Brev, idet den langt overvejende Del af de nytestamentlige Steder, hvor πιστευειν είς forekommer, tilhøre disse to Skrifter ²⁴), i hvilke Troens Verbum ikke forbindes med nogen anden Præposition end med den nævnte ²⁵), medens

²³⁾ Medens πιστευειν ἐπι τινι kun forekommer 5—6 Gange, hvoraf to Gange, Rom. 9, 33 og 10, 11, i gammeltestamentlige Citater, πιστευειν ἐπι τινα 6—7 Gange, hvoraf 4 Gange i Apostlenes Gjerninger og 2 Gange i Brevet til Romerne, πιστευειν οg πιστις ἐν τινι omtrent 5 Gange (paa næsten alle disse Steder er det dog ikke utvivlsomt, om ἐν hörer til πιστευειν) og πιστιν ἐχειν προς τινα samt πιστις προς τινα 2 Gange, saa forekommer πιστευειν εἰς samt πιστις εἰς οg πιστος εἰς ikke færre end 52—56 Gange (πιστευειν εἰς 47—50 Gange, πιστις εἰς 4—5 Gange og πιστος εἰς 1 Gang). Heller ikke πιστευειν τινι (og πιστον εἰναι τινι) forekommer saa ofte som πιστευειν εἰς τινα, nemlig kun omtrent 40 Gange.

²⁴⁾ Πιστευειν εls forekommer i dem 40-42 Gange, deriblandt 37-39 Gange i Johannes's Evangelium. I Herrens Mund forekommer det i det N. T. 20-23 Gange og i det johanneiske Evangelium 19-21 Gange.

²⁵⁾ Derimod findes πιστευειν τινι meget hyppig hos Johannes, een Gang ogsaa der, hvor vi ellers finde πιστευειν είς, nemlig 1 Joh. 3, 25. Ogsaa πιστευειν, ότι med en derpaa fölgende Sætning, som indeholder et Udsagn om Jesus, træffes oftere hos Johannes (s. ovenf. S. 423).

Forbindelsen i det Nye Testamentes øvrige Bøger vistnok ligeledes møder os betydelig oftere end nogen af de andre Forbindelser 26), men dog her langtfra overtræffer disse i det samme Forhold i Hyppighed, som (formedelst dens overordentlig hyppige Brug hos Johannes) i det Nye Testamente overhovedet. Heraf fremgaar, at πιστευειν είς var den Forbindelse, hvormed det christelige Troesforhold fortrins vis blev betegnet af Apostlene, og som derfor maa have været den til dette Troesforhold mest svarende, den mest christelige, den fortrins vis, fremfor alle de andre specifisk-christelige, saa at sige. Det samme følger ogsaa deraf, at vi finde den og den alene i den christelige og kirkelige Troesbekjendelse 27, et Factum, der tildels staar i Sammenhæng

²⁶) Det forekommer i dem 12-13 Gange.

^{27) &}quot;Credo in Deo Patre et in Jesu Christo et in Spiritu sancto" i nogle latinske Troesbekjendelser er en Forandring af "Credo in Deum" &c., foretagen for at undgaa Relationen af "in" til "sanctam ecclesiam" &c. S. ovenf. S. 359. I en græsk Privatbekjendelse, Presbyteren Adamantius's, hedder det Πιστευω δε και τω άγιω πνευματι (s. ovenf. S. 419 Anm. 17), og Tertullian siger i sin Relation af Troesregelen i "adv. Prax." 2 "unicum - Deum credimus" og i sin Relation af samme i "de præscriptt hærett. "Regula est autem fidei, - qua creditur, unum omnino Deum esse" &c. - Hvad de græske kirkelige Skribenter fra det förste til tredje Aarhundrede angaar, saa bruger Forfatteren af Barnabasbrevet c. 16 πιστευειν τω 9εω i Betydningen af πιστευειν είς τον 9εον, Ignatius i Brevet til Trallianerne c. 2 πιστευειν είς τον Δανατον Ιησου Χριστου og i Brevet til Smyrnæerne c. 6 πιστευειν είς το αίμα Χριστου, Justinus Martyr for det Meste πιστευειν έπι τινα (s. Dial. cum Tryph. 46. 47 [2 Gange] 83. 91. 94. 121 og "de resurr." 5), enkelte Gange dog ogsaa πιστευειν είς (Dial. cum Tryph. 70 og 131), πιστευειν τινι = πιστευειν είς τινα Dial cum Tryph. 45 og πιστιν έχειν προς τινα, πιστις προς, "fides ad" i Fragm. 15 og 2 (det sidste hos Iren. adv. hæress. 4, 6, 2) og Irenæus meget ofie πιστευειν els (s. foruden Relationerne af Troesregelen i adv. hæress. 1, 10, 1 og 3, 4, 2 endnu 4, 6, 7 "ea, quæ est in Patrem et Filium fides", 5, 8, 3 "in Patrem quidem et Filium dicunt se credere", "qui neque in Deum fidem habent" og 5, 12 "quotquot timent Deum et cre-

med, at den fortrinsvis blev brugt af Apostlene. Tildels, thi Factumet (og maaske endog selve den apostoliske Sprogbrug) turde dog ogsaa stað i Sammenhæng med Ordlyden af de af Herren indirecte foreskrevne Daabsord (βαπτισαντες αὐτους εἰς το ἀνομα του πατρος και του υίου και του άγιου πνευματος Matth. 28, 19), med hvilke jo πιστις εἰς Sεον πατερα και εἰς τον κυριον Ἰησουν Χριστον, τον υίον αὐτου τον μονογενη, και εἰς το πνευμα άγιον corresponderer.

Dernæst maa der gjøres opmærksom paa, at det, som vist, κατ' έξοχην specifisk-christelige Udtryk πιστευειν eis i det Nye Testamente paa en eneste Undtagelse nær bestandig kun har Gud eller Christus til sit Object, og at det specielt her aldrig forekommer med nogen af de i den tredje Artikels andet til sidste Led nævnte Gjenstande eller med en Gjenstand, der hører i samme Kategori med dem. Paa det eneste Sted nemlig, hvor πιστευειν είς construeres med noget Andet end Gud og Christus, 1 Joh. 5, 10, er Guds Vidnesbyrd (det i V. 6-8 nævnte, i evangeliske historiske Kjendsgjerninger, Christi Daab, blodige Død og Aandsudgydelsen paa Pintsefesten og i den apostoliske Kirke overhovedet, bestaaende reale) dets Object (ου πεπιστευκεν είς την μαρτυριαν, ήν μεμαρτυρηκεν ό θεος περι του υίου αύτου). Og i Phil. v. 5 (ακουων σου την άγαπην και την πιστιν, ήν έχεις προς τον κυριον

dunt in adventum Filii ejus". I de apostoliske Constitutioner bruges πιστευειν είς, s. 2, 26, 3. 32, 2. 6, 8, 3. 7, 38, 1. 8, 1, 4, een Gang, 5, 6, 7, πιστευειν τινι = είς τινα. De latinske Kirkelærere sige i Regelen "credere in alique m" og "in aliquid", ikke ganske sjeldent dog ogsaa "credere in alique " (s. foruden det aquilejensiske Symbol, Venantius Fortunatus's Symbol og Symbolet i "Enarratio Pseudo-Athanasiana in Symbolum" endnu Steder, som "Simpliciter in Patre et Filio et Spiritu sancto credidit et ideo baptisma consecutus est" Hieron Dial, ctr. Lucif. n. 12, og "non ita credens in resurrectione mortuorum, ut Scripturæ docent", den samme til Eph. 4, 31.

Ίησουν και είς παντας τους άγιους) finder en Chiasmus Sted, idet απουων σου την αγαπην gaar paa είς παντας τους άγιους og την πιστιν, ήν έχεις paa προς τον κυριον 'Ιησουν (a b b a) 28). - Hvad de øvrige nytestamentlige Forbindelser angaar, saa bruges πιστευειν έπι med Accusativ aldrig om Troen paa nogen Anden end Christus og Gud, πιστευειν έπι og Dativ Rom. 9, 33. 10, 11. 1 Tim. 1, 16 og 1 Petr. 2, 6 om Troen paa Christus og kun Luc. 24, 25 (Ω' ανοητοι και βραδεις τη καρδια του πιστευειν έπι πασιν, οίς έλαλησαν οί προφηται) om Troen paa de prophetiske Forjættelser, det prophetiske Ord, πιστευειν έν og πιστις έν Eph. 1, 13. 15. Kol. 1, 4. Gal. 3, 26 om Troen paa Christum og kun een Gang, Marc. I, 15 (μετανοειτε και πιστευετε έν τφ ευαγγελιφ) om Troen paa Evangeliet og πιστιν έχειν προς og πιστις προς kun om Troen paa den Herre Jesus og paa Gud. - Verberne πιστευειν og πιστιν έχειν og Nominet πιστις have altsaa, construerede med Præpositioner, i det Nye Testamente kun undtagelsesvis, nogle ganske faa (3) enkelte Gange noget Andet end en guddommelig Person til sit Object, og i disse Tilfælde er Objectet Guds Ord, det prophetiske (Luc. 24, 25) eller det evangeliske (Marc. 1, 15) verbale guddommelige Vidnesbyrd, og det Vidnesbyrd, Gud har aflagt i evangeliske Kjendsgjerninger (1 Joh. 5, 10), det reale guddommelige Vidnesbyrd, en guddommelig "sermo realis". -- Eet Skridt videre gaar Brugen af det gammeltestamentlige ב האמיך, holde forstøttet, fast eller ogsaa for varigt (eg. gjøre støttet, fast eller varigt) og derefter hænge med sin Tillid, Tro ved eller hvile

²⁸⁾ S. Winer, Gramm. S. 487 (5te Oplag). Meyer vil vistnok forbinde την πιστιν, ήν έχεις ogsaa med εἰς παντας τους άγιους, men giver dog πιστις Betydningen Troskab, idet ester ham πιστις om Troen i dogmatisk Forstand ikke vilde passe til εἰς παντας τους άγιους.

15

v

1

g

med den i 29), "glauben an", πιστευειν έν (s. LXX's Gjengivelse af Forbindelsen), af אמק stette, gjøre fast og være støttet, fast (Gesen.) eller ogsaa være varigt (μενειν, manere) og gjøre varigt, fast, støtte (Delitzsch til Gen. 15, 6) 30). Denne Forbindelse, som af LXX gjengives snart (paa de fleste Steder) ved πιστευειν τινι (1 Mos. 15, 6. 2 Mos. 14, 31. 19, 9. 4 Mos. 14, 11. 5 Mos. 28, 66. 2 Kgb. 17, 14. Cod. Alex. Jon. 3, 5. Ps. 78, 32. 106, 12. 119, 66), snart ved πιστευειν εν τινι (Jer. 12, 6. Ps. 78, 22. Dan. 6, 23), πιστευεσθαι έν τινι (1 Sam. 27, 12) og καταπιστευειν έν τινι (Mich. 7, 5), snart ved έμπιστευειν τινι (5 Mos. 1, 32), spart ved ἐμπιστευειν ἐν τινι (2 Chr. 20, 20), spart endelig ved πιστευειν κατα τινος (Job 4, 18. 15, 15. 24, 22) 31), bruges nemlig der, hvor det staar i religies Forstand, om religiøs Tro 32) 1. om Gud, paa de fleste Steder (1 Mos. 15, 6. 2 Mos. 14, 31. 4 Mos. 14, 11. 20, 12. 5 Mos. 1, 32. 2 Kgb. 17, 14. Jon. 3, 5. Ps. 78, 22. Dan. 6, 24), 2. om Guds Ord (Ps. 106, 12. 33) 119, 66) 34), og 3. om Moses,

²⁰⁾ Efter Delitzsch paa det i Texten anförte Sted "eine Stimmung und Gesinnung äussern, die ihres Gegenstandes sicher ist und sich fest auf ihn verlässt".

³⁰⁾ Hif. med \(\frac{1}{2}\) holde for stöttet, fast eller varigt og derfor skjænke Tro.

שמיקה bruges nemlig oftere om en ikke religiös Tillid (en Tillid, som Mennesker have til Mennesker 1 Sam. 27, 12. Jer. 12, 6. Mich. 7, 5. Prov. 26, 24 eller Ting 5 Mos. 28, 66. Job 24, 22 og Gud til skabte Væsener Job 4, 18. 15, 15). Saadanne Steder kunne her ikke komme i Betragtning.

ים i Relation til "og de troede paa Gud og paa Moses, hans Tjener" i 2 Mos. 14, 31. Guds Ord er forövrigt hans Forjættelser i 2 Mos. 3, 8. 17 o. s. v.

ילא האמינה בּנְפְּלְאֹתִיר א ikke "de troede ikke

Guds Tjener, den af ham sendte Frelser, Prophet og Pagtesmidler (2 Mos. 14, 31 og 19, 9) og om Guds Propheter, hans Sendebud og Organer, hans Ords Bærere, Indehavere og Formidlere (2 Chr. 20, 20).

Af det Fremsatte vil man kunne bedømme, hvorvidt Talemaaderne πιστευειν εἰς την ἐκκλησιαν, "credere in ecclesiam" og πιστευειν εἰς ἀφεσιν ἀμαρτιων, σαρκος ἀναστασιν og Ζωην αἰωνιον, "credere in remissionem peccatorum, carnis resurrectionem" og "vitam æternam" svare til den bibelske Sprogbrug, eller ej, og hvorvidt man altsaa i Overensstemmelse med denne kan henføre "in" foran, Spiritum sanctum" til alle den tredje Artikels Led, eller ikke.

Til den nytestamentlige Sprogbrug svare de anførte Talemaader kun lidet, for ej at sige slet ikke. — Selve Forbindelsen πιστευειν εἰς, den κατ' ἐξοχην specifisk christelige og som saadan symbolske, bruges jo i det Nye Testamente, trods sin overordentlige Hyppighed, paa et eneste Sted nær udelukkende om guddommelige Personer, den er her staaende, sollen om disse, og paa det eneste nytestamentlige Sted, hvor den bruges om noget Andet end om Gud, er dette en guddommelig "sermo realis" i evangeliske Christi og Kirkens Historie tilhørende Kjendsgjerninger. — Og hvad angaar de fire andre beslægtede nytestamentlige Forbindelser, saa bruges to af dem ligeledes kun undtagelsesvis, hver paa eet Sted, om noget Andet end Gud, og er det, de her brugès om, Guds Ord, medens de to andre Forbindelser ene og alene bruges om guddommelige Personer.

Gunstigere for Relationen af eis til Leddet om Kirken synes Sagen at stille sig, naar man ser hen til den gam-

paa hans Undergjerninger", men "de troede ikke ved" eller "trods hans Undergjerninger". Man ser dette af 4 Mos. 14, 11, et Sted, til hvilket Psalmestedet staar i Relation S. J. H. Michaelis og Hengstenb. til Stedet.

t

meltestamentlige Sprogbrug. Her tales der nemlig paa to Steder om האמין במשה d. v. s. om πιδτευειν έν Mωΰσει, og paa eet Sted om הַאָּמִין בַּנְבֵיאִים, d. v. s, om πιστευειν έν τοις προφηταις, men med πιστευειν έν Μωϋσει og πιστευειν έν τοις προφηταις er πιστευειν έν τη έκκλησια eller είς την έκκλησιαν forsaavidt analog, som ogsaa Kirken er Guds Ords Bærer, Indehaver og Formidler for den Enkelte. Desforuden kunde man til Gunst for πιστευειν είς την εμκλησιαν ogsaa endnu gjøre gjældende, at Paulus i 1 Cor. 10, 2 taler om, at Fædrene bleve døbte είς τον Μωϋσεα, og at jo βαπτισμος είς τινα og πιστις είς τινα svare til hinanden, saa at man altsaa ligesaagodt kunde sige πιστευειν είς Μωϋσεα, som βαπτιζεσθαι είς Μωΰσεα. Det Gamle Testamente taler jo ogsaa virkelig om אמרן במשה, hvad LXX gjengiver ved אומרן. hvad LXX τω Μωύσει, et Udtryk, der efter Rom. 4, 5 (τω δε μη έργαζομενφ, πιστευοντι δε έπι τον δικαιουντα τον άσεβη sml. med 3 (Επιστευσεν δε 'Αβρααμ τφ Θεω) er = πιστευειν ἐπι Μωϋσεα og efter de græske Kirkefædres med deres egen Sprogbrug overensstemmende Opfattelse (s. ovenf. S. 419 Anm. 17 og Basilius den Store "De Spiritu sancto" c. XIV n. 31) = πιστευειν είς Μωΰ- $\sigma \varepsilon \alpha$. — Men herimod kan siges 1. at der dog altid endnu bliver en Forskjel imellem Troen paa den gammeltestamentlige Pagtesmidler og de gammeltestamentlige Propheter og Troen paa Kirken, idet hine vare Guds umiddelbare Sendebud og Organer, hvis Ord var indblæst af Gud og ufejlbart, og 2. at Moses baade i 1 Cor. 10, 2 og i 2 Mos. 14, 31 og 19, 9, som allerede Basilius p. d. anf. St. n. 31 og 33 og Lampe til Joh. 1, 12 have bemærket, som det Gamle Testamentes Frelser og Pagtesmidler er Christi gammeltestamentlige typiske Repræsentant. Formedelst denne hans Stilling kunde der tales ej alene om האמיך האמיך המנדע בי מינס אומדע בי הואמיך בי הואמין בי הואמים,

men endogsaa om $\beta \alpha \pi \tau \imath 2 \epsilon \sigma 9 \alpha \imath$ εἰς αὐτον, medens vel Ingen vil paastaa, at man kan tale om $\beta \alpha \pi \tau \imath 2 \epsilon \sigma 9 \alpha \imath$ εἰς $\tau \eta \nu$ ἐνκλησιαν.

Naar man betænker, at πιστευειν είς i det Nye Testamente er staaende og sollen om Troen paa guddommelige Personer og næsten ganske udelukkende bruges herom, at Brugen af πιστευειν είς, "credere in" i Troesbekjendelsen staar i den inderligste Sammenhæng med dette Udtryks nytestamentlige Brug, og at mionis sis, "fides in" her udsiges om de tre guddommelige Personer, Fader, Søn og Helligaand, saa vil man indse, hvor misligt og utilraadeligt det er, at ville henføre den tredje Artikels πιστευειν είς til Mere end Leddet om den Helligaand, at ville henføre det ogsaa til Leddene om Kirken, Syndernes Forladelse, Kjødets Opstandelse og det evige Liv. - Symbolets Organisme og den urchristelige Sprogbrug række med Hensyn til Nødvendigheden af at indskrænke Relationen af den tredje Artikels "in" til denne Artikels første Led umiskjendelig hinanden Haanden.

Jeg kommer nu til Besvarelsen af det Spørgsmaal, om det er dogmatisk rigtigt og forsvarligt at tro paa Kirken, paa Syndernes Forladelse, paa Kjødets Opstandelse og paa det evige Liv og at tale om Tro paa alt dette.

Deres Tankegang, som have besvaret dette Spørgsmaal benegtende, har efter det om Spørgsmaalets Historie Fremsatte for det Meste været Følgende: Πιστευειν εἰς, "credere in", "at tro paa" er at sætte sin Lid og Fortrøstning til Noget; sætte sin Lid og Fortrøstning kan man alene til en absolut, uendelig Person, til en Person, der har guddommelig Natur og Væsen, til En, der er Gud; men om de i den tredje Artikel efter den Helligaand nævnte Gjenstande og specielt om Kirken gjælder dette ikke, de ere ikke Gud; følgelig kan man ikke tro paa dem og tale om Tro paa dem.

At tro paa Kirken (paa det Spørgsmaal, om man kunde tro paa denne og tale om Tro paa den, indlod man sig som oftest alene eller dog fornemmelig, som jo da ogsaa dette Spørgsmaal er Hovedspørgsmaalet), at tro paa Kirken vilde være at sætte sin Lid til en Skabning og altsaa stride imod det første Bud, være Afguderi, og Talemaaden at tro paa Kirken en afgudisk og blasphemisk Talemaade.

Hvad derimod angaar dem, som have givet et bekræftende Svar paa Spørgsmaalet, saa har den ene Del af dem (Grækerne og de ovenfor nævnte romerske Katholiker) ved Tro paa Kirken tænkt paa Kirken som Læreautoritet, medens den anden (de, som iblandt os have besvaret Spørgsmaalet bekræftende) derved har tænkt paa Kirken som Naademidlernes Bærer. Efter de Førstnævnte er at tro paa Kirken det samme som at forlade sig paa, at Kirken er i Besiddelse af Sandheden, den fulde Sandhed, idet den har faaet den overleveret i sine hellige Skrifter og i sine Dogmer og ledes af Guds Aand, saa at den ikke kan fejle ("ecclesia non potest errare"); efter de Sidstnævnte er at tro paa Kirken det samme som at forlade sig paa, at Kirken besidder og forvalter de Midler, ved hvilke Bekjenderen bliver delagtig i Samfundet med Christus, Ordet og de to Sacramenter, og saaledes i den evige Salighed, og at han følgelig bliver salig og kun kan blive salig i den og ved dens Tjeneste ("extra ecclesiam nulla salus"). At tro paa de Helliges Samfund og Syndernes Forladelse er efter Disse (Hine have ikke indladt sig paa nogen Forklaring heraf) at forlade sig paa, at den Forening i Aanden, hvori den Troende staar med alle Hellige, er til hans Salighed, og at Gud giver Bekjenderen og alle Christne Syndernes Forladelse, og at denne Forladelse gjør ham og dem salige.

Er det nu dogmatisk rigtigt og forsvarligt at tro paa Kirken i den førstnævnte Forstand, eller, da at tro paa samme Tidsskr. f. den evang.-lutherske Kirke. VIII Bd. 3 II. i denne Forstand ikke er væsentlig forskjelligt fra at skjenke den Tro (at skjenke den Tro med Hensyn til dens Ord, skjenke dens Ord Tro, tro paa dens Ord), er det dogmatisk rigtigt og forsvarligt at skjenke Kirken Tro, tro den, "credere ecclesiæ"? og er det fremdeles rigtigt og forsvarligt at tro paa Kirken i den sidstnævnte Forstand?

Hint Spørgsmaal maa efter min Formening besvares med Nej.

Det er sandt: Gud har betroet Kirken Sandheden, og det er umuligt, at den hele christelige Kirke skulde fejle i de grundvæsentlige og til Frelse uomgjængelig nødvendige Troeslærdomme, "in fundamento fidei salvifico". Den er jo efter Apostelens Ord Sandhedens Pille og Grundvold (1 Tim. 3, 15), og Herren har jo lovet den at ville være med den indtil Verdens Ende (Matth. 28, 20) og givet den den Forjættelse, at Helvedes Porte ikke skulle faa Overhaand over den (Matth. 16, 18). Men for det Første besidder dog Kirken ikke nogen selvstændig, uafhængig og absolut, ubetinget Autoritet, men kun en af Guds Ord laant og afhængig og ved det betinget, ikke den højeste, men kun en underordnet. Derfor maa den Troende altid gaa tilbage fra den til Guds Ord, Guds Ord i de prophetiske og apostoliske Skrifter, og kan han kun hvile med sin Tro i dette Ord, kun her finde den fulde, endelige og egentlige Troeshvile, og det saa meget mere, som det er muligt, at den største Del af Kirken, ja næsten hele Kirken til en Tid farer vild i Ting, som høre wed til Fundamentet, og som denne Mulighed efter Kirkehistoriens Vidnesbyrd undertiden er bleven til Virkelighed. For det Andet kan endog den hele Kirke fejle i mere eller mindre underordnede, omend derfor ikke aldeles uvæsentlige, betydningsløse og uvigtige Troeslærdomme 35).

⁸⁵) Som "doctrix, magistra" kan og maa man dog skjænke Kirken

Hvad angaar Troen paa Kirken i den sidstnævnte Forstand, saa maa man skjelne imellem et dobbelt Spørgsmaal: det Spørgsmaal, om den Anskuelse, som man hos os har fundet udtalt i de Ord "at tro paa Kirken", er dogmatisk forsvarlig eller ikke, og det Spørgsmaal, om denne Anskuelse virkelig ligger og kan ligge i de anførte Ord, eller om de ikke udtrykke noget Andet, og det Noget, som ikke er rigtigt og forsvarligt.

I det første Tilfælde bør man ikke hylde den Anskuelse, som man finder udtalt i Ordene, i det sidste bør man ikke finde Anskuelsen udtalt i Ordene og bruge Ordene som Udtryk for Anskuelsen.

Jeg maa besvare hint Spørgsmaal med Ja, dette med Nej.

Det er jo nemlig fuldkommen rigtigt og en højst vigtig og dyrebar Sandhed, at Kirken og alene den besidder og forvalter de Midler, ved hvilke et Menneske bliver delagtigt i Samfundet med Christus og i den evige Salighed, og at derfor Saligheden ene er at finde og faa i den og ved dens Tjeneste, og at vi derfor kunne og bør forlade os herpaa.

Derimod tror jeg ikke, at denne Sandhed er udtalt i Ordene "at tro paa Kirken", men at der i disse ligger noget Andet, nemlig enten det, at man sætter sin Lid til selve de Helliges Forsamling, til den blotte Forsamling af de Hellige, bortseet fra Naademidlerne, som findes i samme, eller fra den Helligaand, som virker i den gjennem disse Naademidler, altsaa til en Forsamling af Mennesker, eller ogsaa det, at man sætter sin Lid til de Helliges Forsamling med dens Naademidler ved Siden af Gud, eller at man sætter sin Lid hertil som til noget Selvstændigt, for sig selv ved Siden af Gud Staaende. I det første Tilfælde staar ved Ordet "Kirke"

Tro, og ligesaa kan og maa man skjenke Kirken Tro, forsaavidt som den i sin Helhed ikke kan fejle i Ting, der höre til Fundamentet.

(ἐκκλησια, "ecclesia") den blotte Forsamling af de Hellige, en blot Forsamling af Mennesker for den Hørendes Sjæl, i det andet Tilfælde den og de Naademidler, som findes i den og forvaltes af den; hvorved der endnu maa bemærkes, at Hint er det Nærmestliggende, idet ved Talemaaden "at tro paa Kirken" Tanken paa det blotte Samfund uvilkaarlig trænger sig i Forgrunden, som jo da ogsaa alle de, som have forkastet Troen paa Kirken, have havt dette og alene dette for Øje.

Aarsagen til, at det forholder sig som angivet, ligger deri, at ved Talemaaden "at tro paa Kirken" det, som man egentlig skal sætte sin Lid til: Gud, den Helligaand, der virker i Kirken gjennem dens Naademidler, eller, om man vil, selve Kirkens Naademidler, ikke bliver nævnt og derfor heller ikke umiddelbart træder os imede, men først ad Reflexionens Vej maa faaes ud af det, som virkelig bliver nævnt (den Helligaand, Tillidens egentlige Gjenstand, ved en stærkere, Naademidlerne ved en svagere Reflexion), medens just det udtrykkelig bliver betegnet som Gjenstand for Tillid, som i og for sig selv ikke kan være det.

Til det Anførte kommer endnu en særlig Omstændighed, som vistnok ikke strider imod Brugen af Talemaaden "at tro paa Kirken" i Almindelighed, men dog imod Relationen af "in" foran "Spiritum sanctum" til Leddet om Kirken.

I Troesbekjendelsen er ikke blot den enkelte Christne, men ogsaa hele den christelige Kirke det sin Tro bekjendende Subject. Men hvis nu "in" foran "Spiritum sanctum" ogsaa skulde høre med til Leddet om Kirken, saa vilde jo denne dermed udtale Tro paa sig selv. Man kunde vistnok sige, at i Troesbekjendelsen den sin Tro bekjendende Kirke er de Helliges Forsamling, den Kirke derimod, paa hvilken Tro bekjendes, Samfundet tilligemed de Naademidler, som findes i og forvaltes af det, eller selve disse Naademidler, eller ogsaa

den Helligaand, som virker i og gjennem de af Samfundet forvaltede Naademidler. Men, bortseet fra, at det er noget misligt at tage Kirken som det sin Tro bekjendende Subject og Kirken som det Object, paa hvilket Tro bliver bekjendt, i forskjellig Betydning, saa kan dog ved ἐνικλησια, "ecclesia" Samfundets Moment aldrig tænkes borte, og det saa meget mindre, som det just er dette, der alene nævnes (ἐνικλησια) og derved træder stærkt i Forgrunden.

Følelsen af, at Talemaaden "at tro paa Kirken" ikke vel kan forstaaes anderledes end paa den ovenfor angivne Maade, er det nu ogsaa, der har bevirket, at saa godt som hele Vesterlandet, og at specielt vor Kirke ikke har villet vide Noget af den, og derfor heller ikke Noget af en Relation af Præpositionen "in" foran "Spiritum sanctum" til Leddet om Kirken. At den vesterlandske og i Særdeleshed den lutherske Kirke skulde have gjort dette, fordi de søgte Salighed ved noget Andet end de kirkelige Naademidler, vil vel Ingen vove at paastaa. Man maa snarere omvendt forundre sig over, at den vesterlandske Middelalder, der, behersket af den hierarchiske Aand, nærede saa overvættes store Tanker om Kirkens Højhed og Myndighed, ikke er afvegen fra den vesterlandske Oldtids Anskuelse i denne Sag, og at især den nyere romersk-katholske Kirke, som i sin contrareformatoriske Iver, der har ladet den fixere mere end een mod Evangeliet stridende Lære, som i Middelalderen endnu ikke var almindelig anerkjendt og vedtagen af Kirken, og overhovedet overskride den forreformatoriske Tids Grændser og derved tildels sætte sig i Opposition til den, dog væsentlig ikke har opgivet denne Anskuelse, og det uagtet de ikke manglede al oldkirkelig Hjemmel derfor 36). At næsten hele den gamle vesterlandske Kirke havde hyldet den Anskuelse, at "credere in"

³⁶) Et Forsög i denne Betning er dog blevet gjort af enkelte katholske Polemikere. S. ovenf. S. 384.

alene kunde siges om Gud, og derfor forkastet Talemaaden credere in Ecclesiam" og Relationen af den tredje Artikels "in" til Leddet om Kirkeu, og at i Særdeleshed Augustin havde udtalt hin Anskuelse, dette er trods denne Kirkefaders ganske overordentlige Anseelse i Middelalderen og Middelalderens traditionalistiske, det Overleverede fastholdende og repeterende Character ikke tilstrækkeligt til at forklare den førstnævnte Foreteelse, og endnu mindre formaar det at forklare den sidstnævnte. - At den oldgræske Kirke har gjentaget eis foran Leddet om Kirken og den tredje Artikels øyrige Led, vilde endog i det Tilfælde være af mindre Vegt, at det var sikkert, at eis her har været mere end Exponent for Accusativforholdet. Den oldgræske Kirke havde nemlig, sysselsat med Læren om den treenige Gud og om Christi Person, Omraadet for dens Opgave, sin Opmærksomhed kun i meget ringe Grad henvendt paa Læren om Kirken og var derfor i Alt, hvad denne betræffer, mindre klar; som jo da ogsaa Occidenten ved at udelade i Nicænum "in" foran "unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam" næsten kan siges at have underkjendt dens Dom angaaende Brugen af πιστευειν είς έκκλησιαν.

Men sæt nu ogsaa, at Talemaaden "at tro paa Kirken" skulde kunne udtrykke, hvad man har fundet i den, saa vil dog det neppe kunne negtes, at den ikke kan siges at være noget simpelt og naturligt, klart og adækvat og let-forstaaeligt Udtryk derfor. Men forholder det sig nu saaledes, saa er den let udsat for Misforstaaelse og Misbrug og derfor skikket til at fremkalde og nære urigtige Tanker 37), vække

³⁷) Urigtige eller uklare Talemaader drage uvilkaarlig og med en vis Nödvendighed urigtige Tanker efter sig, om ikke allerede hos dem selv, som först bruge dem og sætte dem i Curs, saa dog hos Andre, som bruge dem efter. De ere derfor farlige og man bör afholde sig fra at bruge dem (sml. Steder, som 2 Tim. 1, 13 og 1 Cor. 1, 10).

en

ls

in

rs

-

g

r

Anstød og volde Forvirring, og bør man følgelig afholde sig fra Brugen af den og udtrykke den rigtige Tanke, som man forbinder med den, paa en anden Maade, og hævde den Sandhed, man vil fremhæve og gjøre gjældende, ved andre Midler. Og man bør gjøre dette saa meget mere, som næsten hele Vesterlandet og i Særdeleshed vor egen Kirke hidtil har opfattet Talemaaden saaledes, at den udtrykker en forkastelig Tanke, og derfor ogsaa har forkastet den, hvorved den for de Flestes Øren er bleven end mere stødende, end den allerede i og for sig selv er 38).

Heller ikke Talemaaderne "at tro paa de Helliges Samfund", "at tro paa Syndernes Forladelse" o. s. v. ere rigtige eller dog ialfald klare og heldige Udtryk for de ovenf. S. 433 anførte aldeles rigtige Tanker. Dog ere disse Talemaader ikke saa anstødelige som Talemaaden "at tro paa Kirken", fordi ved dem ikke, som ved denne, en Forsamling af Mennesker, af Skabninger staar der som Tillidens Gjenstand, eller de Helliges Forsamling med de Naademidler, som findes i og forvaltes af den, staar der ved Siden af Gud som en saadan.

³⁸⁾ At Talemaaden "at tro paa Kirken" er udsat for Misforstaaelse og derfor ikke maa bruges uden Videre og overalt, uden Forsigtighed og i hvilkensomhelst Sammenhæng, indrömmes ogsaa af Enkelte iblandt dem, som ere af den Mening, at den findes i Troesbekjendelsen, idet den tredje Artikels "in" ogsaa gaar paa Leddet om Kirken og de paa samme fölgende Led, og at den derfor i og for sig selv er rigtig og tilladelig, og at man under visse Omstændigheder bör bruge den. "Desuagtet, eller maaske snarere paa Grund af, hvad ovenfor er bemærket om Tro paa Aanden i Kirken og Kirken i Aanden", bemærker Biskop Kierkegaard i "Ældre Smaaskrifter" S. 126 f., "er jeg idetmindste overbevist om, at Man ikke let udenfor Bekjendelsen eller anden Sammenhæng, der gjör Forholdet klart, skal bruge Udtrykket: Tro paa Kirken. Og jeg deler forsaavidt den Fölelse, hvortil der ovenfor strax efter vil findes tydet hen, at Misbrugen og i alt Fald Misforstaaelsen ved det Led ligger nærmere, end naar der nævnes f. Ex. Tro paa Syndsforladelse o. s. v.". Sml. ogsaa Tanners ovenf. S. 384 f. anförte Ord: "Nihilominus, quia hic modus loquendi minus usitatus est, ubi de fide supernaturali agitur, non passim et sine circumspectione usurpandus videtur".

Forevrigt kan Præpositionen "in" naturligvis ikke refereres til "sanctorum communionem" &c., naar den ikke kan refereres til "sanctam ecclesiam catbolicam".

Efter saaledes at have behandlet den første Del af Spørgsmaalets dogmatiske Side, gaar jeg nu over til at behandle dens anden og dermed afslutte Behandlingen af hele Spørgsmaalet.

Naar man blot forbinder den tredje Artikels første Ord, Verbet "credo", og ikke tillige dets andet, Præpositionen "in", med "sanctam ecclesiam catholicam", saa at den nævnte Artikels andet Led kommer til at lyde "credo sanctam ecclesiam catholicam", saa udsiger Bekjenderen i dette Led, at han tror, at en hellig almindelig Kirke, eller at den hellige almindelige Kirke er til, saa udtaler han i samme Tro paa dens Tilværelse, thi "credo sanctam ecclesiam catholicam" er og kan ikke være Andet end "credo esse sanctam ecclesiam catholicam".

Men her opstaar nu først og fremst det Spørgsmaal: Kan Tilværelsen af en hellig almindelig Kirke eller af den hellige almindelige Kirke siges at være en Gjenstand for Tro? Sees ikke det Samfund, som kaldes Kirken, den christelige Kirke med legemlige Øjne, bliver man det ikke var med de ydre Sandser og med Fornuften, og er ikke saaledes dens Tilværelse en Gjenstand for Viden? Maa man ikke derfor sige: Dersom Kirkens Tilværelse havde skullet blive betegnet i Symbolet som Object for en Handling af Bekjenderen, saa havde den Handling "at vide" og ikke den Handling "at tro" maattet blive nævnt som denne Handling, eller saa havde den tredje Artikels andet Led maattet lyde: "Scio (esse) sanctam ecclesiam catholicam" (et Udsagn, der rigtignok ikke havde hørt hjemme i Troes bekjendelsen) og ikke: "Credo (esse) sanctam ecclesiam catholicam"? Viser ikke saaledes selve det Verbum

"credo", hvormed den tredje Artikel begynder, at ogsaa den paa dette Verbum følgende Præposition "in" maa henføres til "sanctam ecclesiam catholicam?" eller med andre Ord: viser ikke den Omstændighed, at det er Verbet "Credo", som er forbundet med "sanctam ecclesiam catholicam", at ikke det alene kan være forbundet med disse Ord, men at ogsaa Præpositionen "in" maa være forbundet med dem? Eller, om man vilde sige, at "credo" i Begyndelsen af den tredje Artikel, forsaavidt som det hører til "sanctam ecclesiam catholicam", kun betegner en Overbevisning, der hviler paa en sandselig Iagttagelse og paa Fornuftslutninger, hvorledes kan en saadan Tro, som ikke er forskjellig fra en Viden, som ogsaa Jøder, Muhammedanere og Hedninger kunne have, være udtalt i Symbolet, hvori ellers den egentlige Tro bliver bekjendt, og som indeholder de Christnes Tro eller den christelige Tro? hvorledes er det fremdeles muligt, at "Credo" forsaavidt, som det gaar paa den Helligaand og paa de efter den hellige almindelige Kirke nævnte Gjenstande, skulde betegne en Tro i egentlig Forstand, for den hellige almindelige Kirkes Vedkommende derimod en Tro, der ikke er forskjellig fra en Viden? og hvorledes lader endelig Kirkeprædikatet "sancta" i "sanctam ecclesiam catholicam" sig forene med et "credo", som er = "scio"? 39).

now hellige almindelige Kirke, virkelige ar bleven bestridt med den Indvending, at ogsaa Ikke-Christne kunne bekjende denne Tro (og altsaa en Kirkes Tilværelse ikke er nogen Gjenstand for Tro), vil man se af fölgende Ytring af Pastor Fr. Wexelsen i "Kirkeligt Folkeblad" Aarg. 1864, S. 394: "Ved det förste Tillæg (Tillægget "at være") skal Troen "paa den hellige almindelige Kirke" forandres til den Tro, at der er (etsteds i Verden) en saadan Menighed til, Noget, som vistnok selv Kirkens bitreste Fiender, der dog negte og ikke bekjende Troen, godt kan indrömme". Anderledes dömmer dog den "omarbejdede" Forklaring, thi her gives paa det Spörgsmaal (Sp. 414): "Hvad vil det nu sige, at du tror paa den hellige almindelige Kirke?"

Disse Spørgsmaal turde være besvarede med følgende Bemærkninger.

1. Naar i den tredje Artikels andet Led den Tro bliver bekjendt, at en hellig almindelig Kirke er til, saa er med denne Kirke ikke ment et udvortes Samfund af Mennesker, i hvilket Troen paa Jesum af Nazareth bliver forkyndt, og visse ydre Handlinger (Daaben og Nadveren) blive foretagne, og som bekiender hin Tro, eller saa bliver, for at tale med den augsburgske Confessions Apologi, med den ikke ment en "societas externarum rerum et rituum", "verbi, professionis et sacramentorum". Et saadant Samfunds Tilværelse er rigtignok ikke nogen Gjenstand for Tro, men for Viden, og, naar man siger om det, at man tror, at det er til, saa er denne Tro realiter ikke forskjellig fra, men kun et andet Udtryk for en Viden, og har den derfor Intet at bestille med den Tro, der bekjendes i Symbolet. Men det Samfund, om hvilket vi i dette bekjende, at vi tro, at det er til, er, for igjen at bruge vore Bekjendelsesskrifters Ord "congregatio sanctorum et vere credentium" (Conf. Aug. Art. VIII), "die heiligen Gläubigen und die Schäflein, die ihres Hirten Stimme hören" (Art. Smalcald. P. III Art. XII), "congregatio sanctorum, in qua evangelium recte docetur et recte administrantur sacramenta" (Conf. Aug. Art. VII), "societas fidei et Spiritus sancti in cordibus, quæ tamen habet externas notas, ut agnosci possit, videlicet puram evangelii doctrinam et administrationem sacramentorum consentaneam evangelio Christi", "congregatio sanctorum, qui habent inter se societatem ejusdem evangelii seu doctrinæ et ejusdem Spiritus sancti, qui corda eorum renovat, sanctificat et gubernat"

det Svar: "Först, at jeg er overbevist om, at denne Kirke er til".

(Apolog. Conf. Aug. Art. IV). Tilværelsen af dette Samfund, af "ecclesia proprie dicta" 40), kan ikke vides, men den maa troes. Thi vistnok kunne Ordet og Sacramenterne, som forkyndes og forvaltes i det, iagttages med Sandserne og Fornuften, og kan det selv kjendes paa de nævnte Naademidler, som ere dets ydre Mærker, d. v. s. kan man kjende paa dem, at det selv maa være til, og vide, at der overalt, hvor de findes, maa være Medlemmer af det forhaanden; men 1) man kan dog ikke blive selve Forsamlingen var med sine Sandser og sin Fornuft, uagtet den bestaar af synlige Medlemmer, idet Troen og den Helligaand i Hjerterne, hvis fælles Besiddelse gjør et vist Antal Mennesker til Kirken, ere usynlige og for Fornuften ufattelige Ting, men man maa tro den, tro, at den er til 41);

^{40) &}quot;Quamquam ecclesia proprie sit congregatio sanctorum et vere credentium", Conf. Aug. Art. VIII

⁴¹⁾ Sml. Joh. Gerhards (og Dresdner Katechismens) ovenf. S. 399 (og 401) anförte Ytringer og især fölgende Steder hos Luther: "Alle Christen in der Welt beten also: "Ich glänbe in den heiligen Geist, eine heilige christliche Kirche, Gemeinschaft der Heiligen". Ist der Artikel wahr, so folget daraus, dasz die heilige christliche Kirche Niemand sehen kann noch fühlen; mag auch nicht sagen, siehe hier oder da ist sie. Denn was man gläubet, das siehet oder empfindet man nicht. Wie St. Paulus Ebr. 11, 1 lehret. Wiederum, was man aber siehet oder empfindet, das gläubet man nicht", "Antwort auf das überchristliche, übergeistliche und überkünstliche Buch des Bocks Emsers zu Leipzig, nebst einem Anhang an Murnar, desselben Gesellen", Walch XVIII, 1654 f. - "Darum bekennen wir recht im Glauben, da wir sagen. "Wir gläuben eine heilige christliche Kirche; denn sie ist unsichtbar, lebet im Geist, an einer Stätte, dahin Niemand kommen kann: derhalben man ihre Heiligkeit nicht sehen kann. Denn Gott verdecket und verhüllet sie also mit Schwachheit, Sünden, Irrthümern, mit mancherlei Leiden und Aergernissen, dass wir sie mit unsern Sinnen nirgend finden können, Die solches nicht wissen und sehen, wie die, so da getauft sind, das Evangelium haben und gläuben, noch Schwachheit, Sünde und andere Gebrechen an ihnen haben, ärgern sich so balde, und halten, sie gehören nicht zur Kirche; fassen darnach solche Gedanken, als wäre die

2) man kan ikke se og vide, men kun tro, at Ordet og Sacramenterne besidde Kraften til at skjenke

rechte Kirche allein die Geistlosen, das ist der Pabst mit seinem Haufen, weil sie ausserlich anders geberden mit Kleidung, Speisen, Statten &c. denn der gemeine Christenmann (davon denn menschliche Vernunft hoch und viel halt); meynen derhalben, sie seyn die heilige und rechte Christliche Kirche; so sie doch unsern HErren Gott allein mit Lippen ehren, und ihm vergeblich dienen, weil sie nicht Gottes Wort, sondern allein solche Gebote üben und lernen, die da Menschenlehre sind, Matth. 15, 9. Welche nun solche Gedanken haben von der Kirche, verkehren stracks den Artikel unseres Glaubens, da wir sprechen. "Ich gläube eine heilige christliche Kirche", und machen aus dem Glauben ein Sehen. Aber solche menschliche Gerechtigkeit und selbsterdichtete Heiligkeit ist im Grunde der Wahrheit nichts anders, denn eine rechte geistliche Zauberey, damit beyde, Augen und Herzen der Menschen, verblendet und von dem Erkenntnisz der rechten wahrhaftigen Heiligkeit verführt werden", "Ausführliche Erklärung der Epistel an die Galater" Walch VIII, 2745 f. - "Wer aber mehr glaubet, hoffet und liebet, der ist ein besserer Christe; also, dasz es offenbar ist, dasz die Christenheit eine geistliche Gemeine sey, die unter den weltlichen Gemeinen nicht mag gezählt werden, als wenig als die Geister unter die Leiber, der Glaube unter die zeitlichen Güter. Das ist wol wahr, dasz gleich wie der Leib ist eine Figur oder Bild der Seelen; also ist auch die leibliche Gemeine ein Fürbild dieser Christlichen, geistlichen Gemeine; dasz gleich wie die leibliche Gemeine ein leiblich Haupt hat, also auch die geistliche Gemeine ein geistlich Haupt. - Darum habe das veste, wer nicht irren will, dass die Christenheit sey eine geistliche Versammlung der Seelen in einem Glauben, und dasz Niemand seines Leibes halben werde für einen Christen geachtet; auf dasz er wisse, die natürliche, eigentliche, rechte, wesentliche Christenheit stehe im Geiste, und in keinem äusserlichen Dinge, wie das mag genennet werden. Denn alle anderen Dinge mag haben ein Unchriste, die ihn auch nimmermehr einen Christen machen, ausgenommen den rechten Glauben, der allein Christen machet. Darum heiszt auch unser Name Christgläubige und am Pfingsttage wir singen: "Nun bitten wir den heiligen Geist Um den rechten Glauben allermeist. Auf diese Weise redet die heilige Schrift von der heiligen Kirchen und Christenheit, und hat keine andere Weise zu reden", "Vom Pabstthum zu Rom wider den hochberühmten Romanisten zu Leipzig", Walch XVIII, 1212-14. - "Wo wilt du nun suchen die, so Gott fürchten? Zu Rom oder zu Jerusalem? Wahrlich an keinem gewissen Orte darfst du sie suchen, sondern im Troen og den Helligaand i Hjerterne og til herved at frembringe en Forsamling af Hellige, og at

Glauben und im Geist, an allen Orten, wo du nur wilt, findest du sie. Also auch, wenn willt du sie finden? Morgen, über ein Jahr? Nein, wahrlich; sondern im Glauben und im Geist, wenn du nur wilt. Desgleichen, wenn man fragt: Was sollt du für Leute suchen? Den Pabst? die Bischöfe? die Mönche oder Nonnen? Nein, wahrlich im Glauben und im Geist, einen jeglichen. Denn die Gläubigen fürchten Gott allein, welche an keine Stätte, noch Zeit, noch Person gebunden seyn", "Auslegung der 22 ersten Psalmen", Ps. 22 v. 26, Walch IV, 1813 f. - "Du möchtest aber sagen: So nun die Kirche ganz im Geist und gar ein geistlich Ding ist, so wird Niemand wissen mögen, wo ihrer ein Stück in der ganzen Welt ist; das wäre eine fremde unerhörte Sache. Denn allein darum zeigen wir den Pabst an, damit man doch die Kirche an einem gewissen Ort zu finden wisse. Was wäre es sonst, dasz uns Christus lehret, man sollte die Schäflein weiden Joh 21, 16. 17 -: so die Gläubigen nirgend in der ganzen Welt an gewissen Stätten möchten gefunden werden. Denn wer will den Geistern predigen? Oder welcher Geist wird uns predigen? Darum so muss vonnöthen die Kirche ihren Leib und ihre Stätte haben. - Dazu ist das meine Antwort: Wiewohl die Kirche in dem Fleisch lebet, so lebet sie doch nicht nach dem Fleisch -. Also auch wiewohl die Kirche an einer Stätte etwa in Geschäften und Werken dieser Welt ihren Wandel führet, noch soll sie nicht nach denselbigen geurtheilt werden. Denn Christus nimmt älle Stätte hinweg, da er spricht: "Das Reich Gottes kommt nicht mit äusserlichen Geberden, man wird auch nicht sagen hie oder da ist es. Denn sehet das Reich Gottes ist inwendig in euch" Luc. 17, 20 f. - Nun zu gleicher Weise, als die Kirche nicht sein mag ohne Essen und Trinken in diesem zeitlichen Leben, und dennoch das Reich Gottes nicht ist, weder Essen noch Trinken, wie Paulus lehret, Rom. 14, 17: also ist sie auch nicht ohne Stätte und ohne Leib, noch sind dieselbigen Stätte und Leib nicht die Kirche, gehören auch die Kirche gar nichts an", "Offenbarung des Antichrists aus dem achten Capitel des Propheten Daniels, wider Ambrosium Catharinum, 1521, Walch XVIII, 1792 f. - "Wer wollte aber gläuben, dasz die Kirche oder Gemeinde hier zu Wittenberg, Kemberg und andere, da Gottes Wort und die Taufe sind, vor Gottes Augen elfenbeinerne Palläste sind? Und ist doch in der Wahrheit also. Denn das Wort, Predigtamt, Absolution, Taufe, Abendmahl, die Christus gestifftet und eingesetzt und der Kirche befohlen hat, die sind der edle, theure Schatz, so die Kirche zieren und heiligen, davon sie so herrlich gehalten soll werden. - Dasz du aber solche Herrlichkeit

de ogsaa virkelig have skjenket hine og frembragt en saadan, idet jo denne i og for sig selv er usynlig, og idet det er muligt, at alle Mennesker forhærde sig mod Naademidlerne, der jo ikke virke "ex opere operato" (at det er Guds naadige Vilje, at samle sig af den faldne Menneskeslægt en Menighed, og at derfor Ordet og Sacramenterne, hvorved han samler dem, ikke hos alle Mannesker kunne forfejle sin Bestemmelse, Jes. 55, 10. 11, er Noget, der maa troes); endelig 3) kun det rettelig forkyndte Evangelium eller Evangeliets rene Lære og de rettelig eller i Overensstemmelse med Christi Evangelium forvaltede Sacramenter formaa at skjenke Troen og den Helligaand i Hjerterne og derved frembringe Kirken; men hvo kan nu uden Tro vide og bedømme, hvor Evangeliet bliver rettelig forkyndt og Sacramenterne rettelig forvaltede? - Saaledes er altsaa saa godt som Alt ved Kirken, saaledes er Kirkens Tilværelse heltigjennem en Gjenstand for Tro.

2. Man maa ikke overse, at den tredje Artikels andet Led lyder "credo sanctam ecclesiam catholicam". — Kirken kaldes i Symbolet "sancta", fordi den er samlet af den Helligaand, og den Helligaand i samme har sit Verk;

sehest, da gehören andere denn fleischliche Augen dazu. Denn dasz dies ein so köstlich Ding sey, kann man nicht an der äusserlichen Gestalt sehen oder mit den fünf Sinnen und Vernunft begreifen. nicht aus Gesetzen, noch aus einiger Kunst der Philosophie, sondern aus Gottes Wort schätzen und urtheilen, nämlich dasz da Gottes Wort ist, dasz da die Taufe, das Sacrament des Altars, Gottes Ordnung und Regiment, Trost der Gewissen, Furcht Gottes, Vertrauen in Gott, Geduld, und dasz man Christo nachfolget vorhanden sind", "Auslegung des 45sten Psalms", Walch V, 579. "Es ist ein hoch, tief, verborgen Ding die Kirche, dasz sie niemand kennen noch sehen mag, sondern allein an der Taufe, Sacrament und Wort fassen und gläuben muss", "Wider Hans Wurst", Walch XVII, 1678.

t

r

٠,

 \mathbf{a}

n

e

fordi Guds hellige Ord forkyndes og Hans hellige Sacramenter forvaltes i den, og begge Dele udøve en helliggjørende Virkning paa den; fordi dens Medlemmer formedelst de nævnte Naademidler have faaet sine Synder forladte for Christi Skyld og ere komne i Besiddelse af Christi Retfærdighed, saa de ere blevne syndefrie, retfærdige og hellige, eller fordi de formedelst dem ere helligede ved Christi Blod; og fordi de ved de samme Midler have modtaget den Helligaand, der, boende i deres Hjerter, frembringer hos dem et helligt Liv, om de end ingenlunde ere frie for Synd. Men alt dette og saaledes Kirken selv som "sancta" eller "sancta ecclesia" er Gjenstand for Tro 42). Sæt, at en Jøde eller en Muhammedaner eller en Hedning kunde sige: "Credo ecclesiam", saa vilde han dog ikke kunne sige: "Credo sanctam ecclesiam". Men han kan heller ikke sige: "Credo ecclesiam", thi "sanctitas ecclesiæ" ligger i og er givet med selve Begrebet af "ecclesia" ("ecclesia" er som saadan "sancta") og bliver kun derfor udtrykkelig fremhævet ved Tilføjelsen af Prædicatet "sancta", fordi den er en grundvæsentlig Egenskab ved "ecclesia". - Paa samme Maade som med "sancta" forholder det sig ogsaa med "catholica", hvilket Prædicat forøvrigt staar i en inderligere Forbindelse med "ecclesia" end hint, idet det danner eet Begreb med "ecclesia" ("Almen-Kirke"), til hvilket "sancta" er Prædi-Ogsaa som "catholica" er nemlig Kirken en Gjenstand for Tro. Ingen Ikke-Christen kan tro, at Kirken efter sit Væsen er universal og derfor bestemt til at omfatte alle Mennesker. Han vilde jo med det samme, han troede dette, maatte opgive sin egen Tro og antage den christelige.

⁴²⁾ Dog maa "credo sanctam ecclesiam" ikke med enkelte middelalderlige Symboludlæggere (s. ovenf. S. 376 f.) forklares ved "credo ecclesiam sanctam esse". Ikke Kirkens Hellighed, men en hellig Kirkes Tilværelse bekjendes i Symbolet.

⁴³⁾ S. Theol. Tidsskr. B. VI S. 543 Anm. 43.

3. Der gives til alle Tider en overordentlig stor Mængde Vantroe, Kjættere, Hyklere og Saadanne, der føre et ugudeligt Liv, i det ydre Kirkesamfund; dette tæller til alle Tider overordentlig mange døde Medlemmer; til alle Tider staar der saare megen Klinte paa Kirkeageren, ere der saare mange Avner blandt Kirkehveden, findes der saare mange raadne Fiske i Kirkevodet. Fremdeles hænger der bestandig megen Synd og Svaghed ved Kirkens forholdsvis faa sande Medlemmer, lide disse bestandig af mange og undertiden ikke ringe Brøst, hersker som oftest ikke liden Strid og Splid og gjensidig Miskjendelse imellem dem, og er den indbyrdes Kjærlighed imellem dem ikke sjelden saare lunken. Endelig leve de sande Christne ofte i usle Kaar, rammes de ofte fremfor Andre af allehaande Gjenvordigheder og Ulykker, og blive de til enhver Tid meget foragtede og mangen Gang ogsaa forfulgte af de Vantroe og Ugudelige indenfor det ydre Kirkesamfund, hvilke ville gjælde for de rette Christne og Kirkens ægte Medlemmer og ikke sjelden ogsaa have Udseendet af virkelig at være dette. Alt dette gjør, at Kirkens Tilværelse i en endnu højere Grad bliver Gjenstand for Tro, end den, bortseet derfra, allerede i og for sig selv er dette. Især maa den dog, som Propheten Elias's Exempel viser (1 Kgb. 19, 10. 14. 18), troes i Tider, hvori dvb Fordærvelse og stort Frafald hersker, og allermest i den Frafaldets Tid, om hvilken Paulus taler i 2 Thess. 2, 3, og hvori vi unegtelig leve. Og dette vil blive desto mere Tilfældet, jo mere vi nærme os den Tid, om hvilken Herren siger: "Og da skulle Mange forarges og forraade hverandre og hade hverandre. Og mange falske Propheter skulle opstaa og forføre Mange. Og efterdi Uretfærdighed bliver mangfoldig, skal Kjærligheden blive kold i Mange". "Og dersom disse Dage ikke bleve forkortede, da blev intet Menneske frelst; men for de Udvalgtes Skyld skulle disse Dage forkortes". "Thi falske Christi og falske Propheter skulle opstaa og gjere

store Tegn og underlige Gjerninger, at de Udvalgte skulde og forføres, om det var muligt". "Dog, naar Menneskens Søn kommer, mon han skal finde Troen paa Jorden?" (Matth. 24, 10 12. 22. 24. Luc. 18, 8).

r

r

r

1

4. "Credo sanctam ecclesiam catholicam" er ikke blot: Jeg tror, at der nu, for Tiden gives en hellig almindelig Kirke, men det er: Jeg tror, at der overhovedet, at der til alle Tider gives en saadan paa Jorden, jeg tror, at en saadan har været til fra Verdens Begyndelse af, endnu er til og skal være til indtil Verdens Ende, og at dens Tilværelse aldrig er bleven og aldrig skal blive afbrudt et eneste Øjeblik. Det Ord "er" i Ordene "Jeg tror, at der er en hellig almindelig Kirke til", i hvilke Ordene "Jeg tror en hellig almindelig Kirke" ere at opløse, betegner ikke en saadan Kirkes Existents i den nærværende Tid i Modsætning til dens Existents i den forbigangne eller tilkommende, men dens Existents "in abstracto" eller dens tidløse og derfor alle Tidssphærer tilhørende, gjennem dem alle varende Existents. Men denne er nu virkelig en Gjenstand for Tro og det i en eminent Grad. Fornemmelig er det dog Kirkens bestandige Vedvaren i Fremtiden ligetil Enden, som maa troes. Kirken har nemlig talløse og saare mægtige Fiender: denne Verdens Fyrste, Djævelen, og hans Engle; Verden udenfor det ydre Kirkesamfund med dens Mægtige og Vise; Verden indenfor det, dets ligegyldige, vantroe, kjætterske, hyklerske og ugudeligt levende Medlemmer, der som oftest ere de verdsligt lærdeste, klogeste og viseste og besidde den største Anseelse, Magt og Indflydelse; endelig dets sande Medlemmers store Svaghed og mange Brøst. Formedelst disse Fiender er Kirken omgiven af talløse og store Farer, Farer for dens Medlemmer formedelst Forfølgelse og Forførelse og Farer for dens Naademidler, for Ordets rette Forkyndelse og Sacramenternes rette Forvaltning eller for

begge Deles frie, uhindrede Haandhævelse og Brug eller endog for selve deres Vedligeholdelse, og derved middelbart for Menigheden selv, hvis hele Existents jo er afhængig af Naademidlerne. Hine Fiender og disse Farer true Kirken med Undergang, saa at det for det naturlige Oje, ved en blot fornuftig Betragtning af Tingene, ser ud, som om den ikke vilde kunne staa sig i Længden, som om tidligere eller sildigere vilde komme en Tid, da det er ude med den, og den er et Historien tilhørende Phænomen. Da er det nu nødvendigt, at vi tro, at vi tro, at Kirken er til, at Kirken aldrig vil forgaa, men bestandig indtil Enden vedblive at være, idet vi holde fast ved Herrens Forjættelse, at han vil være med Sine indtil Verdens Ende (Matth. 28, 20), og at Helvedes Porte ikke skulle faa Overhaand over Hans Menighed (Matth. 16, 18). Især er dog denne Tro nødvendig i Fordærvelses- og Frafaldstider og fremforalt i det sidste, store Frafalds Tid, og den vil blive desto nødvendigere, jo mere det lakker mod Enden.

Begge Omstændigheder, at der er en saa overordentlig stor Masse af døde Lemmer i det ydre Kirkesamfund, og at Menigheden og dens Naademidler ere omgivne af saa marge store Fiender og Farer, begge tilsammen gjøre Leddet om Kirken til et Led i Bekjendelsen, som Troen har meget vanskeligt for at tilegne sig, ja de gjøre det i Grunden endog til det Led af samme, der er vanskeligst at tro. Og denne Vanskelighed vil tiltage i samme Grad, som Enden nærmer sig.

Naar vore lutherske Troesfædre, i Særdeleshed de, som levede i Reformationsaarhundredet, skulde forklare Symbolleddet "Credo sanctam ecclesiam catholicam", eller naar de talte om dette Led, saa var det ikke sjelden fornemmelig det tredje og endnu mere det fjerde af de i det Foranstaaende omhandlede Punkter, som stod for deres Sjæl, saa at "Credo sanctam ecclesiam catholicam" som oftest ligefrem blev for dem det samme, som "Credo sanctam ecclesiam catholicam perpetuo

mansuram esse". S. de ovenf. S. 396 f. af Melanchthons "Postilla" og "Der Ordinanden Examen" anførte Ytringer, de S. 398-400 af Hütters "Loci communes theologici", af Joh. Wigands "Catechisticæ Enarrationes" og af Chemnitz's "Handbüchlein" citerede Steder og den danske Præst Medelbys S. 404 meddelte enfoldig skjönne Ord. De S. 391 anførte Udsagn i den augsburgske Confession og Apologien vise, at den Opfattelse af "Credo sanctam ecclesiam catholicam", efter hvilken i disse Ord den Tro er udtalt, at Kirken bestandig vil vedblive, og at den tiltrods for den overordentlig store Mængde af Ugudelige, der findes i det ydre Kirkesamfund, dog er til, ogsaa er bleven udtalt i de lutherske Bekjendelser, at den er den symbolske. Aarsagen til, at just den optræder i Reformationstiden 44) og i den nærmest følgende Tid, er vel at søge i hine Tiders særegne Omstændigheder (Reformationens Kirke var dengang omgiven af saare talrige og mægtige Fiender og Farer, der truede med at opsluge den) og i det reformatoriske Kirkebegrebs Aandelighed og Dybde, Alvor og Strenghed.

Saaledes maa Tilværelsen af en hellig almindelig Kirke siges at være i alle Henseender og i højeste Grad en Gjenstand for Tro, og er altsaa den Indvending imod Henførelsen af det blotte Verbum "Credo" foran "Spiritum sanctum" til "sanctam ecclesiam catholicam", at ogsaa Ikke-Christne, at ogsaa "Kirkens bitreste Fiender, der dog negte og ikke bekjende Troen", meget vel kunne tro en hellig almindelig Kirkes eller den hellige almindelige Kirkes Existents, aldeles ubeføjet.

Men hermed ere vi dog endnu ikke ved Maalet.

Det staar endnu tilbage at besvare det andet af de ovenf. S. 407 f. opkastede Spørgsmaal, det Spørgsmaal, om

⁶⁴) Den findes her især hos Melanchthon, som vel er dens Ophavsmand, saa p:an næsten kunde kalde den den melanchthonske.

ikke, naar blot "Credo" og ikke tillige "in" forbindes med Leddet om Kirken, det troende og sin Tro bekjendende Subjects Relation eller Forhold til den hellige almindelige Kirke kun ufuldstændigt og mangelfuldt er udtrykt.

Hvad der nemlig da ikke bliver udtrykt i Leddet om Kirken, er 1), at Bekjenderen regner sin egen Person med til Kirken, og 2), at han trot, at han ene og alene gjennem Kirkens Naademidler og dens Tjeneste som disse Naademidlers Bærer og Forvalter, har faaet Retfærdighed og Liv, og at han forlader sig paa, at han gjennem dem fremdeles vil faa disse Goder.

Naar jeg siger: "Credo sanctam ecclesiam catholicam", "Jeg tror, at der er en hellig almindelig Kirke til", saa udtaler jeg ikke, at jeg tror, at jeg selv er et Medlem af denne Kirke. Ja disse Ord klinge, som om jeg bekjendte Troen paa noget aldeles udenfor mig Staaende og mig slet ikke Vedkommende, paa et mig ganske fremmedt Samfund; de have en kold, objectiv Klang, der synes at passe saare lidet i en Troendes Mund.

Fremdeles bliver, naar jeg blot henfører "Credo" til "sanctam ecclesiam catholicam", Intet udsagt om mit Troesforhold til Kirkens Naademidler og til den selv som deres Bærer og Forvalter. Der bliver da ikke udsagt, at jeg tror, at jeg skylder hines Kraft og dennes Tjeneste mit aandelige Liv og min aandelige Opholdelse og Væxt, eller at jeg ved begge Dele er bleven og vedbliver at være et Medlem af Kirken, et Lem paa Christi Legeme; og ligesaalidt bliver derved udsagt, at jeg forlader mig paa, at mit aandelige Liv ved dem fremdeles vil opholdes, tiltage og udvikles, og at jeg ved dem vil arve det evige Liv. Og ogsaa i denne Henseende faar Leddet om Kirken, naar det lyder: "Credo (esse) sanctam ecclesiam catholicam", en kold objectiv-historisk Klang.

Bliver det nu ikke saaledes, om ikke umuligt, saa dog saare misligt blot at henføre Verbet "Credo" foran "Spiritum sanctum" og ikke tillige Præpositionen "in" til "sanctam ecclesiam catholicam"?

0-

ce

m

il

r-

rs

at

a

,

e

n

e

e

t

l

Jeg svarer: Nej! og begrunder dette mit Nej med følgende Bemærkninger:

1. Først og fremst maa jeg gjøre opmærksom paa, at det troende og sin Tro bekjendende Subjects Forhold til den hellige almindelige Kirke ogsaa i det Tilfælde kun ufuldstændigt og mangelfuldt bliver udtrykt, at ikke blot Verbet "Credo", men ogsaa Præpositionen "in" henføres til "sanctam ecclesiam catholicam". Hvad der nemlig da ikke bliver udtrykt, er, at Bekjenderen tror, at en hellig almindelig Kirke eller den hellige almindelige Kirke er til. Dette ligger jo vistnok indesluttet i og er sat med, at han tror paa den, d. v. s., at han tror og forlader sig paa, at han i den og ved dens Naademidler og Tjeneste bliver salig, det danner denne Troes nødvendige Forudsætning, thi jeg kan jo naturligvis umuligt tro paa en Gjenstand uden at tro, at den existerer, men udtrykt, ligefrem udtalt bliver det ikke; og naar der i den "omarbejdede Forklaring" paa det Spørgsmaal: "Hvad vil det nu sige, at du tror paa den hellige almindelige Kirke?" bliver givet det Svar: "Først, at jeg er overbevist om, at denne Kirke er til, og dernæst, at jeg med Glæde forlader mig paa, at jeg i den, gjennem dens Naademidler, har Samfund med Christus og saaledes Delagtighed i den evige Salighed": saa er dette Svar vistnok forsaavidt rigtigt, som Troen paa den hellige almindelige Kirke forudsætter Troen, at den er til, men som en Ordforklaring, en Forklaring af Ordene: "Jeg tror paa den hellige almindelige Kirke" er den aabenbart utilladelig, thi kun, at jeg forlader mig paa den hellige almindelige Kirke, men ikke tillige, at jeg tror, at den er til, er udtalt i de

anførte Ord. Men hvor dyb og betydningsfuld nu Troen paa den hellige almindelige Kirkes Tilværelse er, og hvilken rig Fylde af praktisk vigtige og frugtbare Momenter der ligger i denne Tro, og hvad og hvormeget der altsaa ikke bliver udtalt, naar man forbinder begge Dele, Verbet "Credo" og Præpositionen "in", og ikke blot det første med "sanctam ecclesiam catholicam", dette fremgaar af den ovenfor givne Udvikling af Indholdet af "Credo sanctam ecclesiam catholicam".

2. Det er sandt, at der, naar blot "Credo" og ikke tillige "in" bliver henført til "sanctam ecclesiam catholicam", hverken bliver udtrykt, ligefrem udtalt, at Bekjenderen indeslutter sig selv i den hellige almindelige Kirke, eller at han tror og forlader sig paa, at han gjennem dens Naademidler og Tjeneste har faaet og fremdeles vil faa Livet. Men baade det Ene og det Andet er dog givet med, at han tror, at der er en hellig almindelig Kirke til; det følger dels af den Troes Art og Natur, som han bekjender i Leddet om Kirken, dels af den Gjenstands Indhold og Væsen, som han her bekjender at tro, det ligger og er antydet dels i og ved Verbet "Credo", dels i og ved dette Verbums Object "sanctam ecclesiam catholicam". Den Tro, som "Credo" udtrykker i Symbolet, er nemlig en Tro, der har sit Sæde i Hjertet, eller en Tro med Hjertet (Rom. 10, 9 f.), en hjertelig Tro, og hvad man bekjender at tro i den tredje Artikels andet Led, er alt det ovenfor S. 442 - 50 Fremsatte. Men et Menneske, der har hin Tro og bekjender dette, kan umuligt ville udelukke sig selv fra Kirken eller ikke tro og forlade sig paa, at han selv har faaet og fremdeles vil faa Livet ved Kirkens Naademidler og Tjeneste. Man kan umuligt, naar man siger: Jeg tror af Hjertet, at der gives et efter sit Væsen universelt og derfor til at optage alle Folk bestemt Samfund af hellige og i Sandhed troende Mennesker, der skylder Evangeliet, det

paa

rig

r i

lt,

si-

am

af

ke

1",

en

at

e-

en

ın

et

er

-

e

r

rettelig forkyndte Evangelium, og Sacramenterne, de rettelig forvaltede Sacramenter, sin Tilværelse, som er i Besiddelse af disse Naademidler og bliver opholdt ved dem, hvis hele Existents er afhængig af dem, jeg tror, at der gives et saadant Samfund, tiltrods for, at det ydre Kirkesamfund, hvori det findes, indeholder saa mange Vantro, Hyklere og ugudeligt Levende, at deres Masse næsten begraver de forholdsvis faa Troende og skjuler deres Tilværelse, og jeg tror, at det til alle Tider, ligefra Verdens Begyndelse af, har været til, at dets Existents aldrig har været afbrudt et eneste Øjeblik, og at det med sine Naademidler uafbrudt vil vedblive indtil Verdens Ende, om det end er omgivet af saare mange talrige og mægtige Fiender og saare mange og store Farer, der true med at opsluge og tilintetgjøre det, - man kan, siger jeg, umuligt tale saaledes, uden tillige at regne sig selv med Glæde med til hint Samfund, og uden at tro, at man selv har faaet Livet ved dets Naademidler og Tjeneste, og at forlade sig med Glæde paa, at man fremdeles vil faa Livet derved 45).

Det forholder sig med Ordene "credo (esse) sanctam ecclesiam catholicam", "Jeg tror, at en hellig almindelig Kirke er til", paa en lignende Maade, som med de ovenf. S. 423 f. omtalte nytestamentlige Steder Joh. 8, 24 (ἐαν γαρ μη

⁴⁵⁾ Vore gamle Theologer have, som allerede ovenf. S. 397 sagt, naar de omtalte Leddet om Kirken, oftere ikke undladt at fremhæve, at den, der bekjender, at han tror, at der er en hellig almindelig Kirke til, bör indeslutte sig selv og indeslutter sig selv i denne Kirke. Saaledes siger Melanchthon p. d. ovenf. S. 395 f. anf. St.: "Debes et iam te includere in Ecclesiam et te erigere in omnibus periculis hae spe et consolatione: Deus servabit Ecclesiam etiamsi videantur omnia ruitura et interitura esse". Saaledes siger Wigand p. d. ovenf. S. 100 anf. St.: "Credimus esse et mirabiliter conservari Ecclesiam a Deo, cujus nos quidem etiam sumus cives et aliquota pars". Saaledes hedder det p. d. ovenf. S. 404 af Hemmingsens "Catechismi Quæstiones" anf. St.: "Dein de statuet fidelis, se verum civem esse Ecclesiæ et participem omnium pro mission um divinarum".

πιστευσητε, ότι έγω είμι), 11,27 (έγω πεπιστευκα, ότι συ εί ὁ Χριστος, ὁ υίος του θεου, ὁ είς τον κοσμον έρχομενος), 16, 27 (πεπιστευκατε, ότι ένω παρα του πατρος έξηλθον), 20, 31 (ένα πιστευσητε, ότι Ίησους έστιν ό Χριστος, ό υίος του θεου), 1 Joh. 5, 1. 5 (Πας ὁ πιστευων, ότι Ἰησους έστιν ο Χριστος - ο πιστευων, ότι Ίησους έστιν ὁ υίος του θεου) og Rom. 10, 9 (ότι έαν πιστευσης έν τη καρδια σου, ότι ό θεος αυτον ηνειρεν έκ νεκρων). Ligesom nemlig paa disse Steder Verbet πιστευειν betegner en saadan Tro angaaende de der nævnte Jesum betræffende Kjendsgjerninger, som er uadskillelig fra og derfor falder sammen med Tillid til Hans Person, eller en levende, hjertelig (Rom. 10, 9. 10) Tro paa dem, hvorfor der ogsaa tillægges denne Tro ganske de samme Virkninger og den samme Forudsætning, som ellers kun tilskrives Troen paa Jesum, og ligesom Joh. 11, 25-27 endog Tro paa Jesum og tro, at han er Christus, Guds Søn, der skulde komme til Verden, vexle med hinanden som væsentlig identiske: saaledes betegner ogsaa "credere" i "Credo (esse) sanctam ecclesiam catholicam" en saadan Tro angaaende Kirkens Tilværelse, der er uadskillelig fra, at den, som bekjender den, indeslutter sin egen Person i Kirken, tror, at han selv ved dens Naademidler og Tjeneste har faaet Livet, og forlader sig paa, at han ved dem fremdeles vil faa dette og tilsidst arve den evige Salighed. Ligesaa urigtigt, som det vilde være, at erklære den Tro, om hvilken der tales paa de anførte Skriftsteder, for at være en blot og bar "assensus", en død Forsandtholden, som udelukker Tillid til Jesu Person, ligesaa urigtigt er det at mene, at den Tro, at der er en hellig almindelig Kirke til, er en død Forsandtholden, hvorved den Tro, at Bekjenderen selv er et Medlem af Kirken, og den Tillid, at det er ved Kirkens Naademidler og Tjeneste, hans Samfund med Christus er forα,

v

TI

2-

15

7-

15

v

er

g

r

r

n

t

1

midlet og Livet gives ham, bliver udelukket. En kold Klang har "Credo (esse) sanctam ecclesiam catholicam" kun tilsyneladende og ved en udvortes og overfladisk Opfatning baade af "Credo" og af "(esse) sanctam ecclesiam catholicam" 46).

3. At Bekjenderens Troesforhold til Kirken, naar den tredje Artikels andet Led lyder: "Credo sanctam ecclesiam catholicam", er udtrykt objectiv historisk, er saa langt fra at tale imod den Anskuelse, at blot Verbet "Credo" og ikke tillige Præpositionen "in" er at forbinde med "sanctam ecclesiam catholicam", at det snarere omvendt taler afgjort til Fordel for den. Thi det staar i fuldkommen Harmoni med Symbolets simple og strengt objectiv-historiske Character, efter hvilken Udtrykket af det subjective Moment, af Tillidens og Tilegnelsens Moment, i samme ellers indskrænker sig til de guddommelige Personer ("Jeg tror paa Gud Fader", "Jeg tror paa Jesum Christum, hans enbaarne Søn, vor Herre"), medens de Kjendsgjerninger, som udsiges om disse Personer, udtales i en objectiv historisk Form, i en Form, ved hvilken hint Moment kun ligger indesluttet og bliver antydet dels i den Troes Natur og Væsen, som bliver bekjendt i Symbolet, eller i selve Verbet "Credo", dels deri, at de Kjendsgjerninger, der udsiges om de guddommelige

⁴⁶⁾ Det forholder sig altsaa med den Opfattelse, efter hvilken "Credo in" gaar paa Leddet om Kirken, ganske som med den, efter hvilken blot "Credo" gaar paa dette Led. Hin har Intet forud for denne. Som ved denne den Tro, at Bekjenderen hörer med til Kirken, og at han tror, at han skylder dens Naademidler og Tjeneste sit aandelige Liv og forlader sig paa, at han ved den vil opnaa det fulde Liv og Saligheden, ikke bliver udtrykt, ligefrem udtalt, men kun ligger indes luttet og antydet i "Credo" og "sanctam ecclesiam catholicam", saa bliver ved hin det ikke udtrykt, ligefrem udtalt, at han tror, at en hellig almindelig Kirke er og altid vil være til, men dette bliver ved den kun forudsat og ligger kun indesluttet i "Credo in sanctam ecelesiam catholicam". Symbolet udtrykker ikke, udtaler ikke ligefrem hele Indholdet af Leddet om Kirken, og dette lod sig ved Symbolets overordentlige Korthed heller ikke udtrykke fuldstændigt.

Personer, ere Kjendsgjerninger, som betræffe dem, Tillidens Gjenstande, dels endelig i selve Kjendsgjerningernes Indhold. Symbolets simple og strengt historisk - objective Character vilde ikke være fastholdt, den vilde være altereret og krænket, dersom "in" i den tredje Artikel ogsaa gik paa "sanctam ecclesiam catholicam, sanctorum communionem, remissionem peccatorum" &c., d. v. s. paa Produkter og Virkninger af den Helligaand. Grækerne have ved at gjentage eis foran den tredje Artikels andet og følgende Led tilladt sig en saadan Alteration og Krænkelse, paa samme Maade, som de have tilladt sig den ved at tilføje di nuas, di nuas rous ανθρωπους και δια ήμετεραν σωτηριαν til Leddet om Christi Kjødspaatagelse (Antiochenum, den cypriske Daabsbekjendelse, Nicæno-Constantinopolitanum) og ὑπερ ήμων til αποθανοντα (Symbolet i de apostoliske Constitutioner) og til σταυρωθεντα (den cypriske Daabsbekjendelse, Nicæno-Constantinopolitanum) og ved de mangfoldige af dogmatisk Reflexion fremgangne Tilsætninger, som vi træffe i de østerlandske Symboler. Sml. med det her Udtalte, hvad jeg har fremsat i Theol. Tidsskr. B. VII S. 583 f.

Jeg er kommen til Ende med mine Undersøgelser, og vil sluttelig kun endnu sammenfatte deres Resultater i et Par Ord.

Kun Verbet "Credo" og ikke tillige Præpositionen "in" hører med til Leddet om Kirken og de paa samme følgende Led. Medens nemlig Forbindelsen "Credo sanctam ecclesiam catholicam" i rent sproglig Henseende er lige berettiget med Forbindelsen "Credo in sanctam ecclesiam catholicam", og medens de Indvendinger imod den førstnævnte Forbindelse, at en Kirkes Tilværelse ikke er nogen Gjenstand for Tro, og at Bekjenderens Troesforhold til Kirken, naar blot "Credo" henføres til "sanctam ecclesiam catholicam", kun ufuldstændigt og mangelfuldt bliver udtrykt, ved nærmere

ns

d.

er

1-

m

m

af

n

-

e

5

n

1

Betragtning vise sig at være ubeføjede, saa strider Relationen af "in" til de paa den Helligaand følgende Troesgjenstande imod Symbolets og navnlig den tredje Artikels Indhold og Organisme, og imod Symbolets strengt objectiv-historiske Character, stemme Forbindelser, som πιστευειν είς έμμλησιαν, "credere in ecclesiam", ikke overens med den nytestamentlige, d. v. s. den urchristelige og apostoliske Sprogbrug, og ndtrykker den Talemaade "at tro paa Kirken" en dogmatisk uforsvarlig Tanke; hvortil endnu kommer, at saagodtsom hele den vesterlandske Kirke, til hvilken vi høre, og som for os i denne Sag maa have den største Autoritet, fra gammel Tid af gjennem en lang Række af Aarhundreder, deribandt de mest hierarchiske, har erklæret sig imod Tro paa Kirken, at specielt alle efterreformatoriske Kirkesamfund, det tridentinsk-katholske ikke undtaget, have forkastet denne Tro, og at navnlig vor lutherske Kirke, dens dansk-norske Afdeling ikke mindre end dens tydske (og svenske), altid har perhorresceret den og næsten i alle sine Bekjendelser har udtalt den Opfattelse af Leddet om Kirken, efter hvilken i dette Led kun den Tro er udtalt, at en hellig christelig Kirke er til 47).

Det første Punkt, hvori de forskjellige Redaktioner af Troesbekjendelsen, som for nærværende bruges i vor Kirke,

⁴⁷⁾ Jeg benytter den mig her givne Anledning til at tilföje til den foranstaaende Afhandling endnu nogle Tillæg.

Den samme Origenes, der paa det ovenf. S. 356 anf. St. siger λαμβανειν μεν γαρ ύμας βουλεται (Christus) τους ἀποστολους ξαυτου, ού μην και πιστευειν είς αύτους, siger i sin Commentar til Brevet til Philemon (V. 5): "Est ergo fides nostra

differere fra hverandre, ere, som bekjendt, Ordene "sanctam ecclesiam —" i den tredje Artikels andet Led.

primo quidem omnium in Dominum nostrum Jesum Christum, consequenter vero etiam in omnes sanctos Patriarchas, vel Prophetas, vel Apostolos Christi". Hvad Origenes forstaar med denne "fides in sanctos Patriarchas" &c. fremgaar af hvad der gaar forud for de anforte Ord. Her hedder det: "Sed et de singulis sanctorum, qui in scriptura sancta conscripti sunt, quosque justos et electos Dei esse Scriptura testatur, debet esse fides ab his, qui salvari cupiunt. Non enim potest esse perfecta in Deum fides, nisi quis habeat et hanc fidem, qua de sanctis, quod sancti sunt, creditur. Quod autem dicimus, tale est. Qui crediderit in Deum, et dogmata ejus vera esse susceperit, credit et hoc, quod Adam quidem primus homo formatus est: ciedit et de Eva, quod, unam e costis Adam sumens Deus, ædificaverit eam, ut esset ejus mulier; credit et quod Enos vere "speravit invocare nomen Domini Dei"; et quod Enoch, quia in annis trecentis placuerit Deo, posteaquam Methusalem genuit, translatus est; et de Noë, quia responsa accepit, ut fabricaret arcam, et solus salvatus est ex diluvio -. Similiter et de Abraham, quod meruerit testimonium Dei, et quod susceperit hospitio, cum esset sub ilice Mambre, tres viros, ex quibus unus Dominus erat. - Oportet ergo unumquemque fidelium credere et omnibus, quæ scripta sunt de Ezechia, quod in diebus ejus retrorsum repedaverit umbra solis" (Rufins Oversættelse af Pamphilus's "Apologia pro Origine", C. VI "Responsio ad sextam criminationem", Gall. Bibl. T. IV p. 29 s. og Orig. Opp. T. XXIV p. 376-78 og T. V p. 293-96 ed. Lommatzsch). "Fides in sanctos" var altsaa for Origenes intet Andet end "fides de sanctis" (πιστις περι των άγιων; s. Gregor af Nazianz's ovenf. 356 anf. Ord), den Tro, at det er sandt, hvad der i Skriften fortælles om de Hellige, og at de virkelig ere Hellige. En Sammenligning af det af Pamphilus citerede Sted af Origenes's Commentar til Brevet til Philemon med det ovenf. S. 368 f. af Hieronymus's Commentar til det samme Brev anförte Sted viser, at denne Kirkefader har fulgt og "mutatis mutandis" udskrevet hans Ord.

Til de ovenf. S. 357 citerede epiphaniske Steder kan endnu föjes et tredje, Ordene και παλιν ἀναθεματιζομεν τους μη ὁμολογουντας ἀναστασιν νεκρων i Slutningen af Epiphanius's længere Bekjendelse.

Til de ovenf. S. 379 Anm. 5 citerede oldtydske, angelsaxiske og oldengelske Oversættelser og Paraphraser af Troesbekjendelsen, i hvilke Præpositionen ("in", "an", "on") gjentages foran Leddet om Kirken, maa ogsaa Oversættelsen i den danske Lucidarius tilföjes (s. ovenf. S. 411 Anm. 7).

Luther siger ikke blot bestandig "Credo sanctam ecclesiam catholicam", "Ich gläube eine heilige christliche Kirche", og aldrig:

Medens nemlig Daabsformularen i Alterbogen, i Pontoppidans større Forklaring, i den ved kongl. Resolution af 6te Maj 1834 autoriserede Udgave af Katechismen, i den ved Resolution af 14de Juli 1843 autoriserede "reviderede" Forklaring samt i Oversættelsen af Troesbekjendelsen i den tydske Text af Luthers lille Katechismus i den efter Departementets Foranstaltning udgivne Oversættelse af den norske Kirkes symbolske Beger have den ubestemte Artikel "en" ("en hellig - Kirke"), har derimod den ved kongl. Resolution af 14de Juli 1843 autoriserede "omarbejdede" Udgave af Forklaringen samt Oversættelsen af den apostoliske Troesbekjendelse i den nævnte Oversættelse af de symbolske Bøger den bestemte Artikel "den" ("den - hellige Kirke"), og medens den fjerde og femte af de anførte Redaktioner blot have "en hellig - Kirke", have de tre første Tilsætninger til disse Ord, den første og anden Tilsætningen "at være" ("en hellig - Kirke at være"), den tredje den i Parenthes indesluttede Tilsætning "og troer, at der er" (["og troer, at der er] en hellig - Kirke").

Hvad nu disse Differentser betræffer, saa ere om den sidste to Bemærkninger at gjøre, hvoraf den ene angaar Fore-

[&]quot;Credo in sanctam ecclesiam catholicam", "Ich gläube an die heilige christliche Kirke", men erklærer ogsaa udtrykkelig, at man skal og maa tro ene og alene paa Gud. "Zum dritten folget", hedder det i den anden Prædiken paa Trefoldighedssöndagen i den anden Del af Kirkepostillen (Walch, XII S. 864): "Zum dritten folget: Ich gläube an den Heiligen Geist. Da wird abermal eine unterschiedliche Person, doch auch göttlichen Wesens mit dem Vater und Sohn, genennet; den n man muss an Niemand denn allein an den wahrhaftigen Gott gläuben, nach dem ersten Gebot: Ich bin allein dein Gott". Her drager Luther (med Basilius den Store, Rufin, Faustus af Rhegium o. A., s. Theol. Tidsskr. B. VII S. 582 f. Anm. 34) af Brugen af "Ich gläube an" foran "den Heiligen Geist" den Slutning, at den Helligaand er Gud, idet man efter hans Anskuelse ikke skal og maa tro paa nogen Anden end den sande Gud, paa nogensomhelst Skabning. Gjör man dette Sidste, saa krænker man det förste Bud og gjör sig skyldig i Afguderi.

komsten af Tilsætningerne "at være" og "(og troer, at der er)" i de dansk-norske Daabsritualer, Udgaver af Katechismen og Katechismusforklaringer, medens den anden har Differentsens Betydning til sin Gjenstand.

1. Tilsætningen "at være" findes endnu ikke i Daabsritualet i Palladius's Alterbog (brugt fra 1556-1688) og ligesaalidt i de Daabsritualer, som gik forud for samme og have "en hellig - Kirke", som Hans Tausens i 1528 udkomne ("een Christelig Kirke") og Palladius's i hans i 1538 udkompe Oversættelse af Luthers Enchiridion ("een hellig christelig Kircke"), men først i Daabsritualet i Baggers Alterbog (brugt fra 1688 indtil vore Dage), efterat den dog allerede var bleven tilføjet i enkelte ældre Katechismusforklaringer, som i Lauritzsons (1594 Ark Gg fol. 3; "en hellig — Kircke at vere") og Medelbys (1623; "en hellig - Kircke at være"). Man venter at finde den i mange af de efter 1688 udkomne Udgaver af Katechismen og Katechismusforklaringer. Men den findes kun i nogle faa, som Biskop Thestrups Katechismusforklaring, der dog har "at være til", og i Pontoppidans "Sandhed til Gudfrygtighed". Tilsætningen "(og troer, at der er)" forekommer "mutatis mutandis" oftere i den ældste Tid 48) og bogstavelig en enkelt Gang i den anden Halvdel af det forrige Aarhundrede 49).

⁴⁸⁾ Christiern Pedersens 170 Spörgsmaal, 1533: "Jeg tror, at der er en Christen Kircke"; den Sammes Skrift "Den rette Vei til Himmeriges Rige" 1531: "oc ath det [der] er en hellig Christelig Kircke"; Henrick Smiths "En liden Dyalogus", 1537: "oc ath der er en hellig Christen Kircke"; Franz Wormordsens "Den lille danske Catechismus", 1537: "oc at der er een hellig christen almyndelig och Apostoliske Kircke til"; Palladius's Oversættelse af Luthers lille Katechisme, 1537: "oc ad der er en hellig almindelig Kircke til". Matthias Parvus Rosæfontanus's Oversættelse af Palladius's "Brevis expositio Catechismi pro parochis Norvegianis" 1546 har: "Oc ath der er en hellig almindelig Kircke".

⁴⁰⁾ I en Udgave af Luthers lille Katechismus fra 1784: "(og troer at der er) en hellig almindelig Kirke (eller Menighed)". — I en Udgave

2. Differentsen er mindre væsentlig; thi Meningen af Oversættelsen "en hellig - Kirke" kan, som allerede ovenf. S. 440 sagt, kun være og skal, som de Forklaringer vise, der hist og her gives af den 50), ogsaa virkelig kun være den i de tre første Redaktioner paa to forskjellige Maader udtrykte. Oversættelserne "en hellig Kirke at være" og "(og troer, at der er) en hellig - Kirke" ere kun Forklaringer af den Mening, som man forbandt og maatte forbinde med Gjengivelsen af "sanctam ecclesiam" ved "en hellig Kirke" Man vilde ved Tilsætningerne "at være" og "(og troer, at der er)" paa den ene Side vel udtrykke Leddet om Kirken mere sprogrigtigt, thi den bogstavelige Oversættelse af "credo sanctam ecclesiam - ": "jeg tror en hellig - Kirke" er, da Kirken er et collectivt Concretum og en moralsk Person, egentlig ikke sprogrigtig, ikke ret dansk (norsk), og paa den anden Side forklare denne Oversættelse en Smule, thi den er, som ikke ret dansk (norsk), noget dunkel, og, da "en" ogsaa kan være Dativ, tvetydig. Vi have i "en hellig-Kirke" og i "en hellig — Kirke at være" (et archaistisk Udtryk) eller "(og troer, at der er) en hellig - Kirke" kun tvende Nüancer af een og den samme Gjengivelse af "sanctam ecclesiam —", en streng bogstavelig, men mindre dansk (norsk) og en noget friere, lidt forklarende, men mere dansk (norsk). anden Gjengivelses første Form bliver i Grunden Intet tilføjet til Leddet om Kirken, den er egentlig kun den danske (norske) Oversættelse af dette Led.

Ganske anderledes forholder det sig derimod med den første Differents: "en hellig — Kirke" og "den hellige — Kirke". Denne Differents er meget væsentlig.

Bortseet nemlig fra, at Kirken ved den førstnævnte

fra 1783 (Kjöbh.) lyder Leddet om Kirken: "at der er een hellig christelig Kirke" og i en fra 1780 (Vib.): "at Kirken er een, hellig og almindelig".
50) S. ovenf. S. 404 — 406.

Oversættelse tænkes som noget Ubestemt, ved den sidstnævnte derimod som noget Bestemt, saa kan det vistnok ikke siges at være ligefrem nødvendigt, at man ved denne forbinder "paa" i "Jeg tror paa den Helligaand" ogsaa med Leddet om Kirken ("jeg tror paa den hellige Kirke") og den tredje Artikels øvrige Led; det mangler heller ikke paa dem, som have oversat "den hellige Kirke" uden at forbinde Præpositionen med det paa den Helligaand Følgende 51). Men det lader sig dog ikke negte, at ved Oversættelsen "den hellige - Kirke" denne Forbindelse ligger overmaade nær, ja næsten paatrænger sig, hvad der har sin Grund ikke saameget deri, at man ikke uden en vis Tautologi og derfor mindre godt kan sige: "Jeg tror den hellige Kirke" d. v. s.: "Jeg tror at den hellige Kirke er til", idet man ved at tale om den hellige - Kirke" allerede sætter dens Tilværelse, thi: "Jeg tror den hellige - Kirke" kan godt være: "Jeg tror, at den hellige Kirke, om hvilken der i Evangeliets Forkyndelse

⁵¹⁾ Mange romersk-katholske Ritualer (f. Ex. et Speyersk fra 1512, et Strassburger fra 1513, et Mainzer fra 1551 o. o. et Salzburger fra 1557 og 1575, et Würzburger fra 1564, et Bamberger fra 1587, et Passauer fra 1686, et Orleansk fra 1726 og et Strassburger fra 1824 [fransk; tydsk "ein"]) samt enkelte romersk-katholske Katechismer og katechetiske Skrifter have den bestemte Artikel ("die", "la"), medens, som vi ovenf. S. 380 ff. have seet, den romerske Katechismus blot forbinder "credo" med "sanctam ecclesiam" og ligefrem forkaster Relationen af "in" til "sanctam ecclesiam", og en Mængde romersk-katholske Katechismer gjöre hint og tildels ogsaa dette. -- I den engelske Kirke lyder Artikelen om Kirken, som "The book of common prayer" i Afsnittene "The order for morning prayer", "The order for evening prayer" og "The ministration of publick baptism of infants" viser, , the holy Catholick Church", men af engelske Katechismer ser man, at man i denne Kirke ingenlunde henförer "in" til Leddet om Kirken (s. ovenf. S. 386 f). - Paulus Eliæ siger i sin Katechismus ("Een Christelig vnderwysningh" o. s. v.) fra 1526: "Jeg tror then Hellige Christen Kircke", og ligesaa hedder det i "The tolff article aff wor christelige tro", Rostock 1527: "Jeg tror then hellige christelige kirke" med Tilfojelse af den allerede ovenf. S. 404 anf, udtrykkelige Bemærkning: "Merk thette wel; at man siger icke Jeg tror pan then hellige christelige kirke, men Jeg tror then hellige christelige kirke".

te

es

er

et

je

ve

en

ig

9"

n

i,

dt

or

n

g

at

se

a

et

4

-

-

e

.4

g

1,

IS

er blevet talt til mig, er til, som snarere deri, at man, naar man oversætter "den hellige - Kirke", fortsætter ganske i den samme Form, hvori man har begyndt ("Jeg tror paa den Helligaand, den hellige Kirke"). Derimod er det ved Oversættelsen "en hellig - Kirke" ikke vel muligt at henføre Præpositionen "paa" (i dens oprindelige, usvækkede Betydning) til de Led, der følge paa Leddet om den Helligaand, idet man ikke godt kan sige, at man tror paa, d. v. s. sætter sin Lid til en Kirke, men maa sige, at man tror paa Kirken (Tilliden til en Gjenstand fordrer, at den er bestemt), saa at ved denne Oversættelse Relationen af "paa" til de følgende Led er saa godt som afskaaren, og Meningen af Leddet om Kirken bliver: "Jeg tror, at der er en hellig Kirke til" 52). - Vi se derfor ogsaa, at de, som antage, at "paa" hører med til den tredje Artikels andet til sidste Led, gjengive "sanctam ecclesiam" ved "den hellige - Kirke" 53), medens omvendt de Fleste iblandt dem, som henføre Præpositionen kun til Leddet om den Helligaand, oversætte de nævnte Ord med "en hellig - Kirke" 54).

⁵²⁾ Dog sige Grækerne ($\pi \iota \sigma \tau \epsilon \upsilon \epsilon \iota \nu \epsilon \iota \delta \mu \iota \alpha \nu - \epsilon \kappa \kappa \lambda \eta \sigma \iota \alpha \nu$ og $\epsilon \iota \delta \delta \nu \beta \alpha \pi \tau \iota \sigma \mu \alpha \kappa$. τ . λ .; s. nedenf. S. 471 ff., hvad der synes at tale for, at $\epsilon \iota \delta$ i den tredje Artikels andet og fölgende Led hos dem (oprindelig) kun var Exponent for Accusativforholdet.

⁵³⁾ Den "omarbejdede" Forklaring.

^{**54) &}quot;En" findes i mange romersk-katholske Ritualer (f. Ex. i et Regensburger fra 1570 og 1703, i et Olmützer fra 1585, i et Polsk og Lithauisk fra 1641, i et Osnabrücker fra 1653, i et Augsburger fra 1764, i et Strassburger fra 1824 [i den tydske Text; den franske har "la"], i et Freiburger fra 1835) og Katechismer (f. Ex. i en meissensk Biskop Johannes's, i Michael Sidonius's og i "Christ-katholischer Stadt- und Land-katechismus" Augsburg og Gräz 1723); fremdeles hos Luther (i hans "Kurze Form die zehen Gebote, Glauben und Vaterunser zu betrachten" fra 1520, i hans "Taufbüchlein" fra 1523 og 1526, i hans to Katechismer og i hans Skrift "Die drei Symbola" o. s. v. fra 1538, saavelsom overalt, hvor han anförer den tredje Artikels andet Led; s. de ovenf. S. 394 og 443 f citerede Steder), og med og efter Luther i de tydsk-lutherske Ritualer, Forklaringer af Luthers Katechismus og selvstændige Katechismer; endvidere i Udgaverne af den svenske "Handbok" og i de svensk-lutherske Katechismer; fremdeles i de dansk-

De Sidste gjøre dette uden Tvivl, fordi kun denne Oversættelse er et klart og utvetydigt Udtryk for deres Anskuelse angaaende Relationen af "paa", eller fordi den gjør Relationen af "paa" i dets oprindelige, usvækkede Betydning, hvilken de maa forkaste, umulig. Ellers kunde gjerne ogsaa de have oversat "den hellige — Kirke", da "ecclesia" ogsaa meget godt kan opfattes bestemt.

Forholder det sig nu saaledes, saa er Svaret paa det Spørgsmaal, om hvilken af de to Oversættelser "en hellig — Kirke" eller "den hellige — Kirke" vor Kirke bør følge ved Daaben og ved de Unges Christendomsundervisning, i Alterbogen og i Lærebøgerne, væsentlig afhængigt af Svaret paa det Spørgsmaal, om "in" foran "Spiritum sanctum" ogsaa er at henføre til Leddet om Kirken og de paa samme følgende Led, eller ikke.

Da jeg nu af de i Afhandlingen i Theol. Tidsskr. B. VII S. 553—84 og i den foranstaaende Afhandling fremsatte og udviklede Grunde maa antage, at Præpositionen ikke herer med til de anførte Led, saa maa jeg for min Del paa det mest Bestemte erklære mig for Oversættelsen "en hellig — Kirke", uagtet jeg fuldeligen indrømmer, at det ellers i og for sig selv ligger vel saa nær, at opfatte "sanctam ecclesiam catholicam" bestemt.

norsk lutherske Ritualer (Alterböger) med Undtagelse af "Manuale" fra 1535, som har "den", og i de dansk-norsk-lutherske Udgaver og Forklaringer af Luthers Katechisme og selvstændige Katechismer ned til den nyeste Tid, med Undtagelse af de to ovenfor nævnte Katechismer; endelig i den schweitzersk - og tydsk-reformerte Kirkes Ritualer (s. f. Ex. Zwinglis og Leo Judäs Daabsritual fra 1523, en Züricher "Kirchenordnung" fra 1675, en gammel Schafbauser "Kirchenordnung", en gammel Sanct-Gallener "Kirchenordnung", den hessiske "Kirchenordung" fra 1566 og den hessiske "Agenda" fra 1657) og de samme Kirkers Katechismer (f. Ex. Leo Judäs store og mindre Katechismus fra 1534 og 35 og den heidelbergske Katechismus). Den skotske Kirke siger i sin Oversættelse af (Calvins) "Catechismus Genevensis": "I beleve that there is an holy universall Church".

For en stor Del just af den Grund, at det Spørgsmaal, om "sanctam ecclesiam" skal gjengives med "en hellig" eller "den hellige Kirke", væsentlig er afgjort med det andet, om "in" foran "Spiritum sanctum" er at forbinde med alle den tredje Artikels Led eller blot med dens første, er jeg ogsaa gaaen ind i det sidste Spørgsmaal, og har jeg omhandlet det saa udførlig, som jeg har gjort.

n

e

e

t

i

t

Den tredje Artikel lyder i den af Usher af et temmelig ungt Cambridger Haandskrift og derefter i en i et Par Punkter forbedret Skikkelse af mig af et St. Gallener Missale fra det tiende Aarhundrede udgivne 55) græske Text af det apostoliske Symbol: Πιστευω είς το πνευμα το άγιον, άγιαν καθολικην έκκλησιαν (Cod. Cantab.; Cod. Sang.: άγιαν έκκλησιαν καθολικην), άγιων κοινωνιαν, αφεσιν άμαρτιων, σαρκος αναστασιν, Zwnv alwriov. Ligesaa lyder denne Artikel i den af Binterim af et Düsseldorfer Missale fra det niende eller tiende Aarhundrede udgivne græske Text af Symbolet: Πιστευω είς πνευμα άγιον, άγιαν έκκλησιαν καθολικην, άγιων κοινωνιαν, άφεσιν άμαρτιων, σαρκος αναστασιν και ζωην αίωνιον 56). Endvidere lyder den samme Artikel i den af Marcellus af Ancyra os overleverede græske Text af det oldromerske Symbol: Kat sis το άγιον πνευμα, άγιαν έκκλησιαν, άφεσιν άμαρτιων, σαρχος αναστασιν, ζωην αλωνιον. Endelig lyder Artikelen i den af Usher og Heurtly af et Haandskrift fra det niende Aarhundrede 57) udgivne græske Text af dette

⁶⁵⁾ S. Theol. Tidsskr. B. VI S. 529 ff.

⁵⁶⁾ S. hele Texten Theol, Tidsskr. B. VI S. 535 ff.

⁵⁷⁾ Eller nöjagtigere af den det niende Aarhundrede tilhörende Del af et Haandskrift, der bestaar af tre til forskjellige Tider skrevne Dele. S. Heurtly, The Creeds of the western church, p. 74 ss. Haandskriftet findes nu i British Museum.

Symbol: Και είς πνευμα άγιον, άγιαν έκκλησιαν, άφεσιν άμαρτιων, σαρκος άναστασιν.

Den tredje Artikels Led fra det andet af og specielt Leddet om Kirken staa altsaa i alle de fire anførte græske Texter ubestemt, og i den første og tredje følger endog det ubestemte άγιαν ἐκκλησιαν κ. τ. λ. paa det bestemte το πνευμα το άγιον, το πνευμα άγιον.

Man kunde ogsaa ville gjøre denne Omstændighed gjældende til Fordel for Oversættelsen "en hellig Kirke".

Men det fra den hentede Argument for denne Oversættelses Rigtighed har dog for den første, tredje og fjerde Texts Vedkommende kun ringe og for den andens Vedkommende slet ingen Beviskraft.

Ingen af de fire Texter er jo nemlig den tilsvarende latinskes Original eller en med den sideordnet Oversættelse af en hebraisk eller aramaisk Original eller en samtidig med den tilbleven og den sideordnet Grundtext, men de to græske Texter af det apostoliske Symbol ere kun i Vesterlandet i den tidligere Middelalder, omtrent i det syvende eller ottende Aarhundrede, til Brug ved Grækeres Daab og ellers ved Gudstjenesten affattede Oversættelser af den latinske Text, Marcellus's Symbol er kun enten en af Marcellus selv forfattet Oversættelse af det oldromerske Symbols latinske Text eller en af ham i den romerske Menighed allerede forefunden (ligeledes til Brug ved Grækeres Daab og ellers ved Gudstjenesten bestemt) Oversættelse af denne Text, og den af Usher og Heurtly udgivne græske Text af det oldromerske Symbol er ligeledes kun en Oversættelse af det, en Oversættelse, hvis Alder ikke lader sig bestemme. Alle disse græske Texter ere derfor kun af en mere eller mindre underordnet Betydning. Den forholdsvis største Betydning vilde Marcellus's Symbol og det af Usher publicerede have, hvis den græske Biskop allerede skulde have forefundet hint i Brug

i den romerske Menighed, eller hvis dette skulde være af en meget gammel Oprindelse. Man ser af den anden og fjerde Text kun, at man paa den Tid, de bleve til, og paa det Sted. hvor de bleve til, opfattede hele den tredje Artikel ubestemt. af den første kun, at man dengang, den blev affattet, og der, hvor dette skede, gjorde det samme med "sanctam ecclesiam catholicam - vitam æternam", hvilket Sidste vel staar i Sammenhæng med, at man i hine Tider i Occidenten blot henførte "credo" og ikke tillige "in" til de paa den Helligaand følgende Led, og endelig af den marcelliske Text kun, at enten denne det fjerde Aarhundredes første Halvdel tilhørende Græker har opfattet de paa den Helligaand følgende Led i sin Original ubestemt, eller at dennes gamle Oversætter eller den gamle romerske Menighed har gjort dette. -Men ikke engang dette er sikkert. Artikelens Mangel i de fire græske Texter kan nemlig ogsaa hidrøre derfra, at Grundtexten manglede den, idet det latinske Sprog ikke har Artikel, og at Oversætterne bestræbte sig for at gjengive Originalen med en slavisk Bogstavelighed. Og hvad Oversættelsen i Cod. Düsseld. angaar, saa er dette ikke blot muligt, men højst sandsynlig ogsaa virkelig Tilfældet. Thi i den har heller ikke den tredje Artikels første Led Artikelen, og dens Forfatter bruger paa en eneste Undtagelse nær (τη τριτη ημερα) overhovedet ikke Artikel 58). Anderledes forholder det sig derimod med Oversættelsen i Cod. Cantab. og Sangall. og med Marcellus's Symbol. Hvad disse betræffer, saa har nemlig deres Forfattere efter al Rimelighed virkelig opfattet "sanctam ecclesiam" &c. ubestemt, thi de sætte Artikelen meget ofte og bruge den specielt i Leddet om den Helligaand (Πιστευω είς το πνευμα το άγιον, Πιστευω είς το πνευμα άγιον). Og ogsaa om Forfatteren af den af

⁶⁸⁾ S. Theol. Tidsskr. B. VI S. 544 f.

Usher og Heurtly offentliggjorte græske Oversættelse af det oldromerske Symbol gjælder rimeligvis det samme, uagtet i den ogsaa Leddet om den Helligaand mangler Artikelen (Και εἰς πνευμα ἀγιον), thi han bruger Artikelen i den anden Artikel meget hyppig, og πνευμα ἀγιον kan hos ham mangle Artikelen, fordi det tænktes som allerede i og for sig selv bestemt og var blevet til et Slags Nom. prop. 59). Han siger jo paa samme Maade i den første Artikel Θεος πατηρ istedetfor ὁ Θεος ὁ πατηρ og i den anden πνευμα ἀγιον istedetfor το πνευμα το ἀγιον eller το πνευμα ἀγιον (Πιστευω εἰς Θεον πατερα παντοκρατορα, — τον γεννηθεντα ἐκ πνευματος ἀγιου και Μαριας της παρθενου 60).

⁵⁹⁾ Πνευμα άγιον mangler, som bekjendt, i det N. T. meget ofte Artikelen, idet det af de nytestamentlige Forfattere blev tænkt som allerede i og for sig selv bestemt og for dem væsentlig havde antaget Naturen af et Nom. prop. S f. Ex. Steder, som δια πνευματος άγιου, του δοθεντος ήμιν Rom. 5, 6 og δια πνευματος άγιου του ένοι-κουντος έν ήμιν 2 Tim. 1, 14 og sml. Winer, Gramm. des neutest. Sprachidioms S. 139 5te Opl. og Buttmann, Gramm. des neutest. Sprachegebrauchs S. 78.

⁶⁰⁾ Man kunde ogsaa ville antage, at den tredje Artikels andet og fölgende Led i den af Usher og Heursly udgivne Oversættelse skulle tænkes som bestemte, uagtet de mangle Artikelen, og at det samme ogsaa skal være Tilfældet med disse Led i de to andre Oversættelser, en Antagelse, for hvilken der lod sig anföre, at εκκλησια i det N. T. undertiden bruges bestemt (s. Winer, p. det i den forang. Anm. anf. St.), at det samme er Tilfældet med Zwn αίωνιος og αναστασις νεκρων (s. Buttmann, p. d. i den forang. Anm. anf. St), i hvilken sidste Forbindelse forövrigt, ligesom i Forbindelsen αφεσις αμαρτιων, det förste Nomen kan være bestemt ved det andet i Genitiv staaende Men hvad den förste og tredje Oversættelse angaar, (Win. S. 142). saa taler dog den Omstændighed, at i denne Leddet om den Helligaand har Artikelen, for, at den tredje Artikels övrige Led, hvori den mangler, staa ubestemt, og om ἐκκλησια uden Art. der, hvor det er forbundet med et Adjektiv, kan være bestemt, er mere end tvivlsomt. I det N. T. staar det kun i Forbindelserne ἐνωπιον ἐκκλησιας 3 Job. 6. Heb. 2, 12 og ἐν ἐκκλησια 1 Cor. 14, 19. 28. 35 og i ἐκκλησιαν οἰκοδομειν 1 Cor. 14, 4 og αποστολοι εκκλησιών 2 Cor. 8, 23 bestemt; og endog hvad de fleste af disse Steder angaar, er det et Spörgsmaal, om

let

en

15

r-

le

lv

er

-9

v

v

v

75

te

et

En større Beviskraft for Rigtigheden af Oversættelsen "en hellig - Kirke", end den Omstændighed besidder, at Leddet om Kirken i de græske Texter af det apostoliske og oldromerske Symbol mangle Artikelen, turde den mærkelige Kjendsgjerning have, at dette Led i de (os levnede) græske Daabssymboler staar ubestemt. Det lyder nemlig i det jerusalemske Symbol και είς μιαν άγιαν καθολικην έκκλησιαν, i Epiphanius's kortere eller den cypriske Kirkes Symbol είς μιαν άγιαν καθολικην και αποστολικην έκκλησιαν, i Epiphanius's længere Symbol πιστευομεν είς μιαν καθολικην και αποστολικην έκκλησιαν og i Nicæno-Constantionopolitanum είς μιαν άγιαν καθολικην και άποστολικην ἐκκλησιαν 61). Sml. med disse Steder Ord, som έκ των είρημενων άρα φανερον οίμαι γεγενησθαι, μιαν είναι την άληθη έκκλησιαν -. Τη γουν του ένος φυσει συγκληρουται έκκλησια ή μια - κατα τε ούν ύποστασιν, κατα τε έπινοιαν, κατα τε άρχην, κατα τε έξοχην μονην είναι φαμεν άρχαιαν και καθολικην

ikke Ordet paa dem skal tages ubestemt. S. Meyer til 1 Cor. 14, 4. 19 og 2 Cor. 8, 23 og de Wette til 1 Cor. 14, 19. Buttmann anförer ikke ἐικλησια iblandt de nytestamentlige Ord, der uden Artikel stan bestemt.

⁶¹⁾ Sml. ogsaa endnu Ordene και εἰς ἀγιαν καθολικην ἐκκλησιαν i Presbyteren Charisius's Troesbekjendelse. — Ogsaa Ordene μιαν και μονην καθολικην, την ἀποστολικην ἐκκλησιαν (ὁμολογουμεν) i den apostoliske Troesbekjendelse ester Alexander af Alexandriens Meddelelser i hans Brev til Alexander af Constantinopel (Theod. hist. eccl. I, 9) og Ordene εἰς μιαν μονην ταυτην καθολικην και ἀποστολικην ἐκκλησιαν i den Athanasius tilskrevne Ἑρμηνεια εἰς το συμβολον höre herhid. Sml. med hine Ord Steder, som Ap. Gj. 4, 12 οὐδε γαρ ἐστιν ὀνομα ἑτερον, το δεδομενον ἐν ἀνθρωποις. — I Symbolet i de apostoliske Constitutioner, hvori det hedder και μετα τους ἀποστολους δε πασι τοις πιστευουσίν ἐν τη ἀγια καθολικη ἐκκλησια, er Leddet om Kirken ikke directe udtalt, og i Ordene και εἰς μιαν καθολικην ἐκκλησιαν του θεου, την ἀπο περατων ἑως περατων i Arius's Troesbekjendelse er vel μιαν κ. τ. λ. at anse for bestemt ved του θεου.

εμκλησιαν (Clem. Alex. Stromm. Lib. VII c 17 § 107) og som Πιστευω δε τας περι Θεου και των Θειων παραδοσεις και έξηγησεις της μιας καθολικης και άποστολικης έκκλησιας (Biskopens Bekjendelse i "Ordo in consecratione episcopi servandus", Euchol. Græcorum p. 309 62).

I Særdeslehed synes dog den Omstændighed at tale til Fordel for Oversættelsen "en hellig - - Kirke", at i Nicænum (Nicæno-Constantinopolitanum) Leddet om Kirken staar ubestemt, idet det her hedder εἰς μιαν ἀγιαν μαθολιμην και ἀποστολιμην ἐνιμλησιαν, "et unam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam", hvilke Ord i Concordiebogen gjengives ved "Und eine Einige, Heilige, Christliche, Apostolische Kirche", i Oversættelsen af den norske Kirkes symbolske Bøger ved "og een, hellig, almindelig og apostolisk Kirke", i den svenske Kirkes Bekjendelsesskrifter "och ena helgha almänneligha och Apostoliska Kyrkio" ("Confessio fidei" fra 1593; s. ovenf. S. 391) og i "The book of common prayer" ved "And I believe one Catholick and Apostolick Church". Thi Nicænum er jo ikke alene siden Slutningeu af det femte Aarhundrede hele den græske Kirkes Daabssymbol, men ogsaa

⁶²⁾ I de syriske Oversættelser af Nicæno - Constantinopolitanum og i Nestorianernes Symbol bruges i Leddet om Kirken Stat. emphaticus, som svarer til den hebraiske Artikel (בחדא עדתא קדישתא קטולקי og de syriske Kirker synes altsaa at have tænkt Kirken i disse sine Symboler som bestemt. Syrernes Stat. emphat. har dog i saare mange Tilfælde mistet sin oprindelige Kraft (s. Hoffmann, Gramm. Syr. p. 258 og 290), hvorfor man ikke kan drage nogen sikker Slutning af den anförte Omstændighed. -Derimod har unegtelig Metrophanes Kritopulos opfattet μιαν i Nicæno-Constantinopolitanums Text som bestemt, idet han i det syvende Capitel af sin "Confessio" siger: Τοιγαρουν είς άγιαν ἐκκλησιαν πιστευομέν και ταυτην κατα παντα μιμουμέθα og giver det anförte Cap. Overskriften Περι ἐκκλησιας (s. Kimmel, Monum. eccl. orient. II, 100 s.). Og det samme maa vel ogsaa siges om Petrns Mogilas's Confessio orthodoxa, idet det i denne heder: Διατι λεγομεν πως πιστευομεν είς την έκκλησιαν (P. I Quæst. XCVI Kimmel, p. d. anf. St. p. 168).

og

213

ins

ne

til

m

eaı

et

es

he

Ke.

ıa

ra

.66

.

e

a

et almindeligt vesterlandsk Kirkesymbol og, da de østerlandske Kirker ikke bruge, ja ikke engang kjende det apostoliske Symbol, i Grunden det almindeligste, ja det alene almindelige kirkelige Symbol; og det synes passende og ønskeligt, at det apostoliske Symbol i det Punkt, hvorom der her er Tale, bliver saaledes opfattet og gjengivet i vor Kirke, at de to store Symboler med Hensyn til det her ikke komme til at differere fra hinanden 63).

⁶³⁾ Jeg vil paa dette Sted endnu bemærke, at vore gamle Kirkelærere ikke sjelden i sine Katechismusforklaringer og andetsteds have overfört Kirkeprædikatet "una" fra Nicænum til Apostolicum, hvorved de to Symboler i Leddet om Kirken for en Del bleve sammenblandede med binanden, og i Oversættelserne af det apostoliske Symbol den ubestemte Artikel "eine, en (een), ena" blev til Talordet "eine, een, ena". Phænomenet blev i Katechismusforklaringerne i de forskjellige Modersmaal uden Tvivl fremkaldt dels derved, at her den ubestemte Artikel (i de dansknorske Katechismer ofte skreven "een") let kunde opfattes som Talord, dels ved Nicænums Indflydelse, medens i de latinske Katechismusforklaringer og andre latinske Skrifter blot den sidste var virksom, Et Spor af det have vi (efter det ovenf. S. 391 f. Fremsatte) vel allerede i den augsburgske Confessions "Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit". Derefter finde vi Nicænums Kirkeprædikat "una", "een" i Joh. Spangenbergs Katechismus, baade den latinske fra 1541 og den tydske fra 1542 ("Credo unam sanctam Christianam Ecclesiam catholicam", "Ich glaube eine heilige christliche Kirche. - Warumb Eine, so doch vie) Versammlung sein" o. s. v.), i Joh. Gerhards Loci theol. T. V. p. 874. 76 ("Origo ad Symbolum Apostolicum recte refertur, in quo exstat hic Articulus: "Credo unam sanctam catholicam ecclesiam"". - Atque hæc est genuina et propria hujus vocabuli significatio, quomodo etiam accipitur in Symbolo Apostolico, quando dicitur: "Credo unam sanctam catholicam ecclesiam""), i Speners Katechismus ("Wie wird die Kirche genannt? Eine heilige christliche Kirche. Warum Eine? o. s. v.), i Dresdner Katechismus (her spörges först, hvorfor Kirken kaldes "eine heilige", saa, hvorfor den kaldes "eine heilige", og saa endelig, hvorfor den kaldes "eine christliche"); i Palladius's "Brevis Expositio pro Parochis Norvegianis 1559 ("Quæ est summa doctrinæ Spiritus sancti? Spiritus sanctus in summa docet hæc quattuor -. Unam sanctam ecclesiam -. Dic primum. Credo esse unam sanctam ecclesiam"), i Christen Staphenson Bangs "Postilla Catechetica" T. II p. 1035 ("Oc denne samme Kircke eller Meenighed beskrifuis her i Troen med fire fornemme Epithetis eller Titler. 1. Kaldis hun Een. 2. Hellig. 3. Al-

Til alt det Anførte kommer endelig endnu, at Troesbekjendelsens "ecclesiam" i den lutherske Kirke paa de ovenf. S. 464 Anm. 51, S. 461 og S. 466 Anm. angivne rent forsvindende Undtagelser nær fra Begyndelsen af bestandig er blevet gjengivet ved "en Kirke", og at denne Gjengivelse ogsaa findes i tre lutherske Symboler: Luthers store Katechismus, Luthers lille Katechismus og de schmalkaldiske Artikler 64), hvoraf eet, Luthers lille Katechismus, ogsaa har

mindelig. 4. Helliges Samfund. VIII. Hui kaldes ded Een Kircke?" o. s. v.); i "Dr. M. Luthers liden Katekismus. Med Huustavlen og Sententser samt nogle Tillæg", Viborg 1780 ("Jeg tror pas den Helligaand, at Kirken er een, hellig og almindelig") og vel ogsaa i Pontoppidans "Sandhed til Gudfrygtighed" ("een hellig, almindelig" o. s. v. Hvor mange saadanne Kirker eller Samfund ere der til? Ikkun een, som er almindelig" o. s. v.); i Olaus Swebilius's Catechismus, Udgaverne fra 1757 og 1860 ("Hwarföre kallas thenna [denna] Kyrcka [Kyrka] En? Emedan desz medlemmar hafwa alla en Gud, ett Dop" o. s. v.), i Jesper Swedbergs "Catechismi Andeliga Öfning", Udgave fra 1859 ("En. Såsom Gud är en, den gudomliga läran och sanningen en, tron en -Helig. Denne församling er helig" o. s. v.) og i "Catechismus heller Rætt Christeligh Kennedom om wåre Christelige Troos nödhtörsteligste Artikler" o, s. v. eller Carl den 9des Catechismus, Stockholm 1604. -Ogsaa i enkelte romersk-katholske og reformerte Katechismer træffe vi det samme Phænomen. Saaledes hedder det i "Christ-katholischer Stadt - und Land - katechismus, Augsburg og Grätz 1723: "Wie lautet der neundte Glaubensartikel? Antw. Also: Ein Heilige, allgemeine Christliche Kirche, Gemeinschafft der Heiligen. Kann denn niemand selig werden, welcher nicht in dieser einigen Kirche ist?" og i (Calvins) Catechismus Genevensis hedder det: "Sequitur quarta pars, in qua confitemur, nos credere unam sanctam ecclesiam?", hvor dog vel "una" er traadt i "catholica"'s Sted. - Frands Wormordsens "Den lille danske Catechismus", Malmö 1537, har ogsaa overfört Nicænums "apostolisca" i det apostoliske Symbol ("Jeg troor oc saa paa den helligaand, oc at der er een hellig christen almyndelig och Apostoliske Kirke till, som er alle hellige oc christne menniskes samfund oc menighed"). - De gamle dansk-norske Katechismers "een" er i Regelen den ubestemte Artikel. Dog kan man undertiden ikke med Vished sige, om det skal være denne eller Talordet.

⁶⁴⁾ S. ovenf. S. 391 f. Sml. desforuden endnu de paa samme Sted anförte Ord i Apologien og paa en Maade ogsaa de ligeledes sammesteds omtalte Ord i den augsburgske Confession.

es-

nf.

er

lse

e-

r-

ar

0. t-

at

ns

or er

ra

1?

n.

er te

vi

er et

e

g ()

el le

n

d

lovlig Gyldighed hos os 65). Oversættelsen "en Kirke" er saaledes i vor Kirke den nedarvede, den, der til alle Tider har været den herskende, og den symbolske, og den bør derfor ikke opgives uden gyldig Grund. Men saa langt fra, at en saadan skulde være forhaanden, er der, som jeg har vist, snarere omvendt al Grund forhaanden til at bibeholde den.

Hvad det Spørgsmaal betræffer, hvilken af de tre Gjengivelser af "sanctam ecclesiam": "en hellig Kirke", "en hellig Kirke at være" og "(og troer, at der er) en hellig Kirke", bør følges i Alterbogen og i Lærebøgerne, saa kan Valget kun være imellem den første og den anden. Den tredje stemmer nemlig ikke ret overens med Characteren af en Bekjendelse og især af en Bekjendelse, som det apostoliske Symbol; den svarer ikke ret til denne Bekjendelses Sprog og til Bekjendelsessproget overhovedet, idet den har noget Interpretationsmæssigt og Omskrivende ved sig, hvad der ogsaa allerede ligger antydet deri, at Ordene "og troer, at der er" staa i Parenthes. Hertil kommer fremdeles denne Parenthes selv. Parentheser, parenthetiske Forklaringer, i Symbolet bør nemlig i Lærebøgerne helst undgaaes, ihvorvel de i den dansk-norske Kirke fra gammel Tid af have været meget almindelige i den 66), og i Alterbogen eller ved Daaben maa og kunne de efter Sagens Natur aldeles ikke bruges, som de da her heller

⁶⁶⁾ Kun den tydske Grundtext af Luthers lille Katechismus er symbolsk i vor Kirke.

⁶⁶⁾ Saaledes tilföjes i saare mange dansk-norske Udgaver af Katechismen og Katechismusforklaringer efter "en hellig almindelig Kirke": "(eller Menighed)", og sættes i de samme imellem "Legems", "Legoms", "Legomst" og "Opstandelse": "(eller Kjöds)", "(eller Kjödets)", "(eller Kjöds)". Disse to Parentheser findes allerede i Udgaver af Katechismen fra Begyndelsen af det syttende Aarhundrede (1616. 17. 26) og gaå ned lige til vor Tid (den "reviderede" Forklaring). I Lærebögerne fra det sextende Aarhundrede forekomme dog, mig bekjendi, endnu ingen Parentheser.

0

fi

il

d

d

A

d

F

h

d

f

S

n

f

8

h

d

3

27

aldrig ere blevne brugte. Endvidere taler imod Redaktionen "(og troer, at der er) en hellig Kirke" ogsaa Tilføjelsen af Conjunctionen "og", som slet ikke findes i Originalen ⁶⁷). Endelig har denne Redaction kun en saare ringe Hjemmel i vor Kirke (s. ovenf. S. 462).

Derimod er Valget imellem de to Gjengivelser "en hellig Kirke" og "en hellig Kirke at være" ikke saa let.

For den sidste taler, at den klart og tydeligt udtaler Leddets Mening, uden dog at være nogen egentlig Interpretation af samme ⁶⁸); at den er norsk (sml. Steder, som "þeir trúdu hann guð vera", Snor. Edd. 148 hos "Lund, Oldnorsk Ordføjningslære", Kjøbenh. 1862 S. 382, og ""sanctam ecclesiam catholicam"", helga truec vera þa eina christne es almenneleg es" (i det ovenf. S. 411 Not. 7 anf. haandskrevne oldnorske Homiliarium fra det tolvte Aarhundrede ⁶⁹), medens dette ikke kan siges om den første Gjengivelse; at den, som archaistisk, har et noget antikt, højtideligt og kirkeligt Præg

or) Den skal forbinde alle den tredje Artikels Led fra det andet af med det förste, og dele hele Artikelen i to Dele (sml. det ovens. S. 406 af Thestrups Katechismus anförte Sted). "Troer" gjentages for end klarere at udtrykke, at kun "Credo" og ikke tillige "in" skal gea paa de efter Leddet om den Helligaand fölgende Led.

⁶⁸⁾ Det er kun dets norske Oversættelse.

⁶⁹⁾ Det ligger nær at antage, at den er en bogstavelig Oversættelse af det latinske "credo sanctam ecclesiam esse" og derfor ikke Norsk, men Latin, idet den jo opkom i en heltigjennem latinskdannet og derfor i Sproget latiniserende Tid (Slutningen af det sextende Aarhundrede og Begyndelsen af det syttende), og man plejede at forklare "credo sanctam ecclesiam" ved "credo sanctam ecclesiam esse" (s. f. Ex. d. ovenf. S. 404 af Palladius's "Brevis Expositio Catechismi pro Parochis Norvegianis" anf St.). Men nödvendig er dog denne Antagelse ikke, og om end "en hellig — Kirke at være", nærmest skulde have været en ordret Oversættelse af "credo san tam ecclesiam esse", saa vilde dog de i Texten anf. Stt. eller ialfald det förste af dem vise, at den derfor ikke var udansk eller unorsk. De to Sprog, det latinske*og nordiske, vilde da være stödt sammen. At der paa de i Texten anförte Steder staar Infinitiv uden "at", medens der i Oversættelsen "en hellig — Kirke at være", bruges Infinitiv med "at", kaa vel ikke begrunde nogen

en

af

).

i

ig

er

ir

-

m

g

e

e

n

g

et

f.

r

a

e

g

og derfor passer nok saa godt i Symbolet 70); og at den findes i vor nuværende allerede siden 1688 brugelige Alterbog og i en Del dansk-norske Katechismer, om end disses Talikke er stort.

Derimod taler for Gjengivelsen "en hellig Kirke", at den holder sig strengt til Originalens Bogstav, uden at der dog kan siges, at Leddets Mening ved den bliver misforstaaelig 71); at vi træffe den i Palladius's fra 1556—1688 brugte Alterbog 72) og i de allerfleste dansk-norske Udgaver af Katechismen og Katechismusforklaringer ligefra de ældste Tider indtil vore Dage; at den endelig findes i Luthers lille Katechismus ("eine heilige christliche Kirche") og saaledes hos os er den symbolske. At den ikke er ret norsk, bliver derved meget formildet, at vi ere aldeles vante til den. Det føles ikke mere. Forøvrigt kunde man ogsaa til "en hellig — Kirke" af "Jeg tror paa den Helligaand" supplere "paa" som Exponent for Accusativen ("Jeg tror paa en hellig —

væsentlig Differents mellem hine og denne. Baade hist og her forbindes dog "at tro" med en Accusativ cum Infinitiv. Ligesaalidt kan man indvende imod de to Steders Beviskraft, at paa dem et Prædikat (guð, helga") er tilföjet til det "at være", medens dette ikke er Tilfældet i "Jeg tror en hellig — Kirke at være", thi "at være" indeslutter selv allerede et Prædikat, idet det er = "existentem esse".

⁷⁰⁾ Sml. "udi" i "For os ikke udi Fristelse".

⁷¹⁾ Der vil neppe Nogen falde paa at holde "en" i "en hellig — Kirke" for Dativ. Vi ere jo ogsaa aldeles vante til at forstaa "en hellig — Kirke" saaledes, at det er = at der er en hellig — Kirke til, en hellig — Kirkes Tilværelse. Med Talordet kan den ubestemte Artikel heller ikke forvexles, hverken i Udtalen eller, hvis Talordet ikke skrives "en", men "een", i Skrift.

den ogsaa i Tausens Döbebog findes den ("een hellig Kirke"). Om den ogsaa findes i Palladius's "Enchiridion" (fra 1538) og i Wormordsens Alterbog (fra 1539), formaar jeg ikke at sige. Det er dog saare rimeligt, at dette er Tilfældet, især hvad Palladius's "Enchiridion" angaar, thi Katechismen i denne har "een hellig christelig Kirke" (s. Mynster, Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus, S. 22). "Manuale" fra 1535 har "den hellige Kirke".

Kirke" = "Jeg tror, at en hellig — Kirke er til" 73). Men det er dog misligt at opfatte "paa" i det andet Led paa en anden Maade end i det første.

De for Gjengivelsen "en hellig — Kirke" angivne Grunde bevæge mig til for min Del at give den Fortrinet for Gjengivelsen: "en hellig Kirke at være".

Jeg slutter mine tvende Afhandlinger over det Spørgsmaal, om "in" i den tredje Artikei hører med til alle denne Artikels Led, og om, hvorledes "sanctam ecclesiam" bør gjengives i Alterbogen og i Lærebøgerne, med de Ord, som jeg har sat som Motto over den anden: "Dixi et animam salvavi. Amen".

^{73) &}quot;Jeg tror paa en hellig Kirke" kan i Symbolet ikke være noget Andet end: "Jeg tror, at en hellig Kirke er til".

Theologisk Literatur.

en en

de n-

sne

eg

m

et

Dr. Martini Lutheri opera latina varii argumenti, ad reformationis historiam inprimis pertinentia. Curavit Dr. Henricus Schmidt, scholæ latinæ Erlangensis præceptor. Vol. I. Cont. scripta Lutheri a. 1515. 1516. 1517. 1518. (456 S.). Vol. II. Cont. scripta Lutheri a. 1518. 1519. (514 S.). Frankfurt a. M. & Erlangen (Heyder & Zimmer) 1865. 1 Thlr. pr. Bd.

Vi have för engang (Bd. V. S. 139) henledet Opmærksomheden paa Erlanger - Udgaven af Luthers tydske og latinske Verker. Hvad der af denne sidste Række hidtil var udkommet, omfattede udelukkende Reformatorens exceptiske Skrifter (26 Bind). I Betragtning af "den Forkjærlighed, hvormed den theologiske Videnskab i de sidste Aar har vendt sig til Reformationshistorien", har man nu troet nærmest at burde paaskynde Udgivelsen af hans reformationshistoriske Skrifter og imidlertid udsætte Udgivelsen af de endou manglende exegetiske. Denne nye, paa 8 eller 9 Bind beregnede Række, hvoraf de to förste Bind allerede ere udkomne, omfatter Skrifter, som hidtil næsten kun have været at finde i de större Bibiotheker og saaledes kun have været tilgjængelige for forholdsvis Faa, medens man paa Grund af deres store Betydning for en grundig Forstaaelse af Reformationens og navnlig Luthers egen personlige Udviklingsgang maatte onske at se dem i ret mange lutherske Theologers Hænder. I de to foreliggende Bind finder man foruden de verdensherömte 95 Theses i deres oprindelige Skikkelse en Række (43) "Sermones" fra Aarene 1515-1518 og Luthers "Disputationes" og Stridsskrifter fra Reformationens förste Dage (1517-1519). Det 3dje Bind skal blandt Andet indeholde "Disputatio Lipsiensis", det 4de "Tractatus de libertate christiana", det 5te "de captivitate Babylonica Ecclesiæ", det 6te Forhandlingerne i Worms, det 7de "de servo arbitrio". Ved Siden af Luthers egne Skrifter ere ogsaa endel andre til deres rette Forstagelse fornödne Skrifter fra Reformationstiden optagne i Samlingen.

Der erste Brief Petri, erklärt von Theodor Schott, Licentiat und Privatdocent der Theologie zu Erlangen. — Erlangen (Verlag v. Andreas Deichert) 1861. — VIII og 360 Sider 8vo. Pris 1 Spd. 16 Sk. norsk.

Apostelen Peters förste Brev maa vistnok henregnes til dem iblandt de nytestamentlige Skrifter, hvori en Læser med opladt Öje bedst formaar at skimte den apostoliske Aands Herlighed. Fra Först til Sidst gjælder om det Bengels Ord: "mirabilis est gravitas & alacritas Petrini sermonis, lectorem suavissime retinens". Derfor er et grundigt Studium af dette Brev saa tiltrækkende. Men det er ogsaa, just i vore Dage og under vore kirkelige Forholde, saa paatrængende nodvendigt. Hvormange af Dagens brændende theologiske Spörgsmaal maa ikke her soge sin Besvarelse? Man kan i Sandhed sige, at intet nytestamentligt Skrift har större Betydning for den Kamp, der i dette Öjeblik föres iblandt os paa det theologiske Felt, end dette. Enhver Lære om Gjenfödelsens Midler, om Herrens Nedfart til de Dödes Rige og Prædiken der, om Daabens Væsen vel stedse maatte gaa tilbage til 1 Petr. forat bevise sin Berettigelse og Sandhed; for ethvert af disse Lærestykker indeholder Brevet Hovedsteder. Det er derfor naturligt, at den norske Theolog med Interesse vender sig til ethvert nyt Bidrag til dette Brevs Forstaaelse, som maatte frembyde sig. Et saadant Bidrag, og det af stort Værd, byder nærværende Commentar. Derfor önsker Anm. med nogle Ord at henlede vor theologiske Læsekreds's Opmærksomhed derpaa.

Saameget hellere onsker han dette, som det er hans Overbevisning, at enhver nytestamentlig Fortolkning, der kan aflöse den tilsvarende Del af det iblandt os hidtil uden Sammenligning mest benyttede commentatoriske Verk, det Meyer'ske, har Krav paa at betragtes som en værdifuld Gave, ja en Velsignelse for vor theologiske Verden. Anm. maa her strax reservere sig mod den Opfatning af disse Ord, at han deri skulde ville udtale en Forkastelsesdom over Meyers og hans Medarbejderes Præstationer paa det nytestamentlige Gebet. De have ganske vist, hvad der aldrig kan falde ham ind at benegte, sit store Værd og besidde Fortrin - navnlig gjælder dette om Meyers egne Arbejder - som enhver nogenledes Sagkyndig vil være redebon til at anerkjende og paaskjönne. Meyers philologiske Akribi og store exegetiske Skarpsindighed ere næsten blevne til Ordsprog blandt Theologerne, og det med fuld Ret; han vil altid være En af de Förste, man i exegetisk tvivlsomme Tilfælde vil have at raaadsporge. Men ligesom disse Fortrin allerede i meget ringere Grad findes bos hans Mcdarbejdere, end hos ham selv, saaledes er overhovedet den exegetiske Methode, som haandhæves saavel af denne som af hine, og den theologiske Aand hvori, de theologiske Forudsætninger hvorfra de arbejde, betegnede ved Ejendommeligheder, der berettige Anm. til at

ott,

60

ndt

ordst

rini

um

ge

or-

ier

igt

res

om

es

tte for

er til

de de

0-

g,

de

n-

en

m.

an

ns

ve

re

10

til

re

)-

e,

8

n

g

e

t

udtale en Mening som den ovenfor fremsatte om det Meyer'ske kritisk-exegetiske Verks Hensigtsmæssighed for theologiske Studerende overhovedet og for nørske theol. Studerende in specie. Det er Anm,'s Overbevisning - som han her naturligvis ikke kan indlade sig paa nærmere at udvikle og begrunde -, at hine Ejendommeligheder i Methoden mere gjöre det omhandlede Verk skikket til at benyttes som Repertorium for Videnskabsmanden end som Vejledning for Begynderen i Exegesens Studium, og at den - mere og mindre - ukirkelige Aand, der raader deri, endnu mere reducerer, hvad der ester hint Afdrag for Methodens Regning kunde være tilbage af Hensigtsmæssighed for den theol. Studerende. For at nævne et Exempel: det ligger i Sagens Natur, at Exegesens Studium bör begynde ved de förste Evangelier. Men Ingen, som selv har erfaret den pinende Skjærsild af Tvivl om den evangeliske Histories objektive Realitet, hvori Meyers Udlæggelse af den indförer den begyndende Theolog, og som har smagt den bitre og tilvisse ikke gavnlige Frugt, det Meyerske formentlige Kundskabstræ bærer for ham i Form af ulöste og ulöselige Differentser mellem Evangelierne indbyrdes og af skaansellös Rokken ved Dogmer, hvis Sandhed var en Forudsætning, som den unge Læser medbragte til sit Studium, medens han ligeoverfor den overlegne Dygtighed, hvormed den Vejleder, han har valgt fordi han intet andet Valg havde, saaledes Slag for Slag gaar los paa selve hans Troes Fundament, ingen Evne har til virksom Modstand og derfor i bedste Fald fra dette sit Studium medbringer som Udbytte en Fornemmelse af Vanmagt til at gjendrive, hvad hans christelige Tro siger ham maa være falskt, - Ingen, der selv har fölt dette, kan uden Ængstelse se Meyers Evangeliefortolkning i de unge Studerendes Haand. Kommer hertil, at den nævnte Udlægger i de allersleste Tilsælde af Princip undgaar at indlade sig paa Sagens reale Side og overhovedet ikke leverer eller tilsigter at levere Andet end en Fortolkning af Ordene, saa turde vel allerede disse Antydninger være tilstrækkelige til at godigjöre Anm.'s Ret til at udtale sig som skeet. Og naar han nævnte den norske theol. Studerende som den, for hvem Meyers Verk allermindst kan siges at være at anbefale, da lededes han deri af den Overbevisning, at ligesom Gaverne og Opgaverne overhovedet ere forskjellige, saaledes er det for dem, der ved Universitetet forberede sig til at blive vor Landskirkes Tjenere, af uendelig större Værd at medbringe derfra en fast Rodfæstelse i vor lutherske Kirkelære, selv om den rent videnskabelige Dannelse skulde være mindre omfattende, end den gjennemsnitlig taget f. Ex. er i Tydskland, end en quasi-videnskabelig "Frisindethed" i Anskuelser og Tro, der, hvor hin grundmurede Fasthed mangler, vil gjöre sin Ejermand uskikket til at være, hvad der pas fas Undtagelser nær her hovedsagelig kræves af ham, en tro og christelig Sjælesorger og Ordets Forkynder.

Anm. man bede Læseren om Undskyldning for denne Digression. Men hvad her er sagt, var det ham en Trang at benytte Anledningen

til at sige. Det er hans hjertelige Onske, at hans Ord maatte bidrage Noget til at forman den theol. Studerende til, hvor Valg frembyder sig for ham, at emancipere sig fra Meyer. Som et væsentligt Fortrin ved dennes Arbejder, der vistnok ofte bestemmer den Studerende til at benytte dem, har Anm. ofte hort frembæve deres concise Korthed. Men skulde ikke Studiet af et Verk, hvorved man kan undgaa Misligheder som de ovenfor paapegede, selv om det skulde kræve en noget længere Tid alligevel ansees for lönnende? Anm. man desuden udtale det som en Erfaring, han under sit Examensstudium rigelig gjorde, at netop denne Meyer'ske concise Korthed gjör, at man tiltrænger længere Tid til Studiet af hans Commentarer end af andre, der ere noget mindre knappe paa sine Ord

Et saadant Valg og dermed Muligheden af at ombytte Meyers Medarbejder Dr. Huther's Fortolkning af 1 Petr. med en i alle Henseender bedre, frembyder sig nu ved Schotts Verk. Denne Forfatter, der allerede for er den theologiske Verden bekjendt ved sit Verk over Romerbrevet (1858) saavelsom ved flere exegetiske Studier i "Zeitschrift für die gesammte lutherische Theologie u. Kirche", har ved dette sit Arbejde, der siden er efterfulgt af en Commentar over 2 Peters og Judas's Breve, indlagt sig en ikke ringe Fortjeneste af den lutherske Skriftfortolkning. Saavel i Henseende til exegetisk Methode som til kirkeligt Standpunkt adskiller han sig væsentlig fra de Meyerske Commentarer. Hvad den förste angaar, da anvender han i Modsætning til den af disse hævdede "glossatoriske" Methode, d. v. s. den, hvorester de enkelte Ord og Phraser af det Skrift, der skal udlægges, tages ud af sin Sammenhæng og enkeltvis belyses og forklares, hvorved det bliver Læserens Sag at sætte de enkelte ham saaledes givne Materialier sammen til en organisk Helhed, - den saakaldte "reproductive", d. v. s. den, hvorester Udlæggeren Skridt for Skridt fölger Forfatteren og lader sin Udlæggelse fremtræde som en sammenhængende, lobende Udvikling, hvori de enkelte exegetiske, philologiske o. s. v. Bemærkninger ere optagne og udarbejdede paa en saadan Maade, at de intetsteds afbryde eller standse Fremstillingens Ström. Det er bekjendt, at der just i denne Tid indenfor den tydske theologiske Verden strides varmt om, hvilken af disse to forskjellige exegetiske Methoder der fortjener Fortrinnet. Saa Meget turde dog imidlertid antages allerede at være bragt nogenlunde paa det Rene, navnlig ester den klassiske Fuldendthed, hvormed den sidstnævnte, den "reproductive", er bragt i Anvendelse af Delitzsch, fremfor Alt i hans Udlæggelse af Hebræerbrevet (Leipzig 1857), at den for Læseren frembyder ikke nvæsentlige Fordele, isærdeleshed er egnet til at meddele ham et langt mere levende og fyldigt Billede af vedkommende Skrifts Organisme end den "glossatoriske", medens det paa den anden Side maa indrömmes, at den kun da kan frembringe et gavnligt, ja endog kun et smageligt Arbejde, naar den anvendes med en sejerrig Overlegenhed, som ikke er Enhvers Sag, der nok kunde levere et brugbart Arbejde

age

der

ligt

le-

ise

an

lde

ım. om

at

af

rs

n-

r-

sit

ier

ar

er

en

de

1-

d-

n,

es,

r-

ne

c-

r-

e,

v.

at

e-

en

er

9-

er

af ie

gt

e -

et d, i den "glossatoriske" Stil. Methodens Anvendelse i Schotts Verk synes Anmelderen i det Hele taget meget vellykket, paa sine Steder endog mesterlig. I Henseende til kirkeligt Standpunkt viser Forfatteren sig som en trofast Sön af den lutherske Kirke, ligesom christelig Hjertelighed og Varme overalt træder Læseren velgjörende imöde i hans Udlæggelse. Kommer hertil, at han i det Philologiske 1) overalt viser sig baade i Besiddelse af megen Sagkundskab og besjælet af stor Omhyggelighed, da er hermed Bogens væsentligste Fortrin allerede antydede.

Schotts Inddeling af Brevet er paa een Gang velbegrundet, overskuelig og klar. Efter Overskrift og Hilsen (1, 1-2) og "grundlæggende Indgang" (1, 3-12) lader han Brevets Hovedmasse begynde ved 1, 13. Den falder efter ham i tre Hoveddele: 1) 1, 13-2, 10, den Christnes Forhold indad, i dets dobbelte Relation til Gud (1, 13-21) og til Menigheden (1, 22-2, 10); 2) den Christnes Forhold udad, ligeoverfor det hedenske Samfund (2, 11-4, 7); 3) Menighedens Forhold som Helhed med den forestaaende Verdensende for Öje (4, 8-Enden). Underafdelingerne under disse Hovedafsnit ere træffende markerede; navnlig gjælder dette ogsaa om 3, 13, som Schott i Modsætning til den almindelige Opfattelse vistnok med Rette lader henböre til Afsnittet 3, 8 seqq., medens man plejer at betegne Verset som Begyndelsen af en ny Tankendvikling (den, der gaar til 4, 6.).

Verket er rigt paa ypperlige Udlæggelser af Enkelthederne. Instaromnium maa Anm. fremhæve Behandlingen af locus vexatissimus 3, 17—4, 6. Han kan ikke negte sig den Fornöjelse at give et Resumé af de Resultater, Schott herunder udvinder, — tillige som en Pröve paa hans Exegese overhovedet.

Den Tanke, som kommer til Udtalelse i Afsnittet 3, 14-4, 6, er efter ham denne, at det i V. 12 anförte Skriftord: "Herrens Öjne ere henvendte paa de Retfærdige og hans Ören til deres Bön, men Herrens Aasyn er rettet mod dem, der gjöre Ondt" saavel efter sit forjettende som efter sit truende Indhold beholder sin fulde Gyldighed, selv for det Tilfælde, at de Christnes sædelige Retfærdighed indbringer dem Lidelser (V. 14). Selv da ere de salige, saasandt de blot ikke lade sig bevæge til frygtsomt Mishaab ved sine Fienders Forfölgelser, men meget mere hellige Christum alene som Herre i sine Hjerter, d. e. alene betragte ham som den, i hvis Haand deres Skjæbne hviler, og derfor alene frygte ham, dog saaledes, at

¹⁾ Det gjør intet Skaar i hans velberettigede Krav paa Anerkjendelse for philologisk Akribi, at han paa et Par Steder maa siges at have fejlet, saaledes f. Ex. naar han S. 11 opstiller en neppe holdbar Distinction mellem Betydningen af Substantivsuffixerne $-\mu \acute{o}5$ og -625 ved Verbalier, eller naar han S. 31 betragter $\delta oxi\mu\nu\nu$ som et Adjektiv (overhovedet er hans Udlæggelse af 1, 7 Noget af det mindst Vellykkede i Bogen).

de stedse ere rede til at forsvare sig for dem, der kræve dem til Regnskab om deres Haab, men paa en ydmyg Maade, ikke i udfordrende Treds, men med Frygt for ved hoffærdige Ord at træde de af Gud villede Ordninger og Forholde i det naturlige Samfundsliv for nær (V. 15). Hertil kræves en god Samvittighed, men hvor denne er forhaanden, der vil ogsaa deres Fienders Bespottelse, der altsaa faktisk blive Bespottelser af en objektiv god, christelig Omgjængelse, eo ipso blive tilskamme (V. 16). Og hvor önskeligt maa det ikke være for de Christne, at disse Fiendernes Bespottelser ingen anden Grund bave, end hvad der i Virkeligheden er christeligt og godt! Det er jo dog bedre at lide som de, der gjöre Godt, om Guds Vilje saaledes skulde tilskikke det, end i sine Lidelser at maatte erkjende den retmæssige Straf for et sædelig talt dadelværdigt Forhold (V. 17). Det er bedre for den Christne, mere overensstemmende med hans nye Liv i Gud, at lide under et sædelig godt Forhold, fordi jo Christi Forlösnings- og Forsoningslidelse heller ikke skeede anderledes eller paa anden Maade kom os tilgode, end saaledes, at den paa een Gang sætter os i Stand til at indtage et saadant Forhold, og tillige, som opstillende et Forbillede for os, forpligter os dertil (V. 18). Herved er nu Overgangen banet til de i V. 18. 19. indeholdte christologiske Bestemmelser, hvis Hensigt altsaa for det Förste er at fremstille Christus som den, der paa een Gang som vort Forbillede har vandret den samme Vej, som anbefales i V. 16, og tillige ved sin paa denne Vej fuldbragte Forsoner- og Forlösergjerning har gjort det muligt for os at fölge ham ester. Disse to Momenter ligge Side om Side i den förste Del af V. 18 (indtil Ordene Savarwsels κ. τ. λ.), saaledes at snart det ene, snart det andet kommer til Udtalelse. I anak f. Ex. fremstilles Christi Lidelse som den een Gang for alle fuldbyrdede, der ikke lod nogen Del af sin Opgave ulöst tilbage, altsaa fra den Side, hvorester den har Kraft til at virke hos den Troende, hvad der er Gud til Velbehag, medens den samme Christi Lidelse i det næste Ord περὶ άμαρτιών derimod fremtræder som forbilledlig for os, forsaavidt som ogsaa de Troendes Lidelser skulle være bevirkede, ligesom bos Christus, ikke ved egne, men ved fremmede Synder. Ι de dunkle Ord Θανατωθείς μέν δαρχί χ. τ. λ., finder Schott nu en epexegetisk Tilfojelse til hint απαξ. Apostelen vil nemlig frembæve den Betydning, som Christi Lidelse som den een Gang for alle fuldbragte havde for hans egen gudmenneskelige Person, for derfra at lade et Lys falde paa den Betydning, den samme Omstændighed ved Christi Lidelse har for hans Troende i Henseende til deres Synd. Efterat Schott her slaaende har eftervist Umuligheden af enhver anden Opfattelse af Dativerne σαρχί og πνεύματι, godtgjör han, at den eneste Maade, hvorpaa man kan gjöre paa een Gang Sprogets Regler og Tankens Fordringer Fyldest, er at opfatte dem som almindelige adverbialske Bestemmelser til de to Participier SavarwSeis og ZwonoinSeis, og det san, at de nævne det, som ved ethvert af disse to Fakta var af bestemmende Betydning,

rof

or

er sk

80

de

e,

le le

ze

re

at

g

i

at

e

e

f

og saaledes ikke blot angive Dödelsens og Levendegjörelsens egen Art, men ogsaa Beskaffenheden af den ved dem virkede Facit (s. v. v.). ldet nu δάρξ og πνευμα opfattes ganske i Almindelighed, som Slægtsbegreber (hvilken Opfattelse i Virkeligheden ogsan er den ene berettigede, aldenstund Artikelen mangler), blive Ordenes Mening at gjengive saaledes: paa den Maade, at det gjaldt menneskelig Natur som den Livet hestemmende Magt, dödedes Christus, d. v. s. ved Döden, som den hele udelte Christus led, bragtes hans gudmenneskelige Livs jordisk-lave Tilværelsesform til absolut Afslutning; og paa den Maade levendegjordes han igjen, at derved Aand indtraadte som det hans Liv Bestemmende, d. v. s. udaf Döden tog han sit gudmenneskelige Liv tilbage i en saadan Tilværelsesform, hvorefter det nu var befriet fra al sarkisk Svaghed og Ufuldkommenhed, et i sig selv levende, heltigjennem aandeligt (cfr. 1 Cor. 15, 44) Liv med herlig Livskraft og Livsmagt. Paa denne Maade opfattet viser nu denne participale Bestemmelse sig tillige egnet til at fortsætte den ved ore indledede Begrundelse af V. 17, idet den nemlig nu danner Overgangen til en anden, den förste parallel, Tanke. Indtil det Punkt, hvor hin Overgang fra sarkisk til pneumatisk Tilværelsesform indtraudte, bar Christi Gjerning (hans Lidelse) væsentlig sin Betydning for de Troende deri, at den paa een Gang er deres Forbillede og forhverver dem Kraft til at vandre den samme den uforskyldte Lidelses Vej. Men fra hint Punkt af indtræder der i den nye Momenter, der give en til denne positive svarende negativ Begrundelse af Formaningen V. 16. 17. Efter sin Levendegjörelse nemlig throner nu Christus i en Magtherlighed, der sætter ham i Stand til at manifestere sin Almagt som dommende Vrede mod dem, hvis sædelige Forhold strider mod ham og Forpligtelsen til at efterfölge hans i Lidelsen givne Forbillede, - specielt de Troendes bitre Fiender, imod hvem Truselsordet V. 12: "Herrens Aasyn er rettet mod dem, der gjöre Ondt" har den samme endnu vedvarende Gyldighed, som Forjettelsesordet sammesteds har for de af dem forfulgte Troende.

Alene ved denne Opfatning af Tankeforbindelse og Sammenhæng viser den i V. 19 forefundne Omtale af Christi Forkyndelse for Annderne i Fængslet sig som et organisk Led af den hele Udvikling, medens den ved enhver anden Opfatning altid mere eller mindre bliver reduceret til en umotiveret Digression.

Den for Apostelen bestemmende Grund til her i denne Forbindelse at omtale Forholdene i den noachitiske Tid ligger i hans Betragtning af denne Tids Betydning og Væsen overhovedet. Han betragter Tiden för Syndfloden som en Typus paa den sidste Epoche af Gudsrigets Udviklingshistorie, den sidste Periode heraf, Tiden mellem Christi Komme og hans Gjenkomst Ligesom denne, saaledes var ogsaa hin Tid en Forventningens Tid, en Ventetid paa en dobbelt Afgjörelse til Frelse og til Undergang, og en sig mere og mere fuldbyrdende Modsætnings Tid. Er nu saaledes den noachitiske Tid Typus paa den nytestament-

lige, saa fölger deraf, at ogsaa den faktiske Manifestation af den guddommelige Forkastelsesdom, som sidenefter, altsaa i en for de noachitiske Dage tilkommende Tid, indtraadte ligeoverfor hine Ulydige, maa være Forbillede paa en faktisk Aabenbarelse af guddommelig Forkastelsesdom, som endnu i Fremtiden forestaar dem, der nu, i den nytestamentlige Tid, i Vantro modstas det nu forkyndte Guds Ord, Prædikenen om Frelse i Christo. Staar nu Christus efter sin Levendegjörelse i et Liv, i Kraft af hvilket han i sin Person kunde formidle Manifestationen af den guddommelige Forkastelsesdom ligeoverfor hine fordum Ulydige, idet han fremstillede sig for dem selv i en deres Vantro overbevisende og fordommende Herlighed, saa er dette den sikre Borgen for, at det ogsaa vil blive ham, der ved sin Selvaabenbaring i Herlighed vil fuldbyrde den endelige Forkastelsesdom ligeoverfor de i Nutiden Vantroe. Men paa den anden Side er det ogsaa det samme Christi forklarede Liv i Aand, i Krast af hvilket ligeledes allerede nu en til Frelsen ved Arken modbilledlig svarende Frelse for de Troende ved Danben finder Sted, hvori da atter et Underpant er givet paa, at paa Grund af dette Christi forklarede Liv ville de Troende tilsidst fuldkomment blive frelste ud af den til Fordærvelsen overantvordede gudfiendske Verden.

Paa denne Maade angiver Schott med evident Klarhed Tankegangen af V. 18 seqq. Anm. tror, at den sagkyndige Læser vil være enig med ham i, at Fortolkeren her har truffet det ene Rette og fremstillet det med en Klarhed, som Intet lader tilbage at önske.

Allerede af dette korte Overblik over Schott's Angivelse af nexus og sensus vil det være Læseren klart, hvorledes han opfatter Enkelthederne. Den paa en kolossal Misforstaaelse af det hele Steds, ja det hele Brevs Tankegang beroende Indbildning om en Forkyndelse af Evangeliet for de vantroe Noachiters Aander er allerede herved udelukket som absolut umulig. Den hele legemlig levende Christus - dette er Resultatet af Schott's udförlige, til alle i Udlæggelsens Historie fremförte Instantser Hensyn tagende Behandling af Stedet - drog i sit pneumatisk legemlige Liv hen til quann til de vantroe Noachiters Aander; idet han fremstillede for dem sin forklarede gudmenneskelige Person, viste han dem, hvorledes nu Guds Naaderaad og den derved bevirkede Frelseshistorie, hvori de fordum i Vantro havde forsmaaet at blive meddelagtige, i hans til forklaret Liv opvakte Person var bragt til herlig Afslutning; allerede denne Christi Selvbevidnelse og Selvfremstilling i sin Herlighed som den fuldendte Frelsesmidler er for hine Aander en concio damnatoria. Men om disse vantroe Aander alene taler Petrus, fordi just de og alene de ogsaa med sin jordiske Historie ere en virkelig Typus paa den Nutid, i hvilken Læserne befinde sig.

Det er bekjendt, at man til Stötte for hin Antagelse af en Evangelieforkyndelse (der end ikke finder Skygge af Berettigelse i Ordet κηρύσn-

aa

en

d,

n

-1

e

et

-1

n

0

e

n

n

ti

d

detv, eftersom dette i N. Test. ligesnavel bruges om en Forkyndelse af Lov som af Evangelium; cfr. f. Ex. Act. 10, 42. Rom. 2, 21. Gal. 5, 11 o. a. St.) blandt Andet ogsaa har villet gjore gjældende, at Forkyndelsen af Guds Frelseraad i den noachitiske Tid endnu ikke skeede med den Fuldstændighed og Klarhed, at Forsmaaelsen af Noahs Prædiken skulde kunne contrahere en evig fordömmende Skyld; ja man har endog antydet, at just hin Mangel paa Fuldstændighed i Forkyndelsen med indre Nodvendighed krævede et Supplement, saaat hin Skyld forst da kunde indtræde, naar ogsaa dette var forkastet; dette Supplement har man da just villet finde i Jesu "Forkyndelse" paa vort Sted. Schott gjör i Anledning heraf med Rette opmærksom paa, hvor öjensynlig Apostelen i sine Ord: "da Guds Langmodighed ventede i Noahs Dage, medens Arken blev bygget" ret eftertrykkelig har villet male de vantroe Noachiters forfærdelige Haardnakkethed i sin Vantro; frembæver fremdeles den uhyre Storhed af den Synd og Skyld, som de efter Beretningen i Gen. 6. havde paadraget sig. "Det er den dunkle Baggrund af et töjleslöst, trodsigt Syndevæsen af næsten gigantisk Art, der uhyggelig skuer frem bag Beretningens antydende Ord". Han gjör opmærksom paa, at de levede i en Tid, da Kjendskab til den ene sande Naadens Gud og til det paa hans Forjettelsesord hvilende Frelsehaab endnu var bevidnet i levende Overlevering og bekræftet og sikret ved guddommelige Aabenbarelser. Med eet Ord: hine Noahs Samtidiges Forhold var blevet et saa intensivt syndigt og gudfiendtligt, at det, hvis det skulde faa Rum til videre Udvikling paa den betraadte Vej, vilde have umuliggjort Realisationen af den guddommelige Frelsevilje. Just derfor maatte ogsaa Syndfloden tage dem alle bort. Hermed har naturligvis Texten, der kun taler om de ifolge Vantro i Fængsel værende Aander, ingenlunde udelukket Muligheden af, at der blandt Noachiterne kunde være Saadanne, hvis Vantro var af den Natur eller undergik en saadan Forandring (f. Ex. under Flodens Rædselsscener), at de ikke forskyldte at komme i den evige Fordommelses usalige Tilstand; men om disse gjælder det da, at vor Text simpelthen ikke taler om dem.

"Og hvad skal" — Anm. lader her Schott selv tale — "hvad skal en saadan Frelseprædiken til Omvendelse her i denne Sammenhæng? Det vilde i Sandhed være sælsomt nok, om Apostelen for sit advarende Ord om, at det er bedre at lide under et godt end under et ondt Forhold, i sin videre Udvikling vilde opstille den Begrundelse, at Frelsesmidlerens reddende Naade endnu efter Döden var bleven tilbudt selv de værste Misdædere. Thi saavistom den hele Udvikling uden som Begrundelse at henföres til V. 17 bliver uden Med og uden Sammenhæng, saa vist kræver hint κρεῖσσον en Begrundelse ikke ved den sædelige Forpligtelse til ἀγαθοποιοῦντας πάσχειν, men ved den Vinding, det bringer, og det ikke derved, at det er en taalmodig baaren, men at det er en uforskyldt Lidelse. Men, hvad der endelig er Hovedsagen: om nogen Mulighed af en sædelig Forandring eller endog christelig Omvendelse efter Döden ved Skrif-

ten Intet, slet Intet, og hvor meget end en saadan Lære kunde bidrage til at bringe Lys, Tröst og Beroligelse ind i det enkelte Menneskes saavelsom den hele Menneskeheds Livsgaader — ganske bortseet fra den uhyre Skade, som ganske sikkert vilde blive anrettet ved den —, det gjælder dog kun ydmygt at stille sig under Guds Ord, der indskrænker Menneskets sædelige Historie til det Dennesidige og hinsides Dödens Porte kun kjender den guddommelige Kjendelse, der med disse Ord for al Evighed afslutter denne Historie: det er Mennesket beskikket een Gang at do og derefter Dommen".

Men nu Stedet 4, 6? Synes ikke dette med sine Ord νεπροῖς ευηγγελίο 3η alligevel at fore os tilbage til hin forkastede Antagelse af, at hvad Christus bragte Aanderne i Fængslet, var en Evangelieforkyndelse?

For en overfladisk Betragtning, der river Stedet ud af dets Sammenhæng — og en snadan isolerende og forhastet Bedömmelse er just dette Vers mere end de fleste Skriftord i vore Dage blevet udsat for —, synes dette vistnok at være san. Men for den, der ikke i dogmatisk Fordom, der gjör enhver ærlig Exegese umulig, paa Forhaand faststiller det Resultat, hvortil Skriftens Ord skal före, men derimod i alvorlig og ydmyg Granskning ikke skyr den Möje at fordybe sig i Aandens vil Resultatet blive et andet. For ham vil det vise sig, at den Sag, hvorom Apostelen taler i 4, 6., er en ganske anden end den i 3, 19 omhåndlede, ja ikke staar i den fjerneste Forbindelse dermed.

Atter her loser Schott sin Opgave paa en udmærket Mande. Forbindelsen mellem 4, 1 og det Foreganende bestemmer han saaledes, at Apostelen, efter at have tilendebragt den i V. 19 segg, givne udförligere Anvendelse af Bestemmelsen ζωοποιη 9ελς πνεύματι i V. 18, nu atter gjenoptager dette Vers's oprindelige, i ἔπαθεν liggende Tanke og nærmere betragter den. "Da nu altsaa Christus (een Gang for alle) har lidt kjödelig, saa væbner ogsaa I eder med den samme Tanke (som for Christi Vedkommende ligger i det Faktum, at hans Lidelse i Kjödet er en een Gang for alle færdig, forbigangen), nemlig at den, der har lidt kjödelig, er löst fra sit Forhold til Synden, forat I (styrkede ved Overvejelsen heraf) ikke længere skulle leve efter Menneskenes Lyster, men efter Guds Vilje den Tid, I have tilbage at leve i Kjodet". Over denne Forandring i de Troendes Vandel, at de vende Ryggen til den gamle hedenske Ryggeslöshed, undre deres hedenske Fiender sig under bespottelser; men de skulle engang maatte aflægge Regnskab for Herren (V. 5). Han, Herren, er nemlig den, i hvis Haand alene Afgjörelsen hviler. Hedningernes Bespottelser ville ikke paa nogen Maade formaa at have nogen bestemmende Indflydelse paa de bespettede Christnes Kaar; meget mere ville de engang blive stævnede for Christi Domstol for der at bevise sine Bespottelsers Berettigelse. Naar nu

re

ds

mer

d-

e-

d-

d

et

ĩ5

st

er

ń

4

)

Dommeren i denne Sammenhæng benævnes o xpirwr Zwrtas xal vexpous, da vil Apostelen derved fremhæve, hvor lidet den Tilstand, hvori Dommeren forefinder den Enkelte, vil være Christo en Hindring for at stille ham for sin Dom; om de, hvis Sag skal paakjendes, ere levende eller dode, har for ham Intet at betyde; i begge Tilfælde vil Christus være mægtig til at paakjende deres Sag og skaffe dem Ret mod deres Bespottere (xpiveiv her altsaa som oftere i den indifferente Betydning af at undersöge, paakjende en Sag, hvorved Dommens Væsen bestemmes af dens Beskaffenhed, som er dens Gjenstand; her, hvor Talen er om de Troende, fremtræder i xpiverv's Begreb nærmest Momentet "at skaffe Ret"). Naar nu V. 6 (yap) hertil fojer en Begrundelse, da er det allerede efter denne Fremstilling af Tankegangen umuligt, at Talen her skulde kunne være om hin 3, 19 omtalte Forkyndelse for Afdödes Aander. Hvad i al Verden har hin Sag at bestille i denne Sammenhæng? Hvor fremmed den i Virkeligheden er for vort Steds Tanke, vise noksom de virkelig fortvivlede Anstrengelser, de Udlæggere man gjöre, som ville hævde Identiteten af Evangelieforkyndelsen for Dode her med Forkyndelsen for Aanderne hist. Og nu Hensigtssætningen Ένα πριθώσι π. τ. λ.! Grammatiken fordrer, at dette κριθήναι σαρκί skal i Tiden falde efter Evangelieforkyndelsen. Men at denne Dom, som overgaar Kjödet, er Döden og alene Döden som det, hvorved det syndige Kjöds Tilværelse for bestandig ophæves, - derom kan der ingen Meningsforskjel være. Man vilde altsea, hvis man her vilde tænke paa Forkyndelsen 3, 19, komme til det Resultat, at hine Aander alligevel havde Kjod, og at den Forkyndelse, som skeede til Afdode, alligevel gik forud for deres Dod! -Man ser, at en Begrundelse af hint κρίναι νεκρούς i V.5 ved Ordene i V. 6 paa ingen Maade er mulig, saafremt den her omtalte Evangelieferkyndelse skal forstages om en Prædiken for Sandanne, som i Prædikenens Ojeblik vare dode.

Men en sandan er heller ingenlunde betegnet ved Ordene venpois ευηγγελίο 9η. Ved νεκροί nemlig forstages i Henhold til det foreg. Vers intet Andet end de, hvem Dommen, naar den indtræder, forefinder som Dode. Disse blive ved nai stillede ved Siden af dem, som ville opleve den, og Apostelen, hvis Hensigt det er at ville vise sine Læsere, at heller ikke de för Dommens Indtrædelse døde Brødre derfor have mistet Udsigten til Retfærdiggjörelse ligeoverfor sine vantroe Fienders Bespottelse, giver dem denne beroligende Tröst ved Henvisningen til, hvorledes i og med Evangelieforkyndelsen et udover den legemlige Död bestaaende Liv er tiltænkt og tilegnet de Troende, - et Liv, som ikke alene sætter dem istend til for Christi Domstol at möde ligeoverfor sine Bespottere, forat disse skulle kræves til Regnskab om sine Bespottelsers Sandhed, men hvis Besiddelse meget mere allerede faktisk er deres Retfærdiggjörelse fra Christi Side ligeoverfor de eo ipso til Skamme blevne Bespottere.

Just derfor staar ogsaa venpoi nden Artikel, fordi det skal markere llategorien af saadanne Troende, som do for Dommen, hvorved det da dels ligger allerede i selve Sagens Natur, dels ogsan udtrykkelig indiceres ved den fölgende Hensigtssætning, at Evangelieforkyndelsen skeede til dem, medens de endnu vare i Live. Og naar det hedder, at denne havde til Hensigt, at de vistnok skulde dömmes kjödelig i Medför af Menneskets almindelige Kaar og Væsen, men leve aandelig i Medför af Guds Væsen, da maa Forholdet mellem disse to Sætninger opfattes saaledes, at det förste Led (κριθώσι μέν) betragtes som en Mellemsætning, medens först det andet Led (ζωσι δέ) danner den egentlige Hensigtsangivelse, men kun i sin Modsætning til xp29w61 (saaat altsaa Meningen bliver denne: derfor blev Evangeliet jo forkyndt for dem af Brödrene, som siden ere döde, og som altsaa Dommen forefinder som dode, forat de, hvorvel de ikke kunne undgan den alle Mennesker fælles Skjæbne, Döden, dog skulle have et aandeligt, guddommeligt Liv).

Disse Antydninger turde være tilstrækkelige til at vise den Klarhed og Sandhed, hvormed Schott forstaar at gribe et Steds Tankegang og Mening.

Kap. 3, 21 oversætter Schott saaledes: "hvilket (Vandet) nu frelser os som Daab, der ikke er Aflæggelse af kjödelig Urenhed, men Begjæring til Gud om en god Samvittighed (Verlangen zu Gott nach gutem Gewissen) ved Jesu Christi Opstandelse". Saa enig Anm. end maa være i Forkastelsen af ἐπερωτημα's Oversættelse ved "Pagt"2), kan han dog paa den anden Side heller ikke tilegne sig Schotts Oversættelse og Forklaring. Thi dels turde det vel være tvivlsomt, om ἐπερωταν overhovedet kan paavises at forekomme i Betydningen "bede, begjære", dels forekommer det Anm., at man ved en saadan Opfatning yderst let staar i Fare for at reducere Daabens Betydning paa en betænkelig Maade, idet denne efter samme ophörer at være den, at Daaben effektivt meddeler en god Samvittighed.

^{*)} I sit ifjor udkomne Skrift "Om vort apostoliske Symbols Oprindelighed" har Prof. Hammerich i Kjøbenhavn ikke alene oversat ἐπερούτημα ved "Pagt", men endog stillet denne Oversættelse hen som noget aldeles Sikret, udenfor al Tvivl Staaende. Det gjør i Sandhed et underligt Indtryk at se en Videnskabsmand saaledes fuldkommen ignorere, at det er, ikke paastaaet, men til Evidents oevist, at Ordet ikke kan have denne Betydning i det apostoliske Skrift, fordi man ikke kan tillægge Apostelen en Sprogbrug, der bevislig først forefindes Aarhundreder senere hos de byzantinske Betslærde. Det er vistnok let begribeligt, at det for den grundtvigianske Skole, for hvem Daaben som Pagt er prora & puppis, maa falde haardt at give Slip paa den en es te Støtte for denne Opfatning, Theorien har ment at besidde i det Nye Testamente; men en saadan Ignoreren er dog yderst paafaldende og lader sig neppe retfærdiggjøre derved.

la

ig

ig

36

n

n

si

lt

n

t,

đ

n

g

Begge disse Misligheder undgaar man, naar man opfatter ἐπερώτημα i den med dets oprindelige ("Spörgsmaal") nærbeslægtede Betydning af en "Henvendelse", og betragter συνειδήσεως ἀγαθής ikke som objectiv, men som subjectiv Genitiv, saaat Oversættelsen bliver: "Daaben er (nemlig efter sin Virkning) en god Samvittigheds (frie, uhindrede) Henvendelse til Gud". Forstaaes Stedet saaledes, indeholder det altsaa den Lære, at Daaben virker en god Samvittighed, i Kraft af hvilken den Döbte nu tör henvende sig til Gud med Frimodighed og Tillid. Apostelen havde kunnet blive staaende ved, at Daaben virker en god Samvittighed; men for ret at fremhæve dens salige Frugt gaar han et Skridt længere og nævner det fortrolige Samfundsforhold, hvori denne Daabens Virkning hensætter den Döbte. Til nærmere at udvikle og begrunde denne Betragtning af det vanskelige Udtryk er naturligvis her ikke Stedet.

Hermed være Bogen atter pan det Bedste anbefalet de norske Theologer, först og fremst de theologiske Studerende.

W. B.

Beiträge zu J. A. Bengels Schrifterklärung und Bemerkungen desselben zu dem Gnomon Novi Testamenti, aus handschriftlichen Aufzeichnungen mitgetheilt von Dr. Oscar Wächter. Leipzig (Fues) 1865. 243 S. 8vo. 1 Thlr.

Bengels Navn og Betydning som bibelsk Exeget tör efter den Udbredelse, hans "Gnomon Novi Testamenti" i den senere Tid har faaet ogsaa blandt vort Lands Theologer, betragtes som almindelig bekjendt og anerkjendt blandt Tidsskriftets Læsere. I det foreliggende Skrift bydes os en Samling af Bemærkninger fra hans Haand til enkelte Steder af det gamle og især det nye Testamente, som for det sidstes Vedkommende danne et betydningsfuldt Supplement til hans "Gnomon", ligesom de ogsaa for den störste Del af Forf. selv ere nedskrevne som Noter til dette hans Hovedverk. Hvad Betydningen og Værdien af det her Meddelte angaar, maa vi ganske underskrive Udgiverens Dom, naar han i sit Forord ytrer: "Gibt überhaupt Bengels Art das göttliche Wort zu betrachten einen erfrischenden "gustum vitæ æternæ", so wird auch in dieser Sammlung Bengelscher Aussprüche der Leser, wenn er kein System, sondern eine recreatio theologica sucht, den frischen Hauch eines nie alternden Lebens erkennen".

Naar bleve vore Evangelier forfattede? Af Constantin Tischendorf. — Oversat efter den tydske Originals andet Oplag. — Christiania (B. M. Bentzen) 1865. 68 S. 8vo. Pris 36 Skill.

Forf.'s Öjemed med nærværende lille Bog, som Anm. herved paa

det Bedste anbefaler til vort theologiske og christelig interesserede Publikums Opmærksomhed, er klart udtalt i disse hans Ord S. 3 fg.: "llvor man endnu har Agtelse for historiske Hjemmelsskrifter, der lægger man under Angrebene paa de evangeliske Overleveringer om Jesu Liv den störste Betydning i Mangelen paa Vidnesbyrd fra de tidligste Tider om, at vore Evangelier da existerede Hvem vil vel benegte Vegten af en saadan Mangel? Erholde vi först fra Aaret 150 eller vel endog fra en sildigere Tid den første Kundskab om Johannes's Evangelium, hvem skulde da være tilböjelig til at tro, at desuagtet Herrens fortrolige Yndling mindst et halvt Aarhundrede tidligere har forfattet dette Verk? Mangler der os til samme Tid Vidnesbyrd for de andre Evangelier, hvem vilde ikke derfra hente en stærk Tvivl ogsaa om deres Ægthed, om man end berimod vil indvende, at den Literatur, der er leveret os fra Christendommens förste Tid, overhovedet kun er meget ringe. I ethvert Tilfælde maa de, der ville underkaste vore Evangelier en alvorlig Provelse, gjore sig til uafviselig Pligt at opsoge og veje alle de Esterretninger, der fra den tidligste Tid ere komne os ihænde om Evangeliernes Tilværelse og Anerkjendelse. Det synes os imidlertid, som om denne Pligt ingenlunde endnu fuldkommen er bleven opfyldt, hverken med Hensyn til de tre förste, de saakaldte synoptiske Evangelier, og endnu mindre for Johannes's Evangeliums Vedkommende, hvis Uægthed den negative Skole med flammende Skrifttegn har indskrevet paa sin Fane. Forf. af dette Skrift har stillet sig som Opgave at belyse vore evangeliske Efterretningers Autoritet fra denne Side, om det end ikke kan gjöres med nogen vidtgaaende Udförlighed".

Den i Henseende til Omfang san ubetydelige Bogs store Betydning og Værd beståar deri, at der i den bydes de i dette höjvigtige Spörgsmaal om vore Evangeliers Alder Interesserede en klar og höjst overskuelig Oversigt over Resultaterne af de grundigste Forskninger pan de förste christelige Aarhundreders Mark. Den bydes dem af en Mand, der fremfor nogen Anden her kan tale med Kyndighed og kræve at höres med Opmærksomhed og Respekt, den bekjendte Palæograph og Texthistoriker Constantin Tischendorf. Hans med de mest glimrende Resultater hetegnede Arbejde pan de herhen hörende Gebeter, hvis Frugter enhver videnskabelig Theolog, han være forövrigt hans Meningsfælle eller ikke, med Taknemmeligked tilegner sig og benytter, giver ham en særlig Berettigelse til at tage Ordet med under vore Dages brændende og forvirrede Discussioner over det i Bogens Titel fremsætte Spörgsmaal.

Bogen hörer forövrigt til dem, ligeoverfor hvilke en Anm. altid befinder sig i en vis Forlegenhed. Han har Lyst til at meddele Læserne en Idé om dens Indhold, Anlæg og Plan, men staar derved i Fare for at komme til at udskrive den hele Pjece, idet den — som et Blik paa Sideantallet viser — yderst concise og sammentrængte Fremstilling gjör det vanskeligt, ja næsten umuligt at levere et Uddrag. Anm. vil dog forsöge at give et Rids af Skriftets Bygning.

. .

e - s

r

t

r

e

I dets förste Afsnit - de förste 26 Sider - bevæger Undersögelsen sig paa det 2det Aarhundredes kirkelige saavelsom hæretiske literære Virksomheds Gebet. Som Bevis for den Sats, nat i de sidte Aarti af det 2det Aarb. vare voie fire Evangelier bekjendte og anerkjendte overalt i Kirken", fremstiller Forf. det Vidnesbyrd, som Irenæus, Tertullian, Clemens Alexandr. og Forfatteren af den saakaldte Maratoriske Kanon aflægge om den paa deres Tid almindelige Brug af vore fire Evangelier og deres anerkjendte Canonicitet, hvorhos han ogsaa gjör opmærksom paa, at der allerede ved Enden af det nævnte Aarh. ex sterede saavel en syrisk (Peschito) som en latinsk Oversættelse (Itala) af det N. Test. Ligesom nu flere Omstændigheder tvinge os til at tillægge en Irenæus's og Tertullian's Vidnesbyrd for Evangeliernes kirkelige Anerkjendelse en videre Betydning end den. at det kun skulde gjælde deres egen Tid (idet man meget mere deraf tor slutte, at Evangelierne dengang allerede forlængst havde opnaset sin Anseelse), saaledes finder Forf. i den Omstændighed, at Theophilus af Antiochien og Tatian all. ca. 179 udarbejdede harmonistiske Arbejder over Evangelierne, Beviset for, at de fire Evangelier dengang allerede i Kirken gjaldt som et afsluttet Helt, hvorafigjen fölger, at Brugen og Anerkjendelsen af de fire Evangelier allerede i en langt tidligere Periode maa have været fuldkommen afgjort.

Ved de apostoliske Fædre Polykarp og Ignatius dvæler Forf. kun i Forbigaaende for derpaa at opholde sig noget længere ved Justinus Martyr. I dennes förste Apologi (fra Aaret 138) findes der allerede umiskjendelige Citater af Synoptikerne ligesaavel som af Johannesevangelies. Den moderne Kritiks Bestræbelser for at slippe fra denne for dem höjst ubelejlige Kjendsgjerning charakteriserer Forf. som "Kunststykker, hvorved man overalt kan slaa Historien i Ansigtet". --Efter en kort Digression ang. Hebræerevangeliet og den Betydning, dettes umiskjendelige Brug ved Siden af vore kanoniske Evangelier kan have for det foreliggende Spörgsmaal (hvilken Betydning Forf, ikke anslaar höjt, idet man i den ældste Tid for en stor Del opfattede Hebræerevangeliet som ikke væsentlig, men kun redaktionelt forskjelligt fra Matthæusevangeliet), gaar Forf. over til de hæretiske Vidnesbyrd for vore Evangeliers tidlige Kanonisering. | det han til Udgangspunkt tager Irenæus's Ord: "Men saa fast ere vore Evangelier begrundede, at selv Hæretikerne vidne for dem, og at enhver af disse gaar ud fra dem for at begrunde sin Lære", - paaviser han, hyorledes dette Ord holder fuldkommen Stik hos Valentin og hans Disciple, hos Ophiterne, Montanisterne, Basilides og Marcion. Ja endog Forf, af det förste udtrykkelige Modskrift mod Christendommen, Spotteren Celsus fra Tiden omkring Midten af det 2det Aarh., maa her frem for at aflægge Vidnesbyrd for den Sandhed, at "lige fra Midten af det 2det Aarh., eller rettere, lige tilbage til Midten af den förste Halvdel af dette foreligger der sikre Beviser for Brugen

og Autoriteten af vore Evangelier, saavel af det Johanneiske som af de synoptiske", — Resultatet af dette Bogens förste Afsnit.

Gjenstand for Forf.'s Undersögelse bliver dernæst den nytestamentlige apokryphiske Literatur, först det saakaldte "Protevangelium Jacobi" og "Pilatusakterne". Disse mærkelige Skrifters Affattelsestid ansætter Forf., stöttende sig til Justins Relationer til dem allerede i sin förste Apologi fra 130, til de förste Aarti af det 2det Aarh. De negative Kritikeres, navnlig Hilgenfelds, Forsog paa at kuldkaste denne Slutning (hvilke han betegner som "en tojleslos Hypothesejagt"), gjendriver Forf. kort, men aldeles slaaende. Men nu er hint Protevangelium Jacobi opstaaet som Frugt af Tidens Bestræbelser efter at hævde den hos Matthæus og Lucas givne evangeliske Overleverelse om Jfr. Maria og Jesu overnaturlige Födsel mod saavel jõdiske som hedenske Skeptikere; altsaa er selve Jacobusbogens Tilværelse et Vidnesbyrd om Matthæus- og Lucasevangeliets Alder, som ester samme ikke tör ansees yngre end til de senere Aartier af 1 ste Aarh. Væsentlig det Samme gjælder med Hensyn til det andet anförte Apokryph, Pilatusakterne, kun at disse væsentlig, hvorvel ikke udelukkende, vise tilbage til Johannesevangeliet. Dette Skrifts (der ogsan er bekjendt under Navn af Evangel. Nicodemi) Betydning for det foreliggende Spörgsmaal er efter Forf. meget stor. "Maa vi end sætte de forövrigt aabenbart apokryphiske og en jödechristlig Haand forrandende Pilatusakter allerede af den Grund til Begyndelsen af det 2det Aarh., at Justin i Aaret 133 med stor Prætension citerede dem ligeoverfor den romerske Kejser, saa vidne de dog ved deres Benyttelse og Afhængighed af det Johanneiske Evangelium for, at dette ældste naar op over Begyndelsen af det samme Aarh. Der falder derved intet lysende Lyn i et uigjennemtrængeligt Mörke; men blandt de mange Lysstraaler, der efter den umiddelbart apostoliske Tidsalder lyse os imode om Christendommens vigtigste Sporgsmaal, er det en af de lyseste". Efter nogle Bemærkninger om det Vidnesbyrd, som Thomas's Barndomsevangelium afgiver i samme Retning, bemærker Forf. om disse nytestamentlige Apokrypher overhovedet: "Deres store Afstand (nemlig fra vore egte Evangelier) i formel og materiel Henseende, i Sprog som i Aand, i Fremstilling som i Opfatning, vidner for vore kanoniske Evangeliers hellige Oprindelse, i Forhold til hvilke disse apokryphiske Skrifter i sin Tid vare at betragte som de sidste esterhaltende Affödninger, uagtet de allerede vare forfattede i den förste Halvdel af det 2det Aarh.". - Ang. Pseudo-Clementinerne indskrænker Forf. sig til den Bemærkning, at det argumentum e silentio, som den moderne Kritik her har fundet mod Johannesevangeliet, er tilintetgjort ved de först nyligt i Rom fundne Bestanddele af Verket, hvori der findes ialfald een umiskjendelig Relation til det nævnte Evangelium. - Barnabasbrevet med dets mærkelige Anförelse af Stedet Matth. 19, 30 under Formelen: "som skrevet staar" - hvilke Ords hidtil omstridte Ægthed först Opdagelsen af Brevets

græske Originaltext i Codex Sinaiticus ved Tischendorf har hævet over enhver Tvivl — slutter Rækken af de her fremförte Vidner for den ældste christelige Oldtid, efter hvis samstemmige Vidnesbyrd Forf. nu fremstiller sit Hovedrosultat (Side 48): "I de sidste Aarti af det förste Aarhundrede, formodentlig strax efter Jerusalems Forstyrrelse, maa alle fire Evangelier tilligemed de nævnte Mindesmærker fra Aposteltiden have existeret".

-

ti

18

d

r,

r

ţ,

i)

r.

5,

il

e

1

Den forholdsvis udförligste Behandling er bleven Papias til Del, denne "apostoliske Fader", hvem Eusebius giver et saa lidet smigrende Estermæle (idet han betegner ham som "en meget indskrænket" Mand), men som ikke destomindre er bleven ret en "magnus Apollo" for vore moderne negative Kritikere, der forstan at udlede san overordentlig Meget ikke blot af hans Tale, men ogsaa af hans Taushed. Ligeoverfor disse og deres talrige incompetente Eftersnakkere gjör det i Sandhed Godt at höre Kyndigheden tale, og vi man være den lærde Forf. saare taknemmelige for, at han just har dvælet saavidt udförlig ved den gamle Papias. Dennes ufuldstændige (hos Eusebius opbevarede) Udtalelser angaaende "Marcusevangeliet" mener Tisch. lade sig henfore til vor kanoniske Marcus; overhovedet har han Intet tilovers for den moderne Distinction mellem denne og en "Urmarcus". Hvad angaar den hebraiske Original til Matthæus, som Papias taler om, da finder Forf. heri Hebræerevangeliet, der i Virkeligheden paa Hebraisk var i Brug hos en Del Jödechristne allerede för Udgangen af det 1ste Aarhundrede. Om Betydningen af Papias's Udtalelser anganende Evangelierne overhovedet bemærker han (Side 53): "Det Standpunkt, Papias indtager ligeoverfor Evangelieskrifterne, forrander sig efter hans Udtalelser om sine Studier for dette sit Samlerverk (hans "Fortolkning af Herrens Udsagn") som meget vilkaarligt, og hans Dom efter de af Eusebius og Irenæus meddelte Uddrag af samme som aldeles kritiklös. Eusebius finder endogsaa i det fölgende af ham ikke udskrevne Indhold af hin Bog Meget, som er rentud "fabelagtigt": en Dom, som Kirken baade for og efter ham fuldstændig man have delt, da de formentlig nye Parabler og Lærdomme fra Herren, hvilke Papias tror at have reddet fra Undergang, ere blevne upasagtede". - Hvad der nu navnlig i den allernyeste Tld har ledet Opmærksomheden hen paa Papias, er den tilintetgjörende Dom, som man i hans Taushed om Johannesevangeliet, eller rettere sagt, i Eusebius's Taushed om Papias derom, har fundet udtalt over dette Evangeliums Ægthed. Her række Baur, Strauss og Renan broderlig hinanden Haanden, og pan Eftersnakkere bar det ikke manglet, hverken i Ind- eller Udlandet. Det kunde derfor have sin Interesse her at hore Tischendorfs Ytringer om denne Sag. Han siger da blandt Andet: "Saa Lidet Papias har optegnet om Johannes, saa Lidet har han ogsaa om Lucas og Paulus. Har Papias maaske ikke kjendt Noget til disse Mænds Skrifter? Saa absurd denne Slutning end er, maa man dog uddrage den af hans Taushed herom, naar ellers den til Johannes gjorte Slutning

skal have noget Værd. Det lader sig ikke afgjöre, om Papias virkelig i sin Bog har talt enten om Paulus's og Lucas's Skrifter eller om Johannes's Evangelium. Er dette ikke Tilfældet, san kommer det af, at han ikke har havt Noget at berette derom, som egnede sig for hans specielle Öjemed; hans af ham selv klart udtalte Tendents, bortseet fra de forhaandenværende Skrifter at sammenstille mundtlige Overleverelser over Herrens Udtalelser, især saadanne, der af "Presbyterne" havde Vidnesbyrd som apostoliske, - medförte aldeles ikke, at han skulde nedlægge Vidnesbyrd om de forhaandenværende evangeliske og apostoliske Skrifter, Men vi have aldeles ingen Ret til at slutte tilbage fra Eusebius's Taushed til Papias's; de af den Förste upaangtede tilfældige Ytringer om det johanneiske Evangelium, om Lucas og om Paulus tör maaske ikke have indeholdt noget Mindeværdigt og i ingen Henseende have været at sammenligne med Esterretningerne om Matthæus og Marcus. At opspore og tilvejebringe et Vidnesbyrd af Papias om det Johanneiske Evangeliums Authenti, hvorom der i Kirken aldrig havde været rejst nogen Tvivl, - det kunde aldeles ikke være faldet Eusebius ind, ligesaalidt som han gjorde det med Hensyn til de övrige Evangelier (thi Notitserne om Matthæus og Marcus ere af en anden Art) eller med Hensyn til de paulinske Breve. - Ligeoverfor de fejlagtige Slutninger fra Papias's formentlige Taushed om Johannesevangeliet er der forövrigt allerede længe lagt Eftertryk pan, at et Vidnesbyrd af Papias for det nævnte Evangelium er for dem, der saa paatrængende forlange et saadant, givet i Papias's udtrykkelige Anerkjendelse af samme Apostels förste Brev. Men naturligvis ved ogsaa den obstinate Skepsis at unddrage sig dette Vidnesbyrd, thi at Brevet og Evangeliet maa have havt den samme Forfatter, det lader sig sikkerligen ligesaa godt drage i Tvivl, som de fleste paulinske Breves Authenti er bleven benegtet af Baur og andre Venner af en for Historieforskning udgiven, men i Sandhed al Historie spottende Hyperkritik".

Bogens sidste Afsnit (S. 57—68) fremstiller de Resultater, den nyere Textkritik har at afgive som Svar paa det i Overskriften nævnte Spörgsmaal. Hvad Forf, her navnlig fremhæver, er den Kjendsgjerning, som han, der paa dette Gebet er Nutidens förste Autoritet, betegner som "unegtelig", at der forud for den nyopdagede, fra Midten af det 4de Aarhundrede hidrörende Codex Sinaiticus's Text, der igjen i Sammenligning med den til Grund for Itala liggende Textrevision viser sig at være identisk med den i Kirken allerede ved Midten af det 2det Aarh alment brugte, ligger en hel rig Texthistorie, for hvilken maa kræves et Tidsrum af mindst et halvt Aarhundrede. Denne mærkelige Omstændighed förer saaledes ganske til det samme Resultat, som de ovenfor skizzerede Undersögelser, nemlig at allerede i de sidste Aartier af det 1ste Aarhundrede existerede den evangeliske Text som saadan.

Anm kan ikke negte sig den Fornöjelse at hidsætte Bogens i Sandhed gyldne Slutningsord: elig

om

af,

ans

eet

er-

ne#

an

og

ge

1-

om

en

11-

ias

rig

let

ge

en |-

e-

rd

de

af

te

et

86

en

n,

g=

t.

n

n

f

r

.

i

"Os kan det ikke være Andet end velkomment, at ved den radikale Charakter hos Jesu to berömteste moderne Biografer, den tübingske Luftbygger og den parisiske Karrikaturtegner, er Modsætningen mellem en troende og en vantro Stilling til Evangelierne og til Herren i alle Retninger bleven opklaret. Kun Klarheden förer til Afgjörelse. Endnu aldrig har foruden Theologerne ogsaa den christelige Menighed og den dannede Verden spurgt saa indtrængende: hvorledes staar det sig da nu med vor evangeliske Tro paa Herren? Intet er lettere end at bedrage dem, der selv ikke ere istand til videnskabelig at udgrunde dette Christendommens störste Spörgsmaal, ja det endog under Skin af lærd og oprigtig Forskning. Og deraf kommer det, at Saamange, som, overensstemmende med et intelligent Aarhundredes Charakter, nu indromme den ærlige, grundige Forskning det hele Rum endog der, hvor fordum herskede Tro, ja ofte blind Tro, ere blevne bragte til den Mening, at, videnskabelig taget, staar det slet, staar det tvivlsomt til med Jesu Liv efter Evangelierne. I denne Henseende har neppe Noget antaget et mere blendende Skin end den Paastand, at den christelige Kirkes tidligste Historie aflægger stærke Vidnesbyrd mod vore Evangeliers Ægthed, især mod det Johanneiske Evangelium, af hvilket Verdensfrelserens gudmenneskelige Aabenbarelse fremlyser langt tydeligere end af de synoptiske. - Den fuldstændigste Overbevisning om det Modsatte har dette Skrift givet os. At der hos Lærde saavelsom hos Ulærde er rejst Tvivl, som hos Mange endog har fört til Forargelse, det skyldes uimodsigelig den skeptiske Aand, som i de sidste hundrede Aar er kommen til Roret. Desuagtet gives der i Oldtidens hele Literatur faa Exempler paa en saa storartet historisk Stadfæstelse, som den, vore fire Evangelier, - naar vi oprigtig undersoge det, - i Virkeligheden besidde".

"Imod Vantroen, saaledes som den har slaaet Rod i den moderne Frivolitet og i hin kjödelige Emancipation af Aander, der ikke mere ville lade sig straffe af Guds Aand, - har Videnskaben ingen Vaaben. Det er just denne Vantro, der har legemliggjort sig i Rénans Bog; deri ligger dens Kraft og dens Fremgang; der behöves ingen lærde Oplysninger til den; de prægtige Lapper, den har laant af Videnskaben, flagre altfor gjennemsigtig om de nögne Knogler. Ganske anderledes forholder det sig med de lærde Bevisförelser mod Jesu Liv og med de historisk-kritiske Angreb paa de evangeliske Kilders Oprindelighed. Imod disse gjælder det, stöttet til strenge, videnskabelige Forskninger, at protestere paa det Bestemteste. Sejeren tilhörer for Gud og med Rette Sandheden. Kun den svage, ubefæstede Tro kan i den Fremgang, som uærlige Vaaben i den nærværende Tid har at opvise, se Sandhedens hellige Sag truet. Men Enhver, der staar i denne sejersvisse Sandheds Tjeneste, har at bevise det efter sin bedste Overbevisning og efter sin Samvittighed". -

Oversættelsen maa i det Hele kaldes ret heldig. Bogens nitide Udstyr gjör Forlæggeren al Ære. W. B. Muratoris Kanon. Den ældste Fortegnelse over den christelige Kirkes nytestamentlige Skrifter. Ved Dr. C. E. Scharling. — Kjøbenhavn, B. Luno's Bogtrykkeri 1865. (Særskilt Aftryk af Oversigten over det kongl. Danske Vidensk.-Selskabs Forhandlinger 1865). — 69 Sider 8vo.

I ovennævnte lille Skrift har Dr. og Prof. Scharling paany analyseret denne yderst mærkelige Fortegnelse over de paa dens Optegners Tid til kirkeligt Brug antagne nytestamentlige Skrifter, der, uagtet den theologiske Videnskab, lige siden den midt i forrige Aarhundrede gjennem den italienske Lærde Muratori blev bekjendt dermed, stedse har betragtet den med Interesse og behandlet den med Flid, dog ved de ejendommelige Vanskeligheder, som den navnlig i textkritisk og lingvistisk Henseende frembyder, saaat sige Skridt for Skridt modsætter sig de Lærdes Forsög paa at trænge ind i den og kun med stor Moje lader sig fravriste de Resultater, som Videnskaben just her er berettiget til at soge og vente. At en Fortegnelse over de nytestamentlige kanoniske Skrifter, der umiskjendelig betegner sig som hidrorende allerede fra det andet christelige Aarhundrede (idet den nævner Pius, Broder til Pastor's Forf. Hermas, som romersk Biskop ved dens Affattelsestid), og om hvis Ægthed der aldrig væsentlig har været rejst Tvivl, i Virkeligheden ogsaa har Krav paa den allerhöjeste Opmærksomhed af den videnskabelige Theolog, navnlig den nytestamentlige Kritiker og Historiker, er indlysende, og med Taknemmelighed modtages derfor ogsaa ethvert Forsög paa at klare og bringe Lys i det ved förste Öjekast saa gaadefuldt udseende Manuskript, hvis Udlægnings Historie, som Dr. Scharling ytrer, "frembyder en Mængde Besynderligheder, der ikke ere mindre paafaldende end de Anstöd og Besynderligheder, som man fandt i dets Tid".

Den af nærv. Forfatter til Grund for Undersögelsen lagte Text er væsentlig den samme, som Dr. Hilgenfeld i Jena har givet i sit fornylig udkomne Verk "Der Kanon und die Kritik der neuen Testaments &c. nebst Herstellung und Beleuchtung des Muratorischen Bruchstücks". I Modsætning til Credner, der betragter Haandskriftet som en fuldstændig Afhandling, hvoraf der kun mangler Overskriften og nogle Linjer i Begyndelsen samt eet eller to Ord i Slutningen, betragter Dr. Scharling det i Overensstemmelse med den sædvanlige Opfattelse som et Fragment. Det meget omtvistede Spörgsmaal, om det is som et Fragment. Undertiden synes han at helde til den blandt Andet af Hug hævdede Mening, at det er en slet Oversættelse af en græsk Original (en Hypothese, som i den nyeste Tid har fundet mange Tilhængere og havt til Fölge adskillige Forsög paa ved Retrovertering

se

if-

10'8

det

na-

)p-

ler,

ar-

er-

ned

gi

for

og

en

de

om

len

op

ar

ste

a-

ed

let

gs

g-

g-

er

r-

ts

u.

1-

le

er

se

in

dt

n

e

g

at konstruere den græske Text), (saaledes S. 28: "Mere har Hilgenfelds Mening for sig, at Stedet er en misforstaaet, maaske rettere sagt mislykket, Oversættelse af det Græske: καὶ περὶ κ. τ. λ.); snart synes han igjen at være mest tilböjelig til at dele Mening i dette Punkt med Credner og Volkmar, efter hvem Manuskriptet foreligger i sin originale Form, og i denne er et Monument af den lingva rustica eller vulgata, der findes hos Tertullian (og Augustin), under Formidling af den specifisk iroscotiske Udtale af det Latinske (man har mindet om, at det skriver sig fra Klostret Bobbio, der er grundet af Irlænderen Columban), en Hypothese, i Medför af hvilken man da har ment at kunne forklare næsten alle M S.'s Besynderligheder i lingvistisk Henseende, der ved hin anden Hypothese stode som grove Fejl, saaat endog dens varmeste Talsmand Volkmar kan kalde det samme MS. "ein verhältnissmässig sehr correctes", ved hvilket Guericke (Gesammtgeschichte des N. Test.'s, 2te Aufl. S. 589) taler om en "entsetzliche Corruption". Saaledes ytrer Dr. Sch. S. 43 sq. i Anledning af MS.'s Ordspil fel-mel: "I og for sig vilde dette Ordspil vel ikke være slaaende nok til at bevise vort Fragments oprindelige Affattelse paa Latin, men i Forening med andre Omstændigheder faar vistnok ogsaa dette nogen Vegt til at antage Latin for det Sprog, hvori Fragmentet oprindeligen var affattet".

At angive alle de Resultater, hvortil Forf. kommer ved sin pate historiske Oplysninger rige Analyse af Texten, vilde ligge langt udenfor disse Linjers Hensigt; de skulle kun gjöre vor theologiske Læseverden opmærksom paa Bogen. Derimod vil Anm. ikke undlade at hidsætte med Forf.'s egne Ord det, der kan betragtes som Kvintessentsen af alle hans Undersögelsers Resultater, som hans egentlige Hovedresultat. Idet han S. 67 gjör opmærksom paa Fragmentets store Betydning, fordi vi, trods dets Mangelfuldhed, ikke destomindre i det finde "en utvivlsom Bekræftelse paa höjst vigtige Data til Kundskab om det Ny Test.'s Kanon i det 2det Aarhundrede", fortsætter han: "Uafhængig af Dunkelheden i underordnede, om end ikke uvigtige, Punkter er den bestemt og klart udtalte Erklæring om de Böger i det Ny Test.'s Samling, der udgjöre de egentlige Hovedskrifter: de fire Evangelier, Apostlernes Gjerninger, tretten paulinske Breve, förste Johannes's Brev, altsaa om alle de saakaldte Homologumena, med Undtagelse af förste Petri Brev. Vigtigheden af dette Vidnesbyrd grunder sig paa, at Skriftet utvivlsomt hidrorer fra det 2det Aarh. . . . I denne Henseende staar vort Skrift som den ældste Fortegnelse over det Ny Test.'s Boger, som vi kjende i den katholske Kirke". Af hans mere almindelige Bemærkninger over Fragmentet hidsættes Fölgende (S. 68 seq). "Til ikke ringe Anbefaling for Forfatterens Dommekraft tjener den Klarhed og Bestemthed, hvormed han har angivet Grundsætningen, hvorester de forskjellige Skrifter, som hans Samtidige benyttede til Undervisning og Opbyggelse, skulde bedömmes: det er det Gl. Test.'s profetiske Böger (efter den overleverede Kanon) og Apostlernes ægte

Skrifter, som skulle offentlig forelæses i den christelige Menigheds Forsamling, og om hvilke det egentlig kan hedde: in catholicam ecclesiam recipiuntur, in catholica habentur. Saaledes dömmer han da om Hermas's Pastor, at dette Skrift vel baade kan og bör læses, men at det aldrig kan have Adkomst til offentlig Forelæsning i Menigheden, idet det hverken hörer til "prophetas (corpus prophetarum) completum numero" o: som er afsluttet, ej heller til de apostoliske Skrifter. Ogsaa finde vi ham tydeligen skjelne mellem Kirkens objektive Dom og sin egen Anskuelse: han bemærker, at ikke Alle i den Menighed, til hvilken han selv hörer, antage Petri Apokalypse, skjönt han selv og Andre ikke tage i Betænkning at sætte den i Klasse med Johannes's Apokalypse". — Fragmentets Forfatter antager han har tilhört den vesterlandske Kirke ("derom vidner den Vigtighed, som Alt har for ham, hvad der angaar Rom og den romerske Menighed"); om han imidlertid just er at söge i Rom selv, finder han tvivlsomt.

Af Enkeltheder fremhæves endnu Fölgende: Af den bekjendte locus vexatissimus i MS.'s Linje 37-39: "sicuti (Lucas) et semote passionem petri evidenter declarat sed (et) profectionem pauli ad urbe ad spaniam proficiscentis", der navnlig har stor Betydning for Spörgsmaalet om Pauli andet Fangenskabs Historicitet, fremsætter Forf. ikke med Bestemthed nogen vis Fortolkning som efter hans Mening utvivlsomt rigtig; dog helder han, i Modsætning til Volkmar og Wieseler (af hvilke den Förste efter "proficiscentis" supplerer et "n" d. e. "non", den Anden et "omittit"), til den Anskuelse, at Fragmentets Forf. i disse Ord har villet udsige, at Lucas virkelig har berettet saavel om Petri Martyrium (men "semote", o: paa et andet Sted [end i Acta], nemlig Ev. Luc. 22, 33) som om Pauli Rejse til Spanien, hvilken sidste man, efter Forf.'s Mening, "vel fandt i Ap. Gj. paa samme Maade, som mange nyere Theologer, der i den afbrudte Slutning Ap. Gj. 28, 30. 31 i Forbindelse med Rom. 15, 24, 28 have fundet Bekræftelse paa, at Paulus efter et toaarigt Fangenskab i Rom er bleven lösladt og da har foretaget sin tidligere besluttede Rejse til Spanien". - I Anledning af den paafaldende Udeladelse af 1ste Petr. bemærker Forf.: "Istedetfor alle de vilkaarlige Forsög, hvormed man har villet skaffe dette Brev Plads i vort Fragment, hvortil ogsaa hörer, at dette Skrift muligen havde fundet sin Omtale i den Del af Fragmentet, som er gaaet tabt, navnlig i Forbindelse med hvad der var meddelt om Marcus's Evangelium, synes det rigtigere at blive staaende ved den lagttagelse, at dette Brev ligesaalidt som 2det Petrus' Brev her har fundet nogen Omtale. Dette er vistnok besynderligt, da - for ikke at tale om Papias, Polykarpus, Clemens Alexandr. - saavel Irenæus som Tertullian kjende og citere 1ste Petrus' Brev. Man kan kun deri se et Bevis for, at selv apostoliske Breve ofte först langsomt udbredte sig og endnu vare ubekjendte i visse Egne, medens de allerede vare bekjendte i andre". - Ved det Brev "ad Alexandrinos", som Fragmentet Linje 64 tilligemed Brevet "ad Laudicenses" forkaster som "Pauli noFor-

iam

ler-

idet

tum

sin

vil-

og es's

den

for

dte

rbe

gs-

kke

vI-

er

n",

f. i

om

a], ste

le,

28,

a,

da

ng

or

ev

en

ot,

n-

at

en

m

1-

et

et

mine finctæ", forstaar Forf., hvorvel ikke uden efter mange Betænkeligheder, Hebræerbrevet. Han finder saaledes i denne Fragmentets Forkastelsesdom et nyt Vidnesbyrd saavel for den Modstand, dette Brev fandt i den vesterlandske Kirke (det varede, som bekjendt, flere Aarhundreder, inden det her kom til almindelig kirkelig Gyldighed), som for den Formodning, Forf. et andet Sted udförligen har sögt at begrunde (i en Afhandling i N. Theol. Tidsskrift for 1857), at Hebræerbrevet oprindelig var bestemt ikke, som almindelig antaget, for palæstinensiske, men for alexandrinske Jödechristne.

W. B.

Halfdan E. Sommerfelt (Præst), Den Norske Zulumissions Historie, et Tilbageblik paa de første 20 Aar af det Norske Missionsselskabs Virksomhed (Udgivet efter Foranstaltning af det Norske Missionsselskab). 2den Del. Christiania (Wm. Gram) 1865. 189 Sid. 8.

Den anden og sidste Del af den Norske Zulumissions Historie omfatter Tidsrummet 1851—1863 og meddeler i et Anhang det Norske Missionsselskabs Love. Med Heftet fölger Forord, fuldstændig Indholdsangivelse og Register til det hele Verk; derhos Pastor Schreuders Portræt, en Zulugruppe og et inde i Texten trykt Træsnit af Missionsgaarden, Entuméni Station og Missionsskibet Elieser. Vi henvise iðvrigt til vor Anmeldelse af 1ste Del (Theol. Tidsskr. VI S. 629 f.).

Theodor Norlin, Svenska Kyrkans Historia efter Reformationen. Førsta Bandets førsta Afdelning. Lund. (C. W. K. Gleerup) 1864. IV og 369 S. 8. 3 Rdl. Rmt.

Det foreliggende Verk bebuder sig som Begyndelsen til en udförlig Fremstilling af den svenske Kirkes Historie efter Reformationen. Dens ældre Historie er, som bekjendt, allerede tidligere udförligen bearbejdet, Katholicismens Tid af Dr. H. Reuterdahl (Swenska Kyrkans Historia, 3 Bind i 5 Afdelinger, Lund 1838-1863) og Reformationstiden 1520-1593 af L. A. Anjou (Swenska Kyrkoreformationens Historia, Upsala 1851). Norlins Verk kan derfor betragtes som en Fortsættelse af hine ældre Arbejder og nærmest af Anjous Reformationshistorie. - I en Indledning (16 S.) giver Forf. en kort Oversigt over Reformationens Gang under Gustav Wasa, for at charakterisere denne i dens Ejendommelighed, og over den liturgiske Strid under Johan 3 for at vise, hvorledes det egentlig först er under denne, at det svenske Præsteskab og Folk slutter sig fast sammen om den evangeliske Tro, og at "den svenske Kirkes Bevidsthed om sin paa Bibelen grundede Protestantisme bliver fuldt udviklet". Upsalamödet 1593 er derfor Slutstenen i den svenske Reformations Bygning og Grundvolden for hele den svenske Kirkes senere Udvikling. Forf. tager

altsaa sit Udgangspunkt ved Upsalamödet, og skildrer i det udkomne Hefte, som alene omfatter de nærmest fölgende 18 Aar (1593-1611). den dobbelte Kamp, som den svenske Kirke i dette Tidsrum havde at bestaa. Den förste var mod Kong Sigismunds bekjendte Forsög paa at gjenoprejse Papismens Herredömme i Sverige. I det förste Kapitel (Kong Sigismund og svenska Kyrkan, S. 17-156) giver Forf. en udförlig, helt igjennem til Aktstykker stöttet Fremstilling af Sigismunds korte, men for Sveriges Historie vigtige Regjeringstid. Til den kirkelige Kamp kommer Kampen for den politiske Frihed. "Sigismunds Brud paa sin Kongeed, hans Forsög paa med Vold at underkue sine Undersaatter kostede ham hans Fædres Trone. Bedrageriet, de hemmelige Forbehold straffede sig selv. De jesuitiske Rænker bleve ikke til noget Gavn for Katholicismen. Alt dette vakte kun det dybeste Had hos Svenskerne til Alt, hvad der hedte Papisme. Bestemtere end nogensinde forkastede de en Religion, hvis fornemste Forsvarere kjæmpede med saadanne Vaaben; dyrebarere end nogensinde för blev den evangeliske Bekjendelse for det svenske Folk. Og det var nu ikke længere, som för, blot Præsterne, som stode op til Forsvar for den protestantiske Religion; Protestantismen var ikke længere blot Præsteskabets Sag, den var hele Nationens". Med Rette fremhæver Forf. Kampens verdenshistoriske Betydning. Sigismunds papistiske Stemplinger vare kun et enkelt af de mange Forsög, som Rom i hin Tid gjorde paa at gjenerobre, hvad det ved Reformationen havde tabt; "fra det gjennem saa hestig Kamp fra den katholske Reaktion frelste Sverige lod Gud nogle Aartier senere den Helt fremstaa, som skulde befri hele Tydskland fra Papismens truende Overmagt og der, i Hjertet af Europa, fra Grunden af bryde den katholske Reaktions Fremgang". - Det andet Kapitel (Karl 9 og Svenska Kyrkan, S. 159-271) handler om Karl 9's kirkelige Reformforsög i kalvinistisk Retning; dette er den anden Kamp, som den svenske Kirke i denne Tid havde at bestaa. Kong Karl, hvem det efter hans egne Ord var en Samvittighedssag at arbejde for en Tilnærmelse til den reformerte Kirke, stræbte til dette Maal ved alle de Midler, som stode til hans Raadighed, baade som Konge og som Skribent. Men hans Planer mödte en kraftig Modstand af det svenske Præsteskab med Erkebisperne Nils Bothniensis og Olaus Martini i Spidsen, og Folket stod paa Præsteskabets Side. Med Forkjærlighed dvæler Forf, ved Olaus Martinis Personlighed; men han yder ogsaa Kongen en Anerkjendelse, som "maaske Mange tör finde vel stor". Deri vil man vel ialfald give ham Ret, at "det er et höjst mærkeligt Skuespil i en saa forfölgelsessyg Tid at se en kraftig og despotisk Fyrste lægge Baand paa sit heftige Sind og, uden at forfölge, taale en saa djærv og ihærdig Modstand som den, Olaus Martini satte imod ham; Karl har ved dette sit Forhold givet Vidnesbyrd om en virkelig Sjælsstorhed". - I det tredje Kapitel (S. 273-359) gives en Fremstilling af den svenske Kirkes Tilstand ved Aar 1611; Afsnittene om Kirketugten og om det sædelige og christelige Liv synes

nne

11),

at

at

itel

orf.

is-

den

nds

ine

m-

ke

ste

ere

lev

ke

te-

orf.

ger

de

det

ge

ele

oa,

n-

m

en

aa.

at

tte

m

nd

us

r-

an

de

st

og

e,

te

en

en

1;

es

navnlig at være af mere end almindelig Interesse. — Forfatterens Fremstilling er strengt objektivt, stöttet til Aktstykker, som meddeles. Han bemærker selv i sine Forord: "Mange ville maaske finde, at vi have ofret for liden Opmærksomhed paa det indre christelige Liv, som boede inden Kirken, og for meget Rum til Skildringer af de ydre kirkelige og theologiske Stridigheder. Vi svare hertil först og fremst, at det ikke er Historieskriverens Opgave at skabe, men at gjengive, hvad han finder. . . . Man maa i denne Henseende ikke glemme den objektive Retning ved Tidens Christendom. At træde frem med Bekjendelser om egne subjektive Erfaringer, eller idethele at röbe nogen Fölelsesvarme stred mod Tidens Charakter. Men at Christendom, og det en levende og varm, fandtes og paatrykte Tiden i mange Retninger sit alvorlige Præg — det have vi sögt at paavise".

Fr. Hammerich, En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden. (Udgivet af Selskabet for Danmarks Kirkehistorie). Kjøbenhavn (I Kommission hos G. E. C. Gad). 1865. 246 S. 8. Med Afbildning af Anders Sunesøns Grav. Bogladepris 2 Rbdlr.

"Skolastikeren" er Ærkebiskop Anders Suneson, "Bibeltheologen" Mester Mathias, Kannik i Linkjöping og den hellige Birgithas Skrifte-Om Skriftets Formaal og Plan udtaler Forf. sig saaledes: "Vi ere ikke og kunde ikke være rige paa kirkelige Skrifter fra Middelalderen, men hvad der er bevaret af dem, begynder endelig at komme for Lyset; det er den nordiske Filologies Fortjeneste. Prof. Bibliothekar Thorsen besörger en Udgave af Anders Sunesöns latinske Hexaëmeron og har med megen Forekommenhed stillet sine Arbejder til min I "Svenska Medeltidens Bibelarbeten" 1ste Bind findes en Raadighed. svensk omskrivende Udlægning af de fem Moseboger med lang Indledning og lang Efterskrift. Forf. tör med en til Vished grændsende Sandsynlighed angives at være Mester Mathias. Hexaëmeron er et skolastisk Digt, der indeholder store Stykker af et videnskabeligt theologisk System i Tidens Smag. Mester Mathias's Arbejde, skrevet med Aand og i en smuk folkelig Tone, er ligeledes beregnet paa Theologer, dog tillige paa de Lægfolk, der kunne fordybe sig i en saadan Bog. Det yder saare vigtige Bidrag til Tidens Theologi, trods den skolastiske Form, er det et Indlæg fra bibeltheologisk Side. Begge Skrifter maa være hjemmefödte Frembringelser. Naar Talen var om Maaden, hvorpaa den christelige Lære blev foredragen i vort Norden, har man hidtil hjulpet sig ved at gjöre Slutninger fra andre Lande. melig usikker Fremgangsmaade og for os uværdig, thi den stempler os som Europas Eftersnakkere og intet Andet. Her er da et Par Kildeskrifter til at böde paa Brösten og vise, hvorledes Scholastiken virkelig tog sig ud herhjemme i det 13de Aarhundrede og Bibeltheologien i det fölgende. Mystiken viser Birgitha og hendes Skole os" (sml. Forf.'s

Skrift: Den hellige Birgitha, anmeldt i Theol. Tidsskr. VI. S. 631). -I Forbindelse hermed har Forf. givet en Skildring af de nævnte Mænds Levnet. "Denne maa dog, hvad Mester Mathias angaar, falde höjst tarvelig ud". Anderledes med den berömte Ærkebiskop, "en blandt vor Middelalders fremragende Mænd, Korstogsprædikant, Korstogsbiskop og tillige den Förste, der omplantede den systematiske Theologi i dansk Jordbund. Valdemarstiden, berömt af glimrende Bedrifter, vil i Ærkebiskopen vise sig fra en ny Side, som hidtil har staaet i Skygge". -Fremstillingen af den danske Skolastikers og den svenske Bibeltheologs Lære vækker naturlig det Spörgsmaal, om ingen andre Theologer, navnlig da i Norge, have arbejdet i samme Retning. Forf. slutter derfor med "en Redegjörelse for hvad herom kan være at sige, efterat der ogsaa paa dette Punkt er faldet Lys i vore Dage, navnlig ved Udgivelsen af det norske Bibelverk Stjórn". (Stjórn, norsk Bibelhistorie, udgivet af C. R. Unger. Christiania 1853-1862).

Heinrich Schmid (Professor i Erlangen): Die Geschichte des Pietismus. Nördlingen (C. H. Beck). 1863. VI og 507 Sid. 8. 2 Thlr.

Pietismen hörer til de Fænomener, som ifölge sin Natur maa blive forskjellig bedomt, alt efter det forskjellige dogmatiske Standpunkt. Men hvad man end dömmer om den, vil man vistnok være enig deri, at den er en af de mærkeligste og i sine Virkninger indflydelsesrigeste Bevægelser inden Kirken. Det har heller ikke manglet paa, at den pietistiske Tid er bleven bearbejdet og Pietismens Væsen belyst fra forskjellige Sider, navnlig efterat Hossbach havde givet Stödet ved sin Monografi: "Philip Jakob Spener og hans Tid" (1826. 3 Opl. 1861). De senere Aar have imidlertid bragt nye og rige Materalier for Dagen, saa at allerede af denne Grund en ny, fuldstændig Bearbejdelse af Pietismens Historie maatte ansees önskelig; dobbelt önskeligt maatte dette være, naar denne Bearbejdelse blev leveret fra et rent kirkeligt Standpunkt, saameget mere som Hossbachs Verk er skrevet fra et med Pietismen temmelig nær beslægtet. Dr. Schmid, der hos os allerede er kjendt ved sin Lærebog i Kirkehistorien og sin Dogmatik der evang, luth. Kirche, har sat det som sin Opgave at fremstille og bedomme Pietismen fra et lutherskt kirkeligt Standpunkt. Vi tro, at en saadan Fremstilling af Pietismens Historie vil være kjærkommen ogsaa for mange norske Theologer; der er under vor Tids Bevægelser Meget at lære gjennem Studiet af "den pietistiske Tid". - I en Indledning (S. 1-40) taler Forf. om de Misligheder og Bröst inden Kirken, over hvilke Pietismen fraförstaf förte Klage; Spiren til disse söger han allerede i Reformationstiden, navnlig "i den falske Stilling, som den verdslige Övrighed indtog til Gejstlighed og Menighed, denne er ligesom Moderen til de andre Misligheder,. - Derpan fölger Pietismens Historie (Kap 1-8). Forf. holder sig indenfor den pietistiske Tid i egentligste Forstand og udelukkende til Tydskland, saavel Pietismens Udbredelse

nds

ŏjst

ndt kop

nsk

se-

ogs er,

ter

rat

ed el-

e -

3.

ve kt.

ri,

te

en

ra ed

).

n,

af te

d

le

-

n

t

g

e

udenfor Tydskland som dens Eftervirkninger gjennem de fölgende Tider ligger udenfor hans Opgave; ogsaa tager han kun lidet Hensyn til Bevægelsen blandt Folket, men holder sig hovedsagelig til Pietismens egentlige Ordförere og deres Kampe med Modstanderne. (Kap. 1. Speners Liv indtil hans Kaldelse til Frankfurt. Collegia pietatis. Pia desideria. Conrad Dilfelds Angreb. Kap. 2. Speners Anskuelser og Grundsætninger. Kap. 3. Speners senere Virksomhed i Frankfurt. Spener Overhofpræst i Dresden. Collegia philobiblica i Leipzig. Speners Afsked fra Dresden. Kap. 4. De ved Pietismen vakte Bevægelser i Darmstadt, Erfurt, Halle, Hamburg og Halberstadt. Kap. 5. Angreb paa Spener af Schelwig, Carpzov, Alberti og Wittenberger-Fakultetet. Kap. 6. Stridigheder om enkelte Sider af Pietismen: de chiliastiske Forventninger, Skriftestolen, Adiafora. Kap. 7. A. H. Francke og Pietismen i Halle, Spener i Ber-Forbindelsen mellem Berlin og Halle. Udartelser af Pietismen. Mayer mod Francke. Kap. 8. Lange og Löscher. Forsög paa en Forsoning mellem de Orthodoxe og Pietisterne. Striden dor hen). -Efterat Forfatteren saaledes har gjennemgaaet Pietismens Historie og de Kampe, i hvilke den blev indviklet, gaar han over til de Lærestridigheder, som förtes mellem Pietisterne og deres Modstandere (Kap. 9). Ved Pietismen gjælder det ikke först og nærmest om Lærespörgsmaal. Det Förste, hvormed Pietismen optraadte, var ikke en særegen Lære, men en Anklage mod den inden Kirken herskende Praxis og Forslag til særegne Midler, som dels skulde afhjælpe de paaankede Mangler, dels fremme en levende Fromhed. Det var derfor en af Modstandernes störste Fejl, at de strax ledte efter Vildfarelser i Læren. Dette laa nu i Tidens theologiske Charakter, som var tilböjelig til af enhver ejendommelig iRetning strax at gjöre et Lærespörgsmaal og i enhver Afvigelse fra den sædvanlige Læreform at se et Kjætteri. Og med hvilken Iver Modstanderne eftersporede Kjætterier hos Spener og hans Venner, er bekjendt nok; Wittenbergerne opregnede ikke mindre end 264 Vilfarelser i Læren, som Spener skulde have gjort sig skyldig i. Det var först Löscher, Pietismens lærde og ærværdige Modstander i dens senere Stadium, som stillede sig paa et rigtigere Standpunkt og sögte at fæste Opmærksomheden paa det, som egentlig var det Ejendommelige ved Pietismen. - Forfatterens Opgave kan her derfor ikke være at gjennemgaa alle de Lærepunkter, om hvilke man stredes, men alene de, i hvilke en virkelig Differents kom for Dagen. Her mode vi nu först Spörgsmaalet om "den Uigjenfödtes Theologi", om hvilken Pietismen paastod, at den ikke var nogen sand Theologi, men idethöjeste en philosophia de rebus sacris, - og saa videre de Spörgsmaal, som nærmest fremgik af dette - om Oplysningens (illuminatio) Plads og Stilling blandt actus gratiæ, om en uigjenfödt Præsts Embedsvirksomhed, navnlig om en uigjenfödt, men orthodox Præst kunde forkynde Ordet med saliggjörende Kraft, hvad der igjen förte ind paa Spörgsmaalet om Guds Ords Kraft og om den af Löscher opstillede Lære om Embedsnaaden. Fremdeles have vi

Stridsspörgsmaalene med Hensyn til Retfærdiggjörelsen, Adiafora og Absolutionen. Ved ethvert af disse Stridspunkter gjör Forf., saavidt vi kunne domme, med objektiv Troskab Rede for de to Parters forskjellige Anskuelser og söger fra kirkeligt Standpunkt at skifte Ret imellem dem. - Allerede disse Lærestridigheder kunne give et Indblik i Pietismens Ejendommelighed: "en ensidig Lovprisning af den subjektive Fromhed, som medförte Fare paa den ene Side for en Undervurderen af Naademidlerne og paa den anden Side for en Overvurderen af Ens egen Virksomhed; og Fromheden viser sig som en ufri, ængstelig og lovmæssig". - Dette udförer Forf. videre i Slutningskapitlet, hvor han samler de i den forudgaaende Fremstilling givne Træk til at bestemme Pietismens Væsen; dette sætter han, med faa Ord sagt, i en vistnok oprigtigt ment, men ensidig subjektivisk Fromhedsstræben, der tilsidst udmunder i Ukirkelighed, "san at man kan sige, at i samme Grad, som Pietisten drog Konsekventsen af det, som udgjör Pietismens Væsen, var han ukirkelig". Men han indleder tillige dette Afsnit med den Bemærkning, at ethvert Forsög paa at danne sig en almindelig Dom over Pietismen, stöder paa en stor Vanskelighed, og det er den, at "Pietismen ikke er der med een Gang, men udvikler sig efterhaanden, saa at man maa udsige Meget om Pietismen, som ikke gjælder om dens förste Ophavsmænd, og dog er det den Pietisme, som har sit Udgangspunkt fra dem", - og han slutter med en Anerkjendelse af den redelige Vilje hos Pietismens förste Hoveder og af den kraftige Tilskyndelse til en livskraftig Fromhed og alvorlig Helliggjörelse, som gjennem den er bleven Tusinder til Del; heller ikke vil han gjöre Pietismens Ophavsmænd ansvarlige for, at denne tilsidst undergrov den gamle Theologi og truede Kirken med Fare; de vare snarere her et Redskab i Tidens Haand, som i alle Retninger vendte sig bort fra det Gamle.

Dr. A. Tholuck, Geschichte des Rationalismus. Erste Abtheilung: Geschichte des Pietismus und des ersten Stadiums der Aufklärung. Berlin. (Wiegandt u. Grieben). 1865. VI og 182 Sid. 8. 28 ngr.

Vi have tilforn i Tidsskriftet (B. V. S. 152 f.) henledet Opmærksomheden paa de kirkehistoriske Arbejder, som Dr. Tholuck i de senere Aar har leveret som en "Vorgeschichte des Rationalismus". Nu foreligger det förste Afsnit af "Rationalismens Historie". Som Titelen angiver, behandler det Pietismens Historie eller, nærmere sagt, egentlig Pietismen efter Spener og det förste Stadium af den saakaldte Oplysning, hvilke Forf. altsaa vil have betragtede som hörende ind under Rationalismens Historie; fra et andet Synspunkt ville de vel med ligesaa megen Grund endnu kunne regnes med til dens "Vorgeschichte".

Pietismen efter Spener fremtræder i forskjellige Former. Den ældste og i Omfang betydeligste er den Halleske Pietisme. ia-

roig

e to

at

rive

af

er-

en

gs-

vne

ned

isk

nan

let,

der

at

n-

ng,

ie-

let

ter

ste

og

el;

at

ed

t-

S.

38

u.

-

re

ig

er

-

Universitetet Halle er Speners förste akademiske Planteskole; dog er den Halleske Pietisme ikke længere den Spenerske, "den er et fremadskredet Trin af den". Det Moment, som gav den Spenerske Pietisme dens Berettigelse overfor Orthodoxiens Dogmatismus, træder hos den Halleske Skole frem med en Ensidighed, som selv igjen fremkalder de modsatte Ensidigheder. Omsorgen for "det ene Fornödne" bliver saa udelukkende opfattet som den ene berettigede Livsopgave, at alle andre Livsinteresser - Videnskabens og Kunstens, politiske og sociale blive forsomte, om ikke fordomte som horende til "Verden"; medens Fromheden skal være det Alt gjennemtrængende Livsprincip, bliver den gjort til eneste Objekt. Heraf fremgik Ligegyldigheden mod Videnskabens Udvikling, Ligegyldigheden mod Kirkens Interesser og Methodismen i Fromhedens Ovelser. Dette ere de Ensidigheder, for hvilke den Halleske Pietisme laa under, esterat den förste Ungdomskraft var uddoet. - En anden Form er den Würtembergske Pietisme, hvis aandelige Midtpunkt Bengel er. Den er ikke en Aflægger af den Halleske, men et selvstændigt Skud af den samme Stamme. Forskjellen viser sig især i den forskjellige Stilling til Symbolernes Lære og til den hellige Skrift. Würtembergerne vare fastere rodfæstede i den kirkelige Bevidsthed, ihvorvel de opfattede Forpligtelsen til Symbolerne med storre Frihed. Skriften er ikke for dem som for Hallenserne nærmest et Middel til praktisk Opbyggelse, men til en livskraftig Frelseserkjendelse; de soge at opfatte den ikke efter dens enkelte Bestanddele, de saakaldte Bevissteder, men i dens organiske Totalitet som en fremadskridende Frelseshistorie. De have derfor ogsaa en langt anden Interesse for Videnskaben. Paa den anden Side holde de sig mere fri for methodistiske Yderligheder. Würtemberger - Pietismens Historie har derfor ogsaa været en anden end den Halleskes; vare den Sidstes Virkninger omfangsrigere, saa vare den Förstes intensivere og mere vedvarende. Medens den Halleske Pietisme efter 1770 kun driver faa kraftige Skud, kan den Würtembergske lige ind i vort Aarhundrede opvise en Række begavede Mænd, i hvem Bengels Aand forplanter sig; medens Halle i Aarhundredets sidste Halvdel bliver fra Pietismens Sæde til Rationalismens, bevarer Tübinger Fakultetet lige ind i dette Aarh. sit Ry for Rettroenhed. - I en tredje Form fremtræder Pietismen i Brödremenigheden, og endelig have vi Pietismens Udartelser i Tidens sværmerske Forvildelser, i hvilke det indre Slægtskab mellem Mysticisme og Rationalisme paa en mærkelig Maade aabenbarer sig: den Sidstes "sunde Fornuft" træder uformærket istedetfor den Förstes "indre Lys". - Den ved Pietismen vakte Bevægelse udbreder sig til alle Stænder og til de fjerneste Egne, og som dens Udbredelse var ogsaa dens Indflydelse stor; dette viser Forf. endnu, inden han forlader Pietismen.

Den subjektivistiske Strömning, som gik gjennem Tiden, og som kom tilsyne i den pietistiske Bevægelse, gjorde sig gjældende i en anden Form hos dem, hvis Sind under de kirkelige og politiske Begiven-

heder var bleven verdsliggjort. Dem gjaldt det om en Formidling af deres naturlige Fornust med Kirkens Lære. Dette er den saakaldte Oplysning. "Abstrakt Ræsonnement istedetfor historisk Fordybelse, Ligegyldighed for det, som er sandt i og for sig, og Interesse alene for det, som har praktisk Værd for Subjektet, Principer - ikke en streng Videnskabs, men den sunde Menneskeforstands; dette er "Oplysningens" Charaktertræk og den Maalestok, hvorefter den maalte det Bestanende ikke blot i Kirke, men ogsan i Stat, i Kunst og i Videnskab". Dens Grundtanker ere disse: "1) Den sunde Menneskeforstand er den höjeste Norm i Troessager. 2) Den naturlige Religion er det væsentlige Indhold af al Religion, ogsaa den christelige. 3) Moralen det væsentlige Indhold af den naturlige Religion. 4) Skriften er en historisk upaalidelig Kilde, og dens Inspiration en Forudsætning, som mangler Grund". - Spörger man om de historiske Faktorer, af hvilke "Oplysningen" fremgik i Tydskland, maa först nævnes den Vantro, som udbredte sig fra England, Frankrige og Holland, og dernæst som de vigtigste indre Faktorer: Thomasius, den Wolffiske Filosofi og Overgangstheologerne. - Thomasius, engang "Pietisternes Advokat", blev snart uenig med Theologerne i Halle. Han er "den personificerede Oplysning". Over alle Ting ræsonnerer han, over dem, han kjender, og over dem, han ikke kjender, og stedse er det "den sunde Fornuft" han lægger som Maalestok; gjennem ham udbreder sig blandt de Studerende en profan Tænkemaade og overfladisk Livsanskuelse - Den Wolffiske Filosofi vilde mathematisk bevise den naturlige Religions Sandheder (den demonstrative Methode), Christendommen lod den staa som en overnaturlig Aabenbaring. Den bestred ikke ligefrem Christendommen, men indirekte virkede den dog mod den. Dens Indflydelse paa sin Tid viser sig ikke deri, at den undergrov bestemte kirkelige Læresætninger, men det, hvori den maa söges, er, at "den vakte den tænkende Selvvirksomhed der, hvor för alene den historiske Autoritet havde gjældt, at den underordnede den positive Aabenbarings Vished under Fornuftreligionen, og at den ved en nögtern Forstandsreflexion dræbte det umiddelbare Aandsliv". Den Wolffiske Skole hörer just ikke selv Oplysningen til, men ved sin demonstrative Methode og sin törre Foretandsreflexion har den beredet Jordbunden for den. - Under Samvirken af de i Tiden gjærende Faktorer, Pietisme og Wolffianisme, Thomasius og engelsk Deisme og fransk Naturalisme, antager Tiden omkring Midten af Aarhundredet Charakteren af en Overgangsperiode, i hvilken "Orthodoxi og Pietisme begge afsvækkes, Troesinteressen træder mere og mere tilbage for det Praktiske, det Dogmatiske for det Ethiske, de konfessionelle Differentser afstumpes, en forstandig, nögtern Reflexion træder istedetfor den umiddelbare Fölelse, Skriftens Autoritet og Kirkens Lære bliver vel i det Hele og Store agtet som hellig, men taber mere og mere i Sikkerhed og Bestemthed". Som Repræsentanter for denne Overgangstheologi fremhæves Pfaff og Mosheim i den lutherske Kirke, Werenfels og Türretin i den

reformerte. — Tilslut skildres det kirkelige og religiöse Liv ved Aarhundredets Midte, eller rettere dets Uddöen, efterhvertsom Indifferentisme og Fritænkeri greb om sig fra oven af, eller ialfald en overfladisk og vilkaarlig Moral blev sat i Religionens Sted.

te

ie

et

1

n

Nærværende Arbejde er, ligesom sine Forgjængere, rigt paa interessante Rjendsgjerninger, nye Notitser og aandrige Bemærkninger; naar det ikke er udfört efter en saa stor Maalestok som "Vorgeschichte des Rationalismus", tör det maaske just herved være saameget mere skikket til almindelig Læsning. Som Fortsættelse bebudes 2den Afdeling: Oplysningens Historie fra Frederik den Store til Begyndelsen af dette Aarhundrede, og 3dje Afdeling: Rationalismen i engere Forstand i de første Decennier af det 19de Aarhundrede.

Joannis Gerhardi, Loci theologici. Cur. Ed. Preuss. Tom. I. II. III, 1. Berlin (Schlawitz) 1863—65. 610. 284. 144 S. Imp. 8. 3½ Thir.

Se ovenf. Bd. VII S. 484 f. Af det hidtil Udkomne indeholder det förste Bind de 4 förste Loci: "de scriptura sacra", "de natura Dei et attributis divinis", "de sanctissimo trinitatis mysterio" og "de persona et officio Christi", det andet de derpaa fölgende 7 Loci: "de creatura et angelis", "de providentia", "de electione et reprobatione", "de imagine Dei in homine ante lapsum", "de peccato originali", "de peccatis actualibus" og "de libero arbitrio", det förste Hefte af tredje Bd. endelig L. 12 "de lege Dei", L. 13 "de legibus ceremonialibus et forensibus" og Begyndelsen af L. 14 "de evangelio".

Jo. Guilelmi Baieri Compendium theologiæ positivæ secundum editionem anni 1694 denuo accuratissime typis exscribendum curavit, vitam b. Baieri ac indices necessarios adjecit Ed. Preuss. Berlin (Schlawitz) 1864. 712 S. 12. 1 Thlr.

Ved denne nye Udgave af Baiers Compendium har Udgiveren af Chemnitz's "Examen" og Gerhards "Loci" erhvervet sig et nyt Krav paa lutherske Theologers Erkjendtlighed. Joh. Wilh. Baier (födt i Nürnberg 1647, död som Generalsuperintendent i Weimar 1695) var en Discipel af Joh. Musæus i Jena, som igjen var en Discipel af Joh. Gerhard. Hans "Compendium", som förste Gang udkom i Aaret 1686, er en sammentrængt Fremstilling af den lutherske Kirkes Dogmatik fra den "mildere Orthodoxies" Standpunkt, som ligeoverfor Abr. Calov og de wittenbergske Theologer overhovedet i hin Tid havde sin Hovedrepræsentant i Musæus. Et Vidnesbyrd om den Anseelse, Bogen nöd ligetil den Tid, da Rationalismen fik Overhaand i Kirken, har man i den Kjendsgjerning, at den i 1750 oplevede sit 12te Oplag.

Dr. Conradi Dieterici Institutiones catecheticæ depromptæ e b. Lutheri catechesi et variis notis illustratæ, annexis quatuor symbolis œcumenicis et Augustana confessione, sive Catechismi Lutheri expositio. Primum edidit Dr. Conr. Dietericus a. 1613. Ex editione a. 1640 ab Dieterici filio curata denuo edidit Dr. Aug. Guil. Dieckhoff. Berlin (Schlawitz) 1864. 680 S. 12. 1 Thlr.

En Forklaring af Luth ers lille Katechisme, som ikke alene i det 17de Aarhundrede, men langt ind i det 18de gjaldt for et katechetisk Hovedverk indenfor den lutherske Kirke; Udgiveren nævner ikke færre end 24 forskjellige Udgaver fra Aarene 1613 til 1742. Af Forfatteren (födt i Hessen 1575, död som Direktör for Gymnasiet i Ulm 1639) nærmest kun bestemt til Brug i de höjere lærde Skoler, afgiver Bogen dog med sit lærde theologiske Apparat tillige et brugbart Kompendium i den Tids lutherske Theologi. Hvad der imidlertid især giver den dens ejendommelige Betydning, det er den Kjendsgjerning, at den paa den ene Side sammenfatter Resultatet af Reformationsaarhundredets katechetiske Arbejde og paa den anden Side har udövet den betydeligste Indflydelse paa den fölgende Tids rige Katechismusliteratur, hvorfor den ogsaa i særlig Grad turde være skikket til at give os den rette Forstaaelse af det forklarende Lærestof, som lidt efter lidt har samlet sig om Luthers Katechisme, og dermed tillige af de mange forskjellige Katechismusforklaringer fra det 17de og Begyndelsen af det 18de Aarhundrede.

C. A. G. v. Zezschwitz, System der christl. kirchl. Katechetik. II. Die Lehre vom kirchlichen Unterricht nach Stoff und Methode. Erste Abtheilung. Der Katechismus oder der kirchliche Unterrichtsstoff. Leipzig. (Hinrich'sche Buchhandl.) 1864. XXV og 500 S. 2 Spd. 16 Sk.

l dette Tidsskrifts Bd. VI S. 157 ff. have vi forsögt at anbefale til norske Theologers Opmærksomhed dette Verks 1ste Bind. Man vil der finde en kort Oversigt baade over Planen for det hele Verk og navnlig over det angjældende Bd. Det andet Binds förste Afdeling omhandler Undervisningsstoffet, Katechismen og da selvfölgelig isærdeleshed Luthers. Efterat Forf. först har givet nogle orienterende Bemærkninger om den kirkelige Opdragelse og Undervisning og fremstillet det Forhold, hvori disse tvende Virksomheder staa til hinanden, gaar han over til at betegne Undervisningens Stof og Methode, hvorved han baner sig Adgang til at behandle den kirkelige og speciel katechetiske Undervisning, og kommer saaledes til Begrebet "Katechisme". Han paaviser Katechismens förste Grundlag i de

e,

e,

it

ci

n

et

k

n

-

n

18

n

-

T

e

t

e

normerende Epocher" — Cyprian, Augustin, Fulgentius — samt Overensstemmelsen mellem dette og den reformatoriske Afslutning. For at faa fastsat "Katechismens" Begreb drager Forf. en overmaade interessant Parallel mellem det i Melanchthons Visitationsbog samt i Luthers Katechisme fremstillede og det oprindelige, hvorved den hele middelalderlige Udvikling som Mellemled mellem disse Yderpunkter ogsån her viser det for den Charakteristiske, nemlig at den vel er i Besiddelse af det oprindelige Sandhedsstof, men at dette ved de forskjellige Tillæg og Udvidelser lidt efter lidt trænges tilbage, indtil Katechismen selv ligesom forsvinder under Massen af Bönner og Formularer. Forf. viser dernæst den lutherske Katechismes universale Betydning paa Grund af dens Anordning og de i den gjenoptagne og fra alle fremmede Tilsætninger rensede normale Kategorier (den gammelkirkelige Trilogi: "fides, spes, charitas", hvortil Luther med fuld Ret har fojet som fjerde Kategorie "sacramentum"). Dernæst behandles de enkelte katechetiske Lærestykker efter deres Begreb, saaledes som dette er fixeret af Kirken selv, navnlig derved, at den lige fra de förste Tider af har anerkjendt, at den til den fuldstændige Katechumen-Undervisning maatte lægge sin bestemte Erkjendelsesgrund i hine fire Som et kirkeligt historisk Moment betegner Forf. Optagelsen af Dekalogen istedetfor "Kjærlighedens Dobbeltbud", som igjennem den gamle Kirke indtil Slutningen af Middelalderen fremtræder som et Hovedstykke ved Siden af "Troen" og "Fadervor". Efter disse, man kunde kalde dem, forberedende Arbejder, gaar han saa over til at behandle Katechismens enkelte Lærestykker, idet han navnlig bestræber sig for at give en saavidt muligt udtömmende Skildring af dens historisk-genetiske Oprindelse, indtil Kategorierne fremtræde fixerede og afsluttede i Luthers Katechisme. Hvad angaar den Orden, hvori Forf. gjennemgaar Lærestykkerne, saa indtager Sakramenterne den förste Plads. Den katechetiske Undervisning var jo i den gamle Kirke bestemt for Katechumener, d. e. for Saadanne, som forberededes til Daaben. Daaben og det ved samme oprettede kirkelige Samfund blev saaledes Katechesens Basis. Dernæst gaar Forf. over til Lærestykkerne om Troen; han erklærer sig her aldeles enig med de af Prof. Caspari i nærv. Tidsskrift fremsatte og begrundede Anskuelser om Troesbekjendelsens saavel Betydning som Form; hans hele Fremstilling hviler saagodtsom hel og holden paa disse Undersögelser som Grundlag Derefter behandles endelig Bonnen og Loven. navnlig her henvise Læseren til Bogen selv; i en Anmeldelse som denne lader det sig ikke gjöre at give et endog blot nogenlunde tilfredsstillende Overblik over, hvad Forf. med sin grundige Lærdom og sine omfattende Kildestudier har kunnet give i dette væsentlig historiske Afsnit. Det er positive Kjendsgjerninger, som her fremstilles for os, og det saadanne, der formentlig ere aldeles ubekjendte for en stor Del af Læserne; vi föle os derfor forvissede om, at Enhver vil finde sit Studium af denne Del rigeligen lönnet, maa faa ved den et Syn for

Katechismens Værd og Betydning, som vanskelig erhverves andetsteds, og man bringes til at böje sig for den Guds Naade og Visdom, som saa synligen har været raadende, da Luther gav Kirken denne dens eneste almindelige Undervisningsbog. - Det andet Afsnit gaar ud paa at veje saavel de enkelte Dele af Katechismen som Leddene af hver Del mod hinanden. Det vises ber, hvorledes Luthers Kathechisme er den nödvendige, men tillige ogsaa aldeles charakteriserende Frugt af Reformationen, idet netop Fastsættelsen af Dekalogens Betydning som "Tugtemesteren til Christus" er den ægte evangeliske og derfor ogsaa ægte lutherske Grundbetragtning af Loven i Modsætning til den katholske og enhver katholiserende Betragtning af den, der væsentlig bliver stanende ved dens "usus tertius". Det er höjst interessant af Forfatterens Fremstilling at se, hvorledes Luther ogsaa her fra först af er ganske optagen af denne middelalderlige eller katholske Betragtningsmaade, og hvorledes han, saaatsige uden selv at vide det, lidt efter lidt frigjöres derfra, indtil han saa med eet Slag afgjör Tingen ved for förste Gang at indsætte Dekalogen paa dens eneste rette Plads som förste Part i Katechismen. Ogsaa med Hensyn til Budenes Anordning finde vi noget Lignende, dette forunderlige geniale Blik, som uden lang Betænkning ved at gribe det Rette, og denne bestemte og tydelige Fastsættelse af det saaledes engang Grebne, hvorved det faar en Auktoritet, som gjör al Modsigelse frugteslös. Forf. omtaler derefter den Indflydelse, som denne Luthers Anordning har udövet, saavel paa den enkelte Part som paa den hele Katechisme, og navnlig da paa Læren om Troen og Bönnen, Noget, som træder end klarere frem ved en Sammenstilling af den lutherske Ordning med de andre Konfessionskirkers Anordning af Lærestykkerne og dennes Betydning for dem. - I det tredje Afsnit vises, hvorledes det hele katechetiske Lærestof er indbefattet i Katechismen, dennes Forhold til Bibelen og den bibelske Historie, til det kirkelige Lærebegreb samt til den christelige Ethik. Under dette sidste Punkt optages ogsaa "Hustavlen" og "Sententserne", ligesom ogsaa "Makarismerne" i den katholske Kirke ombandles her. Endelig omtales ogsaa Katechismens Forhold til Kultusundervisningen, Kirkenaret og de hellige liturgiske Handlinger. Det maa være tilstrækkeligt her at give denne korte schematiske Fremstilling af Indholdet; dels er dette altfor rigt til paa anden Vis at kunne overskues, dels ville ogsaa de fremstillede Punkter afgive tilstrækkeligt Vidnesbyrd om den Rigdom, Fylde og Orden, hvori Stoffet her træder os imöde. Det er visseligen ikke altid saa ganske let at arbejde sig gjennem dette Verk; det fordrer af Læseren en anspændt Opmærksomhed og vedholdende Flid, kort et alvorligt Studium. Negtes kan det heller ikke, at det Sprog, Forf. förer, ofte er noget tungt; det forekom idetmindste Anmelderen især i Begyndelsen, at det Samme maatte kunne være sagt paa en mere ligefrem og tiltalende Maade. Men jo længere man befatter sig med Verket, des mere bortfalder denne Anke. Anm. lagde Bogen fra sig med

1

1

ŀ

0

Į

o tl

8

Si

SI K

0

ds,

m

ns f-

om

u – les

af

en

af

es".

les

r-

ge aa

a-

en. le,

be

es

se

ers

ele

et, ke

ne

r-

es e-

es e"

e-

ge

ne

til

le

g

id

1-

r,

m

d

inderlig Tak til Forfatteren for den magelöse Flid og det ufortrödne Arbejde, han har anvendt paa dette Verk, samt med det inderlige Önske, at Herren vil unde ham baade legemlig og aandelig Kraft og Ro til at fortsætte og fuldende det.

J. B.

Dr. Albert Lührs (Superintendent i Peine), Katechismusschule für Lehrer in Kirche, Schule und Haus über Dr. Martin Luthers kleinen Katechismus mit Erklärung. Hannover 1865. Drei Abtheilungen. 2 Spd. 14 Sk.

Forfatterens Navn vil ikke være ukjendt for dem, som have fulgt med i den sörgelige Katechismusstrid i Hannover (smlgn. Luth, Kirket. I. S. 17 ff.). Han har ligefra först af havt en Hovedandel i Alt, hvad der af den lutherske Kirkes gammeltroende Præsteskab i hint Land er gjort for at faa den 1790 indförte "Landeskatechismus" aflöst af en med den lutherske Kirkelære eller med den christelige Sandhed mere harmonerende Katechismusforklaring. Det var saaledes Lührs, der allerede 1851 i et Foredrag i Præstekonventet i Hannover viste, hvorledes hin "Landeskatechismus" med sine 5 Hovedstykker og 8 Afsnit om den christelige Lære stod som et Særsyn i Katechismusliteraturen, uden Forgjænger og uden Efterfölger, og at den paa Grund af denne sin selvvalgte Methode og sit bogmæssige Sprog allerede faktisk blev forbigaaet der, hvor kirkelig Aand og Sands var vaagnet og raadende. Ved dette Foredrag havde de hidtil stille Onsker og Fordringer ligesom faaet Mæle, og de bleve fra den Tid altid stærkere og hyppigere udtalte, indtil Regjeringen 1856 fandt sig foranlediget til at nedsætte en Kommission af 11 Medlemmer, hvoriblandt Lührs, for at afgjöre, hvilken Katechismusforklaring man burde holde sig til ved Undervisningen. Kommissionen erklærede sig enstemmig for den gamle "Celler Katechismus" (fra det 17de Aarhundrede) af Michael Walther, der er at betragte som en Omarbejdelse af den saakaldte "Nürnberger Kinderbüchlein" og slutter sig til Brentz. Det overdroges derpaa et engere Udvalg af 4 Medlemmer at bearbejde eller efter Tidens berettigede Fordringer omredigere Walthers Bog, hvilket Arbejde da igjen nærmest blev betroet til Lührs, hvis Udkast med enkelte Modifikationer blev antaget og 1862 opnanede kongl. Autorisation. Som bekjendt, var det da, at Striden bröd lös. - Nærværende Verk slutter sig ganske til den saaledes fornyede Waltherske Katechisme og fölger den Skridt for Skridt. Men ligesom man havde valgt Walther, fordi man hos ham fandt den rette Afslutning af den sunde Katechismetradition, saaledes har man ved Bearbejdelsen af ham bestandig taget de ældre Katechismer med paa Raad uden derfor at forsomme senere værdifulde Arbejder, navnlig Speners og hans Efterfolgeres samt den nyeste Tids. Forf. udtaler sig herom saaledes: "Naar en Katechismusskole for Lærere i Luthers lille Katechisme nödvendig maa optage i sig den gjennem det 300aarige Arbejde fastsatte og reddede

Skat, saa kan den naturligvis ikke udföre dette anderledes, end ved at knytte den i Katechismen foreliggende Udvikling til det Punkt, hvor den synes den mest uforfalsket at indtræde i Tiden, og udfra samme bringer Luther, saaledes som han har levet sig ind i og udviklet sig i Tiden, til dennes Forstanelse. Derfor giver jeg en Katechismusskole over Luthers lille Katechismus med Forklaring, ikke i den Mening at foje noget Fremmed til, men for desto fuldkomnere at oplade dens Rigdom og for ikke blot exegetisk, katechetisk eller dogmatisk, men kirkelig at udlægge den, saa som den har udviklet sig i Kirken". Da dette er en Opgave, hvis Vigtighed Ingen vil kunne være blind for, og da Forf. synes at have været heldig i at löse den, mener Anm., at det foreliggende Verk fortjener at blive bekjendt og benyttet ogsaa hos os. Dets særegne Foranledning har havt den Virkning, at Forf. har udarbejdet det med saa meget större Forsigtighed og Omhu, og den særegne Katechismus, hvortil det nærmest er knyttet, kan i Realiteten ikke gjöre noget Skaar i dets almene Brugbarhed; Forskjellighederne mellem Walther og Pontoppidan ere væsentlig kun formelle. Med Klarhed og Skarpsindighed har Forf. fremstillet de store Sandheder efter den uforfalskede Lutherske Bekjendelse, og enhver Lærer vil derfor her kunne finde saa meget Stof for sine Undervisningstimer og faa et saadant Over- og Indblik i de christelige. Sandheder, at han - forudsat, at han har Hjerte for dem - vil kunne optræde med Sikkerhed. Vi tro, at en Bog som denne vil kunne gjöre langt mere Nytte, end hvilkensomhelst theoretisk Vejledning i Katechese. Det vilde visselig være et fortjenstfuldt Arbejde, om Nogen vilde med dette Verk til Forbillede forfatte en Katechismusskole, stöttet til vor lille Forklaring. Et saadant Verk vilde maaske ogsaa tydeligere end alt Andet vise, at det ikke er Enhvers Sag at omarbejde Pontoppidan, og at dette allermindst sker ved at overklippe nogle for lange Sætninger. Det turde maaske netop ved et saadant Verk blive ret klart, at, er der nogen Gjerning, som fordrer Aand, den af Guds Aand gjennemtrængte og helligede Aand, da er det dette, at forklare Luthers Katechisme. Den kirkelige Strid, hvori det foreliggende Verk er et betydningsfuldt og sagkyndigt Indlæg, viser noksom Faren ved at afsvække de guddommelige Sandheder eller tvinge dem og det kirkelig Faststaaende til at lystre en egenraadig og forfængelig Fornuft; det Christelige er naturligvis det Modsatte (2 Kor. 10, 5).

J. B.

Dr. K. R. Hagenbach, Grundlinien der Liturgik und Homiletik. Leipzig (Hirzel) 1863.

Da Forf. vil være Alle tilstrækkelig bekjendt fra sin ogsaa hos os skattede mangesidige theologiske Virksomhed, tör det være tilstrækkeligt at bemærke, at vi ogsaa i dette lille Skrift (13 Ark) gjenfinde den samme Klarhed og Koncished, der udmærker alle H.'s Verker. Kunne vi saaledes end ikke billige flere af hans Betragtninger, og maa vi navnlig

i at

Vor

nme

ig i

cole

ning

ens

nen

g i

őse

ndt

hed

tet,

ed;

tlig

de

en-

er-

ige .

ne

öre

se.

ned

ror

end

an,

et-

rt,

n-

ers

et

af-

lig

det

ik

OS

e-

en

vi

fra vort lutherske Standpunkt protestere mod den Stilling, som efter ham Sakramentet kommer til at indtage i Liturgien, saa indeholder denne Bog dog saa meget Godt og Læseværdigt, at Ingen vil fortryde paa at gjöre sig nærmere bekjendt med den. Den falder i 2 Hoveddele, den almindelige og den specielle Liturgik. I hin omhandles den christelige Gudstjenestes Væsen, dens væsentlige Bestanddele og Ordning; i denne de 4 Hovedstykker: 1) Sang, Bön og Velsignelse, 2) Prædiken, 3) den hellige Nadver og 4) de liturgiske Handlinger udenfor den regelmæssige Gudstjeneste (Daab, Konfirmation, Ordination og Introduktion, Kopulation og Jordfæstelse).

J. B.

Dr. Chr. Palmer, Evangelische Hymnologie. Stuttgart 1865. V og 394 S. 1 Spd. 16 Sk.

Det er sikkerlig med fuld Ret, at Forf, i Indledningen til dette Verk paastaar, at Hymnologien endnu er en lidet kjendt og dyrket Videnskab, idet selv saadanne Arbejder, som Stips "Beleuchtung der Gesangbuchsbesserung" (Hamb. 1842) og Kraussolds "Versuch einer Theorie des Kirchenlieds" (Erlangen 1844) mere have leveret brugbart Materiale til hymnologiske Studier og derved unegtelig bidraget Sit til at vække og nære Lysten og Trangen, end egentlig selv ydet, hvad man maa fordre og vente, naar Hymnologien opstilles som Videnskab. Dette er det, Forf. soger at give et Bidrag til. Uagtet den ene og förste Side i denne som i enhver Viden er den historiske, har man dog altfor udelukkende holdt sig dertil, og dog er selv det nöjagtigste Bekjendtskab, det være sig nu til Psalmerne eller til Psalmedigterne, endnu ingen Hymnologi, ingen videnskabelig Theori for den Sag, som her omhandles. - Forf. gaar ud fra Gudstjenesten, hvilken han bestemmer som "en menneskelig Handlen, en fælles christelig Handlen, en Menighedens Handlen, hvorved den momentant hæver sig over den timelige Tilværelses Prosa og paa ideel Maade fremstiller og nyder Hvile, Frihed og Salighed, hvorved dens Liv i og dens Samfund med Gud bestandig bliver næret, og hvorved den altid mindes om sine evige Goder og Rettigheder". Gudstjenesten er altsaa en Gjerning, der ligesaa meget sker Gud til Ære som Mennesket til Op-Bestræbelserne for, at den kan være, hvad den efter sit Begreb er bestemt til, maa altsaa udstrække sig til Alt, der hörer med til dens Indretning og Udstyr, derfor nodvendig fordre Kunstens Forf. kommer derved til at udtale sig om, hvad Kunst er, samt om dens Berettigelse, ja Nödvendighed i Kultussen. paapeger först det for Kunst og Kultus Analoge, nemlig det Eensartede i den Stemning, som ved begge vækkes i Sjælen, saavelsom begges fælles Bestemmelse, at löfte Sjælen fra det Dagligdagse til det Ideale. Derefter omtaler han Forskjellen mellem dem, hvilken efter hans Mening bestaar i, at Kunsten som saadan er aldeles ubunden med Hensyn til sine Midler. Den Kunst, som skal kunne være tjenlig for Kultus, er

altsaa af en speciel Art. Kultus taaler ingen anden Kunst, end den, som virkelig kan optage det Religiöse i sig og vil lade sig binde deraf; den Kunst, som skal kunne kaldes en hellig Kunst, maa overalt kun optræde som en villig og lydig Tjenerinde for Aabenbaringens absolute Magtbud. Anvendes nu dette paa Hymnologien, saa er dermed den Poesi og Musik udelukket, der ikke stemmer med Kultussens Hensigt og Indhold. Derved har Forf. banet sig Adgang til at bevise, at den dramatiske Poesi som en Modsætning til den protestantiske Kultus's Sandhed og Ligefremhed ikke kan optages i samme, og at den episke Poesi ikke stemmer med Protestantismens Alvor og Nögternhed, hvis förste Fordring er, at Historie skal være blot Historie og ikke en Sammenblanden af Historie og Digt. Den didaktiske Poesi er, naar man betragter Sagen abstrakt, egentlig ikke Poesi; den, der som Lærer vil indprente en Elev en Sandhed, sætter sig ikke paa Pegasus, tænker ikke paa den skjonne Form, men al hans Stræben gaar ud paa at gjore Alt forstaaeligt og let tilgjængeligt. Ganske udelukket kan det Didaktiske dog ikke være, og det optræder derfor ogsaa med Rette i Kirkepsalmen under Bon, Lov og Pris, under Bekjendelse, samt tildels ogsaa under Betragtningens og især Monologens Form, Den lyriske Digtning fremhæves derpaa som den mest passende for Gudstjenesten, som en Digteart, der væsentlig er den tilhörende. Forf. nævner tre Grundformer for al Lyrik. I den förste svinger Subjektet sig opad til det som besynges; dette er Hymnen, af hvilken Dithyramben er en Klimax. I den anden gaar Objektet op i Subjektet; dette er Visen (das Lied). I den tredje frigjör Subjektet sig aandeligt mere og mere fra Objektet, stiller dette ligesom mere i det Fjerne; dette er da Betragtningen. I det fölgende Afsnit behandles Grundlovene for den kirkelige Poesi, hvilke ifölge Forf. ere tre, nemlig Sandhed, Skjönhed og Passelighed. Sandheden er os objektivt sat, og det da först og fremst i Skriftordet; Psalmen maa altsaa være bibelsk, men det vil da sige, ikke paa reformert Vis enten de Davidiske Psalmer alene eller en versificeret Bearbejdelse af de bibelske Fremstillinger, ikke Bibelordet omsat i Psalmeform, men en Sang, som Digteren synger frit fra Bibelordet som Grund. Men den maa ogsaa være kirkelig, overensstemmende med Kirkens Bekjendelse, dog saaledes, at det, som kommer til Udtryk i Psalmen, ikke er det specifik Lutherske eller Reformerte, men det for Protestantismen Fælles, det Evangeliske, det kirkelig Sande. Sandheden har imidlertid ogsaa en subjektiv Side, som kommer frem i Psalmen, idet Digteren udtaler - ikke, hvad han selv ejer af Tro, Kjærlighed, Kummer eller Længsel, men - hvad der hos alle sande Christne existerer som sandt Liv: den ægte Bodssmerte, Guds Fred i Syndstilgivelsen, Verdens Intethed og den Styrke, som Tilliden til Gud skjenker, den naturlige Gru for Död og Evighed, Smerten ved at skilles og Trösten ved det christelige Haab, den taknemmelige Kjærlighed til Frelseren og den denne ledsagende Fred, Kraft og Tröst. Hvad Psalmens Skjönhed angaar, saa træder det Skjonnes Ide ikke

en,

af;

kun

ute

den

sigt

den

18'8

ke

vis

en

aar

rer

ker

ore

k-

e-

aa

ing

en

d-

det

en e n

ere

e-

red

og vil

ne ke

frit

er-

om ler

det

jer lle

ds

en

ed

ge

st.

ke

fix og færdig ind i Bevidstheden, men den har en Udviklingsgang. Skjönheden er fra först af ganske en Sag for Sandserne, men bliver först da Skjönhed for os, naar den bliver greben af de ædlere Sandser og her, hvor det gjælder det blot Aandelige, af det indre Öje og Öre; deraf fölger altsaa, at der til Skjönhed hörer Klambed, logisk Orden og Anskuelighed, det levende Plastiske i den hele poetiske Fremstillings-Med Hensyn til Psalmens Passelighed mindes om, at den er en aandelig Folkevise eller en gudstjenstlig Sag, der altsaa maa passe for det evangeliske Folks Öre, Mund og Hjerte og være i Harmoni med dets Bekjendelse og dets Kultus. - Efter denne Udvikling af Kirkepsalmens Begreb fölger derpaa en Fremstilling af de Love, hvorefter den i Kirken forhaandenværende Psalmeskat bliver at benytte i den kirkelige Psalmebog. Her besvares da Spörgsmaalene t) om, hvem der har at gjöre det fornödne Udvalg af Psalmerne eller hvorledes en kirkelig Psalmebog bliver til, 2) om de Grundsætninger, hvorester Valget bör ske og Texterne sastsættes, og 3) om den rigtige Anordning for en evangelisk Psalmebog. - Bogen slutter med en Afhandling om den kirkelige Musik.

Det Anförte vil forhaabentlig være tilstrækkeligt tif at give Læserne et nogenlunde klart Begreb om, hvad de i dette Verk ville finde behandlet. Det er forövrigt skrevet med den fra de andre Palmerske Verker bekjendte Lethed; Stilen er klar og flydende, og Bogen afgiver saaledes en ligesaa behagelig som interessant Læsning. Ved et Verk som dette vil Forfatterens Mangel paa streng Videnskabelighed og koncis Udtryksmaade være mindre fölelig. I en Tid, da Opmærksomheden ogsaa hos os er bleven særlig henvendt paa Psalmesagen, fortjener dette Verk af en vel bekjendt og almindelig yndet Forfatter vistnok ogsaa blandt os at finde sine Læsere.

J. B.

Dr. Hermann Oesterley, Handbuch der musikalischen Liturgik in der deutschen evangelischen Kirche. 1863. 116 Skill.

Det falder kun sjelden i vor Lod at kunne anmelde liturgiske Skrifter. Hvad Literaturen heraf har at byde, er i Regelen enten af en saa streng videnskabelig Charakter og af et saadant Omfang, at det for den praktiske Mand i Almindelighed bliver uoverkommeligt, ialfald mindre let tilgjængeligt, eller det fremstiller kun enkelte Dele eller Sider af Kultus, hvorved det igjen bliver saa uvidenskabeligt og aforistisk, at det Intet kan bidrage til, hvad der dog maa sættes som det væsentligste Formaal for et liturgisk Studium, nemlig Opvækkelse af Kultusbevidstheden, af Fölelse for Gudstjenesten som et Helt. Ogsaa nærværende Verk holder sig, som Titelen viser, til den ene Side af Kultus, den musikalske. Men dels er dog denne af en saa overvejende Betydning, at man vel med god Grund kan kalde ogsaa den et Slags

Midtpunkt i Kultus, og dels har Forf. ikke kunnet behandlet denne specielle Gjenstand, uden först at have gjort Rede for sin Hovedanskuelse om Gudstjenestens Princip og Væsen. Han viser sig i disse at være en Discipel af Schoeberlein, hvis Ideer, navnlig fremstillede i det lille fortrinlige Skrift: "Ueber den liturgischen Ausbau des Gemeindegottesdienstes in der deutschen evangelischen Kirche" 1859, turde være de, der bedst og fyldigst udtale Gudstjenestens Væsen; vi savne i det Hele kortfattede Fremstillinger af Kultus, og det forekommer Anm., at Schoeberleins lille Bog vil kunne bidrage til at udfylde dette Savn. Nærværende Forf. giver först til Indledning og Orientering en almindelig Oversigt over Gudstjenesten og dens Ordning tilligemed et kort Overblik over dens historiske Udvikling i den urchristelige, den oldkatholske, den græsk- og romersk-katholske, den lutherske, den reformerte (baade Zwinglis og Calvins) og den engelske Gudstjeneste, over dens Forfald saavelsom over den nyeste Tids Forsög paa dens Regeneration. Herved er Vejen banet til en Fremstilling af Grundsætningerne for en Udvidelse af Liturgien, hvorved Talen kommer paa de forskjellige Former af Gudstjenesten (fuldstændig Hovedgudstjeneste med Kommunion, Son- og Festdages samt Bigudstjenester), den liturgiske Mangfoldighed (Kirkeaaret med dets Fester) og endelig de liturgiske Personer (Præst, Menighed og Chor). Med Hensyn til denne Verkets indledende Del er Anm., hvad Grundprinciperne angaar enig med Forf.; derimod er der flere Enkeltheder, som vi ikke kunne billige, saasom Inddelingen og fornemmelig den liturgiske Fastsættelse af to forskjellige Arter af Hovedgudstjenester, en med og en uden Sakramentet. Ihvorvel vi fuldtvel vide, at man i Livets Virkelighed altid vil komme til at have ogsaa de sidste af Mangel paa anmeldte Kommunikanter, bor dette dog bestandig betegnes som Noget, der har sin Rod i Mangel paa kirkelig Sands, og derimod ikke (hvad der bliver Tilfældet, naar det angives saaledes, som Forf. gjör det) ophöjes til en regelret Gudstjeneste. Heller ikke Inddelingen af de handlende Personer i Kultus kunne vi give vort Bifald, idet vi ikke kunne indrömme Choret nogen speciel liturgisk Berettigelse. At det "paa ideel Vis har dels at repræsentere den almindelige christelige Kirke, dels den fuldendte himmelske Menighed", eller hvad Forfatteren kalder "det tredje Moment", at Choret skal fremstille Sammenhængen mellem den gammeltestamentlige og den nytestamentlige Aabenbaring, er visselig særdeles sindrigt og ganske smukt, men minder dog for meget om Chorets Bestemmelse i den græske Tragedie; for den christelige Gudstjenestes Idé ligger det, forekommer det os, altfor fjernt. Mon ikke Forfatterens musikalske Fordringer her bringe ham til at betragte som Aabenbarelsen af en Idé, hvad der dog blot har rent praktiske Hensyn at takke for sin Tilværelse? Choret i Gudstjenesten kan ingen selvstændig Betydning have; det er simpelthen bestemt til at lede og anföre Menighedens Sang og skal derfor helst hverken sees eller mærkes; vi have desværre altfor megen Erfaring om, hvad det leder til, at give Choret

nè

d-

se

n-

es

9.

vi

er

te

rt

-

r

-

e

e

,

g

e

e

n

d

e

r

r

e

r

e

Udseendet af at være en liturgisk Personlighed. - I Verkets anden eller egentlige Hoveddel have vi först en musikalsk Del, hvori Forf. gjör Rede for Betydningen af Musiken under Gudstjenesten og da navnlig gjör gjældende, at den, naar den benyttes her, adskiller sig fra enhver anden Kunstövelse derved, at den gudstjenstlige Höjtidelighed ubetinget forlanger en real Sandhed for det Fremstillede, Fuldbyrdelsen af Noget, som virkelig er foregaaet i de gudstjenstlige Personers Indre, medens for andre Kunstövelser en ideal Sandhed, en blot æsthetisk eller psychologisk begrundet Fremstilling er tilstrækkelig, og den reale Sandhed idetmindste ikke overalt og ubetinget fordres. Heraf fölger blandt Andet, at al saakaldet "Kirkemusik" ingensomhelst Plads har i Gudstjenesten; naar Forf. anviser den en saadan i Bigudstjenester eller liturgiske Andagter, kunne vi ikke deri være enige med ham; hvad der ikke udgjör "en umiddelbar Del af den gudstjenstlige Fremstilling", har Intet at gjöre hverken hist eller her; en Musik, der kun har Værd i og for sig, hörer hjemme i Musikhaller eller Koncertsale. Derefter fremstilles den gudstjenstlige Musiks historiske Udvikling a. i den romerske Kirke (indtil Ambrosius, fra denne til Gregor, derfra til Guido af Arizzo, derfra til Johannes de Muris, den gregorianske Sang i Middelalderen, den nyere Musik), og b. i den evangeliske Kirke (den Gejstliges Altersang, Menighedssangen og Chorsangen). Om Sangen i den ældste Tid ved man Lidet eller Intet; kun det er vist, at Menigheden selv sang sine Psalmer og Hymner, og at man ikke, som f. Ex. Bellarmin i katholsk Interesse paastaar, havde Solosangere, paa hvem Menigheden kun hörte. Ambrosius's Betydning sætter Forf. deri, at ved ham "den antiphoniske Sang og den egentlige Hymne blev indfört i den vesterlandske Kirke". Om den ambrosianske Sangs Væsen have vi kun "meget utilstrækkelig Kundskab; vi vide neppe Mere, end at den bestod af Menighedens Vexelsang og med Texternes metriske Bygning lettede og befordrede en musikalsk-rythmisk og melodisk Sang, hvorved den viste sig særdeles egnet til Folkesang"; men vigtigere end dette er dog "Opstillingen af en Række Tonledere, som Ambrosius skal have lagt til Grund for sine Sange". Gregors Fortjeneste af Sangen bestod i, "at han samlede de hidtil brugelige Sange, ester bedste Evne rensede dem for alle Udvæxter og ukirkelige Tilsætninger, noterede dem i denne Skikkelse, optegnede dem med Neumeskrift og fordelte dem paa de enkelte gudstjenstlige Handlinger, altsaa tillagde enhver enkelt Sang efter Text og Melodi en bestemt liturgisk Betydning". Forövrigt erklæres det for umuligt at afgjöre eller besvare de rejste Spörgsmaal om den gregorianske Sangs Forhold til den ambrosianske, da man efter Forf.s Mening egentlig slet ikke kjender hverken den ene eller den anden. Efter at have omtalt Guido af Arizzo's formentlig mindre betydningsfulde Arbejde for Musikken samt Marchettus af Padua og Johannes de Muris skildrer Forf. den gregorianske Sangs Udvikling i Middelalderen saaledes: "Dens Historie er et stadigt og uopholdeligt Forfald, som man

her og der söger at standse, men bestandig forgjæves, fordi dens Grundlag, Tonsystemet, var aldeles usundt og manglede enhver Udviklingsevne", — en Paastand, der forekommer Anmelderen noget dristig, men som det overlades Musikkyndige at bedömme. I korte, men livlige Træk skildres derefter de senere Aarhundreders Tonekunstnere (Dufay, Ockenheim, Palestrina, Nanini, Allegri, Gabrieli Losti og, hvad den tydske Musik angaar, Haydn, Mozart og Beethoven), samt hvorledes den katholske Kirkemusik er bleven alt mere og mere theatralsk og derfor ukirkelig. Hvad den evangeliske Kirkes Sang angaar, betegnes den Gejstliges som endnu staaende paa et altfor forældet Standpunkt; om Menighedens hedder det, at det nu er paa det mest Utvivlsomme godtgjort, at den evangeliske Choral er uddannet i direkte Modsætning til den romerske; den er ikke fremgaaen af denne, har tvertimod netop benyttet enhver anden Kilde for sine Melodier mere end den; "den er væsentlig og hovedsagelig fremgaaet af Folkets musikalske Anskuelser, medens derimod det katholske Folk ved den gregorianske Sang var fuldstændig udelokket fra al Medvirken. Melodierne i den evangeliske Kirke forudsatte det harmoniske Grundlag, medens Harmonien forst senere er tilfojet til den romerske Choral; endelig har den evangeliske Melodi en vis rythmisk Skikkelse, som den gregorianske mangler". Det bliver dernæst paavist, hvorledes Menighedssangen hörer med til Reformationens Væsen, hvorledes den derfor ogsaa rask udvikler sig, "indtil den i det 17de Aarhundrede begynder at gaa tilbage, og det baade af musikalske og gudstjenstlige Grunde, dels ved Indförelse af verdslig Musik i Kirken og dels ved den modsatte Stræben (Pietismen), der, sluttende sig til det fordetmeste daktyliske Metrum, bevægede sig i dandsartede Rythmer og ogsaa i melodisk Henseende tog til Forbillede den toneangivende Operastils Udtryksmaade". Med al Bestemthed erklærede f. Ex. Wittenberger Fakultetet sig 1714 mod de "hoppende og springende" Melodier, men da Orthodoxien igjen holdt paa Choralsangen i dens hele Længde og Bredde, gjorde den Menighederne hjertelig kjede af Sangen og virkede saaledes med til Sangens Tilbagegang. En Regeneration af Menighedssangen er kun mulig, forsaavidt man tager ligesaa meget Hensyn til de gudstjenstlige Fordringer som til de musikalske; at man væsentligt blot har agtet paa de sidste, er Grunden til, at alle Forsog paa at forbedre Sangen i Kirken hidtil ikke har kunnet tiltale Menigheden og derfor ere blevne uden Resultat. — I den sidste Afdeling af sit Verk bringer Forf. det Anförte i praktisk Anvendelse ved Spörgsmaalet om Forandringer saavel af den gudstjenstlige Sang for hver af hine 3 liturgiske Personer, som af de enkelte gudstjenstlige Stykker, disse sammenfattede baade under Hovedgudstjenesten, Sakramenttjenesten og Bigudstjenesten. Om Forf.'s musikalske Ideer ere rette eller ikke, derom kan Anm. ingen begrundet Mening have. Men det maa dog ialfald kaldes et glædeligt Fænomen, at denne Side af Kultus er tagen under Behandling af en Mand, der ogsaa af andre Verker er bekjendt for at besidde de fornödne saavel musikalske som gudstjenstlige Betingelser for at kunne have en selvstændig og kyndig Mening. — En vistnok for Mange velkommen Vejledning i den hidhenhörende Literatur frembyde de i Slutningen af hvert Afsnit anförte vigtigste Verker, der have behandlet det foreliggende Stof.

Om det saakaldte Christusparti i Korinth

dens
hver
oget
orte,
oneorieli
en),
nere
sang
et
t nu
oral

ikke

gelig

kket

öjet

vis væst Vædet

lske ken

til th-

nde en-

ier, gde

rir-

syn

nt-

len

let

sse

og

ald ler

at

er ok

ve

(1 Kor. 1, 12).

E. F. B. HORN,

Cand. theol., Seminarlærer

Indledning.

Det Spørgsmaal, som jeg i denne Afhandling vil underkaste en Drøftelse, har været besvaret ej alene i Kommentarerne til Korinthierbrevene, men ogsaa i Monografier. Hvad de øvrige tre korinthiske Partier angaar, har man saa nogenlunde kunnet tænke sig, hvordan de have været, men Christuspartiet har staaet og staar endnu som en Gaade. Imidlertid har man forsøgt de mangfoldigste Konjekturer, idet man har følt, at der maaske ved Opklarelsen af Christuspartiets Natur kunde kastes et Lys over mange andre Dunkelheder. Saaledes har Problemet i den senere Tid vundet betydeligt i Interesse derved, at Tübingerskolens Hoved, den lærde og skarpsindige Baur, i dette Sted tog Udgangspunktet for sin bekjendte Theori om en gjennemgribende Kamp mellem Jødechristendom og Hedningechristendom.

Hvad der gjør Spørgsmaalet vanskeligt, er det, at det—tilsyneladende eller virkeligt — frembyder saa lidet Stof, saa lidet Omraade for en exegetisk Analyse. Analysen er aabenbart den eneste sikre Vej til et antageligt Maal; men hvad Paulus siger om Gjenstanden, er jo saa overmaade lidet,

Tidsskr. f. den evang.-lutherske Kirke VIII Bd. 4 H.

og meget af det Lidet, man har villet inddrage under Spørgsmaalets exegetiske Omraade, har jo kun en højst betinget Ret dertil. Dette Sidste gjælder f. Ex. Steder, som 1 Kor. 3, 23; 2 Kor. 5, 16; 10, 7. Af Mangel altsaa paa Stof til en Analyse, har man maattet gaa ind paa Gisningens, Hypothesernes Felt. De saaledes Tid efter anden opstillede Hypotheser have gjerne været grebne saa temmelig meget af Luften. Nogle have vistnok skrevet sig fra et eller andet, gjerne usikkert Indtryk af vedkommende Skriftsteder, men mange have havt de fleste Momenter til en Tilbliven i fjernere liggende Omstændigheder, f. Ex. deri, at et Christusparti af denne eller hin Natur vilde passe ganske godt ind i et historisk System, som man da uafhængigt af hine Skrifter tidligere har uddannet sig. Man kan ikke udtale nogen synderlig Dadel over disse Fremgangsmaader, saafremt det virkelig forholder sig saa, at man er henvist alene til Dannelsen af Hypotheser. Men da faar man ogsaa finde sig i den Skjæbne, at en Hypothese, som ikke passer i Et og Alt paa Virkeligheden, ganske maa forkastes og give Plads for en ny, der maaske kan undergaa samme Skjæbne. Dette har jo ogsaa her været Tilfældet.

En Følge af disse Omstændigheder er da, at Spørgsmaalet ikke kan have nogen Historie i den Forstand, som man vil tage Ordet, naar man vil underlægge det en dybere Mening. Hvor en Analyse af det exegetiske Stof ikke i nogen, eller ialfald i højst ringe Grad har fundet Sted, kan heller ikke nogen historisk Udvikling og successiv Fremadskriden mod en endelig Løsning vel være mulig. Jeg mener ikke dermed, at alle tidligere Drøftelser kunne ansees for spildte, og at en ny Forsker er ligesaa ilde stedt som den Første, der behandler Sagen; men Meningen er den, at de nyere Hypotheser ikke i Almindelighed kunne siges at komme Maalet nærmere end de tidligere; thi den senere Hypothese har

i Almindelighed ikke organisk udviklet sig af en ældre, om det end kan være saa, at en senere har faaet Foranledningen, Stødet til sin Tilblivelse fra en tidligere opstillet.

gs-

Ret

23;

se,

es

ve

gle

ert

vt

n-

er

m,

d-

er

ig

er.

y-

n,

ζe.

et

3-

m

e.

a,

r

n

e,

e

Jeg vil da heller ikke i denne Afhandling meddele nogen foreløbig Udsigt over Sagens Historie og dens mulige Standpunkt nu for Tiden. Saadant vilde ikke blive Andet end et tørt, usammenhængende Referat af, hvad man Tid efter anden har bragt paa Bane. Dog er det en Selvfølge, at jeg idelig under Afhandlingens Gang vil referere, hvad der tidligere er drøftet, og tillige saavidt muligt bringe Orden i dette, søge at samle de beslægtede Hypotheser i Grupper m. m.

Jeg kunde ogsaa have valgt en anden Fremgangsmaade, nemlig strax forsøgt uden Hensyn til tidligere Hypotheser at uddrage den rette af Stedet selv. Men dertil har Stedet paa Grund af den nysomtalte ringe Anledning til Analyse været mig for vanskeligt, og jeg tror derfor, at det er rigtigt at forelægge mine Granskninger i den Skikkelse og med den Ordning af Momenterne, som udtrykker den Maade, hvorpaa jeg selv har søgt at klargjøre mig Sagen. Stedet var mig selv for dunkelt, og endskjønt jeg jo havde opgjort mig en Mening, havde dog denne for mig selv saa liden Sikkerhed, at jeg var saare tilbejelig til at give næsten hvilkensomhelst anden Opfattelse ligesaameget Gehør. Jeg henvendte mig da til disse andre Hypotheser og ved at prøve disse en efter anden og saaledes opdage, hvorledes de fleste, ja næsten alle led af store exegetiske eller indre Vanskeligheder, kunde jeg saaledes 'efterhaanden bortskjære Meget og Mangt, og derved indsnevre det Felt af Muligheder, hvorpaa mine Gisninger kunde bevæge sig. Idet jeg nu vælger denne Methode i Fremstillingen, vil jeg kunne opnaa et lignende Resultat, og saaledes ialfald for det Første gjøre Mulighedernes Felt noget mere begrændset og overkommeligt.

a. Kritik af ældre Hypotheser.

Foreløbig maa man have paa det Rene, hvorvidt Ordene έγω δέ Χριστου (1 Kor. 1, 12) virkelig kunne og skulle forstaaes paa samme Maade som de tidligere Raab eller Løsener, altsaa som et fjerde Partiraab, Med andre Ord: Spørgsmaalet er, hvorvidt de nævnte Ord maa stilles parallelt med de foregaaende Έγω μέν Παύλου, έγω δέ Απολλώ, έγω δε Kηφα og saaledes forstaaes om et fjerde Raab eller Løsen ved Siden af de andre tre, eller — om ikke Ordene έγω δε Χριστού ere at opfatte som Pauli egne Ord. I sidste Fald ender Opregningen af Partierne med $K\eta\varphi\tilde{a}$, vi faa kun tre Partiraab, og Pauli Ord ere da et afbrydende Svar, hvorved han vil tilkjendegive det Parti, han tilhører, som om han vilde sige; "I opkalde Eder efter Paulus, Apollo, Kephas. Jeg kalder mig kun efter Christus". Denne Opfattelse er blandt Andet forsvaret af Ebrard 1). Han tror af 3, 4. og v. 22. 23. at kunne godtgjøre, at der kun har været tre Partier i Korinth, og at Ordene έγω δέ Χριστοῦ kun ere at opfatte som "die unterbrechende Antwort des Paulus". Fremdeles anfører han i Noten, at dersom der havde været et saakaldet Christusparti, da vilde Paulus sikkerlig ikke have skrevet Ordene 2 Kor. 13, 5. Man kunde til yderligere Støtte for Ebrards Mening anfere, at Clemens Romanus i sit første Brev til Korinthierne Kap. 47 ikke heller nævner mere end de tre første Partier, ikke "Christuspartiet". - Imidlertid tale afgiørende Grunde imod Ebrards Fortolkning.

For det Første kan den Omstændighed, at der i 3, 22 kun er nævnt de tre første Partihoveder Intet bevise, thi Christus kunde jo paa Grund af Textens Mening ved denne Lejlighed ikke være bleven nævnt med. I 3, 4 nævnes jo

¹⁾ Wissenschaftliche Kritik d. evang. Geschichte 1850. S. 24.

heller ikke Petrus. Heller ikke den Omstændighed, at Clemens tier om et Christusparti kan være af nogen synderlig Vegt.

1e

r-

r,

et

le

3

n

3

e

n

n

Men hvad der især gjør Ebrards Paastand uholdbar, er Ordformen i 1 Kor. 1, 12. smlgn. v. 13. Den fuldstændige Parallelisme i Ordlyden i de 4 Gange forekommende έγω (μέν- δέ-δέ-δέ) med Genitiver tillader ikke anden Udtydning end den om fire Partiraab. Skulde Paulus's "unterbrechende Antwort" begynde efter $Kn\varphi\tilde{\alpha}$, da havde man maattet vente et άλλά²), og det saameget mere netop der, hvor et gjentaget δέ nødvendigvis maatte være opfattet som et nyt Tillæg til de foregaaende Anførsler af, hvad hine Partigjængere sagde. Man tænke sig Korinthierne efter at have faaet Brevet fra Paulus læse 1, 12 og være komne til Ordene ἐγω δέ Κηφα. Naar de saa fortsætte - man mærke, at man i den Tid jo ikke brugte Saadant som nye Linjer ved et nyt Afsnits Begyndelse – og læse $\dot{\epsilon}\gamma\omega$ $\delta\dot{\epsilon}$, maa de da ikke, før de se Ordet Χριστου formode, at Paulus vil mene et nyt fjerde Partiraab? Og maa ikke Paulus have følt, at de vilde dette? Ogsaa det næst Følgende i V. 13 taler bestemt imod Ebrards Fortolkning. Det er her ligegyldigt, enten man forstaar Μεμέρισται ο Χριστός som Spørgsmaal, der da skal udtrykke Paulus's Forundring, eller som et affirmativt Udtryk, der ud-

²⁾ Winer Grammatik d. neutest. Sprachidioms 1844 S. 520: ἀλλά und δέ unterscheiden sich im Allgemeinen wie sed und autem (vero)... ἀλλά wird gern gebraucht, wo eine Gedankenreihe, sey es durch einen Einwurf, oder durch eine Korrektion, oder durch eine Frage, oder durch eine Ermunterung und Befehl ab - oder unterbrochen wird. S. 521. δέ steht oft, wo nur etwas Neues, von dem Vorhergehenden Verschiedenes und Anders, aber darum nicht gerade Entgegensetztes beigefügt wird". Rigtignok ser jeg, at Ebrard i sine Retelser S. 956 paaberaaber sig Hebr. 9, 2., hvor δέ skal være brugt i streng adversativ Betydning. Stedet kan vel give nogen Stötte, men hvorledes vil Ebrard forsvare sig ligeoverfor det tre Gange forekommende δέ, som dog gjör det stærkeste Indtryk af Parallelisme? Desuden er det ikke sagt, at Paulus vilde bruge et δέ i denne uvante Betydning, om end Hebræerbrevets Forfatter kan gjöre det.

S

8

1

P

sl

fo

P

e

n

e.

N

K

r

fa

il

P

d

d

T

u

8

taler det sørgelige Resultat, hvortil man altsaa var kommen i Korinth med Hensyn paa Christi Natur. I ethvert Fald er, efter Ebrards Fortolkning, Ytringen έγω δέ Χριστου af Paulus paa en yderst haard og tvingende Maade indskudt i denne Forbindelse. Man maatte i ethvert Fald anse den som en Parenthes. Meningen blev da denne: "Enhver af Eder siger: Jeg er Paulus', jeg er Apollos', jeg Kephas'" (Jeg hører forresten Christus til). Saa er da Christus delt o. .s. v. Det er nemlig klart, at V. 13 slutter sig til hine Ytringer af Partigjængerne i Korinth, udtaler en Misbilligelse af deres Væsen. Men hvor besynderlig vilde ikke en saadan Parenthes være! Ogsaa den Omstændighed, at o Χριστός (v. 13) nævnes strax efter Χριστοῦ (v. 12) maa paa Grund af Lighed i Ordklangen sandsynligvis tyde hen paa en indre Forbindelsc mellem Ytringerne έγω δέ Χριστοῦ og μεμέρισται ὁ Χριστός. Hvis Paulus's afbrydende Svar skulde begynde der, hvor Ebrard vil, maatte der opstaa en komplet Forvirring, da jo strax efter i V. 13 Talen er om Paulus paa en lignende Maade, som om Christus.

Heller ikke har Ebrards Hypothese vundet synderligt Tilhæng hos de andre Fortolkere. Meyer i sin nyeste Kommentar (af 1861) omtaler den end ikke engang. Vi kunne saaledes vende os til andre Fortolkninger, idet vi fastholde det Resultat, hvortil vi nu ere komne, at Ordene ἐγώ δέ Χριστοῦ, afhængigt af ἕναστος ὑμῶν λέγει i samme Vers, staa parallelt med de øvrige Udraab, og saaledes skulle tilkjendegive Tilværelsen af et vist Parti. Jeg skal nu gaa over til en nærmere Prøvelse af de opstillede Fortolkninger og Hypotheser, forsaavidtsom de kunne have nogen Fordring paa Opmærksomhed, idet jeg søger saavidt muligt til en Lettelse af Oversigten og til en Forkortelse af Arbejdet at ordne dem i Grupper.

Vi betragte da først den Gruppe af Hypotheser, som have det tilfælles, at de gaa ud fra Forudsætningen om en Ligeordnethed, Ligestilling mellem et Christusparti og de tre tidligere nævnte Partier; at der med andre Ord ikke finder noget saa Særskilt Sted ved Christuspartiet, at det ligeoverfor de tre foregaaende maa betragtes med andre Ojne, f. Ex. som et Parti, der vil mediere mellem de tre foregaaende, eller om et, der kun havde et andet Navn, men i Realiteten var et med et enkelt eller maaske flere af de foregaaende Partier e. L. Til foreløbig Bemærkning være nemlig Følgende sagt: Navnet "Christus" maa jo have en ganske anden særskilt Klang og Vegt, end hvilketsomhelst af de her tidligere opregnede Navne. Man kan derfor ikke undres paa, at det er faldet adskillige Fortolkere ind, at maaske dette Christusparti ikke var at sætte i Klasse med de øvrige tre, at det altsaa paa en eller anden Maade indtog en aparte Stilling. Efter denne Inddelingsgrund tror jeg, at man ikke upassende kan ordne Hypotheserne, ihvorvel det maa indrømmes, at ogsaa denne saavelsom alle andre kunne have sine Vanskeligheder ved Gjennemførelsen.

Under den Gruppe, der saaledes gaar ud fra en Ligestilling af de fire Partier, uden nærmere Forhold mellem Christuspartiet og de tidligere nævnte, kunne vi først nævne Undergrupper, der omfatte alle saadanne Hypotheser, som gaa ud paa i Christuspartiet at se et Parti af Mystikere, Theosofer e. L. Her kunne vi da først omtale Schenkel (De eccl. Cor. primæva factionibus turbata (1838), hvis Anskuelse er optaget af Grimm (Litter. Bl. zur allgem. Kirchenzeit. 1861. Nr. 32), og som med Modifikationer har Goldhorn (Illgens Zeitschr. 1840), Dähne (die Christuspartei. 1842) 3),

³⁾ Dähne polemiserer rigtignok stærkt mod Schenkel, men i Grunden er hans Mening ikke saa særdeles afvigende.

1

1

1

.

Luterbeck (Neutestam. Lehrbegr.) o. A. paa sit Parti. Disse mene, at Christuspartiet har bestaaet af theosofisk, mystiskdannede Christne, som stode i et eller andet overnaturligt Forhold til Christus ved Visioner og overordentlige Aabenbaringer 4). Vi skulle ikke længe dvæle ved disse Hypotheser, da de have højst svage Holdepunkter i den bibelske Text, og man jo maattet ventet, at Paulus, dersom det saa havde forholdt sig. havde gaaet nøjere ind paa det Mystiske, Theosofiske, hvoraf de gjorde sig til, blottet deres Mangler o. s, v., hvad han dog ikke gjør. De Steder, som Schenkel anfører til Støtte for sin Theori, tale ingenlunde for samme, og et enkelt endog imod. Hvad 1 Kor. 9, 1 angaar, da fremsætter Paulus her som Grund til, at man burde anse ham for jævngod med de andre Apostle blandt Andet dette: ούχι Ἰησοῦν Χριστόν τόν Κύριον ήμων ξώρακα; Dette Sted kan imidlertid ikke uden ved stor Tvang henferes til Christuspartiet. Det er jo kun sagt med Hentydning til de andre Apostle. Paulus stetter sin apostoliske Fuldmagt paa den Vision, han havde havt paa Vejen til Damask - hvorvidt han ogsaa, som Meyer vil, har tænkt paa andre senere Visioner, kan være ligegyldigt -, hvilken Vision maa have været Korinthierne bekjendt af Apostelens tidligere Omtale, siden han appellerer dertil. Ved denne Vision blev Apostelen jo anbetroet sit Embede (Gal. 1, 12. Act. 26, 16 ff.), og han er da maaske ved lignende senere Visioner bleven bestyrket i hin første Kaldelse. - Naar vi betragte 2 Kor. 10, 7 nøjere, hvor Udtrykkene Χριστοῦ είναι af Flere ere opfattede som hentydende paa Christuspartiet, der jo ogsaa havde Løsenet ἐνώ Χριστού eius, da bliver nu for det Første Spørgsmaalet, hvorvidt man

⁴⁾ Schenkel S. 101: "Fuisse (Christinos) homines qvi, apostolis rejectis repudiatisque, apostolica prædicatione pro falsa habita, peculiari modo ad Christum pertinere i. e. revelationibus coelitus factis singulari rerum divinarum cognitione imbuti sibi viderentur".

f

her kan tro, at der virkelig her er tænkt paa dette Parti. Men lader os indtil videre antage dette, saa viser Meningen, at Christuspartiet da maa have havt et andet Kjendemærke end hint mystiske. Paulus lader sine Modstandere eller hvem nu denne ubestemte τις er, slutte fra sig selv (ἀφ' ξαυτοῦ), at hvis de ere Christi, saa maa han og hans Venner ogsaa være det. Følgelig maa et nærmere omtalt, den anden Part bekjendt Mærke hos Paulus til en vis Grad have været et Mærke ogsaa hos den anden Part, eller ialfald være gjort gjældende som saadant. Hvad dette Mærke er for et, ser man i det Følgende (v, 8 ff.); det er den Magt (ἐξουσία), som Herren har givet ham, og som da (v. 14 ff.) igjen har kundgjort sig i hans Missions heldige Fremgang. Forøvrigt maa det bemærkes, at Paulus ved Udtrykket χριστού είναι sandsynligvis nærmest har tænkt paa de i Korinth indtrængte falske Læreres (3, 1) Ytringer om sig selv, at de vare Christi Apostle (11, 13), Christi Tjenere (11, 23), at der allsaa ikke ligefrem sigtes til et i 1 Kor. 1, 12 nævnt Christusparti. Paa lignende Maade staar jo f. Ex. Gal. 3, 29 Ei de vueïs Χριστού, hvor Meningen jo er den: Saafremt I tilhøre Christum, ere Troende (smlgn. v. 28), uden at der naturligvis her kan være tænkt paa noget Christus parti. - Et andet Sted, som disse Theologer beraabe sig paa, er 2 Kor. 12, 1 ff.; men nærmere beseet taler dette netop mod den opstillede Hypothese. Paulus har i Kap. 10 f. maattet styrke sin apostoliske Anseelse i Menighedens Øjne ligeoverfor Vranglærerne ved at omtale sin Magt fra Herren, sit Held med Evangeliets Udbredelse, sine uhyre Kampe og Opofrelser. Nu kommer han Kap. 12, 1-5 til en ny Slags Egenhed ved ham, som maatte anføres til Støtte for hans Anseelse, nemlig de Syner og Aabenbarelser, Herren havde skjænket ham. Han omtaler da, hvad han havde oplevet for fjorten Aar tilbage. Naar vi nu høre Apostelen med saamegen Emfase omtale en for

saa lang Tid siden oplevet Vision som noget ret Betydningsfuldt og Overordentligt, hvorledes kunne vi da tænke os, at der gaves et Parti i Korinth, for hvem deslige Syner i Virkeligheden eller i Indbildningen hørte til Dagens Orden eller ialfald oftere indtraf? Det maatte jo forekomme et saadant Parti som noget lidet Værdt at tale om; og den øvrige Del af Menigheden, der ikke hørte til hint Parti, altsaa ikke havde saadanne Syner, maatte dog vide om disse Syner hos Christuspartiet, saa at Paulus's Tale om Synerne uden den mindste Hentydning til eller Sammenligning med de Syner, Christuspartiet havde, blev højst uforklarlig. Ogsaa Opregningen af dem, der havde seet den opstandne Christus (1 Kor. 15, 1 ff.) kunde neppe have lydt, som den her gjør, dersom et saadant med Syner benaadet Christusparti havde existeret eller gjort sig til af at have existeret i Korinth. 'Εσγατον δέ πάντων (v. 8) tyder bestemt hen paa en Slutning, efter hvilken Paulus vistnok neppe har vidst Besked om andre Visioner, thi at han ikke blot har tænkt paa Apostlene, viser v. 6. Nu har det vel været saa, at et saadant Christuspartis Visioner maatte have havt en noget anden Beskaffenhed, men de maatte under alle Omstændigheder have været skikkede til at bevise det, hvorom Talen her gjælder, nemlig at Christus er opstanden. Skulde et saadant Parti have været til, maatte dog Paulus her have skjænket det Opmærksomhed. Og skulde han ikke have erkjendt disse Visioner for sande, men erkjendt dem for Bedrag, saa var Saadant saa farligt, at han ved en Lejlighed som denne ikke kunde undladt at tænke paa dem, og han maatte da her eller et andet Sted i Brevet have berørt dem.

En Hypothese, som staar ovenanførte nær, og deles af den forrige Hypotheses Forsvarere, nemlig Goldhorn, er den, at Christuspartiet har været Et med de i 1 Kor. 15, 12 Nævnte. Ogsaa Guericke i sin Indledning foruden Andre gs-

at ir-

ler

ant

Del

ke

108

en

er,

g-

or.

m

et

v

er

re

er

is

n

le i-

1,

1.

9,

t

i

f

har denne Mening. De her omfalte, som paastode, at der ikke var Dødes Opstandelse til, synes at have været en spiritualistisk-filosofisk Sekt, maaske gnosticerende, der saa med fornem Foragt ned paa Materien og derfor ikke vilde skjænke Legemet den det tilkommende Ret til at existere evigt i Forbindelse med Sjælen, eller ogsaa har det været en ganske modsat Sekt, der af kras Materialisme ikke troede paa noget Liv efter Døden, altsaa heller ikke paa nogen Opstandelse, som f. Ex. Sadducæerne. De Sidste stode nu Christendommen i den Grad fjernt, at nogen Smitte fra en saadan Kant ikke er tænkelig. Vi bør altaa tro, at det Første har været Tilfældet. Af v. 35 ff. se vi jo ogsaa, at Legemet med dets Mangelfuldhed var hine Tvivlere den egentlige Anstedssten 5). - Kunne vi nu tænke os, at disse Personer have været identiske med Christinerne i 1, 12? Det Eneste, som kan lede os paa Spor, er Christus navnet, hvorefter Partiet kaldte sig. Meyer finder, at dette viser Usandsynligheden i den opstillede Hypothese. Se hans Komm. S. 351: "Christus hat so oft und bestimmt die Leibesauferstehung gelehrt, dass ihre Leugnung mit dem έγω Χριστοῦ είμι der handgreiflichste Widerspruch gewesen wäre". I det Sted mener han, at de 15, 12 Omtalte have været Apolloniere (1, 12). - Hertil maa dog bemærkes Følgende: Beviset for, at de ikke kunne have været Christinere har al sin Støtte i en Forudsætning, - som Meyer rigtignok ikke selv antager, - at Christinerne havde staaet i et personligt Forhold til Christus, da han vandrede paa Jorden; thi ellers lader det sig ikke indse, hvorledes de, der kaldte sig Christinere, mere

⁵⁾ V. 32 tilkjendegiver ogsaa, at Partiet ikke kan have været et sadducæisk-epikuræisk, som aabent negtede alt Liv efter Döden; thi da havde den Fölgeslutning, som Paulus udtaler "Lader os æde og drikke, thi imorgen dö vi", lagt saa nær, at den vist tidligere havde været fremsat af Partiet selv; istedetfor at nu Paulus selv drager denne for förste Gang.

de

K

he

da

V

(r

ta

di

bi

G

ut

v.

k

P

lig

fo

0

sl

jo

A

ti

k

h

tr

h

P

fu

B

T

B

a

h

ti

end de Andre, f. Ex. Apollonierne, skulde holde paa Christi Lære om Opstandelsen. Hvis Christus "so oft und bestimmt" har lært om Opstandelsen, da er det neppe tænkeligt, at de andre Partier, som jo ogsaa vilde være Christne og have Christi Ord iblandt sig, skulde vide mindre Besked om denne Opstandelse. Det skulde da være, som sagt, at dette Christusparti bestod af Saadanne, som personligt havde kjendt Christus og saaledes havde bevaret Udsagn, som vare gaaede de Andre forholdsvis tabte, siden disse sidste kun paa anden eller tredje Haand havde faaet dem at høre. Isaafald vilde Meyers Indvending ramme. Vi maa da gjemme denne Hypothese til siden.

Ewalds Hypothese hører ogsaa ind under denne Gruppe. Han mener, at Christinerne have været Tilhængere af en os ubekjendt Essæer. Disse vare jo ogsaa Mystikere, Theosofer, om end af en anden Art, end de Schenkelske. De vare strenge Asketer, afholdt sig fra Ægteskab, vare at ligne med vore Dages Munke og rimeligvis med Munke af strengeste Sort. Ewald vil i Kap. 7 finde en Hentydning paa disse essæiske Christinere, der netop have kaldt sig efter Christus, fordi denne selv levede ugift. Hvorledes kan en af disse asketiske, folkesky Essæere være faldet paa at drage saa lang Vei - fra Jødeland eller Ægypten, hvor de efter Beretningen jo have opholdt sig - til det muntre, yppige Korinth? Det er jo muligt, om end ikke synderlig tænkeligt, hvis ikke andre Grunde tale stærkt derfor. I 7, 1 hentyder Paulus paa en Foresporgsel, som Korinthierne skriftlig havde tilstillet ham. At den blandt Andet har angaaet Ægteskabet, er klart nok af det Følgende, og den Omstændighed, at han V. 2 strax begynder dermed, og efter nogle Digressioner V. 25 kommer tilbage dertil, antyder, at dette Spørgsmaal har været det vigtigste, om ikke det eneste, de have forelagt ham. Imidlertid ter vi neppe tro, at Ægteskabet fra dets rent principielle,

isti

nt"

de

ave

ne

ri-

ndt

ede

len

lde

y-

pe.

08

0-

De

ne

ste

se

18,

se

ng

en

et

re

en

n.

k

X

er

et

d

dogmatiske Side har været bragt paa Bane i Brevet fra Korinthierne. De have neppe spurgt: Er Ægteskabet overhovedet Synd, Djævelens Værk, eller ikke? Paulus maatte da have taget Sagen paa en ganske anden Maade. Det skulde være underligt, om han ikke under sit lange Ophold i Korinth (mindst 11 Aar, Act. 18, 11.18.) maatte have kommet til at tale om et saa vigtigt og nærliggende Punkt. Derimod maa der være indtruffet Et eller Andet i Mellemtiden, som har bragt den Tvivl ind hos Korinthierne, at Ægteskabet paa Grund af disse specielle Omstændigheder maaske skulde være utilraadeligt. Derpaa hentyder nu blandt Andet, hvad der v. 26 tilføjes, nemlig διά την ένεστεωσαν αναγμην. Vi kunne heller ikke tænke os, at Korinthierne have forespurgt Paulus om Ægteskabet saa ganske dogmatisk og i Almindelighed, og at denne Sidste da har tilføjet dette om den nærforestaaende Nød; thi da maatte han jo have betonet disse Ord, som jo vilde have havt en særdeles Vegt, paa en ganske anden Maade, end han gjør. I V. 26 nævner han dem jo saa ganske lejlighedsvis. Menigheden har maaske selv i Anledning af visse - os forresten ubekjendte - Antydninger til nærforestaaende Hjemsøgelser, f. Ex. Forfølgelser ell. Lign. kommet paa den Tanke om Ægteskabet. Eller det kunde hænde, at Paulus selv i sit tidligere Brev (5, 9) under Indtrykket af sine egne og andre Menigheders Lidelser og Kampe har dvælet saa stærkt ved Tanken paa en nær forestaaende Parusi, at Menigheden af den Grund i sit Brev til ham har fundet sig opfordret til hint Spørgsmaal om Ægteskabet. -Hvorom Alting er, kunne vi neppe tænke os, at der har været Tale om en Nægtelse af Ægteskabets almindelige, dogmatiske Berettigelse. Saadant vilde Paulus have taget paa en ganske anden Maade (sml. 1 Tim. 4, 3). Men selv om endogsaa dette havde været Tilfældet, er der endnu et langt Sprang til at tro, at disse have været netop Christinere, og endnu atter et

1

(

8

d

I

k

J

S

I

h

(

0

S

(

li

p

h

k

P

a

F

li

F

d

б

g

langt Sprang til at identificere dem med eller udlede dem fra Essæerne. Foruden Andre tro ogsaa Olshausen, Jäger, Goldhorn, at disse, som formodes at have foranlediget Spørgsmaalet om Ægteskabet ved sin Iver for Cælibatet, hørte til Christuspartiet, og Sidstnævnte har saaledes villet forbinde alle de tre af os hidtil omtalte Hypotheser. Det er vistnok ikke en saa urimelig Kombination at forbinde de 15, 12 omtalte Spiritualister, som negtede Legemets Opstandelse, med de her omhandlede Ægteskabsfiender. Saadant er jo et ikke ukjendt kirkehistorisk Træk. Man ved jo f. Ex., at det var Tilfældet med Marcion.

Naar vi høre (1, 12), at et Parti har brugt som sit Lesen ἡμεῖς Χριστοῦ, da maa den Tanke ligge nær, at disse dermed have villet give tilkjende en permanent aandelig Tilslutning til den levende, usynlige Frelser, paa samme Maade omtrent, som naar vi sige: Vi ere Christne, vi tilhøre Christus. Denne Tanke har lagt til Grund for de hidtil omhandlede Hypotheser. Denne Tilslutning kan da atter tænkes af forskjellig Natur, dels at have bestaaet i en "communio mystica", dels deri, at man har villet ligne ham i Et og Alt o. s. v. - Men vi kunne ogsaa tænke os en anden Grundopfattelse af Ordene ήμεῖς Χριστού, nemlig en, som jeg vil kalde historisk. Partiet har med andre Ord udtalt et saadant Lesen, fordi de paaberaabte sig, eller mente at kunne paaberaabe sig et nøjere Forhold til Christus, medens han vandrede her paa Jorden. Denne Opfattelse har nu strax det for sig, at der saaledes vil fremkomme en større Analogi mellem Leddene i v. 12, thi det Forhold til Paulus, Apollos, Petrus, som de andre Partier paaberaabte sig, kan jo efter al Sandsynlighed væsentligt kun have været et eller andet historisk, at Paulus f. Ex. har undervist dem e. L.

Vi skulle nu nøjere betragte endel af de Hypotheser, som kunne henføres under denne nye Gruppe. }-

3-

il

le

k

-

d

e

ır

e

g

e

e

8

0

g

t

Her møder os nu først den Anskuelse, at Christuspartiet har bestaaet af Saadanne, som have været tilstede i Jødeland, da Frelseren færdedes der, og nydt hans personlige Omgang, hørt hans Taler o. s. v. Denne Anskuelse er forfægtet af Wetstein, Grotius m, Fl. Sidstnævnte udtaler sig saaledes om den: "Venerant ex Judæa quidam, qui ipsum Christum docentem audierunt, et quæ ille de nova genitura dixerat, eadem esse volebant cum iis, quæ dixerat de resurrectione". Han mener saaledes, lig enkelte tidligere Nævnte, at kunne kombinere 1, 12 med 15, 12. Disse Personer skulle have hørt Jesu Taler om Opstandelsen og forstaaet dem rent spiritualistisk om en aandelig Opstandelse, altsaa identificeret deres Indhold med deres, hvor han taler om den nye Fødsel. De have altsaa kun lært en aandelig Opstandelse af Synden. Grotius vil da anse disse Christinere for judaistiske Lærere og det af sadducæisk Oprindelse (Sadducæorum scilicet traduces). I den nyere Tid har Thiersch forsvaret den Anskuelse, at Christinerne have været personlige Disciple af Christus, men da ikke Sadducæere, derimod Farisæere, der ligeoverfor Paulus, som ikke havde omgaaets Frelseren, havde pralet med sit personlige Kjendskab til denne. Vi skulle nu her ikke gaa ind paa den specielle Undersøgelse af, hvad der er at foretrække, Grotius's eller Thiersch's Hypothese, men kun prøve, hvorvidt der ere Grunde til at statuere et saadant tidligere personligt Kjendskab til Frelseren hos hint Christusparti. Forfægterne af Anskuelsen have ganske rigtigt følt, at Paulus isaafald etsteds maatte have taget Hensyn til det Fortrin, som hine Christinere indbildte sig at have. Det ligger jo noget saa Krast og Iøjnespringende i et saadant Fortrin, at han ikke vel kunde have ignoreret det. Man har da især ment, at 2 Kor. 5, 16 (εί δέ καὶ έγνωκαμεν κατά σάρκα Χριστόν . . .) skal hentyde paa, at de have villet gjøre et saadant Bekjendtskab med Christus gjældende som

ti

h

0

Si

p

il

k

d

n

h

e

8

S

e

h

h

k

5

8

e

i

ł

8

j

ľ

]

•

en Udmærkelse. Vi ville da betragte dette Sted lidt nærmere. Spergsmaalet, hvorvidt κατά σαρκα staar subjektivt, altsaa til έγνωκάμεν, eller objektivt til Χριστον, vil først godtgjøres af Sammenhængen. For det Første kan allerede bemærkes, at ei med Indikativ udtrykker en Betingelse, som bliver uden videre sat og antaget 6). Dersom altsaa Paulus ikke selv i den Forstand, som nu her menes - vi skulle senere undersøge denne -, havde kjendt Christus, da kunde han ikke have udtrykt sig som han gjør. Enten maatte han da have brugt 2den Person (έγνωκατε - γιγνώσκετε), for altsaa at udelukke sig selv; eller han maatte brugt Aorist i 1ste Person i Betingelsessætningen. Herpaa strander altsaa allerede den hele Hypothese om et personligt Kjendskab mellem Christinerne og Christus, forsaavidt som det støtter sig til dette Sted. Vi skulle dog betragte Sammenhængen lidt nøjere. "Vi rose os ikke selv (v. 12), men vi give Eder Anledning til Ros, for at I kunne have Noget at svare hine, der kun rose sig af det Ydre (ἐν προσωπω), ikke af det Indre (ἐν καρδία). Og I have Grund til at rose Eder af mig ligeoverfor Modstanderne, thi (v. 13) vore ydre Skrøbeligheder (at vi f. Ex. efter Modstandernes Paastand skulle rase) vil Gud undskylde; det skader ikke Eder. Vore gamle Syndigheder og Skrøbeligheder (v. 14) ere gaaede tilgrunde, ere døde i og med Christi Død, han, der døde, for at vi Alle skulle leve for ham (v. 15), Vi dømme da ikke Nogen, eftersom han maatte bære Mærker af sin forrige syndige Natur (v. 16) eller forrige Skrøbeligheder (κατά σάρκα er altsaa efter Sammenhængen at forstaa objektivt); end ikke Christus ville vi bedømme efter hans

⁶⁾ Winer S. 336 f. Herfra undtages det Tilfælde, at Betingelsessætningen har Imperf. eller Aorist. § 42, 2. d. S. § 43. S. ogsaa Meyer til Stedet.

a

-

n

8

e

e

t

tidligere Natur, for han blev forherliget" 7). nata барна herer saaledes til Xριστόν. Da Paulus, som vi have seet, ogsaa vil paastaa om sig selv, at han har kjendt Christum saaledes, saa sees let, at han ikke kan have tænkt paa nogen personlig Omgang med Herren i Hans Kjødsdage, hvilken jo ikke var falden i Paulus's Lod. Hvorledes har da Paulus kjendt Christus? Meningen kan vel ikke være en anden, end den af Meyer opstillede, det er nemlig "die diskursive Kenntniss Christi, welche Paulus vor seiner Bekehrung aus seiner historischen Bekanntschaft mit Christi irdischen Situation entnommen hatte". Det var altsaa Christus som blot indskrænket menneskelig Individualitet, ikke som Messias. Han sigter altsaa til en tidligere Opfattelse af Ham, medens han endnu var uomvendt og vel havde hørt Rygter om Christus, hvoraf et Slags Kjendskab kunde opstaa, men saaledes, at han i Christus kun var bleven opmærksom paa Alt, hvad der kan henføres under Kategorien σάρξ. Vil han nu ogsaa, som Sammenhængen viser (navnlig v. 17), gjøre det samme Kjendskabsforhold til Christus gjældende for Korinthiernes, Nogles eller Alles, Vedkommende, saa maa det være klart, at han ikke har tænkt paa den personlige Omgang med Herren i hans Kjødsdage; σάρξ har jo i den hele Forbindelse en ganske anden Betydning. Desuden vilde Eftersætningen αλλα νῦν ούκετι γιγνώσκομεν i hint Tilfælde faa en upassende, ja temmelig flau Mening. At de, der engang kjendte Christus i Hans Kjødsdage, nu ikke længere kjendte Ham saaledes, vil være en Selvfølge; de ere naturligvis undskyldte. Meningen med Eftersætningen er jo den, at de ikke længere bør kjende Ham, saadan som Han var κατά σάρκα. Saavel i det Foregaaende som i det Efterfølgende ligger der overalt skjult visse Opfordringer og Formaninger til ikke at kjende Nogen

Denne Gjengivelse af Sammenhængen er i det Væsentlige overensstemmende med Meyer.

Tidsskr. f. den evang.-lutherske Kirke. VIII Bd. 4 H.

5

i

t

,

I

8

I

f

1

8

1

maatte have ventet 'Ιησοῦν eller ialfald 'Ιησοῦν Χριστον, dersom hin Hypothese om et personligt Kjendskab til Frelseren i hans Kjødsdage havde været rigtigt, ligesom at Partiet maatte have havt Løsenet ἐγῶ Ἰησοῦ, — kan her anføres; thi et Parti, som havde gjort sig til af et personligt Forhold til den historiske Frelser, vilde vist have brugt det Navn, hvormed han som sandselig Personlighed helst var betegnet; ἐγῶ Χριστοῦ vilde ialfald ikke med Tydelighed have udtrykt hint Forhold.

Et Parti, der kaldte sig του Χριστού paa Grund af et personligt Forhold til Ham i Hans Kjødsdage, maa nødvendigvis have betragtet et saadant Forhold som en Ære, et Fortrin, hvadenten nu fordi de satte Pris paa den rent udvortes Nærhed i Omgang, eller fordi de vare stolte af at have hørt Ham selv tale og saaledes maaske at vide Mere end de Andre. Naar Paulus derimod her taler om Χριστός κατά σάρκα, da er det, som Sammenhængen viser, under Bevidstheden om, hvor lidet prisværdigt et Kjendskab til Christus efter Hans sandselige Individualitet er, sammenlignet med Kjendskabet til Ham som Messias. Vi ville altsaa faa to modsatte Synsmaader. Havde der nu været et Christusparti af nævnte Art i Korinth, saa maatte vel Paulus have paavist, hvilke modsatte Synsmaader hans og dette Parties vare. I dets Sted se vi, at han her, hvor han kommer lige ind paa denne Sag, tænker sig sine Læsere enige i at opfatte Christi Existents κατά σαρκα som noget sammenlignelsesvis Ringe, Mangelfuldt. Paulus opfordrer jo til en frejdig, rask Bortseen fra det gamle Væsens Usselhed (s. v. 17 τα αρχαῖα παρήλθεν, ίδου γέγονε καινά [τὰ πάντα]). End ikke Erindringen om Christi jordiske, menneskelige Indskrænkethed skal fængsle vort Sind. Han er jo, som sagt (v. 17 f.) død. Hans Fornedrelse er ophørt og gjælder da ikke for os

an

v,

rer

gt

e

t

t

t

r

længere: Ikke alene maa det altsaa være saa, at v. 16 ingen Støtte giver for hin Hypothese; men Stedet maa ogsaa tale imod samme. Paulus kunde jo ellers ikke have saaledes uden videre forudsat Enighed i at opfatte Jesu Existents κατά σαρκα som noget sammenlignelsesvis Ringe og lidet Priseligt. - Ovenstaaende maa ikke opfattes saaledes, som om Paulus allerede paa Forhaand har gjort Regning paa deres Enighed i at anse en Existents κατά σάρκα for en lidet attraaværdig Existents. Hans Ræsonnement v. 12 ff. gaar netop ud paa at retlede dem i dette Stykke. Men Sagen forholder sig saaledes, at Paulus, idet han taler om det at bedømme Folk efter det Udvortes, efter deres sandselige, jordiske Individualitet (ἐν προσώπω, κατά σάρκα) og paaviser, at saadan Dømmen ikke skulde finde Sted (v. 14 ff.), ganske en passant, som om Ingen havde faldt paa at ville gjøre en Undtagelse, ogsaa indbefatter Christus under deres Tal, som ikke maatte dømmes saaledes. Paa en saa - jeg tør sige - sorgløs Maade kunde han ikke have talt om Christus i v. 16, dersom han havde vidst om et Parti, hvis Særkjende var at fortolke Christi Tilværelse κατά σάρκα som noget Stort og Ypperligt. Det Anstreg af Ringhed, Skrebelighed, som klæber ved σαρξ i det Foregaaende og navnlig i v. 16 a (οἴδαμεν κατὰ σάρκα), kunde han ikke saaledes uden videre have tænkt sig, at det skulde beholde, naar Ordet blev bragt i Forbindelse med Χριστόν (16 b, κατά σάρκα Χριστον), dersom han erindrede sig et Parti, som ved ματά σάρκα havde forbundet Forestillingen om et Fortrin.

Under denne Klasse af Hypotheser henhører fremdeles den af Storr (Notitiæ histor. epist. Pauli ad Cor. 1788. Se opusc. academ. B. II S. 246) opstillede, at Christuspartiet har bestaaet af Saadanne, som roste sig af at have Jakob, Herrens Broder, til Hoved eller Stifter. Ogsaa Flatt, Hug, Bertholdt o. A. have forsvaret denne Mening.

Dersom det har forholdt sig saa, mener Storr, at Kephaspartiet ligeoverfor Pauluspartiet har gjort sig til af at have en Stifter eller et Hoved, der er saa meget ypperligere, fordi han (Petrus) var en umiddelbar Discipel af Herren selv, saa ligger det meget nær at tænke os Tilværelsen af et tredje Parti, som vilde gaa et Skridt videre i samme Retning og saaledes komme endnu et Trin højere op end Kephaspartiet. Dette Parti har da bestaaet af Saadanne, som ikke blot kunde rose sig af at have en umiddelbar Discipel, men endog en Beslægtet af Herren selv til Lærer. En saadan Beslægtet har da været Jakob, som efter Gal. 1, 19 maa have havt det gjængse Tilnavn ὁ ἀδέλφος τοῦ Κυρίου, Hovedet for Menigheden i Jerusalem. Det Fortrin, som efter Storr blev gjort gjældende af Kephaspartiet, var altsaa, af Petrus havde staaet Christus nærmere end f. Ex. Paulus. Dette tør jo være muligt. Men dersom Kephaspartiet ved at sige om sig: ήμεις Κηφα have kunnet gjøre forstaaeligt, at de mente netop dette Fortrin, saa maatte vel Jakobspartiet være blevet forstaaet med Hensyn til det Fortrin, de vilde gjøre gjældende, om de havde sagt blot: ἡμεῖς Ἰακωβοῦ, ikke altsaa: ἡμεῖς Χριστοῦ. Alle de nemlig, som vidste, hvilket Forhold Petrus havde indtaget til Christus, maatte vel ogsaa vide, hvilket Jakob indtog. Storr anfører til Støtte for sin Anskuelse især 9, 5 og 15, 7. Om det første Sted bemærker han, at man efter hans Hypothese vel kan forstaa, hvorfor Paulus "non universe tantum scripserit se, qvidqvid isti contradicant, omnino apostolum et cum reliqvis omnibus pari jure esse, sed præterea seorsim addiderit, etiam cum fratribus Domini, etiam cum Petro pari jure esse". Af samme Grund har da Paulus ikke indskrænket sig til at nævne Apostlene under Eet, men "nominatim et Petrum et Jacobum eosqve solos ex omni apostolorum numero", hvor han 15, 4 ff. opregner Vidnerne til Opstandelsen. Grunden er

nemlig den, at "uterque testis certæ Corinthiorum parti ante alios qvosqve locuples videretur". Hertil bemærker Baur tildels med Rette: "So scheinbar diese Meinung auch ist, so liegt doch in allem, was Storr für sie vorgebracht hat, nichts eigentlich Beweisendes. Die Stellen, auf die sich Storr beruft, erhalten ihren ganz befriedigenden Sinne, wenn auch die άδελφοί κυρίου und Jakobus in keiner nähern Beziehung dieser Art zur korinthischen Gemeinde stunden. Die αδελφοί κυρίου werden 1 Cor. 9, 5, wie Jakobus 15, 7, in der Reihe der Uebrigen, mit welchen sie in eine Klasse gehören, aufgeführt, und der Zusammenhang enthält durchaus nichts, was uns zu der Voraussetzung veranlässte, ihre Erwähnung habe in einem besondern, nur auf sie sich beziehenden Verhältniss ihren Grund" (Paulus S. 263). Imidlertid tilfredsstiller heller ikke Baurs Modbemærkning saa ganske. Sammenhængen nøder os vistnok ikke til i de omgjældende Steder at se et Hensyn til et Christusparti. Men det gjør dog paa den anden Side et eget Indtryk at se Herrens Brødre og Kephas (9, 5), Kephas og Jakob (15, 5. 7) saaledes tvende Gange specielt udhævede af Aposteltallet, og netop dem alene. Kan Saadant være en Tilfældighed? Man maa ialfald, synes det, tro, at Paulus har disse Apostle stadigt i sine Tanker, at hans Tanker i fortrolig Grad netop beskjæftige sig med disse, siden han saaledes kan komme til at nævne dem to Gange, hvor en speciel Opregning ikke just havde været nødvendig. behøve dog derfor ikke at ty til Storr's Hypothese. Paulus har jo nylig skrevet sit Brev til Galaterne. Der har han jo bestræbt sig for at vise sit Apostolats Uafhængighed af Apostlene i Jerusalem (Kap. 1), ligesaa om sin Stilling ligeoverfor disse paa det Jerusalemiske Konvent (Act. 15. Gal. 2). Her har han da især dvælet ved Jakob og Petrus, som de fornemste af hine ældre Apostle, hvem man vilde sætte over Paulus (Gal. 1, 18. 19. 2, 7. 8. 9. 10. 12). At der i Korinth

38

A

88

N

N

ni

tic

be

ba

In

H

ei

R

,,1

W

le

S

0

61

si

at

n

gı

bi

m

in

ki

S

ligeledes vare Nogle, som vilde give de ældre Apostle Fortrin fremfor Paulus, er allerede sandsynligt af έγω δέ Κηφα, om disse end komme ret tilsyne først i Andet Brev. Et judaiserende Parti, som ligt hint galatiske, om end endnu forholdsvis svagt, vilde sætte Paulus's Auktoritet under Kephas's og da sandsynligvis under hele den ældre Stok af Apostle med Jakobus i Spidsen, har vistnok allerede begyndt at rore sig i Korinth, og der skulde vel ikke Mere end et saadant lidet Stød til, for at Paulus's Tanker kunde komme til at sysselsætte sig mere med de nævnte Apostle end med andre, hvortil da igjen kommer, at saavel i 9, 5 som i 15, 5. 7 specielt Hensyn kunde være forhaanden til at udhæve netop disse Apostle. Vi hjælpe os nemlig fuldstændigt med, at Kephaspartiet har været, som der er al Grund til at antage, et Parti, som holdt paa den ældre Apostelstok med Petrus og Jakobus i Spidsen. Da lader det sig forklare, baade at Paulus 9, 5 nævner disse, da han derved vil sikre sig Indrømmelse fra Kephaspartiet til sin Ret at gifte sig og medtage en Hustru som Hjælperske paa Menighedernes Bekostning; ligesaa, at han 15, 5. 7 specielt nævner de samme, da han ogsaa nu forestiller sig hint Kephasparti, hvem det maaske mest vilde interessere at vide, hvorledes det havde forholdt sig med deres Yndlingsapostle i den Henseende, som her er paa Bane.

Vi gaa nu over til Eichhorns Hypothese og endel andre dermed nærbeslægtede.

Som bekjendt, har Eichhorn opstillet en egen Formodning om vore Evangeliers Tilbliven, som med Modifikationer har vundet Anklang hos mange af den Tids Theologer, nemlig at der har været et Urevangelium, der har indeholdt det Fælles i vore Evangelier, og af hvilket vore Evangelier da senere ere dannede, hvert paa ejendommelig Maade med ejendommelige Tilsætninger og Udfyldninger. — Eichhorn mod-

sætter sig nu (Einleit. in d. N. T. Bd. III, 1. S. 107 ff.) den Anskuelse, at Christuspartiet skulde have holdt sig til en særegen Lærer, Christi umiddelbare Discipel, og deraf taget Navn; heller ikke, mener han, kan Partiet have givet sig Navn efter Christus paa Grund af en umiddelbar Undervisning, som det skal have faaet af ham. Altsaa begge de tidligere omhandlede Hypotheser af den Gruppe, som jeg her behandler, har han taget i Betragtning og fundet dem uholdbare. Hans Grunde træffe omtrent sammen med vore. Imidlertid holder han dog ogsaa paa en historisk Afledning. Han slutter da om Partiet: "Sie stützte sich also wohl auf einen schriftlichen Unterricht, den sie aus den aufgezeichneten Reden Jesu im Urevangelium schöpfte". Han tilfejer ogsaa: "Und warum hätten sich ihre Anhänger des Gegensatzes wegen, der nun einmal herschend war, und den der Neutralen 8) nicht deutlich bezeichnete, nicht vorzugsweise Christus-Schüler nennen können?"

Rigtigheden af Eichhorns Hypothese vil naturligvis først og fremst bero paa, hvorvidt hans Hypothese om et Urevangelium er holdbar eller ikke. Men hans Hypothese er siden Gieselers Gjendrivelse af den almindelig forladt ⁹).

a) Dette sigter til en tidligere, strax ovenfor, opstillet Formodning, at medens de tre övrige Partier indbyrdes strede om Rangen og hvert opstillede sin Lærer som den bedste, vilde det fjerde Parti holde sig neutralt i Kampen.

⁹⁾ Ebrard (Wissenschaftl. Kritik S. 816) har samlet Gieselers Hovedgrunde saaledes: α) das Urevangelium soll in einer grossen Zahl von Rezensionen existirt haben, das Entstehen derselben setzt weite Verbreitung voraus: Gleichwohl soll das Urevangelium spurlos verschwunden sein. β) aus Act. 15, 27 geht hervor, dass mündliches Zeugniss mehr galt, alt schriftliches. Die Vertheidiger des Urevangelium nehmen in Widersprüch hiermit an, die App. hätten eine gemeinsame Schrift entweder verabfasst oder acceptirt, welche ihnen als Norm der Verkündigung dienen sollte, was undenkbar ist (Gies. 71 f.). Jenen Brief Act. 15, 27 rückt Lucas in extenso ein, und 70n einer so wichtigen Schrift, wie ein Urevangelium war, sollte er uns kein Wort erzählt

gj

sk

m

ik

ta

fo S

de

Ir

fo

h

0

g

d

li

6

F

F

1

ł

Foruden denne Omstændighed, hvortil kommer, at, selv om Urevangeliums-Hypothesen havde nogen Grund for sig ellers, saa var den for Christuspartiets Vedkommende at anse som ganske greben udaf Luften (ikke et eneste Sted i Skriften, ikke et eneste historisk Moment af nogensomhelst Betydning kan anføres til Støtte for den), kan endnu, synes mig, anføres Følgende, der forekommer mig at tale afgjørende imod denne Hypotheses Anvendelse paa Christuspartiet.

I 2 Kor. 3. taler Paulus om visse i de korinthiske Menigheder indkomne Lærere, der havde vidst at anskaffe sig Anbefalingsbreve (sandsynligvis fra Apostlene i Jerusalem, Sml. 11, 13; 11, 5 og 12, 11 ff.). Han siger da, at han forsmaar saadanne skriftlige Dokumenter (v. 2), da Menigheden selv, dens Tro og Christenliv er et langt bedre Dokument, indskrevet i Hjerterne, istedetfor paa udvortes døde Stoffer (ου μέλανι - ούκ εν πλαξι λιθίναις v. 3). Den nye Pagts Tjeneste er nemlig ikke en Bogstavens, men en Aandens (v. 6); thi Bogstaven dræber, men Aanden levendegjør. Hvor herlig maa da ikke den nye Aandens Tjeneste være, naar endog den gamle, Bogstavens, skeede i stor Herlighed! (v. 7 ff.). -Lægge vi Mærke til disse Ord, ville vi se, at Paulus har opstillet tvende Par Begreber, der parvis kongruere hinanden. Hist det, der bringer Ded, hvilket kongrueres af, hvad han kalder Bogstaven; - her det, der bringer Liv, hvilket igjen ganske kongruerer med, hvad han kalder Aanden. Paulus har ikke fremstillet det saa, at det blot skulde være den paa Stentavlerne optegnede Lov, som skulde kongruere med, hvad der bringer Døden; at han altsaa skulde ville

haben? y) die ganze Hypothese setzt eine Schreibseligkeit voraus, welche der damaligen Zeit fremd war (Gies. 59 ff.) und (können wir hinzufügen) hat darin etwas lächerliches, dass alle einzelnen Gestaltungen derselben wie Rechnenexempel aussetzen . . . wo man sich nur zu wundern hat, wie ein glücklicher Zufall gerade für jedes Glied des Exempels zu guter Stunde einen Auktor und Umbildner erweckte.

gjøre en Undtagelse med det Øvrige i det G, T., som var skriftligt optegnet paa andre Maader. Dette kan ikke være ment; thi han gaar jo ud fra hine Anbefalingsbreve, der jo ikke vare affattede paa Stentavler. Alt, hvad som er skrevet, tænker han sig i denne Forbindelse som dødbringende. Derfor bruger han jo ogsaa det generelle Udtryk γράμμα, ο: Skrift, af hvad Navn nævnes kan (v. 6). Hans Mening er dog paa den anden Side naturligvis ikke den, at et og samme Indhold, om det fra mundtligt blev skriftligt optegnet, vilde forvandle sig fra Liv til Død. Man maa nemlig stadigt fastholde Udgangspunktet. Hine (v. 1) omtalte Lærere havde i Opposition mod Paulus villet gjøre skriftlige Optegnelser gjældende. Altsaa sammenlignet med og stillet ligeoverfor den frie, mundtlige, hjertelige Aandsmeddelelse er alt Skriftligt at regne for Død. Det er uden Tvivl, at der her finder et Slags Ordspil eller en aandrig Kombination af tilfældige Overensstemmelser Sted. Hint v. 1 omtalte Parti, som har været et stærkt judaiserende (11, 22), paa Loven pukkende Parti, har villet bringe de korinthiske Menigheder bort fra Evangeliets Frihed (s. v. 17) og til at antage et Trælleforhold til den gamle Lov, hvis Kjerne jo var den paa Stentavler affattede Dekalog; nu traf det sig, at disse samme Personer, som saaledes drev paa det gamle Bogstav, netop havde Anbefalingsbreve, altsaa ogsaa her Bogstaver at gjøre gjældende. I denne Tilfældighed ser Paulus - hvad jo kan være begrundet nok - en dybere Overensstemmelse. De, som altsaa stille den gamle Lov, den gamle Pagt, Bogstaven, op imod den nye Pagt, bringe det altsaa ikke videre end til Død; thi den gamle Lovs Gjerning er kun den at virke stimulerende paa det skjulte Syndeliv og lade Lysten træde . ud i aabenbare Handlinger, hvorved vi fuldstændigt hjemfalde den evige Død (sml. Rom. 7, 11, hvor det samme απέκτεινεν forekommer, cfr. 7, 6 ff.). - Kan nu Paulus skrive saa, da

18

lic

Do

H

inc

da

do

Ha

au

die

un

ei

gj

ur

V.

fr

pa

P

f

d

d

g.

b

S

d

kan der vel umuligt have existeret skriftlige evangeliske Beretninger, ialfald indenfor de korinthiske Menigheders Bekjendelseskreds. Maatte ikke Saadant have bragt en fuldstændig Forstyrrelse i den Kongruents, som vi nys omtalte? Existerede der et Urevangelium, saa kunde vel Paulus umuligt have sagt om et saadant Bogstav, at det anouveiver, og stillet det op som noget Aanden Modsat. Det var jo muligt, at Paulus saa med Misbilligelse hen paa deslige Personer, som foretrak et skriftligt Dokument for hans mundtlige Meddelelser; men hvis der da her skulde have fundet en Hentydning til Saadanne Sted, saa maatte han have udtrykt sig ganske anderledes. Overalt i hele Kapitlet er det den gamle Pagt, den gamle Lov, hvorom Talen drejer sig. Han kunde saaledes umuligt ville ramme skriftlige Evangelier med denne Polemik. Heller ikke lod det sig tænke, at Paulus vilde ignoreret et Parti, som pukkede paa Besiddelsen af Noget, der var af den Vigtighed, og som netop lod Bogstavens ejendommelige Fortrinlighed fremfor det mundtlige Ord komme til fuld Gyldighed; thi det, at det var skriftligt optegnet, skulde jo være en Borgen for Paalidelighed. Endelig kunne vi tænke os, at Paulus har kjendt et saadant Evangelieskrift, som han ansaa for forfalsket. En saadan Utilbørlighed kunde han ingenlunde have villet ramme med, hvad han siger Kap. 3. Desuden finde vi intet Spor i det første Brev, hvor jo allerede Christuspartiet omtales, til at Evangeliet har været Gjenstand for Forfalskning. Først i andet Brev hentydes derpaa (2, 17; 4, 2. 11, 4, hvilket Sted viser, at en egentlig Forfalskelse af Ordet, der vilde medfere et fuldstændigt Frafald fra Kirken, først da begyndte at gjøre sig gjældende).

Med Eichhorns Hypothese hænge sammen et Par Andres, som har sluttet sig til denne, rigtignok med Modifikationer. Jeg vil her nævne Potts (Epistola Pauli ad Corinth. Pars I. 1826) og Neanders (Kleine Gelegenheitsschr. praktisch-christlichen vorn. exegetischen u. historischen Inhalts 1829. S. 68 ff.). Dog maa bemærkes, at Pott ikke har villet holde paa Hypothesen om en skriftlig Kilde, og hans Theori falder da ind under den af os bebudede anden Hovedgruppe, hvorfor vi da ville gjemme den. Neander staar endnu med den ene Fod, dog højst vaklende, indenfor Hypothesen om et Urevangelium. Han omtaler Partiet som Saadanne, "welche sich, sey es aus mündlichen oder schriftlichen Ueberlieferungen, die sie auf ihre Weise nach ihren vorgefassten Meinungen und Einbildungen deutet, einen eigenen Christus und ein eigenes Christenthum machten . . . ". Dog ville vi ogsaa gjemme Neanders Hypothese til siden, da ogsaa den henherer under anden Hovedgruppe.

Jeg tror nu at have behandlet de Hypotheser, som kunde være Omtale værd, af første Hovedgruppe. De gik alle ud fra Forestillingen om en vis Ligestilling mellem Christuspartiet og de øvrige Partier. Man havde betragtet disse Partier hvert for sig som fire ved Siden af hverandre staaende Retninger uden at gjøre det gjældende, at Christuspartiet enten kunde være fremgaaet af et eller flere af de foregaaende, eller at det kunde have sin Oprindelse fra en Reflexion, anstillet med Hensyn til de tre foregaaende, eller at det kunde være et og det samme som et enkelt eller flere af de foregaaende Partier. Enkelte Fortolkere have nu tænkt sig somme af disse sidstanførte Muligheder, og deraf ere da Hypotheser opstaaede af en ny Art, hvoraf vi nu skulle behandle de vigtigste.

Vi tage da atter for os Neanders Hypothese. Vi hidsætte følgende Passus af hans Afhandling (S. 98): "Höchst wahrscheinlich veranlasste der Weisheitsdünkel der Korinthier, dass unter den Streitigkeiten darüber, ob die Lehre des

M

Ti

fai

Bi

at

8,

X

sa

i

de

H

er

1,

F

ha

de

S

h

22

si

8

P

a

h

8

iı

d

ŀ

i

1

Paulus, Petrus oder Apollo die allein rechte und vollkommene sey, auch solche unter ihnen auftraten, welche das Christenthum besser als Paulus, Petrus und Apollo verstehen wollten, welche sich, sey es aus mündlichen oder schriftlichen Ueberlieferungen, die sie auf ihre Weise nach ihren vorgefassten Meinungen und Einbildungen deuteten, einen eigenen Christus und ein eigenes Christenthum machten, und die nun in ihrem hochmüthigen Freiheitssinnen sich unabhängig machen wollten von dem Ansehen der auserwählten und erleuchteten Zeugen des Evangeliums, welche wohl selbst eine vollkommnere Lehre als diese zu haben meinten. und welche nun in solchem Dünkel zum Unterscheide von allen andern sich die alleinigen Christusjunger nannten", Han mener, at disse Christinere have været Hedningechristne af filosofisk Dannelse, men tillige stærkt arianiserende, da de holdt Christus kun for en stor Lærer, jævngod med Sokrates eller maaske noget højere. De mente, at Apostlene ikke havde meddelt Christi Lære i dens rene, sande Form. De bestræbte sig da for at fremstille den i dens oprindelige Skikkelse og have maaske dertil havt til sin Raadighed visse Sententser af Christus selv, som da skulde benyttes til en Prøvesten paa det af Apostlene Meddeltes Rigtighed o. s. v. Man føler sig her ideligt opfordret til at atbryde: Hvoraf ved Neander dette? Det er jo kun en Hypothese, som faar staa sin Prove, men der maatte da kunne paavises Træk, Antydninger, som gjøre det sandsynligt, hvad han paastaar. Det Eneste, som kan have et Skin af Ret for sig, er det, at Partiet har holdt Christus for en blot menneskelig Lærer, en Sokrates. Have nemlig de andre Partier valgt sig til Hoved Mennesker, som Paulus, Kephas, Apollo, da ligger det ikke saa fjernt at tro, at et Parti, som i Lighed med disse tre Partier ogsaa vilde have sig en Auktoritet, et Hoved og da valgte Christus, ikke heller ansaa ham for Andet end et

10

a,

-

n

S

n

1

Menneske. Men vi kunne dog ikke tro, at dette har været Tilfældet, og det af den simple Grund, at en saa grov Vildfarelse maatte være bleven taget eftertrykkeligt af Dage i Brevene, hvad dog ikke er skeet. Man maatte næsten tro, at Paulus havde villet give Partiet Medhold, naar han 1 Kor. 8, 6 siger: εές Θεός ὁ πατηρ . . . καὶ είς Κυριος Ίησοῦς Χριστός. Et saadant Sted maatte netop kunne falde i et saadant Parties Smag; da det jo ved en Smule Behændighed i Fortolkningen lod sig udmynte derhen, at det kun er Faderen, som er Gud, medens Christus ikke er det, men kun Herre. Ogsaa paa andre Steder i Korinthierbrevene gjøres en lignende Sondring (1 Kor. 1, 3; 12, 4. 5. 6; 15, 24; 2 Kor. 1, 2. 3. 20 ff. 13, 3, - rigtignok som oftest med forborgen Forudsætning af en Trinitet). Paulus vilde imidlertid vel have vogtet sig for at vove sig saa nær hen til denne Side, dersom han vidste, at der lurede arianske Tendentser paa samme Kant.

Beslægtet med Neanders Hypothese er Potts. Kun mener han ikke, som hin, at Partiet er opstaaet paa Grund af "hochmüthiger Freiheitssinn", at dets Lemmer have hævet sig over baade Paulus og Kephas, om hvem de have paastaaet, at de kun vare i Besiddelse af et forfalsket Gudsord. Pott har derimod i dem villet finde Eklektikere, som mente, at Paulus, Apollos, Kephas hver havde Elementer af Sandheden inde. Han lader dem udtale følgende Bekjendelse om sig selv: "Nos qvidem prorsus firma persuasione nostra, tam in Pauli, qvam in Apollo, qvam in Kephæ institutione veram Christi doctrinam deprehendi, utraqve ad amplificandam atqve stabiliendam nostram rei christianæ cognitionem uti nulli dubitamus, neqve facundiorem Apollo Paulo patri . . . seu hunc illi præferentes, neqve etiam Petri, apostoli primarii, institutionem spernentes, qvatenus nobis genuina innotuit". De vilde altsaa uddrage, hvad der var godt og ægte hos et-

Mo

vai

ves

gat

dø

der

Ch

saa

Ro

me

om

fel

led

Fo

na

бт

M

vi

0.

af

in

se

T

(v

m

de

de

de

0

Sa

(1

m

hvert af de andre tre Partihoveder; "superesse juxta sectas commemoratas, qvi, ab omni sectarum studio alieni, ex cujusvis doctoris vere christiani institutione proficere studeant, quo pleniore jure ad solum Christum pertinere videantur". De vilde ikke "jurare in verba ullius, præter Christum, magistri", og troede, at dette bedst skeede, naar de ikke udelukkende holdt sig til en enkelt af de tre Førere, men uddrog Lærdommen af dem alle, holdt sig lige meget til dem alle. En Støtte for sin Theori tror Pott især at finde i de Ord (3, 23): Υμείς δέ Χριστού, hvilke jo maa opfattes som en Ros eller Billigelse fra Paulus's Side. Er det nu saa, hvad Pott mener, at disse Ord altfor meget minde om έγω δέ Χριστοῦ (1, 12), til at ikke Ordene 3, 23 skulde sigte til hine 1, 12, saa maa folgelig Christuspartiet have været et af Paulus selv anerkjendt Parti. Det er nu sandt nok, hvorom senere, at Ordene: Υμεῖς δέ Χριστοῦ ere sagte af Paulus ikke som en Bebrejdelse, men som en Ros; men Spørgsmaalet er nu tillige, hvorledes det har sig med Sammenhængen. Pott fortolker da det foregaaende Vers (22) saaledes: "vos omnes velim ex omnibus omnino doctoribus yvnolois, qvantus qvantus sit ipsorum numerus, in scientia christiana proficiatis, sive adhuc superstites sint, seu jam obierint, seu jam nunc, seu olim vobis contigerint". Bortseet fra den højst paafaldende Fortolkning af ζωη κ. τ. λ. om levende og afdøde Lærere, maa det vel ansees saare tvivlsomt, hvorvidt hans hele Opfattelse af Stedet er rigtig. At Paulus i dette Vers skulde ville opfordre Korinthierne til at uddrage den bedste Frugt, de kunde, af disse Lærere, er ikke tænkeligt allerede deraf, at han jo strax iforvejen v. 21 advarer dem mod at rose sig af Mennesker. Strax efter en saadan Advarsel kunne hans Tanker umuligt have taget den Vending at ville tilraade dem ikke desmindre at holde sig til disse Lærere. Der maatte da paa en eller anden Maade være udtrykt en

-

0

e

e

n

:

r

.

Modsætning, en Restriktion. Bengel udtyder med sin sædvanlige Skarphed πάντα ύμῶν ἐστιν, naar han siger: "illa vestra sunt, non vos illorum". Det er væsentlig noget Negativt, som Paulus har for Oje. I skulle ikke lade Eder dømme af Nogetsomhelst. Det Positive, som sekundært ligger deri, er vel nærmest det, at Hvadsomhelst, som kommer den Christne imede, kan - det være ondt eller godt - ledes saaledes, at det tilsidst bliver til hans Bedste (omtrent som Rom. 8, 28 ff.). At det Onde ogsaa heri maa være tænkt medindbefattet, sees af de foregaaende Vers. Her tales jo om "Vise, som skulle gribes i deres Træskhed". Ligesaa følger det af Θάνατος v. 22, der jo ikke kan tænkes anderledes end som noget Ondt (vi kunne ikke gaa ind paa Potts Forklaring af dette Ord). - Tanken faar sin Fuldstændighed, naar vi tage med Ordene i v. 23 Υμείς δέ Χριστοῦ· Χριστος δέ Θεοῦ. Vi se her klart en vis Opadstigning fra Menigheden til Christus, fra Christus til Gud. Men da maa vi ogsaa fortsætte paa den anden Side saaledes: fra Paulus o. s. v. til Menigheden. Vi maa tænke os ligesom en Rad af Personer, hvoraf de nedenfor staaende vende Blikket op imod de højere staaende. Tueis o: Korinthierne skulle altsaa se op imod Christus, vente sit Lys fra ham og ofre ham sin Tjeneste, saaledes skulle alle de nævnte Ting og Personer (v. 22) have hele sin bevidste eller ubevidste Stræben rettet mod at tjene Menigheden. Der bliver saaledes ikke Rum for den modsatte Forestilling, at Menigheden skulde se nedad til de i V. 22 Nævnte for at søge sin Hjælp og sit Lys hos dem. Apostelen vil netop faa dem til at vende Blikket opad og ikke nedad til Paulus o. s. v., hvem de tidligere havde sat saa højt. Se Kap. 4.

Heller ikke er det muligt at forstaa ἐγώ δέ Χριστοῦ (v. 12) saaledes, som om Paulus bifaldt den, der talte saa, men misbilligede de andre. Han bebrejder dem jo, at der

des

at :

diss

brej

for

Gru

dem

Skj

syn

der

For

og

gaa fire

der

kon

par

ikk

Me

fors

Par

som

vi i

Vi

og

de

mel

vær

Chr

som

Om

Hyl

Pol

vare "ριδες iblandt dem (v. 10. 11), og for at de kunde vide, hvad han sigter til, anfører han da disse Udsagn v. 12. Maa man da ikke tro, at han regner alle disse med som Beviser paa, at der fandt dadelværdige Stridigheder Sted hos dem? Se ogsaa v. 13, hvor hans Tale aander den samme Stemning.

Vi komme nu til Meyers Hypothese. Denne, som han har opstillet saavel i sin Kommentar fra 1849 som i den fra 1861, lyder saaledes: Der dannede sig først en Spaltning mellem Paulinere og Apolloniere. Senere ere der komne judaiserende Lærere, Petrinere med antipaulinsk Retning, til Korinth. "Diese Vermehrung des zweispaltigen Wesens aber zum dreispaltigen erwerkte nun das Bedürfniss, von dem, was die ganze Partheiung herbeigeführt hatte und nährte, von Menschenauktorität, ganz abzusehen und einzig auf den zurückzukehren, der Aller Meister ist, auf Christum. "Wir gehören Christo an" war daher die Losung, aber leider nicht Aller und nicht im rechten Sinne und Gebrauch, sondern nur eines Theils, und diese verfolgten ihre an sich richtige Idee, die aber mit der Anerkennung der menschlichen Werkzeuge Christi (des Paulus u. s. w.) zu vereinigen gewesen wäre, nicht so, dass sie selbst das schismatische Bestreben von sich ferne hielten und Alle wie sich selbst als Christi Schüler anerkannten, sondern so, dass sie in ihrer vermeintlichen hohen Partheilosigkeit und Heiligkeit selbst Partei wurden (1, 12) und, statt die gesammte Gemeinde unbeschadet der den Dienern Christi, einen Paults u. s. w. gebührenden Geltung, in ihre Idee einzuschliessen, die Pauliner, Apollonier und Petriner davon ausschlossen". Man ser, at denne Anskuelse i flere Punkter kommer Neanders noget nær. Der ligger altsaa en Reflexion over de andre Partiers Ensidigheder til Grund. Bengel har (Gnomon til Stedet) udtalt sig, som det synes, væsentligt enig med Meyer: "Hi rectius loquebantur, quam cæteri; v. 2. c. 3, 23: nisi eo obtentu ministros

despexerunt. c, 4, 8". Ved dette Citat af 4, 8 synes Bengel at ville sigte til de Ord χωρίς ήμων εβασιλεύσατε. Men disse Ord ere jo sagte til dem, som han nys forud har bebrejdet, at de havde vurderet Lærerne (Paulus og Apollo v. 6) for hejt. Han vedbliver jo ogsaa v. 9 ff. at vise, hvor liden Grund de havde til at gjøre saa meget Væsen af Apostlene, dem, hvem Gud havde agtet som de ringeste (ἐσχάτους). Skjønt Meget kan tale for denne Meyers Hypothese, saa synes den mig dog strax tvivlsom paa Grund af dens af moderne Reflexion og raffineret Tænkesæt altfor meget smagende Form. Hvorledes skulde man tænke sig, at Folk i hine Tider og det i en ung christen Menighed vare saa reflekterte? Meyer gaar desuden ud fra den Forudsætning, at Ordningen af de fire Navne er historisk, "nach der Folge der Entstehung der Parteien". Det er nu atter et ubevisligt Postulat. Vi komme siden tilbage til dette Punkt. Men selv om et Christusparti virkelig skulde være det sidstopstaaede, saa tør vi dog ikke gaa ind paa, at der ligger nogen Reflexion, som den af Meyer opstillede, til Grund for dets Opstaaen. Vi kunne vel forstaa, at Adskillige i Menigheden hverken overvurderede Paulus eller Apollo o. s. v., men da maa vi tænke os dem som "de Stille i Landet", som holdt sig udenfor al Strid, og vi fik da ikke fat i det af Meyer omhandlede Christusparti. Vi kunne neppe tænke os, at de have deltaget i hin Strid og stemt med i Raabene ved at sætte sin Christus op mod de Andre, nemlig Paulus o. s. v., med mindre de nærede temmelig profane Forestillinger om Christus, og jeg skulde da være mere tilbøjelig til at tænke mig, at de havde anseet Christus for et blot Menneske (Neanders Hypothese), dersom ikke dette ogsaa havde vist sig uholdbart. En anden Omstændighed synes mig ogsaa at tale imod denne Meyers Hypothese. Man maatte dog i Brevene have ventet nogen Polemik imod et saadant Christusparti, men medens nok de

tre andre faa sin Tilrettevisning, er dette intetsteds Tilfældet med et Christusparti af den Art. Tvertimod maatte netop en Tale, som den Apostelen fører i 1 Kor. Kapp. 3 og 4, meget let kunne opfattes til Gunst for et saadant Christusparti. Apostelen beder dem netop ikke at binde sig til nogen Læreauktoritet, men kun at holde sig til Grundvolden, Christus. Han kunde dog ikke skrive Saadant, uden at tænke paa, hvor let han derved gav deslige Christinere Medhold, dersom kan ikke tillige kom med visse Restriktioner eller Indskrænkninger.

Rückert (der erste Brief P. an die Kor. 1836, I. Beilage S. 445) har omtrent den samme Anskuelse som Meyer, og tror at kunne godtgjøre dette saaledes, at han opstiller følgende Alternativer: Enten stillede Christuspartiet sig ved Siden af de øvrige tre Partier, eller det stillede sig over dem alle tre. I første Tilfælde maatte det have gjort Christus til en blot Lærer, et Menneske, som Paulus og de to Andre, hvilket man imidlertid ikke kan antage, da det maatte have beroet paa Uvidenhed eller paa Taabelighed, - paa Uvidenhed, forsaavidtsom det jo maatte være dem bekjendt, at de tre Øvrige ansaa Christus for noget langt mere end et Menneske, paa Taabelighed, at de nemlig forvexlede den himmelske Herre med hans jordiske Tjenere og Sendebud og stillede ham i Række med Saadanne. Vi kunne altsaa ikke antage det første Alternativ, da en saa høj Grad af Uvidenhed eller Taabelighed er utænkelig. Der bliver da intet Andet tilbage end at statuere det andet Alternativ: Christuspartiet stillede sig over de øvrige. Det vilde kun have Christus til Lærer og Herre: men gjorde dette, ikke som Paulus vilde det, men i sekterisk Aand o. s. v.

Ogsaa her gjælder, hvad vi have sagt om Meyers Hypothese. Et saadant Tænkesæt hos Korinthierne vidner om en Abstrakstionsevne, en nøktern, jeg tør sige kjelig, forstandsTid af

bar

and af det Hyp

> et ' gjen lede

hvo

apri

hans

har En kan for jo i

at Forsom have

stus

maa Xpi derv mæssig Reflexion, som vel var tænkelig i en filosofisk, afmattet Tid, men neppe mulig i Korinth, hvor en saadan Overstrømmen af Naadegaver, saadant Liv og Bevægelighed, saadan fyrig, sangvinsk Tiltrækning til det Fænomenale, sandseligt Mærkbare synes at have besjælet Alle.

Raden kommer nu til endel Hypotheser, som ligne hinanden deri, at de hverken sætte Christuspartiet ved Siden af de tre foregaaende, eller over dem, men identificerer det med et eller flere af disse. Blandt disse fortjener Baurs Hypothese Opmærksomhed.

Forinden jeg slutter det foregaaende Afsnit, vil jeg kaste et Tilbageblik og undersøge, hvorvidt Prøvelsen af de her gjennemgaaede forskjellige Hypotheser har ledet eller vil kunne lede til et Resultat, det være nu positivt eller blot negativt.

Tager jeg for mig hint omtalte Ræsonnement af Rückert, hvorved han underkaster en hel Række af Hypotheser en apriorisk Kritik, da kan jeg ikke Andet end fuldkommen billige hans Bevisførelses første Halvdel, d. v. s. indrømme, at han har godtgjort det først opstillede Alternativs Uholdbarhed. En Ligestilling af Partierne kan ikke have været mulig. Der kan ikke have ligget et og samme Inddelingsprincip tilgrund for Partiernes Dannelse og Opstaaen. Da blev Christus jo ikke Andet end et Menneske. Christuspartiet maatte jo nødvendigvis have følt, hvorledes det ved at stille sin Christus op ved Siden af de Andre, vistnok i den Tanke, at han stod højere end dem, var bedre end dem, men dog saaledes, at de kun tænkte sig en graduel, ikke en kvalitativ Forskjel - nedværdigede ham i en Grad og paa en Maade, som er utænkelig i hin Tid, og som vist heller ikke vilde have løbet af uden skarp Protest fra Paulus's Side. Paulus maa have vidst eller tænkt sig, at det Parti, som sagde ήμεῖς Χριστοῦ, mente dette i en ganske anden Forstand, tænkte derved paa et andet Forhold, end Tilfældet var med dem,

der sagde ἡμεῖς Παύλοῦ, ἀπολλώ, Κηφᾶ. De Hypotheser, som gik ud fra en Forudsætning som denne, navnlig de af Schenkel, Goldhorn, Eichhorn, Grotius, Thiersch, Storr, tildels Neander opstillede, viste sig jo ogsaa exegetisk uholdbare under den detaillerede Gjennemgaaelse.

1

•

r

I

j

r

i

g

I

k

(

e

h

a

O

S

Si

si ti

Men er det da bedre fat med det andet Alternativ hos Rückert? Christuspartiet skal have villet stille Christus over alle de Andre, d. v. s. det har villet forskyde al menneskelig Formidling i den Forstand, som de Andre have benyttet og overvurderet den, og holde sig til Christum alene. Foruden at tale om den moderne Reflekterthed, hvoraf dette smager, kommer ogsaa det til, at hvis saadanne Folk havde blandet sin Stemme med i de almindelige Raab, sat sit ἡμεῖς Χριστοῦ op imod de Andres ήμεῖς Παύλου o. s. v., hvilket de jo maa have gjort, saafremt de optraadte som Parti, som Sekt, eller i sekterisk Retning, da maatte jo atter Sammenligningstanken komme igjen, og vi faldt da tilbage igjen i den forrige Række af Hypotheser, hvor vi fandt det tilfælles for alle, at de beroede paa en utænkelig Nedværdigelse af Christi Person i Christuspartiets Tanker. Jeg bemærkede dette lejlighedsvis ved min Omtale af Meyers Hypothese. Mærkeligt er det ogsaa, at Neander ikke kan gjennemføre sin Hypothese paa anden Maade end ved at tro om Christuspartiet, at det kun holdt Christus for en udmærket Lærer, en Sokrates e. L. Eller - dersom det kunde lykkes dem at holde Forestillingen om Christus oppe i den rette Hejde, saa at de lode ham være Gud og Mesteren over alle Mestere - hvorledes kunne vi da tænke os, at de tre andre Partier vilde kunne sætte sine Partiord op imod Christuspartiets. Vilde ikke Saadant være utænkeligt, som at en af Christuspartiet, efter at have udtalt sit Løsen: "Jeg er Christi", blev svaret af f. Ex. en Pauliner: "Ja, vær du kuns det. Jeg vil nu tilhøre Paulus". Maatte ikke den Sidste føle, at denne Sammenligning ikke

engang havde nogensomhelst Mening, da der ingen fælles basis comparationis fandtes? Ingen vilde vel være en Pauliner, uden at det skulde forstaaes saaledes, at han netop derved kom i meget nærmere eller sikrere Forbindelse med Christus, end om han havde erkjendt sig at tilhøre Kephas eller Apollos. Han maatte naturligvis svare en saadan Christiner, som kom med sit $\dot{\epsilon}\gamma\omega$ $\delta\dot{\epsilon}$ $X\rho\iota\sigma\tau\sigma\dot{\nu}$: "Ja, vist nok, det er jeg ogsaa, og det ville vi Alle være; men derom er det ikke, at Striden nu drejer sig. Det kommer an paa, hvilken mennes kelig jordisk Lærer du sætter højest".

Hvorledes vi end tage det, enten vi sætte Christinernes Række med de øvrige tre, eller vi stille dem i en mere aparte Stilling over de andre, kommer der noget Utilfredsstillende, ja endog Selvmodsigende ud. Er da hint Rückert'ske Alternativ saa ganske paalideligt, saa udtømmende, eller gives der intet Tredje? Med andre Ord: Er Firedelingen skarpt at gjennemføre, eller kunne vi tænke os noget Andet?

Her maa vi da omtale Baurs Hypothese angaaende Partistillingen i Korinth.

Han har først i en Afhandling "die Christuspartei in der korinthischen Gemeinde" &c. Tübing. Zeitschr. für Theologie. 1831. 4. S. 61 ff., dernæst i sit Skrift "Paulus der Ap. Jesu Christi", 1845, hvor den samme Afhandling findes optrykt i et Afsnit "die beiden Briefe an die Korinthier" S. 259 ff. opstillet en Theori angaaende Partiforholdene i Korinth, som, hvis den har sin Rigtighed, vil yde et Bidrag til Befæstelsen af den bekjendte Tübingerskoles Lære om Urkirken, navnlig om Udstrækningen af Striden mellem Jødechristendom og Hedningechristendom. Man ved jo, at Baur har været denne Skoles Hoved. Skolens Doktrin lader sig i Korthed bestemme saaledes: Al Udvikling gaar fra det Ufuldkomne, Raa, Sandselige til det Fuldkomnere og Ædlere, fra Strid, Udvorteshed til Inderlighed og Forsoning. Det Samme har ogsaa været

i

n

d

s

0

iı

a

ø

S

0

P

P

a

e

u

u

u

Si e

h

fi

n

a

Tilfældet med Urkirken. Den allerældste Christendom var en af den ældste Apostelkreds, i hvis Spidse stod Petrus, Jakobus og Johannes (Gal. 2, 9), hyldet stærkt judaiserende Lære. Disse holdt endnu med Bestemthed fast paa Loven i dens hele Sandselighed og Udvorteshed. De ansaa Christendommen kun for en belivet og forynget Jødedom. Alt var hos dem stærkt jødisk farvet; de hyldede den bestemteste Partikularisme, forsaavidtsom de fordrede, at Hedningerne kun under Betingelse af, at de lode sig omkjære og holdt Loven, altsaa bleve Jøder, maatte tilstedes Plads i Kirken. Paulus var den Første, hvem det blev klart, at Christendommen var Universalisme, var noget ganske Andet end Jødedommen, at Mennesket ikke skulde retfærdiggjøres ved Lovens Gjerninger, men ved Troen alene. Han ivrede derfor mod Loven og Judaismen i det Hele. Der fandt saaledes den skarpeste Strid Sted ej blot mellem Judaister og Paulinister paa de lavere Skikter, men selv mellem Hovederne, mellem Petrus, Jakobus paa den ene Side og en Paulus paa den anden, en Strid, som varede meget længe og først endte lidt efter lidt i de nærmest følgende Aarhundreder, da Lede og Udmattelse i Forbindelse med den voxende Trang til kirkelig Enhed tilvejebragte et Forlig og saaledes gav Stødet til den senere orthodoxe Theologi, som intet Andet var end en kunstig fremtvungen Forbindelse af stridende Elementer ved Afprutning fra begge Sider og Afstumpning af de polemiske Spidser. Saaledes er Theorien i det Væsentlige opstillet af Baur selv og af Schwegler i hans: das nachapostolische Zeitalter. Noget formildet og modificeret finde vi denne Theori hos Planck i hans: Judenthum und Urchristenthum, Theol. Jahrb. von Baur und Zeller B. 6, 1847. S. 258 ff., hvortil Ritschl saa nogenlunde har sluttet sig i sit: die Entstehung der altkatholischen Kirche. Det forstaar sig, at en Retning, som denne, ikke kan anerkjende et historisk Dokument som Acta for ægte, ialtfald ikke

i dets Integritet. Acta er, som saa mange andre nytestamentlige Skriftstykker, et irenisk Produkt fra en senere Tid, da man begyndte at blive kjed af Striden og nu ved Tendentsskrifter, historiske Romaner eller eftergjorte Breve søgte at opnaa et Forlig mellem Partierne.

En Imødegaaelse af denne Doktrin hører ikke hid. Derimod vil det være af Vigtighed at belyse Baurs Hypothese angaaende Partiforholdene i Korinth noget nøjere, hvortil jeg dog vil knytte nogle Bemærkninger om den paulinske Læretypus i dens nuancerede Ejendommelighed til Forskjel fra de øvrige Apostles.

Baur gjenoptager (Paulus, S. 272) en af I. E. Chr. Schmidt (Bibl. f. Kritik u. Exegese d. N. T. 1 B. 1797 S. 91) opstillet Hypothese, at der i 1 Kor. 1, 12 kun henspilles paa tvende Partier, "die paulinische und apollonische Eine, die Petriner und Christianer, wie Schmidt sich ausdrückt, ebenfalls Eine Partei. Nach dem bekannten Verhältniss, in welchem Paulus und Petrus, jener als Heidenapostel, dieser als Judenapostel, theils wirklich zu einander stunden, theis wenigstens von den Hauptparteien der ältesten christlichen Kirche zu einander stehend gedacht wurden, kann es keinen Zweifel unterworfen seyn, dass die beiden Sekten, die sie nach Paulus, und Kephas nannten, den Hauptgegensatz bildeten". Han udleder sin Theori af "dem bekannten (!?) Verhältniss, in welchem Paulus und Petrus . . . zu einander stunden". Han søger nu i det Følgende nærmere at redegjøre for sig. Dog er hans Bevisførelse mere en indirekte, idet han søger at vise, hvor lidet tilfredsstillende alle andre Hypotheser ere. "Aus allen diesen Schwierigkeiten, Widerspruchen und Verwicklungen führt allein meine Ansicht heraus" siger han S. 318, "sebald man nur keine unbilligen Forderungen an sie macht und nicht vergisst, dass die Sache, wie sie steht, in keinem Falle anders, als auf dem Wege der Kombination und der relativen Wahr-

m

50

ti

In

B

P

b

fo

af

b

3,

er

vi

d

eı

in

af

er

·ke

ui P

e

i

m

H

F

de

be

de

scheinlichkeit entschieden werden kann". Vi ville ikke følge Baur i hans Bevisførelse og exegetiske Undersøgelser. Hvad de Sidste angaar, holder han sig til de samme Steder, som vi her have omhandlet, og det vil være tidsspildende at oprippe disse Problemer. Det maa bemærkes, at hans Undersøgelse, skjønt ofte meget fin og skarpsindig, dog i det Hele liden Bevisevne har. Hans Grunde ere yderst svage, og han gjør i høj Grad Regning paa velvillig Imødekommenhed fra Læserens Side. Hvad of Χριστοῦ angaar, da siger han om dem (S. 278): "Es waren, wie ja auch schon die Pauliner und Apollonier nicht wesentlich differiren konnten, nicht zwei verschiedenen Parteien, sondern nur zwei verschiedene Namen einer und derselben Partei, so dass beiden Namen nur die Ansprüche bezeichneten, die diese Partei für sich geltend machte. Sie nannte sich τους Κηφά, weil Petrus unter den Judenaposteln den Primat hatte, τους Χριστού aber, weil sie die unmittelbare Verbindung mit Christus als Hauptmerkmal des ächten apostolischen Ansehens aufstellte, und eben daher den erst später und auf eine ganz eigenthümliche Weise als Apostel aufgetretenen Paulus nicht als ächten und ebenbürtigen Apostel zuerkennen wollte, ihn zum wenigsten den übrigen Aposteln weit nachsetzen zu müssen glaubte". - Foruden hvad der tidligere er bemærket om of Χριστοῦ i denne Afhandling, kan det ogsaa anføres mod den af Baur foreslaaede Reduktion af Partierne til tvende, at der da i 1, 12 neppe kunde have staaet ένω μέν — $\delta \dot{\varepsilon} - \delta \dot{\varepsilon} - \delta \dot{\varepsilon}$, som gjør et bestemt Indtryk af fire adskilte Retninger i Beretterens Forestilling. Man maatte have ventet et ένω μέν - δέ μέν - δέ; hvorved vi havde faaet tvende Par indbyrdes korresponderende Retninger. Jeg siger, at i Beretterens Forestilling en Firdeling har fundet Sted. Det kunde altsaa synes, som om Baurs Hypothese stod sig trods dette; thi det kunde dog hænde, hvorom mere siden, at of Χριστοῦ ikke havde saa

megen Rede paa Forholdene, at de kunde referere Sagen, som den virkelig i Grunden havde sig, nemlig at disse tilsyneladende fire Partier, nøjere beseede, kunde være to? Imidlertid redder denne Omstændighed ikke Hypothesen. Thi Baurs hele Bevisførelse hviler paa Forudsætningen af, at Paulus selv har gjennemskuet Sagen, og det vilde da være besynderligt, om han ikke havde ytret sig ligefrem om Partiforholdene i 1, 12 saaledes, at man havde kunnet skjønne, at der kun vare to Partier. Det havde jo ogsaa været et besynderligt Maskespil af ham at udtrykke sig, som han gjør 3, 4. 5. 22; 4, 6, dersom det Hele havde reduceret sig til en Strid mellem kun tvende Retninger. — Forøvrigt komme vi tilbage til Baurs Theori siden.

Kunne vi saaledes ikke hylde Baurs Hypothese, saa turde det dog hænde, at han forsaavidt har Ret, som han benegter en Firdeling for Partiernes Vedkommende. Dette nøder os imidlertid til at gaa nøjere ind paa en positiv Undersøgelse af Stedet.

Nøjere Betragtning af vedkommende Skriftsteder.

Naar vi tage for os til Behandling det Spørgsmaal, om en bestemt Firdeling har fundet Sted med Hensyn til hine korinthiske Menigheder eller ikke, da maa der først og fremst undersøges, om den Beretning om Partivæsenet, som Paulus 1, 12 appellerer til, kan formodes at give et tro og korrekt Billede af de virkelige Forholde i Korinth. Paulus havde ikke selv iagttaget Partistriden med egne Øjne. Han havde sin Kundskab derom fra Andre. Have nu disse Personer i sin Meddelelse til Paulus fremstillet Forholdet saaledes, at man af deres Meddelelse kunde faa det rette og fuldstændige Indtryk? Nu kan man vist ikke betvivle, at Meddelerne vilde tale Sandhed; men dermed er det jo slet ikke nok. For det Første have nu enkelte For-

ha

Re

de

Ma

fra

ler

til

H

ha

ve

eft

an

R

hv

G

de

m

at

Cl

pa

ne

A

H

V

li

er

m

Pa

16

V.

fō

ik

OR

tolkere ment, at de tre første Partinavne ikke maatte tages efter Ordene. Saaledes siger allerede Chrysostomus: "καί τοιγε ούδέ περὶ ξαυτοῦ, ούδέ περὶ Πέτρου, ούδέ περὶ Απολλώ έλεγον άλλα δείπνυσιν, ὅτι εἰ ἐν τόυτοις έπερείδεο θαι ου χρή, πολλώ μαλλον ετέροις". Flere Nyere, f. Ex. Michaëlis, Einl. in die göttl. Schriften des N. Test.s har delt denne Anskuelse. Man har stettet den paa de Ord: ταῦτα δέ άδελφοι μετεσχημάτισα εἰς έμαυτον καὶ 'Απολλώ δὶ ὑμᾶς (4, 6), og refereret ταῦτα til alt det Foregaaende indbegrebet 1, 12, hvoraf man har sluttet, at Paulus i 1, 12 kun har villet give en exemplificerende Udmaling af Partistillingen. Det har altsaa været lutter fingerede Navne (μετεσχημάτισα). - Skulde nu denne Anskuelse være rigtig, da vilde jo ikke Meddeleren i 1, 12 give en i det Enkelte tro Forestilling om Partistillingen. Nu er vistnok denne Fortolkning forladt. ταῦτα refererer sig sandsynligvis kun til det fra 3, 5 af om Partibevægelsen Sagte. Fortolkningen strander ogsaa derpaa, at Paulus 4, 6 siger έμαυτον og έν ήμιν μάθητε. Han maatte have talt i 3dje Person 10). Heraf sees, at disse Navne ikke ere fingerede. Det kunde dog alligevel tænkes, at Relationen i 1, 12 ikke gav noget korrekt Billede. Vi skulle se hvorledes,

Paulus har faaet sin Kundskab fra of $X\lambda\delta\eta_5$ (v. 11). Hvem denne Chloë har været, er os ikke bekjendt. Hun maa sandsynligvis have været en Christinde, om fra Korinth eller fra Efesus, som Nogle mene, kan være ligegyldigt. Af større Interesse kunde det være at komme efter, i hvilket Forhold of $X\lambda\delta\eta_5$ stode til denne Kvinde, ligesom ogsaa, hvad der

¹⁰⁾ Han maatte have sagt εἰς Παύλον και Απολλῶ og ἐν αὐτοις. Thi var det kun Navnet, ikke Personen det gjaldt, saa kunde han ikke i 4, 6 have talt anderledes end han gjör i 3, 5. 22, hvor han siger Παύλος istedetfor ἐγω; μετασχηματίζειν maa her betyde "at udpræge det i og for sig Almindelige i en konkret Skikkelse" (Meyer).

har bevirket deres Afrejse fra Korinth til Efesus. Har deres Rejse været foranlediget af udvortes Omstændigheder, da kan det lettere tænkes, at de ikke netop have lagt synderlig Mærke til Striden. Anderledes, hvis de netop vare afsendte fra Korinth for at give Paulus Besked. Dette Sidste er imidlertid aldeles usandsynligt. Af v. 11 sees, at Paulus ganske tilfældigvis har kommet til at faa denne Besked af of Xhóns 11). Hvilke have nu disse Personer været? Det er klart, at de have været Christne. Om de have været Chloës Børn, Slaver eller Beboere af hendes Hus, er neppe muligt at komme efter. Det Eneste, som vi med nogen Sandsynlighed tør antage, er, at de ikke have spilt nogen fremragende Rolle, da jo Paulus ellers maatte have nævnt deres Navne, hvilket er hans Sædvane. Har nu dette bevirket, at de paa Grund af sin underordnede Stilling ikke have kunnet iagttage de korinthiske Forholde paa den rette Maade? Dette Spergsmaal er saare vigtigt. Et Blik paa Brevet i det Hele viser, at Paulus maa have faaet ganske god Besked af dem. Som Christne have de maattet interessere sig for Alt, hvad der passerede i deres Menighed. Imidlertid tør det vel hænde, at netop deres underordnede Stilling har bevirket, at Et og Andet undgik deres Blik, som Andre vilde have kunnet se. Hovedsagen er imidlertid den, at Striden endnu var saa ny i Korinth, at det ikke havde været muligt for Nogen at give fuldstændig Besked. Alt var endnu i Gjæring og havde ikke antaget faste Former. Om end Paulus af sine Hjemmelsmænd kunde faa

¹¹⁾ Overbringerne af det 7, 1 omtalte Brev fra Korinthierne til Paulus kunne umuligt have været οἱ Χλόης, men sandsynligvis de 16, 17 omtalte i Efesus sig endnu opholdende Korinthiere, som efter v. 12 vare komne til Paulus. De vare afsendte fra Korinth med Brevet för οἱ Χλόης. Striden var altsaa saa ny, at hine Overbringere enten ikke vidste noget om den, eller ialfald ikke fandt det værdt at tale om den til Paulus.

Meget og Mangt at vide, saa viser det sig dog af endel Smaatræk, at disse ikke havde kunnet give ham fyldestgjørende Besked om Alt. Foruden det Nævnte, at de 16, 17 Omtalte ingen Besked havde givet om Striden, saa at den altsaa har været ganske ny og sandsynligvis uden fast Form, kan endnu Følgende mærkes:

t

7

€

I

8

ł

]

Først skulle vi mærke, at Paulus synes med Flid at ville gjengive Meddelelsen i den samme Form, hvori han selv har faaet den. Han siger ikke (v. 12): "Jeg mener det, at I have delt Eder i Partier, saa at Nogle kalde sig efter mig, Andre efter Apollo o. s. v.", men han refererer, hvad han har hørt af oi Xhons, ganske ordlydende. Det Samme er Tilfældet i 3, 4. Allerede dette leder Tanken hen paa, at Paulus ikke har faaet saa tilfredsstillende Besked, eller rettere, at Forholdene i Korinth selv vare saa uklare og gestaltløse, at de ikke endnu kunde bedømmes rigtigt, at Ingen altsaa endnu med Sikkerhed kunde sige, hvad Vej det vilde tage, eller hvorledes det vilde arte sig. Paulus anser Meddelernes Beretning for ganske rigtig og troværdig. Derfor refererer han den ogsaa. Men paa den anden Side ter han ikke gjengive den anderledes end med de Ord, hvori den er bleven ham bragt, fordi hverken han eller Meddelerne turde driste sig til af disse ydre Kjendsgjerninger, nemlig de nævnte Partiraab, at slutte til noget bestemt angaaende Stridens indre Dimensioner. Det er da meget muligt, at disse fire Partiraab betegnede fire forskjellige Partier, men atter ligesaa muligt, at de ikke betegnede netop fire. Disse fire Raab have afvexlende lydt i Menigheden, og om end of Xhons i Almindelighed har kunnet sige, hvad der skulde forstaaes ved hine Raab, hvad der tilsigtedes med dem, saa var det derfor ikke sagt, at de under Forholdenes Uklarhed kunde afgjøre, hvormange og hvilke der netop sluttede sig sammen om et Løsen, om der maaske ikke gaves flere Partier, som havde et fælles

Raab, eller omvendt, at et og samme Parti vexelvis brugte to eller flere forskjellige Løsener.

Ogsaa et andet Træk kan anføres, nemlig Ordene μέρος τι πιστεύω i 11, 18. At den Efterretning om σχίσματα i Menigheden, som han her omtaler, ikke havde anden Kilde end hine fra Chloé, kan neppe betvivles (ἀπούω). De nævnte Ord vise, at οί Χλόης ikke kunne have givet ham fuldstændig Besked. Han fæster nok Lid til deres Beretning, men denne selv har været noget usikker, atter sandsynligvis paa Grund af Sagens Nyhed. Han er derfor uvis om, hvor stor Udstrækning Splittelsen har vundet hos dem.

Ogsaa 1, 13 ff. kan anføres. Ordene ere vistnok ikke saa ganske klare, og det er muligt, at jeg her ser fejl; men det Indtryk, jeg faar af dette Sted, vil jeg dog meddele. Af v. 16. 17 fremgaar, at Paulus ialfald maa have formodet, at flere af dem, der raabte paa sit Forhold til Paulus, Apollos o. s. v. (v. 12), fandt en Anleduing eller en Grund til at udvælge denne eller hin til deres Fører eller Mester deri, at han netop havde døbt dem. Nu ser man, at Paulus i disse Vers har besindet sig paa, hvem han har døbt. Først erindrer han kun Crispus og Gajus (v. 14). Nu tror han at kunne sige, at han ikke har døbt Flere. Hvad er Grunden til, at han saaledes tænker sig om og opregner dem, han saaledes har debt? Dersom of Xhons havde givet ham fuldstændig Besked om, hvem de Personer vare, som kaldte sig Paulinere, som raabte ήμεῖς Παυλόυ, - eller hvad det var for ydre Omstændigheder, som bevirkede deres Tilslutning til Paulus, da havde jo hin Eftertænkning af Paulus været overfledig. Enten maatte of Xhons have kunnet berette ham, at Foranledningen havde været en anden end Daaben, og da havde Paulus vel ikke berørt Daaben, eller de kunde berette, at Daaben netop var Grunden, og da kunde Paulus have udtalt sig med langt større Sikkerhed om dette Punkt. Det

har

me

fire

næ

do

an

He

ma

en

vi

en

V

en éy

sa

ne A

de

In

B

st

h

m

K

m

fo

er jo ogsaa klart, at, hvis det virkelig havde været Daaben, som havde foranlediget Striden, da maatte Paulus ogsaa været næsten lige klog med denne Oplysning, saasom han jo havde døbt saa Faa. De Nævnte i v. 14—16 kunde dog umuligt have været hans eneste erklærede Tilhængere. Af 16, 15 se vi, at Stephanæ Hus netop vare blandt dem, som vare komne til ham fra Korinth. Han kan saaledes i 1, 14 ff. ikke have tænkt, at netop de der Nævnte udgjorde hans Tilhængere, eller Kjernen af dem. Hvorom Alting er, Paulus syntes slet ikke at have faaet nogen tilfredsstillende Besked om de Personers Navne eller fælles ydre Mærke, som havde udvalgt sig hans Person til deres Orakel.

Vi tør da antage Følgende: Den hele Strid var saa nylig begyndt, Alt var saa gjærende og ubestemt, at of Χλόης nok havde kunnet give Paulus tilstrækkelig Besked om, hvilke indre Forskjelligheder der have fundet Sted mellem Retningerne, men kun halvt og usikkert oplyse, hvilke Personer der have erklæret sig for hin, hvilke for denne Lærer, fremdeles hvilke ydre Foranledninger der have fremkaldt Splittelsen, om Daaben e. L., endvidere hvorvidt Retningerne have sondret sig som Partier eller ikke. Paulus synes ogsaa at have maattet skjønne saameget, at bestemte Splittelser endnu ikke have fundet Sted. De kom jo endnu sammen paa eet Sted (11, 20). Paulus bruger jo endnu Udtrykket ἕριδες om deres Stridigheder, et Ord, som jo kun betyder Kiv, Disputer, og endnu ikke involverer nogen ydre bestemt Splittelse (1, 11).

Meget sandsynligt er det derfor, at 1; 12 ikke giver noget adækvat Billede af Menighedstilstanden, af Striden i Korinth, forsaavidt sammes sande Natur angaar, m. a. O. det er sandsynligt, at de her opregnede fire Partiraab slet ikke — hvad nok efter Ordlyden kunde synes troligt — svare netop til fire lignende Partier eller Retninger. Det er muligt, at Paulus ikke har opregnet alle de Partiraab, som

han har hørt af oi Χλόης. I 3, 4 nævner han saaledes ikke mere end to. Det er fremdeles muligt, at of Χλόης selv ikke havde kunnet opregne eller erindre flere end netop de fire. Ligesaa er det muligt, at, om end Meddelerne ikke have nævnt mere end de fire og der heller ikke have været flere, dog disse fire ikke maa opfattes som fire Retningers forskjellige Løsener, men at der har været færre Retninger, hvoraf en enkelt i forskjellige Relationer har brugt snart et, snart et andet Løsen, at f. Ex. de selvsamme Personer kunde i en Henseende bekjende sig at være Paulus', i en anden kalde sig Apollos', Christus' e. L. Alt dette er jo nu muligt, og vi maa derfor give Rum for andre Muligheder, andre Alternativer, end de af Rückert opstillede.

Staar nu Sagen saa, da kunne vi maaske gaa et Skridt videre og antage, at Paulus ikke har faaet Mere at vide om enkelte af disse Raab, end hvad han saaledes selv meddeler 1, 12 ff. Dette vilde da have tilfølge for Christuspartiets Vedkommende, at han ikke har anden Kundskab om dette end den, som han selv var istand til at uddrage af Ordene ένω δέ Χριστού. Dette gjælder dog kun under den Forudsætning, at disse Partier nylig have dukket op. Det var nemlig da muligt, at Beretterne ikke kunde have iagttaget Andet end dette, at Nogle havde kaldt sig saaledes, uden at det endnu var blevet dem bekjendt, hvorfor de gjorde det. Imidlertid maa jo dette kun gjælde første Brev. I andet Brev kan man ikke antage, at Paulus ikke har vidst fuldstændig Besked. Et Parti med et saa paafaldende Navn maatte nødvendigvis have vakt hans Opmærksomhed, og han har da vist ikke forsømt af Titus, og maaske ogsaa af Timotheus, hvis denne i Mellemtiden virkelig har været i Korinth, at faa Oplysning om Partiet. Jeg siger, at dette er muligt, men holder det ved nærmere Betragtning dog neppe for sandsynligt. Have of Χλόης kunnet give Besked om

hv

ell

af

væ

af

Br

Fo

sar

SOI

ko

sti

tid

Gr

væ

nin

ku

ble

de

Sa

de

de

Cl

ud

va

Pa

De

bil

Me Pa

be

na

ge

An

Partiets Existents, da maa de vel have vidst lidt Mere om det, og, hvad der især bør mærkes, Paulus havde vel neppe villet gjengive Meddelernes Udsagn for dette Parties Vedkommende, dersom de intet Andet havde kunnet berette om Partiet, thi han maatte jo ellers let tænke sig, at de havde misforstaaet dem, der havde ført et saadant Ord. Imidlertid ligger en anden beslægtet Anskuelse nær, og det er den, at det Væsentlige, som kunde siges om selve Christuspartiet er sagt med selve Navnet, saa at hvad Paulus har kunnet tænke sig, da han hørte, at Nogle havde brugt Løsenet $\mathring{\eta}\mu\tilde{e}\tilde{i}s$ $X\rho\imath\sigma\tau\acute{o}v$, fik sin Stadfæstelse i de nærmere Beretninger om Partiet af hine første Meddelere selv, saavelsom af senere Meddelere (Titus, Timotheus).

Skulde dette Sidste have sin Rigtighed, da indeholder Løsenet ἐγώ Χριστοῦ intetsomhelst Nyt, hvad Tanken selv angaar. Der ligger intet Saadant i det, som i Løsenet ἐγώ Παυλόυ. I ἐγὼ Χριστοῦ maa altsaa kun været udtrykt et Forhold, som tidligere har været tænkt eller nævnt, men som nu ved denne Lejlighed kun har faaet et eget Eftertryk eller en ny Anvendelse. Vi skulle nu se, hvorledes denne Anskuelse har Meget for sig og tillige, hvorledes den nærmere er at forklare.

I Løsenet ἐγώ Χριστοῦ ligger nemlig Eftertrykket ikke, som i de tidligere Løsener, paa Navneordet, som naar de Andre sagde: ἐγώ Παυλού, ἐγώ ᾿Απολλώ, men Eftertrykket ligger paa begge Ord: Ἐγώ Χριστοῦ. Christuspartiet har ikke været et fjerde Parti, men Løsenet ἐγὼ Χριστοῦ har været et af en enkelt eller maaske alle de andre Partier ved Siden af det speciellere Løsen, ἐγὼ Παυλου o. s. v., benyttet, med hvilket det eller de have villet udtrykke sit Fortrin fremfor de andre Partier, eller ialfald udtale,

hvad Tendents og Tanke der skal ligge i det speciellere Løsen, ένω Παυλού o. s. v. Denne Opfattelse af Stedet, som jeg nu vil søge at begrunde, har, som jeg ser, været - ialfald i det Væsentlige overensstemmende - fremsat af Räbiger (Kritische Untersuch. über d. Inhalt d. beiden Briefe an d. Korinth 1847) 12). Naar Meyer anser denne Fortolkning for en exegetisk Umulighed, saa kan dette være sandt nok, dersom vi tør lægge den Forudsætning til Grund, som Meyer gjør. Meyer tror nemlig i 1, 12 at have en korrekt, med Kritik opfattet og gjengiven Relation af Partistillingen i Korinth. Men denne Forudsætning er nu, som tidligere vist, aldeles ubegrundet, ja der var overvejende Grunde til at tro om of Xhons, at de gave en vistnok troværdig, naiv, men derhos overfladisk og ufuldstændig Beretning, som maatte prøves og sigtes, for at det sande Billede kunde komme ud deraf. De have meddelt, hvad der saaledes blev sagt, snart af denne, snart af hin, eftersom det randt dem ihu, uden at de lagde nogen Vegt paa at fremstille Sagen saa, at der netop var fire Partier. Heller ikke lode de sig anfægte deraf, at de paa denne Maade kunde vække den Misforstaaelse, at der skulde være fire Partier, og at Christuspartiet var et fra de andre forskjelligt Parti. De udlod sig heller ikke om, hvilke eller hvor mange Partier der vare, men fortalte kun, hvad de havde hørt af saadanne Partiraab, Løsener, snart fra den ene, snart fra den anden. De, som raabte ημεῖς Χριστοῦ, have altsaa dermed ikke

¹³⁾ Räbigers Skrift har jeg ikke kunnet opdrive. Paa Universitetsbibliotheket findes det ikke. Hvad jeg ved derom, har jeg fundet hos Meyer, Komment. f. 1861 S. 23; κέγω δέ Χριστου sey die den drei Partheien gemeinsame Aüsserung, so dass sich zwar Alle zu Christo bekannt, der Streit aber eben darin bestanden habe, dass sie die Theilnahme an Christo von verschiedenen Lehreren abhängig machten, dass die Einen meinten, sie hätten, insofern sie gerade diesen Lehrer angehörten, den ächten und wahren, einen besseren Christus als die Anderen".

opfundet nogetsomhelst Løsen, men kun brugt et rimeligvis tidligere vel kjendt Løsen, som allerede Paulus flere Gange sandsynligvis har anvendt paa sig og sine Troesfæller (3, 23; Gal. 3, 29), et Løsen, hvis Betydning Paulus derfor strax maatte forstaa, idet det blev nævnt.

Nu skulle vi se, hvilke Grunde der stette denne Opfattelse.

1. En, som det synes mig, temmelig vegtig Grund er allerede følgende: Strax efter Ordene έγω δέ Χριστοῦ komme de Ord Μεμέρισται ὁ Χριστός(;). At der mellem Χριστού i V. 12 og Χριστός i V. 13 maa finde en vis indre Korrespondents Sted ter neppe betvivles. Talen vilde ellers blive stødende. Det er bekjendt, at naar der i Prosa forekommer tvende Rim temmelig nær hinanden, klinger det ilde, da man er vant til at se en vis Korrespondents mellem Rim, som dog her, hvor det er Prosa, ikke skal finde Sted. Noget Lignende vilde finde Sted, dersom Χριστού - Χριστός ikke havde noget med hinanden at skaffe, ingen fælles Betydning eller Tankeretning havde. Dette bestyrkes end mere derved, at Παύλου v. 13 aabenbart korresponderer med v. 12. Skulde nu έγω δέ Χριστοῦ (v. 12) være tænkt som et Løsen af et fra de andre Partier adskilt fjerde Parti, da blev μεμέρισται (v. 13) ganske uforstaaeligt. Christus kunde jo ikke siges at være delt da, naar et enkelt (fjerde) Parti tog ham for sig alene og lod de andre beholde Paulus, Apollos, Kephas. De, som antage, at Christuspartiet har været et adskilt fjerde Parti, maa nødvendigvis tage Χριστός i v. 13 i en anden Betydning end Χριστοῦ v. 12. Meyer synes ikke at have følt denne Vanskelighed. Derimod have de gjort det, som have forstaaet Χριστός om corpus Christi mysticum o: Kirken (Estius, Olshausen). Ligesaa har Osiander mærket, at man vilde glide over i en ny Betydning. Han siger nemlig (Komment. 1847.

vis

ge

3;

ax

p-

er

ne

v

e-

ve

er

an

m

et

ce

ng

d,

le

et

rı

ıt

g

В,

e

n

lt

3,

S. 69): "Vers 13 schlägt die Vielheit und den Zwiespalt der Partheien mit der Idee der Einheit und Untheilbarkeit Christi und seines Rechts an die Gemeinde darnieder". Han maa altsaa tage et nyt Begreb "und seines Rechts", som ikke ligger i v. 12, til. Saadant vilde være ganske rigtigt, medens det bliver temmelig taaget ved Meyers Fortolkning. Altsaa: Skal Χριστός v. 13 gjenoptage Χριστού v. 12, da maa man ikke glide ud af Betydningen, og da kan der ved έγω δέ Χριστου umuligt være sigtet til noget fra de øvrige adskilt fjerde Parti, men Løsenet maa have været fælles for alle Partier. Først da bliver der Mening og Sammenhæng deri. Naar Alle saaledes brugte Christusnavnet, Christusløsenet (ἐγω Χριστοῦ) som Underlag for en Splittelse i forskjellige enkelte Partier (ἐγω Παυλου μ. τ. λ.) da delte de jo netop Christus mellem sig i adskilte Partier, istedetfor at de kunde have beholdt ham hel. sponderer da Μεμέρισται ο Χριστος med έγω δέ Χριστού, ligesom μη Παύλος κ. τ. λ. med Εγώ μεν είμι Παύλου, hvorved det Hele bliver simpelt og naturligt. Ogsaa Menéρισται κ. τ. λ. er et Spørgsmaal ligt det følgende. At Paulus ikke har sagt un foran, kommer vel deraf, at vi isaafald fik tre Lyd un efter hverandre, hvilket vilde klinge ilde. Dersom o Xproros ikke gjenoptog den ved Xprorov vakte Forestilling, men udtrykte en ny, da vilde Læserne have havt Vanskelighed for at opfatte de Ord: Μεμέρισται ὁ Χριστός, thi paa hvilken Grund kunde de stette sin Mening, at Xpiστός betegnede ikke den himmelske Person og Herre selv, men hans Værk, hans Skabning, Menigheden? Anderledes derimod, naar o Xpioros betegner det Samme som Xpiorov, thi da var det jo den samme Forestilling, hvorved han

Jeg har tidligere i Afhandlingen ytret, at Ebrards Hypothese strander paa denne Korrespondents mellem ὁ Χριστὸς og Χριστοῦ. Vi have nu seet dette stadfæstet, men vi se tillige, at alle Hypotheser, som hvile paa den Forudsætning, at Christuspartiet var et fra de andre adskilt fjerde Parti – efter begge Rückerts Alternativer – ikke kunne staa sig. Kun Räbiger har været inde paa det Rette, Endnu er det dog uklart, hvilken Tendents disse Partier have havt ved at bruge Løsenet ἡμεῖς Χριστοῦ mod hverandre, ligesom det jo heller ikke er afgjort, hvorvidt Partierne en keltvis, Paulus' mod Apollos', dennes mod Kephas' o. s. v. have brugt Løsenet, eller hvorvidt to Partier have brugt det samme mod et tredje. Herom i det Følgende, da 1, 12 intet Vink giver i saa Henseende.

2. Vi have lejlighedsvis dvælet ved 3, 23 og 2 Kor. 10, 7 og sagt, at der i ingen af disse Steder kan ligge nogen Polemik mod et bestemt Christus parti. Vi skulle nærmere betragte dette.

Tanken i 3, 21 ff. var jo den, at Paulus vilde vende Korinthiernes Sind bort fra hin falske Forgudelse af, Henseen paa Mennesker, menneskelige Lærere, som om de vare i disse Læreres Vold, maatte lystre deres Indfald. Tvertimod stod Menigheden over alle Lærere, ligesom over alt Andet i Verden, det være Ondt eller Godt, hvilket Altsammen nolens volens maatte tjene Menigheden til Bedste. Menigheden henhørte kun under Christus og denne under Gud.

Vi spørge nu: Indeholder v. 23 en Polemik mod de 1, 12 Nævnte, som brugte Løsenet ἡμεῖς Χριστοῦ, eller kun en Allusion, eller maaske end ikke dette Sidste?

At Ordene v. 23 ingen Polemik indeholde, tror jeg maa ansees for sikkert. Paulus kan jo umuligt ifølge den hele Sammenhæng have villet bebrejdet Nogen, at han holdt sig til Christus. Hvad han har bebrejdet, er kun at de holdt sig til Mennesker (v. 21 f.). At de holdt sig til Christus, vilde da geraade dem til Ros. Thi ved at holde sig til ham,

t

0

holdt de sig jo til Gud selv (v. 23). Det var dog muligt, at der kunde ligge en Polemik i Ordene, dersom sidste Led havde lydt αλλα Χριστός Θεοῦ istedetfor Χριστος δέ Θεοῦ. Da havde Tanken været denne: "I regne Eder for Christi" Vel nok. I gjøre Ret. Men da maa I ogsaa erindre, at Christus er Guds". I dette Tilfælde vilde Stedet netop vise, at Christuspartiet ikke var et fjerde, særskilt Parti, men omfattede Alle; thi ὑμεῖς omfatter jo alle i v, 22. (ὑμεῖς gjentager aabenbart $\dot{v}\mu\tilde{\omega}\nu$). Stedet vilde isaafald støtte vor Hypothese. Imidlertid tør vi ikke antage dette. Der ligger ingen Polemik i Stedet. Tilføjelsen Χριστός δέ Θεοῦ, hvor δέ betyder det Samme, som det foregaaende δέ, skal kun vise, hvorfor 13) det at tilhøre Christus er noget ganske Andet end at tilhøre Mennesker, hvorfor der kan blive Tale om en Underordning junder Christus, medens en anden ikke er mulig i Forhold til andre Ting. Christus er nemlig Guds. Ved at henhøre under ham, henhøre vi lige under Gud selv. Ordene i v. 23 falde saa jævne og utilspidsede, at man kan se, at Paulus slet ikke har villet polemisere eller tænkt sig nogen Modsigelse her. Derimod ligger der mere Pointering i de foregaaende Vers, saasom i det gjentagne πάντα ύμῶν ἐστιν. Her er Polemik, men ikke i sidste Vers, ligesaalidt som i 11, 3, hvor man - rigtignok i en ganske anden Anvendelse - har væsentligt den samme Tanke.

En Allusion til 1, 12 er derimod højst sandsynlig i v. 23. I v. 22 har nemlig Apostelen nævnt alle de tre første

¹³⁾ At der nu ikke staar Χριστός γάρ Θεοῦ kommer deraf, at förste Led Ύμεῖς δέ Χριστοῦ ikke er en Opfordring, han giver dem, men som tidligere antydet, en Underretning med skjult Opfordring. Han giver kun en Rangordning tilbedste, nederst πάντα (v. 22, Læreren og alt det Övrige), lidt höjere Ύμεῖς, saa Χριστός, saa Θεος. Et γάρ vilde have forstyrret denne Sammenhæng. Naar Menigheden havde fattet denne Rangordning og sin egen Plads i samme, da vidste de, hvorledes de skulde forholde sig, for ikke at nedværdige sig. Derfor ligger der en Opfordring, men kun en indirekte i disse Vers.

Partihoveders Navne og det i samme Orden som i 1, 12. Naar han nu v. 23 nævner Χριστοῦ, kunne vi da tænke os, at dette fjerde Navn er anført uden Hentydning paa det fierde Lesen i 1, 12 ἐγω δέ Χριστοῦ? Neppe, Men i dette Tilfælde kan han umuligt have tænkt sig disse Christinere som et Parti, thi et Parti, en Sekt vilde han ikke have skjænket sit Bifald; han vilde ikke saaledes have adopteret deres Partiraab. Heraf se vi da for det Første, at Christuspartiet ikke kan have været et fjerde, afsondret Parti. Men komme vi da ikke ind paa den af Pott opstillede Hypothese, at disse Christinere have været anerkjendte af Paulus selv? Det er ganske rigtigt, at 'Tueis er en Tiltale til Alle, baade Paulinerne og de Andre, ligesaa er det rigtigt, at Paulus her udtaler sin Enighed i den Tanke: Jeg tilherer Christus. Men hermed er det ikke sagt, at Paulus har billiget Brugen af dette ένω δέ Χριστού, og mellem Tanken og Brugen kan der ligge en væsentlig Forskjel.

Der falder na et nyt Lys over Sagen. Løsenet ένω δέ Χοιστού har ikke været brugt som et Partiraab i og for sig, saa at ethvert Parti, der brugte det, havde villet gjøre Christusforholdet til et Monopol for sig og udelukke Andre fra det. Saadant var nu allerede i sig selv altfor slemt. Paulus maatte da her eller andetsteds kraftig opponeret mod et saa intolerant Væsen; og det havde tillige været utænkeligt, at Menigheden havde holdt sammen saameget, som den dog gjorde. Hvis dette har været Räbigers Tanke, hvilket jeg ikke har kunnet komme efter, da kan jeg ikke være enig med ham. Derimod har den Ene brugt Christusnavnet mod den Anden som et Fundament for visse Rettigheder, hvilke den Anden ikke har villet indrømme ham, eller for visse Forpligtelser, hvilke den Anden har troet at kunne fritage ham for. Jeg vil til Exempel tænke mig Følgende: En har sagt til en Anden:

e

1

"Hvorfor er du saa ængstelig for at deltage i disse hedenske Maaltider? Du hænger dig altsaa endnu fast ved den gamle Lov. Se derimod paa mig. Jeg bryder mig ikke om Loven. Ένω δέ Χριστου. Christus har frigjort mig. Πάντα μοι εξεστιν". En Anden kan derimod have sagt, naar man vilde forlede ham til en i hans Mening utilladelig Frihed: "Nej, jeg ter det ikke. Ένω δέ Χριστοῦ. Christus har ikke tilladt Saadant". Jeg nævner dette endnu kun exempelvis. Det er jo muligt, at ikke netop dette, men andet Lignende har fundet Sted. Saameget se vi dog, at Fejlen kan have ligget ikke i selve Navnet, men i dets Brug. Den Ene har ikke ved sit Raab έγω δέ Χριστοῦ villet gjøre den Anden dette Navn stridigt. Paulus havde da v. 23 maattet sagt Τμεῖς παντες δέ Χριστοῦ for at vise, at ingen Enkelt havde Lov til at udelukke Andre fra dette Navn. De havde derimod misbrugt dette Christennavn for dermed at stette sine forskjellige Partiinteresser. Holder det foregaaende Exempel Stik, saa har altsaa et frisindet Parti, maaske Paulinere og Apolloniere paa den ene Side, paaberaabt sig den ved Christus vundne Frihed og, naar det andet Parti vilde tvinge det til visse Indskrænkninger, raabt ήμεῖς Χριστοῦ, οὐ τοῦ νόμου. Et andet, mere pietistisk Parti, maaske Petrinerne, har, naar man vilde overtale dem til at ligne disse Frisindede, maaske sagt ήμεις Χριστού, ου της αμαρτιάς. Ihvorvel den strenge Konsekvents af saadan Tale maatte lede til, at den Ene negtede den Anden Retten til at bære Christennavnet, saa følger deraf ikke, at disse endnu - man erindre, hvor ny Striden var - havde drevet det til en saadan Konsekvents. Enhver raabte for sin Person: Jeg er en Christen, kan derfor gjøre eller ikke gjøre dette eller hint. Hvorledes det er fat med dig, bliver din egen Sag.

3. Hvis ἐγω δέ Χριστοῦ var Løsenet for et særeget Parti, altsaa et selvopfundet, nyt Løsen i den Betydning,

i

1

hvori det af nævnte Parti blev taget, - istedetfor at det har været et gammelt, bekjendt Løsen, anvendt af tidligere Christne, af Paulus selv, og nu af alle korinthiske Partier; da var det uforklarligt, at Paulus ikke et eneste Sted har villet korrigere deres Bevidsthed med Hensyn til denne Christus, hvem man saaledes vilde gjøre til et Partihoved. Efter begge Rückerts Alternativer maa Nogle i Menigheden have næret skjæve Forestillinger om Christi Person eller soteriologiske Betydning og Gjerning. De, som vilde, at Partiet skulde stille sig ved Siden af de Andre, maa jo have troet om det, at det ansaa Christus for et blot Menneske eller temmelig nær dette. De, som mente, at Partiet havde stillet sig over alle de Andre, maa i ethvert Tilfælde slutte, at det ikke havde tænkt sig Christus som den Universelle, Alt Omfattende, som den, der rummer alle Mangfoldigheder, Brydninger i sig. Men intetsteds har Paulus søgt at klare eller udvide Menighedens Christusbevidsthed i saa Henseende. Lader os komme ihu, med hvilken Omhu og Betoning han i andre Breve fremdrager deslige christologiske Momenter. Saaledes i Ef. 1, 3 ff.; 2, 13 ff.; Phil. 2, 5 ff.; Kol. 1, 13 ff.: 2, 8 ff. I Korinthierbrevene forekommer derimod intet Saadant. I 1 Kor. 1, 5 takker han Gud, fordi de vare blevne rige èv παντί λογω και πάση γνώσει, og det lader ikke til, at der har manglet dem noget Væsentligt i den rette Indsigt i Christi Person og Verk. Han nævner vel hyppigt Christus, men hvad han siger om ham, er altid det vel Bekjendte, som han kun bringer i deres Erindring for visse praktiske Øjemeds Skyld. Kun Kap. 15 er en Undtagelse, men det vedkommer jo ikke dette Spergsmaal. Dette kan nu kun forklares, naar man, som her er gjort, antager, at de, som havde dette Løsen ένω Χριστοῦ, ikke udgjorde et særskilt Parti, hvor Lesenet i sig selv angaar det Skjæve eller Falske i Partiet, men at de bestode af alle Slags Christne i Korinth, at derfor Løsenet

ır

e

r

e

1.

n

r

9

e

9

ikke i sig selv angaar noget Falskt, eftersom det nemlig var et gammelt, tidligere af alle Christne i fuldkommen god Mening brugt Udtryk, men kun blev noget Misligt i sin Anvendelse. Der laa ingen falsk elles uklar Forestilling om Christus til Grund for Løsenet. Derimod laa det Mislige deri, at man brugte det ellers rigtigt opfattede Christusnavn til Vehikel for visse praktiske Utilbørligheder, og det er mod disse, at Paulus stadigt polemiserer.

4. Værd at omtale er fremdeles den Omstændighed, at Clemens Romanus i sit 1ste Brev Kap. 47 kun nævner Paulus, Apollos og Kephas, men ikke Christus i Forbindelse med sine Bemærkninger om Partistriden. Der kan være et Spørgsmaal, om Clemens kun har havt 3, 22 for Oje og saaledes er kommen til ikke at nævne Christus, eller han har holdt sig til 1, 12, men da enten glemt at tage Christus med, eller oversprunget ham, fordi han har vidst, at ένω δέ Χριστοῦ ikke har været noget egentligt Partiraab. Udtrykkene 7 πρώτον ύμιν έν αρχή του ευαγγελίου εγραφεν; synes nu analogt med Phil. 4, 15 at betyde: Hvad var det, han skrev til Eder først, da I nylig vare blevne Christne? saa at Ordene ἐν ἀρχη τ. ἐ. ikke kunne betyde: i Begyndelsen af Brevet (o: hans evangeliske Brev til dem). Men πρώτον tilkjendegiver dog, at der maa være sigtet til 1, 12. Dette er jo ogsaa det Første, som Brevet indeholder af Formaning. At han skulde have glemt at nævne Christus, er jo nok, som Meyer siger, muligt; men det er dog paafaldende, at han ikke ogsaa har taget det fjerde Parti med, hvis et saadant virkelig gaves. Den Bredde og Omstændelighed i Forbindelse med den store Ro og Besindighed, hvormed Clemens skriver, gjør det lidet sandsynligt, at han skulde have glemt at medtage Christuspartiet, hvis det havde existeret.

Løsenet ἐγω δέ Χριστοῦ har altsaa ikke egentlig været et enkelt Partis Raab, men har kun været brugt som

hv

tis

v a

Cl

af

art

1,

ud

Ar

At

ko

ut

sig

pal

Ma

de

2 F

sor

ind De

ha

see

par

On

veg ha:

jo

St

ha

Ti

Vehikel for visse Partiinteresser. Saaledes som Ordene falde i 1, 12, ser det vistnok ud, som om det var et af et særskilt Parti brugt Løsen, men vi skulle erindre, at Paulus kun citerer Ytringer af of Xhons uden at underkaste disse en nøjere Prøvelse. Saameget er imidlertid klart, at Meddelerne maa have hert dette Raab hæve sig ved forskjellige Lejligheder og i nær Forbindelse med de andre Raab ève Παυλου &c. At de da have opfattet dette, som oftest i en hidsig, kamplysten Tone udtalte Løsen ogsaa som et Partiraab, laa jo meget nær, selv om det strengt taget ikke henhørte under denne Kategori. Vi skulle imidlertid her erindre det tidligere Anførte, at Paulus selv (v. 11) ikke just siger, at der var opstaaet Partier blandt dem; han bruger kun Ordet Epides, hvilket egentlig betyder Trætter, Disputer (Rom. 13, 13. Gal. 5, 20. 2 Kor. 12, 20. Tit. 3, 9). Han har altsaa givet Rum for den Mulighed, at disse forskjellige Løsener ikke angave ligesaamange forskjellige Partier. Hvad han siger, er kundette, at deslige Raab vare hævede i stridslysten Interesse, og det kan derfor godt hænde, at Meddelerne, of Xhons, ikke have villet fremstille Forholdet som en virkelig Partistrid. De have kun refereret, hvad de have hert og iagttaget. En ukjærlig, trættekjær Aand var indkommeu. Nogle vilde holde sig til Paulus, Andre til Apollos. Disse igjen sloge sig maaske sammen mod en tredje Klasse, som var dem for ængstelig, hvad det ydre Væsen angik. De vilde ikke lade sig binde af disses Indskrænkninger, pukkede paa sit ἐγω Χριστοῦ, som derved blev et Slags Partilesen, som de øvrige; dog ogsaa dette kun, naar Ordet Partiløsen tages i videre Forstand. Raabet kan da have tirret Modstanderne, som mente sig ogsaa at være Christne. De have da ogsaa raabt ἡμεῖς Χριστοῦ. Disputen kan da have gaaet ud paa, hvilken Part med størst Ret bar Christennavnet, eller rettere

hvilken Praxis, hvilken sædelig Skik — thi om det Praktiske, ikke om det Dogmatiske drejede det Helesig — skulde være den retteste at følge for den, som vilde bruge Christennavnet. Dette eller Lignende har været iagttaget af Beretterne, og uden nærmere at skjelne mellem det Uensartede have de fremstillet Forholdet saaledes, som Paulus 1, 12 gjengiver deres Beretning.

Nu skulle vi da se, om vi af Ordets Antydninger kunne udfinde, hvilke de Partiinteresser have været, som have givet Anledning til Løsenet ἐγω δέ Χριστοῦ.

Her vil blandt Andet 2 Kor. 10, 7 maaske kaste et Lys. At Udtrykkene X01070v zivai her paa en eller anden Maade korresponderer med Løsenet i 1 Kor. 1. 12, maa vel ansees utvivlsomt. Hvem brugte nu dette Løsen i 2 Kor. 10, 7 om sig? Det er sandsynligt, at vi her have for os visse Kephaspartiet i 1 Kor. 1, 12 nært staaende Partiførere. De vilde aabenbart gjøre Christennavnet anvendeligt paa sig paa en Maade og i en Forstand, som gjorde det tvivlsomt, hvorvidt de andre Partier fik nogen Ret til at beholde det. At de i 2 Kor. 10, 7 Nævnte have været Petrinere, d. v. s. Saadanne, som satte Kephas og den ældre Apostelkreds over Paulus, er indlysende af den hele Sammenhæng i Kapp. 10, 11 og 12. Det ligger da meget nær at tro, at Pauluspartiet i 1 Kor. 1, 12 har været Gjenstand for Kephaspartiets Udfald i denne Henseende. I hele 1ste Brev ser det imidlertid ud til, at Apollospartiet i visse Henseender har staaet paa Paulinernes Side. Om disse tvende Partier end i enkelte Henseender have afveget fra hinanden, saa er det dog meget sandsynligt, at de have gjort fælles Sag ligeoverfor et Kephasparti. Apollos var jo en aandelig Søn af Paulus. Det store Venskab, som fandt Sted mellem begge, blev jo aldrig brudt. I 3, 6 fremstiller han deres Virksomhed som højst harmonisk. Se ogsaa 16, 12. Tit. 3, 13. Man ved jo, at Apollos var specielt undervist

af Aqvilas og Priscilla (Act. 18, 26), disse Paulus's trofaste Venner og Disciple (Act. 18, 2 ff. Rom. 16, 3. 1 Kor. 16, 19). Hans Opgave som Evangelist betegnes som ensartet med Paulus's (Act. 18, 28, sml. v. 5). Udtrykket διακατηλέγχετο synes at betegne en skarp Optræden mod Jederne og Judaismen. Skulde Luthers Hypothese om Hebræerbrevets Forfattelse af Apollos, der vinder mere og mere Anklang, holde Stik, da røber han sig der som en ægte Antijudaist.

P

F

de

A

m

at

ar

C

ik

st

uc

m

de

de

C

et

si

on

0

da

St

læ

ha

au

E

ha

H

sk

pa

m sa

Det er derfor sandsynligt, at Petrinerne have optraadt polemisk mod Paulinere og Apolloniere under Et. Stadfæster nu den hele Sammenhæng i 2 Kor. 10, 7, sammenlignet med 1 Kor. 3, 23, at der ikke kan have existeret noget særskilt Christus parti, da fremstiller følgende Resultat sig som det sandsynligste.

Der har i den let bevægelige, opvakte Korinthiermenighed meget tidligt existeret Spirer til en Splittelse, som dels kunde være af mere overfladisk, formel Art, en saadan var den mellem Paulinerne og Apollonierne, hvilke mest trættede om sine Læreres ydre Begavelse som Talere og Lærere (ή σοφιά),dels af dybere Natur, den mellem Paulinerne og Apollonierne paa den ene og Petrinerne paa den anden Side. Her er det nu klart af mangehaande Antydninger i første som især i andet Brev og af Analogier fra de øvrige Breve og fra Acta, at Dissentsen maa have angaaet de Christnes Forbindtlighedsforhold til Loven. 1ste Brevs Kap. 8, hvor Afgudsofferne, είδωλοθυτα, omhandles, opklarer denne Sag. Man ser her en friere Retning, som i sin Iver for Lovens og Skikkenes fuldstændige Ophævelse ikke tog i Betænkning at forarge en mere ufri Retning, der vel ikke behever at have paastaaet, at Loven fremdeles i alle Stykker havde Gyldighed og Forbindtlighed, men dog ikke kunde finde sig i, at saaledes med eet Slag det Overleveredes Tid skulde være forbi.

te

)).

ed

70

8-

r-

de

dt

er

bs

lt

et

be

le

en

m

e

et

i

a,

-

е,

r

S

n

d

Forheldt det sig nu saa, at den ene Retning formente i Paulus (og Apollos) at have en Auktoritet for sin Lære og Færd, medens den anden Retning paaberaabte sig Kephas, da laa det meget nær, at de begge gik til en endnu højere Auktoritet, nemlig Christus selv. Hver Retning maa have ment at fuldkomme Christi Vilje paa den bedste Maade ved at følge sin Praxis, idet de paastode, at det ene eller det andet af deres respektive Hoveder, Paulus eller Petrus, stode Christus nærmest. Nu er det vistnok - for at gjentage det ikke rimeligt, at det ene Parti, ialfald saaledes som Sagerne stode, da første Brev blev skrevet, vilde med Bestemthed udelukke det andet Parti fra Delagtighed i Christennavnet, men en saa stor Intolerants var dog en Konsekvents, som de dog endnu ikke havde draget. Paulus ser imidlertid, at de ved saaledes at trættes om Christennavnet havde "delt" Christus mellem sig (1 Kor. 1, 13). Han var ligesom bleven et Tvistens Æble, som de nu vilde komme til at kløve mellem sig, istedetfor at de kunde have beholdt ham hel.

Jeg tænker mig da efter dette, at Sagen kan have hængt omtrent saaledes sammen: Man har trættet om Deltagelse i Offermaaltiderne. Nogle, Paulus' og Apollos' Beundrere have da paaberaabt sig Paulus's Auktoritet for en Frihed i dette Stykke. "Vi holde os nu til Paulus, som udtrykkelig har lært, at Saadant er uden Synd". De Andre, Kephaspartiet, have følt, at de ved blot at stille op Kephas som en Modauktoritet ingen Vej vilde komme og derfor sagt: "Ja holder Eder kun til Paulus. Ham kunne I have misforstaaet, eller han kan have taget fejl. Men vi holde os til Christus selv. Han vil ikke, at vi skulle befatte os med det syndige Hedenskab. 'Ημεῖς τοῦ Χριστοῦ, οὐ της ἀμαρτιας". Pauluspartiet har da følt sig indigneret og svaret paa sin Side: "I mene at have Christus paa Eders Side. Vi tro, at han ligesaameget staar paa vor. Ogsaa vi ere Christi Disciple, og

t

1

I

]

1

i

1

]

(

naar vi kalde os efter Paulus, da staa vi Christus ligesaa nær som I, der kalde Eder efter Kephas. I ville bringe os tilbage under Lovens Trældom, hvorfra Christus har befriet os. 'Ημεῖς τοῦ Χριστοῦ, οὐ τοῦ νομου.

Vi have omtalt, at i Clemensbrevet et "Christusparti" slet ikke nævnes, og at dette tydede hen paa, at der slet ikke har existeret noget særskilt Parti af saadan Art. Alle vilde være Christne, ligesom nu jo baade Katholiker, Lutheranere o. s. v. ville vindicere sig Christennavnet. Men en anden Mærkelighed er den, at Løsenet ἐγω δέ Χριστοῦ synes at maatte være forstummet. Sagen var vel den, at den Splittelsens Spire, som var begyndt at opdukke, ved Paulus's kraftige Optræden blev kvalt i Fødselen. I sit Brevs Kapp. 1 og 2 berømmer Clemens den gode Aand, som i hans Tid havde hersket i Menigheden siden hine i Paulus's Breve omtalte Tvistigheder. Et andet Træk hos Clemens er ogsaa at mærke. I Anledning af de nye Tvistigheder, som vare begyndte i Korinth, sammenligner Clemens hin Tid med Paulus's Tid.

Paa Paulus's Tid var Striden mindre dadelværdig, da de jo dengang holdt sig til, vare Tilhængere af Folk med stor Anseelse (Kap. 47), nemlig Apostle, medens de paa hans Tid lode sig forlede af Mænd med et slet Rygte og et uanseet Navn. Hvorfor kan han give Sagen den Vending og ikke snarere den: Paa Paulus's Tid var man mindre at undskylde, da man dengang optraadte mod slige Folk som Paulus, Kephas, medens man nu kun optraadte mod ringe Presbytere? Herpaa kan kun svares, at Clemens har opfattet Striden paa Paulus's Tid ikke som en fiendtlig Optræden, men mere som en vis Partiskhed, Overvurderen. De, som have villet holde paa Paulus, have ikke dermed just villet berøve Kephas al Ære, men kun skjænke den Første et vist Fortrin, yde ham større Geher, og omvendt. Dette stadfæster den oftere udtalte Mening, at Striden har været

temmelig lempelig i Grunden. Om den end har været ført med en vis højrøstet Livlighed, saa har man dog endnu ikke ment, at det skulde komme til dybe Brud.

Dette gjælder i alt Væsentligt endnu første Brev. I andet Brev derimod faar Sagen et noget forskjelligt Præg, hvor hine ψευδαπόστολοι omtales. Her udtaler Paulus sig i det Hele med langt større Harme. Hans Stil aander en dyb Bekym-Disse falske Apostle synes at have dukket op eller ialfald ikke at være blevne Paulus bekjendte, før efter at første Brev er skrevet. Det synes, at disse Folk nylig vare indkomne i Menigheden og have der sluttet sig til det tidligere Kephasparti. De have ved sine Anbefalingsbreve (2 Kor. 3, 1 ff.) og sin hele myndige Optræden indgydt Petrinerne et nyt Mod og overtalte dem til Udskejelser, som langt overgik, hvad de tidligere havde vovet eller tænkt sig. Det synes imidlertid af Clemensbrevet, som om Paulus's Auktoritet har været stor nok til ogsaa at kvæle denne nye Brand i Fødselen. Det synes, som om de indsnegne falske Brødre have havt liden Løn for sin Møje og Dristighed. I Clemensbrevet synes fast alle Spor til et judaistisk Parti at være udslettede. De nye Tvistigheder, som foranledigede Clemens's Optræden, angik ganske andre Punkter, nemlig en Splittelse indenfor Paulinismen selv, hvortil allerede findes Antydning i l Kor. 7, nemlig angaaende Afhold fra Ægteskab. Maaske dog ogsaa Striden mellem Paulinere og Apolloniere til en vis Grad endnu har fundet Sted. Smlgn. Kapp. 14, 21, 30, 48, hvor der tales adskilligt om άλαζονεία του λογου o. L.

Alt dette maa nu endyderligere godtgjøre Uholdbarheden i Baurs Hypothese om en gjennemgribende Splittelse mellem Paulinere og Petrinere. Naar Paulus i 2 Kor. Kapp. 10 ff. optræder saa skarpt mod de falske Apostle, da beviser denne hans Polemik netop, hvor urigtig Baurs Theori er. Disse falske Brødre med sine Anbefalingsbreve kunne umuligt have

os.

nær

rti"
ikke
ilde
e o.
ær-

ette sens tige g 2 vde

ke.

de ned naa et

re lk

od ar p-

n.

te te

et

været blotte Kreaturer i deres jerusalemitiske Auktoriteters Ledebaand. Thi da maatte jo Paulus nødvendigvis have rettet hele sin skarpe Polemik udelukkende mod den jerusalemitiske Apostelkreds, som da havde været eneste rette Vedkommende. I dets Sted omtaler han kun flygtigt denne Apostelkreds, medens hans hele Angreb gjælder de indsnegne Pseudoapostle. Disse maa nødvendigvis have optraadt ganske paa egen Haand. De have nok vidst at indsnige sig hos Apostlene i Jerusalem for at vinde deres Tillid og erholde deres Anbefaling, et Hykleri, hvori de havde været Mestere (2 Kor. 11, 3. 13. 14). At Paulus ikke paa nogen Maade har villet polemisere mod selve Apostlene i Jerusalem, fremgaar blandt Andet af den Maade, hvorpaa han omtaler Kephas i 1 Kor. 3, 22 i Sammenhæng med det Foregaaende. De, der have holdt sig til Kephas og foretrække ham for de Andre, beskyldes ligesaavel som de, der have holdt sig til Paulus eller til Apollos, kun for "Barnagtighed" (3, 1 ff.), at de nemlig trættede om Bygmestere fremfor at holde sig til den ene Hovedhjørnesten, Christus, hvorved de kunde været blevne enige.

I det Hele kan bemærkes, at al Dissents og Misforstaaelse mellem et Paulus- og et Kephasparti i Korinth og andre Steder lettelig lader sig forklare af temmelig simple og naturlige Forhold fra Apostlenes Side. Det kommer an paa, hvilke Modsætninger de have betonet. Petrus og den ældre Apostelkreds, som mest betonede Modsætningen til Hedenskabet og Synden sammesteds, fandt det ønskeligst, at mansaavidt muligt - ogsaa indenfor Christendommen bevarede de gamle jødiske Afholdenhedssymboler, hvorved netop Modsætningen til Hedenskabet og Synden bedst anskueliggjordes. Heraf opstod nu Fordringerne i Act. 15, 29. Paulus, der især udhævede Christendommens Modsætning til Trældommen under Loven i Jødedommen, kunde nok give de ældre Apostle Ret

ers

ris

de

da

ed

ns

aa

De

or

ri.

u-

ve

le,

ng

og

le,

n-

re

18,

og

og

re

1-

le

-

8.

er

et

og lempe sig efter dem i dette Punkt (Act. 21, 17 ff.), men havde dog mere det Kald at udhæve de Christnes Frihed ligeoverfor Loven, saa at der ikke fra Jødernes Side skulde hvile noget andet Tryk paa Hedningerne, end det, som var overensstemmende med den frie Kjærlighed. Det skulde staa enhver Christen frit for, enten han vilde lempe sig efter de Jødechristne i deslige Afholdsregler, eller ikke. Først naar han gjorde det af Tvang og under Omstændigheder, som gjorde det indlysende, at han søgte sin Retfærdiggjørelse i saadanne Handlinger, da oprørtes han derimod, saasom Saliggjørelsens Vej paa den Maade forrykkedes. Derfor forbitredes han navnlig mod, at de Hedningechristne, hvis begge Forældre vare Hedninger, bleve paalagte Omskjærelsen (Gal. 5. 3 f.); thi Saadant kunde kun forstaaes som et Fald fra Frihed til Timotheus, hvis Moder var Jødinde, kunde uden Misforstaaelse omskjæres. Derimod ikke Titus, hvis begge Forældre vare Hedninger (Act. 16, 1 ff.; smlgn. Gal, 2, 3). Idet Petrus fornemmelig tænkte paa at vinde Jøderne for Troen, maatte det være ham magtpaaliggende at bringe de Hedningechristne til saa store Indrømmelser som muligt uden dog at trække Fordringerne ud over Rimelighedens Grændser. Fordringerne i Act. 15, 20 og 21, 17 ff. ere jo højst rimelige, den sidste, fordi Paulus jo selv var en Jøde. Paulus, som mest tænkte paa Hedningernes Omvendelse, maatte bestræbe sig for at holde dem Saliggjørelsens Vej saa klar, at deres Begreber ikke forvirredes. Han maatte altsaa paase, at de Indrømmelser, man var nødt til at gjøre Jøderne, ikke forrykkede det, som var Hovedpunktet, Retfærdiggjørelsen af Troen uden Lovens Gjerninger. Ved Hjælp af denne Grundsynsmaade vil man uden Vanskelighed kunne forklare alle tilsyneladende Dissentser, og de Ophævelser, som Tübingerskolen har gjort angaaende dette Punkt, ville for det Meste reducere sig til blind Allarm. Petrus og Paulus have været

enige i de tvende Hovedting: 1) Loven er ikke bindende for den Christne (Act. 15, 10; Gal. 2, 14 & Drings 2ns), 2) den Christne ber dog af fri Kjærlighed lempe sig saavidt efter Jøderne som muligt. Dette Punkt "som muligt" indeholder imidlertid Spiren til Strid. Det gjaldt her christelig Konduite og Takt. Have Apostlene og navnlig Paulus besiddet den, saa har det derimod skortet paa samme hos mange uklare og stridslystne Disciple paa begge Sider. Deraf fremkom da saadanne Trætter, som de i 1 Kor. 1, 12 omtalte. Idet man holdt sig til Dissentsen og glemte det Væsentlige, stod man i Begreb med at dele Christus, istedetfor at man kunde have beholdt ham hel. Under Iveren for Haandhævelsen af de forskjellige Begavelser, διαιρέσεις γαρισμάτων, efter de forskjellige Retninger (1 Kor. 12, 4) glemte man Hovedgaven, den ypperste af dem alle, Kjærligheden, som kunde have bevaret Enigheden og ladet dem forliges om den ene udelte Herre, Se Kapp, 12, 13, 14,

Troop, meatte det geerechen magemaliggende at bringe de Hedningschristne til san store ludwiennelser som muligt uden log at tracks Fordringerne mi over dinnelighedens Grendern

Randringsone i Actal 2, 20 og 21, 5. til ere jur hejst rinnetillsjeden strike tindt Paulus je salv svigt en derke. Paulus, om stat de ette and Radringson Our attention held

trebe size un at beine dem Sabgejerelsens Ver saerklare at erse Berneber ikke den vredes a Han mante altsan prizada

for ylegedo eletres o resum Hovermunister, diesti edigiorek en afr.
Trans men i hevena Grendinyen Ved Hinghest denna Grande.

existence equil room indem Varishelighed existing forkings allow them had and or Dissented things we

Scales into year angenerals determined with for det Master addressing til blind. Attende . Beites og Packes have vaget.

Om kirkelig Kunst.

and the color design of makes recommended and the clark

Serie dans Bered Democksummed for section bandress, burner

Deficient, exclates I are drained application of applications of attaless and application.

or

en

er

n,

go

la

ın

le

le

n,

9

and seems all smalles as Bt Poredrag,

holdt paa Foranledning af Foreningen for kirkelig Kunst i Leipzig den 13de Decbr. 1863.

Dr. CHR. ERNST LUTHARDT,
Prof. i Theologi i Leipzig.

Ærede Forsamling!

I omtrent fire Aar har der hos os i Sachsen bestaaet en Forening for kirkelig Kunst, der har sat sig til Opgave, saalangt dens Midler og Kræfter række, ved Raad og Daad at hjælpe til at fremme den ægte christelige Kunst, forsaavidtsom den staar i Kirkens Tjeneste, nærmest da inden Sachsen og den evangeliske Landskirke, idet den vil bistaa, naar man skal bygge eller ombygge Kirker, Altere, Prædikestole, naar man skal forfærdige kirkelige Kar eller udstyre Kirkegaarde med kirkelige Gravmæler. Om dens Virksomhed hidtil aflægge de tre Aarsberetninger Regnskab, som den hidtil har offentliggjort, og de vise, at dens Virksomhed allerede nu har været frugtbar paa mange Maader. Men det er at enske, at den maa finde endnu mere Deltagelse, end hidtil har været Tilfældet, forat Sandsen for sand kirkelig Kunst derved kan udbrede sig i videre og videre Kredse. Dette Ønske var det, som bestemte Komiteen paa dette Sted til i en offentlig Forsamling at tale til Dem om denne Forenings almindelige Formaal, om den kirkelige Kunst selv og dens Opgave, og det

er et Hverv fra denne Komite, jeg opfylder, naar jeg her gjør Krav paa Deres Opmærksomhed for et kort Foredrag, hvorved jeg rigtignok paa Forhaand maa bede de Kyndige iblandt Dem om, at dette Foredrags almindelige Formaal og de Grunde, som ligge hos mig selv, maa tjene til min Undskyldning, om jeg kun bringer, hvad der er Dem vel bekjendt.

Foreningen kalder sig en Forening for kirkelig Kunst, ikke for christelig Kunst overhoved. Den kirkelige Kunst har sin Opgave i Kirken og det, som hører den til. At lade den Evne til Kunstner-Skabelse, hvormed Gud har begavet Menneskets Aand, træde i Kirkens Tjeneste for derved for sin Del at fremme det religiøse Liv, det er den kirkelige Kunsts Opgave. En værdig og vigtig Opgave! Thi vore Kirker staa os dog højest iblandt alle offentlige Bygninger. De ere os kjære og dyrebare; vort Livs helligste Timer er det, vi tilbringe i dem, og de dyreste Minder knytte sig til dem, Mindet om saa mangen betydningsfuld Dag i vort Liv og vel ogsaa om saa mangt et betydningsfuldt Ord, der kanske er blevet afgjørende for vort indre Liv. Og bortseet fra den religiøse Betydning, som Kirken har for os alle, er den en hejvigtig offentlig Bygning, og det er en Æressag for enhver Kommune at holde paa en værdig og smuk Kirke, ligesaavelsom den gjør det med sit Raadhus eller sine Skoler eller sine andre offentlige Bygninger. Men enhver Bygning skal svare til den Tanke, som ligger til Grund for den. Man skal ikke bygge et Raadhus som et Theater, og ikke et Theater som et Raadhus. Saa skal da ogsaa Kirken være Kirke, og det maa udtale sig i alle dens Dele. Den maa lige ind i det mest Enkelte være behersket af sin Ide.

Hvad er det nu for en Idé, som ligger til Grund for Kirkebygningen?

Vi føle alle, at en christelig Kirke ikke maa se ud som et græsk Tempel. Det vilde være upassende. Hvorfor vilde

det være upassende? Fordi ganske forskjellige Ideer ligge til Grund for begge, Ideer, som man ikke maa sammenblande. Det græske Tempel udtrykker en anden Tanke, end den christelige Kirke. Hvilken er denne afvigende Tanke? I det græske Tempel boede Guddommen indelukket i den mørke Celle. Rundt om Cellen lægger sig det Øvrige af Bygningen. Dens Architektur gaar udad, ikke indad. Vel er en vis fredelig Klarhed udgydt over Bygningen, og den vil ud fra Bygningen af meddele sig til Folket, som samler sig foran Templet, og til det Liv, som bølger omkring det. Men Folket er skilt fra sin Gud. Det staar langt borte og skuer hans Sted; det nærmer sig hans Hus med Offer og Bøn. Men i Gudens Hus selv træder det ikke ind; Mennesket staar ikke i noget levende Samfund med Guddommen, Skilsmissen mellem Gud og Menneske er ikke hævet. Hvor ganske anderledes er det ikke i den christelige Kirke! Den er Menighedens Hus, Folkets Forsamlingssted. Her er Menigheden hos Gud, og Gud hos den. Til Ham selv nærmer den sig med Bøn, og Han til den med Ord og Sakrament. Christendommen er den Religion, som har Samfundet mellem Gud og Menneske til sit inderste Væsen; og denne Idé udtaler sig ogsaa i den christelige Kirkes Bygning. Derved gik denne ogsaa ud over det israelitiske Tempel. Thi ogsaa her maatte den religiøse Menighed kun gjennem sine prestelige Stedfortrædere træde frem for Gud, og i det afsondrede, mørke Allerhelligste maatte kun den højeste, yppersteprestelige Stedfortræder for sit Folk træde ind. I den christelige Kirke nærmer hele Menigheden sig til sin Gud, træder Menigheden frem til det Alter, hvor Han giver den Vidnesbyrd om Sig i Sakramentet. Menigheden er selv bleven en prestelig Menighed, et Folk af Prester. Hele Folket er draget ind i Helligdommen; her dvæler det hos Gud - det er den christelige Kirkes Grundidé. Derfor er dens Architektur nærmest en indre og træder først fra inden

af ud for ogsaa at paatrykke Kirkens ydre Fremtræden det tilsvarende Stempel. Men hvad der viser sig udadtil, er alene Afbilledet af det, som nærmest kommer til Aabenbarelse i det Indre.

Lader os nu se til, hvorledes denne Idé er gjennemført i Kirkens Bygning! Thi Aanden maa danne sig tilsvarende Former. Formen er ikke vilkaarlig. Den maa være Udtryk for Tanken. Formen er ikke ligegyldig. Den skal vække den tilsvarende Tanke hos Beskueren.

Lader os levende tænke os en gammel-christelig Kirke! Lader os træde ind i den for at gjøre os tydeligt, hvilke Tanker der have faaet Form!

Adskilt fra Hverdagslivets Syssel, laa Kirken frit, omgiven af en Mur, om muligt paa en ophøjet Plads, som vi endnu finde det ved nogle af de betydeligste Kirker fra tidligere Tider. Som Staden paa Bjerget, hvormed Herren ligner sin Kirke, eller Lyset paa den hoje Stage, saa skulde Kirken allerede ved sin Beliggenhed tyde paa, at den var et viet Sted, undtaget fra den sædvanlige Syssel, hvorfra der dog skulde udgaa et klart Lys, som skulde straale ind i dette Hverdagenes Liv. Indgangen var i Vest, Alteret stod mod Øst; derhen var de Indtrædendes Blik rettet. Thi Østen er Opgangens Sted; her er Lyset frembrudt for os; derhen rette vi vort Blik i Livet, ligesom vi vende vore Dedes Ansigt, naar vi begrave dem, mod Øst, for at vise, at Christus, som vort Oje søger, er vort Livs Sol, er Verdens Lys. En Forhal udbredte sig foran den egentlige Kirke. Den var bestemt for dem, som endnu ligesom befandt sig i Christendommens Forgaard, endnu stode paa Overgangen fra Verden til Kirken. Her var Stedet for dem, som ikke vare Christne, for Jøder og Hedninger, der blot fjernt fra maatte tage Del, naar Menigheden fejrede sin Gudstjeneste. Her var da fremdeles Pladsen for de Bodfærdige, som paa Grund af offentlige Synder

î

stode under Kirkens Tugt, og som, alt efter hvormeget de havde forgaaet sig, maatte staa flere eller færre Aar paa Helligdommens Tærskel, mere eller mindre fjernt fra Menighedens egentlige Plads, indtil der paany blev indrømmet dem fuldt Samfund med Menigheden. Nærmere Menigheden stode dernæst Katechumenerne, som endnu modtoge kirkelig Undervisning og endnu ikke ved Daaben vare optagne i de Troendes Menighed. Naar man traadte ind, vaskede man sig med det rindende Vand, som fandtes her, til Tegn paa, at den Christne altid paany maa rense sig fra al Verdens Besmittelse for at fremtræde værdig for Gud. Men ved Siden var Daabs-Hallen, tidligere to, til Højre for Mændene, til Venstre for Kvinderne, senere een, sædvanlig paa Kvindesiden til Venstre. Daabshallen var ved Indgangen til Kirken; thi ved Daaben bliver man optagen i den christelige Menighed, bliver man Lem af Kirken og faar Ret til at træde ind i Kirkens Helligdom. Vi forlade Forhallen og træde ind i Skibet. Man kalder fra Arilds Tid af Hoveddelen af Kirken, hvor Menigheden samler sig, Skibet. Thi det er et Billede paa den reddende Ark, hvori de Troende, som ere optagne i den ved Daabens Vand, skulle bæres frem gjennem dette Livs stormfulde Vover. Her er Sted til Samling, til Skjul, til Redning. To eller fire Rækker af Søjler skille Midtskibet fra Sideskibene. Til Højre mod Syd plejede Mændene at sidde, til Venstre mod Nord Kvinderne. Man holdt i den gamle Kirke strengt paa denne Adskillelse. Søjlerne vise Blikket opad. Paa Væggene hilse i farverig Fremstilling Fortidens hellige Skikkelser den samlede Menighed. Men i Taget straaler der paa blaa Bund gyldne Stjerner, som om de vilde sende sit fredelige Lys ned til Menigheden og trøste den paa dens Vandring med den Forsikring, at den guddommelige Kjærligheds Øje vaager over Pilegrimene. Her i Skibet, ved Enden af det, ved en af de sidste Midtpiller, hører da Prædike-

stolen hjemme. Læsepultene ved Enden af Skibet minde om, hvorledes Gud har sat sit Ord ind i Menighedens Liv, og hvorledes de Christne skulle tage sit Livs Retning efter det. Til Skibet slutter Choret sig. Man har senere gjerne skilt dette fra Langskibet ved et Tverskib, som strakte sig foran det, for ved det større Rum, som man paa denne Maade vandt, at give det en endnu betydningsfuldere Stilling. Idet man lod Tverskibet træde ud over Sidevæggene, vandt man derved Korsformen som Grundlag for Kirken. Korset er jo Grundlaget for hele vort Christenliv. Hvor kunde man altsaa finde en mere passende og betydningsfuld Grundform at lægge til Grund for Kirkebygningen? Gjennem den saakaldte Triumfbue træder man fra Langskibet ind i dette Rum, som Tverskibet udbreder foran Choret, til Tegn paa, at Menighedens Vej fører den frem til Sejer over alle fiendtlige Magter. Der, hvor Længdelinjen og Tverlinjen skjære hinanden. i Kirkens Krydsningspunkt, i dens egentligtse Centrum, der stillede man tidligere Alteret hen, til Tegn paa, at dette Sted, hvor den christelige Menighed fejrer sit hellige Mysterium. er Gudstjenestens egentlige Midtpunkt; og den byzantinske Kirkebygning har saa end yderligere forherliget dette Sted ved Kuppelen, som hvælver sig derover. Senere rykkede Alteret ind i selve Choret, og foran Choret stillede man blot, og det ikke altid, et Bede-Alter, medens Alteret i Choret var for Sakramentet. Men aldrig blev det støttet op til Væggen; det stod altid frit. Adgangen til Alteret var fri, ikke afspærret ved Rækverk eller Vægge; thi den prestelige Menighed skal have en fri Indgang til den guddommelige Naades Sted. Først en senere Tid, som skillede Presteskabet fra Menigheden, har unddraget Menigheden Alteret. Ad Trappetrin stiger man op til Choret, ad Trappetrin til Alteret, thi det er den hellige Højde, ligesom Guds Bjerg, og Fejringen af Nadveren er Gudstjenestens Hejdepunkt. De brændende Kjerter paa Alteret ville

aflægge Vidnesbyrd om det Lys, som skinner i dette Mørke. Korset eller senere Crucifixet, den hellige Skrift og Sakramentets Kar pryde Alteret; anden Pryd har det ikke. Men denne Pryd tyder sig selv. I en Halvkreds langs Væggene af Choret stode de Gejstliges Stole med Biskopens i Midten; thi de vare Menighedens Repræsentanter, derfor havde de sin Plads saa, at de havde Menigheden for Øjne og tillige vare den for Ojne. Bag Alteret runder Choret sig i Halvkreds. Dets Vægge vare i gammel Tid malede med Fremstillinger paa gylden Bund, helst med Billedet af den forklarede Forløser; senere har man gjennembrudt Væggene og udfyldt dem med farvede billedrige Vinduer. Her skal Alt være et Vidnesbyrd om Forklarelsen; og naar Morgensolen skinner gjennem de farvede Vinduer, falder dens brogede Lys paa Alteret og paa den til Nadveren samlede Menighed og udbreder derover den forklarende Glands fra en højere Verden. Choret er Afbilledet af denne Forklarelsens Verden, henimod hvilken den i Skibet samlede og skjulte Menighed gaar sin Pilegrimsgang. Den har forladt Verden og er gjennem Daaben traadt ind i Helligdommen; dens Blik er rettet mod Østen, og dens Vej gaar igjennem Tiden til Evigheden. Saaledes udtaler sig i hele Kirkens Anlæg dens Tanke, den christelige Menigheds Væsen og dens Liv. Og alle enkelte Billedverker, hvormed Kirken ellers er prydet, og alle de øvrige Dele af Kirken altsammen tjener det blot til at udføre og gjennemføre denne Tanke endnu videre. Det er en omfattende Tanke; thi det er selve Gudsrigets Tanke. Ingen anden Kunst end Bygningskunsten vilde være i Stand til at give den Fremstilling i saadan Fuldstændighed. Thi Bygningskunsten er af alle Kunster den mest omfattende; de andre ere mere indskrænkede i sine Midler og kunne blot udtale enkelte Tanker og Følelser. Bygningskunsten kan legemliggjøre de mest omfattende Ideer og tage de øvrige Kunster, Maleri og Skulptur, i

sin Tjeneste; og den har taget dem i sin Tjeneste, forat de skulle hjælpe den til i Kirken at fremstille Guds Rige med alle Midler og efter alle Sider, — Guds Rige ikke blot i dets jordiske Skikkelse, men ogsaa i den Sammenhæng, hvori indenfor det den jordiske Menighed staar med den himmelske. En rig Fylde af Tanker og Anskuelser er her nedlagt, saaledes som de have udviklet sig i den christelige Menighed.

Kirkebygningens Historie tjente til at give disse Anskuelser en stedse rigere og fuldstændigere Fremstilling. Grundtanken blev stedse den samme, men Udførelsen blev mere omfattende.

Jeg beder Dem følge mig paa en kort Gang frem igjennem Kirke bygningens Historie.

Da den christelige Menighed vilde bygge sig Steder til Tilbedelse, kunde den hverken bruge det hedenske Tempel eller det jødiske. Den behøvede et Hus for det christelige Folks Forsamling, men det var hverken det ene eller det andet. Derimod frembød sig hertil de efter græsk Mønster byggede romerske Haller eller Basiliker, som man kaldte dem, overdækkede Rum for det offentlige Folkeliv, for Handel og Vandel og Folke-Underholdning. Et langagtigt Rum, afdelt ved Søjlerækker langsefter i flere Rum, var vel skikket til at tjene Folket som Forsamlingssted, og bagerst afsluttede det Hele sig som en ophøjet Halvrunding, hvor da Prætoren med Dommerne havde sin Plads for at afgjøre de tvistige Sager. Denne Bygning dannede det almindelige Grundlag for de christelige Kirker og blev blot paa mange Maader omformet, eftersom Kirkens Idé og Øjemed krævede det. Men i det Væsentligste vedblev dette at være og er det endnu Typen for den vesterlandske Kirke som en Folkekirke i egentlig Forstand, skjent dens Bygning har undergaaet forskjellige gjennemgribende Forandringer. Der er tre Hovedformer, som i Tidernes Løb have gjort sig gjældende i Kirkebygningen: 1) den romerske Basilika til ind i det 9de Aarhundrede,

den romanske Rundbuestil til ind i det 13de Aarhundrede
 og 3) den saakaldte gothiske Spidsbuestil til ind i det 15de
 Aarhundrede.

de

be

ts

1-

n

28

er

n

n

e

- 1. Den gammelchristelige Basilika knytter sig mest umiddelbart til det oprindelige Grundlag. Men den er heltigjennem behersket af den nye christelige Aand. Dette er som en Fremstilling af, hvorledes Christendommen paa den ene Side knytter sig til det Givne, gaar ind i den virkelige Verden og optager den i sig, men paa den anden Side dog ogsaa fornyer og omformer den med sin nye Aand. Søjlerne og deres Kapitæler have antike Former og ere ofte ligefrem tagne fra gamle Bygverker; saaledes optager den christelige Kirke den hedenske Verden i sig. Og dog er Alt igjen Udtryk for den kirkelige Aand: fra Forhallen af, som danner Hedningernes Forgaard, ind igjennem Skibet og frem til det ophøjede Chor, fra hvis Hvælving Billedet af den ophøjede Christus lyser den Indtrædende imøde.
- 2. Denne første Skikkelse af den christelige Kirkebygning gik fra det 10de Aarhundrede af over i den anden, den romanske Stil, som man ofte urigtigt kalder byzantinsk. Allerede i Basilikaen var et Tverskib traadt foran Choret, og det flade Trætag havde man lidt efter lidt ombyttet med en Tøndehvælving. Herfra udviklede Rundlinjen sig, som giver den romanske Bygningsstil dens ejendommelige Charakter. Søjlerne blive til Piller, i hvilke ligesom flere Søjler forene sig til Bundter, og idet de stige op til Taget, krydses deres Linjer oventil og danne Korshvælvingen. Saaledes opstaar Enhed, Harmoni og Sammenhæng. Tverskibet udvider sig til lige Højde med Midtskibet og træder undertiden ud over Sideskibene til begge Sider og faar her udvendig særskilte Façader og Indgange. Saaledes træder da Korsformen mere afgjort frem. I Chornischen bliver der brudt Vinduer, som lade Morgenlyset falde paa Alteret. Alteret selv bliver ophøjet og har

Pil

Tr

On

Bo

fra

No

hv

rur

til

Sic

ski

Sk

og

af

for

me

du

ste

Al

SOI

So

he

gje

ind Pi

all

hø

ful

rig de

Pi

ha

ha

et underjordisk Gravkapel under sig, som er viet en Martyrs eller Helgens Minde og gjemmer hans Ben. Men udvendig faar Kirken Taarne, som de især bleve uddannede i Tydskland, for at optage de siden det 8de Aarhundrede udbredte Klokker. Snart gav man de større Bygninger 4 Taarne, to ved Hovedindgangen og to ved begge Sider af Choret. Rundbuen, som giver den indre Bygning dens Charakter, behersker ogsaa i det Ydre Bygningen i Portalerne og Vinduerne og paatrykker derved det Hele et Stempel af en gjennemført Lov af den kunstmæssige Skjønhed, uden dog i nogen høj Grad at binde den frie Bevægelse i Udførelsen. Meget mere tillader denne Stil en rig Mangfoldighed i Udførelsen, og deri ligger Noget, som særdeles anbefaler den. Hvor aandfuldt den kan behandles trods de store Masser, som her ere uundgaaelige, vise saa mange romanske Kirkebygninger, som f. Ex. den overordentlig skjønne Limburger Dom. Den romanske Bygningskunst fandt især i Tydskland Pleje og Uddannelse, og et stort Tal af vore betydeligste Kirker ere byggede i denne Stil, som Domkirkerne i Mainz, Worms, Speier, Limburg, Bamberg o. s. v. Den har noget Alvorsfuldt og Værdigt og er dog i Stand til at modtage et mangfoldigt aandigt Udtryk. Men det Masseagtige kan den ikke overvinde; thi Rundbuen kræver stærke Mure.

3. Fra det 13de Aarhundrede af traadte i dens Sted Spidsbuestilen, som man, underligt nok, kalder den gothiske. Allerede tidligere optræder Spidsbuen nu og da, men først fra da af bliver den herskende og charakteristisk for den hele Byggemaade. Det var nærmest tekniske Fordele, som foranledigede Valget af den. Den ranke Spidsbue har en meget større Bærekraft og behøver derfor ikke paa langt nær en saa tungfældig Udførelse som Rundbuen. Saaledes kunde man ved Brugen af den fjerne det Tunge og Masseagtige, som var uadskilleligt fra den foregaaende Byggemaade. Højt op stige

Pillerne med sine Buer, som holde hele Bygningen sammen i Tryk og Modtryk, og til dem svare som Modtryk ved Omfatningsmurene Stræbepillerne, der lægge sig som faste Bolverk udenpaa Kirken. Sidemurene kunde rykkes længere fra hinanden og gjennembrydes, fordi de ikke mere havde Noget at bære. Der blev Mulighed for store Vinduesflader, hvis Lys man dæmpede ved Farverne i deres Malerier. Chorrummets Mur tabte ganske Charakteren af en Mur og blev til en San.menstilling af Stræbepiller og Spidsbuevinduer. Sideskibene derimod kunde føres op til lige Højde med Midtskibet. Og efterat hele Byrden var lagt paa Pillernes stærke Skuldre, kunde hele det øvrige Stenverk tjene Udsmykningen og hjælpe til at forkynde Guds Ære. Hvilken rig Udsmykning af Løvverk, Statuer, Vinduesroser o. s. v. er der ikke overalt forenet paa og i en saadan gothisk Bygning! Intetsteds har man mere Indtrykket af den tunge Masse; Alt er let, luftigt og duftende, aandig forklaret, ligesom blevet til en Hymne. Christendommen har her udbredt sin hele Fylde. Men gjennem Alt gaar der en rig Symbolik. Den begynder med Taarnene, som vise os opad og i Korsblomsten øverst udfolde sig imod Solen, og med Portalen med dens Rigdom paa Billeder fra den hellige Historie, og Rosen over Portalen - Taushedens Billede gjennem hvilken den nedgaaende Sol kaster sine gyldne Straaler ind i Kirkens Skib. Den fortsætter sig i Skoven af de ranke Piller, som paa Andagtens Vinger drage Sjælen opad, med alle Fortidens alvorlige Skikkelser, som tale til os, og i den heit spændte Triumfbue, indtil den endelig naar sin betydningsfulde Afslutning i Højchoret og dets Alter, som, udstyret med rig Billedkunst og overstraalet af det farvede Morgenlys, staar der omgivet af de brogede Vinduer og de højtstræbende Piller. Den, som engang har seet en saadan gothisk Dôm, han kan ikke mere glemme det opløftende Indtryk, som den har gjort paa ham.

Denne Stil er fra Nordfrankrige af kommen til os, men har snart paa tydsk Grund, i Køln, naaet sin højeste Fuldendelse.

Men i Kunstens Sted traadte lidt efter lidt Kunstighed og Vilkaarlighed og Legeri. Dertil udartede den senere Gothik.

m

u

a

d

e

S

e

li

d

ta

ti

fr

fe

b

h

I

e

n

n

fo

d

i

E

4) I Modsætning hertil opkom saa en anden Retning, som fornyede antike Motiver, og som man kalder "Ren aiss ancen", d. e. Fornyelsen af Antiken. De store italienske Bygmestere Brunelleschi, Bramante, Michel Angelo gik her i Spidsen, og St. Peter i Rom blev et meget beundret Forbillede, som mange Gange er efterlignet ogsaa hos os i Tydskland (f. Ex. i Salzburger-Kathedralen). Denne Bygning har noget Imponerende, Indtryksfuldt; men det er ikke Draget fra Jorden mod Himmelen, som behersker den; meget mere vækker den en Følelse, som om Himmelen var paa Jorden. Man har stræbt efter kolossale Anlæg, vundet store Rum, f. Ex. for Processionsoptogene, men udfoldet mindre Følelse for den finere Gjennemdanning af Formerne. Denne Bygningsmaade udartede snart; de dristigste, vanskeligste Konstruktioner bleve forsøgte, alle mulige geometriske Former bleve forenede; ved Overlæssing vilde man gjøre Indtryk: saaledes tabte Kirkebygningen sin Enfold, Sandhed og den ægte kirkelige Charakter. Renaissance-Tiden gik gjennem "Roccocoen" over i en Stilløshed, hvori den nøgne, kolde Nøgterheds og den smagløse, overlæssede Prunks Modsætninger møde hinanden. Først vort Aarhundrede har efterhaanden gjenvundet en Forstaaelse af Fortidens store Forbilleder og Stilearter og begyndt at danne sin Smag efter dem. Men saa meget det end delvis er blevet bedre heri, er der dog endnu overmaade Meget at gjøre. Utrolige Smagløsheder, som staa i Modsigelse med de allerførste Krav til en Kirkebygning, forekomme dog endnu altid i Byerne ligesaavel som paa Landet.

Lad mig endnu til Slut tilføje Lidt om disse Krav til Kirkebygningen. De løbe alle ud i eet. Man kan vælge en Stil, hvilken man vil. Basilikastilen eller den romanske eller den gothiske; enhver af dem har sine ejendommelige Fortrin, og den ene er ligesaa værdig som den anden. Man vil gjøre vel i at holde sig til dem og ikke tænke paa at opfinde en ny Stil; thi Stilearter opfinder man ikke, men de ere Resultater af en aandelig Udvikling, og vor Tid er endnu meget for meget i Strømning, til at den allerede skulde være kommen eller kunde komme til Afslutning i en bestemt Stil. Hvilken man nu ogsaa maatte vælge — det er det eneste Krav, som indeslutter alle andre i sig, at Bygningen lige ned til de mindste Enkeltheder skal være et Udtryk for den kirkelige Tanke og den kirkelige Bevidsthed. Man skal ikke tænke: "Det er blot udvortes Ting", eller: "Paa Enkeltheder kommer det ikke an". I det Udvortes skal det Indre komme til Aabenbarelse, og alt det Enkelte skal hjælpe med til at fremkalde Totalvirkningen. Denne Totalvirkning kan man fele, ogsaa om man ikke forstaar Noget af de Love, som beherske Bygningen, og ikke kan gjøre sig Regnskab for, hvorfor enhver Ting netop er dannet saa og ikke anderledes. Det er med dette som med et Musikstykke. Naar vi here en Beethovensk Symfoni eller en Fuga af Bach, saa vide vi Lægfolk i Musikken meget Lidet om, hvorfor og efter hvilke musikalske Love Themaet er gjennemført netop saaledes o.s.v., medens en Musiker af Fag finder meget Mere i det end vi, fordi han forstaar den musikalske Mathematik og er i Stand til at forfølge og beundre den. Men Totalvirkningen faa vi dog, og Følelsen er hos os den samme som hos den Anden. Og naar der er noget Urigtigt, Modsigende eller Forstyrrende i Musiken, saa føle vi det, om vi end ikke kunne gjøre os Regnskab for det; thi det Heles Virkning er Resultatet af Harmonien i alt det Enkelte. Ligesaa er det ogsaa her. Thi

en Kirke er ogsaa en stor Musik, udført i Sten i Stedet for i Toner, og maa ogsaa være et harmonisk Helt for at gjøre sin Virkning paa os. Vistnok kan Aanden gjøre sig uafhængig af den ydre Omgivelse; jeg kan være i leftet Stemning ogsaa mellem nøgne hvide Vægge og kan vedblive at være rolig, enfoldig og sand ogsaa midt iblandt overlæssede Zirater og falsk Pryd. Men vi maa da ogsaa isolere os fra Omgivelsen. Og hvorfor bygge vi da Kirker? Vi bygge dem dog, forat det Ydre skal tjene det Indre, og vi ere dog ikke blot Aand, men Aand i legemligt Hylle. Vi kræve for vore Boliger Smag og Harmoni og omgive os gjerne med Minder om en stor forbigangen Tid. Hvor meget mere skulde Harmoni og Smag herske i Guds Hus, og bortgangne Tiders Aander tale til os her, hvor den jordiske Menighed samler sig for i Aandens Samfund med den himmelske at fejre Guds Tilbedelse! Men hvor meget syndes ikke endnu herimod! Jeg tier om, hvorledes man ofte lader Kirkerne uforsvarligt forfalde og ikke engang lader Rensligheden raade, hvor den dog fremfor Alt hører hjemme. Jeg taler blot om Smagløsheder uden Mening og Forstand, om Vilkaarlighed i Restaurationer og Paabygninger, som ofte staa i saa grel en Modsigelse med Kirkens Tanke. Hvor har man ikke ofte mishandlet de gamle Kirker! "Oplysningen" er ogsaa kommen over Kirkebygningen og har med sin hvide Malerkost gjort Alt ensformigt og kjedeligt, nøgent, nøgternt og koldt, uden løftende og varmende Kraft, saa at slig en Kirke er som en prosaisk Sang, som al poetisk Sving og Aand er dreven ud af; eller man har overlæsset den med allehaande udvortes Flitter og idéløst Tant, som gjør sig bred i prangende Forfængelighed. Af Exempler herpaa har man kun altfor mange.

Lader os træde ind i en saadan Kirke! Der falde os fremfor Alt de mange Pulpiturer i Øjnene, som fordærve al Architektur og tildække Vinduerne. Man maa da for at

vinde Lys hjælpe paa det med hvid Overstrygning, og Gips og Marmor — og det endda mest uægte — bliver rigelig brugt, hvad der dog giver det Hele noget Koldt og Blegt, noget Ligagtigt. Under og paa Pulpiturerne har man saa de mange særskilte Loger og Stuer, hvor man er for sig selv, adskilt fra Menigheden, har sit aparte Rum for sig, ofte ganske skjult som i en Stue, kanske endda med Gardiner o. s. v. Ved disse Indbygninger bliver al Architektur tildækket og alle Linjer fordærvede og Kirken gjort fuld af Kroge. Træde vi hen til Prædikestolen, saa er denne ofte sat saa hejt, at man, naar man staar nær, neppe kan se derop uden at faa Hovedpine af Anstrengelsen, og neppe kan staa paa den uden at blive svimmel. Men aller værst er det, naar Prædikestolen, som det er Tilfældet i overmaade mange Kirker, er tagen ud af Skibet, sat over i Choret og bygget ovenover Alteret, i fuldstændig Modsigelse med alle de Tanker, som ligge til Grund for Skib og Chor. Der gives virkelig ikke nogen mere upassende Plads for Prædikestolen, end naar Præsten har Alteret for sine Fødder. Og hvor klodset er det ikke, naar Altervæggen maa gjennembrydes for at vinde Rum til Prædikestolen, eller naar denne staar klemt mellem to Altersøjler, da Søjlerne dog ere til for at bære og ikke for at klemme inde, bortseet fra, at dette er en aldeles upraktisk Plads, fordi Præsten derved bliver rykket for langt bort fra Menigheden og maa hæve sin Stemme til Klangen af en Basun, forat den kan bæres hen igjennem Kirken.

Lad os nærme os Alteret! Rummet foran Alteret er belagt med et Tæppe. Det er endda godt, om Farverne i det
ikke ere saa forandrede, at man ikke mere er i Stand til at
udgrunde dem. Men det er vist, med Roser og Forglemmigejer eller, endnu værre, chinesiske Zirater og Figurer maa det
ikke være broderet. Den hvide Dug paa Alteret ville vi ikke
nærmere undersøge, om den ikke muligens skulde være af

Bomuld med glisne Traade i Stedet for det solide Lin, som alene hører til i Kirken. Men paa Alteret selv skal der Intet staa, uden hvad der er nødvendigt til den gudstjenstlige Handling, ikke engang de yndede Vaser med kunstige Blomster, som blot ere til at samle Støv i. Paa Fester kan man pynte Kirke og Alter med grønne Løvkrande og Blomster, men det maa da være en frisk levende Helligdagspynt, ikke af eftergjorte Blomster.

Bag Alteret har Renaissance-Tiden opbygget en mægtig Altervæg, paa hvilken den paafølgende Parykstil satte op en hel Verden af snoede Søjler og Snirkler og Muslinger og Urner og Guirlander og Frugtsnore og Skyer og Engle og Sligt, i broget Blanding og Sammenhobning og underlig Forvredenhed. Og da det vilde blive for dyrt at gjøre disse Masser allesammen af ægte Stoffer, saa har man gjort dem af Træ og overstrøget dem som Marmor eller af Papmaché og drevet Blik o. s. v. og saaledes til Smagløsheden endnu føjet en Usandhed, som vi neppe vilde lade os byde i vore Huse, end sige da i Kirken. Og udenom paa denne Altervæg har man kanske endnu sat Kirkepatronernes Vaaben og Sligt og saaledes givet Forfængeligheden Rum paa det helligste Sted, hvor blot Minderne om vor Herre og Frelser skulde tale til os.

Tiden for disse Mishandlinger af Kirken er endnu ikke forbi. Det er en værdig Opgave at bekjæmpe dem og være virksom for Udbredelsen af ægte kirkelig Stil og Smag. Det er denne Opgave, som Foreningen har stillet sig, og som den stræber at opfylde ved Belæring, Forbillede og Understøttelse. Det er en værdig, og det er en vigtig Opgave. Den tjener Folkets almindelige Dannelse, og den tjener til at fremme den religiøse Sands. Kirken er dog stedse Kunstens bedste Hjem; ved Kirken bliver Kunsten i højeste Forstand til Folke-Sag. Sands for Skjønhed er ikke et Privilegium for de højere Stænder alene. Den bor i ethvert Menneske; men den maa vækkes.

Kirken er det bedste Sted for Udviklingen af denne Sands. Og her træder tillige det Skjønne i de værdigste Formaals Tjeneste. At arbejde for Kirken er endnu stedse en Æressag for Haandverkerne, fordi de føle, at dette er den værdigste Anvendelse af deres Færdigheder. Her forener sig det Bedste og Skjønneste, som Menneskehænder ere i Stand til at frembringe, for at være en Lovprisning af Gud og en Forkyndelse til Menigheden.

Jeg er voxet op i den gamle tydske Stad Nürnberg, i denne Stad fuld af rige Minder om Fortiden, som i Husene og Kirkerne og Taarnene, i Gavlerne og Karnapperne og Billedverkerne tale til Enhver, som vandrer gjennem Gaderne i denne Stad. Jeg har saa mangen Gang været i Lorenzer-Kirken og siddet under Skoven af dens højtopstræbende Piller. Jeg har der hørt mangen Prædiken, Prædikener, forskjellige i Aand og Kraft, men e en Prædiken, den blev altid sig selv lig og var altid lige mægtig — det var den Prædiken, som denne Kirke selv holdt for mig. Og sandelig, naar Menneskene tie, skulle Stenene tale, og hvad de tale, er en Hymne til Ham, som har givet Menneskene den Gave, at prise sin Gud og Frelser, som med Mundens Ord, saa ogsaa med sine Hænders Kunstverk.

En oldnorsk Udlæggelse af det apostoliske Symbol, Troesbekjendelsen i de norske Love og en Oversættelse af Symbolet i den danske Lucidarius.

C. P. CASPARI.

[Den efterfölgende oldnorske Oversættelse og Udlæggelse af det apostoliske Symbol eller, som man ogsaa kunde sige, det efterfölgende oldnorske glosserede Symbolum findes i en haandskreven oldnorsk Homiliebog fra det tolvte Aarhundrede, der tilhörer det kongelige Bibliothek i Stockholm (Nr. 15,4 iblandt de norsk-islandske Haandskrifter). Den er aftrykt efter en Copie, som Prof. Unger har taget af Haandskriftet og godhedsfuldt tilladt mig at benytte, ligesom den til samme fojede norske Oversættelse har en bogstavelig Interlinearversion, som Prof. Unger har havt den Godhed at opsætte for mig, til sin Grundvold. Udlæggelsen har en saa meget större Interesse, som den, mig bekjendt, er den eneste middelalderlige, der ikke er skreven paa Latin, men i et hjemligt Maal. Muligt dog, at ogsaa Aelfrics (980) angelsaxiske Prædikensamling indeholder en lignende Udlæggelse. ("Den angelsaxiske Prædiken "De fide catholica" i Thorpes "Analecta Anglo-Saxonica" S. 59-67 slutter sig mest til Athanasianum og hörer ikke herhid.") Naar jeg tillader mig til denne Udlæggelse at foje de to andre i Overskriften nævnte Documenter, uagtet de begge ere allerede forhen trykte, den förste i "Norges gamle Love" I S. 261, II S. 22 og i Prof. Keysers "Den norske Kirkes Historie under Katholicismen" B. I S. 441 f. og den anden i Past. C. J. Brandts "Lucidarius, en Folkebog for Middelalderen" (Nordiske Oldskrifter, udgivne af det nordiske Literatur-Samfund", VII) S. 14 f., saa sker dette, fordi jeg önsker at stille Læseren Alt, hvad jeg har kunnet finde af oldnorske og olddanske Oversættelser, Omskrivninger og Udlæggelser af Troesbekjendelsen, paa en lignende Maade for Oje, som de oldtydske Oversættelser og Paraphraser af Symbolum Apostolicum (og Athanasianum) ere sammenstillede i Massmanns bekjendte Skrift ("Die deutschen Abschwörungs-, Glaubens-, Beicht- und Betformeln vom achten bis zum zwölften Jahrhundert"), hvilket dog ikke indeholder Alt, hvad der findes i Haandskrifterne (jeg selv er i Besiddelse af et Par utrykte oldtydske Oversættelser af Troesbekjendelsen), og som angelsaxiske og oldengelske Oversættelser og Paraphraser (prosaiske og

poetiske) af Apostolicum (og Nicanum) ere samlede i Wrights og Halliwells "Reliquiæ Antiquæ" Vol. I, i Maskells "Monumenta Ritualia Ecclesiæ Anglicanæ" Vol. II og i Heurtleys "Harmonia Symbolica". Til begge Documenter fojer jeg forovrigt ligeledes Oversættelser, til Troesbekjendelsen i Lovbogerne Prof. Keysers. Det kan neppe være nogen Tvivl underkastet, at man i den middelalderlige norske Kirke ved Daaben afspurgte Baptizanderne eller deres Faddere Troen paa Norsk, hvad dengang, som man af enkelte forreformatoriske tydske Ritualer (f. Ex. af en "Agenda Spirensis" fra 1512) kan se, ogsaa skede i Tydskland. Gjerne havde jeg derfor her til de tre Documenter endnu tilfojet de oldnorske Daabsspörgsmaal. Men et oldnorsk Ritual har man hidtil endnu ikke kunnet opdage. I de af Dr. L. Helveg i "Kirkehistoriske Samlinger" o. s. v. II, 4 S. 538-46 udgivne (forreformatoriske) Daabsritualer for Roskilde og Slesvig Stifter findes Daabsspörgsmaalene kun paa Latin (i den bekjendte forkortede Form, som de havde og endnu den Dag idag have i den romerske Kirke, og hvori de ester al Rimelighed ogsaa bleve brugte i den middelalderlige norske Kirke). Paa min Sammenstilling af de tre Documenter, lader jeg endnu nogle Bemærkninger fölge, der fornemmelig skulle kaste Lys paa enkelte Steder i dem. Sluttelig maa jeg endnu bemærke, at ved Aftrykket af Udlæggelsen ikke alene Manuskriptets Orthographie og Interpunktion, saavelsom ogsaa Fejlene i enkelte Apostlers Navne ere bibeholdte, men overhovedet Manuscriptet i det Hele taget nojagtigt gjengivet. Afvigelser har jeg kun tilladt mig i fölgende Punkter: Alle Manuscriptets Abbreviaturer ere oplöste. Ordene "Petrus ait", som i Mscr. staa ved Siden og over det store C, hvormed Udlæggelsen begynder og Ordene "Johannes ait", som staa i Linjen, har jeg flyttet til Randen. I Ordet "sagbr" er "p" indsat i []. Ester Citationen af den tredje Artikels tre eller fire förste Led lades i Mscr. Linjen ufnldendt; dette har jeg ikke efterlignet. Ordene "Ec true - skilningar" staa i Mscr. ved Randen, uden Tvivl, fordi Afskriveren havde udeglemt dem; jeg har optaget dem i Texten foran "ero". (I Mscr. sættes efter "synbom" ..., som om "Ec true - skilningar" skulde staa her; dog findes foran "Ec" i Randen intet tilsvarende Tegn.) Og det samme har jeg siden gjort med Ordet "sakar", der i Mscr. af den samme Grund staar ved Randen. Endelig ere Mscr.'s Linjer ikke bibeholdte. Jeg har ved Aftrykket af Udlæggelsen nydt Godt af Lector S. Bugges kyndige Hjælp. Baade ham og Prof. Unger siger jeg herved min forbindtligste Tak.]

I.

Credo in deum. Sa truer ifalaust a gup. es alla hiolp oc petrus ait eorna pyckesc i gupe eiga. sem es. en sa mon huerr a ecke fopor girnasc fyr bopet oc enskis varna pess es veita scal. patrem

omnipotentem. bui es hann ei faber. at hann heuer ei son attan, en af þui almáttegr at hann ma allt þat gera es hann scapara himins oc iarbar

vill; creatorem celi et terre. I nafne himins scal skilia andlega hlute alla oc ósynelega. en iorben iarteiner alla likamlega hlute oc a iesus

anndreas oc synelega. þat ero allar skepnor; Et in iesum cristum. Iesús es hialpare a ora tungo. buiat hann helpr wllom sinom monnom. en cristus es smurbr at byba. buiat hann es fullr ens helga

son hans eingetenn

Jacobus annda es andleg smurning es kallaþr. filium eius unicum droten varn þann es getenn es af annda helgom borenn dominum nostrum; Qui conceptus est de spiritu sancto. Natus fra mario mevio ex maria uirgine. bot ver seem aller oskmeger farbor af hans miskunn. þa es þó iesus einn einga sonr hans. es getenn es af annda helgom. oc borenn fra mario meyio. sem enge mabr

pindr vnnder ponndverskom pilato

annarr; Passus sub ponntio pilato . Crucifixus . mortuus Pinndr es hann til bess at ver seem opinnder i vellde pilatus. oc crosfestr til bess at gefa oss deóme hue hendr órar skolo negldar vera eþa bundnar fra synþom oc feotr . allra þeirra manna es cristner erom i fiorom skautom heimsens, sem crossenn es ferskevttr. þar umb mælte david conongr betta mál nu. Syngue aller lof gobe beir es leyster ó i austre oc i vestre. i norbre oc i subre. Daubr vas hann likamsdauba til at gefa oc grafenn oss anndar lif es abr vavrom dauber i synbom, et sepultus, ba erom vér dauber i græf lagber. oc risum kykver upp. es vér erom synbger abr oc fiándans þrælar. komom síban hreiner ór nibr ste hann

skirnar brynnenom oc gubs born til lifs boren. Descendit til niþrstaþa

philippus ad inferna. Nibr sté and hans til helvita at levsa alla sina a bribia dege reis hann upp fra daubom monnom Bartholo-

menn papan; Tertia die resurrexit a mortuis. hann upp a enom þriþia dege helldr an fyrr eþa siþarr. at hann leýste oss fra þrimr hlutom þeim es til hverrar synþar

lohannes ait

mus 1)

¹⁾ Bartholomæus,

ero hafper ápr algorver verbe. fra fiánnda aminningo. oc upp ste hann til himna sitr hann til mannzfýst. og róþnom vilia. Ascendit ad celos. sedet ad heogre hanndar gups fobor almattegs dei patres omnipotentis. Vpp ste hann til bess thomas ait dexteram at vér of stígem upp oc sitr til høgre hanndar gubs fobor Mthus? baban mon hann coma at deoma kyqua oc dauba Inde uenturus est iudicare uiuos et mortuos. Faber es ólikamlegr oc hefr eonga likams havnnd, en sonr sitr sva a heogre hand farbor, at hann es slicr sem faber, en bui es hann sitia sag[b]r heldr an stannda. at hann es bar til huildar komenn. oc af þui abro at sitiannde mabr scal deoma. en hann mon þaþan koma at deoma lifenndr i góþom verkom. ec true enn oc a annda enn helga, oc dauþa i synþom. Credo et in spiritum sanctum; sanctam iacobus ecclesiam catholicam sanctorum communionem remissionem peccatorum. Ec true enn oc a anda enn helga sem a fobor oc a son. buiat bær briar skilningar ero aliafnar oc eitt. Simon ait cristne almennelega Sanctam ecclesiam catholicam. helga truec vera ba eina cristne heilagra es almenneleges, en eige þa helga es villomenn kenndo; sanctorum Matias dixit sameigin aflausn communionem heilagra sameign, i tru oc ástar vercom, remissionem peccatorum. Aflausn synþa es i siau hlutom. i skírn oc i Judeastaddus; synþa ibron. í olmoso gerbom oc i óheiptræke. i kenningo viþ breóbr óra at þeir varne viþ illo en geore gott i huslon oc i uppriso hollz bana fyr gubs sakar. Carnis resurrectionem. True ec at hverr maþr scal upprísa a dómsdege meþ sínom likama oc lif eilegt vist beortum eba suortom; et uitam eternam amen. Pat lif es

eilegt, es ei hefr veret, oc es, oc vesa mon, himinrikes líf. eba sa es betta mælte, ec em gata, oc et sanna oc líf.

^{*)} Matthæus. *) Judas Thaddæus.

Jeg tror paa Gud Den tror utvivlsomt paa Gud, som tykkes at eje al tilstrækkelig Hjelp i Gud, som er, Enhver, som intet Forbudet attraar og ikke negter Noget, som han skal vde. Den almægtige Fader | Derfor er han altid Fader, fordi han altid har havt en Søn, derfor almægtig, fordi han kan gjøre alt det, som han vil. Himmelens og Jordens Skaber | Himmelens Navn skal man forstaa om alle aandelige og usynlige Ting, men Jorden betegner alle legemlige og synlige Ting, det er alle Skabninger. Og paa Jesum Christum] Jesus er Hjelper paa vor Tunge, thi han hjelper alle sine Mænd; Christus er at tyde ved "Salvet", thi han er fuld af den hellige Aand, som kaldes aandelig Salvelse. Hans eenbaarne Søn, vor Herre, som er undfangen af den Helligaand, født af Jomfru Maria] Skjønt vi ere alle Faderens Adoptivsønner ved hans Miskundhed, saa er dog Jesus alene hans eneste Søn; han er avlet af den hellige Aand og født af Maria Mø, som ingen anden Mand. Pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død] Pint blev han til den Ende, at vi skulle være upinte, given i Pilatus's Vold; og korsfæstet for at give os et Exempel paa, hvorledes vore Hænder og Fødder, alle de Menneskers Hænder og Fødder, som ere Christne i Verdens fire Hjørner. skulle være naglede og bundne fra Synden, ligesom Korset er firehjørnet. Derom talte Kong David i denne Tale: Synger alle I Lov, som ere løste i Øst og i Vest og i Nord og i Syd (Ps. 107, 1-3.). Død var han Legemets Død for at give os Aandens Liv, os som før vare døde i Synderne. Og begraven Da ere vi døde og lagte i Graven og staa levende op, naar vi, før syndige og Djævclens Trælle, komme siden rene og som til Livet fødte Guds Børn ud af Daabens Brønd. Nedfor til Helvede | Hans Aand steg ned til Helvede for at lese derfra alle sine Mænd. Stod op paa den tredje Dag fra de Døde Derfor steg han op paa den tredje Dag,

hverken før eller senere, for at forløse os fra tre Ting, som haves til enhver Synd, førend den bliver fuldbyrdet, fra Diævelens Paamindelse og Menneskets Attraa og den bestemte Vilje. For op til Himmels, sidder hos Guds, den almægtige Faders, højre Haand] Op steg han til den Ende, at vi kunne stige op; og han sidder ved Gud Faders den Almægtiges højre Haand. Hvorfra han skal komme igjen for at dømme Levende og Døde | Faderen er ulegemlig og har ingen Legems Haand, men Sønnen sidder paa den Maade hos Faderens højre Haand, at han er slig, som Faderen, og han siges derfor heller at sidde end at staa, fordi han er kommen til Hvile der, og for det Andet, fordi en Siddende skal dømme, men han vil komme derfra for at dømme Levende i gode Gjerninger og Døde i Synder. Jeg tror paa den Helligaand, en hellig almindelig Christenhed, Helliges Samfund, Syndernes Forladelse | Jeg tror fremdeles ogsaa paa den Helligaand som paa Faderen og Sønnen, thi de tre Personer ere ganske lige og Eet. En hellig almindelig Christenhed | Hellig tror jeg alene den Christenhed at være, som er almindelig, men den, som Kjættere lære, tror jeg ikke at være hellig. De Helliges Samfund] i Tro og Kjærligheds Gjerninger. Syndernes Forladelse] Syndernes Forladelse er i syv Ting: I Daaben og i Angeren over Synderne, og i Almissegjerninger og i Uhævngjerrighed (Forsonlighed) og i Belærelse af vore Brødre, at de vogte sig for Ondt og gjøre Godt, i Nadverens Nydelse og i Døden for Guds Sag. Kjødets Opstandelse Jeg tror, at hvert Menneske skal opstaa paa Dommedag med sit Legeme skinnende eller sort. Og det evige Liv. Amen] Det Liv er evigt, som stedse har været og er og skal være, Himmeriges Liv eller den, som siger disse Ord: Jeg er Vejen og det Sande og Livet.

II.

Pat er upphaf laga várra, sem upphaf er allra góðra luta, at vér skolum hallda ok hafa kristiliga trú. Vér skolum trúa á Guð föður allsvalldanda (almátkan Hb.) skapara himins ok iarðar. Vér skolum trúa á várn dróttin Jesum Christum hans einga son, er getinn er af krapti heilags anda ok fæddr af Mariu mœy, pindr undir Pilats valldi, krosfestr dæyddr ok grafinn, steig (fór Hb.) niðr til helvítis at læysa þaðann alla sina vini (menn Hb.) þriðia dag eptir er hann var dæyddr i sínum manndómi, ósköddum sínum guddomi (í sínum mannd. o. s. v. mgl. Hb.), reis hann upp af dauða ok var síðan með lærisveinum sínum. xl. daga frá páskadegi ok til uppstígningardags (helga þórsdags Hb.), ok steig þá til himna upp ok þaðan skal hann koma á efsta degi þessa heims at dæma hvern eptir sínum verðleika. Vér skolum trúa a helgan anda, at hann er sannr guð sem faðir ok sonr, ok þær þriár skilningar er einn guð. Vér skolum þat allt trúa er trýr öll kristileg þióð ok allra (mgl. Hb.) heilagra manna samband ok heilög kirkia hefir samþykt aðr (mgl. Hb.) með óbrigðiligri staðfestu. Vér skolum trúa at syndir firirlátazt í skirn ok (i sk. mgl. Hb., som derimod tilf.: með sanni) iðran, ok skriptagang, með holldi ok bloði várs herra Jesu Christi (várs drottins Hb.) er i messunni helgazt, með bænahalldi, með ölmusugerðum ok föstum ok með öllum öðrum góðum lutum er menn gera ok hugsa eða mæla. Vér skolum trúa at hvers manns likamr er í er kominn heiminn eða koma kan til dóma dags skal þá upp rísa, ok þaðan af skolu þeir er illa gerðu (gera Hb.) ok eigi iðruðuzt med ifirbót (ok eigi o. s. v. mgl. Hb). bessa heims hafa endalausan ófagnað med fiandanum (diöflinum) Hb.) ok hans erendrekum (englum Hb.) i helviti, en beir sem gott hafa gert þessa heims skolu þá fá ok hafa eilífan fagnað með guði ok hans helgum í himinríki.4)

^{4) &}quot;Hovedtexten er tagen af Magnus's Landslov, men de smaa For-

Det er vor Lovs Ophav, som er Ophavet til alt Godt: at vi skulle holde og have den christelige Tro. Vi skulle tro paa Gud Fader, Himmelens og Jordens almægtige Skaber. Vi skulle tro paa vor Herre Jesum Christum, hans eenbaarne Søn, som avlet er af den Hellige Aands Kraft og født af Jomfru Maria, pint under Pilatus's Velde, korsfæstet, dødet og begraven; nedsteg til Helvede at løse derfra alle sine Venner; paa den tredje Dag, efterat han var dødet i sin Manddom, sin Guddom uforkrænket, opsteg han af Døden og var siden hos sine Læresvende i 40 Dage, fra Paaskedag og til Himmelfartsdag, og steg da op til Himmelen, og derfra skal han komme paa denne Verdens yderste Dag at dømme Enhver efter hans Fortjeneste. Vi skulle tro paa den Hellige Aand, at han er sand Gud som Fader og Søn, og de tre Begreber er een Gud. Vi skulle tro alt det, som alt christent Folk (den hele Christenhed) tror, og alle hellige Mænds Samfund og den hellige Kirke forhen har samtykt med ubrødelig Fasthed. Vi skulle tro, at Synderne forlades i Daaben og Anger og Skriftegang, ved vor Herre Jesu Christi Legeme og Blod, der helliges i Messen, ved Bøn, ved Almisser og Faster og ved alt andet Godt, som man gjør, tænker eller siger. Vi skulle tro, at Enhvers Legeme, som er kommen i Verden eller komme kan til Dommedag, skal da opstaa; og derpaa skulle de, som ilde gjorde og ikke angrede med Bod i denne Verden, have endeles Kval med Djævelen og hans Erindsvende i Helvede; men de, som godt have gjort i denne Verden, skulle da faa og have evindelig Glæde med Gud og hans Hellige i Himmerige.

skjelligheder i Haakonarbok ere indskudte i () og betegnede med Hb. N. gl. L. I. 261, II. 22." Prof. K.

III.

Sydhen ihesus christus war faren opp til hymmælyndh, tha giordhæ the XII appostel thee XII artyklæ, ther i credo stor, ther huer cristen man skal throo. Then førstæ artykel burdhæ sancte Pether oc sathæ: "jek troor paa gutfather almectustæ sosom hauer skaueth hemmel og iordh". Andreas: "jek troor paa jhesus christus, gut faters enestæ son oc wor herræ". Johannes ewangelistæ: "jek troor, Ath han war vnfanghen aff then helliand oc fødh aff iamfruæ maria." Jacobus: "jek troor, ath han toldæ pynæ ok war korsfest, toldæ dodh oc war joreth aff pylatus, ther poncius heth til eth naffo, han war hefdyngh." Thomas: "jek troor, Ath han nydher for til heluydhæs, Och stodh opp III daw aff dethæ." Jacobus: ,jek troor, ath hau opp for till hemmels oc sydher aa gut fathers almectustæ aa hans heghræ handh." Philippus: "Jech troor, ath han skall tedhen kommæ ath dømmæ bothæ leuendhæ oc dethæ, thet er bothæ onth oc goth." Bartholomeus: "Jek troor aa then heliandh." Matheus: "jek troor Aa then helliæ kirkæ, cristen mantz samfundh." Symon: "jek troor aa helligh mantz saufnelsæ, oc ath wi fanghæ aflesnyngh aff voræ synder". Judas: "jek troor, ath wi skulæ oppstandhæ III dauæ meth thet sammæ legommæ wi nw i æræ." Mathias: "jek troor, ath wi skulæ fanghæ thet ewyghæ lyff i hymmæryghæ". thet gywæ oss guth allæ samen. 5)

⁵⁾ Saaledes lyde Trocsartiklerne i det Haandskrift, hvoraf Past. Brandt har udgivet Lucidarius. I den af Godfred af Ghemen Kjöbh. 1510 trykte Udgave af Lucidarius lyde de derimod saaledes:

Peder: "Jeg troor paa fader altwollende ther hauer skapt bode hemmel og iord". Andreas: "Jeg tror i [a] ihesum christum ther gud fader hans enæste sön ær oc wor herre". Johannes euangelista: "Jeg troor at han wor vnfangen aff then heligand oc föd aff iomfrue Maria". Jacobus: "Jeg troor han tolde pyne oc dææd oc wor iordet ther pilatus ther pontius hed tijl ægæ naffn ther han wor hæfting". Thomas: "Jeg troor at han nederfor til hellendes [helluedes] oc opstod then tredie dag af döde". Jacobus: Jeg troor at han opfoer til hemels oc sider

Efterat Jesus Christus var faren op til Himmelen, da gjorde de tolv Apostle de tolv Artikler, som staa i "Credo", som enhver christen Mand skal tro. Den første Artikel begyndte St. Peter og sagde: "Jeg tror paa Gud Fader, Almægtigste, som har skabt Himmel og Jord." Andreas: "Jeg tror paa Jesus Christus, Gud Faders eneste Son og vor Herre." Johannes Evangelista: "Jeg tror, at han blev undfangen af den Helligaand og født af Jomfru Maria." Jakobus: "Jeg tror, at han taalte Pine og blev korsfæstet, taalte Død og blev jordet af Pilatus, som hedte Pontius til et Navn (der havde Tilnavnet Pontius?); han var Hevding." Thomas: "Jeg tror, at han nedfor til Helvede og opstod tredje Dag fra Døde." Jakobus: "Jeg tror, at han opfor til Himmels og sidder paa Gud Faders, paa Hans højre Haand." Philippus: "Jeg tror, at han skal komme derfra at dømme Levende og Døde, det er baade Onde og Gode." Bartholomæus: "Jeg tror paa den Helligaand." Matthæus: "Jeg tror paa den hellige Kirke, christen Mands (christne Mænds) Samfund." Simon: "Jeg tror paa hellige Mænds Samfund, og at vi faa Aflesning af vore Synder." Judas: "Jeg tror, at vi skulle opstaa tredje Dag med det samme Legeme, hvori vi nu ere". Matthias: "Jeg tror, at vi skulle faa det evige Liv i Himmeriget". Det give os Gud allesammen.

paa guds faders hægere hand". Philippus: "Jeg troor at han scal tæden komme oc dome bode leffuende oc dode. Bartholomeus: "Jeg troor at [a] then heligandh". Matheus: "Jeg troor a then helig [kirke] oc cristen menniskens samfund. Symon: Jeg troor at wij fonge aff lösing aff wore synder. Judas: Jeg troor at wi sculle fonge lijff eftter dood. Mathias: Jeg troor at wi sculle fonge ewinneligh lijff i hemerige.

(Brandt, Lucid. S. 69 f.)

I. Efter vor Udlæggelse tyder Korsets Form, at det er firehjørnet, hen paa, at de Christne i Verdens fire Hjørner eller alle Christne i Verden skulle være forløste; eller nøiagtigere: den Omstændighed, at Christi Hænder og Fødder vare bundne og naglede til det firehjørnede Kors, viser efter vor Udlæggelse, at alle Christnes Hænder og Fødder i Verdens fire Hjørner skulle være bundne og naglede fra Synden, det vil vel sige, at alle Christne i Verden skulle være uforanderligt, sikkert og fuldkommen befriede fra den. Den besynderlige og tvungne Forestilling og det besynderlige og tvungne Udtryk, at de Christnes Hænder og Fødder i Verdens fire Hjørner skulle være "bundne og naglede fra Synden" ere derved fremkaldte, at Christi Hænder og Fødder vare bundne og naglede til Korsets Træ, og at denne Binding og Nagling har bevirket de Christnes Forløsning fra Synden. Dog har vel ogsaa Stedet Matth. 22, 13 været medvirkende. Ps. 107, 1-3 ("Lover Herren, thi Han er god, thi evindelig varer Hans Miskundhed. Saa sige Herrens Forløste, de, som Han har forløst af Nødens Magt, og som Han har samlet fra Landene, fra Østen og fra Vesten, fra Norden og fra Havet"), til hvilket Sted Udlæggelsen sigter, opfatter Udlæggeren som en Spaadom om Forløsningen af de Christne i Verdens fire Hjørner. En oplysende Parallel til vort Sted finde vi i den Theol. Tidsskr. VI, 609 omtalte middelalderlige Udlæggelse af det apostoliske Symbol, der ikke er yngre end det ellevte Aarhundrede. Det hedder nemlig i samme: "Est etiam qualitas crucis ita, ut, si eam non erectam, sed planam et æquali tenore libratam teneas, quattuor tibi plagas mundi monstrare videatur tanquam eos, quibus mundus crucifixus est, et ipsi mundo (Gal. 6, 14), a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari a Deo eligi et vocari" (Ps. 107, 3); s. Mai, Scriptt. vett. nov. coll. T. IX p. 392 s. I den samme Udlæggelse møde vi endnu to andre Udtydninger af Korsets Form. Den

første er fremsat i de Ord: "Senserunt — sancti doctores, quod illa verba apostoli, ubi ait: ""In caritate radicati atque fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo, latitudo, sublimitas et profundum"" (Eph. 3, 18), ad crucis compositionem mirabiliter et veraciter ab p tentes. Latitudo enim crucis est in transverso ligno, ubi figuntur manus; longitudo vel illud rectum lignum, in quo totum corpus extenditur; sublimitas quoque crucis est hoc, quod super transversum lignum eminet, cui caput adjungitur; profundum quoque ejus est hoc, quod terræ infixum" (p. s. St. p. 391). Den anden Udtydning er udtalt i de Ord: "Significat - status crucis universitatem potestatis Christi, de qua ipse ait: ""Data est mihi omnis potestas in cælo et in terra"" (Matth. 28, 18), et apostolus dicit: ",,In nomine Jesu omne genu flectitur cælestium, terrestrium et infernorum"" (Phil. 2, 10); in qua universitate et in sublimibus caput nostrum elatum est, ubi ei ministratur ab angelis, et inferna ei subjecta sunt, et media ea, scilicet, quæ infra cælos ac terram sunt, quasi extentis bracchiis potestatis suæ gubernat, regit et moderatur" (p. s. St. p. 392). Sml. hvad angaar de Hemmeligheder, som Middelalderen fandt i Korsets Skikkelse ("mysteria crucis"), ogsaa endnu følgende, vort Sted ligeledes oplysende Ord i en "Catechesis explanatoria in Symbolum", der findes i en Wiener Cod. fra det tolvte Aarhundrede (Cod. 793): "Quare non voluit Dominus alia morte mori, quam morte crucis? Quia crux magnum mysterium habet in se. Si crux in terra projicitur, per quatuor ejus cornua quatuor partes mundi demonstrantur. In hoc voluit Dominus demonstrare, quia non venit unam partem mundi redimere, sed totum humanum genus. Unde dicit Psalmista: ",,A solis ortu et occasu, ab aquilone et mari dicant, qui redemti sunt"" (Ps. 107, 1-3). Et si crux sursum erigitur, simul demonstrat coelestia et terrestria. Unde dicit Paulus Apostolus: ",,Pacificans per sanguinem crucis ejus

sive quæ in coelis sunt, sive quæ in terris"" (Col. 1, 20). Habet crux alind mysterium in se? Vere habet. Unde dicit Paulus Apostolus [ad] adjutores suos: ",,Orate, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit longitudo et latitudo et sublimitas et profunditas"" (Eph. 3, 18). Sublimitas est ea pars, quæ super caput eminet; et inde designatur spes futurorum bonorum operum. Unde dicit Paulus Apostolus: ""Spe enim salvi facti sint [sunt]"" (Rom. 8, 24). Per transversum lignum, ubi brachia extende u ntur, designatur caritas. Unde dicit evangelium: ""Diligite amicum in Deo, inimicum propter Deum."" Et propheta dicit: ""Latum mandatum tuum nimis"" (Ps. 119, 162?). Hinc Jacobus ait: ",,Caritas cooperit multitudinem peccatorum"" (Jac. 5, 20; eg. 1 Pet. 4, 8). Per longitudinem crucis, id est eam partem, quæ eminet a terra usque ad transversum lignum, designatur perseverantia in bonis operibus. Unde dicit Dominus in Evangelio:Qui autem perseveraverit usque ad finem, hic salvus erit"" (Matth. 24, 13). Profundum crucis est ea pars, quæ in terram figitur. Unde designantur occulta Dei judicia, et unde dicit Paulus Apostolus: ""O altitudo divitiarum — aut quis consiliarius ejus fuit?"" (Rom. 11, 33 f.). Subauditur nemo".

Med Bemærkningerne til "død og begraven" i vor Udlæggelse kunne følgende Ord i den netop anførte haandskrevne "Catechesis" sammenlignes: "Mortuus est, ut nos, qui peccatis mortui eramus, vivificaret. Sepultus est, ut nobis daret exemplum peccata nostra sepeliendi. Tunc peccata nostra sepeliuntur, quando infans ternis vicibus sub aqua mergitur. Et tunc cum Christo resurgimus, quando infans de aqua sub trahitur." Begge Steder, dette og vort, gaa tilbage til Rom. 6, 3. 4.

I den samme "Catechesis" bliver den Omstændighed, at Christus opstod den tredje Dag, udtydet paa en lignende Maade, som i den oldnorske Udlæggelse: "Quare non voluit", hedder det nemlig i den, "ipso die, aut secundo, quare voluit tertia die? Quia sicut primus homo Adam tribus vicibus cecidit et perdidit nos omnes, ita et iste secundus Adam, id est Dominus noster, voluit tertia die resurgere, ut nos de eis liberaret, in quas inducti eramus propter peccatum primi hominis Adæ, id est suggestione, delectatione, consensu". "Djævelens Paamindelse", hans Fristelse til Synden, svarer til "suggestio", "Menneskets Attraa", den i Menneskets Hjerte boende Lyst, ἐπιθυμια, "concupiscentia", svarer til "delectatio", og "den bestemte Vilje" til "consensus".

Ordene: "Faderen er ulegemlig og har ingen Legems Haand, men Sønnen sidder paa den Maade hos Faderens højre Haand, at han er slig, som Faderen". Vor Udlæggelse kan sammenlignes med Ordene: "Quare sedere dicitur ad dexteram Patris? Numquid Deus corporeus est, ut dexteram et sinistram habeat? Non, sed per dexteram significatur æqualitas Patris, quia in æqualitate Patris manet et Deo Patri est æqualis" i Catechesen i Wiener Haandskriftet, og ligesaa kunne Ordene "han siges derfor heller at sidde end at staa, fordi han er kommen til Hvile der, og for det Andet, fordi en Siddende skal dømme" i hin Udlæggelse sammenlignes med Ordene: "sedere requiescentis dicitur vel judicantis" i denne.

"For at dømme Levende i gode Gjerninger og Døde i Synder". Augustin bemærker i "Liber de fide et Symbolo" n. 15 til den anden Artikels sidste Ord: "Credimus etiam ",,inde venturum — et judicaturum vivos et mortuos""; sive istis nominibus justi et peccatores significentur, sive quos tunc ante mortem in terris inventurus est, appellati sint vivi, mortui vero, qui in ejus adventu resurrecturi sunt", og i "Enchiridion ad Laurentium" n. 14 siger han til det samme Led: "Duobus autem modis accipi potest, quod vivos et mortuos judicabit: sive ut vivos intelligamus, quos hic nondum mortuos, sed adhuc in carne ista viventes inventurus est ejus

r

adventus, mortuos autem, qui de corpore, prius quam veniat, exierunt vel exituri sunt; sive vivos justos, mortuos autem injustos, quoniam justi quoque judicabuntur". Efter disse Ytringer fortolke de middelalderlige Udlæggere af Symbolet "vivos et mortuos" sædvanlig om aandelig Levende og aandelig Døde eller de Retfærdige og Ugudelige, eller de fremsætte (med Augustin) begge Opfattelser af de anførte Ord, den egentlige og den tropiske. Det Første gjør foruden den oldnorske Udlæggelse, f. Ex. en "Catechesis explanatoria in Symbolum Apostolorum" fra Carl den Stores Tid i Cod. Sang. 732 ("Interr.: ""Qui [Ms. Quid] sunt vivi, et qui sunt mortui?"" Resp.: "Vivi justi, mortui peccatores"), det Sidste er det Sædvanlige.

Leddet om Kirken forklares i vor Udlæggelse saaledes, som om Udlæggeren havde betragtet "sanctam" som Attribut til "ecclesiam catholicam": "Jeg tror den almindelige Christenhed at være hellig", "Jeg tror, at — er hellig". Det Samme gjør en Bernhard af Clairvaux tilskreven Udlæggelse af Symbolet i et af Jacob Wimpheling udgivet Skrift fra 1506: "Sicut ergo dicimus: ""Credo sanctam ecclesiam"", i. e. eam esse sanctam" &c. — Gjengivelsen af "ecclesia" ved "Christenhed" møder os oftere ogsaa i oldtydske Oversættelser af Troesbekjendelsen ("Gloube die heiligun, allichun Christenheit", Massm., p. d. anf. St. S. 73, "Ih glouba eina christenheit heiliga" o. s. v., p. s. St. S. 78, o. s. v.).

En Commentar til, hvad vor Udlæggelse bemærker angaaende "remissionem peccatorum", giver følgende Sted i en Udlæggelse af Symbolet fra det trettende Aarhundrede i Cod. Sang. 782: "Remissionem peccatorum. Septem sunt remissiones peccatorum. Prima per baptismum; hæc est illa, quæ delet peccata originalia, quæ per primum hominem Adam contraximus. Secunda remissio per poenitentiam, sicuti Psalmista dicit: ""Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata"" (Ps. 32, 1). Tertia remissio per

t,

-

S

e

martyrium, secundum quod idem dicit: ",Beatus vir, cui non imputabit Dominus peccatum"" (Ps. 32, 2). Quarta remissio per indulgentiam inimicorum, sicut ipse Dominus dicit: "Si remiseritis hominibus peccata eorum, et pater vester cœlestis dimittet vobis peccata vestra" (Matth. 6, 14). Quinta remissio est per veram misericordiam, sicut ipse Dominus dicit: ""Esurivi enim" &c. (Matth. 25, 35. 36). Istæ sunt sex operationes misericordiæ, quæ (Ms. quas), cum ex bona fide et ex bona voluntate ad omnes pauperes et omnes peregrinos fiunt, servos et ancillas Dei faciunt. Sexta remissio est per eleemosynam, sicut ipse Dominus dixit: ", Date eleeomosynam et ecce munda sunt omnia vobis"" (Luc. 11, 41). Septima remissio per prædicationem; sicut ipse Dominus dixit ab impio: ""Ut impius, si revertatur a via sua mala, et ipse impius fecerit judicium et justitiam, vita vivet et non morietur; et tu animam tuam liberasti" (Ez. 18, 21. 3, 19. 21. 33, 9). Et sanctus Jacobus ait: ", Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte et suorum quoque multitudinem cooperit peccatorum"" (Jac. 5, 20). Et lignende Sted finde vi i en Udlæggelse af Symbolet, der staar i den i Aaret 811 skrevne Cod. Sang. 732. Forskjellen imellem Stedet i den oldnorske Udlæggelse og Stedet i den i Cod. Sang. 782 bestaar foruden i den forskjellige Orden, hvori de syv Ting opregnes, som formidle Syndernes Forladelse, deri, at den førstnævnte regner Nadveren med til dem, medens denne i den sidstnævnte mangler, og at denne gjør det Samme med "vera misericordia" eller de Matth. 25, 35. 36 anførte "sex operationes misericordiæ", medens disse ikke findes i hin.

Sml. endelig endnu følgende Ytringer i "Catechesis explanatoria in Symbolum" i Cod. Vindob. 793 med de tilsvarende Ytringer i vor Udlæggelse: "Quare specialiter dicitur creator coeli et terræ, cum ipse omnia creavit? Ut per duas principales creaturas omnes alia (æ) intelligantur. Per coe-

lum enim spiritales et invisibiles designantur, per terram corporales et visibiles. — Unde unctus est Jesus? Numquid corporali et visibili oleo? Non, sed oleo spiritali, hoc est plenitudine spiritus sancti. — Quare unicus Dominus Jesus Christus? Quia ille solus proprius est filius Dei, nos sumus adoptivi".

II. Prof. Keyser bemærker i "Den norske Kirkes Historie under Katholicismen" (B. I S. 226) om Troesbekjendelsen i de norske Love: "Kardinal Nicolaus skal have givet Nordmændene og Svearne en Katechismus, hvis Indhold siden fulgtes, saalænge Katholicismen varede. Medfører denne Beretning Sandhed, da maa man udentvivl forstaa den saaledes, at Nikolaus har meddelt den norske Geistlighed et af ham forfattet, med den dagjældende romerske Lære nøje stemmende forklarende Fremstilling af Troesartiklerne til Brug ved Christendomsundervisningen; og er dette rigtigt, saa er . der igjen al Sandsynlighed for, at det er denne Nikolaus's Fremstilling, der i norsk Oversættelse findes indført som Begyndelse til Christendomsbalken i de nyere Landslove for Norge og Island fra Midten af det trettende Aarhundrede", og p. s. St. S. 441 siger den Samme: "Det er, som forhen ytret, hel sandsynligt, at den (Troesbekjendelsen i Lovbøgerne) egentlig er opstillet og stadfæstet af Kardinal Nikolaus i 1152 som en i fuldkommen rettroende Udtryk affattet Bekjendelse af Christendommens Hovedlære, paa hvilken Præsterne i den norske Kirke skulde grunde sin Christendomsundervisning, og hvilken enhver Nordmand skulde tilegne sig, for at blive tællet blandt Kirkens rettroende Medlemmer. Er denne Anskuelse rigtig, at den egentlig er Kardinal Nikolaus's Verk, da maa man antage, at den af ham er oprindelig forfattet paa Latin og siden, paa hans Bud og muligens endog under hans Opsigt, overført i det norske Sprog til Forhindring af al Vranglære. Dette er da den Katechismus for Nordmændene,

som der er Tale om, at Nikolaus i sin Tid skulde have for-fattet".

Troesbekjendelsen i Lovbøgerne slutter sig nøje til de tre Troesartikler. Hvad den første og den anden Artikel angaar, saa gjengives den med adskillig Frihed i Udtrykket og i Ordenes Orden og med nogle tildels forklarende Tilsætninger. Istedetfor "undfangen" af den Helligaand, hedder det: "som av let er af den Helligaands Kraft", i hvilke Ord Udtrykket "avlet" er usædvanligt og paafaldende. Middelalderens Symboludlæggere sige ellers heller, at Christi Kjød blev skabt af den Helligaand ("credimus - potentia Spiritus sancti carnem Christi creatam", Udlæggelsen hos Mai, p. d. anf. St. p. 390) og protestere imod Betegnelsen af den Helligaand som Christi Fader ("Non ergo - Spiritum sanctum patrem ejus intelligere debemus, quemadmodum matrem ejus profitemur Virginem. Sicut enim illa æterna ejus generatio de substantia Patris sine matre, sic ista temporalis de matre sine patre est; operatorem itaque, ut dictum est, potius, quam patrem Spiritum sanctum intelligere debemus, sicut et in singulis, quæ facit, operator potius vel creator, quam pater dicendus est"; den Bernhard af Clairvaux tillagte Udlæggelse af Symbolet). - Christi Sæde hos Faderens Højre forbigaaes som givet med Himmelfarten og forudsat af Gjenkomsten til Dommen. - I den tredje Artikel er vor Troesbekjendelse langt mere forklarende end i den første og anden. - Det Ord "skilningar" i Leddet om den Helligaand, som Prof. Keyser har oversat ved "Begreber", er der snarere fra hverandre "adskilte, forskjellige Personer" (s. Fritzners "Ordbog" under "skilning" og sml. Udlæggelsen i Homiliebogen). - I Leddet om Kirken opfattes "sanctorum communionem", som allerede Luth. Kirketid. B. 4 S. 99 bemærket, som Concretum, en Opfattelse, der ikke er usædvanlig i Middelalderen; s. p. d. s. St. S. 12 og 99 f. - De Ting, ved hvilke Syndernes Forladelse gives, ere i Troesbekjendelsen tildels andre end i Udlæggelsen i Homiliebogen, idet hist Skriftegang og Faster opregnes iblandt dem, medens de her mangle, og omvendt her Forsonlighed, Belærelsen af Brødrene og Døden for Guds Sag anføres, som igjen hist mangle. Dog kunne og skulle uden Tvivl Ordene "og ved alt andet Godt o. s. v." indeslutte dem. — Pluralis i Troesbekjendelsen giver den Charakteren af en Kirkebekjendelse eller en christelig Folkebekjendelse.

III. Past, Brandt antager, at den danske Lucidarius er bleven til i det trettende eller idetmindste i det fjortende Aarhundrede (p. d. anf. St. S. XX f.), og at det Haandskrift, hvoraf han har udgivet den, skriver sig fra omtrent den anden Halvdel af det fjortende Aarhundrede (p. s. St. S. XXIV). I ,ther poncius heth till eth naffn", er vel "ögæ" faldet ud mellem "eth" og "naffn"; s. Symbolet i G. af Ghmens Udg. De middelalderlige Symboludlæggere have meget travlt med at . forklare Navnene "Pontius" og "Pilatus". Om hint sige de enten, at Pilatus fik det af et Sted ("Qui Pontius dictus est a loco"; en Tale over Symbolet af en Canonicus af Tours, Theobald, holdt i Bologna), eller at han førte det, fordi han var født i en Egn eller paa en Ø, som hedte Pontus ("Pontius vel a Ponto regione vel a Ponto insula"; Cod. lat. Monac. 16086), eller paa en Ø ("Pilatus dicitur a Ponto insula"; Cod. Vindob. 793) eller paa en romersk Ø, der laa i Nærheden af Staden ("et vocatum Pontium a quadam insula romana ubi vicina, urbi natus esse fertur"; Udlæggelsen hos Mai, p. d. anf. St. p. 391). Den Bernhard af Clairvaux tilskrevne Udlæggelse bemærker til Navnet: "Pontius vel cognomen vel gentile nomen potest esse ex aliquo loco". "Pilatus" forklares oftere ved "os malleatoris". "Pilatus", hedder det f. Ex. i Cod. Vindob. 793, "interpretatur os malleatoris, quia os malleatoris aliquando percutit, aliquando sublevat. Sic fecit Pilatus. Aliquando dicebat: "Nullam caussam invenio in homine isto, ut eum morti

tradam"". Eum justificabat. Et aliquando dicebat: ", Accipite eum vos et secundum legem vestram judicate"". Eum condemnabat". - Hvad "jek troor Aa, d. e. paa, then helliæ kirkæ" og: "jeg troor aa helligh mantz saufnelse" angaar, saa s. Theol. Tidsskr. B. VIII S. 374, 379 f. — "Communionem sanctorum" opfattes, som det synes, i Lucidarius paa een Gang som en Epexegese til "sanctam ecclesiam catholicam" og som et eget Led. - Ordene "jek troor, ath wi skulæ oppstandhæ III dauæ" faa vel sit Lys ved følgende dybe og meget interessante Sted i Udlæggelsen hos Mai, p. d. anf. St. p. 393: "Sicut Dominus sexta die laboravit in passione, sic ecclesia a sexta die, ætate mundi, laborat in ærumnis et periculis vitæ præsentis; et sicut ille septima die, hoc est sabbatho, quievit in sepulchro, sic sanctorum animæ post molestias vitæ præsentis excipiuntur ab illa requie, quæ interposita est inter labores hujus vitæ et ultimam corporum resurrectionem, tanquam post sextam ætatis diem sabbatizantes, hoc est requiescentes, in solis animabus expectantes etiam octavam resurrectionis diem, quando receptis corporibus, sine ullo deinceps timore, ad visionem sublevabuntur divinitatis, sicut Christus resurgens a mortuis jam non moritur. Hoc igitur triduum sacratissimum crucifixi, sepulti, suscitati, unum, quod significat crux, in præsenti agimus vita; biduum autem, quod significat sepultura et resurrectio, fide ac spe agimus, quia ea nondum videmus, nondum tenemus". Sml. ogsaa Ordene: "Tertia die resurrexit, ut nobis exemplum resurrectionis ostenderet, ut propheta dicit: "Post duas dies suscitabit nos, et tertia die resurgemus et in conspectu ejus vivemus" (Hos. 6, 2) i en middelalderlig Udlæggelse af Symbolet i en Münchener Cod. og to Bambergske Haandskrifter.

Rejsefrugter.

Af

C. P. CASPARI.

V.

Indledningen til en vesterlandsk Udlæggelse af Symbolet af fire Haandskrifter fra det tolvte Aarhundrede.

[I fire Haandskrifter, hvoraf to tilhore Benedictinerstiftet Gottweih (i Nærheden af Wien), eet Benedictinerstiftet Kremsmunster (i Nærheden af Wels og Linz i "Oberösterreich") og eet de augustinske Chorherrers Stift St. Florian (i Nærheden af Enz i "Oberösterreich"), og som alle ere skrevne i det tolvte Aarhundrede, findes foran den latinske Oversættelse af Origenes's Homilier over Leviticus og Josva en "Expositio Origenis" ("in Symbolum"). Denne Udlæggelse af Symbolet, der intet Andet er end Nicetas af Romatianas eller Nicetas af Aquilejas i Slutningen af det forrige Aarhundrede i et det chigiske Bibliothek i Rom tilhörende Haandskrift opdagede og af dette Haandskrift flere Gange udgivne "Explanatio Symboli habita ad competentes", indeholdes dog i de fire Haandskrifter, som aabenbaart gaa tilbage til eet og det samme ældre, ikke fuldstændigt, men kun indtil Midten af Afsnittet om Kirken eller indtil Ordene: "Adhuc amplius dico: etiam angeli, etiam virtutes et potestates supernæ in hac (ecclesia) deputantur". Resten af Afsnittet om Kirken, Afsnittene om Syndernes Forladelse, Kjödets Opstandelse og det evige Liv og Udlæggelsens Slutningspartier mangle. Derimod fölger paa de anförte Ord ("Adhuc - deputantur") uden nogetsomhelst Mellemrum og uden nogensomhelst Antydning af, at nu noget Nyt, Andet begynder, endnu et Stykke, der vel kan betegnes som en Indledning eller en "Præfatio" til en anden Udlæggelse af Symbolet. Dette Stykke er smukt og sindrigt, hvorfor jeg tillader mig at meddele det her. Hvilken Tid det tilhörer, lader sig ikke nærmere angive. Kun saameget er klart, at det er blevet til i Vesterlandet, og at det er noget og maaske betydeligt yngre end Nicetas's Symboludlæggelse (5te Aarhundrede). Herfor taler Slutningen og den Omstændighed, at Skriftstederne citeres efter Vulgata (som oftest med en Smule Frihed), hvortil endnu kommer, at dets Sindrighed synes at bære et noget middelalderligt Præg.]

Cum in principio Deus creasset cœlum et terram et hominem in die sexto de limo terræ fecisset, aspice, quia terra erat mater ejus, et virgo erat. Virginem terram esse diximus, quia necdum sententiam dampnationis acceperat, ut spinas et tribulos germinaret; nec ab humano sanguine aut alicujus sepultura violata fuerat. Deinde posuit Deus hominem in paradiso, quem creaverat, et dixit ei: "De omni ligno paradisi comedatis; de ligno autem scientiæ boni et mali ne comedatis, ne forte moriamini (Gen. 2, 16 s.). Serpens autem, cum esset callidior cunctis animantibus terræ, quæ creavit Deus, accessit et interrogavit, dicens: "Cur præcepit vobis Deus, ut non comedatis ex omni ligno paradisi?" (Gen. 3, 1). Non, quod serpens ipse locutus fuisset, sed diabolus per serpentem dixit: "Scit enim Deus, quod in quacunque die comederitis, eritis sicut dii, et aperientur oculi vestri, scientes bonum et malum" (Gen. 3, 5). Qui cum audisset et, elevatus animo, sublimari cupiens, ut Deus esset, statim rapuit et comedit. Pro hac causa, sententia dampnationis accepta, ejectus de paradiso, in isto mundo exiliatus, genuit omne humanum genus. Et quia scriptum est: "Longe a peccatoribus salus" (Ps. 119, 155), et ipse longius ibat 1) recedendo. Inde propheta cantavit ex persona creatoris: "Circumdederunt me gemitus mortis, et torrentes iniquitatis conturbaverunt me; dolores inferi prævenerunt me; præoccupaverunt me laquei mortis" (Ps. 18, 5. 6). Pro hac causa præparavit Deus filium virginis, de qua propheta dicit: "Aperiatur terra et germinet salvatorem" (Jes. 45, 8), ut qui filium virginis vicerat, a filio virginis vinceretur. Hic ergo, cum natus esset, permisit se temptari a diabolo illo, qui primum hominem vicerat suadendo, ut de arbore vetita manducaret. Ipsum ergo permisit ad se accedere, ut sicut

¹⁾ Cod. Cottvic. 1 ,,et longius ibat."

dixerat Adæ: manduca, et manducavit, et ideo de paradiso ejectus est, ita et isti diceret: "Dic lapidi isti, ut panis fiat (Luc. 4, 3), et manduca, ut non esurias". Cui respondit: "Non in solo pane vivit2) homo, sed in omni verbo Dei". Ergo diabolus, qui manducantem vicerat, victoriam suam per jejunantem amisit. Par enim erat, ut qui filium virginis vicerat, a filio virginis vinceretur. Et consummata omni temptatione, recessit ab eo usque ad tempus. Tempus autem diximus passionis, tunc aperte consurgens, ut per sua membra, quæ sunt iniqui, crucifigeret. Et de sepulchro tertia die resurgens, apostolis loquebatur, dicens: "Ite, docate omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sanctis, docentes eos servare omnia, quæcunque mandavi vobis" (Matth. 28, 19 s.). Et sicut, qui victor exsistit, mittit comites suos in omnibus locis 3), quibus per victoriæ palmam 4) triumphaverat, qui titulos regis sui imponant, ita et hic homo Jesus Christus, qui vicit diabolum, misit electos suos in omnes provincias, ut expellerent ministros diaboli, qui per templa in statuis habitabant, et homines, qui eos colebant, de potestate ejus, qui victus erat, auferrent, et sibi templum construerent; de quo Apostolus loquitur, dicens: "Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis" (2 Cor. 6, 16. 1 Cor. 3, 16. 6, 19). Ipsi vero apostoli, cum essent congregati in unum propter metum Judæorum, antequam dividerentur in terris, ut eis a domino jussum fuerat, inspirante Spiritu sancto, singula capitula protulerunt, quæ postea futuræ ecclesiæ per universos provincias tradiderunt, dicentes: "Credo in Deum Patrem omnipotentem."

²⁾ Saaledes Cottvic. 1 og Flor.; Cottvic. 2 og Kremsm. "vivet".

³⁾ Vel at læse: omnes locos.

⁴⁾ Efter Cottvic. 1, hvor "per" er sat over Linjen. De tre övrige Haandskrifter have det ikke, men det er nödvendigt.

Akademiske Efterretninger.

1865.

1. FORELÆSNINGER OG ØVELSER.

a. Det theologiske Fakultet.

Prof. Dietrichson fortolkede begge Pauli Breve til Korinthierne

(6 Timer ugentlig).

Prof. Caspari fortsatte og tilendebragte i 1ste Semester sine Foredrag over Jesaja c. 1—12 (4 Timer ugentlig); i 2det Sem. læste han over udvalgte Psalmer (5 Tim. ugentl.). Derhos i begge Sem. exegetiske Övelser (Christi Parabler. Joh. 3.) (2 Tim. ugentl.) og Fortolkning af Exodus i Forbindelse med grammatiske Övelser (2—1 Tim. ugentl.).

Prof. Johnson foredrog den systematiske Theologi (3-4 Tim. ugentl.) og gav en udförligere Fremstilling af Dr. M. Luthers Lære om Guds Ord (1 Tim. ugentl.). Derhos skriftlige Övelser over systematisk-theologiske Opgaver (2-1 Tim. ugentl.).

Prof. Nissen foredrog Kirkchistorie (5-6 Tim. ugentl.) og gjennemgik derhos i 1ste Sem. Brevet til Diognet og Polykarps Brev til

Philippenserne (1 Tim. ugentl.).

Universitetsstipendiat F. W. Bugge begyndte i 2det Sem, at fortolke Markus-Evangeliet (3 Tim. ugentl.).

b. Det praktisk-theologiske Seminarium.

Pastor J. Bruun gjennemgik Perikoperne (1 Tim. ugentl.); derhos foredrog han i 1ste Sem. Hymnologi (2 Tim. ugentl.) og Pastoraltheologi (1 Tim. ugentl.), og i 2det Sem. Liturgik (2 Tim. ugentl.) og Homiletik (1 Tim. ugentl.). I begge Sem. homiletiske Övelser (2 Tim. ugentl.).

Stiftsprovst Jensen foredrog Katechetik og holdt katechetiske

Övelser (1-2 Tim. ugentl.).

Prof. Johnson foredrog Pædagogik (1-2 Tim. ugentl.).

Expeditionssekretær Broch foredrog Kirkeret (1—2 Tim. ugentl.). Organist Lindeman gav Vejledning i Sang og Messe (3 Tim. ug.).

2. Examina.

a. Theologisk Examen

blev i Aarets Löb absolveret af 32 Kandidater. 13 erholdt Charakteren Laudabilis og 19 Haud illaudabilis.

| | | Födt | Ex. | art. | Ex. p | hil. | Ex theol. |
|------|--|------|-------|------|--------|------|--------------|
| Juni | | | 1777 | - | | | 1031 1- |
| 7 | Bassoe, Lauritz Andr. | 1842 | 1859. | 2. | 1860. | 1. | Laudab. |
| | Olsen, Johan Oluf | 1842 | 1859. | 2. | 1860. | 2. | Laudab. |
| 8 | Janson, Christ. Nagel | 1841 | 1859. | 2. | 1860. | 2. | Laudab. |
| | Kent, George | 1842 | 1860. | 2. | 1861. | 2. | Haud ill. |
| 9 | Flood, Johannes | 1842 | 1859. | 3. | 1860. | 3. | Haud ill. |
| | Foltmar, Ludvig Carl Lauritz Peter Martin | 1838 | 1859. | 4. | 1860. | 3. | Haud ill. |
| 12 | Greve, Jan | 1840 | 1858. | 2. | 1859. | 1. | Laudab. |
| | Kjelland, Jacob | 1841 | 1859. | 3. | 1860. | 2. | Haud ill. |
| 13 | Irgens, Joh.s Christian | 1838 | 1858. | 2. | 1859. | 3. | Haud ill. |
| | Vinsnes Georg Vilhelm | 1839 | 1858. | 2. | 1859. | 2. | Haud ill. |
| 14 | Erlandsen, Chr. Fred. | 1838 | 1858. | 2. | 1859. | 3. | Hand ill. |
| | Hærem, Pet. Lorentzen | 1840 | 1859 | 3. | 1860. | 2. | Laudab. |
| 15 | Ormsrud, Carl Ludvig Georg | 1838 | 1857. | 2. | 1859. | 2. | Haud ill. |
| | Paus, Bernh. Cathrinus | 1839 | 1857. | 3. | 1859. | 2. | Haud ill. |
| 16 | Saxe, Oluf Andr. Lau- rentius | 1838 | 1858. | 3. | 1859. | 3. | Laudab. |
| | Skauge, Erik Davidsen | 1829 | 1859. | 2. | 1860. | 2. | Laudab. |
| 17 | Saxegaard, Andreas Nilsen | 1826 | 1856. | 3. | 1857. | 2. | Haud ill. |
| Dec. | Se Damer bul new | 2 | | | S. II. | | Mary Service |
| 7 | Bull, Wilh. Pohlmann Leslie | 1838 | 1857. | 3. | 1858. | 3. | Hand ill. |
| | Glöersen, Ole Christ. | 1838 | 1858. | 3. | 1859. | 3. | Haud. ill. |
| 8 | Hansen, Adam Fredr. Christian | 1841 | 1858. | 1. | 1859. | 1. | Laudab. |
| | Lampe, Gerh. Armauer | | 1860. | 3. | 1861. | 3. | Haud ill. |
| 9 | Helland, Kittel Kittel- sen | | 1857. | 4. | 1860. | 3. | Haud ill. |
| | Jensen, Joh. Ole Herm. | | 1860. | 2. | 1861. | 2. | Laudab. |
| 11 | Hansen, Pet. Jak. Kjoss | | 1859. | 3. | 1860. | 2. | Laudab. |
| | Kjelland, Knud Peder- sen | 1839 | 1861. | 3. | 1862. | 3. | Haud ill. |
| 12 | Marstrander, Fredr. | 1836 | 1856. | 2. | 1857. | 2. | Laudab. |
| | Nærum, Johan Anton | 1838 | 1857. | 2. | 1859. | 3. | Haud ill. |
| 13 | Nicolaysen, Nils Aars | 1840 | 1860. | 2. | 1861. | 2. | Laudab. |
| 14 | Olsen, Ole Tobias | 1830 | 1860. | 3. | 1861. | 3. | Haud ill. |
| 1919 | Rönneberg, Hans | 1828 | 1857. | 4. | 1860. | 4. | Hand ill. |
| 15 | Schanke, Albert An- dreas Jonathan | 1841 | 1859. | 3. | 1860. | 2. | Haud ill. |
| A-14 | Sönnichsen, Sönke Posthumus | 1840 | 1858. | 2. | 1859. | 2. | Laudab. |

Opgaverne ved den skriftlige Prove vare i Juni:

- 1. Gen. 1, 1-8.
- 2. Ap. Gj. 3, 12-21. (For en sygmeldt Kandidat: Joh. 6, 60-66).

3. Sakramentets Begreb og Betydning.

- Den Christnes Omsorg for sin Næstes Sjæl. (For en sygmeldt Kandidat: En Udvikling af det apostoliske Ord: "Forarbejder Eders Saliggjörelse med Frygt og Bæven").
- 5. Förste Petri Brevs Foranledning og Formaal.
- 6. Tridentinerkonciliets Historie.

i December:

- 1. Psal. 84.
- 2. 1 Petr. 1, 3-12.
- Den christelige Lære om Guds Vrede. (For en sygmeldt Kandidat: Den christelige Lære om Guds Forsyn).
- 4. En Udvikling af Herrens Ord: "Dömmer ikke". (For to sygmeldte Kandidater: Den christelige Lære om Bönnen.)
- Hvad lærer den hellige Skrift om Hedenskabets Oprindelse og Væsen? (For en sygmeldt Kandidat: "Hvad lærer det Nye Testamente om det evige Liv?)
- Det romerske Primats Udvikling i de f\u00f6rste sex Aarhundreder. (For en sygmeldt Kandidat: Gregor den 7des Liv og Betydning for Kirken).

b. Praktisk-theologisk Examen

absolveredes af 22 Kandidater, af hvilke 19 erholdt Charakteren Laudabilis og 3 Haud illaudabilis.

| | | Födt | Ex. theor. | Ex pract. |
|---------|------------------------------------|------|---------------------|--------------|
| 1. Sem. | Brun, Johan Nordal | 1839 | Dec. 1862 Laudab. | Laudabilis. |
| | Cröger, Johannes Chr. Thorvald | 1836 | Dec. 1863 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Geelmuyden, Sebast. Theodor | 1837 | Juni 1862 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Ingier, Hans Christian August | 1841 | Juni 1863 Laudab. | Laudabilis. |
| | Jensen, Jörgen Marius Smith | 1833 | Juni 1861 Haud ill. | Haud illaud. |
| | v.d. Lippe, Johan Nor- dal Brun | 1838 | Juni 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Lampe, Johan Anton | 1837 | Dec. 1861 Laudab. | Laudabilis. |
| | Mörck, Ulrik Fredr. Möllerop | 1837 | Dec. 1863 Laudab. | Haud illaud. |
| | Norman, Nils | 1839 | Juni 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Riddervold, Julius | 1842 | Dec. 1863 Laudab. | Laudabilis. |
| | Skavang, Nils Olsen | 1833 | Juni 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Östby, Peter Jesper Selmer | 1836 | Juni 1862 Haud ill. | Haud illaud. |

| | may oresid spile | Födt | Ex. theor. | Ex. pract. |
|---------|-------------------------------|------|---------------------|-------------|
| 2 Sem. | Bagge, Halvor Johan | 1828 | Dec. 1858 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Berge, Ole Olsen | 1834 | Dec. 1861 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Hanssen, Elling | 1836 | Dec. 1864 Haud ill. | Laudabilis |
| A CHICA | Meyer, Peter Johan Normann | 1841 | Dec. 1861 Laudab. | Laudabilis. |
| | Oftedahl, Lars | 1838 | Dec. 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Schnitler, Hans Peter | 1836 | Dec. 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Skavlan, Sigvald | 1839 | Juni 1864 Laudab. | Laudabilis. |
| | Tandberg, Stener Johannes | 1837 | Juni 1863 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Ulstad, Reinholdt Siewers | 1839 | Juni 1864 Haud ill. | Laudabilis. |
| | Vik, Semund Halvorsen | 1834 | Dec. 1861 Laudab. | Laudabilis. |

Opgaverne ved den skriftlige Pröve vare

i Januar:

- Voce docens vitaque docens, næ! bis docet ille, qvi facienda docet, qvi faciendo docet.
- 2. At udvikle Sporgsmaalets Theori.

i August:

- Hvad kræves der, forat Præsten skal kunne være det aandelige Livs Leder inden Menigheden?
- Korteligen at udvikle den christelige Katecheses Indhold paa de forskjellige Trin af Katechumenatet.

3. Prisopgave.

Kirkefaderen Irenæus's Lære om Skrift og Tradition.



